ЈАГМА ЗА ПОДСАХАРСКУ АФРИКУ У XX И XXI ВЕКУ

Данило Бабић

ИМПП

ИМПЛ

ЈАГМА ЗА ПОДСАХАРСКУ АФРИКУ У XX И XXI ВЕКУ

Др Данило Бабић

Институт за међународну политику и привреду,
Београд, 2024.

Издавач:
Институт за међународну политику и привреду
Београд, Македонска 25

За издавача:
проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор

Рецензенти:
доц. др Љиљана Стевић, Филолошки факултет,
Универзитет у Бањој Луци
др Ивона Лађевац, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
доц. др Горан Тепшић, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду

Лектура:
Маја Јовановић

Компјутерска обрада:
Сања Баловић

Дизајн корице:
др Ненад Стекић

Тираж:
100 примерака

Штампа:
Донат Граф доо, Београд

ISBN 978-86-7067-325-0

Монографија је настала у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

Садржај

Уместо увода:
Узајамна перцепција Подсахарске Африке и остатка света 11

ДЕО I ИНДИВИДУАЛНИ АКТЕРИ

1. Колонијална епоха 23
1.1. Одлике трговине робљем 27
1.2. Трговина робљем и афричко друштво 33
1.3. Зашто је Европа колонизовала Африку и како је њоме владала 34
1.4. Колонизација и њен утицај на афричко друштво и економију 40

2. Француска 43
2.1. Аспекти и одлике француског империјализма 44
2.1.1. Француски војни експанзионизам и интервенционизам 44
2.1.2. Политички и економски империјализам 49
2.1.3. Идеологија културолошке експанзије, доминације и асимилације 55
2.2. Деколонизација и савремени тренутак 57
2.3. Доктрина покоравања Жака Фокара 65

3. Велика Британија 71
3.1. Британски систем индиректне владавине 71
3.2. Активности у Африци до Другог светског рата 76
3.3. Од Другог светског рата до Брегзита 80
3.4. Брегзит и након њега 91

4. Португал 95
4.1. Интерпретације португалског колонијализма и империјализма 95

4.2. Радно законодавство и Шибалос систем експлоатације 100
4.3. Повлачење Португала и антиколонијална борба афричких земаља 102
4.4. Стање у португалским колонијама крајем XX и почетком XXI века 107
4.5. Сарадња Португала са подсахарским земљама након деколонизације 110
5. Белгија 117
5.1. Одлике белгијског колонијализма 117
5.2. Бели краљ, црвена гума, црна(чка) смрт 119
5.3. Национализација Конга 124
5.4. Убиство Патриса Лумумбе 129
5.5. Утицај колонизације на Руанду 132
6. Немачка 135
6.1. Карактеристике немачког колонијализма 135
6.2. Специфичности немачких колонија у Африци 143
6.3. Век геноцидности Рајха 149
6.3.1. Маји Маји рат 150
6.3.2. Хереро и Нама геноцид 151
6.4. Односи Немачке са бившим колонијама у XXI веку 159
7. Сједињене Америчке Државе 167
7.1. Период до Другог светског рата 168
7.2. Други светски рат и (пост)хладноратовска динамика 169
7.3. Политика за време Била Клинтона 171
7.4. Политика за време Џорџа Буша Млађег 174
7.5. Политика за време Барака Обаме 180
7.6. Политика за време Доналда Трампа 186
8. Народна Република Кина 191
8.1. Историја сино-афричких односа: између наратива и реалполитике 191

8.1.1. Периодизација 191
8.1.2. Кина и Африка у савременим међународним односима 198
8.2. Природа, квантитет и квалитет кинеског економског ангажовања у Подсахарској Африци 202
8.2.1. Трговинска размена 202
8.2.2. Носиоци кинеских инвестиција у Подсахарској Африци 203
8.3. Начини инвестирања Кине у Подсахарској Африци 207
8.3.1. Специјалне економске зоне 207
8.3.2. Периодизација, структура и распрострањеност кинеских инвестиција 210
8.4. Негативне стране кинеског деловања у Африци – „терет жутог човека“ 218
8.4.1. Лоши еколошки стандарди и загађење животне средине 218
8.4.2. Лоши услови рада и увоз кинеске радне снаге 221
8.4.3. Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције 224
8.5. Безбедносна сарадња Кине и земаља Подсахарске Африке 228
8.6. Културна и медијска политика Кине у региону Подсахарске Африке 232
8.7. Кина као катализатор интеграционих процеса у Подсахарској Африци 242
9. Република Индија у Подсахарској Африци 245
9.1. Историјат индо-афричких односа – заједничка визија слободе 245
9.1.1. Први контакти између Индије и Подсахарске Африке 245
9.1.2. Савремени индо-афрички односи 247
9.2. Индијско инвестирање у потрази за тржиштем 253
9.2.1. Начин инвестирања и носиоци развојне сарадње 254
9.2.2. Секторска структура инвестиција 258
9.2.3. Проблеми у индо-афричким односима 264

9.2.4. Кратак приказ трговинских кретања 266
9.3. Безбедносна сарадња Индије и земаља Подсахарске Африке 268
9.4. Индијска дијаспора као шанса за даљи развој индо-афричких односа 271
9.5. Индија у контексту афричких интеграција 275
10. Руска Федерација 277
10.1. Историјат руско-афричких односа 277
10.2. Димензије односа Русије и афричких земаља 279
10.2.1. Политичка димензија 279
10.2.2. Економска димензија 280
10.2.3. Војна димензија 283
10.2.4. Димензија меке моћи 285
10.3. Руски инвестициони модел и циљеви инвестирања 287
10.4. Афричка перспектива руских инвестиција 291
10.5. Дани будуће прошлости 291
11. Република Турска 295
11.1. Геополитичке детерминанте и периодизација турско-афричких односа 295
11.2. Анатомија турског деловања у Африци 299
11.3. Од Адала до Сомалије 305
11.4. Афричка перцепција турског ангажовања у Африци 310
12. Савезна Република Бразил 313
12.1. Период до XX века 313
12.2. Односи за време војне диктатуре у Бразилу (1964–1985) 314
12.3. Стабилност и стагнација односа 1990-их 315
12.4. Успон односа за време председника Луле да Силве (2002–2010) 316
12.5. Опадање односа након 2010. године 322

ДЕО II МУЛТИЛАТЕРАЛНИ АКТЕРИ

1. Међународни монетарни фонд и Светска банка 329
1.1. Задуживање и структурно прилагођавање 329
1.2. Реформе које подразумева САП 337
1.3. Ефекти и последице САП на Подсахарску Африку 340
1.4. Критика структурног прилагођавања 347
2. Европска унија 351
2.1. Преглед неједнаког партнерства 355
2.1.1. Ера Римског уговора (1957–1963) 355
2.1.2. Јаунде ера (1963–1975) 356
2.1.3. Ломе ера (1975–2000) 359
2.1.4. Котоноу ера (2000–2020) 362
2.2. Економска сарадња ЕУ и Подсахарске Африке 364
2.2.1. Трговина 364
2.2.2. Инвестиције 367
2.3. Миграциона политика 373
2.4. Борба против климатских промена и заштита животне средине 378
2.4.1. Преговарачке позиције Европске уније и подсахарских земаља 378
2.4.2. Климатски самити 382
2.4.3. Питања дезертификације, дефорестације и енергетике 385
2.5. ЕУ као нормативна сила у Подсахарској Африци 388
3. Светска трговинска организација 403
3.1. Генеза СТО и услови размене 403
3.2. Позиција Подсахарске Африке у Светској трговинској организацији 411
4. Међународни кривични суд 417
4.1. Однос Међународног кривичног суда и земаља Подсарске Африке 417

4.2. Финансирање МКС и његове везе
са спољном политиком ЕУ 424

5. Уједињене нације 429

5.1. Положај афричких земаља у оквиру УН 429

5.2. Мировне операције УН (peacekeeping) 433

*5.2.1. Опште одлике мировних операција
у Подсахарској Африци* 434

5.2.2. Мировна операција у Руанди – студија случаја 437

6. Недржавни активизам у Подсахарској Африци (НВО) 447

6.1. НВО у Подсахарској Африци 447

6.2. Активизам славних личности 457

6.3. Колонизација ума 459

6.3.1. Расистичка основа колонијализма и империјализма 459

*6.3.2 Психолошки портрети колонизатора,
колонизованог и колона* 461

6.3.3. Одговор колонизованих 465

Закључак и поглед у будућност 471

Списак литературе 487

Уместо увода:
Узајамна перцепција Подсахарске Африке и остатка света[1]

„Погледај мама, црнац, плашим се“.
Ф. Фанон – Црна кожа, беле маске

Перцепција Запада о Африци препуна је стереотипа и заблуда. У новембру 2010. године „Економист“ (*The Economist*) је направио праву сензацију објавивши анализу графичког гуруа Каја Краузеа (*Kai Krause*) који је приказао праву величину афричког континента, до тада картографски замагљену. Наиме, афрички континент је величине Кине, Индије, САД, Источне и Западне Европе заједно![2] Африка остаје континент где најмање тога бива забележено. Самим тим, за евроцентрично друштво, предколонијална историја Африке је небитна. Игнорисању Африканаца доприноси и чињеница да је „европска идеја Африке“ везана за природне пејзаже и богату флору и фауну. Тачније, Африка се доживљава онако како је приказана у документарном серијалу „Опстанак“, или неком другом серијалу *National Geografic Chanal*-а. У складу с тим схватањем, становници Африке требало би да се уклопе у ту „аутентичну Африку“. Африка је нешто што би требало дефинисати, истражити, исцртати, експлоатисати и затим превазићи. Скупоценим сафари-туристичким аранжманима одржава се стереотип да свака кућа која није од блата и трске, као и људи који не ходају полуголи и боси у потрази за антилопама, просто не чине „праву“ Африку (Ћирјаковић 2013, 31–34). Када светски медији извештавају о Африци, они никад заправо не говоре о Африци, већ увек о кризи и пропасти друштва у Африци. Светска јавност у потпуности сагледава ствари из наратива Џозефа Конрада (*Joseph Conrad*) који Африку представља као „срце таме“; или

[1] Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године“, који финансира Министарство науке и технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

[2] http://www.economist.com/blogs/dailychart/2010/11/cartography

пак у светлу оног другог квази-покајничког наратива Тонија Блера (*Tony Blair*) који каже да је Африка „ожиљак светске савести.“ Као некада Оријент (или можда боље рећи још увек), Западно друштво сада доживљава и Африку као антоним себе самог (Ferguson 2006, 2). Европа Африку доживљава као сопствену „другост“ – супротност на основу које Европа потврђује свој самозамишљени идентитет.

У оваквој консталацији и појам племе добија пежоративно значење, иако је племе као појам потпуно вредносно неутрално. Реч племе сугерише да је реч о варварима, инфериорним људима који су заостали на лествици цивилизације – у Европи живе народи, док у Африци живе племена која представљају „последњи бастион праисторије“ (Ћирјаковић 2013, 39). Замагљује се чињеница да бар седамнаест подсахарских племена има више припадника него што на пример Србија има становника.

Негативне конотације о Африци имају много значајније последице од пуке политичке некоректности; оне, наиме, обесхрабрују инвестиције (осим инвестиција мултинационалних компанија које су експлоататорског карактера) и масовни туризам који може бити извор огромног девизног прилива. Свакако да је у неким земљама Подсахарске Африке окружење нестабилно и опасно, али одбијањем да се прихвати различитост држава и негативном генерализацијом, наноси се огромна штета региону (Ferguson 2006, 7). Једино „позитивно“ што Западна јавност опажа, везано за Африку, јесте то што се она сагледава као извор нове јефтине радне снаге и ново тржиште за хиперпотрошачко друштво.

У расправама о глобализацији Африка се углавном изоставља из два разлога: прво – браниоци неолибералне идеје изостављају Африку из својих анализа зато што су резултати спровођења структурног прилагођавања неповољни по њих; друго – ни остали научници не говоре много о региону, из разлога што Африка упорно одбија саобразност са европским политичким системом и западњачким схватањем државе. Наиме, западни свет врло тешко поима да део Јужног Судана, део Демократске Републике Конго и делови Сомалије функционишу без централне власти (Ibid., 26–27). Непризнавање афричких „држава сенки“ истовремено значи и непризнавање „пуне“ људскости становника тих држава. Подсахарска Африка такође доводи у сумњу тезу о глобалној конвергенцији. Сиромаштво у Подсахарској Африци је толико „тврдоглаво“ присутно да смета научницима који говоре о конвергенцији

земаља Глобалног севера и Глобалног југа (Видојевић, Милошевић, Перишић 2015, 117).

Став Запада према Подсахарској Африци гради се на основу сензационалистичких медијских извештавања и документарних емисија, које промовишу егзотичност а апстрахују реалност на афричком континенту. Африка се у свету представља као егзотични зачин, добродошао у малим количинама. Погодан пример за илустрацију је уметност. Афричка музика је све присутнија у западним медијима, поготово на специјализованим музичким станицама. Међутим, у поређењу са западним колегама извођачи из Африке немају равноправан третман. Они своју креативност могу да изразе само до одређене мере, у просторима који су за њих одвојени и то најчешће под називом „светска музика“ *(world music*). Уочљива је помало дискриминаторска подела на западну музику (подразумева извођаче који долазе из Западне Европе или Америке) и „осталу“ музику. На тај начин занемарују се специфичности читавих региона и култура, па су сви они сврстани под ставку разно и под еуфемизам светска музика. Једини начин на који извођачи из Африке могу да дођу на главну позорницу јесте под називом *feat*, који у ствари означава додатак неком већ познатом аутору са Запада. На тај начин су потпуно занемарена ауторска права Африканаца, јер се сматра да они морају у потпуности бити задовољни ситним хонораром и „указаном чашћу“ да раде са неким од познатих Западњака. Ни остале гране уметности не пролазе успешније, из разлога што људи који посећују музеје афричке уметности не могу да утичу на широке масе и разбију стереотипе (Ћирјаковић 2013, 125).

Африка је остатку света ипак најпознатија по спорту. Многобројни афрички спортисти, пре свега фудбалери као што су Дидиер Дрогба (*Diddier Drogba),* Самјуел Ето *(Samuel Eto'o)* су прави амбасадори својих земаља и узор младима. Спорт је најлакши начин да Африканци који оду на Запад тамо буду једнако плаћени као и њихове колеге из европских земаља. Многи млади Африканци јединy животну шансу виде у одласку на Запад, па у ту сврху утроше пуно времена, а спортски кампови показују се као добра прилика за те планове.

Игнорисање афричке средње класе је један од начина стереотипизације континента. Афирмација афричке средње класе ремети традиционално сензационалистичко извештавање о Африци које

практикује фаворизовање прича о екстремима – случајевима екстремног сиромаштва, или пак екстремног богатства које је стечено корупцијом, пљачком природних ресурса, проневером државних фондова и друго.

Пренебрегавање унутар-афричких интеграција, такође има за намеру да прикаже како је на континенту инхерентно инхибиран сваки процес међудржавне сарадње. Док се о европским интеграцијама говори непрестано, афричке интеграције спроводе се тихо, без пажње шире јавности. Процес унутар-афричких интеграција је отприлике на средини планираног пута на коме и даље предстоје разни изазови, али је напредак овог процеса неоспоран (Babić 2020, 78–80).

Поред негативних перцепција јавног мњења, ништа мање нису негативне ни перцепције унутар научне заједнице. Овде не мислимо на персонални расизам неког појединца унутар академске заједнице, већ на структурално, епистемолошко насиље. Баш оне теорије Међународних односа које би требало да служе као непристрасни алати за анализу ситуације, потпуно занемарују и дискриминишу Африку. Реалисти верују да су структурни диспаритети између Европе, тј. ЕУ и Африке одраз природног стања. Главни разлог за такав став је што у појединим деловима Африке не постоји организација државе у европском смислу. У суштини, „ако теорија међународних односа, како кажу реалисти, зависи од евроцентричног етатистичког оквира, постојање различитих 'афроцентричних држава' поништава њене универзалне претпоставке" (Faleye 2021, 17). Дакле, афричко искуство сведочи о постојању различитих типова држава у различитим историјама света. Ово открива испразност апсолутних вредности у концептима развоја и системима знања (Bates 1981; Englebert and Dunn 2013). Једноставним речима, Африка штрчи и руши мит о универзалном начину политичког организовања.

Реалисти и неореалисти не беже од оптужби да маргинализују Африку. Маргинализација Африке на политичком пољу је у корелацији са маргинализацијом континента у доминантним (западно произведеним) теоријама међународних односа. На пример, неореализам се фокусира на велике силе у међународним односима, зато Африци и „Трећем свету" нема места у системској анализи (Dunn 2001, 2). Неспорно је да оснивачке фигуре класичног и неореализма нису биле за укључивање Трећег света у своје анализе. У својој књизи „Теорија међународне политике", Кенет Волц наводи:

„Било [би] смешно градити теорију међународне политике о Малезији и Костарики. Разматрање међународне политике као система захтева концентрацију на државе које највише утичу на тај систем. [Дакле,] Општа теорија међународне политике нужно се заснива на великим силама“ (Waltz 1979, 72).

У својој књизи „Политика међу народима“, Моргентау наводи да Африка, која је била „политички празан простор“, није имала историју пре Другог светског рата (Morgenthau 1948). Малаквиас, анализирајући позицију савремених теорија међународних односа (надаље МО) кроз студију случаја Африке, тврди да главне теорије МО, осмишљене да објасне и предвиде понашање западних држава, нису адекватне за Африку, па самим тиме би и Африка требало да избегава прилагођавање моделима МО који су кројени да уважавају западњачки концепт државе. На афричком континенту је грађење државе још увек у току и постоји безброј недржавних фактора за анализу, као што су наоружани побуњенички покрети и етничке групе. Док ситуира модерну теорију МО, као производ европске историјске стварности, Малаквиас примећује да афричке теорије МО морају развијати нове оквире који узимају у обзир факторе попут кланске, племенске и етничке припадности као кључне елементе за објашњавање и предвиђање понашања афричких држава (Malaquias 2001, 11–16, 27).

Ни либерална теорија МО не схвата афричке државе за озбиљно. Штавише, сматра их „шумовима“ (*nuisance value*). Већина либералних теоретичара сматра да Африка врло мало може допринети било либералној демократији било потрошачком капитализму (Tepeciklioğlu 2012, 17). Либерали такође примењују узак концепт „велике силе“, фокусирајући се на сопствено теоретизовање, критикујући неореализам. Маргинализација Африке од стране ових теоретичара, услед тога се заснива на њиховом мишљењу да континенту недостаје хегемонијална моћ (Dunn 2001, 2).

Конструктивисти сматрају да је друштво људски производ. На тај начин, конструктивисти показују како друштвене интеракције одређују понашање државе кроз интеракцију људи и друштвених норми. Операционализација друштвених норми конституише друштвену праксу, док интеракција појединаца с тим праксама дефинише њихов ниво деловања у друштвеној трансформацији (Ibid., 19). Конструктивисти виде

анархију као међународну структуру којом управљају динамичке друштвене норме које су историјски конструисане у глобалном простору (Faleye 2021, 19). Међутим, супротно реалистичким и либералним школама мишљења, конструктивизам пружа неке одговоре на инхерентне изазове у теорији међународних односа у вези са афричким искуством (Price and Reus-Smit, 1998, 266). Према конструктивистима, образац односа ЕУ–Африка заснива се на међусобној перцепцији. Конструктивизам је деконструисао идеју монолитне Африке и колонијалних блокова. Раније се афрички идентитет доживљавао као монолитан. Штавише, у ери европског империјализма постојала је тенденција хармонизације карактеристичних претколонијалних афричких нација уз франкофонски и англофонски идентитет. Овај феномен је био очигледан у француској политици асимилације и супротстављен је британском систему индиректне владавине (Ibid., 21).

Многи ће ову књигу доживети као необјективну, али видели смо да ни главне теорије међународних односа нису објективне према Африци. Став аутора је да објективност, посматрано из поља међународних односа, као таква ни не постоји. Објективност је релативна категорија која зависи од перцепције, ставова и наратива онога који излаже дату материју. Перцепција пак зависи од васпитања, емотивног и психичког склопа одређене особе, претходног знања и искуства. Дакле, објективни критеријуми не постоје, већ постоје само различити супротстављени ставови. Тренутак када се неки став, тј. одређено тумачење прогласи за објективно, заправо представља моменат неоспорне победе тог наратива над њему супротстављеним наративима. Управо оваква ситуација настала је падом Берлинског зида и сломом комунизма. Од тада живимо у режиму истине, наративу скројеном од стране присталица либералне демократије и неолибералног економског концепта који своје ставове проглашавају за објективне и универзалне. Апсолутна објективност у међународним односима и политици не постоји, јер је немогуће искључити субјективна убеђења, наратив тумача одређеног феномена. Релативна објективност се може пронаћи у резултанти сучељавања различитих ставова. Она није, сходно изреци, „на средини“ већ одражава тренутну снагу актера на међународној сцени. У складу с тим, „објективна слика“ предколонијалне и колонијалне историје Африке изгледала је много другачије пре седамдесет година него данас. У будућности ће вероватно бити још другачија.[3] Намера ове књиге је приказивање проафричког становишта.

С обзиром на то да је западњачка перцепција Африке и даље веома доминантна, скроман допринос аутора биће ускраћивање простора таквој перцепцији, тачније таква перцепција у овом раду неће бити афирмисана.

Постоје два различита става о томе зашто је Подсахарска Африка сиромашна:

Први, наглашава да је разлог неразвијености региона у перманентном одсуству економског раста, недовољним предузетничким способностима, неефикасној и корумпираној државној управи и ауторитарном, недемократском политичком систему. У практичном смислу, то се врло често своди на критику лидера који нису у сагласју са неолибералном идеологијом. Конкретно, критика Џеј Џеј Ролингса (*Jerry John Rawlings*) у Гани зато што је био „спор" у приватизацији (није све продао за „шерпу рибе") (Van de Walle 2001, 76).

Други став пак наглашава штетан утицај међународног фактора, који је уништио економију подсахарских држава. Инсисистира се на томе да су бивше колонијалне силе и после престанка фактичке колонизације својим политикама према Подсахарској Африци наставиле даљу експлоатацију региона, перманентно га држећи у стању зависности и неразвијености. Такође, према овој теорији пљачка Африке је била важан чинилац првобитне акумулације капитала Западног света. Књига пред нама ставља акценат на ову теорију и наглашава детерминацију спољашњих фактора. Улога унутрашњих фактора овде ће бити само узгред споменута, док ће њихова детаљна анализа бити предмет наредне књиге.

Африканци, с друге стране, имају различит поглед на Западни свет у зависности од тога да ли припадају табору афро-песимиста или афро-оптимиста. Афро-песимисти сматрају да је афричка реалност безнадежна, очекују спас од Запада кроз економску помоћ. Афро-оптимисти су временом успели да одшколују своје елите које схватају узроке проблема и постављају питања; њихова порука је да шаблони не функционишу, те да је Африци потребно „афричко решење". Сада се гласно чује да је главни узрок сукоба у региону то што су европски лидери поклањали

[3] Таквих примера је много. Објективне слике распада СФРЈ, агресије на СРЈ, Авганистан, Ирак су много другачије данас него пре десет година. То је резултат слабљења доминантног наратива западног света услед кога долази до обелодањивања нових чињеница и њиховог другачијег, „објективнијег" тумачења.

једни другима планине и реке, за које нису били сигурни ни где се налазе. Урбани јунаци, као нпр. Фела Кути *(Fela Kuti)*, тврде да су Лисабон, Брисел и Ливерпул изграђени од афричког злата. Тврдње иду и дотле да су Африканци цивилизовали Европљане својим радом и ресурсима.

Поред старих актера (колонијалних сила и САД), књига се бави и новим, незападним актерима у Африци. Њих у подсахарском региону има све више: Кина, Индија, Русија, Бразил и Турска биће предмет анализе ове књиге. Ови актери нису оптерећени колонијалним злоделима. Ипак, ни ови односи нису без изазова. Мишљење Африканаца о Кини и Кинезима је подељено и још увек у формирању. Кинеска радна етика је веома другачија од афричке. То је неретко доводило до неспоразума, чак и сукоба. Такође, опхођење кинеских компанија према животној средини је још један од извора стрепњи.

Индијска дијаспора у Подсахарској Африци представља спону, али понекад и тачку раздора између Индије и региона. Корупционашке афере одређених истакнутих личности индијске дијаспоре и појединих компанија руше углед Индије у региону.

Након деловања у Централноафричкој Републици, које је довело до стабилизације владајуће структуре међу афричким народом Западне и Централне Африке, појавила се вера у Русију. На протестима у Малију, Буркини Фасо, Чаду и другде обичан народ носи заставе Русије и слике Владимира Путина.

Без обзира на умерен ентузијазам који прати деловање ових нових актера, културолошке разлике између Африканаца и становника горе наведених држава готово су подједнаке разликама у односу на западноевропске земље. Да ли се културолошке разлике могу превазићи временом, или представљају пут ка новом расизму? Да ли нови актери нуде алтернативни модел развоја или пак настављају експлоатацију Африке у новом и другачијем неоколонијалном обрасцу? – само су неки од одговора које ова књига нуди.

У складу са постављеним предметом истраживања, постављамо следеће хипотезе. Општа хипотеза гласи: нови глобални актери (Кина, Индија, Русија, Турска, Бразил) нуде политичку и економску алтернативу земљама Подсахарске Африке. Политика нових глобалних актера се разликује од политике старих индивидуалних (бивше колонијалне силе и САД) и мултилатералних (ЕУ, Међународни кривични суд и

Бретонвудске институције) актера по томе што у већем степену уважава специфичности и потребе подсахарског региона.

Прва посебна хипотеза: деловање старих актера је базирано на принципима Вашингтонског консензуса који се спроводи путем структурног прилагођавања, и успостављањем либералне демократије. Овакав концепт је имао негативне последице на социјалну слику подсахарског региона и није успео да пружи дугорочна и одржива решења на развојне проблеме земаља Подсахарске Африке.

Друга посебна хипотеза: инвестиције нових актера (пре свих Индије и Кине) су корисније за обичног појединца (просечног становника Подсахарске Африке) у поређењу са инвестицијама старих актера.

Трећа посебна хипотеза: Нови актери пружају међусобно различите моделе сарадње Подсахарској Африци са различитим погодностима и опасностима за земље региона.

Временски оквир наше анализе обухвата период од 1987. до 2018. године. Година 1987. је узета као почетна јер су од те године концепти структурног прилагођавања почели да се примењују у региону Подсахарске Африке (Mills 1989). Иако се лако може приметити да сам наслов књиге сугерише временски оквир XX и XXI века, сматрамо да је неопходно вратити се у прошлост како би континуитет процеса био у потпуности сагледан. Из тог разлога враћамо се у колонијалну прошлост. Процеси који се одвијају на тлу Подсахарске Африке у XXI веку су нераскидиво везани и условљени процесима који су се догађали у XVIII, XIX и XX веку, тако да је осврт на ову епоху неизбежан у циљу холистичког сагледавања деловања свих екстерних актера у Подсахарској Африци.

Разлог због кога 2018. година представља завршну тачку анализе јесте нацрт нове стратегије Трампове администрације према Африци, коју је у децембру те године представио Џон Болтон (*John Bolton*), тадашњи саветник за националну безбедност САД. Ипак, ова стратегија више говори о спутавању Кине на простору Африке, него о самој Африци. Стога се може закључити да је овако предложена стратегија заправо признање кинеске доминације (иако је та доминација почела можда и деценију раније) у овом региону, и да представља одговор САД на ту доминацију. Постоје још два разлога због којих је 2018. година погодна да буде завршна тачка анализе. Наиме, реч је о последњој

предпандемијској години. Пандемија *коронавируса (Covid-19)*, по мишљењу аутора, представља окидач за бројне економске и политичке промене које умногоме мењају параметре било које економске или политичке анализе. Стога је мудро направити пресек стања пре једног оваквог феномена. Последњи разлог је теничке природе. Статистички подаци за Подсахарску Африку нису увек благовремено ажурирани и поуздани. Временски отклон од пет година омогућава прикупљање потпунијих и поузданијих података.

Почетак XXI века доноси запаженију улогу нових актера, пре свих Кине и Индије. У анализи деловања нових актера узимамо 2001. годину за почетну тачку. И у овом случају 2018. година је завршна тачка анализе. Ипак, с обзиром на то да је писање ове књиге завршено почетком 2024. године, одређени догађаји који прекидају досадашње трендове биће спорадично убачени у анализу како читаоци не би остали ускраћени за актуелне информације, али ти феномени неће бити детаљније анализирани у овој књизи. Главни ток анализе ће остати усмерен искључиво на период 1987–2018. године.

ИНДИВИДУАЛНИ АКТЕРИ

1. Колонијална епоха

„Када су мисионари дошли у Африку они су имали Библију,
ми смо имали земљу. Рекли су нам, хајде да затворимо очи
и да се помолимо. Када смо отворили очи, ми смо имали Библију
а они су имали нашу земљу“.

Дезмонд Туту

Овде, одмах на почетку, правимо одступање од предложеног временског оквира и враћамо се у даљу прошлост. Разлог томе је полазни став ове књиге да су процеси трговине робљем и класичне колонизације неодвојиви од садашњег деловања (поготово старих) међународних актера и развојних проблема који у региону егзистирају и данас.

Може се чинити чудно да је Африка, упркос томе што је била такорећи на прагу Европе, континент који је, уз неколико изузетака, остао последњи на „империјалном менију“. Географски изазови били су довољно озбиљни да обуставе већину европских настојања да продре на „мрачни континент“ упркос његовој физичкој близини. Чинило се да Азија и Америка нуде уносније економске могућности у бенигнијим климатско-рељефним условима. Осим тога, када су Европљани стекли довољно поморских технолошких вештина и стручности, често је било лакше пословати са деловима света којима се могло приступити морем. Ветар је представљао кључни фактор у овој једначини. Пасати преко Атлантика омогућавали су бродовима да лакше иду са истока на запад него са севера на југ. Струје унутар и јужно од Гвинејског залива чиниле су тај регион небезбедним за пловидбу. Временом су Европљани дошли до закључка да је лакше прећи Атлантик и стићи у Јужну Америку, него што је ухватити пасате јужне хемисфере који би их однели назад ка Рту добре наде, где би даље могли да ухвате пасате Индијског океана и заобиђу Африку у потпуности, те директно приступе уносним азијским тржиштима зачина.

Копнени приступ Африци био је подједнако проблематичан. Са севера, пустиња Сахара представљала је огромну природну препреку

Европљанима. Није помогло ни то што су пријатнију медитеранску обалу окупирала моћнија арапска и османска друштва, која су била довољно јака да се такмиче са европским упадима и одбијају их током многих векова. Арапи и Турци су пак деловали као „канали" за ограничене могућности трговине из унутрашњости Африке, али чак су и они морали да се носе са тешкоћама преласка Сахаре и наметнули су сопствене порезе на било коју робу која долази из Африке. Ове арапске државе имале су тенденцију да гледају на Европу са подозрењем и иако нису биле несклоне трговини чиниле су то само ако је то било у њихову корист.

Још једна препрека уласку била је репутација Западне Африке као „Гробља белих људи". Пустиња и прашуме, нешто јужније, чинили су значајну линију природне одбране. За разлику од Америке где су европски вируси и бактерије десетковали локално становништво и били савезник освајача, локално становништво у Африци имало је природну одбрану и имунитет на безброј болести и патогена који се могу наћи у овој области, а Европљани нису. Рани контакти Европљана са Западном Африком чинили су да они „падају као муве" док су откривали колико су тешки услови за живот, посебно због њиховог ограниченог медицинског знања и узрока болести. Били су потребни векови научних подухвата пре него што су Европљани стекли довољно разумевања за превенцију и лечење болести специфичних за Африку, да би могли да имају довољно самопоуздања да остану у региону дужи временски период.

Последња препрека европском освајању континента била су снажна афричка друштва која су постојала широм континента. За разлику од ретко насељене Америке или Аустралије, Африка је била густо насељен континент са многобројним софистицираним друштвима добро прилагођеним свом окружењу, континент који није у потпуности одсечен од остатка света. Нарочито су Арапи скренули пажњу многим афричким племенима на нека кључна светска технолошка и културна достигнућа – чак иако су их управо Арапи често користили као средство за покоравање и експлоатацију самих афричких земаља и народа. Ипак, многа афричка друштва су познавала писменост, организовану религију, прављење гвожђа и барута. То је значило да Европљани нису могли Африканце тако лако застрашити као што су то могли учинити у другим деловима света. Међутим, главна слабост подсахарских држава у сукобу са Европљанима била је релативна расцепканост афричких друштава. Постојало је

мноштво супротстављених племена и друштава, па је Африци у целини било тешко да пружи одржив и доследан отпор Европљанима. Ове поделе су често фатално подривале одбрамбену способност континента.

Европа је била више него свесна постојања Африке и Африканаца, али суочивши се са великим препрекама у виду огромне исламске популације на северу континента, пустињом Сахаром, непријатељском и тешко доступном обалом, болестима и често густо насељеним и софистицираним домородачким становништвом, постаје мање изненађујуће што је Подсахарска Африка била толико дуго ван фокуса европских империја.

Унутар академских кругова Западне Европе и Северне Америке, уврежено је мишљење да је Африка аисторичан континент. Познати афрички историчар Али Мазруи (*Ali A. Mazrui)* описује своје искуство са Оксфорда, где му је саопштено оксфордско становиште по питању афричке историје. Наиме, сматра се како ће у будућности можда бити афричке историје, али је за сада нема. Постоји само историја Европљана у Африци, остало је „тама", а тама није предмет историје. Иако је овај став донекле ревидиран у односу на 1966. годину када је Мазруи докторирао на Оксфорду, негирања средњовековне историје Африке и даље су релативно честа појава. Доминантни дискурс и даље не жели да у потпуности прихвати чињеницу да су Африканци били способни да изграде напредне цивилизације и велелепне градове. Међутим, када су Португалци стигли до обала Конга и Гвинеје затекли су трагове развијених цивилизација. Предколонијална Африка је обиловала трговинским рутама. Трговина се углавном одвијала између суседних земаља, иако је позната и трговинска рута која је повезивала (преко Сахаре) Катангу са земљама Магреба (Rodney 1983, 43, Бабић 2022, 90). Размењивали су се веома квалитетни производи од памука и бакра.[4] Проблем афричких произвођача није био квалитет производа, већ немогућност постизања економије обима. Ово не значи да је афричка производња била слабо организована, напротив, и афричка производња, баш као и европска, била је организована у систем гилди. У Тимбуктуу је била позната кројачка, док је у Бенину постојала грнчарска гилда.

[4] Наводно је у XV веку памук из Катанге (провинција која данас припада ДР Конго) био цењенији од манчестерског (Rodney 1983, 43).

Средњовековни Зимбабве, на пример, био је земља са развијеним сточарством и пољопривредом, где су се приликом обраде земљишта користили сложени иригациони системи. Рударство је такође било развијено, о томе сведоче и записи раних мисионара који наводе да су први рудници бакра и злата на које су наишли већ били експлоатисани (Rodney 1983, 66, Бабић 2022, 90–91).

Доба открића и поморска револуција у XV веку имала је судбоносни утицај на историју Африке. За свега седамдесетак година португалски морепловци су овладали техникама дуге пловидбе, што им је омогућило да стигну до било које тачке на свету (Куртен и др., 2005). Португалски морнари су стрпљиво испитивали западну обалу Африке у покушају да открију да ли могу да заобиђу континент како би ушли у Индијски океан и укључили се у трговину зачинима, и тако заобишли арапске и османске такмаце у овој изузетно уносној трговини. Бартоломеј Дијаз коначно је успео да заобиђе Рт добре наде 1488. и да пред собом види Индијски океан. Деценију касније, његов сународник Васко де Гама направио је прво успешно путовање из Европе и вратио се истим путем.

Португалци су природно били веома тајновити у погледу путева и метода којима су могли да стигну до данашње Индонезије (тадашња острва зачина). Поставили су низ утврда дуж руте и љубоморно чували своје навигационе карте. Њихове тврђаве су обезбедиле прво озбиљно европско присуство на континенту, али чак су и оне имале тенденцију да буду тик уз обалу и биле су нешто више од пункта за снабдевање бродова на дугом и напорном путовању у Азију и из Азије.

До појаве Португалаца у Западној Африци (око 1450. године) живело је између 20–25 милиона људи у релативном миру и стабилности (Manning 2018, 1). Сама појава екстерних субјеката променила је токове трговине унутар континента. Трговина је бивала преусмерена према обали, пошто Португалци нису залазили у унутрашњост континента услед страха од болести и сукоба са локалним становништвом. Ове промене су утицале на предколонијалне државе у подсахарском региону, стварајући позитивну или негативну екстерналију њиховом развоју; неке државе су профитирале а неке пропадале услед измењених трговинских рута (Куртен и др. 2005).

1.1. Одлике трговине робљем

У периоду од 1400. до 1900. године афрички континент се суочио са четири различите, готово симултане руте трговине робљем: 1) Атлантска, 2) Транс-Сахарска, 3) Рута преко Црвеног мора, и 4) Рута преко Индијског океана. Атлантска рута била је најобимнија и чинила је две трећине укупне трговине робљем. Транс-Сахарска рута временом је постала снабдевачки канал за атлантску руту. Преостале две руте су део тзв. арапског трговања робљем које је још старије од атлантског (Nunn 2008, 141–142).

Пре 1800. године Европљани су могли да се крећу по унутрашњости Африке само уз дозволу афричких владара, тако да су хватање робова по унутрашњости континента обављали сами Африканци, док су Европљани радили искључиво откуп на обали (Kachur 2006, 30–31).

Током XVI века Португалци су имали монопол на трговину робљем. Британци се појављују тек 1560-их, а примат преузимају тек након 1672. и формирања Краљевске Афричке Компаније (*The Royal African Company*) (Ibid., 33–34). Табела 1. пружа детаљнији приказ индустрије трговине робљем:

Табела 1. Учешће европских земаља у трговини робљем

Земља	Број путовања	Бр. превезених робова	Удео превезених робова
Португал	30.000	4.650.000	42,6%
Шпанија	4.000	1.600.000	14,5%
Француска	4.200	1.250.000	11,3%
Холандија	2.000	500.000	4,5%
Велика Британија	12.000	2.600.000	23,6%
Британска Северна. Америка/САД	15.000	300.000	2,7%
Данска	250	50.000	0,4%
Остали	250	50.000	0,4%
Укупно:	**54.200**	**11.000.000**	**100,0%**

Извор: dr Frankel, Neil A, http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm (Бабић 2022, 91)

Табела 1. сведочи да су готово све западноевропске земље у одређеној мери учествовале у трговини робљем иако се то понекад негира, поготово у скандинавским земљама.

Како би подаци о трговини робљем били потпуни неопходно је у анализу укључити и временску серију:

Табела 2. Временски преглед трговине робљем

Период	∑	(у процентима)
1450–1600	409.000	3,6%
1601–1700	1.348.000	11,9%
1701–1800	6.090.000	53,8%
1801–1900	3.466.000	30,6%
Укупно:	**11.313.000**	**100,0%**

Извор: dr Frankel, Neil A. http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm (Бабић 2022, 92)

Трговина робљем била је нарочито штетна по Африку због чињенице да се биолошка старост робова кретала у распону од 15 до 35 година. Дакле, одвођено је (у сваком смислу) најпотентније становништво (Rodney 1983, 96). Колико је процес трговине робљем био штетан по афрички (модерним речником речено) људски капитал, најбоље сведочи писмо краља Конга Алфонса I (иначе хришћанина), које је 1526. године послао португалском монарху. У њему се Алфонсо I жали на трговце робљем који су у сваком кутку његове земље и одводе њену омладину. Краљ Конга истиче да су чак и поједини чланови његове породице одведени у робље (Nunn 2008, 143). Трговина се одвијала по принципу тријангулације који је приказан на следећој слици:

Слика 1. Приказ тријангуларне трговине робљем

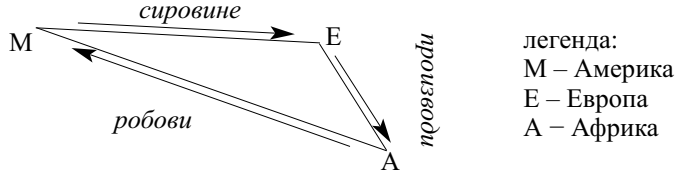

Извор: Бабић 2022, 92

Европа представља полазну тачку трговине. Из Европе су у Африку извожени производи: одећа, пушке (увек бар једну генерацију старије од оних које се користе у Европи), барут, огледала итд. У замену за те производе у Африци су куповани робови (средство размене је било злато, или се трговина обављала по принципу бартера). Афрички робови су одвожени у Америку где би радили на обезбеђивању сировина неопходних за европске, углавном индустријске производе. Затим су из Америке те сировине превожене у Европу и на тај начин процес тријангулације био је завршен (Thornton 1998).

Након Колумбових открића Европљани су тражили начине за брзу зараду од „новог света". Ту могућност је пружила шећерна трска. До XVI века једини заслађивачи у Европи били су мед и воћни нектар (Kachur 2006).[5] Масовне плантаже шећерне трске постале су главни извор профита.

Структура плантажа је била таква да су оне захтевале велику радну снагу. Европљани нису желели да раде тако тежак посао. Староседелачка (индијанска) популација била је десеткована (у мањој мери због сукоба са дошљацима из Европе, а више због недостатка имунитета на европске болести са којима су по први пут дошли у контакт). Стога је радна снага на плантаже пристизала у виду афричких робова. Африканци су се показали као најиздржљивији и најјефтинији, с обзиром на ниску цену која се морала платити за једног роба (Kachur 2006, Куртен и др., 2005). Као што се види у наредној табели преко 72% робовског рада дешавало се управо на плантажама.

[5] Европљани су знали за шећер још од крсташких похода. Након што су Европљни протерани са истока Витезови Светог Јована су пренели знање о шећеру на Родос. Шећер се такође гајио на Кипру, а Португалци су га гајили у мањем обиму на Мадери, Канарима и Азорима (Куртен и др. 2005).

Табела 3. Упошљавање робовске радне снаге према делатности

Делатност	∑	удео
Плантаже шећера	6.000.000	54,2%
Плантаже кафе	2.000.000	18.2%
Рудници	1.000.000	9,1%
Рад на имањима	1.000.000	9,1%
Поља памука	500.000	4,5%
Поља какаа	250.000	2,3%
Грађевина	250.000	2,3%
Укупно:	**11.000.000**	**100,0%**

Извор: dr Frankel, Neil A, http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm (Бабић 2022, 93)

Руте којима су се бродови кретали условљавале су време трајања путовања. Тако се из Сенегамбије (данашњи Сенегал и Гамбија) преко Атлантика стизало за свега три недеље, док је путовање из Анголе могло да потраје и до три месеца (Kachur 2006, 57). Наредна табела приказује распоред и заступљеност откупних места за трговину робљем у подсахарском региону. Следи приказ највећих и најпознатијих откупних места за робове.

Табела 4. Највеће откупне локације у Африци

Сенегамбија + Сијера Леоне	2.000.000	15,4%
Обала ветрова (данашња Либерија)	250.000	1,9%
Обала Слоноваче	250.000	1,9%
Златна Обала – (Гана) Ашанти	1.500.000	11,5%
Обала робова (Дохомеј)	2.000.000	15,4%
Бенински залив	2.000.000	15,4%
Камерун/ Габон	250.000	1,9%
Лоанго (данашња Р. Конго)	750.000	5,8%
Конго/Ангола	3.000.000	23,1%
Мозамбик/ Мадагаскар	1.000.000	7,7%
Укупан бр. робова који је напустио афричке луке	**13.000.000**[6]	**100,0%**

Извор: dr Frankel, Neil A, http://www.slaverysite.com/Body/facts%20and%20figures.htm (Бабић 2022, 93)

Сенегамбија је била први афрички регион који је био у контакту са Европљанима. Овај регион играо је одлучујућу улогу у трговини робљем до 1600. године дајући једну трећину свих робова (касније је учешће овог региона опало у корист, или боље речено на штету других региона). Такође, Сенегамбија је била најближа поморска веза са налазиштима злата у Бамбуку (Куртен и др. 2005, 291).

Златна обала (данашња Гана) имала је најгушћу европску војну инфраструктуру од свих афричких региона. Разлог томе је била трговина златом, а не трговина робљем. Ова утврђења су заправо служила за одбрану од других Европљана, а не Африканаца (Ibid., 301).

Бенински залив обухвата територије обала данашњих држава Бенина, Тога и део Нигерије. Бенин је први привукао пажњу Европе, зато што је

[6] Можемо приметити да су у оптицају три различита броја о укупној количини људи који су били део трговине робљем. Разлог за неподударање зависи од тога да ли су робови пребројавани на почетној или крајњој дестинацији. У конкретном случају за податак у табели 4. наведени број се односи на почетну локацију (афричке луке). Од тог броја већина, али не сви робови одлазили су пут атлантске трговине робљем.

врхунац своје моћи доживео у XVI веку. Занимљиво је да је краљ Бенина наизменично уводио и укидао забрану трговине робљем у складу са политичком ситуацијом у земљи (Ibid., 307–309).

Посматрано из угла трговаца, трговина робљем је била скупа инвестиција: требало је обезбедити брод, залихе, посаду (која је умирала готово истим темпом као и робови). Цео процес припреме је трајао отприлике четири месеца, док би се брод вратио у Европу тек након шеснаест месеци. Такође, ризици су били веома велики: смртност робова на путовањима је била велика па су зато бродови превозили око 60% људи више него што је био капацитет брода (Kachur 2006, 36–38). Наиме, постојале су две теорије о томе како треба обављати транспорт робова: први табор је сматрао да су робови вредна роба и да би због тога услови транспорта требало да буду што хуманији. Други табор, тзв. *tight packers,* наглашавали су чињеницу да је смртност робова велика, те да би због тога требало што више робова натоварити на брод.[7] Како је тражња за робовима расла, трговина робљем постајала је хаотична. Европљани (најчешће Британци) подстицали су сукобе међу афричким државама и

[7] Неопходно је посветити додатну пажњу животним условима са којима су се суочавале жртве трговине робљем. Робови су најпре транспортовани из унутрашњости Африке ка обалама. Затим су тамо бивали „складиштени" у бараке или дубоке јаме по неколико недеља, или чак месеци све док не стигне наредни трговачки брод. На бродовима је смештај за робове био испод палубе, у просторима који су били свега око метар висине са недовољним бројем отвора за ваздух и без икаквих санитарних услова. Робови су добијали два оброка дневно, углавном кукуруз или пасуљ, као и око две литре воде. Понекад је посада наређивала робовима да скачу, пузе или ходају чучећи како би робови одржавали физичку кондицију. Бродови робова били су познати по смраду, уз одговарајући ветар, ове бродове је било могуће „нањушити" са раздаљине од осам километара. Побуне на овим бродовима биле су релативно честа појава и углавном су се завршавале катастрофом: побуне су гашене бруталним, скоро па ритуалним убиствима мањег броја робова, док су остали били принуђени да гледају. Чак и када би успели да преотму контролу над бродом, услед непознавања техника пловидбе робови би поново завршили трагично. Многи робови су бирали индивидуалну побуну тако што су радије извршавали самоубиство него настављали са таквим животом. Занимљив је податак о томе како су Африканци перципирали беле трговце робљем. Наиме, велики део робова сматрао је трговце за канибале, па су робови са приличним убеђењем веровали да ће бити поједени. У стварности најчешћи узроци смртности били су: мале богиње, скорбут и посебно дизентерија. Процењује се да један од осам робова није преживео пут преко Атлнтика. Свакако, најбољи начин за превенцију побуна био је брз прелазак преко Атлантика (Kachur 2006, Куртен и др., 2005).

племенима како би повећали број ратних заробљеника који би потом били продавани у робље (Ibid., 55–56).

1.2. Трговина робљем и афричко друштво

Дуготрајни ефекти трговине робљем могу се поделити на неколико група:

- Велики одлив људи пореметио је демографску равнотежу на континенту. Физички одлив преко 12 милиона људи није изазвао само биолошки губитак, већ и губитак људског капитала, тј. потенцијала који је могао да изнедри индустријску револуцију у Африци, или стварање националних афричких држава, аналогно ономе што се десило у Европи XIX века.
- Европљани су прекинули феудалну фазу развоја афричких друштава (Rodney 1983, 78). Развој сложених државних система која су се налазила у феудалној фази развоја неприродно је убрзан и пребачен у ранокапиталистичку фазу у којој се тада налазила Европа (Nunn 2008, 143). Управо то ускраћивање могућности природног сазревања афричког друштва представља један од узрока несналажења Подсахарске Африке у модерном капиталистичком систему.
- Процес трговине робљем је један од узрочника модерне корупције јер је у њему било садржано све што одликује корупцију данашњег времена: крађа, мито и употреба силе. Трговци робљем из редова Африканаца (снабдевачи из унутрашњости) поставили су историјско-културолошки темељ за данашње господаре рата. Трговина робљем узроковала је неприродне миграције становништва и представља један од узрока етничке фрагментираности Африке (Ibid., 139–142).
- Одлив становништва, одсуство идеје и свеопшта дезорганизованост коју је међу Африканцима проузроковала трговина робљем, у крајњој линији је олакшало колонијално освајање које је касније уследило.
- Коначно, трговина робљем отворила је пут стереотипима,[8] дискриминацији и расизму који до данашњег дана прате Африканце где год кренули (Бабић 2022, 95).

[8] Својеврсну занимљивост представља податак да је западњачка перцепција Африканаца (читај црнаца) заснована на стереотипу о лењости, без обзира на то што је Западна

1.3. Зашто је Европа колонизовала Африку и како је њоме владала

Трговина робљем је била корисна за првобитну акумулацију капитала западног света, али је била исувише ригидна за развој индустрије јер су робовима били додељивани само најпростији (непродуктивни) алати (Rodney 1983, 87). Европске империје су колонизацију иницијално посматрале као „утакмицу нулте суме" (*zero-sum game*)[9], нарочито након открића дијаманата (1867) и злата (1886) у Јужној Африци (Haslam, Schafer, Beaudet, 2012).

Империјалне силе су настојале да створе профитабилнији механизам зараде. Колонијализам није обичан систем експлоатације, то је систем реалокације профита из Африке у Европу (Rodney 1983, 149). Током XVII и XVIII века експлоатација афричког рада и ресурса била је извор акумулације капитала у Западној Европи. Експлоатација Африке помогла је Европи да развије делатности као што су: бродоградња, осигурање, тешка механизација и др. Африка је представљала извор сировина и егзотичних материјала: гуме, слоноваче. Афричко злато потпомогло је развој монетарне економије у Европи и додатне истраживачке мисије, нпр. експедиција око Рта добре наде (Ibid., 83–84).

Економски разлози били су главни мотив европског ангажовања у Африци док је расизам био одлучујући аргумент да се примени директна колонијална владавина (Ibid., 141). Слично запажање износи и Филип Куртен који сматра да расизам није проузроковао европска освајања, али је имао снажан утицај на организацију колонијалних режима (Куртен и др. 2005, 600).

Конкретно, могу се издвојити три чиниоца која су подстакла колонизацију Африке:

Први – индустријска револуција променила је поглед Европљана на колоније; европској индустрији била је неопходна сировинска база.

Европа добрим делом изграђена управо афричким радом. С друге стране, у Србији, која ни на који начин није уживала економске бенефите трговине робљем, постоји изрека: „радити к'о црнац", која заправо има позитивну конотацију.

[9] Концепт у коме у расподели ресурса и/или тржишта један од такмаца увек губи у односу на другог или друге.

Други – подстицај европској колонијалној експанзији долазио је од растућег европског национализма, односно, његове трансформације у ривалитет између европских сила. У периоду од XVI до XVIII века економском политиком Европе доминирала је меркантилистичка мисао. Меркантилизам је представљао сет трговинских правила којим су владари тог времена настојали да унапреде економије својих земаља. Главни циљ економске политике меркантилизма било је стварање суфицита платног биланса увозом злата и сребра из иностранства. У овом економском систему увоз је био строго контролисан, а извоз максимално подстицан (Сандму 2013, 28–29).

Трећи мотив обезбедиле су промене које су се одиграле унутар хришћанства. Евангелистички покрет је инспирисао агресивну мисионарску активност.

Током 1850–1860. Британци и Французи су имали „џентлменски договор" о сферама утицаја, тј. зонама експлоатације у Африци; тако је Британцима припала Нигерија а Французима Сенегал (Rodney 1983, 140). Британци су унутар Сенегала успели да креирају своју територију – Гамбију, што је представљало симбол њихове надмоћи у свету тог времена. С обзиром на чињеницу да се број актера на афричком континенту повећавао, било је неопходно боље уредити односе на континенту (Видојевић 2016, 159–160).

Берлинска конференција одржана је у периоду од 15.11.1884. до 26.2.1885. године на захтев Немачке. Учествовали су: Аустроугарска, Белгија, Данска, Француска, Немачка, Италија, Холандија, Отоманско Царство, Русија[10], Португал, Шпанија, Шведско-Норвешка Унија, Уједињено Краљевство и САД[11]. На конференцији је усвојен тзв.

[10] Без обзира на то што Вестад (Vestad 2008) наводи Русију као колонијалну силу у Африци, то *de facto* није био случај. Краткотрајно присуство Руса у месту Сагало (данашњи Џибути) било је дело одметничког козачког атамана Николаја Ашинова и његових 165 терешких козака. Колонија је постојала од 14. јануара 1889. до 5. фебруара исте године, након чега је освојена од стране Француза (Луночкин 1999).

[11] Иако нису биле колонијална сила то није спречило САД да учествују у подели профита који је извлачен из колонија. Године 1943. САД су са Британијом потписале споразум према којем Британија ратне кредите отплаћује сировинама из колонија. Такође, уранијум за изградњу атомске бомбе стигао је из Белгијског Конга (Rodney 1983, 171, 179).

„Договор о Конгу“; такође, створен је и нормативни оквир и протокол према којем је вршена даља колонијална експанзија.[12] Најбитније тачке споразума су:

1) „Држава је могла да поседује колонију уколико је располагала са довољно моћи и ауторитета да њоме управља и да је одбрани;
2) Реке Нигер и Конго биле су слободне и отворене за саобраћај и трговину. Такође, Слободна држава Конго постала је приватно власништво Друштва Конго и лично краља Леополда II.
3) Остваривање права на нове територије, које су се налазиле уз афричку обалу, неће бити признато уколико се претходно не пријави другим силама, потписницама споразума. Појам „сфере утицаја“ по први пут био је употребљен у једном међународном уговору“ (Видојевић 2016, 161).

Конференција је била обележена ривалитетом између Британије, Француске и Немачке. Наративну окосницу цивилизаторских мисија чинила су Ливингстонова „3Ц“, односно трговина, цивилизовање и хришћанство (*Commerce, Civilisation, Christianity*), иако би далеко прикладније било да су у питању била „3П“, односно „профит“, „престиж“ и „пљачка“ (*Profit, Prestige, Plunder*) (Mutasa, 2009, према Видојевић 2015, 162).

Колонијални системи имали су различите стилове. Два најдоминантнија модела су француски и британски. Француски колонијални систем заговарао је систем асимилације и најдоследније се држао начела цивилизаторске мисије. Африканци су могли да постану Французи уколико савладају француски језик и прихвате француску културу. Административно, све колоније су посматране као део Француске, без обзира на њихову географску позицију у односу на саму Француску. Управа у колонијама била је изразито централистичка, смештена у велике градове – колонијама су руководили гувернери који су били Французи. Локално становништво је могло да обавља једино ниже чиновничке послове, а територија колонија била је раздељена на различите административне области, како би се додатно умањио утицај староседелачке популације (Бабић 2022, 97).

[12] Берлинском конференцијом нису буквално утврђене данашње границе афричких држава, али конференција је свакако била први корак у том правцу.

Британски систем је претпостављао расну супериорност. Систем се базирао на индиректном моделу контроле, заговарајући немешање у локалне културе и управљачке структуре. Многа овлашћења додељивана су локалним лидерима староседелаца. Управа над колонијама била је подељена на три различита министарства (Колонијално, Индијско и Министарство спољних послова) у којима је скоро свака колонија имала различит правни статус. У позадини овог система садржана је расистичка предрасуда – да су староседеоци неспособни да досегну образовно-културни ниво Европљана, да они не могу бити интегрисани у европско друштво и да им је зато неопходна непрестана колонијална управа. За разлику од француског модела, који се првенствено позивао на цивилизаторску мисију, Британци су за оправдање империјализма радије користили аналогију са Римским царством. Ипак, постојала је једна битна разлика између Римског и Британског царства, а она се тицала питања расе. Наиме, у Римском царству питање расе није постојало, док је у британском империјалном систему играло значајну улогу (Young 2001, 30–33).

Политичка мапа Африке је креирана игнорисањем етничких, лингвистичких, географских, религијских и културолошких специфичности и границâ које су већ постојале (Mbembe, 2002, према Ћирјаковић, 2012). Штавише, афричке границе су стваране тако да задовољавају потребе европских држава (Европљани нису мислили да тада повлаче границе будућих држава). Као пример за то може се узети картографски облик Намибије, који суштински одражава жеље тадашњег министра спољних послова Немачке, чија је намера била да обезбеди приступ реци Замбези. На исти начин су поступили Британци, како би имали приступ ушћу реке Гамбије. За потребе британске трговачке испоставе створена је микродржава Гамбија, ширине од свега 50 км у пречнику и практично је уметнута у територију Сенегала. Само три афричке државе су релативно етнички хомогене, и то су: Сомалија, Боцвана и Лесото.[13] Ипак, једна од првих одлука афричких лидера након

[13] Да иредентизам није „пут ка срећи“ показује пример Сомалије која скоро 30 година нема ефективну централну Владу и спада у тзв. пропале државе, без обзира што има једноставну етничку структуру састављену од Сомалијаца који чине 85% популације и свих осталих (углавном Банту црнаца) који чине осталих 15% (CIA Factbook).

осамостаљења било је очување таквих вештачких граница, јер су сматрали да би промена граница водила у перманентни конфликт и даљњу балканизацију континента.

Постоји неколико разлога због којих су Европљани успели релативно лако да покоре Африку:

1) Проналазак кинина – у току прве половине XIX века на сваких 1.000 Европљана који су дошли у Африку између 250–500 умирало је од маларије. Проналазак кинина је то променио (Куртен и др. 592–593).
2) Боље и јефтиније оружје − аутоматско оружје (пре свега митраљези) омогућили су кључну предност Европљана над Африканцима (Rodney 1983, 137). Заблуда је да Африканци нису имали ватрено оружје, имали су га, али у недовољним количинама и увек барем једну технолошку генерацију заостатка за европским оружјем. Разлика у војној моћи између Африканаца и Европљана била је највећа у периоду између 1880. и 1920, и вероватно никад неће бити поново толико велика (Ibid., 595–596).
3) Масовна употреба пароброда омогућила је револуцију у транспорту робе и људи. Самим тим је убрзана динамика освајања Африке (Bolt, Gardner 2018).
4) Технологија државног управљања била је још један од фактора који је олакшао Европљанима управљање Африком. С временом су Британци развили посебне курсеве за своје дипломате на којима су они били школовани за управљање колонијама (Куртен и др. 2005, 598).

Европљани су имали војну снагу да победе у готово сваком сукобу, али та победа није гарантовала успешно успостављање контроле над побеђеним противником. Наиме, проблем за колонијалну администрацију били су високи трошкови за успостављање власти, што је значило повећање пореских намета „код куће“, а то је свакако била непопуларна мера. Ово је довело до парадоксалне ситуације да локални староседелачки лидери имају бољи положај за нагодбу од колонизатора. Иако нису могли да спрече војни пораз, староседелачки лидери су могли да преговарају о условима колонијалне владавине која ће касније уследити (Ibid., 613). Још интересантнији проблем освајачима правила су „бездржавна“ друштва. У оваквим системима нико није био овлашћен да озваничи предају, нити било ко да врши власт у име колонизатора. Наметање колонијалне власти овим системима није било ефикасно. Колонизатори су покушали да издејствују

формално признање од угледних личности, али су убрзо увидели да нико од тих појединаца нема никакву управљачку моћ. Принцип владања овим друштвима донекле је измењен: циљ је био придобити већину становништва путем мисионара, док је фактичка колонијална власт била организована у испоставе за шири регион[14] (Ibid., 621).

Једна од главних одлика колонијалне управе била је експлоатација афричког рада. Родни наводи неколико разлога због којих је афрички радник био експлоатисан више од европског: прво – колонизатор је у колонији имао апсолутну политичку моћ, поткрепљену војничком надмоћи; друго – афричка радна снага је била малобројна, раштркана и потпуно дезорганизовна; треће – европски капиталисти додатно су експлоатисали афричке раднике због својих расистичких предубеђења. Према њиховом схватању, афрички радник је лењ и неквалификован и самим тиме заслужује мању плату. Високо квалификована радна снага у колонији није потребна, јер се у колонији не одвијају сложени производни процеси. Штавише, високо квалификовани радници су непожељни. Наиме, квалификован радник из метрополе у колонији би имао три или четири пута већу плату од локалне радне снаге. Наравно, није могуће да његова продуктивност заиста буде четири пута већа, стога је исплативије запослити четири радника из колоније него једног квалификованог из метрополе. Запошљавању радне снаге из метрополе прибегавало се искључиво у крајњој нужди, у оним делатностима где је високо квалификована радна снага заиста неопходна, а таквих је у колонији веома мало (Babić 2018).

Израбљивање Африканаца најчешће је обављано кроз различите врсте обавезних јавних радова.[15] Чак и плаћени рад Африканаца може бити посматран као неправедна експлоатација. Илустрације ради, возачи камиона у Европи су зарађивали десет пута више него они у Африци (Rodney 1983, 150). Године 1935. просечна зарада европског рудара била је 11 пута већа од зараде афричког рудара; 1960. године та разлика се повећала на 16:1. Разлика између зарада у грађевинској индустрији била је 5:1 у корист европских грађевинаца (Куртен и др. 2005, 672).

[14] Ове процесе најбоље описује Чинуа Ачебе у свом роману „Свет који нестаје/Све се распада“ (*Things Fall Apart).*

[15] Португалци су отишли и корак даље па су извозили раднике из својих колонија у друге делове Африке у замену за компензацију (Rodney 1983, 167).

1.4. Колонизација и њен утицај на афричко друштво и економију

Нормалан процес еволуције економског система одиграва се тако што се локална економија шири, а затим удружује са суседном економијом. У Африци се догодило супротно – економија је бивала дезинтегрисана на локалном нивоу. Афричка привреда је принудно била усмерена „ка напоље“ уместо „ка унутра“ – сврха афричке економије није била развој локалне заједнице већ задовољавање увозних потреба европских империја (Rodney 1983, 109).

Привредна политика колонијалних сила разликовала се од земље до земље, али свакако је могуће пронаћи заједнички именитељ свих колонијалних економских политика. Циљ колонизатора била је самоодрживост и стабилност колоније. У складу с начелом самоодрживости, колонијална администрација је увек желела да има уравнотежен платни биланс и буџетски дефицит. Колонизатору је увек била битна стабилност колоније, јер гашење побуне у колонији увек изискује много новца. Такође, једино стабилна колонија је погодна да се из ње извлачи профит (Куртен и др. 2005, 666–667).

Колонијалне власти су непрестано понављале да желе да развију колоније. Међутим, европски капитал је улаган претежно у оне делатности које су омогућавале ефикаснију експлоатацију Африке. Инфраструктура је грађена само да би побољшала експлоатацију природних ресурса – од налазишта до луке (Ibid., 668).

У погледу пољопривреде, колонијални планери су желели да подигну искључиво приносе готовинских усева за извоз (*cash crops*), јер су на тај начин доводили платни биланс у равнотежу. Супротно стереотипима, проучавања историје пољопривреде показала су да афрички пољопривредници нису били затворени за иновације. Они су желели и радо прихватали одређене промене, али нису били склони великом ризику; одбијали су промене уколико би будући приноси били несигурни (Ibid., 673).

Осим економије, присуство колонизатора одражавало се и на афричко друштво у целини. Колонизатори су спроводили суптилне реформе, наизглед мере напретка, које су из корена промениле афричко друштво. Прва мера је била промена система опорезивања – порез се више није

плаћао по домаћинству, већ по сваком члану домаћинства. Тиме је вишеструко повећан економски притисак на традиционално многобројну афричку породицу. Друга мера била је монетизација афричке економије. Наиме, афричка домаћинства су све обавезе морала да плаћају у новцу (а не као раније бартером). Да би прикупили новац морали су да продају пољопривредне производе и стоку. Проблематично је то што су откупљивачи углавном били колонизатори који су држали монопол на (по правилу ниску) откупну цену.[16] Такође, колонизатори су променили и својинска права. Власништво над земљом морало је бити индивидуално (у ранијем периоду земљиште је било у власништву породичних заједница). Колонизатори су инсистирали да сва земља мора да има власника. Следећи ту логику, колонизатори су присвајали сву необрађену земљу коју су касније додељивали белим досељеницима. С временом, због раста популације и узурпације од стране колонизатора, дошло је до несташице земљишта, што је подстакло миграције из села у градове. Реформа својинских права над земљиштем потиснула је важност сродничких група, што је проузроковало да Африканци изгубе своје сигурносне групе (Ibid., 741–743).

У свим колонијама Европљани су желели да потисну духовне старешине Африканаца јер су увидели да различити врачеви, видари, пророци и друго имају важан симболички значај и понекад чак важнију улогу него политичке власти. Прогон ових појединаца организован је на различите начине: хапшењем, одузимањем реквизита које су користили за обављање своје делатности или уклањањем објеката у којима су пружали своје услуге. Упркос притиску, видари и други духовници нису нестали, већ су се прилагодили новонасталој ситуацији: уклањали су знакове распознавања по којима су били познати и своју делатност обављали у тајности (Куртен и др. 2005, 738–739).

Колонизација је имала и директне биолошке последице по Африканце и то на два начина: прво – доласком колонизатора Африком су се ширили, до тада слабо присутне, болести које су наносиле велике жртве староседелачком становништву као што су богиње, туберкулоза, гонореја, а чак је и обичан грип за Африканце био смртоносан. Друго – Африканци

[16] Већ смо констатовали да је структура пољопривреде мењана тако да готово искључиво буде оријентисана на производе за извоз.

су за време своје предколонијалне историје развили разноврсне начине како да избегавају различите болести које су Европљанима стварале проблеме. Европљани, међутим, на то нису обраћали пажњу занемарујући афричке обичаје. Африканци нпр. нису желели да раде и обитавају у географски нижим пределима (који обилују маларичним комарцима). Међутим, одбијање Африканаца да раде Европљани су тумачили као лењост. Још једна болест која је стварала велики проблем је „болест спавања" (*trypanosomiasis*). Ову болест људи и стоке преноси паразит који се преноси путем уједа цеце муве. Африканци су имали сложен систем којим су контролисали контакт људи и стоке са цеце мувама: крчили су земљиште док су између искоришћених поседа остављали шикаре као „стерилну зону" (у шикарама су убијане дивље животиње које су могле бити преносиоци заразе). Доласком колонизатора ова пракса је напуштена због подизања ефикасности пољопривреде (Ibid., 2005, 734–737).

Може се констатовати да колонијализам није једноставно „заледио" Африку и онемогућио спонтано одвијање аутохтоних процеса и реформи. Колонијализмом је омогућено креирање структура, које су дугорочно инхибирале економски раст. Колонијални период је произвео институционални механизам, који је дугорочно отежао развој континента (Acemoglu, Robinson, 2010).

2. Француска

„Знате ли шта значи политика? То је француска реч за 'лаж'.
Када чујете Француза како говори 'наша политика'
знајте да он мисли наша лаж".

Пол Болс, Паукова кућа

У претходном сегменту делимично је објашњена разлика између француског и енглеског колонијалног модела. Сада ћемо детаљније објаснити француски колонијално-империјални систем.

Француски колонијални систем може бити описан као систем директне владавине. Директна колонијална владавина је облик колонијализма који укључује успостављање централизоване стране власти на територији којом управљају колонијални званичници. У систему директне владавине, староседелачко становништво је искључено из свих нивоа колонијалне власти, осим најнижег. Угандски академик Махмуд Мамдани класификује директну владавину као „централизовани деспотизам": систем у којем се староседеоци не сматрају грађанима (Mamdani 1996).

Мото Француске може се дефинисати на следећи начин: Где год се вијори француска застава то означава Француску (јединствену, недељиву); Француска је значила врхунац цивилизације; а дужност цивилизоване нације је прозелитизам. Јер, какав би иначе био значај фразе којом је Француска описала своје колоније – *La France outremer* (Француска преко мора, тј. прекоморска Француска). Ипак, у пракси француске колоније биле су подељене у три различита министарства: Министарство унутрашњих послова (Алжир), Министарство спољних послова (Тунис, Мароко, Сирија), и Министарство колонија (остале колоније) (Roberts 1963).

2.1. Аспекти и одлике француског империјализма

Пре упуштања у разматрање француског империјализма, морамо поставити неколико занимљивих питања. Прво – зашто се Француска упустила у опасну колонијалну авантуру средином 1870-их, у тренутку када је доживљавала изузетан демографски и економски пад, несигурност на граници са Немачком и друштвену нестабилност као резултат узастопних пораза које су јој европски суседи нанели? Друго – зашто је француско јавно мњење, када је деколонизација већ фактички била свршен чин после Другог светског рата, реаговало тако срчано на позив за стварање „Велике Француске“, који је подразумевао задржавање француског политичког утицаја на нове независне афричке државе, наставак експлоатације њихових производних снага, посебно сировина, јефтине радне снаге и тржишта.

Одговори на ова питања могли би да гласе овако: прво, колонијална војна експанзија Француске била је одговор на њену несигурност у Европи због разорних пораза од Пруса и Немаца у XIX веку. Друго, неспособност Француске да се носи са капиталистичком конкуренцијом у Европи након индустријске револуције произвела је њену тежњу за заштићеним прекоокеанским тржиштима и изворима сировина. Треће, демографски пад Француске, због ратних разарања и економских тешкоћа, натерао је француске империјалисте да траже колоније којима би наметнули тзв. француску „културну цивилизацију“. Насилно ширење француске културе у иностранству је тако постало „месијански културни крсташки рат“. Коначно, када је независност француских афричких колонија постала неминовност (а затим и стварност), империјална Француска се осетила егзистенцијално угрожено. Француски империјалисти су, дакле, осмислили „индиректни“ облик колонијализма како би одржали фрагментарне државе унутар своје капиталистичке орбите (Mentan 1989, 72).

2.1.1. Француски војни експанзионизам и интервенционизам

Француска војна експанзија у Африци се интензивирала када је Луј-Александре Бријер де Рисл преузео дужност гувернера Сенегала 1876. Бријер је запечатио освојене територије заштитним царинским режимом и популаризовао своје војне и комерцијалне подвиге код куће. Растућа

географска друштва, интелектуалци, публицисти, истраживачи, трговци и посланици видели су ове подвиге као извор француске регенерације. Ова регенерација је пружила двоструку услугу Француској. Прво, била је психолошки подстицај француском становништву трауматизованом тешким војним поразима. Друго, афричко „легендарно богатство" искоришћено је за реконструкцију опкољене француске индустрије, а масовни егзодус избеглица у Африку решио је мучне проблеме незапослености и инфлације.

Активности француског истраживача Саворгуан де Браза *(Savorguan de Brazza*) дуж реке Конго постале су „увертира за поделу Африке". Када је Де Бразин споразум са народом Батеке са одушевљењем ратификовала француска национална скупштина у новембру 1882, вратио се у Конго да организује нову колонију. Због угрожености француском незаситном пожудом за афричким територијама, Белгијски краљ Леополд II подстакао је немачког канцелара Бизмарка да сазове Берлинску конференцију 1884. како би се расправљало о питању Конга. На конференцији је проглашено да нема даљих европских освајања у Африци „без ефективне окупације". Француска је заузела територије у западној и централној Африци као и Мадагаскар.

Модерни француски војни интервенционизам је константа. Између 1945. и 2005. Француска је извела 122 војне интервенције у Африци, а између 1960. и 2005. Француска је покренула око 46 војних операција у својим бившим афричким колонијама (Yates 2018, 95).

У периоду од 1960. до 1991. по броју трупа у Подсахарској Африци Француска је била друга по реду, одмах иза Кубе (због помоћи Кубе прокомунистичким снагама у грађанском рату у Анголи). Французи су спровели више од тридесет војних операција у 16 афричких земаља. Најзначајније су биле оне у Камеруну и на Мадагаскару (Schmidt 2013, 165). Мадагаскар је 1942. године ослобођен од власти Вишијевске Француске и његово становништво није било вољно да се поново врати под колонијалну власт. Политичари са Мадагаскара позивали су се на „четири слободе" које је прокламовао амерички председник Френклин Рузвелт (*Franklin Delano Roosevelt*). Међутим, америчка администрација на челу са Труманом одбацила је њихове молбе и подржала Француску. Оружана побуна избила је крајем марта 1947; побуњеници су нападали владине зграде, француску војску као и локално становништво које су сматрали за компрадоре.

Француске власти су реаговале тако што су похапсиле локалне политичаре и забраниле политичку партију МДРМ (Демократски покрет за Малгашку обнову – *Mouvement démocratique de la rénovation malgache*). Што се тиче војних операција, француска војска је користила тактику спаљене земље: бомбардовали су села, палили усеве и убијали грла стоке. До новембра 1948, када је побуна угушена, 90.000 становника Мадагаскара (око 2% популације) је настрадало, што директним убиствима, или због болести, или глади која је избила због катастрофалних услова које је проузроковала француска војска. Циљ Француске био је да од Мадагаскара направи пример (боље речено страшило) које би одвратило друге колоније од проглашавања независности. Након војног уследио је и правосудни прогон – 5.675 људи осуђено је за побуну. Друга побуна наступила је у Камеруну 22–30. маја 1955. године. У протестима је погинула 21 особа док је 114 повређено (Ibid., 170–172).

Табела 5. пружа хронолошки преглед најзначајнијих војних операција у Африци.

Табела 5. Списак најважнијих војних интервенција француске војске у Африци

	Назив	**Локација**	**Временски период**
1.	*Bison*	Чад	1969–1972
2.	*Lamantin*	Мауританија	1977
3.	*Tacaud*	Чад	1978
4.	*Bonite & Leopard*	Заир (ДР Конго)	Мај 1978
5.	*Baracuda*	Ц. А. Р.	Септембар 1979
6.	*Manta*	Чад	1983–1984
7.	*Operation*	Того	1986
8.	*Epervier*	Чад	1986–2014
9.	*Oside*	Коморска Острва	1989
10.	*Requiin*	Габон	1990
11.	*Noroit*	Руанда	1990–1993
12.	*Verdier*	Бенин	1991
13.	*Godoria*	Џибути	1991
14.	*Baumier*	Заир (ДР Конго)	1991
15.	*Addax*	Ангола	1992
16.	*Iskoutir*	Џибути	1992–1993
17.	*Simbleau*	Сиера Леоне	Мај 1992
18.	*Oryx*	Сомалија	Мај 1992
19.	*UNOSOM II*		1993
20.	*Balata*	Камерун	1994
21.	*Amarylis*	Руанда	Април 1994
22.	*Turquoise*	Заир (ДР Конго) и Руанда	Јул–Август 1994
23.	*Azalee*	Коморска Острва	Октобар 1994
24.	*Almandin 1&2*	ЦАР	1996–1997
25.	*Pelican 1,2 &3*	Р. Конго	1997
26.	*Licorne*	Обала Слоноваче	2002–
27.	*Artemis*	ДР Конго	2003
28.	*EUFOR DRC*		2006
29.	*EUFOR Chad*	Чад	2008–
30.	*Serval*	Мали	2013–2014
31.	*Sangris*	ЦАР	2013–2016

Извор: Сопствено истраживање аутора

Посебно су контроверзне операције *Oside* и *Amarilys* које су биле ограничене само на евакуисање француских држављања (Sorenson 2008, 42). Дефинитивно најозлоглашенија је операција *Turquoise,* која се одвијала у истом периоду када и геноцид у Руанди. Ова акција је још увек обавијена велом тајне јер није потпуно јасна улога француске војске, која је по свему судећи била подршка трагично настрадалом председнику Руанде Хабиаримању (*Juvénal Habyarimana*) (Ibid., 43). Ова операција изазвала је додатне критике из два разлога. Прво – на њу се гледало као на покушај да се подупре геноцидни режим, тако што се многим починиоцима геноцида омогућио сигуран пут за бег у суседни Заир. Друго – покретањем ове мисије Французи су оптужени за подривање мандата постојеће мисије УН (УНАМИР) у Руанди (Chefer 2018, 811).

Како би обезбедила своје безбедносне интересе у Подсахарској Африци, Француска је потписала осам тајних споразума о одбрани са Камеруном, ЦАР, Коморима, Џибутијем, Габоном, Обалом Слоноваче, Сенегалом и Тогом. Као последица ових споразума, већ распоређене француске трупе које су биле ту позициониране за време колонијализма задржале су своје положаје. Те трупе су често уклањале антифранцуске лидере, као што је на крају постао Жан Бедел Бокаса[17] 1978. године, или да заштите профранцуске марионете као што је Леон Мба 1964. године (Yates 2018, 101). Француска настоји да смањи број војних база у Африци, али је њихов распоред такав да и даље покривају читав континент: регион Магреба покривен је са Корзике; јужни део Африке из базе са Реуниона; источни из Џибутуја; западни из Сенегала; Централни из Габона и *EUFOR*-ове базе у Чаду у којој је перманентно стационирана полуескадрила вишенаменских борбених авиона типа Мираж (*Dassault Mirage*) (Sorenson 2008, 55). Француска је, такође, остала главни добављач војне опреме за афричке земље. Штавише, у геополитичком смислу, Хладни рат је Француској пружио „простор" на међународној сцени у којем је могла да се представи као гарант западних интереса у Подсахарској Африци, у делу света који САД нису добро познавале и који нису виделе као централно за сопствену безбедност. САД су стога радо

[17] Жан Бадел Боакса је дуго био миљеник Француске, упркос свим злочинима које је чинио против властитог народа. Замењен је тек када је послужио сврси и када га је прегазило време.

делегирале Француској задатак да осигура да регион не падне у „канџе“ Москве (Chefer 2018, 809).

Критике на рачун француског интервенционизма у Подсахарској Африци долазе са свих страна идеолошког спектра у теорији међународних односа. Критика реалиста каже нпр. да Француска покушава да наметне сопствену националну агенду кроз мировне операције Уједињених нација. Либерали тврде да Француска подржава примат Савета безбедности УН у очувању мира зато што је члан с правом вета, и стога је привилеговала реалистичку норму „неинтервенције“ у односу на „одговорност за заштиту“ (*responsibility to protect*). Панафриканисти тврде да је Француска користила афричке мировне снаге које су УН ставиле под њену команду у сврху промоције сопствене спољне политике. Постколонијални критичари тврде да је Француска цинично понављала неоколонијалне обрасце доминације иза фасаде космополитског мировног дискурса, истовремено дајући приоритет сопственим стратешким геополитичким интересима. Коначно, француски интервенционизам често крши норме међународног права тако што у пракси Французи прво распоређују снаге, а затим их *post hoc* стављају у законитост резолуцијама Савета безбедности УН (Yates 2018, 96).

2.1.2. Политички и економски империјализам

Идеја француских елита била је да Африка за Французе не сме бити трговачка станица (као Индија за Британце), нити само камп и полигон за француску војску, а још мање експериментално подручје за француске филантропе. То мора бити француска земља коју Французи треба да напуне, поседују и обрађују што је пре могуће, како би она једног дана била у корист Француске.

За разлику од британске колонијалне владавине постојала је основна претпоставка да ће колонијални администратори, кроз систем директне владавине, настојати да ослободе колоније њихових „феудалних“ аристократија, поткопавањем наследних поглавица и промовисањем франкофилских елита које говоре француски језик. Подсахарска Африка, за разлику од других колонија, имала је специјалне француско-афричке односе који ће се касније окарактерисати као Француско-афричка држава (Франко-Африка) или *Françafrique*. Основа за овај посебан однос била је, прво, одлука да се обезбеди директно политичко представљање

француских колонија из Подсахарске Африке у Народној скупштини (Chefer 2018, 801–803).

Када се у XIX веку појавило питање колонизације Француска је имала економску идеологију искључивања и монопола, оличену у свом колонијалном царству (*Pacte Colonial*). То је био: 1) „израстак" (Француске) и у њему се једино трговало робом која је потекла из метрополе; 2) могли су да извозе у саму метрополу без царине; 3) нису могли да оснују сопствену производну индустрију; и 4) морали су да се ослоне на превознике из метрополе за транспорт и њиховог извоза и увоза.

Француски министар финансија током владавине Луја XIV, Жан Батист Колбер (*Jean-Baptiste Colbert*), генерално се сматра архитектом *Pacte Colonial*. Његово интересовање за колоније произашло је из његове жеље да ојача фискалну и платну позицију Француске. Колберова економска политика инспирисала је француске економисте попут Жила Ферија, познатог члана колонијалног лобија. За Ферија је индустријализација Француске била немогућа без ригидног протекционизма; индустријализација и заштита подразумевале су потпуну забрану било ког облика индустријализације у колонијама. Фери је сматрао да:

> „Инсталирање индустрије у колонијама се мора подстицати само у мери у којој не наноси штету индустрији у метрополи. Другим речима, колонијална индустрија треба да уради оно што француска индустрија не може – да шаље производе тамо где индустрија метрополе не може да иде" (Mentan 1989, 72).[18]

У пракси, афричке колоније биле су намењене да производе и продају непрерађен памук (и друге извозне културе) по ниским ценама Француској, како не би пореметили производњу памучне робе у самој Француској. Сав капитал је извлачен у Француску, док су чак и полуиндустријске операције биле потпуно потиснуте у колонијама. У ствари, општа идеологија француског економског империјализма била је, и још увек је „економичност" – гомилањем залиха из својих колонија ради улагања у метрополу.

Фиксни порески систем који је опорезивао афричког појединца (или ређе породицу), без обзира на ниво примања који остварују, постао је

[18] Видети више у: Doumier, P. *L'Indo-Chine Francaise,* Paris, 1905, p. 360.

главни стуб француског колонијалног фискалног система, који је имао за циљ да уништи афричке економске иницијативе. С друге стране, опорезивање Француза и њихових фирми било је минимално. Обавезна производња и продаја усева од стране колонија француским купцима по ниским ценама и повремени присилни рад такође је био део француске колонијалне економије.

Подела рада је била таква да су Африканци били „снабдевачи" радне снаге, сировина и били тржиште за пласман француске робе, док је Француска за себе ексклузивно остављала право на индустријску производњу и извоз индустријских производа. Овакав принцип је суштина онога што се данас назива „неједнака размена" (*unequal exchange*). Тако је колонизација постала неизбежна за француски економски развој, француске колоније су од тада класификоване у: а) *colonies de commerce ou de comptoirs*, које су укључивале мале трговачке станице разбацане у дивљини „тропских домородаца". Ове колоније нису биле предвиђене за ширење; б) *colonies agricoles ou de peuplement*, или колоније за пољопривредно насеље; и в) *colonies d'exploitation*, или колоније чији су географско-климатски услови били одбојни француским досељеницима, па су се користиле само за експлоатацију (Ibid., 74).

Крај Другог светског рата донео је одређене промене. Стварање Фонда за економски и друштвени развој (ФИДЕС) за прекоморске територије 1946. имало је важну улогу. По први пут су опредељене значајне суме новца из метрополе за француске колонијалне територије у Подсахарској Африци. Ипак, ФИДЕС никада није обезбедио довољно средстава да задовољи огромне развојне потребе француске подсахарске империје. Афрички политички лидери су се стога неизбежно такмичили једни са другима, лобирајући за улагања у велике инфраструктурне пројекте као што су путеви, луке, болнице и школе, јер је њихов легитимитет као политичких лидера у значајној мери зависио од њиховог успеха у добијању ових средстава за њихове територије. Ово је имало за последицу ојачан однос економске зависности између Француске и њених афричких колонија, што је поставило основу за однос „покровитељ-клијент", у којем су покровитељ (Француска) и њени афрички клијенти (њене колонијалне територије, које ће ускоро постати независне државе) били закључани у однос међусобне обавезе, из којег су обе стране очекивале корист. Коначно, то је дало бројним великим француским

компанијама, које се баве великим инфраструктурним пројектима, удео у посебном француско-афричком односу, стварајући *de facto* заштићени француски тржишни простор (Chefer 2018, 803). Ниједна одлука о француској економској зони није могла бити донета без одобрења Банке Француске. ФИДЕС је укинут 1959. и замењен је Фондом за помоћ и сарадњу (*Fonds d'Aide ŕ la Coopération FAC*), са налогом за надгледање споразума о сарадњи (економској, културној, техничкој, војној и одбрамбеној) са новим независним франкофонским афричким државама. Две трећине француске развојне помоћи отишло је у бивше француске колоније у Подсахарској Африци, а владина агенција (*Caisse Centrale de Coopération Economique*), створена је за пружање развојних кредита (Ibid., 806–807).

Монетарна политика била је још један инструмент француске доминације над њеним бившим колонијама током и након Хладног рата. *Communauté Financière Africaine franc* (CFA), колоквијално назван „цефа", успоставила је Француска након Другог светског рата као валуту за своје афричке колоније – акроним ЦФА је првобитно означавао *Colonies Françaises Africaines* (у слободном преводу афричке француске колоније), али је промењено у садашњи назив „Communauté Financičre Africaine" (Афричка финансијска заједница) након независности. У оквиру ове финансијске заједнице постоје две „близаначке" и међусобно конвертибилне валуте које се у мењачким пословима означавају са акронимима XOF – Западноафрички франак, XAF – Централноафрички франак. Колоквијално, за њих се користи назив ЦФА франак. Валута је најпре везана за француски франак, а затим за евро који су гарантовали његову стабилност.

Стабилност ЦФА франка је осигурала Централна банка Француске, која је гарантовала конвертибилност ЦФА франка у француске франке. Пре јануара 1999, ЦФА франак је био везан за француски франак. Француска је самоиницијативно одредила девизни курс између валута. Године 1948. курс је био фиксиран на 1 франак ЦФА за 0,02 француска франка (или једноставније 50 ЦФА франака је било потребно за 1 француски франак). Приликом девалвације 12. јануара 1994. монетарне власти Француске су промениле курс на 100 ЦФА франака за 1 француски франак. Када је француски франак престао да постоји као независна валута, Централна банка Француске је наставила да гарантује ЦФА

франак као независну валуту. С обзиром на то да је евро заменио француски франак од 1. јануара 1999. ЦФА је везан за евро по курсу од 656 ЦФА за евро (Yates 2018, 104).

Заговорници ЦФА франка виде га као потенцијални модел за унапређење макроекономске стабилности у афричким земљама у којима су домаће регулаторне агенције и монетарне власти имале проблема у контроли економске и финансијске ситуације. Упркос изузетној дуговечности, ЦФА франак никако не ужива једногласну подршку међу афричким економистима и интелектуалцима. Критичари осуђују одсуство монетарног суверенитета. Француска има *de facto* право вета на одлуке две централне банке у зони ЦФА франка. ЦФА франак такође подстиче огроман одлив капитала. Чланство у зони франка је синоним за сиромаштво и незапосленост, о чему сведочи чињеница да је 11 од 15 држава чланица ове монетарне уније класификовано као најмање развијене земље (Ibid.).

Симптоматично је то што Француска као гарантор валуте може да ограничи приступ девизним резервама некој од афричких држава чланица монетарне уније. То се у историји већ догађало у случају Обале Слоноваче. Поставља се питање да ли је могуће бити независан од онога ко „држи ваш новчаник“. Захваљујући томе што је француски трезор држао њихове девизне резерве, Француска је дуго могла да обесхрабрује и ограничава куповину земаља чланица ЦФА зоне из земаља које нису део зоне, и захтева од њих да припремају годишње програме увоза из земаља ван те монетарне зоне. Ти програми и извештаји су формално достављени Француској на одобрење. Овакво понашање Француске чак је изазвало реакције других западних партнера. Бивши амерички амбасадор у Либревилу приметио је да је „аранжман направљен тако да звучи неформално, али да је то урађено на веома рестриктиван начин“. Утврђени су максимални износи за увоз аутомобила, радио апарата, фрижидера и клима уређаја који долазе ван зоне франка, док су минимални износи одређени за исти увоз из Француске. Вредност ЦФА франка била је нашироко критикована као превисока, за коју многи економисти верују да фаворизује урбану елиту афричких земаља, која може јефтино да купује увезену индустријску робу на рачун фармера, који не могу лако да извозе пољопривредне производе. Различите девалвације, укључујући и ону из 1994. као и везивање за евро, што је

представљало „спонтану *de facto* девалвацију“, биле су покушај да се те неравнотеже смање (Yates 2018, 105). Међутим, једнострани потез Француске је преко ноћи преполовио штедњу обичних људи и обелоданио да је ЦФА франак заправо инструмент француског неоколонијализма, јер је узео монетарну политику из руку земаља ЦФА монетарне уније остављајући одлуке које утичу на економију тих држава у потпуности у руке Централне банке Француске, а не афричког народа. Права вредност ЦФА франка није економска већ политичка, јер земље чланице зоне франка немају сопствену националну монетарну политику. Креирање монетарне политике за ове земље остаје на Француској.

Још један од механизама успостављања зависности је француска развојна помоћ. Подсахарска Африка је примарни корисник помоћи Француске – прима 41% од укупног износа који Француска додељује другим земљама. Ипак, помоћ коју пружа Француска довела је до стварања зависности, јер се обезбеђивање основних добара и услуга догодило без обезбеђивања знања потребних за производњу такве робе и услуга. Додатно, финансијска помоћ у виду грантова, зајмова, директних инвестиција и пројектне/програмске помоћи такође је подстакла зависност. Већи део је „условљена помоћ“, која захтева од афричких прималаца да је потроше на куповину француских роба и услуга. Када помоћ долази у облику зајмова, она ствара дужнички терет који дужнике претвара у клијентске државе Париског клуба, као и следбенике Вашингтонског консензуса. На крају можемо констатовати да је Француска земље Подсахарске Африке и после њихове независности држала у „монетарном ропству“.

Почетком 1990-их Француска је постала главни „табаџија“ ММФ-а за Подсахарску Африку. Премијер Баладур је у септембру 1993. године најавио да ће додељивање француске помоћи за развој од сада зависити од претходног потписивања споразума са ММФ-ом и Светском банком. Након тога, у јануару 1994. године уследила је већ поменута девалвација ЦФА за 50%. Ове две мере су имале за циљ да промовишу економске реформе у бившим француским колонијама, чиме би се смањили трошкови Француске за вођење њене афричке политике и та политика је постала финансијски одрживија (Chefer 2018, 811).

2.1.3. Идеологија културолошке експанзије, доминације и асимилације

„Меку моћ“ Француске у Африци не треба потцењивати. Иако често самопрокламовано, Француска и даље ужива престиж као светионик хуманистичког републиканизма, који промовише слободу, једнакост, братство и универзална људска права. Њена улога наводног шампиона „трећег света“ и њена позиција на челу промовисања универзалних вредности, које нису дизајниране искључиво за француски народ Француске већ за просветљење грађана широм света, остаје важан вектор француског утицаја у Африци, иако је афро-оптимистима тешко то да признају.

Француски језик је виђен као отелотворење фундаменталне вредности Француза и Француске. Језик је симболизовало много више од когнитивног носиоца културних вредности и веровања. Француска културна експанзија постала је толико „света“ да је била централна фигура у систему конзумативних вредности колонијалне „индустрије културе“. За разлику од Британаца, којима је енглески био инструментална вредност колонијализма, француски је коришћен као конзумативна вредност цивилизаторске мисије, будући да Француска није могла да се помири с тим да буде само другорангирана (боље рећи другоразредна) нација у свету. Уверени да имају „цивилизаторску мисију“ коју треба да испуне, француски колонизатори и империјалисти с краја XIX и почетка XX века били су сигурни да је Западна Африка, са културног становишта, *tabula rasa* на коју је требало да буду уцртане политичке и друштвене институције метрополе. Асимилација је био израз којим се означавао овај процес, чија је најупадљивија манифестација била успостављање образовног система који је користио француски као једино језичко средство.[19] Асимилација као политика постала је „крсташки рат“ од 1794. са претензијом да су сви људи, без разлике у боји коже, француски грађани јер је колонија требало да постане интегрални део матичне земље. Израз *France d' Outre Mer* (прекоморска Француска) постао је оправдање за наметање француског образовног система колонијама у Азији, Африци и Америци.

[19] Види више у: Thompson, V. Adloff, R. 1958. *French West Africa*, London: Allen and Unwin, p. 513.

Асимилација је постала систем који тежи да избрише све разлике између колонија и матице и који колоније посматра једноставно као продужетак матичне земље „преко мора“.

Француски језик је толико постао истакнут у раним годинама Треће републике да су Африканци били подељени на француске грађане и поданике. Ово раслојавање је омогућило да чак четири групације из Сенегала као грађани пошаљу своје представнике у Представнички дом 1872. године, искључујући друге афричке колоније које су класификоване као поданици. Употреба нивоа познавања француског језика као фактора у додели француског држављанства, била је веома дискриминишућа, јер је свега око 10% француске афричке популације знало француски на потребном нивоу (Ibid., 76–77).

Покрет Франкофоније (ОИФ) је такође одиграо кључну улогу у одржавању положаја француског језика у Африци. Његово порекло сеже у специјално издање ревије Есприт (1962), којој је допринела група интелектуалаца и политичара, укључујући Сенгора. Покрет је такође прошао кроз разне промене, укључујући избор генералног секретара од 1998. године, пре него што је 2005. постао Међународна организација франкофоније (ОИФ) са сталним секретаријатом. Упркос овим променама, идеалистички дискурс који представља Француску и француску културу свету као светионик прогресивних вредности остаје углавном нетакнут, а Африка наставља да игра кључну улогу у Франкофонији. Скоро половина држава чланица организације налази се у Африци, која је уједно и континент са највећим бројем земаља чији је званични језик француски. Са преко 96 милиона људи који говоре француски, будућност француског као глобалног језика, неизбежно је повезана са његовим развојем у Африци (Chefer 2018, 808).

Када су Французи успоставили своје друго царство у XIX веку своју империјалну политику засновали су на национализму, у којем су кључни елемент били људи. Француска нација је створена револуцијом на принципу јединства и правне једнакости свих грађана. Али како је француска нација настојала да се прошири и оснива колоније у Африци, појавила се дилема о политичком статусу нових територија и њихових становника. Да ли је афричка колонија требало да буде део француске нације? Да ли је требало да Африканци постану грађани? Једноставан одговор на ова питања био је – НЕ. Африканци су били Африканци. Али,

други одговор који је следио (кад год је Француска уживала у прогресивном режиму) био је – ДА. Африканци би могли да буду еволуирани у неку врсту „црних Француза“. Одлика француског колонијалног пројекта крајем XIX и почетком XX века била је његова тзв. цивилизацијска мисија, када су колонијални званичници предузели политику културне асимилације у свом царству. Услови које је староседелац морао да испуни да би добио француско држављанство укључивали су пристојан живот, показивање „добрих моралних стандарда“ и говорење и писање француског (Yates 2018, 97). Додатни услови су били: одрицање од афричког обичајног права, моногамија, служење војног рока у француској војсци и најмање десет година стажа у некој француској компанији или установи. Ипак, 1939. године на западној обали Африке од 15 милиона становника под директном француском влашћу, свега 80.000 има статус грађанина Француске. Од тог броја, 97% је живело у областима Дакара, Руфиска, Гореа и другим областима на којима су Французи Африканцима дали право да по рођењу могу постати француски грађани. У другим областима свега око 2.500 људи је успело да стекне тај статус (Pečar 1965, 227–228). Чињеница да је неопходно да Африканци морају да „еволуирају“ како би постали Французи, сведочи о инхерентном расизму овог концепта упркос прокламованом егалитаризму. Такође, веома је проблематично када било која империјална сила инсистира на моралним стандардима староседелаца, када се зна да моралне норме империјалисте опадају сразмерно удаљености од своје домовине.[20] Суштина није била у интеграцији Африканаца у француско друштво и обезбеђивање једнаких шанси за њих, већ њихово дељење на европеизоване и оне који то нису како би се њима лакше владало.

2.2. Деколонизација и савремени тренутак

Пошто је прихваћена неизбежност политичке независности, приоритет је био да се осигура да деколонизација не означи крај, већ реструктурирање империјалних односа у Подсахарској Африци. То је

[20] Видети више у: Babić, D. (2018). „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika,* God. LXIX, br. 1170, april–jun 2018. [5–27].

требало постићи на више различитих начина. Битно је истаћи како је под Петом републиком, доношење одлука о политици у Африци у великој мери заобилазило Министарство спољних послова; кључне одлуке је уместо тога донео председник у блиској консултацији са својом „афричком ћелијом" специјалних саветника у председничкој палати. Те одлуке нису биле предмет парламентарне контроле. Политика према Африци је дуги низ година била резервисана само за председника. Такође, најважније је да је Француска потписала споразуме о културној, техничкој и војној сарадњи са већином својих бивших колонија у време стицања независности. Слање великог броја сарадника, често као учитеља или владиних саветника у бившу колонију служило је да се одржи и појача француско присуство. У неким случајевима они су послати у Африку да помогну новим независним владама, док су у другим, бивши колонијални званичници једноставно заменили своју претходну позицију као запослени у колонијалној влади за нову, као саветник председника или министра у влади нове независне афричке државе (Chefer 2018, 806).

Када је Француска „подарила" независност својим колонијама оставила их је у економској, а врло често и војној зависности. Приликом избора сваког новог француског председника уобичајено је да он отпутује на „афричку турнеју" где ће бити свечано дочекан и подићи сопствени осећај важности. Сваки председник Француске обећава промену, тј. бољи однос Француске према својим бившим колонијама. Политика Шарла де Гола (*Charles André Joseph Marie de Gaulle*) у Африци заснивала се на успостављању персоналних веза са уским кругом владајућих елита у Африци, ту политику су са мањим или већим одступањима следили и други француски председници. Де Гол је знао да се француско колонијално царство ближи своме крају због неколико битних догађаја: 1) колапс Четврте француске републике због њене неспособности да се носи са Алжирским ратом за независност; 2) трауматски пораз Француске у Индокини (1954); 3) Прва конференција несврстаних у Бандунгу (1955. године) са две независне афричке државе (Гана и Египат); 4) Све веће националистичке борбе за независност у Камеруну, Тунису и Мароку; и 5) Суецка криза (1956) у којој је Француска рђаво прошла. Суочени са овим проблемима, политички актери Четврте француске републике морали су да спроведу реформе везане за аутономију француских колонија, почев од 1956. године. Ове реформе познате под називом *Loi cadre* су произвеле фрагментацију две француске – западне и екваторијалне афричке

федерације на дванаест малих територија, али територија којима се може управљати. Свака држава је имала маргинална овлашћења, док је Француска контролисала финансије, одбрану, спољне послове и безбедност. Као први вођа Пете републике, генерал Де Гол је изградио уставне структуре за Француско-афричку заједницу да обузда афричке захтеве за независношћу и јединством. Затим је кренуо у обилазак француских афричких територија у корист прозелитизма и с намером да покаже свету да се Франко-афричка заједница залаже за бољитак људских бића, не само са материјалне тачке гледишта већ и интелектуалне и моралне. Де Гол је, ипак, знао да је независност афричких колонија неизбежна. Као политичко-војни стратег знао је да је његов последњи адут да одржи француске интересе у Африци „индиректни колонијализам". У Де Головом плану за наставак француске империјалистичке експлоатације Африке, основни механизми империјализма (неједнакост, доминација и експлоатација) требало је да остану нетакнути. Корени капиталистичке производње, размене и акумулације морали су да буду потопљени дубље и направљени тако да функционишу аутоматски како би била створена погодна атмосфера која би омогућила француски корпоративни империјализам (Mentan 1989, 76–77).

Жак Ширак (*Jacques Chirac*), познат као љубитељ афричке уметности, уживао је у својим путовањима до Обале Слоноваче и Габона, две традиционалне дестинације које су сви његови претходници посетили када су дошли на функцију. Он је попут Де Гола градио политику према Африци на персоналним везама, али је унео и једну битну разлику. Програм *RECAMP* је програм који је покушавао да оснажи локалне афричке безбедносне снаге и безбедносна питања остави у рукама самих Африканаца. Једна од основних идеја овог програма била је регионална сарадња, стога је веома важну улогу у овом програму одиграла Западноафричка заједница *ECOWAS* (Sorenson 2008, 45).

Никола Саркози (*Nicolas Paul Stéphane Sarközy*) није могао да посети Обалу Слоноваче због грађанског рата, али није пропустио путовање у Габон, где му је ласкао Омар Бонго (сениор), уверен у његову величину и величанственост Француске. Саркози је своју афричку политику почео помпезним изјавама: „Француска није заборавила афричку крв проливену за њену слободу" (Spiegel Online 11.4.2008). Другом приликом је констатовао како је колонијализам био лош, али је у истом интервјуу

изнео коментар како Африканци нису дали велики допринос светској историји (Melly & Darracq 2015).

За разлику од Саркозија, који је имао самоуверен, помало каубојски наступ у Африци (налик америчком), Франсоа Оланд (*François Gérard Georges Nicolas Hollande*) имао је више слуха за локалне афричке лидере: позивао их је на консултације, обавештавао о војним плановима, чак и понекад тражио њихове дозволе (Melly & Darracq 2015). Можда баш из овог разлога је операција *Serval* у Малију прошла уз најмање негодовања од стране Африканаца, без обзира на то што је показала да је неоколонијални утицај Француске и даље јак. Франсоа Оланд никада није био у Африци пре 2013. године, када је одлетео у Мали након што је започео своју војну интервенцију. Тамо га је привремена Влада раскошно хвалила јер им је прискочио у помоћ. Иронија интервенције у Малију 2013. била је у томе што председник Оланд никада није желео овај сукоб. Његов став је био у складу са његовим предизборним обећањем из 2012. да (када буде председник) неће интервенисати са француским трупама на тлу Малија. Желео је да означи чист раскид са претходном политиком и да не буде оптерећен „лутањем у неоколонијализам". Право решење у његовим очима било је пре свега дипломатско, а не војно. Међутим, *ECOWAS* је био неспособан да уради било шта и ситуација се брзо погоршавала, што је Оланда нагнало да позове своје Министарство одбране, у то време заокупљено повлачењем свих француских снага из Авганистана. Ово повлачење је било његово обележје одбрамбене политике у председничкој кампањи 2012 – потпуно повлачење француских трупа до краја године. Парадоксално, као председнички кандидат Оланд је обећао потпуно војно повлачење, али је, након што је изабран за председника, одлучио да се упусти у оно што је сигурно најважнија мобилизација француских трупа последњих деценија (Yates 2018, 109–110). Ова мисија је развила *AFISMA* механизам – безбедносну иницијативу земаља чланица *ECOWAS*-а и Бурундија, које су уз менторство Француске преузеле одговорност за безбедносну ситуацију у Малију. Иако је овај пројекат имао доста оперативних проблема његов концепт је препознат као добар и у доброј мери је пресликан на актуелну безбедносну платформу Сахел Г5.

Садашњи председник Француске Еманuел Макрон (*Emmanuel Jean-Michel Frédéric Macron*) такође тврди да има нову визију за Африку у којој

се Африци неће диктирати шта да ради. Макрон је покушао да обнови француску дипломатију са афричким државама кроз говоре, јавна извињења за претходне поступке Француске, посете, декларације и самите. Најзначајније је било извињење у Кигалију и признање одговорности Француске за геноцид у Руанди. На овај начин, он је поново потврдио француску промену односа са афричким државама. Ова промена наратива била је примљена са извесним скептицизмом у бившим колонијама због Макронових гафова. У свом говору у Буркини Фасо, новембра 2017, наглашава да је афрички проблем заправо цивилизацијски проблем, сматрајући Африканце искључиво одговорним за све проблеме на континенту (YouTube – RT 28.11.2017).[21] Оваква изјава изазвала је огорчење у јавности Буркине Фасо и ширем западноафричком региону. На истој турнеји Макрон је такође отишао у Мали, уверавајући тамошње лидере да их Француска неће напустити, примајући њихову захвалност (Yates 2018, 106).[22] Мали је била друга земља коју је Макрон посетио за време свог мандата, одмах након Немачке (Faure 2022).

Разлог због којег француски председници обећавају бољи однос према франкофоним афричким државама јесте историјски дуг који Француска има према њима још из времена Другог светског рата. Наиме, све француске колоније су поверене на управљање марионетској влади Петенове Вишијевске Француске. Међутим, нису све колоније стале на страну марионетског режима. Феликс Ебуе (*Felix Eboue*) – први тамнопути Африканац који је био управник француске колоније – прогласио је 26. августа 1940. припадност Чада Слободној Француској.[23]

[21] https://www.youtube.com/watch?v=oGvvzrmQOLM

[22] С обзиром на то да смо неколико пута „прекршили“ предложени временски оквир враћајући се у прошлост како би разумели ширу слику дешавања, сада ћемо благо изаћи изван горње границе временског оквира, тј. 2018. године како би скренули пажњу на један надолазећи тренд. Наиме, од 2020. почео је низ војних пучева у региону Западне Африке са, макар номинално, антифранцуским предзнаком. У тренутку писања догодили су се војни пучеви у Малију, Гвинеји, Буркини Фасо, а као највећи француски противник издвојио се лидер Малија – пуковник Асими Гоита. Такође, приметно је да народ који протестује против једног режима, или изражава подршку постојећем режиму, носи проруска обележја и позива на активније учешће Русије у региону.

[23] Руку на срце, основни мотив за Ебуеа за овакву одлуку највероватније није била љубав према Француској. Чад се граничи са Нигеријом која је била главни купац производа

Наредних дана Слободној Француској су се прикључили и Камерун и Француски Конго (Бразавил), док се Габон прикључио нешто касније, 10. новембра исте године (Sorenson 2008, 19).

Табела 6. Подела међу француским колонијама у Другом светском рату

Колоније које су подржавале Вишијевску Француску	Колоније које су подржавале слободну Француску
Мароко	Чад
Алжир	ЦАР
Тунис	Реп. Конго
Мауританија	Габон
Мали	
Нигер	
Сенегал	
Буркина Фасо	
Обала Слоноваче	
Того	
Џибути	
Мадагаскар	

Извор према: Sorenson 2008, 21

Године 1942. снаге Слободне француске армије бројале су 70.000 људи од чега су око 60.000 били Африканци; 1943. од укупно 560.000 људи, колико је бројала Слободна француска армија, њих 300.000 је било из Африке (укључујући и Магреб). Зато се међу локалним афричким становништвом у француским колонијама оправдано створио утисак да Француска не би лако могла да победи у рату без Африканаца (Ibid., 22). Управо је подела међу афричким колонијама у Другом светском рату

из Чада и њихов главни дистрибутер. Други веома значајан сусед је Судан. И Нигерија и Судан су били британске колоније стога је Ебуе вероватно сматрао да би другачији избор био кобан по њега (*прим. аут.*).

пољуљала мит о савршености белог човека и дала замајац потоњим борбама за независност.

Без обзира на то што сви француски званичници перманентно понављају колико цене допринос колонијалних трупа у светским ратовима, у пракси је њихов третман другачији. Наиме, 1960. године, у ономе што се чинило јединственим законодавним актом, француски парламент је укинуо војне пензије свим ветеранима који нису били француски држављани, што је довело до дискриминаторног третмана ових ветерана у поређењу са њиховим војним колегама који су имали француски пасош (Chefer 2018, 809).

Дакле, промена француске политике према колонијама била је само декларативна. Политика према Африци представља најконтроверзнији део спољне политике Француске. Приметна је знатна разлика између Магреба и Подсахарске Африке када је у питању спољна политика Француске. Државе Магреба су увек биле активни учесници, тј. носиоци политичких промена, веома често и у самој Француској. Алжирска криза је такође изазвала политичку кризу и у Француској; тако је и данас. Бивши француски председник Никола Саркози судски је процесуиран поводом позајмљивања новца од некадашњег либијског лидера пуковника Муамера ел Гадафија. С друге стране, регион Подсахарске Африке углавном је био пасивни прималац француских одлука. Такође, франкофони део Подсахарске Африке перманентно има мањи публицитет од англофоног.

Франкофона Подсахарска Африка данас се састоји од 17 земаља у којима је француски главни језик владе. Од стицања независности, масе у овим земљама су одлучиле да развију широко културно јединство – „франкофону афричку културу“ коју промовише Француска преко ОИФ. Ово је произашло из фузије француске културе са афричком културом. Афрички песници (као што су Сенгор и Аиме Сезер), афричке политичке личности (као што су Феликс Боињи и Омар Бонго) и афрички филозофи спровели су ову фузију. Де Гол је првобитно предложио облик аутономије и самоуправе у контексту веће „француско-афричке заједнице“, неке врсте француског комонвелта по британском моделу. Његову формулу су испрва прихватили „они који су еволуирали“, тј. асимиловани,[24] који су

[24] У Африци се овакви појединци често називају „кокосови ораси“, јер се за њих каже да су само споља, по боји коже црни, а изнутра (по вредностима, ставовима, укусима) бели.

имали највише користи од постојећег система и који би највише изгубили њиховим укидањем. Али притисци широм афричког континента убрзо су појачали позиве на пуну и потпуну политичку независност. Када је француској најлојалнији афрички лидер, Феликс Боигни из Обале Слоноваче, одбио да се придружи Де Головој предложеној заједници, од идеје франкофонске федерације се одустало. Уместо тога, успостављен је систем билатералних споразума између Француске и бивших афричких колонија кроз низ споразума о сарадњи, који покривају трговину, образовање, природне ресурсе, валуту, финансије, безбедност, одбрану итд. Када се посматра овај период историје у франкофоној Африци, намеће се забрињавајуће питање. Зашто су две велике федерације Француске – Екваторијалне Африке и Француске Западне Африке – подељене на 13 малих и тешко одрживих држава? Ретроспективно се чини да је слабост и исцепканост нових независних држава франкофоне Африке била намера Француске да сачува своју доминацију. И заиста, нема бољег начина да се одржи хегемонија од приципа *divide et impera* – да се царство подели на многе зависне мини-државе у просеку по три милиона становника. Ове слабе, финансијски сиромашне земље вероватно ће бити мање авантуристичке и поседовати далеко мање преговарачке моћи него две велике, финансијски сигурније федерације. Споразуми о сарадњи склопљени су између Париза и појединих афричких држава након њиховог стицања независности. Наставак финансијске помоћи Француске био је условљен потписивањем споразума. Када је гвинејски лидер Секу Туре, на пример, одбио да их потпише, сва француска помоћ Гвинеји је одмах прекинута, а сво француско особље је нагло повучено. Извештаји из тог времена говорили су да су чак и ствари, попут телефонске комуникације, демонтиране и однете у Француску (Yates 2018, 98, 100).

Коначно, француску доктрину према Африци можемо свести на три кључне тачке: 1) Поштовање постојећих одбрамбених савеза са Француском; 2) Легитимитет кроз АУ, ЕУ и УН; 3) Афричко вођство у афричким кризама (тековина Франсоа Оланда). Фокус француских интервенција су такозване „крхке државе“ (*fragile states*), које се у случају Подсахарске Африке најчешће дефинишу као места сукоба хришћана и муслимана у комбинацији са слабом централном владом. Ипак, ова доктрина је на моменте контрадикторна, зато што поштовање традиционалних одбрамбених споразума, потписаних са подсахарским

земљама током шездесетих и почетком седамдесетих година, може бити у сукобу с начелима мултинационализма. Закључујемо да политика Француске према Африци обилује унутрашњим напетостима. У жељи да поштују начела Француске револуције о слободи и једнакости, готово сви француски државници наговештавају промене, осуђују колонијализам и најављују пресецање старих империјалистичких веза. Међутим, у пракси, политика Француске према Африци и даље остаје шовинистичко-експлоататорска, јер је Африка терен на коме је Француској најлакше да покаже и докаже статус велике силе.

2.3. Доктрина покоравања Жака Фокара

Услед детаљног описивања француског империјализма постоји опасност да се од дрвећа не види шума, тачније да методе неоколонијалне експлоатације Африке од стране Француске остану недовољно огољене. Стога, чак и по цену редундантности, овај сегмент ће на кондензован начин приказати начин неоколонијалне експлоатације Африке од стране Француске, тј. приказаће основне постулате Франко-Африке (*Françafrique*).

Жак Фокар (*Jacques Foccart* 1913–1997) био је француски бизнисмен и саветник неколико француских председника. Важио је за најбољег познаваоца Африке у целој Француској, али и за сиву еминенцију на афричком континенту. Од 1960. до 1974. године, Фокар је био Генерални секретар за афричка и малгашка (Мадагаскар) питања под председницима Шарлом де Голом и Жоржом Помпидуом, и имао је кључну улогу у одржавању утицаја Француске у Подсахарској Африци, стварањем низа споразума о сарадњи са појединачним афричким земљама и изградњом густе мреже личних контаката који су (п)одржавале неформалне и породичне односе између француских и афричких лидера. Године 1986. од стране новог премијера Жака Ширака постављен је за саветника за афричка питања. Када је Ширак постао председник 1995. године, 81-годишњи Фокар је поново доведен у Јелисејски дворац као саветник. Тврдило се да је Фокар руководио догађајима у вези са Заиром само недељу дана пре своје смрти.

Жак Фокар имао је централну улогу у оснивању Франко-Африке, која је представљала неоколонијални утицај Француске на њене подсахарске колоније. Фокар је имао кључну улогу у преговорима о споразумима о

сарадњи са новооснованим афричким државама, који су обухватили финансије, економију, културу, образовање и војне аспекте. Блиско је сарађивао са афричким лидерима као што је Мобуту Сесе Секо и подржавао сецесију Биафре од Нигерије. Биографија Фокара открива његово учешће у тајним акцијама, укључујући и елиминацију камерунског лидера Феликса-Роланда Мумијеа, камерунског националистичког политичара. Упркос напорима, Фокар није успео да обезбеди подршку Де Гола за сецесију Биафре. Иако не постоји званична Фокарова доктрина (термин је мој) јасно је да је Фокар кључна фигура иза Франко-Африке и њен „мастермајнд".

У практичном смислу, постоји неколико фактора који омогућавају експлоатацију Подсахарске Африке:

Први фактор је франкофилна елита – помало парадоксално, усуд бивших француских колонија је чињеница да су своју независност добили мирним путем. Мирно повлачење Француза им је омогућило да у новонасталим државама инсталирају франкофоне елите у свим порама друштва; од комуналних служби, јавних предузећа, просвете, саветника председника, чак и самих председника афричких држава. Изузетак који потврђује правило је Алжир, који се у крви растао са Французима, али је у том процесу из земље истерао све франкофилне компрадорске елите и њихове помагаче на нижим нивоима. С друге стране, остале француске колоније су од 1960-их потписивале споразуме о сарадњи са Француском, који су после неколико козметичких трансформација постали оно што је данас познато као Франко-Африка. Она је требало да буде породична заједница Француске и њених бивших колонија. Међутим, она Француској гарантује војно присуство у Африци, експлоатацију природних ресурса, приоритет у добијању тендера за све послове у афричким земљама и пристанак на коришћење валуте ЦФА франак, која је Француској омогућила додатно богаћење. Компрадори су постали чувари француског колонијалног царства чувајући зону ЦФА и француске војне базе. Француска је 28. септембра 1958. године спровела референдум у својим колонијама, дајући им опције независности или останка у Франко-Афричкој заједници.

У очувању и постављању франкофоних елита Француска се служила војним интервенцијама које смо детаљно образложили у претходним сегментима. Француска је од 1960. у Африци војно интервенисала преко

50 пута, у циљу свргавања непослушних и постављања оданих афричких лидера. Први на листи за свргавање био је Секо Туре из Гвинеје јер није желео да прихвати предложени споразум, нити да прихвати ЦФА франак, већ је одлучио да својој земљи обезбеди монетарну суверености. Током посете Де Гола, који је 1958. био на турнеји по француским колонијама како би их *de facto* убедио да добровољно прихвате неоколонијални јарам, све је протицало у најбољем реду. Де Гол је био импресиониран пријемом, али током заједничког обраћања све се променило. Као гром из ведра неба Секо Туре је изјавио: „Ми категорично кажемо не, на овај једноставни аранжман колонијалног режима и на било који вид патерналистичког духа". И онда је на ред дошла његова антологијска реченица: „Драже нам је сиромаштво у слободи него богатство у ропству". Савременици кажу да је Де Гол пребледео и био видно узнемирен. Ипак, његов говор је био релативно помирљив: „Кажем ово поново, још гласније него раније, Гвинеја може да гласа за независност, Гвинејци могу да је стекну 28. септембра [1958] тако што ће гласати НЕ на предлог који је пред вама. У том случају ја вам гарантујем да вам метропола неће стајати на путу. Ви ћете међутим сносити последице, ваша земља ће радити шта год пожели и кретати се у ком год правцу пожели".[25]

У пракси, међутим, Де Гол је био врло бесан. Само нешто више од 4% Гвинејаца је гласало за останак у заједници са Француском. То је било у оштрој супротности са другим бившим колонијама које су углавном гласале са више од 90% у корист остајања са Француском. Стога је Де Гол наредио повлачење целокупне администрације из Гвинеје. Французи су узели све, архиве, документа, новац из банака, легенда каже чак и уличну расвету. Локална полиција је комплетно разоружана. Француска није успела да физички уклони Туреа, али је француска тајна служба у Гвинеју убацивала кривотворене новчанице новонасталог гвинејског франка, стварајући вештачку инфлацију. Такође, рађене су интензивне саботаже на електромрежи. Уврежено је мишљење да се економија Гвинеје никад није опоравила од овог иницијалног шока.

Секо Туре је барем успео да спасе главу на раменима, многи други нису. У обавештајним круговима круже приче да је Француска имплицитно умешана у убиство чак 22 истакнута афричка политичара.

[25] Цитати говора направљени су на основу оригиналних аудио записа доступних аутору.

Наравно, многе од ових оптужби су вероватно фабриковане услед великог антифранцуског расположења у Африци протеклих година. Развејавању ових оптужби не помаже чињеница да су француски службени архиви и даље запечаћени по питању ових догађаја. Ипак, неопходно је истаћи два случаја у којима је француско учешће врло вероватно. Председник Тога, Силванус Олимпио, убијен је 13. јануара 1963. само три дана пре него што је Того требало да напусти монетарну зону ЦФА франка и започне емисију сопствене валуте. Потоњи председник Тога Насингбе Ејадема често је тврдио да је лично убио Олимпија.

Друга, познатија али подједнако тужна прича је судбина Томаса Санкаре, председника Буркине Фасо и осведоченог борца против француског империјализма. Легенда каже да је кнез Михајло Обреновић рекао: „Балкан балканским народима“ и остао без главе. Томас Санкара јесте рекао: „Африка Африканцима“, и убијен је 15. октобра 1987. године. Организатор пуча био је Блез Кампаоре, такође потоњи председник Буркине Фасо, који је као званични разлог за пуч навео чињеницу да је Санкара погоршао односе са Француском. Такође, позната је прича о личној нетрпељивости између Санкаре и тадашњег француског председника Митерана, а Француска је вишеструко профитирала након Санкариног смакнућа.

С друге стране, Француска је свим средствима подржавала себи лојалне политичаре. Пре свих Феликса Уфује Боањија из Обале Слоноваче – најјачи ослонац концепта Франсафрик који је својом државом владао 33 године. Поменути Фокар је имао близак однос са лидером Обале Слоноваче и сарађивао на интервенцијама у Габону и Чаду. Иначе, требало би истаћи да је Обала Слоноваче најчвршћи ослонац Француске на континенту, као и сви њени председници, од првог до садашњег.[26]

Други стуб Франко-Африке је поменути организатор убиства Томаса Санкаре – пријатељ Франсоа Оланда, Блез Кампаоре, који је Буркином Фасо владао 27 година. Француска га и даље штити од суђења за

[26] Управо зато је Обала Слоноваче најватренији заговорник војне интервенције против пучиста у Нигеру 2023. године. Француској никад нису сметали војни пучеви у Обали Слоноваче којима су се смењивали тамошњи председници јер је континуитет подаништва Француској остао неупитан. Луткар повремено промени марионету на канапима!

многобројна кривична дела. Затим, према сопственом хвалисању, убица Силвануса Олимпија – Насингбе Ејадема био је велики пријатељ Жака Ширака и Тогом владао 38 година. Наследио га је његов син који је актуелни председник ове земље.

Постоји још неколико „републиканских династија" које Француска свесрдно подржава. У Чаду, отац и син Деби владају од 1990. до данас. Син је уз подршку војске, без икаквих избора, преузео председничко место након очеве смрти 2021. године. У Габону, династија Бонго влада земљом од 1967. године и представља једног од најјачих савезника Француске на свету. Бонго сениор је изабран лично од стране Де Гола за наследника првог председника Габона Леона Мбе, који је говорио да „сви Габонци имају две отаџбине – Француску и Габон" (тим редоследом)! Тај наратив се није променио до данас.

Оваква франкофилна елита обезбеђује багателну експлоатацију афричких природних ресурса и повлашћен положај француских компанија у Африци, што је други фактор помоћу којег Француска експлоатише Подсахарску Африку. Француске колоније богате су природним ресурсима као што су: уранијум, злато, нафта, бакар, боксит дијаманти, дрвна грађа, какао итд. Компаније као што су Тотал, Арева и Ванси су господари афричке економије јер послују у њеним најпрофитабилнијим секторима, остварују профит који потом извлаче у Француску. Процењује се да је Република Конго у периоду 2000–2009. имала „бег капитала" од скоро 30% укупног БДП-а. У Нигеру је до 2006. године рудна рента износила 6%, и тек 2014. је подигнута на 11% Државна рударска компанија Нигера основана је тек 2007. године, а до тада су француске компаније биле искључиви власници права на експлоатацију. Када на ове чињенице придодамо и податак да преко 10 милиона људи у Нигеру живи у екстремном сиромаштву (испод 2,15$ дневно), у Малију 8,5 милиона, у Буркини Фасо још 8,2 милиона, што је отприлике 40% становника у свакој од ових земаља, антифранцуско расположење не треба да чуди. Младе генерације Африканаца немају осећај инфериорности у односу на Француску и друге европске земље и не желе да прихвате да буду сиромашни када живе на богатој земљи.

Постоји извесна повратна спрега: франкофилне елите омогућавају Француској багателну експлоатацију природних ресурса, повлашћен третман француских компанија и размештање француских трупа на

територији афричке земље којом управљају. Заузврат, Француска чува франкофилну елиту, углавном политички, понекад и војно.

Последњи фактор који доприноси угњетавању Африке је већ поменута валута ЦФА франак. Зашто је та валута толико битна да је због ње убијен и бивши председник Тога? ЦФА је био званична валута у колонијама, али га и даље користи 14 земаља западне и централне Африке. ЦФА је кроз целу своју историју био у режиму фиксног девизног курса и тренутно је потребно издвојити 659 ЦФА за један евро. Проблематично је то што контролу над овом валутом има Централна банка Француске, а не земље које је користе. Кроз целу своју историју ЦФА је био прецењен, што је дестимулисало извоз афричких држава, а стимулисало увоз француских производа. Изненадне периодичне девалвације појеле су штедњу афричких грађана. Земље ове монетарне заједнице не могу да воде монетарну политику јер не контролишу ни емисију новца нити девизне резерве које су 70% под контролом Француске, док за половину преосталог износа земље чланице морају да траже допуштење Француске. Логично земље чланице немају ни своје златне резерве нити могу да контролишу референтну каматну стопу. Ово је било погубно током финансијске кризе из 2008–2009. Једина предност ове валуте је стабилност, тј. ниска инфлација, али низак је и економски раст. Од 1994. до 2019. просечан годишњи раст у зони ЦФА био је од 1,5–2%. БДП *per capita* у Обали Слоноваче је 2020. био за трећину мањи него 1978, а Камерун и Република Конго никад нису достигли свој највиши ниво из 1970-их и 80-их.

Једини интерес Француске у Африци је очување француских политичких економских и безбедносних позиција на континенту. У постизању тог циља сва средства су дозвољена, јер без Франко-Африке Француска постаје трећеразредна сила. Франко-Африка, тј. њено очување или демонтирање је узрок избијања пучева у бившим француским колонијама. За афричке диктаторе она је животно осигурање, а за афрички народ јарам на њиховим леђима. Свест о томе варира од државе до државе. Франко-Африка још није умрла, али (за разлику од Ђекне) знамо када ће. Бивше француске колоније ће уистину бити слободне и независне тек када одбаце ЦФА франак и поврате монетарну суверености; и када из владајућих структура одстране компрадорске елите, које не раде у корист властитог народа већ помажу његовом осиромашењу зарад личног богаћења.

3. Велика Британија

„Није ни чудо што у британској империји Сунце никад није залазило, јер ни Бог није веровао Британцима у мраку“.

Др Шаши Тарор, индијски научник, књижевник и политичар

Британски модел колонијалног управљања у литератури познат је као индиректни тип. За разлику од француског модела који је стварао грађане, британски систем је стварао поданике британске круне. Управа над колонијама била је подељена између три министарства: спољних послова, Министарства за Индију и Колонијалну канцеларију.

3.1. Британски систем индиректне владавине

Моћ Британије зависила је од њихове трговине и логистике. Средства комуникације и пословања у то време углавном су била кроз океане и мора. Управо из тог разлога, Британци су се усредсредили на своју поморску моћ и тако се наметнули као најважнија поморска сила на светској сцени. Остварујући своју моћ, политичке и економске интересе, Британија је морала да обезбеди трговачке „кључне тачке“ као што су Гибралтарски мореуз, Малачки мореуз, Рт добре наде и друго.

Британски империјализам је сматран медијумом за просветљење и цивилизацију чија је моћ увећана колонизовањем територија. Заправо, радило се о политичкој доминацији над људима у региону. То је укључивало економску експлоатацију коришћењем њихових ресурса. Ток британског империјализма мењао се у зависности од природе британских интереса. На почетку британске експанзије по Африци циљ је био обезбедити стратешки битна места као што су Суецки канал, упоришта на западној обали, Рт добре наде. Заправо, може се рећи да је циљ било обезбеђивање сигурног пута до Индије, а не контрола Африке сама по себи. Тек када су европске силе почеле да се такмиче са Британијом и угрожавају њене стратешки важне поседе, Британци су почели да шире свој утицај на унутрашњост Африке (Johnson, 2003).

Упознавањем са локалним племенима Британци су схватили да морају осмислити план где би племена могли контролисати на начин да остваре властите интересе. Индиректна владавина је одговарала племенској структури. Племена су коришћена као средство индиректне владавине. Британски администратори користили су термин „племе“ произвољно, понекад спајајући и раздвајајући народе како им одговара. Једно племе најчешће је чинило једну административну јединицу. У систему индиректне контроле, британска колонијална сила користила је традиционалне владаре (поглавице) на локалном нивоу власти.[27] Они су били овлашћени да одржавају ред и закон и да намећу порез. Британски колонијални господари нису се директно мешали у унутрашње ствари племена, свакодневни живот и обичаје – то је основна карактеристика индиректне владавине.

Фредерик Лугард сматра се утемељивачем британског система индиректне владавине у Африци.[28] Он је развио ефикасан метод управљања огромним бројем становника у областима са минималном инфраструктуром у негостољубивим регионима. Према Лугарду, индиректна владавина је политичка доктрина која је сматрала да су Европљани и Африканци културолошки различити до те мере да се Африканцима морало управљати кроз властиту институцију, тј. путем локалних Африканаца. Како би се постигао овај циљ морало се испунити следеће:

1. Поглавице и/или краљевске породице требало је да наставе вршење својих традиционалних овлашћења над својим поданицима;
2. Поглавице су постављане за области где није постојала централизована власт;
3. Аспекти традиционалне владавине који су одбојни „европским вредностима о томе како би требало владати су модификоване“, нпр. забрањивање приношења људских жртава.

[27] Требало би истаћи да су постојали и примери британских колонија под директном управом као што су су Шри Ланка, Барбадос, Аустралија (Khan et al., 2021).

[28] Ипак постоје индиције да Лугард у свом делу није био аутентичан, већ да је ископирао већ постојећи модел колонијалне владавине који су Британци имали у Уганди, а који је познат као „Ганда модел“. Наиме, Британци су данашњу Уганду (тадашњу колонију Буганду) поделили на дистрикте што је одговарало тамошњем предколонијалном друштвеном уређењу.

Лугардово заговарање индиректне владавине омогућило је Британцима да јасно одвоје оно што је важно за Британију од ситница и препусте свакодневне обавезе владања постојећим локалним владарима. Кључни интерес Британије је безбедност и стабилност региона. Задатак је био остварити тај интерес уз минималне трошкове, за које се рачунало да ће их покрити локално становништво. Природа и деловање индиректне владавине у северној Нигерији увелико потврђују ове тврдње. Када су Лугард и његови људи освојили Сокото калифат у северној Нигерији, почетком XX века, ограничени ресурси у смислу људи и новца које је Лугард имао на располагању учинили су неизводљивим да управља огромном територијом. Међутим, на његову срећу, Сокото калифат је већ имао високо развијен и ефикасан систем управе на челу са емирима, са султаном од Сокота као врховним поглаваром. Хијерархијска природа политичке структуре била је идеална за систем индиректне владавине, јер су Британци могли да контролишу емире, а емири су заузврат могли да контролишу свој народ. Колонијална администрација у Британији је брзо била импресионирана минималним издацима потребним за политичку стабилност региона. Овакав систем је такође минимизирао могућности за антагонизам између владара и поданика пошто су локални обичаји, аристократија и религија били поштовани. Различити хришћански мисионари и лобистичке групе љутиле су се на ограничавање и обесхрабривање преобраћања становништва које је водило ка нарушавању локалних култура. Међутим, управљачка аутономија је поштована само на микроплану. На макроплану Британци су имали главну реч, што је довело до тога да се културно и религиозно разнолики региони данашње северне и јужне Нигерије споје у једну од највећих колонија на континенту 1914. године (Perham 2016, Babić 2023, 86–90).

Лугардова методологија заснивала се на једноставној хијерахијској пирамиди у којој је британски гувернер био на врху те пирамиде. Испод њега су били нижи колонијални званичници, а затим локалне елите. Администрација и судски ресор били су под контролом гувернера и британских званичника. Локални поглавари или поглавице требало је да раде у складу са својом традицијом и статусом у својој заједници. Локални сеоски поглавари били су у најнижој грани колонијалне хијерархије (Lugard, 1965).

Када би покушали да дефинишемо британску индиректну владавину, рекли би да је то облик политичке контроле над областима до којих државни орган не може доћи и где државни органи делегирају свакодневну управу локалним носиоцима власти (Furnival, 2014). Локални носиоци власти имају традиционалну или обичајну власт, они су представници империјалног владара и спроводе његову политичку вољу у његово име. Насупрот томе, у директном облику владавине, област се контролише директно преко бирократа при чему држава задржава право да управља редом и законом без посредника. Друга разлика у директном и индиректном облику владавине је однос колонијалних држава према њиховим појединцима. Појединци у директном облику владавине признати су као грађани, док су у индиректној владавини они препознати као поданици. Такође, индиректни облик власти одликовао је децентрализовани тип владавине, Мамдани би рекао – децентрализовани деспотизам (Mamdani 1996, 37). Требало би истаћи да је колонизаторска сила експлоатисала и посреднике који су били традиционални поглавари племена и владали у име Британије.

У Африци 1920-их Британци су имали много колонија као што су: Нигерија, Златна обала (Гана), Кенија, Сијера Леоне, Гамбија, Тангањика (Танзанија), Буганда (Уганда), Њасаланд (Малави), Северна и Јужна Родезија (Замбија и Зимбабве) и Јужна Африка. Колонијалне владе у овим државама су биле скоро независне у својим одлукама, уз врло мало мешања Уједињеног Краљевства. Комуникација између њих била је у облику годишњих извештаја које су слали колонијалној канцеларији у Лондону. Наравно, сувишно је и рећи да су на самом врху управљачке пирамиде били белци. Ипак, управљање овим колонијама било је различито. На пример, у Кенији, поглавице којима је додељена административна одговорност имају право да организују оружане групе како би задржале своју власт. У другим колонијама подизање оружаних снага било је забрањено локалном владару (Lugard, 1965). Разлике у администрацији постојале су због различитих географских, политичких и економских разлога. Британски администратори имали су различите задатке у различитим колонијама. Индиректна владавина обликована је у складу са различитим хијерархијским структурама и потребама на терену. Пре него што је постављен за администратора одређеног округа, британски официр је требало да има извесно знање о језику и обичајима тог подручја.

Основне предности индиректе владавине биле су то што је јефтина, као и чињеница да за спровођење индиректне владавине није било потребно много људи. Такође, примена индиректне владавине дала је Британцима морални мир јер су сматрали да не ремете локалне културе већ да им само доносе напредак и цивилизацију (Khan et al. 2021).

На основу разлика у правним оквирима, могу се идентификовати три различита индиректна облика управе: управа *de iure*, сизеренство и хибридна управа (Ibid.). Де јуре владавина је систем управљања у којем локална држава одржава директну власт над територијом, а стварну моћ администрације имају посредничке политичке елите. Домицијална влада тврди да има монопол на легитимну употребу физичке силе на датој територији, али у стварности та сила је условљена вољом Империје (Naseemullah & Staniland, 2014).

У сизеренском типу владавине доминантна држава контролише спољне односе вазалне државе, али дозвољава њену суверену власт у њеним унутрашњим пословима. Локални кнезови или племенске групе независне су само номинално. Имају слободу да уређују и одржавају своје унутрашње ствари. Ипак, они испољавају оданост, врло често и дивљење империјалној власти. Територије под сизеренским типом владавине подлежу законима или обичајним нормама локалне државе, без икаквог обазирања на законе колонизатора (Ibid.).

Током колонизације, одређене територије биле су стратешки важне за Британију, али она није била у стању да у потпуности заузме и контролише те регионе. У таквим областима где се није могао успоставити монопол силе, колонизаторска сила је успоставила хибридни облик структуре управљања. У таквом типу структуре управљања држава дели ауторитет са друштвеним актерима. Хибридна владавина се разликује од сизеренског типа у две карактеристике. Прво, интервенција колонизаторске силе је правно кодификована у правним оквирима који се разликују и од закона и од обичајне праксе локалних држава. Друго, инструменте принуде држава испољава у виду посебних намета, милиције, заједно са онима које подржавају или контролишу традиционалне елите (Ibid.).

За извлачење ресурса из било које колонизоване области, главна брига колонизатора била је политички поредак. Да би постигли своје циљеве са окупиране територије, колонизатори морају да спрече потенцијалну

побуну и одрже одређени степен мира и стабилности. Стога није била битна само употреба силе већ и легитимитет контроле над регионом. Сарадња је стога неопходан елемент и услов за индиректну контролу, тако индиректна власт најбоље служи интересима колонизатора.

Очувањем постојећих политичких и друштвених структура може се постићи неколико тренутних користи. Проучавајући и посматрајући различите племенске структуре, британски колонизатори су сматрали да би било корисно посредно владати овим областима – зато што би били у стању да одржавају политички ред по скромној цени, уз мало или нимало ангажовања особља и материјала. Директни стил звладавине ствара проблеме, захтева уништење већ постојећег политичког поретка, где колонизаторима постаје тешко да контролишу колонизовани регион. Није ствар само у политици, јер је политика међусобно повезана са питањима културе, идентитета, идеологије и достојанства. Директна владавина је често доводила до значајнијег противљења, побуна и немира у поређењу са индиректном контролом. Може се чак рећи да се индиректна контрола може концептуализовати као врста „меке моћи". Користи од индиректне владавине су стога много веће у поређењу са директним обликом управљања. Већ постојећи систем је обично приступачнији колонизатору за коришћење. Тамо где директна владавина почива на принуди, индиректна се ослања на преговарање и погодбу. Користећи опробани концепт „завади па владај" Британци су држали локалне групе одвојене једне од других како би их могли лакше и систематичније контролисати. Староседеоци су били разједињени, што је колонизаторима давало више простора и времена да организују администрацију локалног становништва.

3.2. Активности у Африци до Другог светског рата

Уносна трговина робљем је заокупила машту енглеских трговачких авантуриста у XVI веку, док су покушавали да сами открију изворе португалског и шпанског богатства. Први забележени пример довођења робова у Енглеску било је пет афричких робова доведених 1555. Овај подухват је поновио Вилијам Таверсон 1556. и 1557. Међутим, подухвати Џона Хокинса из 1560-их подигли су трговину робљем на следећи ниво.

Краљ Џејмс I покушао је да формализује енглески интерес за Западну Африку давањем Краљевске повеље Лондонској компанији авантуриста

(гвинејска компанија). Ова компанија је такође била заинтересована за злато из западне Африке. Компанија је послала три експедиције у Гамбију између 1618. и 1621. године, али је пронашла мало злата за трговину и морала се задовољити скромнијим производима. Најинтересантнија је била трговина секвојом ради добијања боја. Након година економских потешкоћа, 1631. издата је нова повеља и основана нова компанија, сада позната као Компанија трговаца који тргују у Гвинеји, иако у суштини са истим особљем и финансијском подршком као и раније. Нова повеља обезбедила је подршку владе компанији у односу на иностране конкуренцију. Страну конкуренцију чинили су Португалци и Холанђани, с тим што су Португалци већ били у паду а Холанђани у успону.

Краљ Чарлс II дао је повељу новој компанији – Краљевској афричкој компанији 1660. Овај трговачки однос изгледао је као економичан начин да краљ без трошења новца генерише готовину, истовремено легитимишући енглеске трговачке контакте јер је компанија била државни актер. Такође је успоставио монопол, тако да су други ривалски енглески трговци морали да раде са Краљевском афричком компанијом или да тргују ван домена британске круне. Компанија је одлучила да прошири своју делатност изван трговине златом и обавезала се да ће обезбеђивати 3.000 робова годишње западноиндијским колонијама почев од 1662. Дакле, трговачки фокус је од тог момента пренесен са робе на људе.

Године 1688. дошло је до унутрашњих турбуленција унутар царства. Џејмс II био је свргнут са трона Славном револуцијом 1688. Протестантски Енглези су позвали протестантског Холанђана Вилијама Оранског, са његовом женом Маријом Стјуарт, да постану нови заједнички монарси Енглеске. Овај изненадни англо-холандски спој произвео је нове могућности, али и недаће у односима Енглеске према Африци. С једне стране, омогућио је Енглеској приступ многим комерцијалним и уставним тековинама који су помогли да Холанђани буду толико ефикасни у сопственој империјалној експанзији (оснивање централне банке, моћнији парламент, боља организациона структура компанија и др.). Такође, овај догађај је пружио ретку прилику холандским и енглеским трговцима да раде заједно, а не конкурентски. Ипак, нови краљ Вилијам није могао да настави сарадњу са Краљевском афричком компанијом која је била тековина претходног краља, и одузео јој је монопол. Закон из 1698. прописао је да сва афричка трговина бива

отворена за све енглеске трговце уз паушалну накнаду од 10% намета током 13 година и након тога да буде потпуно бесплатна. Ова мала, али важна промена означила је прелазак са меркантилног и монополистичког трговинског односа на далеко конкурентскији однос. То је довело до ослобађања енглеске (и од 1707. британске[29]) комерцијалне моћи, у кључном тренутку када се XVIII век спремао да ослободи моћ индустријске револуције и трансформише могућности трговине. Појава слободне трговине користила је посебно комерцијалним лукама Бристол и Ливерпул, које су убрзо постале витални ослонац у изградњи и снабдевању бродова за учешће у афричкој трговини.

Британцима су на руку ишле и срећне околности. Уговором из Утрехта 1713. окончан је Рат за шпанско наслеђе и ограничио економску и политичку моћ Француске, Шпаније и Португала. Што се Африке тиче, Британци су први пут стекли законско право да транспортују робове директно у шпанске колоније у Централној и Јужној Америци, што је било познато као Асиенто.

Стварање Афричке асоцијације 1788. била је још једна прекретница у британском односу према Африци. Организација је формирана као приватно финансирана организација за прикупљање информација о Африци како би покушала да пронађе алтернативне економске активности сем трговине робљем. Вилијам Вилберфорс био је један од првобитних поборника, али су му се придружили многи други неконформисти, хуманитарци и „добронамерни“ банкари и инвеститори. Касније, 1830. године, биће преименовано у Краљевско географско друштво. Афричко удружење је финансирало експедиције Мунго Парка, Денама, Клапертона и браће Ландер док су покушавали да утврде да ли се река Нигер спаја са Атлантиком кроз замршену делту у садашњој Нигерији. Ипак, ово друштво није представљало беневолентни скуп ентузијаста и љубитеља географије, већ је, конкретно, финансирањем Ливингстонове експедиције у Конгу директно допринело потоњем колонијалном комадању Подсахарске Африке. Постоји теза да су се Британци одлучили за освајање Подсахарске Африке заправо због отварања Суецког канала 1869. године. Ради заштите пута за Индију

[29] Шкотска се те 1707. и формално припојила раније уједињенима Енглеској и Велсу, и од те године у употреби је придев британски.

Британци су желели да овладају источним деловима Африке како би заштитили стратешки важно Црвено море. Због тога су овладали Кенијом, Суданом, Угандом и деловима Сомалије, док су с југа овладали територијом данашње Републике Јужне Африке (Žarković 2009, 10).

Велики политички заокрет догодио се 1904. године када су Британци ушли у Антанту са Француском, која је дуго важила за једног од њихових најоштријих колонијалних ривала. Спорови око примата контроле над Египтом и Мароком отклоњени су скоро преко ноћи. Наизглед, магловите границе између британских и француских колонија подједнако су се учврстиле, дошло је до међусобног уважавања и поштовања према колонијалним проблемима и питањима једних и других. Било је јасно да је Антанта усмерена на обуздавање растућих војних и империјалних тежњи Немачке – и у Европи и у Африци! Британци су јасно демонстрирали свој став према Немачкој у две кризе око Марока 1906. и поново 1911. Немачки Кајзер је покушавао да раздвоји две нове пријатељске нације, да би их на крају зближио својим несуптилним дипломатским грешкама. Британија је такође учврстила своје ионако срдачне односе са Португалом, али и са Шпанијом и Белгијом. Старе колонијалне силе на континенту желеле су да изолују закаснеле „колонијалне придошлице“ – Немце.

Версајски споразум је одузео Немачкој све њене афричке колоније и ставио већину њих у руке Британаца и Француза, на управу и под мандатом Лиге народа. Ови мандати су били нова политичка тековина, што значи да је субјект био под надзором све док не постане довољно способан да може сам собом да управља. Иако нису постављена временска ограничења, претпостављало се да ће крајњи производ бити да субјекти под мандатом Лиге народа постигну значајну меру независности у будућности. Иако имплицитно, ово је био први пут да су Европљани признали да би Африканци могли у неком својству да воде своје послове самостално. Међутим, у практичном смислу, овим територијама се владало у великој мери као у постојећим колонијама.

Присилна регрутација и услови принудног рада у деловима Подсахарске Африке, под француском администрацијом за време Првог светског рата, довели су до тога да су многи Африканци побегли на територије под британском контролом попут Нигерије, Гамбије и Златне обале (Гане) чије се становништво значајно повећало у међуратном

периоду – посебно у поређењу са француским колонијама. Између 1926. и 1929. године становништво само Нигерије придобило је два милиона миграната са француских територија. Ова промена становништва је успорила 1930-их, пошто је економска оскудица изазвана Великом депресијом смањила могућности за економске мигранте, али су подручја под британском администрацијом генерално одржавала већу густину насељености.

Крах берзе 1929. године најавио је почетак Велике депресије која је довела до колапса цена примарних производа које производе афричке колоније. Царине ривалских европских сила и Америке само су продубиле кризу. Империја се окренула самој себи у покушају да постигне економску одрживост Британије, доминиона и колонија. Империјални увоз је порастао на преко 37% британског увоза 1937. године и 40% британског извоза. Британска влада, услед недостатка новца уступила је уставна овлашћења Доминионима попут Јужне Африке у замену за финансијску подршку – од којих су јужноафрички рудници злата били посебно важни. Најзначајнији пренос власти био је Вестминстерски статут из 1931. који је дао законодавну независност самоуправним колонијама (осим Јужне Родезије), уз задржавање оданости Круни. Ово је био одлучујући корак ка самосталности за све доминионе, док је Британију ослободио неких од њених одбрамбених и финансијских обавеза у време све веће штедње.

3.3. Од Другог светског рата до Брегзита

Од самог почетка Другог светског рата, британска кључна „стратешка брига“ што се Африке тиче била је безбедност Суецког канала. Сматрало се да је његова контрола од виталног значаја за осигурање веза са Индијом, све важнијим нафтним пољима на Блиском истоку и доминионима Пацифика. Отежавајући фактор било је то што је фашистичка Италија имала колоније и у суседној Либији и на Рогу Африке. У ствари, упркос контроли Гибралтара, Малте и Суецког канала, британска историјска контрола Средоземног мора била је оспорена као никада раније – иако мање поморским путем, а више ваздушним нападом из база у Италији и Либији. Ипак, рута преко Суецког канала заправо није била одржива за потребе снабдевања и допремања резервиста и бродови

су имали тенденцију да иду споријим, али безбеднијим путем до Рта добре наде.

Изненадни, брзи пораз Француске донео је додатне проблеме Британцима у Африци. Британци, страхујући да ће француска поморска флота пасти у руке Немаца, покренули су разоран напад на француске бродове у Мерс-ел-Кебиру у Алжиру уништавајући их, али и убивши преко 1.200 морнара бивших савезника. Британци су такође „сахранили" француску поморску ескадрилу у Александрији, у Египту. Вишијевска влада је ескалирала сукоб напавши Гибралтар из база у северној Африци. Британци су се стога повукли и оставили Сенегал под контролом вишијевске Француске.

Два изборна циклуса у послератном периоду су усмеравала Африку у два контрадикторна правца. Први значајни избори у Британији 1945. на којима је победила лабуристичка партија, која је показала симпатије према различитим покретима за независност и ослобођење. Други значајни избори били су у Јужној Африци где је 1948. изабрана националистичка влада са опредељењем за расни Апартхејд.

Чинило се да је новоизабрана лабуристичка влада понудила прекид британске историјске посвећености њеној империји обећањем независности Индији већ 1947. Ово је, за почетак, променило стратешко образложење за наставак британског ангажмана у Суецком каналу, самим тиме и Африци у целини. Ратно учешће британских колонијалних трупа, мобилизација људи и ресурса променили су став колонијалних званичника у Лондону према колонијализму. Међу њима се појавило прихватање да се развој колонија не може препустити хировима тржишта, већ да захтева државно управљање. Ова иницијатива није инспирисала нови сет политика, али је препознала неопходност обезбеђивања благостања и економских побољшања са формирањем нових институција у колонијама. У ратним и поратним годинама у британској јавности покренута су питања као што су: да ли афрички радници могу да се удруже у синдикате, да ли се афрички сељаци могу удружити да контролишу своја тржишта преко задруга, и да ли афрички народ у целини може да врши политичку функцију, односно да ли може да контролише своје изабране представнике у демократском уређењу. Идеја је била трансформисати афричко друштво и организовати га у три главне компоненте друштва: произвођаче, потрошаче и грађане. Свака

компонента би била представљена одговарајућом организацијом – синдикат, задруга и локална администрација (Kelemen 2007, 81–82).

Међутим, покрети за независност у Африци били су разочарани обећањима датим афричким колонијама, јер су у Британији усвојени аргументи да колоније у Африци једноставно нису довољно развијене да би могле да се издржавају као независне нације. Лабуристичка влада је, међутим, убрзала посвећеност развоју и економској самодовољности, пошто је колонијална служба била упућена да уложи више напора да припреми колоније за могућу самоуправу и коначно, независност у будућности. Власти су покренуле „масовно образовање“ као начин да се превазиђе неписменост. Уследио је стални прилив технократа и саветника из Британије у Африку да прошире и побољшају образовне и медицинске услуге, истовремено идентификујући економске могућности и развој инфраструктуре. Планирање и спровођење реформи довело је до онога што Келемен назива „друга колонијална окупација“, тј. окупација експерата. У Кенији, на пример, поред проширења броја административних официра и помоћника, пољопривредно одељење је порасло са 298 чланова 1945. године на 2519–1958. године, а ветеринарско одељење са 291 на 892. У Тангањики (Танзанија) је до 1950. године две трећине административних службеника постављено од 1944. (Kelemen 2007, 86). Неки од ових покушаја били су преамбициозни и завршили су фарсом, као што је пољопривредна шема у Тангањики,[30] која је покушала да наметне локалном становништву непознате технике производње у индустријском обиму на неприкладним локацијама.

[30] *Tanganyika groundnut scheme* је била неуспели покушај британске владе да кикирикијем засади делове своје афричке територије Тангањике (данас део Танзаније). Шема је покренута након Другог светског рата од стране администрације Лабуристичке партије. Циљ је био да се ове уљарице узгајају на пројектованих три милиона хектара земље. Упркос огромном напору и по цени од 36 милиона фунти (што је еквивалентно преко милијарду фунти у вредности из 2020), пројекат је доживео катастрофалан неуспех и коначно је напуштен као неизводљив 1951. године. Заговорници шеме превидели су упозорења да су рељеф и количина падавина неодговарајуће, да су комуникације неадекватне и да се цео пројекат спроводио срљајући. Менаџмент, у почетку од стране компаније *United Africa Company* као менаџера, а касније од стране владине *Overseas food corporation*, био је ужасан, а шема је постала виђена као симбол неспособности и неуспеха владе у касној колонијалној Африци (Westcott 2020).

Притисак да се повећа производња у Африци усмерио је пажњу колонијалне администрације на ефикасност рада и на стабилизацију репродукције радничке класе. Ипак, оснивање и оснаживање синдиката представљало је изазов за колонијалну администрацију, јер су синдикати претили да постану политички инструменти – коришћени као „врх копља“ националистичких покрета. Колонијални званичници фаворизовали су британски модел синдиката организованих по делатностима и ограничавајући захтеве, углавном, на побољшање плата и услова рада. У погледу пољопривреде, тадашња лабуристичка колонијална администрација била је против „брзог и снажног економског развоја“, уз образложење да „пољопривредна реформа генерално, значи промену система земљопоседа, од којих зависи цела друштвена структура“. Жеља је била да се очувају друштвене организације које су наслеђене и да се само постепено модификују (Ibid., 85).

Током спровођења ових реформи од Африканаца се тражило да се понашају и као модерни економски људи и да обављају традиционалне племенске улоге у исто време, а циљ је био изградити модеран, комерцијални аграрни поредак на темељима племенског друштва (Berry 2002, 648).

Реформа власти у колонијама, по моделу британске локалне управе, замишљена је као начин да се очува империјална контрола, преусмеравањем тежњи образованих Африканаца од стицања контроле над државом. Њихове жеље требало је каналисати да развијају и примењују своје техничке и административне вештине. Секундарни циљ био је – преношење административне праксе и норматива по узору на британску државу (Ibid., 87).

Више успеха било је на микронивоу, где су стручњаци радили у сарадњи са локалним становништвом како би помогли у преношењу техничког знања и решавању локалних проблема. Као резултат развоја капиталистичких односа, „традиционална“ Африка уступила је место индивидуализованијој економији. Било је потребно пронаћи нови компромис између друштвене кохезије и економског динамизма. Као што је Филипсова показала, раније решење овог проблема у западној Африци навело је колонијалне власти да одустану од увођења приватне својине и најамничког рада. „Нису могли да наметну услове који би створили бесплатан рад, без уништавања заједничког (комуналног) поседовања

земље, и нису могли да униште комунално поседовање земље а да не ослабе поглавице на које су се у међувремену ослањали на присилни рад за очување политичког поретка“ (Phillips 1989, 78). Међутим, процес деколонизације који је већ био започео у Азији није значајније покренут у Африци на било који значајан политички начин, упркос томе што је лабуристичка влада била на власти у Британији до 1951.

Две афричке колоније са значајном белом мањином биле су Кенија и Јужна Родезија (данашњи Зимбабве). Конзервативне британске владе из 1950-их на површини су можда изгледале више наклоњене страховима белих насељеника, али су у стварности схватиле да ће се морати ускладити са локалним афричким политикама и лидерима, како би се одржао мир и промовисао економски развој. Конзервативци су изнели нову иницијативу да покушају да покрену колонијалну самоодрживост. Идеја је била стварање великих федерација које се састоје од неколико колонија у покушају да се створи економија обима. Конзервативни политичари су се такође надали да би то могло да се искористи за повезивање белих насељеника са економским успехом њиховог региона и ближу сарадњу са њиховим црним афричким суколонистима. Кенија је требало да буде везана за Тангањику и Буганду (назив за територију која отприлике одговара територији данашње Уганде) у Британској источноафричкој федерацији, док је Јужна Родезија требало да буде везана за Северну Родезију и Њасланд (Малави) у Централноафричкој федерацији. Ипак, многи Африканци су сматрали да је то супротно њиховим интересима и мислили су да су ове федерације механизам институционализације контроле белих досељеника над ширим подручјима Африке. У случају Кеније, инкорпорација у Федерацију била је главни разлог за избијање Мау Мау побуне током 1950-их. Мау Мау побуна била је само први у низу великих изазова намерама конзервативне владе да настави колонијалну контролу у Африци. Оно што је почело као наизглед изоловани напади на европска имања и плантаже стално је расло у свом обиму и нивоу насиља. Реакције Британије су такође ескалирале када је 1952. године уведено ванредно стање и довођено је све више редовних војника да се позабаве безбедносном ситуацијом у колонијама. Притварања, испитивања и патроле широких размера постепено су ставили ситуацију под контролу, али само уз огромну финансијску и на крају политичку цену. Сходно томе, јавно мњење у Британији је такође почело да доводи у питање рационалност таквог улагања у контролу (пре

свега) Источне Африке, посебно када су догађаји на другим местима на континенту додатно илустровали опадајућу способност империје да утиче и контролише догађаје на континенту.

Уместо да се опире иницијативама за независност Британија је, помало парадоксално, прешла на политику убрзавања тих позива за независност у релативно стабилним колонијама, у циљу задржавања наклоности вероватних политичких наследника и постојећих локалних политичких елита. У ствари, Британци су се надали да ће „лаганим" давањем независности лагодније моћи да наставе британске економске и политичке односе са „новим" афричким државама. Прва на листи требало је да буде колонија Златне обале, која је стекла независност под именом Гана већ 1957. Златна обала је дуго била економски стабилна, политички зрела колонија и била је очигледан кандидат за експериментисање. „Шаргарепа" независности је требало да буде један од кључних разлога што је кенијска Мау Мау побуна коначно приведена крају. Са обећањима о независности која зависи од мира, закона и реда, лидери Кикујуа доведени су на политички терен и на крају су у великој мери сарађивали са Британцима у трансформацији политичке ситуације у Кенији, пре него што су добили независност 1963. године.

***

Следећи период који је потребно размотрити је период када је Тони Блер (*Tony Blair*) био премијер Велике Британије. Нико није могао ни слутити да ће средином 1997. премијер Тони Блер постати више укључен у афричку политику него било који британски лидер од деколонизације, одобривши војну интервенцију у Сијера Леонеу 2000. и учинивши Африку експлицитним спољнополитичким приоритетом за свој други мандат.[31] Блер је стигао у „Даунинг стрит број 10" без искуства у спољној политици и знања о Африци или о питањима развоја. Он је, међутим, дошао са харизмом, скоро мисионарским жаром да промени Велику Британију и свет, и врстом политичког утицаја услед чврсте парламентарне већине (Porteous 2005, 286).

[31] У првом мандату његов спољнополитички приоритет било је разарање СФРЈ.

Први корак било је успостављње Департмана за интернационални развој (*Department for International Development – DFID*).[32] На челу овог *de facto* министарства била је Клер Шорт (*Clare Short*), а њен услов је био да ДФИД буде потпуно независан од Министарства спољних послова и комонвелта (Ibid., 281).

Африка је такође била главни приоритет ДФИД-овог претходника, али су били подређени министарству спољних послова. Управо ту зависност Шортова је идентификовала као срж проблема. Претходна агенција – ОДА – није имала много политичког утицаја, а традиционална спољнополитичка забринутост око британске трговине и продаје оружја завршила је развојну мисију ове агенције. Стварањем ДФИД-а развојна помоћ је експлицитно одвојена од промоције британских комерцијалних интереса. Развојни планови Британије за Африку добијају приоритет на високом политичком нивоу, више стратешког фокуса и много више новца. Британска помоћ Африци под окриљем лабуриста ће се утростручити на преко милијарду фунти до фискалне 2005/6. ДФИД је настао у време онога што се у литератури описује као „потрага за душом међународне заједнице". Главни институционални учесници у овој дебати биле су институције Бретон Вудса, УН, ОЕЦД и невладине организације, чији су број и утицај порасли током 1990-их. Академски истраживачки институти, медији и црква играли су помоћну улогу у обликовању западног јавног мњења и лобирању влада (Ibid., 282). Дакле, острашћени антизападњак би могао рећи, судећи према учесницима, да се намеће закључак да се заправо ради о „цивилизаторској мисији 2.0", и потреби европских управљачких елита да задовоље своју доколицу и, наравно, склопе многобројне лукративне финансијске аранжмане на рачун Афике.

Остављајући уверења по страни, полазна тачка ових дебата био је морални изазов: богате земље нису чиниле довољно да се изборе са сиромаштвом. Тржишне економске реформе су можда биле неопходне за неке афричке државе, али су се показале болнима за сиромашне, повећавале су социјалне неједнакости и нису увек доносиле економски раст. Сама Клер Шорт, вођена искусним званичницима за развој Уједињеног Краљевства,

[32] ДФИД је био министарско одељење од маја 1997. до септембра 2020. Потом се спојио са Министарством спољних послова и комонвелта да би створио ФЦДО (*Foreign, Commonwealth & Development Office*).

који су били задовољни што су ослобођени надзора ФЦО, одмах се усредсредила да усмери развојну политику Уједињеног Краљевства на смањење сиромаштва на основу нове врсте развојног партнерства са владама сиромашних земаља (Ibid.). Дакле циљ је био промоција билатералне сарадње и самим тиме везивање држава за Британију.

Како се Шортова привикавала на посао у ДФИД-у, њени асистенти су је убедили да је немогуће ухватити се у коштац са сиромаштвом у Африци, а да се не позабаве и другим великим питањима као што су: сукоби, трговина оружјем, корупција, дуг и реформа УН, између осталог. Ово је убрзо навело ДФИД да залута у љубоморно чувана подручја других ресора британске владе, ван традиционалних надлежности Министарства развоја. Лабуристи су дошли на власт у време када се Форин офис још увек борио да редефинише интересе Велике Британије у постхладноратовској ери. Када су се повукли из Африке касних 1980-их, хладноратовски ривали су за собом оставили бројне проблеме који су делом били и они сами. Почетком 1990-их британске дипломате су биле свесне нових проблема у Африци (конфликти, сиромаштво и слабе државе), и потенцијалних претњи британским интересима (имиграција, транснационални криминал) и тероризам, и смањене могућности за трговину). Ако су многе афричке државе биле корумпиране, то је делимично било зато што им је западна жеља за профитом, укључујући британску, дозвољавала и у неким случајевима их подстицала да буду корумпирани. Милијарде долара (укључујући зајмове западних донатора) опљачкали су из државних каса афричких држава. Национални лидери, као што су нигеријски Абача (*Sani Abacha*) и Заирски Мобуту (*Mobutu Sese Seko*), пред носом западних дипломата пребацили су новац на рачуне западних банака, од којих су неки држани у лондонском Ситију, где банкарски званичници нису поставили најосновнија питања о томе одакле новац долази (Ibid., 283–284). Радознао човек се може запитати да ли је у питању случајан превид или намера банкарско-политичког картела да се новац извуче из Африке али и западних донатора.

Робин Кук (*Robin Cook*), нови министар иностраних послова лабуриста, стигао је у министарство са мало искуства у Африци. Кук је желео да остави свој траг. Посебно је желео да британску спољну политику усмери на питања као што су политичко управљање и људска

права, и да се пооштри извоз оружја у режиме са лошим перформансама у овим областима. Кук је такође предводио подршку Велике Британије за стварање Међународног кривичног суда, чему су се конзервативци противили. С друге стране, Блер је јасно ставио до знања да не жели да ради било шта што би могло да поткопа британске пословне интересе, укључујући и трговину оружјем. Клер Шорт је ово описала као „Тонијеву слабу тачку" и рекла да не може да разуме како је он то помирио трговину оружјем са бригом за сиромашне у Африци. Дакле, појавиле су се разлике између Кука и Блера у тумачењу и руковању конкретним политикама и плановима. Једна од првих спољнополитичких неугодности нове владе било је оно што је постало познато као „афера оружја у Африци". Године 1998. откривено је да су званичници Министарства спољних послова дали свој благослов за пошиљку оружја председнику Сијера Леонеа Кабаху (*Ahmad Tejan Kabbah*), који је покушавао да поврати власт из базе у суседној Гвинеји, након што су га збацили побуњеници и официри дисидентске војске. Испорука оружја, коју је организовала британска приватна војна компанија *Sandline International*, јасно је прекршила ембарго УН на оружје. Након дојаве, царинске службе су покренуле истрагу. Сандлајнови адвокати су факсом послали уговор који су одобрили званичници Министарства спољних послова. Касније, два месеца након што је Кабах враћен на власт (од стране нигеријске војске, а не Сендлајна), факс је процурио у јавност. Накнадна истрага је открила неспособност службеника Министарства спољних послова, али није било намерних прекршаја. Блер је одабрао да гледа на „ширу моралну слику": ембарго УН је био лоше замишљен и састављен, а Уједињено Краљевство је учинило праву ствар интервенишући у Сијера Леонеу.[33] Друга војна интервенција Уједињеног Краљевства у Сијера Леонеу у мају 2000. године, када су побуњеници поново запретили влади Сијера Леонеа, била је стога у складу са Блеровим размишљањем о употреби војне силе у хуманитарне и политичке сврхе. То је такође усредсредило његов фокус на проблеме Африке. Штавише, чињеница да је интервенција успела да стабилизује Сијера Леоне купила је Блеру политички кредит у земљи и

[33] Куриозитет је то што је агресија на СР Југославију послужила за заташкавање афере у Сијера Леонеу.

иностранству и вероватно га је уверила да је Африка вредан објекат његове пажње (Ibid., 285, 287–288).

Сијера Леоне се обично представља као главни пример успешне британске интервенције за спасавање урушене државе. Али, да ли је баш тако? Сијера Леоне је чак и данас далеко од испуњавања политичких и економских услова које су Уједињено Краљевство и други донатори идентификовали као кључне за успешан развој. У Сијера Леонеу, Велика Британија је применила манихејски став према сукобу: Кабах је био „демократски изабрани лидер"; побуњеници су били „зли насилници". Али уз све своје бројне грешке, побуњеници су представљали стварно незадовољство многих обичних Сијера Леонаца. Највећу одговорност за стварање пропале државе и сукобе сносила је политичка елита. Након британске интервенције, симптоми сукоба су потпуно решени: побуњеници су разоружани, безбедност је успостављена итд. Али, у исто време, политичка моћ елите је ојачана на основу мањкавих и површних изборних процеса, а држава је остала дисфункционална.

***

Економски интереси Британије у Африци су значајни, али никако нису кључни разлог британског деловања у региону. Подаци *UNCTAD* показују да је укупан извоз Велике Британије у Подсахарску Африку процењен на 11,6 милијарди долара у 2008. (у односу на 9,7 милијарди долара у 2007). Увоз у Велику Британију из Подсахарске Африке на 15,1 милијарду долара у 2008, са 13,7 милијарди долара у 2007). Ипак, неопходно је истаћи да велики део ових износа одлази на трговинску размену са Јужноафричком Републиком, која је била највеће извозно тржиште Уједињеног Краљевства у Африци 2009. (и 25. по величини прекоморско тржиште УК) са продајом (само у готовим производима) у укупном износу од 2,1 милијарде фунти; УК је такође највећи појединачни инвеститор у Јужној Африци у првој декади 2000-их. Нигерија је други највећи трговински партнер УК у Африци и њено 33. највеће прекоморско тржиште робе. Извоз робе из Велике Британије у Нигерију био је вредан 1,2 милијарде фунти у 2009. години, а укупан извоз услуга вредан је 1,3 милијарде фунти у 2008.

Интересантно је то што је укупан трговински биланс Велике Британије са Африком био у дефициту у свим периодима између 2004. и 2008. године, пре него што се накратко претворио у суфицит између 2009. и 2011. године, због повећања извоза УК. Трговински биланс Велике Британије са Африком вратио се на дефицит у 2012. након повећања увоза. Јужноафричка Република остаје највеће извозно и увозно тржиште Велике Британије у Африци. Велика Британија остварује дефицит са Јужном Африком у периоду између 2004. и 2010. који у просеку износио 1,2 милијарде фунти. Међутим, након повећања извоза услуга у 2011. години Велика Британија је почела да бележи трговински суфицит, који је износио 0,6 милијарди фунти у 2014. години (Vines 2018, 122).

У 2014. вредност директних страних инвестиција Велике Британије у Африци износио је 42,5 милијарди фунти. Као што показује наредни графикон, износ који је Уједињено Краљевство инвестирало у Африку се више него удвостручио између 2005. и 2014. – са 20,8 милијарди фунти на 42,5 милијарди фунти. Јужна Африка је била највећи прималац СДИ Велике Британије у Африци, чинећи 29,8% укупних СДИ на континенту у 2014. У секторском аспекту, рударство (укључујући каменоломе) и финансијске услуге биле су главне индустријске гране које су примале СДИ из УК, чинећи 54,4% и 34,3% укупних СДИ УК у Африку у 2014. години, респективно. Велика Британија је била шести по величини трговински партнер Подсахарске Африке са укупним токовима од 20,8 милијарди долара у 2016. години. СДИ из УК у Африку износиле су 2,4 милијарде долара у 2016. према извештају рачуноводствене фирме *Ernst & Young*.

Афрички политичари су увидели важност Лондона као извора СДИ, и од 2014. године бројне афричке владе (Бурунди, Гвинеја, Того и Мауританија) отвориле су своја дипломатска представништва у Лондону, делимично с циљем да привлаче финансијска средства, али и да диверзификују пословање од Француске (Ibid., 122–125).

Графикон 1. Британске инвестиције у Подсахарској Африци

Извор: (Vines 2018, 122).

У разматрању ових економско-социјалних питања још је интересантно истаћи запошљавање афричких здравствених радника у Великој Британији. Наиме, истраживање показује да је у Националној здравственој служби (НХС) скоро четвртина нових лекара регрутованих у иностранству дошла из Подсахарске Африке. У 2014. години, пети и шести по броју запослених у НХС били су становници Нигерије, а затим Зимбабвеа. Од укупног броја лекара јужноафрички лекари су били 2,1% особља НХС-а, а следи Нигерија са 1,6% (Ibid., 125).

3.4. Брегзит и након њега

Велика Британија је 23. јуна 2016. године гласала за излазак из ЕУ. Овај догађај је имао глобалне последице, на које није остала имуна ни Подсахарска Африка. Краткорочни утицај огледао се у монетарном удару на одређене подсахарске валуте и изазвао њихову депресијацију или девалвацију; посебно на валуте које су већ биле нестабилне, као што је јужноафрички ранд.

Упркос негацијама британских званичника, *EY* је приметио да је после Брегзита дошло до приметног пада СДИ из Велике Британије у Африку. Штавише, то је део још дугорочнијег тренда. Уједињено Краљевство, које предводи западноевропске инвестиције, у Африци је од 2010. године смањило свој удео у западноевропским СДИ са 10% у 2015. на 6,1% у 2016. Чини се да су гласање о Брегзиту крајем јуна 2016. и неизвесност која је настала као последица, имали непосредан утицај на улагања Велике Британије у Африку.

Британски званичници почели су да разматрају британско међународно партнерство, укључујући и Африку. Иако су Јужна Африка, Кенија и Нигерија постале још важније у спољној политици Уједињеног Краљевства због трговине, друге афричке земље су гурнуте у запећак с обзиром на ограничене ресурсе и капацитете Британије. Велика Британија је била заокупљена преговорима о свом изласку из ЕУ, а то је резултирало спуштањем Африке на листи приоритета. Кадрови британске премијерке Терезе Мај (*Theressa May*) 2016. у области трговине, одбране, међународног развоја и спољних послова нису имали искуства и знања о Африци. Чак и „млађи министар" за Африку, Тобијас Елвуд (*Tobias Elwood*), имао је блискоисточни а не афрички „педигре". Афричке дипломате у Лондону сматрале су да је занемарио Подсахарску Африку дајући предност Блиском истоку и северној Африци. После избора у Уједињеном Краљевству, у јуну 2017, Елвуда је заменио Рори Стјуарт (*Rory Stewart*), као заједнички млађи министар ФЦО и ДФИД-а са територијалном одговорношћу за целу Африку. Као и Елвуду, и Стјуарту је недостајало афричко искуство, али његово именовање за заједничког координатора одговорног за Африку у ДФИД-у и ФЦО-у је подстакло кохерентност политике – и представљало експеримент како да се ФЦО и ДФИД зближе.[34] То такође указује на то да су након избора 2017. трговинске амбиције Уједињеног Краљевства за Африку биле смањене. Додуше, било је неких изненађења у Африци током владе Терезе Мај 2016–2017. Она се обавезала да ће одржати конференцију о Сомалији у мају 2017. у Лондону, а њен министар финансија Филип Хамонд је крајем 2016. посетио Јужну Африку. Такође, њен министар спољних послова Борис Џонсон посетио је Етиопију, Гамбију, Кенију, Либерију, Уганду,

[34] Та намера се на крају обистинила, спојили су се 2020. године.

Сомалију и Нигерију у 2017. години. Лијам Фокс, државни секретар за међународну трговину, посетио је Јужну Африку и Мозамбик у септембру 2017. године – највише посета Африци од стране високог званичника Владе Уједињеног Краљевства у много година, али упркос овим посетама није дошло до значајније промене тренда (Vines 2018, 134–137).

Постоји неколико сценарија о развоју односа Британије и Африке након Брегзита:

1) Брегзит би могао да пружи Великој Британији могућности у вези са Африком.[35] Ослобођен ограничења ЕУ, Велика Британија би уз мало додатних напора могла да отвори своја тржишта за трговину са Африком. Ради једноставности, званичници Уједињеног Краљевства траже будуће споразуме који су веома слични већ постојећим у оквиру ЕУ, али ово би могло да функционише са Јужном Африком (УК је главни увозник јужноафричког вина и воћа). С друге стране, мало је вероватно да ће то бити тако једноставно у земљама као што су Нигерија и Танзанија, које су незадовољне тим „европским" споразумима и желе да се залажу за већи увозни протекционизам како би побољшале своје шансе за индустријализацију. Споразуми о заштити животне средине могу бити добро место за почетак преговора, али сами по себи нису довољни. Британска влада је обећала да ће побољшати трговински модел ЕУ–Африка и боље заштитити интересе афричких нација. Али, трговински споразуми након Брегзита између Уједињеног Краљевства и афричких нација нису много другачији од старих ЕУ. Истовремено, Британија – упркос својој постбрегзит визији за „глобалну Британију" и својој дугој историји у Африци као бивша колонијална сила – додатно заостаје као трговински партнер и инвеститор на континенту.

2) Велика Британија има прилику да обнови и ојача Комонвелт, као вид стратешког партнерства са неким од својих кључних партнера. Британија је дуго била на удару критика због фаворизовања 19 земаља афричког Комонвелта, од којих су већина бивше британске колоније или имају историјске везе са Уједињеним Краљевством. Једине две које немају су Руанда и Мозамбик. Ипак, време ће показати колико је прича о

[35] На самиту 2020. Борис Џонсон је рекао да Британија има све што је потребно да постане афрички „очигледан партнер по избору".

ревитализацији заиста реална. Наиме, Британија више није супериорна економија у односу на друге чланице. Економије Нигерије, Јужноафричке Републике и Индије по својим габаритима могу да парирају Великој Британији. Такође, Индија има нескривене геополитичке амбиције и мало је вероватно да ће их подредити интересима Британије. Додатно, смрт краљице Елизабете је уздрмала цео савез, јер се сматра да је она била његов симбол и везивно ткиво.

3) Брегзит пружа јединствену прилику афричким нацијама да се удруже (најлогичније користећи регионалне афричке трговинске блокове), како би искористиле своју позицију и моћ колективног преговарања за нагодбу о повољнијим трговинским споразумима. Јужна Африка, Гана и Нигерија, као највеће економије, могу ефикасно да преговарају заједно и изборе повољније трговинске услове. Чланице Јужноафричке царинске уније (*SACU*) – која укључује Боцвану, Есватини (раније познат као Свазиленд), Лесото, Намибију и Јужну Африку, заједно са Мозамбиком – потписале су један такав споразум. Сличан договор постигнут је за Обалу Слоноваче и Камерун, као и за блок источне и јужне Африке који покрива Мадагаскар, Маурицијус, Сејшеле и Зимбабве.

Кенија је такође потписала уговор о трговини са Британијом, једним од њених пет највећих трговинских партнера у 2018. То омогућава Кенији да настави да извози чај, кафу и зачине, као и поврће и цвеће у УК без плаћања царина. Међутим, споразум је оштро критикован јер угрожава интеграцију Источноафричке заједнице (*EAC*). Постоји забринутост да ће кенијски самостални споразум ескалирати трговинске тензије унутар *EAC*, који такође укључује Уганду, Руанду, Танзанију, Бурунди и Јужни Судан. Споразум би могао да створи различите трговинске тензије између држава чланица *EAC*-а.

4. Португал

„Фашизам је деформитет капитализма.
Појачава империјалистичку тенденцију ка доминацији
која је урођена у капитализму и чува принцип приватног власништва.
Истовремено, фашизам неизмерно утврђује институционални расизам
који је већ инхерентан капитализму, било према Јеврејима
(како је било у случају Хитлера), или према афричким народима
(као у идеологији португалског Салазара и лидера Јужне Африке)“.

Валтер Родни, Како је Европа уназадила Африку

Португал је земља пионир у колонијалним подухватима. Истраживачи из ове релативно мале земље пружили су нам прве скице света у којем живимо. Португалци и данас осећају понос због те чињенице. Ипак, током времена понос је прерастао у пркос, а Португал је остао упамћен као последња европска држава која је напустила Африку – први дошли последњи отишли. Португалска владавина у Африци била је ригидна, крута и „сиромашна духом“, без икаквих увијања у метафизичке концепте. Њен идеолошки концепт заснивао се на прокламованој расној и културолошкој супремацији Португала. Ипак, португалски колонијализам красе и две занимљивости: помало зачуђујућа расна толеранција и чињеница да су се последице португалског патолошког држања за колоније манифестовале у самом Португалу у виду војног пуча и смене Салазарове профашистичке власти. Оваква повратна спрега јединствена је у постколонијалној теорији и пракси. У тексту пред нама покушаћемо да објаснимо зашто југословенски дипломата и африканиста Здравко Печар португалски колонијализам описује као најзаосталији, најтежи и најнехуманији (Ečar 1965, 305).

4.1. Интерпретације португалског колонијализма и империјализма

Основне тезе португалског колонијализма засноване су на следећим основама: 1) афричка територија се посматра као *res nulius*; 2) западна

култура и цивилизација имају апсолутну супремацију и јединствену вредност; 3) друштвени и морални развој колонијалних народа Африке налази се на нивоу животиња (Pečar 1965, 323).

Ако кажемо да су Французи нерадо допустили независност својим колонијама, за Португалце можемо рећи да су били саблажњени захтевима за независност својих колонија. За Антонија Салазара (*António de Oliveira Salazar*), профашистичког лидера који је владао Португалом од 1932. до 1968. године, независност португалских колонија била је апсолутно неприхватљива. Дипломатски кулоари кажу да су након Другог светског рата, када је деколонизација била у свом пуном замаху, португалске дипломате реаговале веома бурно на упите својих колега о томе када ће Португал допустити деколонизацију. На позиве за деколонизацију португалске дипломате одговарале су протестним нотама због позивања на кршење суверенитета и територијалног интегритета Португала. Који су разлози Португала за овако радикалну одбрану империјалних ставова?

Португалски интерес за трговину робљем довео је до активнијег ангажовања Португала у Африци и потискивања локалних афричких и арапских краљевстава. Португалски утицај у Гвинеји, Анголи и Мозамбику проширен је подржавањем оних племена која су често снабдевала Португалце робовима, науштрб оних који су се одупирали таквим праксама. Чињеница да су Португалци испоручивали мускете у замену за ове робове, значила је да су примаоци могли да користе ово ватрено оружје као средство силе у постизању сопствене експанзије и тако обезбеде још више робова за трговину Португалцима. Постављен је темељ за оно што ће постати познато као Атлантска трговина робљем. Португалска колонијална освајања почела су 1415. године освајањем Сеуте. Четири године касније Португалци се спуштају на југ, дуж обала Западне Африке (Henriksen 1973, 406). Португал је на Берлинској конференцији успео да обезбеди позамашне поседе у Африци, али није успео да оствари своје максималистичке захтеве у виду „мапе ружиних боја“[36] (пор. *Mapa cor-de-rosa*). Ради се о предлогу

[36] Додуше, план је добио овај званични назив тек након завршетка Берлинске конференције од стране тадашњег португалског министра спољних послова Бароша Гомеша (*Barros Gomes*).

португалске делегације на Берлинској конференцији, који је имао за циљ територијално спајање португалских поседа у Африци. То је требало да обухвати територије данашње Замбије, Зимбабвеа и Малавија. Главне португалске колоније, Ангола и Мозамбик, налазиле су се на југоистоку и југозападу континента. Простор између Анголе и Мозамбика португалске власти су одувек доживљавале као геостратешку слабост. Стога је жеља Португала била да споје те поседе и на тај начин створе коридор од Индијског до Атлантског океана. Португалци су добили сагласност Француза и Немаца, а за то су заузврат начинили територијалне уступке на другим местима у Африци. Британска влада одбила је да прихвати португалске захтеве јер они нису били засновани на ефективној окупацији, што је у то време био кључни принцип за признање колонијалних поседа. Португалци су (можда и наивно) помислили да би Британци прихватили њихов захтев уколико би успели да спроведу ефективну окупацију ничије земље и тамо су распоредили додатне трупе. Наравно, Британци нису уважили захтеве Португала када су ови спровели ефективну окупацију. Португалци су изнели нову понуду 1889, где су смањили обим трансконтиненталне везе, тржећи само део данашњег јужног Малавија који је познат под називом *Shire Highlands.* Британци су и овај захтев одбили због чињенице да би се на тај начин реметила пловидба међународним водама, али и због протеста шкотских мисионара. Британски ултиматум из 1890. окончао је португалске захтеве за трансконтиненталним коридором. Ултиматумом је захтевано повлачење португалских трупа из делова Зимбабвеа и Малавија и португалски краљ Карлос I одлучио је да га прихвати. То је озбиљно нарушило народну перцепцију португалске монархије, подстичући републиканизам. Чак се догодио и неуспешни државни удар у Порту, у јануару 1891. године (Coelho, 2006, 4–5).

Класично објашњење португалског колонијализма базирано је на економским мотивима. Према овом схватању, циљеви португалског колонијалног подухвата су експлоатација сировина и пласман португалске робе на тржиште колонија, тржиште које је било заштићено од конкуренције. Португал је био сиромашна и неразвијена земља која није била у стању да прихвати слободну конкуренцију каквој је тежила Европа. Португалским властима била је неоходна јефтина радна снага и сировине из колонија како би одржали економију своје земље. За разлику

од Британије и Француске, Португал није имао огромне територије у Подсахарској Африци. Португалске колоније су биле „расцепкане“; то је Португалцима у великој мери отежавало управљање колонијама, али су оне ипак имале одличан геостратешки положај. Португалска Гвинеја (Гвинеја Бисао) и архипелаг Зеленортских острва имали су веома важан стратешки положај на Западу Африке. Исто се може рећи и за архипелаг Сао Томе и Принципе који се налази западно од обала централног дела Африке. Мозамбик и Ангола – једине две копнене португалске колоније – заузимале су југоисточну и југозападну обалу Африке и биле су пребогате природним ресурсима (нафтом, дијамантима и др.). Велики део португалског извоза, пре свега вино и текстилни производи, били су намењени Африци. Додатно, Португал је профитирао од извоза робе из колонија као што су кафа, чај, дијаманти (Duffy 1961, 481).

Ипак, постоје и занимљиви нееконomски разлози португалских колонијалних и империјалних аспирација. Као мотиве Томас Хенриксен наводи национализам, осећај божанске мисије, историју и традицију, али и страх од губитка величине и важности Португала. Наравно, Хенриксен не занемарује економске мотиве и преноси запажања Чарлса Боксера, једног од познатијих историчара португалског колонијализма, који наводи четири кључна мотива за португалске колонијалне подухвате: 1) крсташки зилотизам, 2) жеља за златом у Гвинејском заливу, 3) Потрага за Фратром Џоном,[37] 4) потрага за зачинима (Henriksen 1973, 405–406).

Наведени разлози ипак нису у потпуности довољни да објасне снажан ентузијазам Португалаца према колонизацији. Једно од објашњења је сигурно осећај националног поноса. Снажна империјална носталгија и чињеница да је Португал био прва европска држава у Африци, послужили су као један од мотива грчевите борбе за афричке колоније. Стога не чуди податак да је Португал последња колонијална сила која је прихватила деколонизацију. Португалско географско друштво се залагало за стварање „трећег царства у Африци“, тј. „другог

[37] Реч је о легенди која је кружила Европом у XII и XVII веку. Она говори о несторијанском свештенику који је владао хришћанским краљевством у далекој земљи. Веровало се да је он потомак једног од три Библијска краља. Његова локација пак није била прецизна. Неки су говорили да је у Индији, неки да је у Централној Азији, док су португалски морепловци веровали да је он у Етиопији.

Бразила у Африци“, како би се надокнадили ранији територијални губици у Бразилу и на истоку (Ibid., 408).

Колонијална политика представљала је важан стуб Салазарове владавине (заједно са ауторитарношћу и екстремним национализмом). Империјална историја пружала је властима обиље примера из којих су могли да распирују национализам, вешто експлоатишући појмове као што су: дужност, вера и оданост држави. Колонијализам је служио као средство националног оживљавања. Без огромних афричких територија (скоро двадесет пута већим од самог Португала) Португал не би имао важност у међународној заједници. Мапе колонијалних територија приказиване су широм Португала и њихова величина је упоређивана са државама Европе како би се показала величина Португала (Ibid., 409–410).

Португалске елите су желеле да шире „лузитански идентитет“ преко мора. Салазарова влада потенцирала је Лузофону заједницу која би се састојала од континенталног и прекоморског Португала и Бразила. Како је говорио Адриано Мореира, министар за прекоморске територије: „Португалци су одувек имали јасну представу да су они инструменти велике цивилизаторске мисије“. При тој мисији португалске власти нису презале од асимилације, штавише, повећавањем бројности веће су шансе за опстанак Португала (Henriksen 1973, 413). Још од XV века Португалци су примењивали политику индивидуалне асимилације. Она се огледала у друштвеном прихватању без предрасуда према Африканцима који су одлучили да прихвате португалске вредности и стекну образовање (Duffy 1961, 486). Овде је посебно интересантно очекивање да Африканци стекну образовање упркос чињеници да им је оно систематски било ускраћено. Суштински, Португалци су током своје колонијалне владавине настојали да помире две супротстављене активности – истовремено прихватање и експлоатисање Африканаца. Као решење су видели асимилацију (Ibid., 487).

Популарност колонија у самом Португалу одржавана је константним промотивним активностима у виду конгреса, изложби и потенцирања позитивних ефеката колонизације на Португал. С друге стране, извештавање је строго контролисано у погледу извештавања о свим проблемима који долазе из колонија. На међународној сцени, Дафи истиче како је крајем 1950-их Португал имао подршку Британије и САД по

питању очувања колонија у Африци. На афричком континенту дипломатска активност Португала била је усмерена у два правца: према слободним афричким државама и према белачким апартхејдским режимима у Родезији и Јужној Африци. Циљ је био пацификовати слободне афричке земље и јачати односе са белачким апартхејдским режимима. Што се тиче односа према становницима у колонијама, владала је расна толеранција и патерналистички однос према Африканцима. Сматрано је да су Африканци дужни да раде и буду простодушно побожни. Португалски начин вођења политике у колонијама сматран је као једини исправан, заправо једини могући (Ibid., 482–485).

Тешко је рећи да ли је империјална манија која је захватила Португал 60-их и 70-их година плод менталитета народа или Салазарове пропагандне машинерије, али, како је констатовао Амилкар Кабрал, обичан португалски народ је преузео империјални менталитет својих елита. Како год, медији оног времена су забележили како многи обични људи, занатлије, трговци и др., с поносом говоре о „нашој" (португалској) Африци. Заправо, колонијални поседи компензовали су страх друштвене елите од реалне слабости португалске државе. Чак је постојала и готово суманута теорија према којој би губитак колонија водио анексацији од стране Шпаније у дугом року. Иначе, страх од шпанске анексације и њене везе са колонијама дубоко је укорењен у португалским елитама и није у потпуности без историјског основа, иако се чини апсурдан из данашње перспективе. Пораз Португалаца код Ксар ел Кабира (*Alcácer Quibir*) 1578. године у походу на Мароко и смрт краља Себастијана I, која је уследила (највероватније) током битке, произвела је политичку кризу у Португалу. Филип II краљ Шпаније, чија је мајка била португалска принцеза, затражио је португалску круну. Напослетку, уз низ перипетија, успео је да анектира Португал 1580. године. Из тог разлога португалске елите везују пораз у Африци са губитком самосталности (Henriksen, 410–411).

4.2. Радно законодавство и Шибалос систем експлоатације

У робовласничка времена Португалија је из Мозамбика извозила робове и слоновачу. Када је 1878. године укинуто ропство, Африканцима је наводно дато право да слободно располажу својим радом. Португалци су брзо схватили да ће португалске колоније, конкретно Мозамбик, брзо пропасти ако не

приступе организованој експлоатацији радне снаге. Године 1893. уведен је нови закон о раду, закон којим је враћено ропство, али у савременом облику (Pečar 1965, 305–306). Печар цитира образложење закона:

> „Нама је потребан рад урођеника. Треба нам тај рад у циљу побољшања животних услова самих радника. Треба нам тај рад за економику Европе и за прогрес Африке. Капитал треба радника у изобиљу, и то оних који су јефтини снажни и отпорни. Црначка раса од најдавнијих столећа никад није по свом властитом напору произвела било какву, па чак и најрудиментарнију цивилизацију. Ако ми не знамо како да употребимо црнце да раде, ми ћемо морати да напустимо Африку, и да се предамо пред њеним освајањем, а то не би требало да се догоди“ (Pečar 1965, 306).

Већ 1899. године уведен је нови закон о раду, који легализује увођење присилног рада: „Сви урођеници португалских прекоморских провинција подложни су моралној и законској обавези да радом траже средства којима ће побољшати своје социјалне услове [...] ако их из било којих разлога не испуњавају, јавна власт може да им сама наметне то испуњење увођењем рада“ (Ibid.).

Реч „шибалос“ (*Chibalo*) потиче из банту језика и означава присилан рад. Колонијална администрација је могла у сваком тренутку да се позове на одредбе закона о раду из 1899. године у циљу хватања Африканаца и њиховог терања на принудни рад. Према Шибалос систему, чак и након његовог ублажавања из 1928. године, португалски администратор требало је само да прогласи неког Африканца за „симуланта“ који избегава радну обавезу (из било ког разлога), и тај Африканац би био приморан да „добровољно“ учествује у јавним радовима. Наравно, све се одвијало легитимно кроз форму уговора. Ако би се Африканац успротивио „добровољној“ обавези, португалски администратор би га прогласио „непожељним“. У пракси, то је значило пресељење на острво Светог Томе, на западној обали Африке. Пресељење је најчешће било доживотног карактера (Ibid., 307–308).

Генерални проблем португалског радног законодавства и његовог односа према Африканцима јесте став да су Африканци по природи „непоправљиве ленштине“. Печар преноси изјаву генералног гувернера Мозамбика из 1924. године, у којој се каже: „Већина Африканаца не ради ни за себе ни за друге. Они живе од рада својих жена. Црнац је по природи

наклоњен томе да на рад троши најмање напора и зато га треба натерати на рад“ (Ibid., 308).

Африканац је морао да докаже да није ленштина. Да би то доказао морао је да испуни неки од следећих услова:

- „да је запослен у било којој професији, трговини или индустрији;
- да је запослен на неодређено време у државној служби, у администрацији или код приватног лица;
- да је радио најмање шест месеци сваке године као радник на државним имањима или на приватним фармама;
- да је радио најмање шест месеци у Јужноафричкој унији или Родезији на основу легалних уговора сагласних међународним споразумима (између Португала и тих држава);
- да се бави узгајањем најмање 50 грла стоке;
- да је извршио војну обавезу и да се налази у првој години резерве“ (Ibid., 309).

Ако не испуњава ниједан од ових услова, шаље се на принудни рад. На принудном раду Африканци су плаћани од 2–5$ на месечном нивоу. Како би се Африканци држали дисциплиновани, Португалци су измислили „палматорио“. Ради се о округлој плочи пробушеној на неколико места и дршком. Када би нешто згрешио Африканац би био ударан по рукама палматоријем. Наводно, то је било веома болно, јер су се рупе са палматорија усецале у месо (Ibid., 318).

4.3. Повлачење Португала и антиколонијална борба афричких земаља

„Ми португалске трупе, који смо послати у рат који нисмо разумели ни подржавали, имамо у нашим рукама прилику да поправимо злочине фашизма и колонијализма, да поставимо основу за нову братску сарадњу између народâ Португала и Гвинеје, ако је то могуће у овај касни сат.“

Команда потугалске војске у (Португалској) Гвинеји, 5. јун 1974.

Португал је била последња европска земља која је водила бескомпромисну колонијалну политику у Анголи, Гвинеји Бисао и Мозамбику, што је довело до ратова за ослобођење. Нагли одлазак

Португала из својих колонија довео је до војног пуча у Лисабону, априла 1974. године, који је окончао 48-годишњу диктатуру унутар Португала. У Африци је резултовао изласком Португала из Анголе, Мозамбика, Гвинеје Бисао, Зеленортских острва и Сао Томе и Принципеа (Carvalho 2018, 144).

Разматрање португалских колонијалних ратова је изазов из најмање три разлога. Прво – Португалци су водили три колонијална рата истовремено у Анголи од 1961, Гвинеји Бисао од 1963. и Мозамбику од 1964. године. Друго – стратегија на сваком од ових ратишта била је условљена локалним контекстом, те је стога била различита. Треће – одређена документа и даље остају поверљива, па самим тиме недоступна јавности (Chabal 2002, 3–4).

Антиколонијални покрети у три португалске колоније на континенту могу се поделити у три групе:

1) модернисте – које су чинили људи млађе генерације, релативно добро образовани (најчешће су то образовање стицали у Португалу). Њихова визија била је стварање секуларне државе по европском моделу. У Анголи је то била МПЛА (*Movimento Popular de Libertação de Angola – MPLA)*, у Гвинеји ПАИГЦ (*Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde – PAIGC),* и ФРЕЛИМО (*Frente de Libertação de Moçambique – FRELIMO*) у Мозамбику (Ibid., 5).

2) традиционалисте – који су своје политичко деловање заснивали на (стварним или замишљеним, идеализованим) афричким друштвено-политичким приликама. Они су, уопштено говорећи, били мање образовани и мање интегрисани у доминантни колонијални поредак, више су били уклопљени у локални, афрички поредак. Били су више везани за руралне него за урбане средине. У њиховом фокусу били су традиционални афрички модели организације друштва, а не универзалистички европски модели. Традиционалисти су одбацивали и модернизам и социјализам. У Мозамбику и Гвинеји Бисао они су били кооптирани у владајуће странке (ФРЕЛИМО и ПАИГЦ, респективно), или просто скрајнути када би се супротставили модернистичкој агенди. Две поменуте владајуће партије су их потпуно надјачале, стога су традиционалисти све више скретали у савезништво са етнонационалистима. У Анголи ситуација је била додатно компликованија. Најјачи етно-националистички покрет УПНА (*União dos Povos do Norte de Angola*) трансформисан је у традиционалистичко-

националну партију ФНЛА (*Frente Nacional de Libertação de Angola*), с циљем супротстављања МПЛА. Упркос доброј организацији, која се простирала чак и у суседни Конго, ФНЛА није водила много активних борби против Португалаца, нити је покушала да створи територијалне слободне зоне. Они су очекивали да ће Португалци отићи кад-тад, а њихов главни ривал била је МПЛА (Ibid.).

3) етно-националисте – представник националиста УНИТА (*União Nacional para a Independência Total de Angola – UNITA*) у Анголи је пропагирала „национализам обичног човека", који је само желео да се ослободи колонијалне доминације. Ипак, било какве националистичке идеје приликом деколонијалне борбе у Африци од самог почетка су биле осуђене на пропаст, због чињенице да је било договорено да се деколонизација спроводи у постојећим колонијалним границама (Ibid., 6–7).

Претходна подела је погодна за аналитичке сврхе. У реалности, ипак, границе између ових покрета нису тако оштре. Штавише, често се и делимично преклапају, али нам ипак помажу да ухватимо контуре ослободилачких покрета у ове три земље.

Чабал идентификује пет критеријума за ефикасност антиколонијалне борбе: 1) степен постигнутог и очуваног националног јединства; 2) способност политичке мобилизације руралне популације; 3) степен у којем је оружана борба успела да допринесе остварењу политичких циљева; 4) способност одбране ослобођених територија од португалских контраофанзива; 5) способност коришћења дипломатије у стицању међународног легитимитета (Ibid., 9).

Године 1956. у Гвинеји је основана партија ПАИГЦ коју је предводио Амилкар Кабрал *(Amílcar Lopes da Costa Cabral),* по струци агроном образован у Португалу. Иако није био комуниста, Кабрал је користио марксистичке идеје за популаризацију протеста, сматрајући марксизам погодним средством приликом борбе за независност. Чабал наводи да је ПАИГЦ био најуспешнији по свим критеријумима. Најзначајнији успеси ове организације су чињеница да су успели да у борби обједине две различите етничке заједнице (у Гвинеји Бисао и Зеленортским острвима). Други значајан успех је дипломатска активност. ПАИГЦ је већ 1972. године успео да се „домогне сале Уједињених нација", а 1973. успели су да једнострано прогласе независност, коју је одмах признала већа група

земаља. Португал је признао независност Гвинеје Бисао 25. априла 1974. и направио прелазну Владу на Зеленортским острвима (Ibid.).

МПЛА и ФРЕЛИМО у Анголи и Мозамбику нису имали толико успеха због сложенијих друштвено-политичких околности у својим земљама. МПЛА није успела да обезбеди национално јединство, што је касније довело до жестоког грађанског рата. ФРЕЛИМО је успео да обезбеди већи степен националног јединства од МПЛА, али мањи степен политичког легитимитета од ПАИГЦ (Ibid., 9–10). У Анголи су постојала чак три ослободилачка покрета: МПЛА коју је 1956. основао др Агостињо Нето (*António Agostinho Neto*); ФНЛА коју је предводио Холден Роберто (*Holden Álvaro Roberto*) и УНИТА чији је вођа био Жонас Савимби (*Jonas Malheiro Savimbi*). МПЛА је марксистички оријентисана и добијала је подршку од СССР-а и Кубе. ФНЛА је добијала подршку са Запада. УНИТА је настала тако што се одвојила од ФНЛА, иако се декларативно залагала за капиталистичке вредности. УНИТА је добијала и подршку Кине (након размимоилажења Кине и СССР-а), али је Савимби потписао и тајни споразум са португалском владом да ће своје нападе више усмерити ка МПЛА, док ће се само симболично борити против Португала (Schmidt 2013, 80–81).

Битка код Квито Кванавалеа (1987–88), где се војска МПЛА уз подршку кубанских снага супротставила УНИТА-и и јужноафричким војскама, била је одлучујућа за исход грађанског рата. Кубанске трупе повукле су се из Анголе само две године након тог сукоба, а мировни споразум потписан је између МПЛА и УНИТА 1991. Међутим, убрзо потом грађански рат је поново избио и наставио се несмањеном жестином девет година, окончавши се смрћу лидера УНИТА, Јонаса Савимбија, фебруара 2002. године (Carvalho 2018, 146).

У Мозамбику је 1962. године настала партија ФРЕЛИМО чији је вођа био Едвардо Мондлане (*Eduardo Chivambo Mondlane*), доктор антропологије образован у Португалу и САД. Они су се сукобљавали са организацијом Мозамбичког националног отпора (*Resistência Nacional Moçambicana,* познатијим као РЕНАМО). РЕНАМО је настао 1975. након проглашења независности Мозамбика – реч је о антикомунистичкој партији која је била помагана од стране расистичке апартхејдске власти у Родезији.

Крај Хладног рата донео је дуго тражено олакшање и за Анголу и за Мозамбик.[38] Мозамбик је прихватио посредовање Заједнице Свети Еђидио (*Community of Sant'Egidio*), италијанске организације које је довело до мировног споразума између ФРЕЛИМО и РЕНАМО, потписаног 1992. године након интервенције снага УН. РЕНАМО је трансформисан у легалну мирнодопску политичку партију.

Требало би истаћи да у току деколонизације Португал није седео скрштених руку. Снажна контраофанзива португалских снага трајала је у периоду од 1970. до 1974. године. Вођена је жестока против побуњеничка операција у све три португалске колоније на афричком континенту. Ове операције су у почетку биле успешне, пре свега зато што су португалске снаге користиле хеликоптере. У Гвинеји и Мозамбику антиколонијалне снаге су се с временом прилагодиле, тако што су развлачиле португалске снаге и набавиле трупну противваздушну одбрану. У Анголи су Португалци имали више успеха услед политичке крхкости МПЛА. Према Чабалу, та политичка крхкост имала је три разлога: 1) велике разлике између руководства организације у земљи и ван земље; 2) несугласице међу политичким лидерима око природе оружане борбе. Инсистирање на комунистичкој идеологији понекад је знало да омете стратегију вођења оружаних борби; 3) политичка ривалства унутар партије често су реметила ефикасност супротстављања Португалцима. У Анголи су Португалци успевали ефикасно да примене стратегију „завади па владај" тако што су друге групе окретали против МПЛА. Те активности им нису успеле у Мозамбику, а још мање у Гвинеји (Chabal 2002, 11–16).

Са португалске тачке гледишта постојала су три разлога због којих је против побуњеничка операција била (несавладив) изазов: 1) недостатак борбеног искуства, поготово у оваквој врсти сукоба; 2) недостатак војне опреме и логистичке потешкоће одржавања војне кампање толико далеко од метрополе; 3) недостатак живе силе за вођење борбе на три потпуно

[38] Мозамбик и Ангола су одмах упали у грађански рат након што је португалска администрација изашла. Оба грађанска рата била су подстакнута хладноратовским суперсилама и њиховим прокси ратовима, који су погоршали насиље и грађанске и међудржавне ратове. Иако се САД и СССР нису директно укључиле у подршку сукобљеним странама, оне су помагале своје представнике или модерним речником „проксије".

одвојена ратишта истовремено. Управо је овај трећи фактор био и најзначајнији за неуспех португалске војне операције, јер је врховна команда с временом успела да осмисли ефикасну стратегију и набави недостајућу опрему и технику. Кључни фактор за португалски неуспех био је недостатак добро обучених официра нижег и средњег ранга у каснијим фазама борбе, јер су многи били избачени из строја. Напослетку, то је пољуљало поверење између војске и португалске владе и створило услове за избијање пуча унутар Португала (Ibid., 12–13, 15).

Деколонизација португалских колонија десила се петнестак година након деколонизације британских и француских колонија, када се свест о Африканцима и њиховим проблемима подигла и унутар Африке и у оквиру међународне заједнице. Постојала је нада да ће новоформиране лузофоне државе избећи проблеме већ деколонизованих афричких држава. Њихова деколонизација протекла је у марксистичком кључу. Чабал изводи тезу да Португал није употребљавао толику силу и да се раније одрекао колонијалних стега, лузофони националистички покрети не би кренули марксистичким путем (Ibid., 26).

У све три земље кичма оружане побуне против Португалаца биле су руралне средине и мали пољопривредни произвођачи. Међутим, погрешним планирањем у социјализму рурални предели се нису довољно развили. На неки начин, револуција је изневерила оне који су јој највише допринели. Пољопривредни произвођачи нису добили бенефите који су им обећани у социјализму, а први су жртвовани, тј. претрпели су највећи удар на животни стандард када је спровођено структурно прилагођавање.

4.4. Стање у португалским колонијама крајем XX и почетком XXI века

Захваљујући заједничком историјском искуству Гвинеје Бисао, Анголе и Мозамбика и политичке сличности су биле прилично очигледне. У ове три земље деколонизација је настала због дуготрајних сукоба, са сличним структуралним последицама. Масовна кретања становништва због ауторитарне природе влада и неконтролисаног ширења оружја била су прилично честа. Политичка питања све три земље била су слична: побуњенички покрети испреплетени с политиком. У свакој од ове три земље владајућа партија се етаблирала као централизујући елемент,

настојећи да контролише државни апарат, као и националну привреду. У све три земље постојала је политичка репресија (Carvalho 2018, 147).

Просечна месечна плата у Мозамбику и Анголи 1960. године износила је 6$ месечно. Неравнотежа између трошкова живота и примања постала је несношљива. У погледу образовања свега 3% Африканаца било је елементарно писмено. Афричка деца су углавном похађала само три године такозваног рудиментарног образовања. Изван великих градова здравствена заштита готово да није ни постојала. Португалци чак ни нису у великој мери оспоравали ове тврдње, али су тврдили да духовни утицај португалске културе компензује материјалне недостатке. На пример, стално су истицали расну толеранцију и чак слогу међу народима, што није био случај у другим колонијама. Аргумент против давања независности афричким државама био је тај да је независност довела до успостављана комунизма у Гани и Гвинеји и грађанских сукоба у Конгу. Колонизатори су говорили: „Ми Португалци смо дуго овде. Познајемо Афику и познајемо Африканце“ (Duffy 1961, 486).

С временом, Португал је покретао иницијативе да поправи социјалну слику у колонијама: 1) староседелачка популација добијала је све више места у локалним колонијалним саветима; 2) побољшавање квалитета доступног здравства и образовања; 3) отварање колонија за стране инвестиције. Међутим, постојале су и две мере које нису ишле на руку локалној популацији: 1) охрабривање имиграције белачке португалске популације у Анголу и Мозамбик; 2) јачање веза са Родезијом и Јужноафричком Републиком (Chabal 2002, 15).

Крај XX века и прве деценије независности нису биле године благостања за бивше португалске колоније. Од пет колонија Португала само је Ангола, захваљујући приходима од нафте, успела да избегне свеобухватну интервенцију ММФ-а и програме структурног прилагођавања. У прве четири деценије независности и две и по деценије од завршетка Хладног рата, политичка ситуација у пет Лузофоних земаља постала је прилично диференцирана.

Грађански рат који је буктао у Анголи,[39] од тренутка ослобођења од Португала, оставио је земљу са уништеном инфраструктуром, недостатком

[39] Грађански рат у Аноли је трајао од 1975. до 2002. године.

радне снаге и растућим економским неједнакостима. Економија земље је исувише била ослоњена на нафту.

Слично као и у Анголи, и у Мозамбику је одмах по ослобођењу од Португала избио грађански рат који је трајао од 1976. до 1992. Иако је грађански рат трајао десет година краће него у Анголи, то није утицало на побољшање ситуације. Последице грађанског рата су исте као и у Анголи. Мозамбик је крајем XX века бележио такозвани јо-јо економски раст. Наиме, услед ниске базе, услед реализације неког пројекта догодио би се економски раст од преко 5% у току једне године. По завршетку пројекта раст би се вратио на низак ниво, или би се чак догодио пад БДП-а. На трећем конгресу 1977. владајућа партија ФРЕЛИМО прогласила је марксизам и централно планирање за економску идеологију земље. У периоду од 1977. до 1982. приступило се национализацији имовине. Ипак, на четвртом конгресу партије 1983. године одлучено је да се економија постепено отвара. У пракси, то је значило богаћење чланова ФРЕЛИМО-а, свеопшту корупцију, клијентелизам и стварање амбијента некажњивости.

Гвинеја Бисао се бори са проблемима легитимитета у држави која је потонула у политичку нестабилност и војно покровитељство, увек одлажући реформу сектора безбедности; док су два архипелага – Сао Томе и Принципе, а посебно Зеленортска острва, задржали стабилност и консолидовали државне структуре у вишепартијски систем (Carvalho 2018, 148).

У XXI веку бивше португалске колоније уклопиле су се у шире афричке трендове. Новонастале силе као што је Кина, са својим апетитом за сировинама за своје производне индустрије, формирале су нова партнерства са афричким државама. Интересовање Кине за Африку је свакако вођено економским интересима, с циљем да обезбеди сировине, добије приступ изворима енергије и проналажење тржишта за своје производе. Ангола је најзначајнији партнер (Carvalho 2018, 149). Без обзира на партнерство са Кином, и релативну снагу економије Анголе, имајући у виду афричке стандарде, помало парадоксално Ангола је 2009. и 2016. морала да тражи одређене аранжмане са ММФ-ом услед пада цене нафте.

Ангола покушава да афирмише свој статус регионалне силе. Међутим, такве тврдње представљају „режање тигра од папира“, с обзиром на структуралне слабости анголске економије. Позитивна страна

је политичка стабилност земље. МПЛА суверено влада државом од ослобођења у номинално социјалистичком наративу. Као успех се може препознати то што су некадашње оружане фракције успешно интегрисане у политички систем.

Мозамбик тражи дивиденде од новооткривеног гаса на мору. Године 2010. у северној провинцији Кабо Делгадо откривене су значајне резерве природног гаса, од преко 4,2 милијарде кубних метара. Међутим, уместо да донесе наду и бољитак, ово откриће је довело до политичке нестабилности и оружане побуне, јер локални становници нису задовољни износом прихода који остаје „на локалу". Баш као и МПЛА у Анголи и ФРЕЛИМО држи власт у Мозамбику од ослобођења. РЕНАМО се трансформисао у мирнодопску политичку партију.

4.5. Сарадња Португала са подсахарским земљама након деколонизације

Спољна политика Португала артикулисана је у три геополитичке осе: европске интеграције и формирање Европске економске заједице (касније ЕУ); интеграцију земље у НАТО и стварање организације Лузофоније (Carvalho 2018, 144).

Афричка димензија португалске спољне политике потиче од тежње Португала да постане омиљени посредник између ЕУ и Африке. Изградња нових односа након немирне колонијалне прошлости био је велики изазов који је са португалске стране конструисан око политике сарадње и политичких и трговинских односа унутар организације Лузофоније (Ibid., 150). На пример, Португал је активно настојао да мобилише европску политичку и економску подршку за мировне процесе везане за грађанске ратове у Анголи и Мозамбику. У односу на режим апартхејда у Јужној Африци, португалски ставови током периода грађанских ратова нису били далеко од ставова Британије и Западне Немачке који су се противили оштријем ставу других држава чланица, као што су Данска, Ирска и Холандија. Уместо економских санкција Лисабон је фаворизовао политику дијалога и дипломатског притиска. Званично образложење је истицало да би економске санкције могле наштетити мање имућном црначком становништву, посебно радницима мигрантима из Мозамбика. Током преговора о Ломе IV конвенцији

(1988–1989), Португал је имао значајно учешће, али се углавном фокусирао на економска питања. Илустрације ради, Португал је председавао једном од три тематске министарске групе у име Европске заједнице, која се углавном баве трговином и регионалном сарадњом (Raimundo 2014, 595).

Стратегија сарадње може се поделити у четири главне фазе. Прва фаза – од 1976. до 1990. године – представља период лабавог интересовања за сарадњу и покретање ранијих настојања да се упусти у однос сарадње са бившим португалским афричким колонијама. Главна прекретница био је улазак Португала у Европску заједницу 1986. године, што је довело до преокрета у интересу владе у политици сарадње. Упркос унутрашњим изазовима земље, од те ране фазе португалске власти су почеле да успостављају различите механизме спољне сарадње и иницијативе, које су првенствено усмерене на обнову билатералних односа са својим бившим афричким колонијама и промовисање португалских економских интереса у тим земљама. Улазак Португала у ЕУ крајем 1980-их приморао је земљу да преиспита своје односе са Африком, а посебно са лузофоним земљама, и омогућио земљи да оствари видљивију позицију у међународној арени. Од касних 1980-их до касних 1990-их, билатерална помоћ Лисабона била је организована у оквиру система двогодишњих „оквирних програма“ за сваку партнерску земљу. Првобитна намера тог система била је да интегрише „све иницијативе за сарадњу, које је требало дефинисати у складу са потребама ‘прималаца’ и ‘капацитета Португала’“. У пракси, међутим, ти програми помоћи били су прилично лабав скуп активности, без јасно оријентисане политике, и били су далеко од покривања свих иницијатива помоћи (Ibid., 591–592, 596).

Друга фаза – од 1991. до 2002. године – означила је (поновни) улазак земље у Одбор за развојну помоћ (ДАЦ) ОЕЦД-а као донатора. Управо је јачање португалске економије 1980-их и 1990-их, омогућило земљи да се интегрише у ДАЦ 1991. године. Након тога, односи Португала са афричким земљама доживели су прекретницу, наглашавајући економске и политичке интересе. Први португалски документ о стратешкој сарадњи осмишљен је 1994. године, а португалска агенција за развојну помоћ установљена је 1999. године (Carvalho 2018, 151).

Трећа фаза – од 2003. до 2011. године – представља консолидацију португалске сарадње са афричким земљама. Њу карактерише стварање

стратешке визије за ову област након 2005. године, консолидацијом Португалског института за развојну сарадњу (ИПАД). Овај институт поставља критеријуме и индикаторе у складу са параметрима ОЕЦД–ДАЦ за ефективну помоћ у складу са приоритетима дефинисаним Миленијумским развојним циљевима УН. Као једна од најмањих и најмање развијених економија међу чланицама ДАЦ-а, обим португалске званичне развојне помоћи (ОДА) остао је релативно скроман. Португал је остајао далеко испод просека европских земаља. Упркос овим ограничењима, највећи део средстава је каналисан билатерално. Штавише, билатерална помоћ Португала у великој мери била је концентрисана на бивше колоније и на секторе као што су образовање и изградња државних капацитета. С друге стране, подршка невладиним организацијама била је занемарљива, вероватно због страха Португала о евентуалним истрагама које би НВО могле да спроведу о кршењу људских права у колонијама од стране чиновника португалске државе (Raimundo 2014, 592).

Четврта фаза – од 2012. године до данас – означава период рецесије и мањег улагања у сарадњу и развојну помоћ, због економске кризе у самом Португалу која је проузроковала велика финансијска смањења државних расхода. Португалска политика сарадње и помоћи, фокусирана на лузофоне афричке земље и Источни Тимор, омогућила је Португалу, иначе малом донатору, да има несразмерно велики утицај у земљама примаоцима. Различити програми сарадње такође су фаворизовали секторски приступ, са обуком у области образовања, здравства, правосуђа, финансија, безбедности и одбране (Carvalho 2018, 151).

Приметно је да су Зеленортска острва и Мозамбик добили преко 60% португалске билатералне званичне развојне помоћи (ОДА) између 2010. и 2014. године и да су били главни примаоци сарадње у помоћи (Ibid., 152).

Португалци су се специјализовали да буду нека врста подизвођача задуженог за лузофони део Африке, од стране других, већих донатора. Од 2010. до 2014. португалска јавна развојна помоћ опала је са 0,29% бруто националног дохотка (БНД) до 0,19% БНД-а. У апсолутном износу, ефекат је још гори: са 490 милиона евра на 324 милиона евра у истом периоду. Интерни састав финансирања развојне помоћи се такође мења. Лавовски део је додељен „везаној помоћи“ – помоћи у облику условних зајмова који обавезују на набавку добара и услуга земље донатора – који

представљају између 65% и 75% билатералне помоћи Португала у периоду 2010–2014. Главне земље примаоци везане помоћи, током овог периода, били су Зеленортска острва и Мозамбик (Ibid.).

Кључни фактор португалске спољне политике је организација Лузофоније. Заједница земаља португалског говорног подручја (*Comunidade dos Paises de Lingua Portuguesa – CPLP*), што је званичан назив онога што на српском зовемо Лузофонија, основана је у Лисабону 1996. Чланови организације су све бивше португалске колоније у Африци (Петровић 2023, 179). Њима су се касније придружили Источни Тимор 2002. и Екваторијална Гвинеја 2014. године (Carvalho 2018, 153).

Организација Лузофоније је добила подршку Комонвелта-а и Организације франкофоније (ОИФ). Међутим, постоје значајне разлике између ове три организације које произилазе из њихових историјских окружења; посебно у случају Португала који је мала, релативно сиромашна економија. Улога Португала у Лузофонији, у поређењу са улогом Француске у ОИФ-у и Уједињеног Краљевства у Комонвелту, неупоредиво је скромнија. Лузофонија је осмишљена као организација заснована на паритету, у којој је сваки члан имао исте прерогативе. Главни „играчи“ у Лузофонији су Бразил, Португал и Ангола (тим редоследом)! Такође, треба нагласити да је Лузофонија „лабавија“ организација од поменутих, која се још увек бори да пронађе своју улогу (Ibid., 154–155).

Португалска спољна политика била је фокусирана на развој стратешког троугла између Португала, Анголе и Бразила који би омогућио увезивање три континента и две стране Атлантика, али и ЕУ. Од свог почетка Лузофонија је била стратешки потез у португалској дипломатији. Данас је Португал фацилитатор контаката са афричким земљама португалског говорног подручја, ангажован у триангулацији како би ојачао своје позиције у Африци, на пример са Мароком и Турском. Од 2012. Лузофонија је постала савршен оквир за покретање проактивније економске политике. Земље чланице су интегрисане у седам економских регионалних области распоређених на четири континента. Португалска влада се ангажовала у разним акцијама с циљем да промовише спољна улагања и партнерства у оквиру Лузофоније, чиме је унапредила нову улогу организације (Ibid., 156).

Процењује се да лузофона заједница има 267 милиона говорника и по величини је шеста у свету. Португалска влада је 2005. године дефинисала

сарадњу са лузофоним земљама као један у низу спољнополитичких приоритета. Португалски језик је основа сарадње, али Лузофонија је много више од језичке и културолошке сарадње. Реч је о мултисекторској сарадњи у области економије и финансија (заједничка улагања, обостране инвестиције, низ секторских политика, сарадња у области безбедности, најчешће кроз обуку особља, борба против заразних болести и др.) (Петровић 2023, 180, 182–183). Трговински споразуми у оквиру Лузофоније такође доприносе другим регионалним организацијама, као што су Економска заједница западноафричких држава (*ECOWAS* – Гвинеја Бисао и Зеленортска острва), Економска заједница централноафричких држава (*ECCAS* – Ангола и Сао Томе и Принципе, и Јужноафричка заједница за развој (*SADC* – Ангола и Мозамбик).

Земље Лузофоније имају приступ 13,53% светске воде за пиће, а седам од девет њених чланица експлоатише налазишта фосилних горива. Међутим, Лузофонија представља заједницу са дубоким структурним неравнотежама. Сао Томе и Принципе, Источни Тимор, Зеленортска острва и Гвинеја Бисао представљају мање од 2% становништва заједнице и мање од 0,5% њеног БДП-а. У 2012. години Мозамбик је, упркос томе што је представљао само 0,56% БДП-а заједнице, држао скоро 10% становништва заједнице, други након Бразила. Пажљивији поглед на сваку од појединачних држава чланица Лузофоније нагласиће њихове главне разлике.

Економска снага чланова Лузофоније утицала је на португалску десницу. Португалска влада Пасос Коеља (2011–2015) увела је политику „економске лузофоније" – тј. улагање у земље Лузофоније и омогућавање улагања из тих земаља. Политика је имала за циљ да побољша португалску привреду током периода структурног прилагођавања кроз улагање у алтернативна тржишта, и на тај начин искористи улогу Португала као посредника између ЕУ и других регионалних организација. Стратегија Португала била је наставак промоције инвестиција и јачање економског сектора. Инвестиције су помогле повећању трговине између Португала и других чланица организације. Лузофонија је 2008. обезбедила 2,77% укупне вредности производа које је Португал увезао, та цифра је порасла на 5,55% у 2012. години (Carvalho 2018, 157).

Ангола и Португал су успоставили дипломатске односе већ 1976. године. Уговор о свеобухватном стратешком партнерству потписан је 1978, споразум о културној сарадњи 1979, споразум о економској сарадњи потписан је 1982, о образовању 1987. године. За Португал, Ангола представља важно тржиште са нешто више од 34 милиона становника. У Анголи ради око 200.000 Португалаца. То су најчешће квалитетна, високо плаћена радна места. С друге стране, и велики број становника Анголе ради у Португалу (додуше не на тако квалитетним радним местима). Такође, Португал им служи као извор стручних и професионалних усавршавања и веза са ЕУ (Петровић 2023, 187–188).

Године 1975. скоро пола милиона људи који су имали португалски пасош напустило је Анголу да би избегли грађански рат у тој земљи. Друге националности, као што су Бразилци, бели Јужноафриканци и Американци, такође су напустили земљу, иако данас њихови потомци имају за циљ да осигурају удео и улогу у економском развоју Анголе. Током дужег периода, португалске социјалистичке и комунистичке партије такође су се бориле за свој утицај у анголској влади. Јавну подршку коју су поједини сектори португалског друштва дали УНИТА-и дочекана је са подозрењем од владајуће МПЛА (Carvalho 2018, 154).

Економски процват Анголе, од краја грађанског рата у земљи, привукао је висок ниво страних инвестиција, при чему је Ангола постала главна мета португалских компанија и професионалаца, погођених домаћом кризом од 2008. Пад цена нафте гурнуо је земљу у велику економску кризу, иако се улажу одређени напори да се привреда учини мање зависном од прихода од нафте (Ibid., 159).

Ситуација са Мозамбиком слична је као у Анголи, с тим што Мозамбик има изузетно важан геополитички и геоекономски положај с обзиром на пут ка Индији и Кини. Португал је признао Мозамбик 1975. године, дипломатски односи су обновљени исте године. Низ стратешких споразума о економији и пријатељству потписани су 1981. и 1983. године, респективно. Ови споразуми су веома важни за Португал јер помоћу њих остварује велики трговински суфицит. Португал и Мозамбик сада сарађују у борби против климатских промена, обновљиве енергије, војно-техничке сарадње, банкарске сарадње и др. (Петровић 2023, 188).

Мозамбик, као земља чланица Лузофоније, такође је део САДЦ афричког региона са којим углавном тргује. Земља има снажан

потенцијал за експлоатацију угља, природног гаса и хидроелектричне енергије. Остали сектори укључују пољопривреду, рибарство, туризам. Мозамбик је један од главних прималаца међународне финансијске помоћи у Африци, посебно од стране Светске банке (Carvalho 2018, 160).

Гвинеју Бисао карактерише висока и периодична политичка нестабилност од државног удара 1998. године. Земља има крхку економију, зависну од пољопривреде, која је чинила 45% БДП-а у 2012. години (Carvalho 2018, 160). Португал је најзначајнији увозни партнер Гвинеје Бисао. Као и у друге две бивше колоније, убрзо након завршетка деколонијалног рата односи између држава су нормализовани и велики број грађана Гвинеје Бисао живи у Португалу (Петровић 2023, 189).

5. Белгија

„Отворити цивилизацији један део земље који још увек није истражен, проникнути у сенке које обавијају целокупно становништво; ово је, усудио бих се рећи, крсташки поход вредан овог века прогреса, и радујем се открити да је јавно мњење благонаклоно овом подухвату“.

Леополд II, краљ Белгије

Белгија може бити окарактерисана као „скривена“ колонијална сила. Упоређујући је са Француском или Великом Британијом, Белгија је имала значајно мањи колонијални утицај. С обзиром на то да није била пионир колонизације као Шпанија и Португал, њена улога у европском империјалном поретку, остала је релативно неприметна. Оваква ситуација је делимично резултат званичне кампање заташкавања, коју је покренула „белгијска дубока држава“ након смрти краља Леополда II. Ова појава, позната као „Велико заборављање“, по Дејвиду Хочхилду додатно је допринела да се умањи значај колонијалног наслеђа Белгије.

5.1. Одлике белгијског колонијализма

Од оснивања Белгије као модерне државе (1830/1831. године) она је морала да буде стриктно неутрална земља. Белгијанци су изабрали државно уређење у облику представничке демократије. Иако је у питању била форма “елитистичке демократије”, овај облик уређења је и даље представљао реткост, имајући у виду да су посланици имали значајну улогу у ограничавању власти монарха. Белгија је брзо остварила значајан економски напредак и постала је друга најзначајнија индустријска сила у Европи. Кључни фактори који су потпомогли овај развој укључивали су многобројне споразуме о слободној трговини и изузетно либералан приступ у економији (Бабић 2021, 43).

Низ интерних фактора, од којих највише карактеристике белгијског државног уређења, спутавале су ране колонијалне амбиције Белгије. Неутралност је ограничавала Белгију у њеној могућности да се укључи у значајне сукобе са другим колонијалним силама. Због релативно малог

броја становника, није било јаког емиграционог притиска и жеље људи за напуштањем земље и одлазак ка колонијама, бар не у великом броју. Белгијска морнарица и војска биле су недовољне да пруже неопходну логистичку и безбедносну подршку за управљање већим колонијама, тако да су се Белгијанци определили само за успостављање малих трговачких испостава (Venthemsche, 2012, 14–16).

Поред интерних, важан екстерни фактор који је ометао колонијалне намере краља Леополда I биле су разне болести које су настајале међу досељеницима. Као резултат, Белгија је искусила неуспех у својим покушајима колонизације, у случајевима као што су били: Санто Томаза у Гватемали (1840–1855), Санта Катарина у Бразилу (1842–1875) и Рио Њуњез (1849) на обалама данашње Гвинеје (Конакри) (Бабић 2021, 44).

У периоду владавине краља Леополда II (1835–1909) Белгија је забележила значајан напредак у свом колонијалном подухвату. Белгијски приступ колонијалној владавини није имао никакву филозофску (теоријску) основу, као што је то био случај са француским или британским колонијалним моделима. Уместо тога, белгијски модел се састојао из две основне компоненте: 1) оснаживање улоге католичке цркве, и 2) ефикасно успостављање бирократског апарата, како би се олакшала ефикаснија експлоатација територије од стране белгијских компанија (Markovitz, 1977, 64).

Белгијска администрација наметала је европски начин живота у колонијама, укључујући хришћанство и моногамију, и подржавала је потискивање свих локалних облика организације. Њихов интерес није био устремљен ка укључивању локалних становника у белгијске институције. Главни циљ белгијске колонијалне политике била је максимизација профита кроз ефикасну експлоатацију, а то је било постигнуто суровим методама. Једна од њихових стратегија била је детрибализација колонија и обезвређивање локалних ауторитета. С обзиром на то да је Белгија имала релативно мали број становника, колонијалне власти су осигуравале обуку радне снаге унутар колонија, али само за базичне послове.

Белгијанци су избегли понављање „грешке“ Британаца и Француза, који су образовали становнике колонија на својим универзитетима, тежећи да избегну ситуацију у којој би они касније повели борбу за независност, нпр. случај Кваме Нкрумаха и Сангора (Kamalu, 2019). Ова

политика је била делимично успешна, пошто је Патрис Лумумба био тек обичан поштар (иако не мање инспиративан). Насупрот Енглезима и Французима, који су обезбеђивали образовање за извесни број становника колонија на својим универзитетима, Белгијанци су у Конгу посебан акценат ставили на католичку цркву као једини извор социјалне мобилности (Markovitz, 1977, 66). То је била јединствена образовна институција која је функционисала у колонији. Међутим, црква није имала искључиво задатак простог преношења хришћанске вере. Стандардно католичко образовање имало је циљ да подстакне дисциплину и поштовање ауторитета. На тај начин је смањивана вероватноћа за потенцијалне побуне усмерене против власти у колонији (Бабић 2021, 43).

Белгијска управа примењивала је колонијалне законе без узимања у обзир ставова локалног становништва. Одлуке су се доносиле и спроводиле директно преко краљевских декрета. Тек 1957. године, под утицајем турбулентних догађаја који су уследили након независности Гане, Белгија је променила свој приступ колонијама. У то време предузети су конкретни кораци ка подршци колонијама, а такође су креирани наративи који подстичу идеју о еманципацији колонија (Ibid.).

5.2. Бели краљ, црвена гума, црна(чка) смрт

„*Чујте крик Леополовог духа*
Док гори у паклу свог осакаћеног домаћина,
Чујте како се демони кикоћу и вичу
Док му одсецају руке, доле у паклу“.
Из збирке *Конго и друге поеме* америчког песника Вашела Линдсија

Леополд II имао је летаргичан карактер, који је вероватно резултат несрећног детињства и брака. Међутим, у својим амбициозним плановима био је изузетно предан. Он је имао опсесивну жељу да оснује белгијску прекоморску колонију, што је био циљ који га је подстицао. Кроз методичан и систематичан приступ, Леополд II поставио је темеље својих планова, детаљно се информисао и пажљиво бирао сараднике који су делили његове идеје.

Као краљ, није имао унапред одређен циљ, већ се прилагођавао околностима и бирао колонију у складу са локалним контекстом и међународним околностима. Осим жеље за богаћењем, Леополд II гајио је предузетнички дух, а колонијални подухвати су му служили и за остваривање личних финансијских интереса. Филантропски и хуманитарни аспекти нису били његови основни мотиви, већ средства за остваривање циљева.

Поред богаћења, Леополд II имао је амбицију да подигне углед Белгије међу другим монархијама и да унапреди понос и јединство нације. Његове колонијалне активности нису имале искључиво цивилизаторски карактер, већ је њихов циљ био да богатство стечено кроз колонијализам служи за постизање више племенитих циљева (Venthemsche, 2012, 17–18).

Леполд II стекао је контролу над Конгом искористивши неразрешене сукобе међу великим силама, које су желеле поделу афричких територија. Овај сукоб укључивао је, пре свега, Велику Британију и Француску, али су и Немачка и Португал били укључени у конфликт. Леополд II искористио је ову ситуацију како би остварио своје амбиције у Конгу.

Поред тога, примењивао је необичне тактике и методе. Користио је интриге, сплетке и манипулативне технике, укључујући и употребу хуманитарних и филантропских изговора за своје поступке. Он је водио ефикасне пропагандне кампање и користио новинаре да манипулише јавношћу унутар државе и у међународним оквирима. Такође је користио манипулативне методе промене властитих ставова у сагласности са променама јавног мњења, чак је мењао и званична документа како би поткрепљивала његове тежње. Све ове стратегије и технике примењене су с циљем остваривања његових амбиција и подухвата, док је манипулисање информацијама и јавним ставовима служило да створи погодне услове за остваривање својих интереса у Конгу (Бабић 2021, 45–46).

У периоду 1870-их информације о централној Африци биле су ретке и пристизале су од неколико ентузијастичних истраживача. Леполд II искористио је овај мањак информација у своју корист. Први корак који је предузео у остваривању свог плана за Конго била је организација географске конференције о Конгу 1876. године. Он је одабрао науку као

покриће за своје намере. Додатни импулс за његове планове долазио је од Стенлијевог повратка са спектакуларне трансафричке експедиције.

Оснивајући „Комитет за студије Горњег Конга под покровитељством монарха“, Леополд II почео је свој рад. Његови напори напокон су се исплатили 1885. године, након Берлинске конференције – Леополд II добио је контролу над Конгом и прогласио га Слободном Државом Конго. Сам је владао овим територијама до 1908. године. Ово је било огромно остварење за краља, посебно с обзиром на то да је територија којом је управљао, величине 2.350.000 км^2, била око 75 пута већа од територије Белгије, која има површину од око 31.000 км^2 (Venthemsche, 2012, 29).

Белгијска држава одобрила је Леополду II да постане краљ Слободне Државе Конго, под условом да се Белгија не обавезује на финансирање Конга. Како би Конго опстао, краљев режим је насилно експлоатисао земљу у систему познатом као *Raubwirtschaft* (пљачкашка економија), такође познатом и као Црвена гума, у периоду 1891–1906. године. Након тога, систем је делимично измењен и ублажен (Stengers, 1969, 270). Главни разлог за ову бруталну експлоатацију била је важност гуме (после 1896. године) за аутомобилску индустрију, која је тада почела да се развија. Леополд II је монополизовао економију Конга после 1892. године, управљајући регионом путем својих приватних агената, експлоатишући ресурсе као што су гума и слоновача. Он је доделио концесије за експлоатацију гуме двема компанијама, Абир и *Société Anversoise de Commerce*. Осим тога, краљ је имао контролу над значајним делом територије под именом „Домен круне“, на којем се лично обогатио стекавши 70 милиона франака у периоду 1896–1905. године. Површина ове територије је износила око 250.000 км^2 (Бабић 2021, 67).

У Конгу је развијен систем који је имао за циљ да максимизира експлоатацију сировина неопходних за производњу гуме. Овај систем је подразумевао присилу локалног становништва на тежак рад и наметање великих, недостижних квота за прикупљање гуме.

Присилан рад је представљао једини начин опорезивања становништва. Ово је довело до тога да је становништво Конга прерасло у робовско друштво. Белгијске компаније су користиле силу да приморају становништво на пресељавање на места где је била потребна

радна снага за сакупљање сировина. Квоте за прикупљање гуме биле су постављене на веома високом нивоу, без узимања у обзир добробити радника. Приватне компаније које су добиле земљиште имале су потпуну слободу да донесу различите прописе и мере, без икакве контроле. Трајање радног ангажовања и третман радника нису били регулисани законима, већ су оваква овлашћења додељивана локалним шефовима. Систем организоване експлоатације и контроле становништва у Конгу, уз велику злоупотребу и неправду према радницима, имао је за циљ да обезбеди што већи профит за Леополда II и белгијске компаније, на штету живота и добробити становништва (Stengers, 1969, 267–268, 272; Бабић 2021, 68). Недостатак развијене бирократије и одсуство прописа за пословање у Конгу створило је неформални амбијент за пословање без икакве одговорности. Сходно томе, врло често су се догађале злоупотребе које су штетиле домаћем становништву (Gibbs, 1991, 46).

Радници који нису успели да сакупе довољну количину гуме сусретали су се са оштрим казнама и репресијом од стране локалних шефова и агената власти. Дезертери, тј. они који би побегли од својих обавеза, били су подложни тешким казнама. Одбегли радници често су бивали претучени и бичевани као вид казне за своје бежање. Додатно, локални шефови организовали су казнене експедиције које би се упутиле у засеоке дезертера и тамо вршиле уништавање насеља. Овакве мере су имале за циљ да заплаше становништво и спрече оне који су разматрали могућност бежања да то и учине. Целокупан систем репресије и одмазди био је део механизма који је подржавао бруталну експлоатацију становништва и прикупљање гуме ради остваривања великих профита (Stengers, 1969, 267–268).

Резултат овакве политике било је значајно уништење економског и културног живота у различитим деловима Конга, као и потпуна деградација пољопривреде у одређеним регионима. О функционисању експлоататорског система бринула се колонијална милиција *Force Publique*. Ова милиција је оформљена 1885. године. Чинили су је бели официри и црни војници из других територија Африке, као што су Занзибар, Нигерија, Либерија, али и из неких регија Конга као што је Бангала. Најозлоглашенији припадници милиције били су људи које су звали „Запо Зап“. Реч је о припадницима *Songye* етничке групе који живе на истоку провинције Касаи. Они су били одговорни за претрагу

локалних заједница и хапшење радника који нису испунили квоте. Почетком 1900. године, колонијална милиција бројала је око 20.000 припадника. Ова милиција играла је активну улогу у репресији над становништвом и у остваривању интереса колонијалних власти (Van Reybrouck, 2014,76–77).

Вероватно највећи израз бруталности система Црвене гуме представљало је одсецање шака и подлактица. Разлог ове бруталне праксе било је правдање трошкова муниције, односно спречавање припадника колонијалне милиције да шверцују скупу увозну европску муницију и користе је у приватне сврхе. Као доказ војници су морали да донесу једну одсечену руку за сваки испаљени метак. У теорији, свака одсечена рука значила је рационално употребљен метак. Међутим, у пракси, војници су штедели и препродавали муницију, а насумичним жртвама су секли руке како би оправдали украдене метке (Renton, Seddon, Zelig, 2007, 31).

Ускоро је морбидно сакупљање одсечених руку постало предмет сукоба између локалних заједница, које су се међусобно бориле у циљу стварања „залиха“ одсечених руку, за случај доласка патроле *Force Publique*. И колонизатори су били веома мотивисани, јер је постизање квота и за њих значило смањење времена проведеног у Африци, што је било веома важно јер је у оно време боравак у Африци био прилично нелагодан за Европљане. Због тога је колонијална милиција била изузетно ефикасна, тј. сурова (Hochild, 1999,166).

Компанија Абир усвојила је праксу принудног отимања чланова породица радника како би их „подстакла“ да прикупе већу количину сировине за гуму. Чак су заробљавали поглаваре села која нису испоручила довољну количину. Постоји извештај да је у јулу 1902. било 44 локалних поглавица у белгијском затвору. Ова пракса отмица постала је део институционалног и правног система, а компанија је давала официјалне дозволе колонијалној милицији за извршење отмица (Renton, Seddon, Zelig, 2007, 31).

Процене укупног броја жртава у Леополдовој „слободној држави“ и данас су предмет дебате и крећу се од 6 до 20 милиона људи. Процена Дејвида Хочхилда и Јана Вансине од 10 милиона жртава сматра се релевантном. Хочхилд и Вансина тврде да је драматичан пад популације у Конгу резултат комбинације убијања, глади, исцрпљености услед

тешког рада, болести и пада наталитета (Hochild, 1999:226, Vansina, 2010, 127–130). Злочин који је неопходно издвојити јесте формирање дечјих логора за сирочад. Логори су формирани од стране католичке цркве. Третман у овим логорима био је лош. Деца су умирала од неухрањености, болести и дуготрајног путовања из унутрашњости ка локацији логора (Hochild, 1999,135).

У Европи су се ширише информације о злочинима над локалном популацијом који се догађају у Конгу. Први политички проблем и осуда Леополда II било је вешање једног белца Чарлса Стоукса (*Charles Stokes*), Британца који је радио за Немачку. Стоукс је обешен јер је прекршио трговински монопол који је увео белгијски краљ. Овај догађај је подстакао истраживачке новинаре оног времена Вилијама Стида (*William Thomas Stead*) и Едмунда Морела (*Edmund Dene Morel*) да детаљније истражују мрачне тајне Леополда II и против њега покрену прави медијски рат. Леополд је био веома љут, како сведоче савременици, не толико због бруталних злочина који су почињени у његово име и за његов рачун, већ због осуде и лошег публицитета које су те приче стварале. На оптужбе је одговорио контрапропагандом, потплаћујући новинаре и чак оснивајући властити часопис који би бранио њега и његову политику у Конгу (Бабић 2021, 70). Краљ никада није показао кајање. Није имао ништа против присилног рада, сматрао је то легитимним средством (Venthemsche 2012, 17–18). Оптужбе о одсецању руку сматрао је лажним и апсурдним, често се бранећи да су управо руке становника Конга за њега највредније, мислећи на радну снагу неопходну за прикупљање каучука (Бабић 2021, 70).

5.3. Национализација Конга

Након многобројних скандала и погоршаног здравља Леополда II, белгијска влада је 1908. године преузела контролу над Конгом усвајањем закона познатог као „Колонијална повеља“. Овај закон означио је крај Леополдовог апсолутизма. Последица ове повеље било је вршење надзора од стране белгијског парламента над дешавањима у Конгу. Други битан аспект повеље било је именовање посебног министра за колоније. Такође, Колонијална повеља налагала је стриктно финансијско одвајање Белгије и Конга, осигуравајући да средства из Белгије не буду коришћена

за подршку Конгу. Иако је дошло до неких малих побољшања, Колонијална повеља и даље је одражавала дискриминаторан однос према локалној популацији, јер одређена права и слободе која су важила у Белгији нису била примењивана у Конгу, без обзира на расу. Ово је померило фокус са дискриминације на расној основи на „територијалну дискриминацију", где је сво становништво у колонији било подједнако дискриминисано (Venthemsche 2012, 28, 42).

Белгијска колонијална управа није имала много запослених, већ је бројала само неколико десетина људи. Ти људи су често били млади службеници, а Министарство за колоније било је посматрано као средство за напредовање у каријери, а дуготрајан боравак у овом департману сматран је неуспехом. Пословни интереси у колонијама били су добро развијени и често су се остваривали преко веза са малим бројем привилегованих особа које су доносиле одлуке. Католичка црква и приватни предузетници играли су значајну улогу у областима образовања и здравства. Одлуке је обично доносио мали круг људи, укључујући политичаре, бизнисмене и свештенике, на затвореним састанцима. Ипак, није постојала уједначена сагласност међу овим моћним факторима. Бизнис интереси, политика и црква нису увек деловали у савршеној хармонији. Владајућа структура у Конгу била је једноставна и сва власт била је концентрисана у рукама колонијалног гувернера, без политичке заступљености локалног становништва (Ibid., 42–43).

Усвајањем Колонијалне повеље Конго је постао предмет дискусије у белгијском парламенту. Ипак, брзо се испоставило да Конго није играо значајну улогу у парламентарној дебати. Само неколико посланика „специјализованих" за колоније учествовало је у дебатама, које су углавном биле везане за питања буџета и финансија. Постојао је одређени недостатак интересовања, али и тенденција избегавања дискусија о колонијалним питањима у белгијском парламенту, из страха да се не унесе додатна напетост у политички живот. Ни успостављање „колонијалних секција" у парламентарним политичким странкама у периоду 1923–1930. није успело да значајно утиче на политички живот у вези са колонијалним питањима (Ibid., 44–45). Изгледа да је постојао прећутни договор да се политика „држи подаље од колонија". Све политичке странке подржавале су белгијски суверенитет над Конгом и одбијале све критике из иностранства. Очување националног престижа

и право на цивилизаторске подухвате били су основни циљеви белгијске спољне политике (Бабић 2021, 71–72).

Колонизација Конга посматрана је као тежак терет који Белгија мора да носи. Ипак, Белгијанци су имали и амбиције и вере у своје способности. Постепено, колонизација Конга подстицала је белгијски национализам и заузимала важно место у националистичком дискурсу. Конго је приказиван као средство за богаћење Белгије. Термин „конгоанска елита" не односи се на уздизање одређење аутохтоне групе људи у самом Конгу, већ на оне који су успели да подигну свој друштвени статус у Белгији на рачун пословања у Конгу. Разлог позитивног става обичних грађана према колонијалним активностима у Конгу вероватно лежи у чињеници да Конго никада није оптерећивао буџет Белгије, и стога није био предмет интересовања пореских обвезника. Други разлог је чињеница да редовне формације белгијске војске нису учествовале у операцијама у Конгу, па стога није било „притиска погибије младих Белгијанаца". Први војници белгијске армије ангажовани су тек 1953. године. Свеукупно гледано, популација Белгијанаца у Конгу није била бројна. За време Слободне Државе Конго белгијску заједницу чинило је свега око 1.500 људи. Након преузимања управе над Конгом, од стране белгијске државе, број Белгијанаца се повећавао и 1930. године износио је око 17.000 људи. После Другог светског рата (1947. године) популација је увећана на 24.000, док је 1959. бројила 89.000 људи. Белгијску популацију углавном су чинили млади мушкарци. Тек током 1950-их почеле су да пристижу читаве породице. Белгијанци су 1959. године чинили тек 0,6% становништва Конга (Ibid.,72).

На самом крају разматрања ситуације у Конгу неопходно је посветити пажњу економији Конга, с циљем да демистификујемо начине богаћења Белгије на рачун Конга.

У намери да успостави Слободну Државу Конго Леополд II је посегао за адутом слободне трговине. У ствари, желео је да направи неку врсту офшор зоне. На тај начин је покушао да обезбеди подршку Велике Британије и успео је у томе. Клаузула о забрани протекционизма уврштена је у документ Берлинске конференције. Овај документ је гарантовао слободно кретање (Европљана) кроз Конго и забрану свих врста царина и такси. У реалности, ствари су биле потпуно другачије. Краљ је прилагођавао домаће законодавство тражећи „рупе" у

Берлинском акту, с циљем обезбеђивања монополског положаја белгијским компанијама. Краљ је на крају успео да „превари“ међународне партнере и на конференцији у Бриселу 1890. године, организованој у циљу борбе против трговине робљем, успео да уведе царине до максимално 10% у циљу скупљана средстава у ту сврху. Таксе су ступиле на снагу 1892. Међутим, морао је да прихвати клаузулу по којој Белгија нема ексклузивитет, већ да сви међународни актери имају право да наметну царине до 10% (Ibid., 73).

Када су државни органи преузели контролу од краља, званични циљ за колонију у Конгу био је рационално експлоатисање у интересу Белгије, уместо досадашњег *Raubwirtschaft* система који је био искључиво на корист краљу. За становништво Конга мало тога се променило. Експлоатација је и даље наметана становништву кроз присилан рад и кроз присилно узгајање одабраних пољопривредних култура, које су биле неопходне Белгији (Buelens, Marysse, 2009, 141). „У суштини, држава је експлоатисала ефикасније, модерније и за нијансу мање брутално од краља“ (Бабић 2021, 74).

Економија Конга је трансформисана у типичну извозну економију. О томе говори податак да је читав транспортни сектор унутар Конга био организован за потребе извоза за Белгију. Још један од разлога зашто је колонија у Конгу била толико профитабилана за Белгијанце је веома ниска цена радне снаге, у односу на белгијске стандарде (Ibid.). Наредна табела илуструје стопе приноса на инвестиције у Конгу у одређеним секторима.

Табела 7. Стопа приноса на инвестиције у Конгу, по секторима (у %)

	1950	1955	1959
Банкарство	13	9	11
Трговина	14	12	7
Производња	17	12	10
Рударство	19	31	17
Пољопривреда	14	13	11
Транспорт	11	11	5
Укупно:	13,9	18,5	11,3

Извор: (Buelens, Marysse, 2009, 156; Бабић 2021, 74).

Табела 7. показује да су стопе приноса на инвестиције у Конгу веома високе и скоро без изузетка двоцифрене. „Према анализи коју су спровели Буленс и Марисе, стопа приноса на инвестицију у Конгу била је најмање дупло већа него у Белгији у периоду од 1889. до 1951. У периоду 1951–1956. стопа поврата у Конгу била је „свега“ 6% већа у односу на Белгију“ (Buelens, Marysse, 2009, 152, према Бабић 2021, 74).

Белгијанци су први у колонијалне послове увели комерцијалне банке, од којих је *Sociétégénérale de Belgique* била пионир. Конго је имао одвојен монетарни систем. Централна банка Белгије је издавала Конгоански франак (*CF*) који је био фиксиран за Белгијски франак у односу 1:1. Иако је ово значило фиктивну стабилност, заправо је негативно утицало на куповну моћ становништва у Конгу. Наиме, пошто се Белгија развијала, услед лаганог инфлаторног притиска цене су расле, а тај раст цена није био пропраћен растом зараде у Конгу. Није постојала могућност депресијације, с обзиром на то да је курс био у фиксном режиму (Venthemsche 2012, 149, 174).

Конго је за белгијску економију био важан у секторима као што су: производња гуме, и слоноваче, као и у рударству вредних метала: бакар, кобалт, цинк, калај и злато. Примера ради:

> „Продаја слоноваче у Антверпену порасла је са 46.500 кг у 1889. на 336.000 килограма 1900. године учинивши да Антверпен постане водеће тржиште за слоновачу на свету, прескочивши Лондон. Идентична ситуација се догодила са продајом гуме где је у Антверпен увезено 4.600 кг 1889, а 5,8 милиона кг 1901. године. Криза из 1929. је задала огроман ударац ценама сировина које су драматично пале. Економија Конга била је на рубу колапса. Скоро половина радника је отпуштена а плате су се стрмоглавиле. Међутим, наставило се са експлоатацијом пољопривредних производа као што су: палмино уље, кокосови ораси и кафа. Значај Конга се поново могао видети током Другог светског рата, када је Конго служио као сировинска база за Белгију и савезнике“ (Бабић 2021, 74–75).

Упркос издашним приходима које је Конго обезбеђивао Белгији, квалитет живота у Конгу се побољшавао веома спорим темпом. Описмењавање становништва отпочело је тек 1920-их. Први универзитет у Конгу, Лованиум универзитет у Леополдвилу, основан је

1954. године и тек тада су становници Конга имали прилику да стекну високо образовање. Здравствени услови за локално становништво побољшали су се тек по окончању Другог светског рата. Иако је последњих петнаестак година белгијске владавине у Конгу било најбоље, свеукупно гледано – зараде као и реална куповна моћ су повећане, здравствени и комунални систем су драстично побољшани – то је било „премало и прекасно“. Ипак, пре пада колонијалног поретка, па све до данашњих дана, белгијске власти су наводиле ова достигнућа како би оправдали своја колонијална непочинства (Ibid., 75).

5.4. Убиство Патриса Лумумбе

„Показаћемо свету шта црни човек може да постигне
кад ради слободан. Начинићемо од Конга центар Сунчевог сјаја
за читаву Африку. Чуваћемо земљу наше отаџбине,
како би она уистину користила својој деци“.

Патрис Лумумба

Пример најбруталније промене изабраног лидера једне државе у историји је свакако уклањање Патриса Лумумбе, председника државе која је данас позната под називом Демократска Република Конго. Након доласка на власт Патриса Лумумбе, белгијска влада чинила је све како би задржала контролу над економијом Конга, укључујући и спонзорисање сецесионистичких покрета у двема провинцијама богатим природним ресурсима (Катанга и Касаи). За већину Афиканаца Лумумба је био симбол слободе – лидер који је за циљ имао политичку, економску и социјалну независност народа Конга. Лумумбин циљ била је боља редистрибуција природних богатстава Катанге на остале делове Конга. На тај начин желео је да уједини државу. Заправо, Лумумба је желео да национализује рударске компаније и онемогући Белгијанце да износе профит из државе. Локална администрација Катанге није желела да дели своје богатство. Пронашли су савезника у Белгијанцима који нису желели да изгубе свој профит и прогласили независност Катанге једанаест дана након што је Конго прогласио независнот од Белгије (Van Lierde 1963, 236). За Белгијанце, Катанга је била бастион Запада и последња нада да се Конго задржи на прозападној путањи. Белгијске рударске компаније имале су веома уносне послове у Катанги.

Најпознатија белгијска финансијска институција *Soci´et´e G´en´erale de Belgique* контролисала је 70% економије Конга. Позив у помоћ, који је Лумумба упутио Совјетима, поставио га је директно на линију ватре у јагми за природне ресурсе: Белгијанци су желели да задрже свој уносан посао; Американци су по сваку цену желели да спрече приступање ресурсима најбогатије државе совјетском блоку, а Лумумба је желео да природно богатство Конга остане његовом народу (Helmreick 1998, 226 и даље).

Након што је Лумумба успео да угуши побуну у Катанги (уз помоћ СССР и трупа УН) САД су искористиле свој утицај да наговоре Мобутуа да изврши војни пуч и збаци Лумумбу. Мобуту, као војни командант изричито антисовјетског става био је главна узданица САД у Конгу. САД су успеле да направе договор са Мобутуом у вези одржања *satatus quo* поводом даљњег експлоатисања природних ресурса. Наравно, Мобуту и узак круг људи око њега због тога је био богато награђен, тј. подмићен од стране ЦИА (Weissman 2014).[40] Иако је деловала индиректно, ЦИА је одиграла кључну улогу у убиству Лумумбе. Циљ оваквог деловања било је пружање помоћи белгијском савезнику у обуздавању комунизма. Како наводи Вајзман, чак је и сам председник Двајт Ајзенхауер (*Dwight Eisenhower*) на једној од седница за националну безбедност изјавио: „Закључујемо да његово уклањање представља ургентан и примаран циљ, и зато мора бити највиши приоритет наше тајне операције“ (Weissman 2014).

Белгијска комисија за истрагу убиства Патриса Лумумбе у својим закључцима наводи да су егзекуцију Лумумбе извршиле локалне власти провинције Катанга. Догађају је присуствовао председник провинције

[40] Пример сарадње САД са Мобутуом илуструје битну карактеристику спољне политике САД и других земаља глобалног Запада. Наиме, они ће подржавати било ког лидера који се понаша у складу са интересима САД и њених савезника. У датом тренутку није битна ни прошлост дотичног политичара, ни ауторитарни стил владања, ни корупција нити кршење људских права. Тако су САД и савезници у Африци подржавале неке од најмрачнијих лидера континента као што су Иди Амин, Жан Бадел Бокаса и сам Мобуту. Када би се политичке прилике промениле, негативне карактеристике лидера користиле би се за дефамацију читавог народа, да би на крају људска права истог тог народа искористила као повод за нову интервенцију и готово по правилу додатно уништавање земље.

Тшомбе (*Moise Tshombe*), са још два министра и четири белгијска официра. Лумумба и његови пратиоци, Мполо и Окито, појединачно су прислањани уз дрво и убијани, егзекуција се догодила 17.1.1961. између 21.40 и 21.43 по локалном времену. Након окончања самог чина стрељања, белгијски официри су покушали да уклоне посмртне остатке комадајући их и заливајући их сумпорном киселином.[41] У покушају да прикажу своје ново, умивено лице европске престонице, белгијске власти су одлучиле да у јулу 2022. године врате у Конго златан зуб Патриса Лумумбе који су убице однеле са места злочина.

Једно од последњих обраћања Патриса Лумумбе било је његово писмо Вирендри Дајалу (*Virendra Dayal*), специјалном представнику секретара УН, у коме се Лумумба жали на нељудске услове у затвору, притом наглашавајући да се налази у затвору иако је легитимни председник државе (Sherer 2015).

Оправдање за убиство била је његова перцепција да је комуниста (од стране белгијских власти), тј. да је близак комунизму (од стране ЦИА-е). Никога није занимало шта је сам Лумумба говорио на ту тему. У интервјуу новинама *France-Soir* из 22. јула 1960. на питање: „Неки од ваших политичких противника вас оптужују да сте комуниста. Можете ли да одговорите на то?“ Лумумба је одговорио: „Ово је пропагандистички трик усмерен на мене. Ја нисам комуниста. Колонијалисти су водили кампању против мене широм земље јер сам револуционар који захтева укидање колонијалног режима, који је игнорисао наше људско достојанство. Комуниста сам јер сам одбио да ме подмите империјалисти?“. Још је додао: „Ми нисмо ни комунисти, ни католици ни социјалисти. Ми смо афрички националисти! Задржавамо право да бирамо своје пријатеље у складу са принципом позитивне неутралности“.[42]

[41] *Parliamentary Committee of enquiry in charge of determining the exact circumstances of the assassination of Patrice Lumumba and the possible involvement of Belgian politicians*. Доступно на: http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/comm/lmb/conclusions.pdf

[42] Доступно на: https://www.marxists.org/subject/africa/lumumba/index.htm

5.5. Утицај колонизације на Руанду

Када би белгијску колонијалну политику у Руанди покушали да дефинишемо у једној реченици, рекли би да се ради о „политици великих носева".

У овом делу предмет анализе је белгијски утицај на другу по важности колонију коју је Белгија имала у Африци. Реч је о колонијалном поседу Руанда-Урунди (који данас чине две државе Руанда и Бурунди). Ова колонија често бива запостављена у анализама белгијског колонијализма јер је значајно мања од Конга. Такође, репресивне мере које су примењиване над локалним становништвом, биле су блаже у поређењу са Конгом. Ипак, белгијска колонизација је оставила дубок траг на савремену Руанду, укључујући и плодно тло за геноцид који се десио 1994. године.

Белгија је управљала територијом Руанда-Урунди у периоду од 1916. до 1962. године. Како би осигурали контролу, Белгијанци су посредством вештачке етничке поделе међу становништвом створили основу за касније поделе и међуетничку мржњу. Ове поделе последично су довеле до грађанског рата и трагичних последица (Бабић 2021, 76).

Народи које називамо Хуту и Тутси населили су простор који данас заузимају пре око 2000 година. Већина ових људи бавила се пољопривредом или сточарством. Током времена, поделе између ових група постајале су снажније. У основи, начин живота и привређивања били су њихове јединствене разлике, док су говорили истим језиком (Кинјаруанда), имали исту религију и следили исте обичајне норме. Стога, можемо закључити да су Хуту и Тутси, у суштини, представљали јединствену етничку групу (HRW, 1999, Бабић 2021, 76).

Број грла стоке имао је велики значај као социјални индикатор, означавајући богатство и социјални статус појединаца и породица. Упркос томе, у оваквом систему ратари су успели да задрже свој утицај преко породичних веза, посебно узимајући у обзир честе мешане бракове. „Како је време пролазило, снажнија група (сточари) желела је да потчини слабију (ратаре). Сточари су себе назвали Тутси, што значи „богати стоком", док су ратарима наденули назив Хуту, што значи слуга или пратилац" (Ibid., 77). Статус се могао мењати стицањем или губљењем богатства, као и склапањем брака. Када су Белгијанци дошли

у Руанду 1919. године, њихов главни циљ био је проналазак ефективног начина владавине и експлоатисање људи и ресурса на корист Белгије. Први циљ у овом поступку је идентификација владајуће класе. У тренутку доласка, Белгијанци су на власти (можда је боље рећи у привилегованом положају) затекли Тутсије. Белгијанцима нису биле јасне суптилне границе раздвајања Хуту и Тутси народа. Због тога су употребили френолошке методе, конкретно „назални индекс“ који је мерио дужину носа и према томе сврставао становништво у Тутси (људи са равним, дугачким носем налик европском који је гарантовао супериорност) и Хуту (спљоштеним типично афричким носем). За додатно утврђивање разлике између Хутуа и Тутсија послужили су и други еугенички критеријуми попут нијансе коже, висине, дебљине усана (Mamdani, 2001, Бабић 2021, 77). Све карактеристике које су подсећале на Европљане биле су пожељне. Владајуће структуре унутар Тутсија одобравале су методе Белгијанаца, јер су им оне омогућавале да задрже доминантан положај.

С обзиром на непоузданост етничких и еугеничких аргумената, пошто је у питању била јединствена етничка група, Белгијанци су увели још два критеријума за класификацију становништва. Први критеријум односио се на власништво над стоком, где је особа са десет или више грла стоке могла „конкурисати“ за статус Тутси. Други критеријум је била спремност за примање хришћанства, где је констатовано да су Тутси били спремнији да приме хришћанску веру. За десет година овај систем постао је укорењен у локалном друштву, креирајући дубоке поделе. Ове поделе су, на крају, послужиле као предуслов за геноцид који ће се догодити шест деценија касније (Steiner, Aston, Goodman, 2007, Бабић 2021, 77–78).

Непосредно пре и током самог геноцида Белгија је показала незаинтересованост, као и остатак међународне заједнице. Белгијски војници били су изузетно пасивни у поређењу са војницима из других земаља у мировним мисијама Уједињених нација, делом и због тога што нису били добро примљени од стране локалног становништва. Они су скидали своје инсигније, или чак стављали француске. Након јавне егзекуције десет белгијских војника, 7. априла 1994. године, Белгија је одустала од свог контингента у мировној мисији УН, који је био један

од најбројнијих. Као резултат те одлуке, укупан број војника у мировној мисији УН смањен је са 2.500 на 250 (Dallaire, Beardsley, 2003).

Након геноцида Руанда је успела да се трансформише у стабилно и успешно друштво у односу на земље региона. Економски раст био је позитиван сваке године након геноцида, просечно изнад 7% БДП-а на годишњем нивоу. Руанда је, заједно са Боцваном и Намибијом, једна од најбезбеднијих афричких земаља. Ипак, сигурност, стабилност и просперитет Руанде могу бити привид; њихов једини гарант је ауторитарна персонална владавина харизматичног Пола Кагамеа. Ружичаста слика постгеноцидне Руанде треба да буде тестирана транзицијом власти. Чињеница да се Кагаме још увек није повукао, упркос жељи за тим (претпостављајући да Кагаме говори истину и заиста жели да се повуче), можда указује на то да још није успео да пронађе довољно доброг наследника, или је реч о страху да би "Руанђанско чудо" могло бити угрожено његовим одласком (Бабић 2021, 78).

6. Немачка

„Сада хоћемо да бродовима пловимо по мору, и овде и тамо да оснујемо младу Немачку. Урадићемо то боље од Шпанаца којима је Нови свет постао поповска кланица, и другачије од Енглеза за које је он ковчег с благом. Урадићемо то на немачки и величанствен начин“.

Рихард Вагнер 1848. године

6.1. Карактеристике немачког колонијализма

У теоријско методолошком смислу немачки колонијализам би требало посматрати као „социјални империјализам“, тј. решавање нагомиланих друштвено-економских проблема путем империјалне политике (Антоловић 2021, 88).

Током раног новог века, у осамдесетим годинама XVII века, појединачне немачке државе учествовале су у надметању за стицање прекоморских колонија. Међутим, то је била краткотрајна и пролазна епизода. Из тог времена најпознатији су били колонијални поседи Бранденбурга, и то они на Западу Африке, на простору данашње Гане, Мауританије и Бенина. Ипак, након неколико деценија ти поседи су продати Холандији. Заправо, права историја немачког колонијализма почиње након немачког уједињења, успостављањем Немачког рајха 1871. године. Пионири немачког колонијализма су истраживачи Хајнрих Барт (*Heinrich Barth*) и Густав Нахтигал (*Gustav Nachtigal),* који су организовали експедиције у Африку и Азију. Они су егзотичним извештајима и навођењем прилика за богаћење немачке државе распиривали машту јавног мњења о колонијалним подухватима. Међутим, у то време канцелар Бизмарк био је фокусиран на национално уједињење, унутрашњу консолидацију и јачање немачке позиције у Европи.

Трговац и мисионар Фридрих Фабри (*Friedrich Fabri*) 1879. године покренуо је дебату својим списом под називом: „Да ли су Немачкој потребне колоније“? У свом накнадном делу „катехизам колонијалног

питања“ Фабри истиче главне мотиве немачког колонијализма. То су: привредни разлози, животни простор, исељавање вишка популације и цивилизаторска мисија. Такође, немачке власти су се надале да би исељавањем становништва у нецивилизовану Африку успеле да сачувају „немство“ тих становника које се изгубило код оних који су се преселили у САД (Ibid., 88–89).

Занимљиво је истаћи да је подршка колонијалном подухвату стизала и из либералних кругова, који су у свом политичком деловању апострофирали етику. Макс Вебер (*Max Veber*) здушно је подржавао колонијализам, јер је сматрао да ће то довести до прерастања Немачке из европске у светску силу (Veber 2006, 32).

Главни промотер стварања немачког колонијалног царства било је немачко колонијално друштво (*Deutsche Kolonialgesellschaft*), које је оформљено 1887. године окупљајући угледне људе тога времена (представнике привредног, финансијског и политичког живота). Друштво се није бавило само економским аспектима колонијализма већ и евентуалном духовном и биолошком обновом немачке нације, коју би колонијализам донео кроз бољи животни простор, углед унутар Европе и утисак поноса. Немачки колонијализам био је много више од привредног богаћења. Он је био чин престижа и самопотврђивања Немачке као велике силе (Антоловић 2021, 90–91).

Упркос првобитном Бизмарковом противљењу Немачка се након Берлинске конференције 1884/1885 укључује у јагму, или како Антоловић каже, отимачину за Африку. Након конференције следи формализација немачког присуства у Африци. Територије данашњих Камеруна, Тога, Бурундија и Руанде,[43] где су некад доминирала различита немачка привредна и трговачка друштва, стављене су под „заштиту“ Немачког рајха (Антоловић 2021, 90).

Немачки колонијализам је био ефикасан и ефективан. Колонијална управа у Африци била је присутна тачно у оној мери колико је то било неопходно, пре свега да би се заштитили економски интереси Немачке. У пракси, немачки колонијални администратори налазили су се углавном у градовима уз обалу, а мање у унутрашњости континента. Друго

[43] Пре него што су доспели под белгијску управу, Бурунди и Руанда су били под контролом Немачке у периоду 1899–1919. године.

обележје је „извоз“ европских политичких и културних вредности, што је у складу са наративом о спровођењу цивилизаторске мисије. У Африци, немачка колонизација увела је нови принцип политичке организације (Conrad 2012, 67).

Немачка владавина, посебно у раним годинама, користила је искуства истраживачких експедиција. У источној Африци, посебно, и људи укључени у ове експедиције и знање које су прикупили усвојени су од стране нових административних режима протектората. И саме истраживачке експедиције деловале су у оквиру структура које су стварали међурегионални трговачки каравани. Немачки колонијални владари често су присвајали знање аутохтоних трговаца. „Ови локални корени“ допринели су формирању колонијалне моћи и државности исто колико и декрети и програми колонијалних политичара у Берлину и Дар ес Саламу. Мора се признати да делује парадоксално то што је Немачка користила знања локалне популације, а сматрала се расно супериорним у односу на њих.

Немачка колонијална држава фокусирала се на људе, а не на територију. Пошто је било исувише мало колонијалних администратора, бирократска институционална држава се није развила. Ово се посебно односило на регионе удаљене од колонијалних центара. Моћ у колонији је највећим делом значила личну моћ. Из тог разлога немачки администратори су обично користили церемоније и церемонијалне састанке са афричким поглавицама. Желели су да обезбеде кооперативност локалних вођа. Типичан пример је усвајање источноафричке традиције „шаурија“, облика преговарања са локалним властодршцима, који је могао преузети функцију и судског поступка. (Ibid., 70–71). Другим речима, немачке колонијалне власти желеле су да се „инфилтрирају“ у локални обичај и искористе га као инструмент своје владавине.

Колонијална држава, дакле, није била постављена на *tabula rasa*. Локални континуитети комбиновани су са новим (колонијалним) облицима и институцијама на различите начине. Често су ове нове везе биле резултат преговора (иако су се такви преговори одвијали у условима значајне неједнакости у корист колонизатора). Утицај аутохтоног становништва играо је улогу. Африканци су чак користили асиметрије у знању на свој начин, као тумачи, посредници, водичи и локални стручњаци. Ипак, схватање да је колонијална држава, на неки начин,

користила постојеће структуре не сме да нас заслепи, јер је чињеница да су локална друштва често доживљавала успостављање колонијалне државе као дубоку трансформацију и као велику прекретницу и трагедију (Ibid., 71).

Немачка, баш као и друге колонијалне силе, није била у обавези да поштује одредбе међународног права у Африци, али ни националног, немачког законодавства. Власт у колонијама припадала је искључиво Кајзеру и канцелару, Рајхстаг није имао надлежности. Формално, колонијама је управљало Министарство спољних послова до 1907. године, да би након тога била успостављена колонијална служба Рајха. Управа у колонијама прилагођавана је локалном контексту. Немачке колонијалне власти ослањале су се на постојеће носиоце власти вршећи са њима неку врсту симбиозе. Ипак, доста тога зависило је и од личног печата немачког колонијалног управника. Локално становништво било је укључено и у војску, али су официри свакако били Немци. Немачке власти су сматрале да локално становништво није дорасло немачком правном систему, стога се Африканцима судило по њиховом обичајном праву, док је немачки правни систем важио искључиво за белце. Извршна, законодавна и судска власт су сједињене у личности колонијалног управника-гувернера (Антоловић 2021, 93).

Испод гувернера, локалне административне јединице водили су окружни службеници (*Bezirksamtmanner*) и шефови станица. Они су били најважнији представници колонијалне власти и, попут британских окружних комесара и француских команданата *de cercle*, имали су низ надлежности над којима је гувернер имао малу контролу. Они су били прави творци империје. Њихова локална овлашћења била су таква да је у Тогу, на пример, један *Bezirksamtmanner* отпустио сваког од поглавара у свом округу током своје двадесетогодишње владавине, постављајући на њихово место фаворизованије кандидате. Као и њихови претпостављени, окружни службеници покушали су аристократски стил спровођења моћи и инсистирали на својој аутономији од централне владе. То су правдали својим супериорним познавањем ситуације на терену. Из тог разлога, ситуација изван главних колонијалних градова се може описати као облик субимперијализма над којим је гувернер имао мало стварне контроле (Conrad 2012, 72).

Један од главних мотива за немачко стицање колонија било је стицање обилатог профита. Међутим, те жеље су углавном остале неиспуњене; у економском смислу Немачка је имала врло мало користи од својих колонија. Ипак, империјализам је дубоко трансформисао саме економије и друштва колонија. Колонијалне економије карактерисао је монопол (колонијалне државе) на опорезивање, контролу над валутама и контролу увоза и извоза. Од још већег значаја за погођена друштва, биле су промене тржишне структуре, производње и власништва, посебно над земљом. Истовремено, важно је запамтити да колонијалне економије нису стварене *ex nihilo*; било је много континуитета, како у пољопривредној производњи тако и у погледу веза са извозним тржиштима. Велики делови Африке су већ били укључени у трговинске везе са другим деловима света у претколонијално време, нпр. трговинске везе преко Индијског океана, на пример, повезивале су источну обалу Африке са Арапским полуострвом и јужном Азијом. У многим случајевима, на пример у западној Африци, колонизатори су наставили да користе извозну инфраструктуру и везе које су тамо постојале пре њиховог доласка (Conrad 2012, 88).

Постојале су три главне, донекле конкурентске визије економског развоја које су пропагирале различите колонијалне интересне групе у Немачкој (иако су се у пракси често преклапале).

Прва је била плантажна привреда, састављена од великих површина монокултуре које су обрађивали домаћи радници. Фокус производње био је извоз. Овај модел је захтевао висок ниво капиталних улагања и велике количине рада. На пример, 1912. године скоро 12.000 људи било је запослено на плантажама у Камеруну. Радници су често регрутовани уз примену силе. Брутални третман и неадекватни услови проузроковали су многе смртне случајеве међу радницима на плантажама. Подизање плантажа такође је захтевало одузимање плодног земљишта, што је имало велики утицај на локалне обрасце власништва над земљом. Ово се посебно односило на Камерун, где је створен највећи систем плантажа у целој Африци. Плодне земље око планине Камерун су заплењене и локално становништво Дуала било је принуђено да се пресели у мање плодне регионе. Корисници заплењеног земљишта биле су велике корпорације које су плантаже користиле углавном за узгој какаа и кафе, а касније памука и гуме за електро и аутомобилску индустрију. Плантаже

су такође створене у немачкој источној Африци и на Пацифику, где су се углавном узгајале кокосове палме.

Други модел колонијалне економије заснивао се на идеји индивидуалних фарми које воде немачки фармери. Овај модел је био уско повезан са друштвено-политичким циљевима. Највише их је било у немачкој југозападној Африци под гувернером Теодором Леутвајном (*Theodor Gotthilf Leutwein*). Регион је требало да буде претворен у једину немачку насељеничку колонију, што је укључивало велику заплену земље и што је осиромашило велике групе афричких фармера. Леутвејнова политика прерасподеле земље била је допуњена активном имиграционом политиком коју је подржавало немачко колонијално друштво. Ово се заснивало не само на политичком и демографском расуђивању већ и на идеји, популарној у националистичким круговима, да у овим периферним земљама Немачка може доживети „обнову и препород“. Ови немачки досељеници обрађивали су сопствене парцеле, углавном запошљавајући само неколико афричких радника. Пошто тло у већини делова немачке југозападне Африке није било веома плодно, пољопривреда је била могућа само на нивоу обезбеђивања егзистенције, а фармери из староседелачких група фокусирали су се на узгој стоке. У немачкој источној Африци број фармера се повећао после 1906. године до 1914. То је био резултат изградње железнице, побољшања инфраструктуре и значаја гуме на светским тржиштима.

Трећи модел се није ослањао ни на плантаже ни на мале пољопривреднике, већ на трговину робом коју производи локално становништво. Овај приступ је створио сукоб интереса између колонијалних влада и фармера, нпр. у немачкој источној Африци, а посебно у Тогу. Сукоб је имао три главне димензије. Прва је било земљиште – одузимање земље довело је до сукоба са локалним становништвом, као у немачкој источној Африци где је влада сматрала активности фармера једним од главних узрока рата Маји Маји. Други аспект је била радна снага, јер су немачке фарме и плантаже захтевале радну снагу која се могла обезбедити само законском принудом и директном силом. Ови облици присилног рада били су међу главним узроцима друштвених немира и колонијалних устанака. Трећа димензија се тицала питања најефикасније економске политике за колоније. Доносиоци одлука у колонијалним владама, и у самој Немачкој, који су

подржавали либералне трговинске интересе сматрали су да је насељавање Немаца у колонијама неефикасно; веровали су да би промовисање аутохтоне пољопривреде био најпрофитабилнији начин деловања. У томе су их често подржавале хришћанске мисије, иако су разлози за подршку аутохтоној пољопривреди били другачији. Хришћански мисионари су тврдили да је потребно подстицати слободан, домаћи систем малих фармера како се не би уништила локална друштва (и у економском и у културном смислу). Идеје о промовисању малих пољопривредних заједница изнете су као експлицитни контрамодел пролетаризацији коју су укључивале плантаже (Conrad 2012, 90–92).

Европљани нису били прикладни за физички рад у тропским крајевима, па је економија била фокусирана на афрички рад. У почетку, и упркос њиховој реторици против ропства, немачке колонијалне власти дозволиле су да се ропство настави на бројним местима. Године 1900. у немачкој источној Африци још је било око 400.000 робова. Били су у власништву афричке и арапске елите и чинили су око 10% укупног становништва (Conrad 2012, 92).

Генерално се расправљало о четири главне стратегије регрутовања, о томе како најбоље обезбедити локалну радну снагу. Први је био употреба принуде увођење радне обавезе за Африканце. Ово су захтевали власници предузећа и самозвани авантуристи као што је Карл Петерс. Ево неких од његових изјава: „Црнца је Бог створио за груб рад“. „Не би баш нашкодило Црнцу да мора годинама да служи држави као што то морају да раде немачки, француски и руски грађани. Докажи ми да је нехумано терати лењост да ради“. Међутим, никада није уведен никакав законски прописан период обавезног рада (Ibid., 93).

Друга стратегија је била да се уведу облици периодичног опорезивања, као што су таксе на колибе или гласачке таксе. Замисао је била да ће потреба за новцем неопходним за плаћање пореза натерати Африканце да се запосле на немачким плантажама. У немачкој источној Африци, на пример, такве мере су предузете 1897. године. Пропис је предвиђао да порески обвезници који су у заосталим обавезама, могу бити распоређени у административне органе или на приватне плантаже, како би отплатили порезе које дугују. Међутим, колонизовани су одбацили ово опорезивање и реаговали су разним стратегијама избегавања. Заправо, увођење пореза на колибе мора се посматрати као

један од узрока рата са Маји Маји племеном у немачкој источној Африци 1905. На крају није било много прихода од пореза, делом због тога што су се многи окружни поглавари плашили социјалних немира и стога нису чинили никакве заједничке покушаје да наплате порез.

Треће потенцијално решење било је регрутовање јефтине радне снаге из Азије. То је учињено у немачкој источној Африци. Кинески радници по уговору, познати као „кули", били су ангажовани (често под принудом). Њихов број је износио око 1.000 у немачкој источној Африци. Због бруталног поступања њихових немачких господара, регрутовање је постајало све теже и коначно је прекинуто.

Четврта стратегија ослањала се на расно оптерећен дискурс „образовања за рад", који је био повезан са концептом културне мисије. „Образовање за рад" био је свеприсутан елемент немачке колонијалне политике. Како јој само име каже, ова стратегија се заснивала на томе да се Африканцима пружи уско специфично образовање неопходно за обављање радних задатака.[44] Сматрало се да они нису способни за било какав вид вишег образовања (изван радног ангажовања), нити да им је оно потребно. До 1910. године 90% мушкараца у немачкој југозападној Африци радило је за Европљане (Ibid., 93, 95).

Колонизација је имала велики утицај на друштво у целини. У погледу школства Немци су се понели кудикамо боље од Португалаца. Образовање је било спроведено у складу са „европским вредностима". Иако су мисионарске школе биле релативно бројне (2.500 основних школа), до Првог светског рата у њима је одшколовано свега нешто више од 140.000 ученика. Њихов утицај на развој и добробит локалне заједнице био је веома ограничен. Могући разлог за тако слаб учинак можемо пронаћи у томе што је фокус образовања био стављен на учење немачког језика и верске наставе. Прави циљ верске наставе није било продуховљење, већ подстицање послушности. С друге стране, позитиван ефекат био је тај што су се уз ове школе формирале и болнице које су доприносиле бољитку становништва, пре свега кроз сузбијање заразних болести (Антоловић 2021, 93).

[44] Зли језици би рекли да је концепт дуалног образовања аналогија оваквог концепта прилагођеног за XXI век.

Немачки колонијализам оставио је траг на колоније и у архитектонско-урбанистичком смислу. Улице у колонијама су поплочаване, грађене под правим угловима и по свему другом су подсећале на градове вилхелминске епохе у Немачкој. Ипак, овако уређени квартови били су резервисани искључиво за Немце. Ипак, кључни критеријум раздвајања била је заправо расна припадност, подела на супериорне белце и инфериорне, примитивне староседеоце. О размерама расне дискриминације најбоље говори чињеница да је нижи колонијални службеник Немац зарађивао 40 пута више од афричког службеника. (Ibid., 95–96).

Већ смо спомињали значај Берлинске конференције, као почетне тачке модерног империјализма и првобитне јагме за Африку. На овом месту ћемо ближе објаснити перспективу Немачке у вези ове конференције. Бизмарку је требала оваква конференција како би легализовао и легитимизовао немачке колоније у Африци. Ипак, зашто је Бизмарк имао ово преумљење с обзиром на ранији индиферентан став према колонијама? Као што је већ речено, рани немачки колонијализам спровођен је приватном иницијативом крупних капиталиста уз прећутну сагласност државе. Међутим, када би упадали у проблем на терену, они би тражили заштиту од државе. Влада, како би одбранила углед и част Немачке и демонстрирала њену супериорност, испуњавала је те молбе.

6.2. Специфичности немачких колонија у Африци

Године 1884. Немачка југозападна Африка, данашња Намибија, постала је први немачки „протекторат“. Југозападна Африка је била површински велика – 835,100 км^2, и ретко насељена са само 200.000 становника. Колонију је покренуо трговац дуваном из Бремена Адолф Лудериц (*Adolf Lüderitz*), који је био умешан у илегалну трговину оружјем на обали југозападне Африке. Пошто су његов подухват и походи у дубину Африке у потрази за златом и дијамантима наишли на потешкоће, био је приморан да прода своје имање и убрзо је обавезао немачку владу да се укључи да би избегао озбиљан губитак престижа и новца. У наредним годинама, тензије између две главне локалне етничке групе, Хереро и Нама, олакшале су Немцима да успоставе власт; вође обе групе, Самуел Махареро (*Samuel Maharero*) и Хендрик Витбои (*Hendrik Witbooi*)

покушали су да искористе немачко присуство за своје потребе (Conrad 2012, 38). О томе ће бити више речи у сегменту који говори о геноциду над Хереро и Нама народом.

Систематска колонијална политика, са одрживим стратегијама за њен дугорочни развој, почела је тек 1894. године када је Теодор Леутвеин (*Theodor Leutwein*) постао гувернер. Један од кључних циљева Леутвеинове политике био је да се југозападна Африка претвори у једину колонију насељеника из Немачке. У наредним годинама немачка држава је активно промовисала „бела", посебно немачка насеља на том подручју. Да би колонију учинио економски самодовољном у односу на матичну земљу и профитабилном за насељенике и трговце, Леутвеин је почео да шири колонијалну бирократију како би осигурао владавину закона и омогућио методичну економску експлоатацију територије. Истовремено, ојачао је позиције локалних моћника, примењујући стратегију „завади па владај" која је у Немачкој постала позната као „Леутвеинов систем" (Ibid.).

Политика је у суштини била контрадикторна, јер је прилив досељеника довео до преотимања афричке земље и стоке, и тиме угрозио услове живота локалног становништва. Колонијална влада конфисковала је значајан део обрадиве земље и дала је немачким фармерима. До Првог светског рата у југозападној Африци живело је око 14.000 европских досељеника, од којих 12.000 Немаца (Ibid., 38–39).

Економска ситуација локалног становништва додатно је погоршана избијањем епидемије куге говеда 1897. године, болести стоке која је великом броју Херера одузела средства за живот и учинила их зависним од немачких досељеника. Немачка југозападна Африка је остварила највећи профит приватног сектора од било које немачке колоније; али за немачку владу високи нивои издатака за изградњу железнице и војне активности значили су да ова колонија ипак буде посматрана као губиташ. У јулу 1915. мали гарнизон немачких колонијалних трупа предао се Јужној Африци. Након рата, Југозападна Африка је постала „мандатна територија" и остала је под контролом Јужне Африке све док није стекла независност као Намибија, 1990. године (Ibid., 40–42).

Формално немачко присуство у Камеруну успостављено је у јулу 1884, путем споразума који су потписали шефови обалне луке Дуала и Густав Нахтигал, познати истраживач са дугогодишњим искуством у Африци. Нахтигал је деловао у име канцелара Бизмарка, али права

покретачка снага територијалне аквизиције били су приватни трговински интереси које је заступала породица Верман. Немачка власт у Камеруну, који је у то време имао око 3,85 милиона становника, била је концентрисана на приобални регион, посебно Дуалу, и унутрашње административне центре Јаунде и Едеу. Комуникацију и економску експлоатацију олакшале су кратке железничке руте које су повезивале Дуалу са оближњим регионима. Међутим, контрола над огромним областима на североистоку, као што су Борну и Адамава, регион познат по наводно неисцрпним залихама слоноваче, била је слаба и у пракси готово неспроводива. Током 1890-их велики делови североистока стављени су под контролу, као резултат неколико малих, иако крвавих ратова и војних експедиција, али је *de facto* власт остала у рукама локалних моћника. Будући да се клима у региону сматрала неприкладном за Европљане, а маларија је узела огроман данак међу мисионарским и трговачким заједницама, Камерун никада није сматран потенцијалном немачком насељеничком колонијом (Ibid., 42–44).

У Немачкој, колонија у Камеруну била је озлоглашена по бесконачном низу скандала, који су укључивали злоупотребе моћи и директну бруталност, а велики део тога толерисан је током дуге владавине гувернера Јеска фон Путкамера (*Jesco von Puttkamer*, на позицији гувернера Камеруна 1895–1907). Делимично, ови прекршаји били су повезани са системом економске експлоатације који је успостављен 1890-их. Камерун је под немачком влашћу постао највећа плантажна колонија у западној Африци. Узгој какаа показао се посебно исплативим; експерименти са кафом и дуваном били су мање успешни. Стварање плантажа често се ослањало на принудни рад и на бескомпромисну земљишну политику под гувернером фон Путкамером, који је конфисковао земљиште које је наводно било „без власника“ и продавао га великим корпорацијама. Овај процес насилног одузимања имовине резултирао је масовним отпором Дуала народа, који је кулминирао писмом Рајхстагу 1905. Економски, Камерун је био најважнија немачка колонија. Највећи део њеног извоза креирала је домаћа привреда и упркос свим улагањима, допринос плантажа остао је мали. Гума (која је била веома тражена за употребу у електро и аутомобилској индустрији, као и слоноваче, палмино уље и кокосов орах, између осталих производа, транспортовани су дугим караванима из залеђа до обале. Након Првог

светског рата Камерун је подељен и прешао је под британску и француску мандатну управу (Ibid., 45).

Того је био типична трговачка колонија. Док су немачки мисионари били активни у региону још 1847. године, преузимање Тога првенствено је било вођено комерцијалним интересима. У трговачким колонијама, попут Тога, присуство државе било је ограничено на мали број администратора, чији је задатак првенствено био да обезбеде економску експлоатацију региона. Европљани, којих никада није било више од 350, живели су дуж обалног појаса ове дугачке, уске колоније (обална линија била је широка само неколико километара). Није било већих устанака међу локалним становништвом, али колонијална владавина је понекад била брутална и заснована на схватањима расне супериорности која је била много строжија него у суседним британским (Златна обала, данашња Гана) и француским колонијама (Дахомеј). Локалне елите протестовале су због кршења њихових политичких и трговачких права, али и против ланчаних банди лопова и бичевања као вида казне. Административна контрола колоније једва је стигла даље од главних путева и две железничке пруге за централни Того. Чак и после знатне употребе силе, северни делови земље остали су готово недоступни Немцима. Из безбедносних разлога Европљани су могли да приступе северним територијама само уз посебну владину дозволу. На северу, насељеном претежно муслиманским становништвом, снага локалних моћника остала је готово непромењена у односу на предколонијално време (Ibid., 47).

У извозу су доминирали палмино уље и кокосов орах, произведени у постојећој домаћој индустрији. Локални произвођачи и трговци оваца остали су утицајни. Посебно су моћне биле космополитске афробразилске елите, које су убрзо преузеле контролу над трговином у приморским областима. Један пример био је Франциско Олимпио (*Francisco Olympio*), од оца португалског порекла и мајке афроамеричког порекла који се преселио из Бразила у Того 1850-их. Олимпио је био „производ Црног Атлантика“, радио је као трговац робљем, а касније је основао сопствене плантаже у Тогу. Његов син Октавијано (умро 1940) послат је у Нигерију и Лондон да студира, радио је за британску трговачку компанију, помогао је у оснивању католичке мисионарске школе у Ломеу, проширио се на садњу кокоса и сточарство и појавио се као кључна фигура у антиколонијалном протесту покрета против Немаца. Његов

нећак, Силван, постаће први председник независног Тога 1961. године (*Sylvanus Olympio*) (Ibid., 50).

Немци су покушали да створе индустрију памука у Тогу. Године 1900. Барон Бено фон Херман (*Beno von Herman*) добио је задатак, од стране Колонијалног економског комитета (*Kolonialwirtschaftliches Komitee*), да доведе четири дипломирана студента Индустријског института из Алабаме (САД) у Африку „како би „научили тамошње црнце како да саде и беру памук на рационалан и научни начин". Ова иницијатива била је део општег покушаја да се уведе систематичнији, одрживији облик колонијализма, након почетне фазе ангажовања приватног капитала. Овај нови приступ, који је требало да буде заснован на научним принципима, фокусирао се на централну улогу аутохтоног „људског капитала" у политици колонијалног развоја (Ibid., 173).

Када су стручњаци из Алабаме стигли у Того 1904. године основана је школа за производњу памука, у циљу обуке младих људи из Тога да узгајају памук за европско тржиште. Током низа година производња памука је снажно расла. Али, увођење нових облика производње имало је огроман утицај на локалне облике узгоја и локалне друштвене структуре. Многи произвођачи инсистирали су на задржавању устаљених облика мешовитог узгоја и одупирали се стварању извозно оријентисаних монокултура памука. Међу народом Еве, у јужном Тогу, култивација и предење памука углавном је био женски посао. Немачки и амерички стручњаци покушали су да промене ову домаћу поделу рада, која је била повезана са уобичајеном праксом одвојених домаћинстава за жене и мушкарце, и да је замене оним што су веровали да је морално и економски супериорнији модел патријархалне моногамије и производњи „заснованој на труду мушкараца". Становништво се огорчено опирало мешању колонијалних сила у друштвене праксе и породичне односе. Као резултат тога, власти су све више користиле средства принуде. Употреба насиља постајала је све чешћа, иако често неуспешна. Чак су и школу памука, у којој је требало да се деца припремају за нове облике рада, похађали само ђаци под принудом. Када су се 1907. године два студента појавила својом вољом то је био тако изванредан догађај да је немачки гувернер наредио истрагу, плашећи се некакве евентуалне саботаже. Све у свему, покушаји да се створи „немачка Алабама у Африци" били су неуспешни, јер

Немачка никада није увезла више од 0,5% памука за домаће тржиште из својих колонија (Ibid., 175).

Као и са другим афричким колонијама, немачка владавина у источној Африци почела је царском повељом за приватну корпорацију. Ово је углавном било дело Карла Петерса (*Carl Peters*). По професији историчар, крајем 1883. истраживао је регион као обичан грађанин и закључио „уговоре" са локалним моћницима у потрази за немачком „Индијом у Африци". Немачка влада одлучила је да ове документе третира као званичне немачке уговоре о заштити и дала је територијална овлашћења Петерсовом Немачком друштву за источну Африку (Ibid., 50).

Немачка источна Африка, коју су чиниле данашње државе Танзанија, Бурунди и Руанда, била је убедљиво најмногољуднија од свих немачких колонија са 7,75 милиона становника. Кључни догађај у историји колоније био је Маји Маји рат између 1905. и 1908. године, који је комбиновано, кроз велики устанак против колонијалне власти, убиства и масовну глад усмртио не више од 300.000 Африканаца. После рата, нови гувернер Албрехт фон Рехенберг (*Albrecht von Rechenberg* управљао колонијом 1906–1912) покренуо је корените промене у политици. Покушао је да обузда моћ великих плантажа и њихову незаситу потражњу за локалном радном снагом; њихове оштре методе регрутовања биле су међу главним узроцима побуна локалног становништва. Уместо тога, Рехенберг је замишљао источну Африку као трговачку колонију, отворену и за афричке, индијске и арапске трговце. У одређеним границама, он је такође предвидео постепено учешће Африканаца у управљању колонијом. Његови амбициозни реформски планови донели су му жестоко противљење немачких досељеника и на крају нису били успешни (Ibid., 51).

У економском смислу, Немачка источна Африка била је највреднија немачка колонија, али чак ни то није било довољно за самофинансирање. Укупан увоз – који се састојао од робе широке потрошње за немачко и локално становништво и материјала за инфраструктурни развој – био је константно, скоро двоструко већи од извоза. Велике немачке плантаже памука и сисала (врста конопље) производиле су значајну извозну робу, уз помоћ Африканаца који су често радили у условима сличним ропству. Афрички произвођачи су снабдевали већину робе која се конзумирала на локалном и регионалном нивоу. Штавише, они су такође имали удео од

око 1% извоза производа: памука, копре (сува материја кокоса, које се користи за прављење кокосовог уља) и кикирикија (Ibid., 51).

Источна Африка дошла је под заштиту Лиге народа и претворена је у британски протекторат након Првог светског рата, све до коначног проглашења независности као држава Танзанија 1964. године. Бурунди и Руанда су стављени под мандат Белгије и стекли су независност 1962. године (Ibid., 53).

6.3. Век геноцидности Рајха

Ово поглавље носи провокативан наслов, стога је неопходно његово образложење. Живимо у периоду историјског ревизионизма. Након књиге „Месечари“ Кристофера Кларка, јасна је жеља да се Немачка аболира за избијање Првог светског рата, или да се бар њена одговорност подели са другим земљама учесницама. Логика налаже да је за очекивати да ће у будућности бити покушана и ревизија догађаја везаних за Други светски рат. Претпоставићемо да ће нацизам бити приказан као кратка аберација немачког друштва, као „случајни тренутак лудила“ агресивне мањине, која је на мистичан начин завладала иначе беневолентним немачким друштвом. Припремне радове за такве тезе имамо већ одавно, када се покушавају ревидирати догађаји у „нацистичкој штали“, што је, уверени смо, адекватан израз за Независну Државу Хрватску, јер су се луциферлука из те штале грозили и сами нацистички официри који су били задужени да је контролишу. У склопу тих ревизионистичких радова, недуго по окончању рата, говорио је Мирослав Крлежа тврдећи како је нацизам дошао у Хрватску на два камиона усташа из Херцеговине.

У прилог тези о скорој ревизији Другог светског рата говоре и наративи везани за сукоб на територији Украјине, који је у тренутку писања овог поглавља премашио свој шестстоти дан. Уколико је могуће да се јасно документовани догађаји (везани за Други светски рат) из срца Европе апокрифно тумаче у циљу спирања одговорности са одговорних, онда не треба да чуди што се, не мање мрачна, колонијална прошлост Немачке негира и потискује. Ти напори нису насумични нити случајни. Откривање геноцидних тенденција у оквиру немачке колонијалне прошлости, руши тезу о случајности немачког нацизма. Циљ овог

поглавља је да осим презентовања чињеница о патњи афричког народа, докаже и „геноцидни континуитет“ између Другог и Трећег рајха.

6.3.1. Маји Маји рат

У својим колонијама немачка колонијална управа желела је да обезбеди рационално и ефикасно трошење ресурса. Локално становништво није могло да се прилагоди европском начину привређивања и није могло (из немачке перспективе) да ефикасно обрађује земљиште. Стална „жеђ“ Немачке за земљом довела је до закључка да се неефикасно обрађено земљиште мора ставити под контролу, а становништво користити као радна снага. Оваква политика Немачке била је стални извор сукоба са локалном популацијом (Антоловић 2021, 97). Главни идеолог стварања животног простора је био Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*). Руку на срце, Немцима је животни простор био уистину потребан, јер су немачки градови тога времена били доста скучени и у њима се живело као у фавелама. Услед тога много их је емигрирало у САД.

Као главни узрок Маји Маји побуне може се навести инсистирање немачке колонијалне управе да претвори локалну пољопривреду у монокултурну узгајивачницу памука за извоз. Додатни разлози су тежак присилан рад, сексуално злостављање жена као и освета за масакре које је колонијална власт чинила приликом гушења ранијих побуна. Сукоб је трајао од 1905. до 1907. године у данашњој Танзанији. Живот је изгубило од 75.000 до 300.000 људи, углавном индиректно услед глади (Iliffe 1967, 496).

Устанак је био религиозно инспирисан, вођен синкретизмом ислама и локалних веровања. Устаници су се уздали у магију да протерају немачке колонизаторе и искористили су је као уједињујућу силу у побуни. Духовни медијум по имену Кињикитиле Нгвале (*Kinjikitile Ngwale*, познатији као „Бокеро“) практиковао је народни ислам који је укључивао анимистичка веровања, тврдио је да је опседнут змијским духом по имену Хонго. Нгвале је почео да себе назива Бокеро и развио је уверење да је народ Немачке источне Африке позван да елиминише Немце. Немачки антрополози су забележили да је својим следбеницима дао ратни лек, који би немачке метке претворио у воду. Овај „ратни лек“ је у ствари била вода (*Маји* на Свахили језику) помешана са рицинусовим уљем и семенкама проса. Оснажени овом течношћу, Бокерови следбеници су започели оно што ће постати познато као Маји Маји побуна (Pakenham 1992).

О самом исходу битака сувишно је и говорити, јер „ратни лек“ наравно није претварао немачке метке у воду већ, судећи по саставу, врло вероватно имао лаксативно дејство на борце који су га попили. Након завршетка сукоба уследио је период глади, познат као Велика глад (*ukame*)[45], узрокован великим делом геноцидном политиком спаљене земље коју је заговарао Густав Адолф фон Гецен (*Gustav Adolf von Götzen*).

Царске немачке снаге су угушиле побуну са геноцидном намером. Немачке снаге су изазвале глад. Фон Гецен је био спреман да помилује обичне војнике који су предали оружје, и традиционалне исцелитеље. Међутим, он је такође желео да елиминише преостале побуњенике и зато је изабрао глад. Овде треба нагласити да Маји Маји рат није јединствен догађај већ низ мањих побуна различитих племена која су се у њу укључивала. Године 1905, један од вођа немачких трупа у колонији, капетан Вангенхајм, писао је фон Гетену: „Само глад и оскудица могу да доведу до коначног потчињавања. Саме војне акције ће остати мање-више кап у мору“. Овај цитат сведочи о „тачкастом карактеру“ побуне. Тек у августу 1907. последњи жар побуне је угашен (Schaller 2010, 310).

6.3.2. Хереро и Нама геноцид

Хередоси су били пастирски народ чији је читав начин живота био усредсређен на њихову стоку. Хереро језик, иако ограничен у свом речнику за већину области, садржи више од хиљаду речи за боје и ознаке стоке. Хередоси су били задовољни да живе у миру све док је њихова стока била сигурна и имала добру испашу, али су постали страшни ратници када је њихова стока била угрожена (Totten 2009, 15). У време јагме за Африку, област коју је насељавао народ Хереро била је позната као Дамараланд. Припадници народа Нама су били сточари и трговци и живели су јужно од Хередоса (Olusoga, Erichsen 2010). Године 1883. Адолф Лидериц, немачки трговац, купио је део обале у близини залива Лудериц (*Angra Pequena*) од владајућег поглавице. Услови куповине су били кривотворени од стране Немаца користећи преводилачке замке (преводи докумената са немачког на локални језик су се разликовали), али је немачка влада ипак успоставила протекторат над територијом. У

[45] У преводу са свахилија више означава сушу, него глад, што је званичан превод у литератури. У сваком случају значи велику оскудицу.

то време, то је била једина прекоморска немачка територија за коју се сматрало да је погодна за европско насељавање, што је било веома важно имајући у виду контекст животног простора (Gewald 1998). Вође Хереросa су се више пута жалиле на кршење овог споразума јер су им жене и девојке силовали Немци, што је злочин који немачке судије и тужиоци нису били вољни да казне (Klotz 1994, 72).

Поглавица Хереросa, Махареро (*Samuel Maharero)* дошао је на власт ујединивши све Хереросе. Суочен са поновљеним нападима једног од кланова из народа Нама под вођством Хендрика Витбуја (*Hendrik Witbooi*), потписао је уговор о заштити 21. октобра 1885. са колонијалним гувернером царске Немачке Хајнрихом Ернстом Герингом (оцем потоњег осуђеног ратног злочинца из Другог светског рата Хермана Геринга). Остаје спорно да ли је он Немцима, у замену за заштиту, уступио земљу Хереросa. У сваком случају, овај споразум је касније одбачен од стране Хереросa 1888. због недостатка немачке подршке против Витбуја, али је поново ступио на снагу 1890. године (Dierks 2004). Дакле, цео однос између Немаца и народа Хереро био је у духу правничких неспоразума и двојаких тумачења споразума.

Тензије између Немаца и Хереросa почеле су да расту због чињенице да је народу Хереро конфискована земља зарад изградње пруге, али и чињенице да су локални житељи наивно узимали новац од немачких зеленаша. Као средство обезбеђења зеленаши су узимали стоку. То је жестоко узнемиравало припаднике народа Хереро (Bridgman 1981).[46]

Један мисионар је известио: „Прави узрок огорчености међу Хереросима према Немцима је без сумње чињеница да просечан Немац гледа са висине на домороце као да су отприлике на истом нивоу као и виши примати („бабун“ је њихов омиљени израз за староседеоце) и третирају их као животиње. Досељеник сматра да домородац има право да постоји само у мери у којој је користан белом човеку. Овај осећај презира навео је насељенике да почине насиље против Хереросa“. Презир се нарочито испољавао у сексуалном злостављању жена унутар народа Хереро (Totten 2009, 18).

[46] Да је немачка колонијална политика имала тендецију да разгради локално друштво сведочи и банална чињеница да су алкохолна пића била производ који је највише извожен из Немачке у колоније (Антоловић 2021, 98).

Мајор Теодор Леутвајн (*Theodor Gotthilf Leutwein*), гувернер немачке југозападне Африке, био је добро свестан утицаја немачке колонијалне владавине на Хереросе. Написао је: „Херероси су од давнина били народ који воли слободу, храбар и поносан без премца. С једне стране, остварен је прогрес услед ширења немачке власти над њима, а са друге њихове патње су се повећавале из године у годину" (Gaudi 2017, 76). Леутвајнова идеологија био је колонијализам без насиља. Направио је систем у којем је користио дипломатију и механизам „завади па владај". Регион је поделио на три округа (Виндхук, Очимбингве и Китмансхуп) како би неутралисао моћ староседелачких елита. За ондашње време сматрао се исувише мекан у односу на староседелачку популацију (Dierks 2004).

Године 1903. започела је побуна Хереросa. У то време постојало је удаљено племе Коисан на југу звано Бонделзвартс, који се одупирао захтевима Немаца да региструју своје оружје. Они су се сукобили са немачким властима у којима су три Немца убијена, а четврти рањен. Ситуација се додатно погоршала, а гувернер Леутвајн отишао је на југ да преузме личну команду, не остављајући скоро никакве трупе на северу. Херероси су то искористили почетком 1904. започевши побуну на северу, убивши између 123 и 150 немачких досељеника, као и седам Бура и три жене (Totten 2009, 19).

Према Роберту Гаудију, Немци су претрпели више од пораза у првим месецима 1904; претрпели су понижење, њихова бриљантна модерна војска није била у стању да победи гомилу, по њиховом схватању, полуголих дивљака. Повици у Рајхстагу, али и од самог Кајзера, за потпуно искорењивање Хереросa су се појачавали. Када је један водећи члан Социјалдемократске партије истакао да су Херероси људи као и сваки Немац и да поседују бесмртне душе, звиждала му је читава конзервативна страна законодавне власти. (Gaudi 2017, 81). Постоје чак и сведочења да су Херероси могли у потпуности да искорене Немце, али су стали јер то нису желели. Сматрали су да су доказали своју поенту и да од сада морају бити поштовани.

Огорчени поразом и доживљеном срамотом немачке власти, неки кажу и Кајзер лично, одлучују да у Намибију упуте генерала фон Трота (*Adrian Dietrich Lothar von Trotha*) већ познатог по учешћу у гашењу Боксерске револуције у Кини. Фон Тротаова експедиција је била чисто кажњеничког карактера јер је побуна већ тада била готова. Он је напао становнике округа

Очимбингве који нису ни учествовали у побуни, који су имали благонаклон однос према Немцима. Потом је уследила озлоглашена битка код Ватерберга (11. август 1904). Фон Трота је на располагању имао 1.500 људи опремљених модерним пушкама, Максим митраљезима и топовима. С друге стране, Самјуел Махереро је на располагању имао 5–6.000 Хереро ратника. Међутим, Херероси су били у огромној заблуди. Заслепљени са својих неколико победа они су очекивали склапање мировног споразума. Са собом су повели жене, децу и своју драгоцену стоку. Након неизбежног крвопролића, фон Трота је наставио да прогони преживеле у пустињу где су скапали од глади и жеђи. Они који су покушали да се предају били су убијени. О геноцидној намери ове операције сведоче његове сопствене речи народу Хереро и наредба о уништењу (*Vernichtungsbefehl*):

> „Ја, велики генерал немачких војника, шаљем ово писмо народу Хереро. Они више нису немачки поданици. Убијали су и крали, одсецали уши и носове и друге делове тела рањеним војницима, а сада из кукавичлука више не желе да се боре. Кажем народу: Ко доведе једног од капетана у неку од мојих станица као заробљеника, добиће хиљаду марака, ко доведе Самуела Махарера добиће пет хиљада марака. Међутим, народ Хереро мора да напусти земљу. Ако одбију, употребићу топ да их натерам на то. Унутар немачких граница, сваки Хереро са или без пиштоља, са или без стоке, биће стрељан. Нећу више примати жене ни децу, терaћу их назад свом народу, или давати да се пуца на њих. Ово су моје речи народу Хереро. Велики генерал моћног немачког цара“.
>
> „Ову уредбу саопштити трупама на прозивци, уз додатак да ће трупе које ухвате једног од капетана добити и одговарајућу награду и да се пуцање на жене и децу разуме тако да се на њих пуца изнад њихове главе, да би их натерали да беже. Претпостављам са сигурношћу да ће ова уредба резултирати тиме да више неће бити мушких затвореника, али да се неће изродити у окрутност према женама и деци. Они ће побећи након два пуцња. Трупе морају бити свесне доброг угледа немачких војника“.[47]

[47] Пошто је тачан превод веома битан ради утврђивања геноцидне намере следи прилог оригиналног документа на немачком језику: „Ich, der große General der Deutschen Soldaten, sende diesen Brief an das Volk der Herero. Die Herero sind nicht mehr deutsche

Затим се фон Трота окомио и на народ Нама, иако су Немци са њима имали амбивалентан однос у поменутој Лутвајновој стртегији „завади па владај“. Народ Нама, видевши шта се догодило Хереросима, прикључио се побуни. Народ Нама добио је следећу поруку 22. априла:

„Припадник Нама који одлучи да се не преда и допусти да буде виђен на немачкој територији биће стрељан, док сви не буду истребљени. Они који су на почетку побуне починили убиство белаца или су наредили да се белци убијају, по закону су изгубили животе. Што се тиче неколицине непоражених, с њима ће проћи као и са Хереросима, који су у свом слепилу такође веровали да могу успешно да ратују против моћног немачког цара и великог немачког народа. Питам вас, где су Хереро данас?“ (Talking about genocide 2007).[48]

Ипак, Наме се нису предале. Хенрик Витибуј гине у борбама 29. октобра 1905. Европска јавност је била згрожена поступцима фон Трота и на Немачку се стварала одређена доза међународног притиска. Једини који га је подржао је био Алфред фон Шлифен (*Alfred Graf von Schlieffen,* творац истоименог плана у Првом светском рату), који је одобравао

Untertanen. Sie haben getötet und gestohlen, haben verwundeten Soldaten Ohren und Nasen und andere Körperteile abgeschnitten, und wollen jetzt aus Feigheit nicht mehr kämpfen. Ich sage dem Volk: Jeder, der einen der Kapitäne an eine meiner Stationen als Gefangenen abliefert, erhält tausend Mark, wer Samuel Maharero bringt, erhält fünftausend Mark. Das Volk der Herero muss jedoch das Land verlassen. Wenn das Volk nicht stirbt, so werde ich es mit dem Groot Rohr dazu zwingen. Innerhalb der Deutschen Grenzen wird jeder Herero mit und ohne Gewehr, mit oder ohne Vieh erschossen, ich nehme keine Weiber oder Kinder mehr auf, treibe sie zu ihrem Volke zurück, oder lasse auf sie schießen. Dies sind meine Worte an das Volk der Herero. Der große General des mächtigen Deutschen Kaisers.

“Dieser Erlass ist bei den Appells den Truppen mitzuteilen mit dem Hinzufügen, dass auch der Truppe, die einen der Kapitäne fängt, die entsprechende Belohnung zu teil wird und dass das Schießen auf Weiber und Kinder so zu verstehen ist, dass über sie hinweggeschossen wird, um sie zum Laufen zu zwingen. Ich nehme mit Bestimmtheit an, dass dieser Erlass dazu führen wird, keine männlichen Gefangenen mehr zu machen, aber nicht zu Grausamkeiten gegen Weiber und Kinder ausartet. Diese werden schon fortlaufen, wenn zweimal über sie hinweggeschossen wird. Die Truppe wird sich des guten Rufes der deutschen Soldaten bewußt bleiben. Извор: *Bundesarchiv Potsdam, Akten des Reichskolonialamtes, RKA, 10.01 2089, Bl. 23, Handschriftliche Abschrift der Proklamation an das Volk der Herero und des Zusatzbefehls an die Kaiserliche Schutztruppe, 2. Oktober 1904.*

[48] Извор: https://web.archive.org/web/20080726173121/http://www.ppu.org.uk/genocide/g_namibia1.html

намере фон Трота у смислу „расне борбе“ и потребе да „избрише цео народ или да га протера из земље“ (Manus 2005, 32). Мање од годину дана након геноцида фон Трота је повучен назад у Немачку, али је то слаба утеха за Хереро и Нама народ чији су преживели припадници већ били послати у концентрационе логоре.

Постојала су три главна логора: Лудериц, Шарк Ајленд и Свакампунд. Храна у логорима је била изузетно оскудна, састојала се искључиво од пиринча. Пошто су затвореницима недостајали лонци а пиринач који су добијали био је некуван, самим тиме и неупотребљив; коњи и волови који су крепали у логору касније су подељени логорашима као храна. Дизентерија и плућне болести биле су честе. Упркос тим условима, затвореници су свакодневно извођени ван логора на рад под грубим третманом немачких стражара, док су болесници остајали без лекарске помоћи и неге (Hull 2005, 75–76). Логор у Шарк Ајленду је буквално био демо верзија логора за време Холокауста. У овом логору је Еуген Фишер (*Eugen Fischer*), иначе узор Јозефа Менгелеа, вршио експерименте на живим и мртвим испитаницима развијајући нацистичку еугенику.

Многи логораши су умрли од болести, исцрпљености, гладовања и неухрањености. Процене стопе смртности у камповима су износиле између 45% и 74% (Steinmetz 2007). Компарацијом различитих историјских извора долазимо до процене да је број жртава међу народом Хереро 65.000, а Нама 10.000 људи.[49] Попис становништва спроведен 1905. године показао је да је на простору Намибије преостало свега 25.000 Хереросa (Chalk, Jonassohn 2005).

Много контроверзнија, од питања да ли је немачка политика према средњој Европи била колонијалног карактера, била је инкриминација да постоји веза између насиља у колонијалним ратовима и политике истребљења коју су водили нацисти 1930-их и 40-их година. Ова теорија као своју полазну тачку узима списе Хане Арент, која је тврдила да постоји веза између праксе насиља у колонијама и геноцидне политике нацистичке Немачке, као и сугестија Франца Фанона да се фашизам, уопште, може схватити као европски империјализам који се окренуо сам против себе, и да није случајно да је управо у Немачкој, која је изгубила колоније 1918. године, фашизам имао своје најдалекосежније последице.

[49] Процене се крећу у интервалу од 24.000–100.000, али су ти екстреми мало вероватни.

Недавне расправе о овом питању покренуте су општијом ревизијом перцепције рата у немачкој југозападној Африци против народа Хереро и Нама између 1904. и 1907. Док су немачки историчари дуго описивали ове догађаје као „побуну" која је била насилно угушена, масакри се сада све више доживљавају као геноцид. Злогласна наређења генерала фон Трота да се стрељају сви Африканци на територији коју су контролисали Немци, оснивање концентрационих логора и протеривање преживелог становништва у пустињу, где је већина њих умрла од глади, практично је довело до уништења народа Хереро. То је чак потврдио и службени немачки војни извештај из 1906. године. Историчари попут Јиргена Цимерера недавно су тумачили ове догађаје као део дуже „предисторије Холокауста". Рат против народа Хереро и Нама био је, како он тврди, „важан корак ка нацистичком рату уништења".[50] Неопходно је истаћи, да преовлађујућа већина ових података долази из немачких докумената, јер су Немци све педантно записивали.

Постоји неколико аргумената који говоре у прилог континуитета између колонијализма, нацизма и фашизма. Први се заснива на препознавању структурних сличности између ова два феномена. Оне укључују уништавање економске основе за опстанак једног народа, масовна погубљења, прихватање да ће велики број људи умрети од жеђи или глади, расистички језик којим је сукоб представљан и вођен и, као коначни циљ, уништење једног народа. Позивајући се на изјаву фон Трота, Мамдани примећује сличност између циљева генерала и нациста. Према Мамданију, у оба случаја је постојао социјал-дарвинистички појам „чишћења", након чега би „изронило нешто ново" (Mamdani 2001, 12).

Други аргумент је спремност да се у потпуности истреби цео један народ. Још једна веза континуитета су персонални примери као што је Франц Ритер фон Епа, који је учествовао и у сузбијању боксерске побуне и у ратовима са народом Хереро, касније се укључио у Фреикорпс (Слободни корпус, паравојне организације активне током Вајмарске републике) и постављен на чело Канцеларије за колонијалну политику

[50] Цитирано према: Jürgen Zimmerer, 'Krieg, KZ und Völkermord in Südwestafrika: Der erste deutsche Genozid', in: Jürgen Zimmerer and Joachim Zeller (eds.), Völkermord in Deutsch – Su¨dwestafrika: Der Kolonialkrieg (1908) in Namibia und seine Folgen, Berlin (Ch. Links) 1904–2003, 45–63.

НСДАП-а 1930-их година. Он је касније био одговоран за ликвидацију готово свих баварских Јевреја и Рома као гувернер Баварске. Други је Виктор Бочер (*Viktor Böttcher*), који је пре 1914. био заменик гувернера Камеруна, а касније је постао Регирунгспрасидент Познања у Вартегау, зони под немачком окупацијом формираном од територије анектиране у Пољској 1939. (Condrad 2012, 163).Такође, ту су већ помињани примери билошке деце (као у случају Хермана Геринга) и „идеолошке деце" (случај Еугена Фишера и Јозефа Менгелеа).

Колонијални пројекти настављени су под нацистичком влашћу. Програм НСДАП-а је укључивао захтев за реституцијом немачког колонијалног царства. Колонијална асоцијација Рајха основана је 1933. године и имала је преко два милиона чланова. (Ibid., 191–192).

Немачка је дуго одбијала да догађаје у Намибији окарактерише као геноцид. Мршаво извињење је стигло тек 2004. и то само од министарке за економски развој Хедермари Зеул (*Heidemarie Wieczorek-Zeul*). Извињавали су се и потомци генерала фон Тротеа. Немачка влада је 28. маја 2021. објавила да званично признаје злочине почињене као геноцид, након пет година преговора. Декларацију је дао министар спољних послова Хајко Мас, који је такође навео да Немачка тражи опрост од Намибије и потомака жртава геноцида. Поред признања догађаја као геноцида, Немачка је пристала да као „гест признања неизмерне патње" донира у ратама 1,1 милијарду евра помоћи заједницама погођеним геноцидом (DW 29. May 2021). Ипак, све до 2018. године Немачка је одуговлачила са враћањем посмртних остатака жртава медицинских експеримената за време геноцида.

Геноцидна спона између Другог и Трећег рајха несумњиво је доказана кроз појединачне примере и кроз шаблон догађаја. Ипак, да ли постоји „немачка геноцидност" у XX веку? Да ли може постојати колективна одговорност за геноцид и да ли у њему може учествовати цело друштво? До јула 2015. године тај одговор би засигурно био одричан. Међутим, тих врелих дана, сада већ давне 2015, Велика Британија је у СБ УН желела да усвоји резолуцију о геноцидности српског народа. Од тога је Србе делило само једно чувено „њет". Очигледно, колективни политички Запад сматра да је такав вид колективне одговорности могућ. Дакле, дуги век немачке геноцидности почео је 1904. у далекој Африци, а завршио се 13. јуна 1999. „на стражи поред Призрена", када је потпоручник немачке

војске Давид Ферк након потписивања мировног споразума, из само њему знаних разлога, крвнички изрешетао са 220 метака двојицу Срба Славка Веселиновића и Жарка Андрејевића, који су у цивилном аутомобилу покушали да се спасу од помахниталих терориста. Тако је Давид Ферк постао први немачки војник који је убио након Другог светског рата, и зато је и одликован златним орденом Крста части. Занимљиво је да то није први пут да немачка ненацистичка власт орденьем прикрива злочине. Генерал фон Трота је такође одликован истим орденом за геноцид који је почино. Све до 2005. године једна улица у Минхену је носила његово име (Brazier 2013).

6.4. Односи Немачке са бившим колонијама у XXI веку

Постоји неколико разлога за повећано интересовање Немачке за Подсахарску Африку. То су: избијање избегличке кризе и миграција Африканаца у Европу 2015. године, пораст тероризма и мрежа организованог криминала у Африци, жеља Берлина да игра већу улогу на афричком континенту.

Интересе Немачке у Африци можемо поделити на неколико група:

1) Политички интереси – оличени су у жељи Немачке да изгради политички и економски утицај на афричком континенту и да постане покретачка снага у европској политици мира и безбедности у Африци. Берлин има глобалну тенденцију да активно и ефикасно учествује у новонасталим глобалним кризама и изазовима, посебно у Африци, како би побољшала свој међународни статус и утицај. Берлин такође настоји да унапреди своје политичке односе са афричким земљама у светлу све већег значаја Африке у међународном поретку.

2) Економски интереси – Немачка поклања већу пажњу интензивирању економских односа са Африком и настоји да игра значајну улогу у процесу развоја и побољшању инвестиционе климе у Африци, посебно јер се политика Берлина фокусира на развој трговине и улагања у континент и почива на принципу да унапређење економских односа, чини значајан део оквира за решавање феномена илегалних миграција и све већег броја афричких миграната који иду ка Европи. Немачка такође види афричко тржиште као обећавајуће тржиште за извоз. Берлин настоји да повећа конкуренцију у области економске сарадње са Африком, због

повећаног присуства Кине и неких других актера попут Русије на континенту. Берлин такође има за циљ да обезбеди приступ стратешким минералним ресурсима као што су конгоански кобалт, јужноафричка платина и енергија у Нигерији и Анголи. Постоји снажан интерес Немачке за диверсификацију извора енергије и остваривање користи од ресурса у Африци, што је важно питање за Немачку која је једна од највећих индустријских земаља на свету. Такође, постоји жеља за унапређењем сарадње у области војне индустрије са афричким земљама, пре свега са Јужноафричком Републиком (Askar 2020, 1–2, 4).

3) Стратешки интереси везани су за питање илегалних миграција и прилив афричких избеглица у Европу. Зато Немачка озбиљно настоји да предузме све неопходне мере и средства за смањење тих токова, с обзиром на то да они представљају критичан изазов за европске земље. Немачка је, такође, интензивно укључена у борбу против тероризма на афричком континенту, посебно у региону Сахела и Западне Африке. Такође, Немачка има за циљ да елиминише мреже организованог криминала и унапреди безбедност и стабилност у земљама региона, чиме се спречава повећање прилива афричких миграната у Европу (Winter 2017).

Политички, економски и војни утицај Немачке на међународном нивоу приморава је да се бори са великим силама у Африци, уместо да стоји по страни, гледа и чека да други реагују (Schwarz 2019). Конкретно ради се о потреби за супротстављањем сталном напретку Кине, као и обуздавање турских и руских интереса на континенту. Такође, циљ је и амортизовање мера трговинског рата између САД и Кине кроз подстицање немачких компанија да „нападну“ афричка тржишта и да имају користи од могућности улагања на њима (Askar 2020, 4). Интересантна је и жеља за балансирањем улоге Француске на континенту, посебно након Брегзита, јер од тада Француска остаје једини озбиљан конкурент у оквиру ЕУ. Ипак, са Французима постоји сарадња и координација по питању илегалне миграције и борбе против тероризма у региону Сахела (Ero 2016). Немачка преузима одговорност за унапређење партнерства ЕУ са Африком, не само на билатералном нивоу већ и у погледу политике ЕУ према Африци (Keijzer 2019).

4) Безбедносни интереси – спречавање сукоба, одржавање мира и решавање спорова су међу приоритетима немачке спољне политике у Африци. Берлин настоји да игра централну улогу у овом питању. Због

тога су неке немачке трупе стациониране у низу афричких земаља као што су Мали, Централна Африка, Демократски Конго и Камерун. Такође, присутни су и на Рогу Африке у оквиру мировних мисија Уједињених нација и појединачно ради безбедносне и војне подршке и сврхе обуке. На безбедносном нивоу, Немачка је присутна у Африци пружањем свих облика подршке у суочавању са терористичким претњама у Сахелу и регионима Западне Африке који су транзитна подручја за мигранте ка Европи. Борба против узрока илегалне миграције, ограничавање њених таласа у Европи и настојање да се они обуздају укључивањем у афричке послове и обезбеђивањем свих средстава подршке која би побољшала социо-економске услове Африканаца (Askar 2020, 3).

За време канцеларке Ангеле Меркел прешло се на реалполитику. Немачка наставља напоре да повећа свој утицај у Африци. Берлин је одржао три конференције за Африку у периоду 2017–2019. године. Немачки званичници су такође више пута посетили Африку током тог периода. Меркелова је отишла на бројне турнеје по земљама континента, као што су две турнеје 2019. у Буркину Фасо, Мали, Нигер, Сенегал, Гану и Нигерију. Такође је посетила Јужну Африку и Анголу у фебруару 2020. године с циљем да унапреди односе и покаже солидарност у погледу критичних питања, као што је илегална миграција. Може се рећи да овај талас немачких дипломатских потеза у Африци објашњава размере дубоког утицаја кризе илегалних миграција на спољну политику Немачке (Okello 2019).

Немачка има за циљ да ојача своје економске односе са Африком и развије изводљиве политике у погледу развоја и ограничавања илегалне миграције. Немачка наставља да развија своје односе са афричким земљама, јер годишње улаже скоро девет милијарди долара у Африку. Штавише, обим трговине Немачке са земљама континента вреди скоро 50 милијарди долара годишње. Јужна Африка, Нигерија, Гана, Кенија и Ангола су пет највећих немачких економских партнера на континенту. Постоји скоро 1.000 немачких компанија које послују у Африци, а 5% од оних који тренутно нису инвеститори планирају да инвестирају у будућности. Немачко-афрички економски односи и трговинска размена обухватају више области. Најистакнутије су роба широке потрошње, логистичке услуге, развој инфраструктуре, машинска опрема, хемијска индустрија, индустријски и пољопривредни производи и др. (Koigi 2016).

Бројне немачке установе и компаније послују у Африци, као што је Фондација Аденнауер која послује у Демократском Конгу, мала и средња предузећа (МСП) као што су Хансгрохе АГ, Швенк група, која послује у области грађевинског материјала. Неке компаније су такође биле укључене у изградњу аеродрома Монгомејен у Екваторијалној Гвинеји (Askar 2020, 6).

Поред све веће политичке, економске и хуманитарне улоге у Африци, Берлин жели да игра већу војну улогу на континенту. То се манифестовало у појачаном немачком војном присуству у оквиру мировних мисија УН. Немачка се почетком 2020. придружила двема војним мисијама у Малију и на Рогу Африке. Пружила је и подршку неким афричким земљама у области војне обуке и борбе против тероризма. Такође је разматрала могућност распоређивања својих трупа у Мауританији, Буркини Фасо, Чаду и Нигеру (Isilow 2018).

Немачка је јачала војну позицију у низу афричких држава, с циљем да обезбеди своје интересе на континенту и парира ривалима. Немачке војне трупе су стациониране у земљама као што су Мали, Ц.А.Р., Камерун, Нигерија и Џибути. Берлин такође пружа одређену војну помоћ и материјалну подршку неким афричким земљама као што је Нигер. С друге стране, Берлин одржава војне базе у Џибутију и Нигеру, како би сачувао своје војно присуство, појачао утицај на континенту и пружио логистичку подршку мировним операцијама УН (Schwarz 2019).

Тако је Немачка одустала од уздржаног става у погледу војне интервенције у Африци, да би одржала перцепцију велике европске силе, посебно након Брегзита. Године 2014. Берлин је најавио нову стратегију према Африци, која ће заменити стару коју је усвојила савезна влада 2011. Ово има за циљ постизање квалитативне промене у немачком присуству на континенту. Ова стратегија се заснива на пет главних области, а то су: изградња мира, развој, борба против илегалне миграције, рад са афричким партнерима и повећање сарадње са цивилним друштвом у Африци (Askar 2020, 7).

У оквиру промене модела коју је немачка влада иницирала у сарадњи са Африком, Берлин је 2017. године покренуо више од једне иницијативе, и то: „Немачки Маршалов план за Африку“, „Компакт са Африком“, *AfricaGrow* и *ProAfrica*, с циљем преласка са традиционалне развојне политике, на фазу партнерства са афричким земљама и редефинисања

немачко-афричких односа. Маршалов план за Африку представља амбициозан оквир немачке владе према Африци, с циљем повећања трговине и развоја на континенту и смањења токова масовних миграција у Европу. Такође се фокусира на поштену трговину, повећање приватних инвестиција, економски развој и стварање могућности запошљавања. План превазилази идеју економске реформе и обухвата мир и безбедност као други стуб, и демократију и владавину права као трећи стуб (Koigi 2016).

Циљ ових иницијатива је пружање алтернативе програмима помоћи који спречавају економски развој на континенту, а не побољшавају га. Иницијативу је потписало скоро 12 афричких земаља и представља добар корак ка инвестирању више немачких компанија у Африку и успоставе партнерства са њом. Ове иницијативе такође карактерише заједнички именитељ који се односи на улогу коју Немачка жели да игра у афричком развоју. Та улога превазилази традиционалне алате развојне сарадње. Динамика миграција се не може успешно контролисати, осим ако економије афричких земаља не обезбеде довољно подстицаја за младе да остану у Африци (Hopfmann 2018).

Све ово било је повезано са низом смерница које је Берлин објавио у марту 2019. за немачку политику према Африци. Оне обухватају следећих пет циљева: одрживи развој, промовисање мира и безбедности, јачање глобалног поретка заснованог на владавини права, управљање миграцијама и продубљивање партнерстава са цивилним друштвом.

Развојна помоћ представља важну алатку за унапређење немачке политике у Африци у светлу тешких економских и хуманитарних услова у многим афричким земљама. Берлин је 2019. пружио хуманитарну помоћ неким афричким земљама као што су Судан (у вредности од шест милиона евра), Сомалија (у вредности од 65 милиона евра) и ДР Конго у вредности од скоро 48,7 милиона евра (Green 2019).

Недостатак доследне немачке политике према Африци успорава деловање Немачке на континенту. Поред флуидности политичких концепата у круговима који доносе одлуке о Африци, Берлин знатно заостаје за главним светским економским силама у погледу присуства и утицаја у Африци. Дакле, недостатак знања о потенцијалима континента представља једну од важних препрека брзом ширењу немачких инвестиција у Африци. Растућа међународна конкуренција између прекограничних међународних компанија, као што су кинеске компаније

које контролишу неколико области, укључујући инфраструктуру, и привлаче већину понуда у вези са инвестиционим пројектима у Африци (Askar 2020, 10).

Стање неизвесности, ризика и страха од безбедносних питања, тероризма и нестабилности у Африци и недостатак повољног амбијента за инвестирање, повећава забринутост већине немачких компанија и инвеститора у погледу улагања у континент. Присутан је и страх од стране неких немачких банака које су одбиле да подрже инвеститоре у енергетским и транспортним секторима у Африци, јер те банке сматрају да су ризици превисоки и да стога нема довољно гаранција за немачке компаније.

Критике Африканаца на рачун немачких планова и иницијатива у Африци, пре свега Маршаловог плана за Африку и иницијатива *CompactAfrica*, је да ове иницијативе постављају темеље за нови колонијализам који има за циљ да контролише Африку. Колонијална историја врши вишеструке притиске на односе између Немачке и Африке, пре свега историјско наслеђе везано за питање признања геноцида у Намибији. Осим тога, прихватање политичке одговорности за геноцид представља критично питање у смислу кредибилитета Немачке у афричким земљама (Askar 2020, 10–11).

Колонијална носталгија и фасцинација колонизацијом и даље постоје у Немачкој. Један пример је стварање „афричког села" у зоолошком врту у Аугсбургу 2005. Иако је овај догађај наишао на знатне критике, а „излагање" Африканаца у зоолошком врту виђено је као наставак етнографских представа из колонијалне ере, директор зоолошког врта није устукнуо, инсистирајући „да је зоолошки врт у Аугсбургу управо право место за комуникацију атмосфере егзотике" (Conrad 2012, 195).

У Африци, однос према колонизацији варира од земље до земље. Године 1960. последњи немачки гувернер Тога Мекленбург, тада деведесетогодишњак, позван је на прославу независности Тога. Насупрот томе, у Намибији и Танзанији дебате о колонијалном сећању се углавном фокусирају на трауматичне елементе колонијалне прошлости. Постоје различите перспективе, а супротстављене слике прошлости повезују се са различитим садашњим интересима и захтевима. У Танзанији је сећање на рат Маји Маји одиграло кључну улогу за националистички покрет у послератном периоду. Афричка национална унија Тангањике (ТАНУ),

коју су основали Њерере и Камбона 1954. године, експлицитно се ставила у оквир традиције отпора немачкој власти, која је тумачена као пронационални догађај. Маји Маји рат се чинио посебно одговарајућом референтном тачком, јер га није водила ниједна група и самим тиме је послужио као наратив који је премостио интересе више етничких група у Танзанији. У Намибији се култура сећања Хереро народа фокусира на рат сећања 1904–1907, укључујући гроб Самјуела Махарера, вође рата. Ова поворка, која укључује симболе и ритуале преузете од бивших колонијалних владара, део је процеса туговања, али је и израз политичких тврдњи Хереросa који чине највећу етничку групу у земљи. То изазива ниво културне кохезије међу народом Хереро који је дуго био поткопан друштвеним и етничким разликама. Од 1990. године, када је Намибија постала независна од Јужне Африке, намибијску владу чини СВАПО (Народна организација Југозападне Африке), која се развила из организације народа Овамбо из северне Намибије. За ову владу, сећање на Хереро геноцид може бити корисно у спољнополитичке сврхе, али на унутрашњем плану представља претњу. Влада је 1990. године увела „Дан хероја“, посвећен свим жртвама колонијализма и ослободилачких ратова. Тиме је покушала да се супротстави центрифугалним силама дебате о релевантности прошлости и да успостави сопствену интерпретативну хегемонију. Сходно томе, тадашњи председник Нујома (*Samuel Shafiishuna Daniel Nujoma*) одбио је да подржи тужбу народа Хереро против Немачке. Поред ове две утицајне позиције, бројне друге групе у Намибији имају своје погледе на прошлост. Они укључују малу мањину која говори немачки језик и која је, током дугог периода, наставила да даје позитивне референце на колонијални период. Међутим, 2003. забрањена је њихова годишња прослава поводом немачке војне победе код Ватерберга (Conrad 2012, 199–200).

7. Сједињене Америчке Државе

У овом поглављу говоримо о променама политике Сједињених Америчких Држава према Африци кроз историју. Период до завршетка Хладног рата неће бити анализиран детаљно, акценат је стављен на мандате председника Клинтона, Буша Млађег и Обаме. Такође, анализираћемо и Трампову политику према Африци, иако крај Трамповог мандата надилази временски оквир ове књиге.

Волатилност политике САД-а према Африци може се описати у неколико тачака:

1. Антиколонијални став након Другог светског рата.
2. Хладни рат и „антикомунистичко обуздавање“. У овом периоду САД више нису позивале европске савезнике да се одрекну својих афричких колонија.
3. Током Хладног рата Африка је постала стратешко бојно поље за САД, Совјетски Савез и Француску. Ове суперсиле бавиле су се идеолошким играма и подржавале заступнике у афричким земљама, што је довело до сукоба и смрти милиона Африканаца.
4. Политика САД у Африци током Хладног рата често је игнорисала принципе попут демократије и развоја, иако се тобоже за њих залагала. Фокус је био на обуздавању уочене комунистичке претње, што је довело до подршке недемократским и бруталним режимима.
5. Низак приоритет Африке у спољној политици САД: председничко учешће у политици Африке било је ретко, а одлуке су често делегиране нижим званичницима.
6. Поглавље истражује политику САД према Африци под председништвом Била Клинтона, Џорџа Буша, Барака Обаме и Доналда Трампа. Све четири администрације су наставиле процес „малигног занемаривања“, како то каже Адекеје Адебајо, дајући приоритет секјуритизацији и подржавајући аутократске режиме у односу на добробит Африке.

7.1. Период до Другог светског рата

Поробљени Африканци доведени су из различитих области дуж западне обале Африке, при чему су примарни региони за извоз робова у Америку били Бенински залив, Сенегамбија, Златна обала и југ Нигерије. Европски трговци робљем и њихови афрички сарадници водили су трговачке станице у којима су се робови куповали и продавали. Трансатлантска трговина робљем трајала је скоро 400 година и резултирала је довођењем између 10 и 12 милиона поробљених Африканаца у Америку, са значајном концентрацијом у државама где се узгајао памук на југу САД. Аграрна економија у јужним деловима САД постала је у великој мери зависна од робовског рада, посебно за узгој усева као што су памук, дуван, шећерна трска, кукуруз и пиринач. Временом је црначка популација у неким окрузима премашила популацију белаца, што је довело до забринутости међу привилегованим белим друштвом о потенцијалу за побуну робова. Као резултат тога, неке државе усвојиле су законе који ограничавају увоз робова, а Конгрес је забранио атлантску трговину робљем 1808. Наслеђе трансатлантске трговине робљем је стварање афричке дијаспоре у Америци, са потомцима поробљених Африканаца који формирају заједницу познату као Афроамериканци. Међутим, у савремено доба, нова црна дијаспора се појавила услед прилива имиграната рођених у Африци, почев од касног XX века. Ово је довело до ширења црначке заједнице у САД, која сада укључује нове друштвене, културне и верске идентитете (Oyebade 2018, 787–788).

Из историјског периода који претходи XX веку неопходно је посветити пажњу специјалном односу САД и Либерије. Либерија је основана 1821. године као колонија од стране Америчког друштва за колонизацију слободних обојених људи (*people of color*) у Сједињеним Државама (познато и као Америчко колонизаторско друштво). Либерија је служила као уточиште за еманциповане америчке робове. Пројекат колонизације био је вођен факторима као што су аболиционистички покрет, забринутост Југа о растућој слободној црначкој популацији и идејама еманципације. Док су неки слободни црнци на југу САД видели Либерију као потенцијалну дестинацију за пресељење, многи су рођени у САД и нису имали везе са Африком. Неки аболиционисти, укључујући истакнуте личности попут Фредерика Дагласа, противили су се шеми

колонизације сматрајући је покушајем да се САД „ослободе“ црног становништва. Либерија се у својим раним годинама суочила са бројним изазовима, укључујући финансијске потешкоће, непријатељства аутохтоних заједница и територијалне нападе европских колонизаторских сила. На крају, Либерија је захтевала и стекла независност 1847. Напослетку, историја Либерије показује да је њено стварање резултат „умивеног“ колонијалног пројекта САД (Ibid., 788–790).

7.2. Други светски рат и (пост)хладноратовска динамика

У политичком смислу, Африка је пре Другог светског рата била практично невидљива у спољним пословима Сједињених Америчких Држава. САД нису имале спољнополитичку доктрину која је дефинисала посебан интерес у Африци. Колонизована Африка сматрана је делом европских империјалистичких држава, а не делом сопствене сфере утицаја. Други светски рат донео је значајне промене у динамици америчко-афричких односа. Африка је постала веома важна за САД и у економском и у стратешком аспекту током ратних напора.

Стратешки, Африка је постала део америчке ратне стратегије на Медитерану и јужном Атлантику. САД су пружиле војну помоћ савезничким силама у северној Африци, где су Немци и Италијани имали контролу. Поред тога, САД су успоставиле војне базе широм западне, централне и северне Африке, да би служиле као терминалне тачке на транс-афричком ваздушном трајекту за снабдевање британских пустињских снага критичном војном опремом, укључујући борбене авионе америчке производње. Либерија је поново доживела значајан пораст америчког стратешког интереса током Другог светског рата. Са Монровијом је склопљен одбрамбени пакт, а САД су изградиле велику ваздушну базу Робертс Филд коју је финансирао Пан Ам. САД су у Либерији стационирале војне јединице, претежно састављене од афроамеричких трупа. Либерија се званично придружила савезничким силама 1944. након што је објавила рат Немачкој и Јапану. Посета Либерији председника Франклина Д. Рузвелта 1943. године нагласила је стратешки значај земље током рата. Економски, ратна потрошња САД захтевала је повећање спољне трговине. Губитак југоисточне Азије, као важног извора сировина због јапанске контроле, навео је САД да се

окрену Африци за снабдевање. Западна Африка обезбеђивала је стратешке минералне ресурсе као што су гвоздена руда, руда калаја, мангана, дијаманте и гуму, као и веома важне пољопривредне производе као што су палмино уље и какао (Oyebade 2018, 785).

Током ере деколонизације на спољну политику САД у Африци утицала је њена жеља да спречи нове независне државе да се придруже источном блоку. Истовремено циљ је била промоција либералних економских принципа и демократске праксе. Један од раних изазова америчкој визији демократске Африке, у оквиру западног капиталистичког блока, била је независност Гане 1957. Лидер Гане Кваме Нкрумах промовисао је, у очима САД, радикални облик панафричког поретка и показивао комунистичке склоности, што је изазвало забринутост у САД. Хладни рат се интензивирао крајем 1950-их и почетком 1960-их, што је довело до америчких антикомунистичких тајних интервенција у иностранству. У кризи у Конгу раних 1960-их, САД су новог премијера Конга Патриса Лумумбу виделе као потенцијалног совјетског савезника и интервенисале су да спрече ширење совјетског утицаја. Судбину Лумумбе детаљно смо објаснили у поглављу које говори о Белгији. Лумумба је на крају убијен, а САД су подржале прозападног лидера Мобуту Сесе Секуа, чију владавину су обележили корупција и ауторитаризам и економска девастација државе. У јужним деловима континента САД су настојале да се супротставе растућем совјетском присуству након независности Анголе и Мозамбика. САД су подржавале побуњеничке организације у Анголи и Мозамбику које су се супротстављале марксистичким владама, које је подржавао Совјетски Савез. О томе смо више говорили о поглављу које анализира деловање Португала. На политику САД према борби против апартхејда у Јужној Африци утицала је динамика Хладног рата, што је довело до оклевања да се антиапартхејдски покрет у потпуности подржи. Уместо тога, САД су водиле политику „конструктивног ангажовања“, надајући се да ће охрабрити режим апартхејда да постепено оконча своју расистичку политику. Међутим, ова политика се показала неефикасном и није учинила ни приближно довољно да умањи репресију државног апарата апартхејда над црначком популацијом (Ibid., 791–794).

Након завршетка Хладног рата, касних 1980-их, спољна политика САД према Африци прешла је са антикомунистичких брига на ново

партнерство засновано на интересима. Једна кључна област фокуса била је промовисање афричке демократизације кроз подршку изградњи демократских институција, људских права, транспарентности у управљању и елиминације корупције. Ипак, у пракси се показало да се етикете демократе и аутократе деле у складу с тим да ли дотични делује у складу са интересима САД или не. Доносиоци одлука у САД су на крају увек подржавали оне који су деловали у складу са жељама САД, без обзира на њихове демократске капацитете.

7.3. Политика за време Била Клинтона

Овај сегмент анализе обухвата временски период од 1993. до 2000. године. Политика Клинтона може се сумирати у четири тачке.

1. Неуспех у демократизацији и подршка ауторитарним лидерима. Промена политике САД након Хладног рата – Сједињене Државе су се удаљиле од своје политике обуздавања комунизма и прихватиле нови приступ „проширења демократије“, настојећи да подрже демократије на глобалном нивоу. Требало је да се одступи од пружања подршке тиранима, што је било нужно зло зарад очувања „вредности слободног света“, тј. идеологије. Ипак, упркос промени политике, Клинтонов успех у промовисању демократије у Африци био је безначајан. САД нису успеле да подрже истинску вишестраначку демократију у различитим афричким земљама. Парадоксално, подршка аутократским лидерима као што су Јовери Мусевени (Уганда), Мелес Зенави (Етиопија), Исаис Афверки (Еритреја), па чак и Пола Кагамеа (Руанда) наставила се, упркос њиховој аутократској пракси и прокламованој политици Беле куће (Adebayo 2018, 28). Теоретичари међународних односа би рекли – реализам је победио.

2. Умешаност у афричке сукобе: Чим су ови лидери добили подршку Клинтонове администрације, почели су да ратују једни против других. Етиопија и Еритреја су се борили у крвавом рату између 1998. и 2000. године, у којем је погинуло више од 300.000 људи. Уганда и Руанда су након што су подржавале побуњенике у инвазији, и саме окупирале део Демократске Републике Конго, у покушају да сврgну режим Лорана Кабиле у августу 1998. Убрзо су се посвађале око ратног плена у земљи богатој минералима и окренули оружје једни против других, убивши десетине конгоанских цивила у сукобима у области Кисангани.

Несумњиво најгори неуспеси америчке политике према Африци, у последње време, биле су Клинтонове акције у Сомалији и Руанди. У тајној, промашеној мисији лова на сомалијског војсковођу Мохамеда Фараха Аидеда – коју је у потпуности планирао Пентагон без знања Уједињених нација – убијено је 18 америчких војника и око 1.000 Сомалијаца, укључујући жене и децу, у октобру 1993.[51] Да би одбио јаку домаћу реакцију и спречио Републиканску странку да оствари политички капитал од ових догађаја, Клинтонова администрација је нетачно окривила УН за војни фијаско и повукла америчке трупе са Рога Африке, неповратно осакативши мисију УН без постизања мира у Сомалији.

Шест месеци након дебакла у Сомалији, Клинтонова администрација покушавала је у Савету безбедности Уједињених нација да изнуди повлачење највећег дела мировне мисије УН од 2.500 припадника (у којој није било америчких војника) из Руанде. Као што ће и сам Клинтон касније признати, након што је напустио власт, појачане снаге УН могле су да спрече најгоре ексцесе геноцида у Руанди. Вашингтон је, међутим, блокирао сваки ефикасан одговор УН на убиство око 800.000 Африканаца. Важно је напоменути да се од САД није тражило да обезбеде трупе на терену у Руанди већ само да дозволе, боље рећи наложе, УН да предузму акцију за спас беспомоћних жртава геноцида.[52]

Приближавање избора за Конгрес и Сенат на средини мандата (*midterms*) довело је до циничних политичких калкулација. Домаће теме имале су предност над спољнополитичким пословима. Клинтоновим званичницима наређено је да масакре не описују као „геноцид“, у покушају да избегну притисак да Савет безбедности УН одреди војну интервенцију како би се масакри зауставили (Ibid., 29).

Африканци су били директна жртва погрешних и исхитрених процена Клинтонове администрације и индиректна жртва ратова везаних за распад Југославије. Прво је донесена одлука да се у класичном Јенки-каубој маниру и без правих информација упадне у Сомалију. Испоставило се да

[51] Догађаји романсирано приказани у холивудском блокбастеру „Пад црног јастреба“ из 2001. године.

[52] О томе сведочи и командант мировне мисије УН у Руанди, канадски генерал Ромео Демелер, у својој књизи „Руковање са ђаволом“ која је одлична литература за добијање више информација на ову тему.

„Црни јастребови“ подједнако падају када по њима делују стингери, баш као што је то био случај са руским Ми-24 у Авганистану нешто раније. Када су ренџери и маринци, њих 18, почели да се враћају у сандуцима, по први пут од Вијетнамског рата, шок за америчку јавност је био велики. Исхитрено ангажовање довело је до страха од будућег ангажовања. Сходно томе, Клинтонова администрација остала је готово злонамерно пасивна приликом дешавања у Руанди. Страх од негативног публицитета у САД допринео је губитку живота у Руанди. Индиректно, становницима у Руанди нису ишла на руку дешавања у Југославији. Фокус америчке јавности ретко трпи подељену пажњу. Догађања у Југославији, пре свега Сарајеву које је остало у сећању због Зимских олимпијских игара, бела раса и европска географска одредница учиниле су да жртве у Руанди падну у други план. Када на то додамо и намеру Клинтонове администрације да догађаје у Руанди заташка, што је више могуће, жртве геноцида у Руанди нису могле да добију довољно медијске и политичке пажње.

3. Селективна трговина и инвестиције су још једно обележје Клинтонове администрације. Већина америчке трговине и инвестиција у Африци током Клинтонове ере била је фокусирана на земље богате нафтом као што су Нигерија, Ангола, Габон и Јужна Африка. На ове земље је одлазило чак 85% трговине.

4. Пред сам крај Клинтонове администрације 2000. године, Конгрес је усвојио *African Growth and Opportunity Act* (АГОА): Конгрес САД усвојио је АГОА с циљем да се омогући већи приступ афричкој роби у одабраним секторима америчког тржишта. АГОА је донела неке користи, али је имала ограничен успех и углавном је фаворизовала извоз нафте.

Кључне карактеристике АГОА програма укључују:

- Трговинске преференције: АГОА пружа квалификованим афричким земљама преференцијалне трговинске погодности, омогућавајући им да извозе широк спектар производа у Сједињене Државе без плаћања царине. Ове трговинске преференције укључују хиљаде производа: пољопривредну робу, текстил, одећу и разне производне артикле.
- Критеријуме подобности: Да би се квалификовале за АГОА бенефиције, афричке земље морају испунити одређене критеријуме који се односе на политички плурализам, људска права, владавину закона, стандарде рада и напоре у борби против корупције. Влада САД периодично врши ревизију критеријума.

- Обнављање и продужење: АГОА је првобитно била одобрена на период од 15 година, али је више пута продужавана. Програм је доживео неколико обнова како би се осигурао континуитет и ефикасност. Међутим, битно је напоменути да АГОА није трајни трговински програм и да захтева периодично поновно овлашћење од стране Конгреса САД.
- Циљеви АГОА су да подстакне економску диверсификацију у афричким земљама, подстакне отварање нових радних места, стимулише инвестиције и подстакне одрживи економски развој. Омогућавајући бесцарински приступ америчком тржишту, АГОА има за циљ да афричким извозницима пружи конкурентску предност, омогућавајући им да повећају свој тржишни удео и интегришу се у глобалне ланце снабдевања.

Наравно, АГОА програм надилази деловање Клинтонове администрације и о њој ће бити речи у наставку излагања.

7.4. Политика за време Џорџа Буша Млађег

Овај сегмент говори о спољној политици САД према Африци за време администрације Џорџа Буша, у периоду од 2001–2008. Целокупна Бушова спољна политика перципирана је као арогантна и унилатерална. Пример оваквог понашања је илегална инвазија на Ирак 2003. године без одобрења Савета безбедности УН. Бушово интересовање за Африку било је готово непостојеће. Током америчке председничке кампање 2000. године, Буш је поновио своје елементарно непознавање Африке, или боље речено географије уопште. О Африци је говорио као да је то једна држава, а не континент. У јуну 2001. је изјавио: „Африка је нација која пати од невероватне болести“ (Adebayo 2018, 31).

Бушова администрација водила је глобалну политику „рата против тероризма“, што је изазвало забринутост у Африци, да би то могло довести до подршке аутократским режимима који су тврдили да се боре против тероризма уместо да подржавају демократске принципе. Оснивање америчке војне базе и заједничке команде Рога Африке у Џибутију 2002. године – са око 1.500 војника и циљем праћења терориста у региону, управо је одраз подршке Вашингтона аутократским владама у Сомалији и Судану. Подршка овим земљама тада је била правдана

потребом заштите стратешких поморских путева за транспорт нафте са Блиског истока. Вашингтон је 2003. године покренуо своју Источноафричку иницијативу за борбу против тероризма (*EACTI*), вредну 100 милиона долара, како би обезбедио обуку и опрему државама у региону, посебно Кенији и Етиопији. САД су такође ојачале безбедносне везе са Еритрејом, док су наставиле да одржавају јаке везе са Етиопијом, с циљем да извуку корист из обавештајне мреже најугледније војне силе на Рогу Африке (Adebayo 2018, 31).

САД су успоставиле војне базе и обезбедиле обуку и опрему разним афричким земљама као део својих борби против тероризма. Постојала је бојазан да би ову подршку неки режими могли искористити за сузбијање домаће политичке опозиције, што се спорадично и дешавало у Еритреји, Етиопији и Судану.

Захваљујући рату против тероризма Бушова администрација спровела је милитаризацију афричке политике која се огледала у успостављању Афричке команде (АФРИКОМ). На идеју о оснивању ове војне инсталације дошло се у фебруару 2007, а план је реализован у септембру 2008. Ову идеју снажно је заступао Доналд Рамсфелд – бивши амерички секретар одбране и архитекта дивљачке агресије и потоњег дебакла у Ираку 2003. године. АФРИКОМ је наводно требало да ојача војну сарадњу Вашингтона са Африком. Пентагон је настојао да консолидује три команде које покривају Африку у једну, како би био у стању да ефикасније интервенише на континенту у борби против тероризма, заустављању сукоба и пружању хуманитарне помоћи. Овај приступ је додатно повећао америчко давање приоритета милитаристичким, антитерористичким приступима Африци. Иако су амерички планери често уверавали Африканце да АФРИКОМ неће довести до великог америчког војног отиска на континенту, и да би Вашингтон могао да распореди трупе из база на другим местима, то се није показало као случај.

Примарни циљ АФРИКОМ-а био је промовисање мира, безбедности, развоја, здравља, образовања, демократије и економског раста у Африци, кроз појачану безбедносну сарадњу са афричким државама. Промена од занемаривања безбедносних интереса у Африци до успостављања АФРИКОМ-а сугерише значајан помак у стратешкој перспективи Сједињених Држава према континенту. Неколико уочених интереса вероватно је утицало на ову промену:

- Борба против тероризма: Африка је постала регион који је постао плодно тло за глобални тероризам. Ал Каида, ИСИС и друге екстремистичке групе проширили су своје присуство у деловима Африке, представљајући претњу регионалној стабилности и међународној безбедности. Препознајући потенцијал ових група да успоставе сигурна уточишта и покрену нападе широм Африке, али и да учествују у логистици за терористичке нападе на глобалном нивоу, САД су увиделе потребу да се проактивно ангажују у борби против тероризма у Африци.
- Обезбеђивање ресурса: Африка је богата природним ресурсима, укључујући нафту, гас, и стратешке минерале и ретке елементе. Како глобална потражња за овим ресурсима расте, обезбеђивање приступа њима је од виталног значаја за економске интересе Сједињених Држава. Конкуренција са другим земљама, као што је Кина, за приступ афричким ресурсима такође је играла улогу у стратешком прорачуну око формирања АФРИКОМ-а.
- Поморска безбедност: афричка мора су кључна за глобалну трговину и безбедност. Пиратство, илегални риболов и друге поморске претње у региону могу имати значајне импликације на глобалну трговину. САД имају сопствени интерес да обезбеде безбедност и слободу пловидбе у овим водама.
- Геополитички значај Африке је порастао, будући да нове силе у успону настоје да ојачају своје присуство на континенту. САД виде Африку као регион потенцијалног економског раста и геополитичког утицаја. Ангажовање у афричким земљама омогућава САД да се такмиче и сарађују у обликовању регионалне динамике.
- Хуманитарна забринутост: Иако су стратешки интереси можда били главни покретач оснивања АФРИКОМ-а, хуманитарни проблеми нису у потпуности изостали. САД признају да сукоби, сиромаштво и нестабилност у Африци, могу имати преливајуће ефекте, као што су избегличке кризе и здравствени (пандемијски) проблеми. Решавање ових питања може допринети регионалној стабилности.
- Спречавање настајања пропалих држава: Из угла САД, неуспешно руковођење неким афричким земљама може створити сигурно уточиште за терористе, криминалне мреже и незаконите активности. Спречавање настајања оваквих пропалих држава и промовисање

доброг управљања у складу су са интересима САД јер обезбеђује стабилност и безбедност.

- Подршка савезницима: Јачање безбедносне сарадње са афричким државама може унапредити способности партнерских земаља у решавању регионалних изазова. Овај приступ је у складу са америчком стратегијом поделе терета и изградње савеза (Pham 2011).

Критике на рачун АФРИКОМ-а су бројне, почевши од најапсурдније да главни штаб није лоциран у Африци већ у Штутгарту. Постоје и забринутости у вези са активностима ове војне групације. Наиме, милитаризација америчког ангажмана може поткопати дипломатске напоре да се разреше узроци нестабилности у Африци. Такође, повећано присуство АФРИКОМ-а могло би да продужи перцепцију САД као неоколонијалног актера, потенцијално отуђујући локално становништво. Приступ безбедносном ангажовању у Африци мора пажљиво да балансира националне интересе САД са потребама и приоритетима афричких нација. Од суштинског је значаја осигурати да предузете акције буду у складу са локалним тежњама и подржавају одрживи развој и стабилност, што до сада није био случај. Афричка забринутост око АФРИКОМ-а, превазилази питања комуникације и усаглашености интереса. Африканци страхују да би присуство АФРИКОМ-а могло довести до регионалне дестабилизације, офанзивних војних акција против афричких земаља, подривања афричких интереса и маргинализације доношења одлука Афричке уније о питањима безбедности (Nathan 2009).

У погледу трговинске политике настављено је са промоцијом програма АГОА који је промовисан као велика успешна прича, али је углавном користио САД кроз увоз јефтине нафте. Увоз нафте је порастао за 53% у 2005, док афрички извоз који није везан за нафту опао за 16%. Афричка текстилна индустрија, која се надала да ће искористити програм АГОА, суочила се са изазовима и губитком посла. Локална текстилна индустрија гушена је на два начина: 1) програмима помоћи који су засипали афричко тржиште бесплатном половном гардеробом (обично лошег квалитета) из САД, 2) Стране текстилне компаније основане у Лесоту, Намибији, Малавију, Маурицијусу и Свазиленду – углавном од стране компанија из Кине, Малезије и Сингапура, како би искористиле предности програма АГОА и извозили у САД. Касније су и ове компаније у великој мери

посустале. Укратко, 20.000 текстилних послова је изгубљено у Лесоту између 2005. и 2007. године, док је фабрика у Намибији затворена након само пет година рада. Значајно је да АГОА није предвидела отварање америчког јако субвенционисаног пољопривредног сектора, у коме Африка има компаративну предност, јер око 70% њеног становништва ради у овом виталном сектору. До 2006. године 93% увоза АГОА чинили су нафтни производи, док пољопривреде, која је била највећа афричка шанса, готово да није ни било.

Још један развојни програм био је МЦЦ (*Millennium Challenge Corporation*). Овај програм је имао за циљ да помогне афричким државама, али се суочио са спорим исплатама и имао је строге али нејасне критеријуме за добијање средстава. До 2006. амерички Конгрес је смањио средства за Бушов „миленијумски пројекат" покренут 2002. Реторичка посвећеност Бушове администрације владавини демократије, није била усклађена са средствима за промовисање демократије у Африци. Програм је споро исплаћивао средства (само 1,75 милијарди долара до 2006. уместо циљаних пет милијарди долара), а само су Мадагаскар, Зеленортска острва и Бенин потписали „споразум" о добијању помоћи.

Баш као и АГОА, МЦЦ је поставио строге али нејасне критеријуме за афричке владе које морају да испуне како би добили финансијска средства, као што су „подстицање економске слободе", „улагање у људски капитал" и „праведно владање". Ови услови су били мање него транспарентни, јер су се аутократски режими као што су Буркина Фасо Блеза Компаореа и Гамбија Јаја Џамеа успели да се квалификују за финансирање.[53] Иако је Вашингтон наводно пружио Африци четири милијарде долара помоћи 2005. године, чак 1,2 милијарде долара од ове цифре (25%) била је хитна помоћ у храни, углавном купљена од америчких произвођача, испоручена америчким бродовима и

[53] Најблаже речено осебујни, а најгрубље речено мрачњачки карактер Јаја Џамеа био је познат и за време његове владавине у Гамбији. Он је скоро у потуности суспендовао медије, тврдио да травама и козјим млеком може да излечи АИДС и астму. За корупцију није било књиговодствених доказа услед недоступности докумената, али је она била очевидна. Без обзира на то, Јаја Џаме био је у званичној посети САД током 2014. године. Након његовог пада са власти 2017. године, размере пљачке коју је Џаме починио у својој отаџбини биле су обелодањене. Ипак, амерички судови су тек 2022. године званично одузели вилу у Мериленду у власништву Џамеа вредну три милиона долара.

дистрибуирана од стране америчких невладиних организација. Само 517 милиона долара од ових средстава утрошено је као развојна помоћ.

Бушова администрација је придавала велику важност заштити људских права. Због тога је под тешким критикама био режим Роберта Мугабеа у Зимбабвеу. Ипак, с друге стране, Бушова администрација је блиско прихватила аутократске режиме као што су, габонски Омар Бонго и Теодоро Обианг Нгуема из Екваторијалне Гвинеје, упркос њиховом односу према људским правима. Омар Бонго из Габона, који је био на власти од 1967. до своје смрти јуна 2009, састао се са председником Бушом у мају 2004; док се Теодоро Обианг Нгуема из Екваторијалне Гвинеје, који је преузео власт војним пучем три деценије раније, састао са државним секретаром Кондолизом Рајс у априлу 2006. И Бонго и Нгуема су критиковани у извештајима америчког Стејт департмента због кршења људских права и за учествовање у масовној корупцији, али је Бушовој администрацији сметао искључиво Мугабе који се декларисао као антизападно оријентисан.

Најпозитивнији аспект Бушове политике у Африци је борба против ХИВ-а, тј. АИДС-а. Административни план за хитне случајеве за помоћ у борби против АИДС-у (*PEPFAR*) значајно је допринео глобалној борби против АИДС-а пружајући значајну подршку погођеним земљама у Африци.

Програм је званично отпочео у јануару 2003. године. Опредељени износ у оквиру ПЕПФАР програма био је вредан 18,8 милијарди долара, обезбедивши подршку за 15 најтеже погођених земаља света, од тога 12 у Африци: Боцвану, Обалу Слоноваче, Етиопију, Кенију, Мозамбик, Намибију, Нигерију, Руанду, ЈАР, Танзанију, Уганду и Замбију. ПЕПФАР је обезбедио лечење за 1.700.000 људи и бригу за 6.600.000 оболелих од АИДС-а широм света између 2003. и 2008. године. Међутим, постављала су се питања зашто земље које су тешко погођене, као што су Малави и Лесото, нису биле укључене у програм? Без обзира на то, обезбеђивање ресурса Бушове администрације у овој виталној области далеко је премашило потрошњу Клинтонове администрације.

7.5. Политика за време Барака Обаме

„Имам крв Африке у себи“.
Барак Обама, Акра, јул 2009.

Након што је Барак Обама 2008. године изабран за првог афроамеричког председника САД, у Африци је владала права „Обаманија“. У почетку, његов избор био је дочекан са узбуђењем и надом широм афричког континента. Афрички лидери и грађани су славили рушење невидљивих баријера и надали се позитивним променама у односима САД–Африка. Међутим, како је Обамино председништво напредовало, узбуђење је опадало јер се нису испунила нереална очекивања да ће он бити нови „месија“ за Африку.

Политика Барака Обаме према Африци била је дефинисана под називом „Стратегија Обамине администрације према Подсахарској Африци“, и усмерена на промовисање демократије, економског раста, мира и развоја на континенту. Политика се заснивала на четири стуба:

1. демократско управљање као приоритет;
2. управљање конфликтима;
3. економски раст и развој, и
4. приступ квалитетном здравству и образовању.

Просторно, Обамина политика била је највише фокусирана на Источну Африку (Сомалија, Судан и Јужни Судан); и Западну Африку (шири регион Сахела са посебним фокусом на Мали и Нигерију). Када се она операционализује у конкретне политике и програме то изгледа овако:

Обама је проширио и ојачао АГОА трговински програм. Иако је АГОА била корисна за неке афричке земље, било је дискусија о њеном укупном утицају и ограничењима. Критичари тврде да преференције које се нуде у оквиру АГОА често имају користи за неколико сектора и одређене земље, изостављајући многе друге. Поред тога, изражена је забринутост због потенцијалних негативних ефеката на неке афричке индустрије због повећане конкуренције субвенционисане америчке робе.

Power Africa: Покренута 2013. године ова иницијатива је имала за циљ повећање приступа електричној енергији широм континента. Настојала је да инвестира и пружи техничку помоћ за енергетске пројекте, с циљем

додавања 30.000 мегавата капацитета за производњу електричне енергије и достизања 60 милиона нових прикључака.

Feed the future: Ова иницијатива се фокусирала на решавање безбедности хране и промовисање развоја пољопривреде у Африци. Имала је за циљ да помогне малим пољопривредницима да повећају продуктивност, побољшају исхрану и ојачају пољопривредне ланце снабдевања.

Иницијатива младих афричких лидера (*YALI*): ЈАЛИ је имала за циљ да оснажи и инвестира у следећу генерацију афричких лидера. Обезбеђена је обука за лидерство, менторство и могућности умрежавања за младе Африканце у пословању, грађанском лидерству и јавном менаџменту. Кроз овај програм прошло је 1.000 афричких младих лидера млађих од 35 година. Курс се састојао од шест недеља интензивне обуке за извршно руководство, умрежавање и изградњу вештина у институцијама САД у области пословања и предузетништва, политичких наука и јавног менаџмента. Праксе су биле затим обезбеђиване у афричким приватним и јавним институцијама, док је америчка влада обезбедила тричавих 10 милиона долара за изградњу и јачање невладиних организација у Африци (Adebayo 2018, 43). Овај програм представљао је покушај креирања нових афричких елита, које би делиле америчке вредности и „мајндсет".

Борба против тероризма и безбедносна сарадња: Обамина администрација повећала је безбедносну сарадњу са афричким земљама у борби против тероризма и решавања безбедносних претњи. Ово је укључивало обезбеђивање обуке и опреме за подршку мировним напорима и противтерористичким операцијама. Обамина администрација – преко Пентагона и ЦИА – надгледала је једну од највећих војних експанзија у Африци. Поред америчких трупа у кампу Лемоније у Џибутију, одакле су летели бомбардери Ф-15 и дронови, Обамина администрација успоставила је мале базе и истурене пунктове широм континента: у Кенији (Камп Симба); Уганда (надзорни авиони из Ентебеа); Централноафричка Република, Јужни Судан и ДР Конго (Снаге за специјалне операције САД); Етиопија (Камп Гилберт и дронови са аеродрома Арба Минч); Буркина Фасо (ваздушна база за осматрачке авионе); Гана и Сенегал (војна употреба лука Тема и Дакар). Вашингтон је проширио базе дронова у Џибутију, Етиопији и Сејшелима. Тридесет америчких ратних бродова подржало је операције у Африци. САД су такође успоставиле мали војни камп у главном граду Чада, блиско

сарађујући са Француском на подршци аутократском режиму Идриса Дебија, који је, према процени америчког Стејт департмента, починио тешка кршења људских права (Ibid., 38).

Вашингтон је пружио логистичку подршку Француској приликом распоређивања трупа за операцију Сервал у Малију. До 2013. Обамина администрација је такође распоредила беспилотне летелице у Нигер како би пратили милитанте у Малију, док је мали број војника задржао на терену у Малију, кључној земљи за вашингтонску Транссахарску иницијативу за борбу против тероризма. САД су додатно извршиле притисак на Алжир (који је историјски био опрезан према француском утицају у региону), да подржи војну интервенцију коју предводе Французи у Малију. Једно од највећих разочарања Обамине политике према Африци је то што је наставио да подржава, уместо да оспорава, неоколонијалне француске акције у земљама као што су Мали, Обала Слоноваче, ЦАР и Либија. Амерички председник је нпр. могао да пружи већу подршку регионалним напорима кроз УН у сва четири случаја, подржавајући распоређивање АФИСМА-е у Малију. Овај приступ је такође могао да помогне у јачању мисије УН у Обали Слоноваче, коју је покренула Економска заједница западноафричких држава (ЕКОВАС); убрзати „поновно претварање“ мисије Економске заједнице централноафричких држава (ЕЦЦАС) у мисију УН у ЦАР; и подржава посредовање АУ и распоређивање мировних снага УН у Либији.

У Нигерији су САД радиле са земљом која ју је традиционално снабдевала са око 10% нафте. Администрација нигеријског председника Гудлак Џонатана (2010–2015) доживела је неуспех у обрачуну са терористичком групом Боко харам, посебно након отмице 276 ученица у граду Чибук од стране ове милитантне групе у априлу 2014. Група је убила око 20.000 нигеријских цивила од 2009. године, а најмање 2.000.000 људи је интерно расељено. Под Џонатановом администрацијом Нигерија је имала годишњи безбедносни буџет од шест милијарди долара. Постојала је основана сумња за корупцију, с обзиром на то да опремљеност снага на терену није одговарала средствима књиговодствено опредељеним за опремање војске. Упркос америчкој помоћи, званична Абуџа остала је опрезна према превише блиским војним односима са Вашингтоном. Међутим, понекад напети односи између САД и Нигерије побољшали су се под новим нигеријским

председником Мухамадуом Бухаријем, када је преузео дужност у јуну 2015. и посетио Белу кућу само месец дана касније.

Демократија и људска права: Обама је нагласио важност демократског управљања и људских права у Африци. Подржавајући демократске транзиције и институције, он је такође позвао на одговорност и поштовање људских права од стране афричких влада.

Глобалне здравствене иницијативе: Обамина администрација наставила је и проширила напоре у борби против ХИВ/АИДС-а, маларије и других заразних болести у Африци. Председников план за хитне случајеве за помоћ СИДИ (ПЕПФАР) и председникова иницијатива за маларију (ПМИ) били су међу кључним иницијативама. Обама је 2012. године смањио финансирање борбе против АИДС-а за 214 милиона долара. Као што је раније наведено, ово је био један од ретких успеха америчке политике према континенту под Џорџом В. Бушом. Обамина администрација је, међутим, повећала број људи који се лече од АИДС-а широм света са 1.700.000 у 2008. на 6.700.000 до 2013. године, и пружала је тестирање и саветовање за преко 12.800.000 трудница исте године. Од октобра 2014. Обамина администрација распоредила је војни контингент од 3.000 војника да изгради болнице у Либерији за лечење жртава еболе, болести која ће убити 11.315 људи у Либерији, Сијера Леонеу, Гвинеји и Нигерији до јануара 2016. (Ibid., 48).

Климатске промене и заштита животне средине: Обама се залагао за глобалне напоре у борби против климатских промена и промовисао иницијативе за решавање еколошких изазова у Африци, укључујући подршку чистој енергији и напорима за очување.

Ангажовање са Афричком унијом: Обамина администрација је настојала да ојача своје партнерство са Афричком унијом, препознајући значај континенталног тела у суочавању са регионалним изазовима и промовисању мира и стабилности.

Упоређујући политику Барака Обаме са његовим претходницима долазимо до следећих закључака који ће бити представљени сегментирано:

1. Трговинска политика:

• Пре Обаме, Џорџ Буш је такође наглашавао трговину као средство за интеракцију са Африком. Он је 2000. године потписао Закон о

афричком расту и могућностима (АГОА), који је имао за циљ промовисање економског раста у афричким земљама тако што им је омогућио бесцарински приступ америчком тржишту за одређене производе. Међутим, током Бушовог мандата АГОА није значајно проширена, а неки критичари су тврдили да није учинила довољно у промовисању стварног економског развоја у Африци.

- Као и Буш, Клинтон је такође дао приоритет трговинским и економским односима са Африком. Потписао је Закон о афричком расту и могућностима, постављајући темеље за трговинску политику коју су наставили и Буш и Обама. Клинтонова администрација се такође фокусирала на отплату дуга за афричке земље како би промовисала економску стабилност и раст.
- Обама је наставио да ставља нагласак на трговину са Африком, али је настојао да ојача и прошири АГОА. Он је проширио трговинске преференцијале и такође се фокусирао на иницијативе као што су *Power Africa* и Иницијатива младих афричких лидера за подстицање економског развоја и оснаживање младих на континенту. Обамина политика је отишла даље у промовисању приступа енергији, развоја пољопривреде и предузетништва у Африци.

2. Фокус на развој и помоћ:

- Џорџ Буш: Познат је по томе што је успоставио председников План за хитне случајеве за помоћ ПЕПФАР, који је обезбедио значајна средства за борбу против ХИВ/АИДС-а у Африци. ПЕПФАР је био водећи програм који је добио неподељену партијску подршку и спасио многе животе. Међутим, неки критичари су тврдили да се превише фокусирао на ХИВ/АИДС на штету других здравствених и развојних питања.
- Бил Клинтон: Иако се Клинтон бавио неким развојним питањима у Африци, укључујући отплату дугова и здравствену заштиту, његова администрација се суочила са изазовима у ефикасном одговору на геноцид у Руанди, што је покренуло питања о посвећености САД афричким сукобима и хуманитарним кризама.
- Барак Обама: Наставио је и проширио ПЕПФАР и такође покренуо председникову иницијативу за борбу против маларије (ПМИ). Поред

тога, његова администрација спровела је шире развојне иницијативе попут *Feed the future*, које су имале за циљ да се позабаве несигурношћу хране и промовишу развој пољопривреде. Обамина политика била је фокусирана на шири спектар здравствених питања осим само на ХИВ/АИДС.

3. Безбедност и противтероризам:

- Бушова политика према Африци укључивала је извесну безбедносну сарадњу, али је првенствено била вођена антитерористичким напорима након напада 11. септембра 2001. године. Његова администрација пружала је помоћ афричким земљама у њиховим напорима да се боре против терористичких група.
- Клинтон је такође био ангажован у безбедносној сарадњи са афричким државама, али она није била тако изражена као политика његових наследника.
- Барак Обама наставио је да се фокусира на безбедносну сарадњу са афричким земљама у борби против тероризма, посебно у регионима као што су Сахел и Сомалија. Подржавао је мировне мисије под вођством Африке и пружао војну помоћ партнерским земљама.

4. Ангажовање са Афричком унијом и институцијама:

- Бушова политика према Африци укључивала је ангажовање са Афричком унијом и подршку мировним мисијама у неким конфликтним областима, али ниво ангажовања је варирао од региона до региона.
- Бил Клинтон је током свог мандата имао ограничен ангажман са Афричком унијом.
- Барак Обама: Обама је подигао однос САД са Афричком унијом и препознао њен значај у суочавању са регионалним изазовима и промовисању мира и развоја.

Све у свему, иако су у политикама ова три председника постојале заједничке теме, као што су трговина, развој и безбедносна сарадња, специфичне иницијативе и нагласак су се разликовали. Обамину политику према Африци карактерише фокус на економски развој,

оснаживање младих и повећано признање афричких институција попут Афричке уније.

Упркос свим иницијативама и напорима Обамина политика у Африци није била без критика. Без обзира на то што је постојала јасна и разграната мрежа инструмената, недостајала је јасна и свеобухватна визија за континент, а фокус на безбедносну сарадњу понекад је будио забринутост око превелике милитаризације континента. За време мандата председника Обаме АФРИКОМ је добио скромна повећања средстава – 278 милиона долара предвиђених у буџету за 2010. фискалну годину за оперативне трошкове и трошкове одржавања. Међутим, ово финансирање углавном је било усмерено на одржавање постојећих операција, посебно напора у борби против тероризма и екстремизма кроз изградњу способности афричких војски (Pham 2011, 120).

Главне критике на Обамину политику указивале су на наставак подршке неким аутократским режимима и ограничен утицај бројних покренутих иницијатива. Такође, реторика Обамине администрације често није била у складу са конкретним акцијама на терену. На пример, наставила се милитаризација америчког ангажовања на континенту, употреба дронова довела је до цивилних жртава, а подршка аутократским режимима је и даље присутна, упркос декларативним залагањима за мир и демократију.

7.6. Политика за време Доналда Трампа

Завршетак временског оквира овог истраживања постављен је на децембар 2018. године. За то постоји више разлога и они су наведени у првом поглављу књиге. С обзиром на то да се мандат Доналда Трампа на месту председника САД завршио 2021. године, анализа политике његове администрације биће спроведена само делимично – биће представљени њени правци, али не и коначни резултати. Разлог за то је и чињеница да је управо представљање афричке политике администрације Доналда Трампа једна од тачака којом завршавамо временски оквир. Ова тачка је изабрана као једна од крајњих тачака временског оквира, из разлога што је ово прва „афричка политика“ од краја Хладног рата у којој САД имплицитно не перципирају себе као суверeног лидера на континенту, већ је политика фокусирана на парирање Кини.

Од почетка мандата, у јануару 2017, политика Доналда Трампа према Африци се у неким аспектима разликовала од политике његових претходника, укључујући Барака Обаму. Као и у другим сегментима, Доналд Трамп је следио спољнополитички приступ „Америка на првом месту", који се фокусирао на унапређење интереса САД и наглашавање билатералних трговинских споразума (науштрб мултилатералних) и економске користи за Сједињене Државе. Требало би истаћи да је Трампова политика према Африци од почетка била засењена „*Shithole* инцидентом" из 2018, где је процурела информација да је председник САД наводно назвао Хаити и афричке државе „државама септичким јамама".

Следи неколико кључних тачака о Трамповој политици према Африци:

Његова политика у Африци имала је врло ограничен ангажман. За разлику од свог претходника Барака Обаме, који је показао значајно интересовање за Африку и посетио континент током свог првог мандата, Доналд Трамп је показао мање интересовања за директан ангажман са афричким државама. Током свог председништва није посетио Африку, а његове интеракције са афричким лидерима биле су релативно ограничене.[54] Трамп се са афричким лидерима састајао на маргинама важних догађаја. На самиту Г7 у Таормини у Италији, у јулу 2017, одржао је радни ручак за 16 афричких председника. Изостанак Трамповог ангажмана око Африке парадоксално је довео до тога да дође до наставка политика старе администрације. Одбијањем да именује помоћнике заменика државног секретара задужене за Африку, на та места су долазили (у својству вршиоца дужности) људи који су имали искуства у „афричким пословима". У одсуству „капетана који би одредио курс" Тибор Нађ и Доналд Јамамото су управљали најбоље што су могли, што мање мењајући дугогодишњи модел понашања САД у Африци. Детаљи политике су долазили на увид јавности споредним путем, сведочењем Нађа пред Конгресом. Он је навео четири приоритета за будуће ангажовање у Африци: Прво, промовисање „јачих трговинских и комерцијалних веза између Сједињених Држава и Африке, кроз стварање

[54] Састанак са председником Нигерије Бухаријем, 30. априла 2018, протекао је у нелагодној атмосфери. Наводно, два председника су била на потпуно различитим таласним дужинама, а Бухари није могао много да разговара са Трампом јер је сваки чекао да други изнесе неку врсту предлога. На конференцији за штампу Трамп се фокусирао на безбедност, хришћане, имиграцију и трговину (Westcott 2019, 3).

једнаких услова тржишне утакмице у Африци, делимично кроз регионалну интеграцију, али и имплицитним смањењем трговинских баријера за САД и јачање владавине права у афричким земљама. Друго, САД би се промовисале као „идеалан партнер", који ће помоћи афричким земљама да „откључају потенцијал растуће популације младих људи" у Африци, кроз улагања у предузећа и приватни сектор. Треће, Нађ је поновио интересовање САД за унапређење мира и безбедности у Африци кроз партнерство са афричким владама и регионалним организацијама. Као четврто, он је нагласио основни интерес и посвећеност САД Африци у целини (Ibid., 9).

Када се коначно појавила у облику говора на свечаности Херитиџ фондације у Вашингтону, од стране саветника за националну безбедност Џона Болтона, нова афричка стратегија била је чврсто уграђена у председникову спољну политику „Америка на првом месту". Болтон истиче три кључна интереса САД на континенту: Прво, унапређење трговинских и пословних веза САД са афричким земљама на обострану корист. Друго, супротстављање радикалном исламском тероризму и насилним сукобима. Треће, обезбеђивање ефикасног и ефективног коришћења тешко зарађених долара америчких пореских обвезника кроз програме помоћи. „Желимо да користимо америчке доларе на најефикаснији начин да заштитимо интересе америчког народа. Сходно томе, постараћемо се да сва помоћ региону – било за безбедносне, хуманитарне или развојне потребе унапреди ове америчке интересе" (цитирано према Westcott 2019, 10). Овакав став и појачан фокус на домаћу политику довео је до смањења средстава опредељених за развојну помоћ.

Међутим, свеобухватна тема стратегије уопште није Африка, већ ривалство САД са Кином и Русијом и непријатељство према УН (омиљена Болтонова тема). Болтон оптужује „конкурентске велике силе, Кину и Русију" да проширују свој политички и финансијски утицај широм Африке и спроводе „грабежљиву" политику: „Они намерно и агресивно циљају своја улагања у региону како би стекли конкурентску предност у односу на САД". Кинеска стратешка употреба дуга[55] осмишљена је да „држи државе у Африци заробљене жељама и захтевима Пекинга". Русија „унапређује своје политичке и економске односе без

[55] Мисли на задуживање афричких држава код Кинеза.

обзира на владавину права или одговорну и транспарентну владавину. Наставља да продаје оружје и енергију у замену за гласове у УН".

Насупрот томе, каже Болтон: „Земље које примају америчку помоћ морају да инвестирају у здравство и образовање, морају подстицати одговорно и транспарентно управљање, подржавати фискалну транспарентност и промовисати владавину права".Он додаје (без трунке ироније) да „земље које више пута гласају против Сједињених Држава на међународним форумима или предузимају акције против америчких интереса, не би требало да примају великодушну америчку иностране помоћ". Болтон такође подвлачи да ће подршка САД бити селективнија, фокусирана на приоритетне земље. Помоћ и трговина ће се преговарати и испоручивати на стриктно билатералној основи, а не преко мултилатералних агенција. Он посебно истиче „нећемо више подржавати непродуктивне, неуспешне и неодговорне мировне мисије УН-а". Све ово је у име „очувања економске независности афричких држава и заштите интереса америчке националне безбедности" (цитирано према Westcott 2019, 10–11).

Заступљеност Африке у америчкој политици је готово невидљива, а континент постаје објекат ривалства великих сила. Да ствар буде гора, Трампова администрација је дефинисала афричку стратегију не због Африке већ због све већег обима домаћих критика. Амерички дипломата Рубен Бригети написао је чланак у „Форин Аферсу", из августа 2018, на тему „Зашто САД губе утицај у Африци" који је добио велику пажњу. Он је истакао да сами Африканци сматрају да САД „уступају своју позицију преферираног партнера другим земљама и организацијама, посебно Кини и ЕУ", и да тиме „Сједињене Државе убрзано губе политички утицај у Африци". Трампова администрација изражавала је опсесивну забринутост због све већег утицаја Кине и Русије у Африци. Они су на велике инфраструктурне пројекте Кине и економске инвестиције у афричким земљама гледали као на изазов за интересе САД у региону (Ibid.).

Трампова администрација наставила је да подржава и шири учешће америчке војске у Африци, у борби против тероризма. Америчка војска извела је различите операције против екстремистичких група, као што су Боко харам у западној Африци и Ал Шабаб у источној Африци, пре свега кроз иницијативу Сахел Г5. Још један континуитет су напори у борби

против ХИВ/АИДС-а кроз програм ПЕПФАР који је настављен од претходних администрација.

Трамп је применио строгу имиграциону политику која је утицала на неколико афричких земаља. Административна забрана путовања у почетку је укључивала неколико афричких нација, што је изазвало контроверзе и критике.

***

Свеукупно гледано, политика САД према Африци има путању клатна које се креће од бенигног до малигног занемаривања. У очима спољне политике САД, чак и за време Барака Обаме, Африка је увек била искључиво објекат америчких интереса (и то мање битан), а никада субјект чије би интересе требало уважити.

8. Народна Република Кина

Кинески развојни модел познат је под називом „Пекиншки консензус“. Пекиншки консензус може се дефинисати као прагматична политика, која константно користи иновације и експерименталне методе како би се мирним средствима постигао уравнотежен и одржив раст. Ова политика притом омогућава очување националних граница и интереса. Главна привлачност овог концепта је отклон од универзалних решења која предлаже Вашингтонски консензус. Пекиншки консензус заговара приступање свакој држави у складу са њеним специфичним потребама (Ramo 2004). Иако је појам Пекиншки консензус већ дуго у употреби и даље постоје дебате шта се под овим појмом тачно подразумева. Џон Вилиамсон је у јануару 2012. дефинисао пет принципа пекиншког консензуса: 1) постепена реформа (за разлику од великог потиска/праска на коме инсистира Вашингтонски консензус); 2) иновације и експериментисање; 3) раст заснован на извозу; 4) државни капитализам, развојна држава; 5) ауторитаризам (Williamson 2012).

8.1. Историја сино-афричких односа: између наратива и реалполитике

„Народи Африке и Кине су кроз историју искусили сличне ситуације. Данас бирамо да заједно будемо на путу развоја, економског и социјалног благостања“.

(Дени Сасу Нгесо – председник Реп. Конго)

8.1.1. Периодизација

Сарадња између Кине и Африке има дубоке корене. О првим контактима за време династије Сунг (960–1270) сведоче кинески новчићи из тог времена који се могу пронаћи на археолошким налазиштима дуж читаве источно-афричке обале. Први поуздан историјски податак

забележен је 1416. и сведочи о кинеском адмиралу Женг Хоу, који је у периоду 1416–1423. направио седам путовања између Кине и Источне Африке (Gao 1984, 245). За време династије Ћинг (1644–1911) Кина улази у период самоизолације (који се случајно поклапа са португалским поморским подухватима на источноафричкој обали), те је због тога контакт Кине са Африком у потпуности утихнуо. Ипак, мисија адмирала Хоа имала је важан симболички значај за Кину. Тако је, на пример, кинески премијер Џоу Енлај у посети Танзанији 1965. године изјавио: „Моје колеге и ја не сматрамо да смо на непознатој земљи. Однос између наших држава започео је пре 900 година, а пре неких 500 година кинески морепловац Ченг Хоу дошао је до афричких обала." (*New China News Agency*, June 5, 1965; Бабић 2022, 141).

Модерни кинеско-афрички односи могу се поделити у три фазе: *Прва фаза* (1949–1979), *Друга фаза* (1979–1999), *Трећа фаза* (2000 – до данас).

Прву фазу (1949–1979) карактерише подршка антиколонијалној борби афричких држава, али и ограничена материјална помоћ због, тада још увек тешке, економске ситуације у Кини. Кина је подржавала све ослободилачке покрете; чак и уколико су постојали супротстављени ослободилачки покрети, Кина је настојала да одржи отворене канале комуникације са свима (Taylor 2006, 28; Бабић 2022, 141).

Симбол сарадње Кине и Африке у XX веку била је железничка пруга *TAZARA,* која је спајала Танзанију и Замбију. Пруга је грађена у периоду 1967–1975 и дугачка је 1.860 км. Њена укупна цена износила је 600 милиона долара. Пруга је изграђена с циљем да се смањи зависност од Родезије и других територија под белачким апартхејдом. Овај подухват представља симбол антиимперијалистичке, комунистичке солидарности, као и симбол кинеско-афричког пријатељства (Brautingam 2009; Бабић 2022, 141).

Важан догађај у историји азијско-афричких односа представља Конференција у Бандунгу одржана 1955. године. Без обзира на то што афричке државе нису имале централну улогу на конференцији, Африканци су по први пут могли да се информишу по питању кинеских намера у погледу Африке. Несумњив знак да је Африка добила на важности у очима кинеске спољне политике, представља и податак да је септембра 1956. у Министарству спољних послова Кине формирано

одељење за Западну Азију и Африку (Taylor 2006, 21).[56] Тада је премијер Џоу Енлај установио пет принципа кинеске помоћи:

- Узајамно поштовање суверенитета и територијалног интегритета;
- Споразум о ненападњу (принцип ненасиља);
- Немешање у унутрашње послове друге стране;
- Сарадња на равноправној основи уз обострану корисност;
- Мирна коегзистенција (Cheru, Obi 2010, 55; Бабић 2022, 142).

Оригиналних пет принципа су 1964. године замењени са „Осам принипа економске и техничке помоћи". Они углавном представљају допуну претходних „пет принципа", додатно наводећи неколико ставки: 1) кинеска помоћ требало би да буде усмерена ка изградњи локалних капацитета; 2) кинески стручњаци који су ангажовани у Африци требало би да имају исти животни стандард као и локални стручњаци; 3) економска сарадња требало би да промовише самосталност и независност афричких држава, док би поштовање суверенитета требало да подразумева одсуство политичких и економских услова (Haifang, 2010; Бабић 2022, 125).

Након конференције, у периоду 1960–1965, Кина је постигла велики дипломатски успех, остваривши дипломатске односе са четрнаест нових, независних држава. Кинеско руководство је са благонаклоношћу гледало на независност нових афричких држава. Ипак, неке од ових држава биле су проблематичне за Кину по питању идеолошких ставова, јер су своје ослобођење постигле без спровођења револуције, задржавајући постојећи колонијални, капиталистички образац (Taylor 2006, 21; Бабић 2022, 142).

У периоду између 1973–1979. помоћ намењена Африци износила је 6,92% кинеског БДП-а. Ипак, кинески званичници су инсистирали на томе да се не користи термин „помоћ", већ да су средства опредељења у духу сарадње, солидарности и пријатељства. У овом периоду, Кина је прибегла јакој дипломатској иницијативи како би надокнадила пропуштено за време културне револуције.[57] У овом периоду број

[56] Претходно, афричко одељење било је груписано са западноевропским. Ова промена сугерише растући значај антиколонијалног расположења у кинеској спољној политици (Taylor 2006, 21).

[57] Кинеска културна револуција представљала је социјални и политички покрет који се догодио у периоду 1966–1976 године. Циљ покрета било је радикално наметање

афричких држава које су признале Кину порастао је на 37 (Cheru, Obi 2010, 55; Бабић 2022, 142).

Другу фазу (1979–1999) карактерише лојалност афричких држава након догађаја на тргу Тјенанмен, које се нису придружиле свеопштој осуди Кине. Заузврат, током Хладног рата Кина је настојала да пружи дипломатску и техничку помоћ подсахарским земљама у борби против сиромаштва. Кина то није радила из алтруистичких разлога већ из жеље да обезбеди међународно признање (Бабић 2022, 142).[58]

Премијер Жао Зијанг објавио је 1983. године четири принципа економске и техничке сарадње између Кине и Африке: једнакост, обострана корисност, фокусирање на постизање практичних резултата и тржење могућности за заједнички развој.[59]

Током 1990-их, када су афричке земље биле интензивно укључене у програме структурног прилагођавања, кинеске власти су схватиле да традиционални принципи сарадње више нису дорасли изазову. Уследиле су „реформе" у кинеско-афричкој сарадњи. Први сегмент реформи укључивао је интензивирање трговине. Друга важна реформа била је одлука да се започне са програмом интензивног кредитирања, који би притом подржавао пласман кинеске робе. Први такав споразум потписан је са Зимбабвеом јула 1995. За неколико година Кина је потписала такве уговоре са 23 афричке земље (Бабић 2022, 143).

Трећа фаза почиње 2000. године и заснована је на документу „Кинески бели папир о Африци" и форумима о кинеско-афричкој сарадњи (*FOCAC*). „Кинески бели папир о Африци" је обиман стратегијски документ усвојен 2006. године који дефинише односе Кине и Африке. Ово је оквирни документ који више пружа смернице него што

маоистичке идеологије. Током овог периода на пољу међународне сарадње Кина је углавном назадовала или стагнирала. До краја културне револуције Кина је у Подсахарској Африци водила политику двоструке сабље. С једне стране Кина је радо подржавала ослободилачке покрете у Африци, али је ограничила своје деловање на материјалну подршку (Taylor 2006, 33–34).

[58] У тој намери Кина је и успела 25. X 1971. године усвајањем резолуције СБ УН 2758. Ова резолуција омогућила је Народној Републици Кини да заузме место сталне чланице СБ УН. Пресудне гласове подршке пружиле су управо афричке државе, њих 26.

[59] Ови принципи су садржани у оквиру раније наведених осам принципа.

даје конкретне циљеве сарадње између земаља. *FOCAC* форуми и конференције су заправо средство за спровођење (операционализацију) циљева који су установљени Белим папиром (Power, Mohan, Mullins 2012, 64; Бабић 2022, 143).

Бели папир се састоји од пет делова. У првом делу се констатује како Кина и Африка имају компатибилне стратегије развоја. Изражава се мишљење да је створена јединствена историјска прилика за сарадњу. Наводи се како Кина може помоћи Африци у превазилажењу „уских грла" у технолошком развоју, убрзању индустријализације и искоришћавању природних ресурса, те њихово трансформисање у мотор привредног развоја. Наводи се како је Кина спремна за свеобухватно стратешко партнерство.

Други део говори о кинеској искрености и солидарности. Посебно се наглашава спремност Кине да поштује суверенитет афричких држава и њихове самосталне одлуке. Такође се истиче и спремност за узајамно учење у развоју политичких и привредних система. На крају другог дела посебно се наглашава да Кина никада неће покушати да понови колонијалне методе, нити ће покушати да свој властити развој остварује на штету афричке животне средине и дугорочних интереса континента у целини.

У трећем делу, који је и најопширнији, говори се о промоцији развоја у готово свим областима. На првом месту говори се о сарадњи у свим међународним организацијама и мултилатералним иницијативама, укључујући и климатске споразуме. Затим о неопходности убрзања процеса индустријализације у Африци и модернизацији афричке пољопривреде (пре свега применом високе технологије која би вишеструко повећала приносе). Такође је било речи о потреби за бољом финансијском сарадњом, као и стварању повољније инвестиционе климе између Кине и Африке. Кина је показала спремност да омогући бесцаринski извоз 97% афричких производа у Кину. У овом делу се наводи да ће Кина подржавати развој зона слободне трговине и регионалне интеграције на континенту. Унутар овог сегмента разматране су инвестиције у афрички здравствени и образовни сектор. Пре свега, у фокусу су борба против еболе и маларије и обука кадрова медицинске струке, али и обука у свим другим областима. Овај део споразума подразумева и сарадњу у погледу борбе против климатских промена, као и сарадњу из области културе. Поред многобројних других области посебно је битно истаћи сарадњу у области безбедности. Кина је још

једном изразила спремност да у потпуности дозволи афричким земљама да решавају унутрашње изазове на властити начин. Додатно, наводи се да ће Кина чувати заједничке интересе које има са другим афричким земљама. На крају анализе трећег дела Белог папира неопходно је издвојити део у коме се експлицитно наводи да ће Кина подржавати регионалне безбедносне иницијативе унутар континента.

Четврти део Белог папира говори о томе како ће његови циљеви бити имплементирани путем *FOCAC* самита (о чему ће бити речи у наредним пасусима).

Пети део Белог папира говори о односима Кине према афричким мултилатералним и регионалним организацијама. У документу се наводи да Кина изузетно цени Афричку унију, (у прилог томе говори и чињеница да Кина има сталну мисију при АУ) и подржава унутарафричке интеграције. Такође се изражава позитиван став Кине према афричким регионалним економским комитетима.

FOCAC иницијатива одвија се у оквиру министарских конференција и самита. Прва министарска конференција одржана је у периоду 10–12. октобра 2000. године. Састанку су присуствовали званичници 44 афричке земље. Главни фокус (који је доминирао на још неколико каснијих састанака) били су међудржавна трговина и инвестиције.

Друга министарска конференција одржана је у Адис Абеби у периоду 15–16. децембра исте године. Овог пута делегације афричких земаља биле су на много вишем нивоу. Такође, састанку су присуствовали и званичници Афричке уније, што је додатно оснажило мултилатерални карактер скупа.

Први *FOCAC* самит и Трећа министарска конференција одржани су заједно у Пекингу од 3. до 5. новембра 2006. године. Кинески председник Ху Ђинтао обећао је пет милијарди долара кредита у виду концесија афричким земљама. На овом самиту основан је и кинеско-афрички развојни фонд са почетним капиталом од милијарду долара.

Четврта министарска конференција одржана је у Шарм ел Шеику 8. и 9. новембра 2009. Поред стандардног дела о ефикасности до сада договорених мера, на овом самиту су договорене и значајне инвестиције у здравствени сектор у Африци. Кина се обавезала да ће обезбедити медицинску опрему и терапију против маларије у вредности 500 милиона јуана. Такође, Кина је обезбедила обуку за 3.000 медицинских радника.

Поред инвестиције у здравство, планирана је и инвестиција у просветни систем: Кина се обавезала да ће изградити 50 школа и обучити 1.500 наставника и директора. Додатно, број кинеских државних стипендија, намењених афричким ученицима који желе да студирају у Кини, повећан је на 5.500 до 2012. године.

Други *FOCAC* самит и Шеста министарска конференција такође су одржани заједно 4. и 5. децембра 2015. у Јоханезбургу. Можда и најинтересантнији договор са овог самита јесте пројекат довођења сателитске телевизије у 10.000 афричких села. Овај пројекат је свакако омогућио пројекцију кинеске меке моћи на афрички континент.

Трећи *FOCAC* самит одржан је у Пекингу септембра 2018. године.[60] На самиту су присуствовале све земље чланице АУ, осим Есватинија који признаје Тајван као независну државу (Бабић 2022, 144).

Кључни аспекти овог самита укључују:

- Заједничка одговорност – обе стране се обавезују да ће подржавати међусобне суштинске интересе и решавати главна међународна и регионална питања на координисан начин. Ово јача заједничке интересе не само за Кину и Африку већ и за друге земље у развоју.
- Користећи своје комплементарне развојне стратегије и могућности из иницијативе попут Појаса и пута, Кина и Африка имају за циљ да прошире области сарадње и открију нове потенцијале за сарадњу.
- Примарни циљ је побољшање благостања обичних људи у Кини и Африци. Сарадња би требало да значајно побољша животе појединаца на обе стране.
- Културни просперитет – јачање везе између двеју цивилизација. Кина и Африка се фокусирају на повећану размену, међусобно учење и хармоничан суживот. Ово обогаћује културне и уметничке аспекте и негује културни раст.
- Заједничка безбедност – Кина нуди конструктивну подршку за јачање способности афричких земаља да саме обезбеде стабилност и мир. Посвећеност се огледа у подршци напорима афричких организација попут АУ у решавању регионалних изазова.

[60] Последњи овакав самит одржан је у новембру 2021. у главном граду Сенегала, Дакару, али га нећемо анализирати јер је изван временског оквира овог рада.

- Хармонија са природом – Кина и Африка појачавају сарадњу на еколошким питањима и питањима животне средине, укључујући климатске промене, чисту енергију и заштиту дивљих животиња. Циљ је стварање хармоничне коегзистенције између људи и природе у оба региона.

Неопходно је истаћи да постоје одређени дисонантни тонови између мултилатералног механизма *FOCAC*-а и билатералних активности које кинеске власти спроводе са афричким земљама. Мултилатерална иницијатива страда због чињенице да Кина преферира да оствари привилеговане билатералне односе са политички и економски важним земљама. Постоје чак тврдње да Кина користи *FOCAC форуме* као „маску", којом показује формално интересовање за Африку у целини, док се „права динамика" одвија на билатералном нивоу (Power, Mohan, Mullins 2012, 85; Бабић 2022, 144).

8.1.2. Кина и Африка у савременим међународним односима

Постепено, кинески херметички затворен комунизам прерастао је у прагматични приступ мултилатералној дипломатији. Данашња Кина настоји да повећа свој политички утицај и престиж кроз проактивно учешће у садашњем (либералном) поретку (за сада) избегавајући директну конфронтацију са њим. У реализацији тог циља Кина примењује различите стратегије: одбацује амерички унилатерализам, притом промовишући мултилатерализам, креира нове међународне асоцијације и иницијативе. Користећи меку моћ у земљама у развоју Кина обезбеђује гласове против америчких иницијатива, на тај начин Кина постепено и латентно разграђује *Pax Americana* концепт (Бабић 2022, 145).

Голдштајн (*Avery Goldstein*) тврди да Кина нема никакву велику стратегију за преузимање водеће улоге у свету. Он пак сматра да је кинеско руководство осмислило стратегију која би у првим декадама XXI века обезбедила повољне услове за даљу модернизацију земље, тј. да је циљ стратегије смањење ризика од перцепције Кине као претње која мора бити обуздана (Goldstein 2005; Бабић 2022, 145).

Како тврди садашњи кинески председник, Си Ђинпинг, социјализам са кинеским карактеристикама ушао је у нову еру; неке од промена које је Си увео подразумевају врло активну дипломатију: политику „довођења

странаца“ (请进来, qingjinlai) и већ општепознату политику „излажења“ (走出去, Zǒu chūqù).

Концепт „сви под [једним] небом“ (天下, Tiānxià) промовисан је од стране Кине као модел светског поретка. Филозоф Џао Тинјанг *(Zhào Tīngyáng*) 2005. године објавио је књигу о овом концепту, сматрајући га кинеском алтернативом западњачком концепту међународних односа. Само одређење појма је многозначно, може се превести као „све под небом“ или као „земља“ и „свет“. Ипак, термин има и два нормативна значења: „сви људи“ и „светске институције“. Џао користи термин како би предложио решење за светски хаос који је исувише компликован да би био решен од стране једне супер силе или међународне организације. Уместо тога потребна је глобална перспектива која укључује све и омогућује правичнија решења. Он наводи да је овај концепт сличан идеји Уједињених нација која каже „све нације у једној породици“, али Џао сматра да концепт УН има један инхерентан проблем, а то је став да је друштво засновано на збиру индивидуалаца. Такође, он сматра да УН спроводе западњачки концепт модерности. С друге стране, кинески концепт „сви под једним небом“ инсистира на схватању света као целине, која прихвата различитости које су део света (Carrozza 2018, 78–80; Бабић 2022, 145).

Постоји још један концепт са блажом реториком. План бившег председника Ху Ђинтаоа о хармоничном друштву такође је објављен 2005. приликом његовог обраћања у УН. Тада је навео да је Кина спремна да иде путем мирног развоја носећи заставу дуготрајног мира (Jintao 2005; Бабић 2022, 145).

Пројекат садашњег председника Си Ђинпинга, који је презентован новембра 2012. године – *Кинески сан,* представља велико подмлађивање кинеске нације и састоји се од четири дела: 1) снажне Кине (економски, политички, дипломатски, научно и војно); 2) цивилизоване Кине (засноване на једнакости и праведности, богатој култури и високим моралним стандардима); 3) хармоничне Кине у којој су све социјалне класе уједињене; 4) предивне Кине са здравом животном средином и ниским степеном загађења (Carrozza 2018, 81–82; Бабић 2022, 145).

Принципи сарадње који обликују владавину Си Ђипинга, када су у питању односи Кине и Африке, су принципи искрености, стварних резултата, пријатељства и пословања у доброј вери. Принцип искрености

наглашава да Кина третира афричке нације као истинске пријатеље. Кина види солидарност и сарадњу са афричким земљама као суштинске аспекте своје спољне политике. Она обећава међусобну подршку у односима са афричким државама по питањима која се односе на њихове суштинске интересе. Кина доследно подржава став Африке о глобалним и регионалним питањима, залажући се за заједничке интересе земаља у развоју. Кина и даље подржава самоопредељење Африке у решавању њених изазова. Присутна је континуирана помоћ афричким земљама у проналажењу развојних путева, усклађених са њиховим јединственим националним околностима. Поред тога, Кина је отворена за размену искустава у руковођењу државом и промовисање заједничког развоја, ослањајући се на мудрост различитих цивилизација.

„Прави резултати“ су примарни циљ сарадње Кине са Африком. Кина даје приоритет сарадњи у којој сви добијају и активно спроводи овај принцип. Она је посвећена блиском усклађивању сопственог развоја са развојем Африке и повезивању интереса кинеског народа са интересима Африканаца. Чинећи то, Кина има за циљ просперитет афричких нација и побољшање живота обичних становника континента. Кина је у последње време интензивирала своје напоре и сарадњу са Африком. Планирано је даље проширење сарадње у области инвестиција и финансирања са Африком, као и јачање узајамно корисних партнерстава у пољопривреди и производњи. Овај приступ има за циљ да помогне афричким земљама да искористе своје ресурсне снаге за покретање развоја и постизање самодовољности и одрживости.

Грађење пријатељства је водећи принцип за Кину у јачању односа са Африком. Полазна претпоставка је да су Кина и Африка природно предодређене да буду блиски пријатељи. Темељ и виталност кинеско-афричког пријатељства леже у њиховом народу, а свеобухватни циљ њиховог односа је да користе свом становништву. Две стране већ дуго наглашавају међуљудску размену, подстичући међусобно разумевање између Кинеза и Африканаца. Ова чврста друштвена веза поставила је основу за трајно кинеско-афричко пријатељство. То пријатељство је окренуто будућности и захтева сталне напоре мотивисане кинеске и афричке омладине. Подстицање размене младих је кључно за одржавање виталности и енергије овог пријатељства.

У складу са грађењем пријатељства произилази и принцип „пословања у доброј вери“. То је кључни принцип који би требало да обезбеди повољно решавање питања и проблема који произилазе из сарадње. И Кина и Африка пролазе кроз брзи развој, а њихово заједничко разумевање треба да буде ствар договора. Кина је посвећена директном суочавању са свим новим изазовима у кинеско-афричким односима и посвећена је ефикасном решавању проблема. Ова посвећеност заснована је на међусобном поштовању и решености да се заједничким напорима постижу резултати који ће користити обема странама (*The State Council Information Office of the PRC*, November 2021, 2).

Приступ који је Кина одабрала према Африци је у складу са традиционалном кинеском филозофијом: „Не чини другима оно што не желиш да други чине теби“. Када се ти принципи операционализују долазимо до конкретних смерница у односима Африке са Кином:

- Немешање у развојни пут – Кина поштује право афричких земаља да изаберу свој развојни пут који одговара њиховим јединственим околностима.
- Немешање у унутрашње послове – Кина се уздржава од мешања у унутрашње ствари афричких нација.
- Без наметања воље – Кина не намеће сопствене преференције афричким земљама.
- Без политичких обавеза – Кинеска помоћ Африци се пружа без постављања политичких услова (осим подржавања политике једне Кине).
- Без политикантског профитирања – Кина избегава да тражи себичне политичке користи кроз улагања и финансирање сарадње са Африком (Ibid., 3).

8.2. Природа, квантитет и квалитет кинеског економског ангажовања у Подсахарској Африци

„Гледамо на исток јер тамо Сунце излази
– окрећемо леђа Западу јер тамо Сунце залази“.
(Роберт Мугабе)

8.2.1. Трговинска размена

Графикон 2. Трговинска размена Кине и Африке 2014–2019

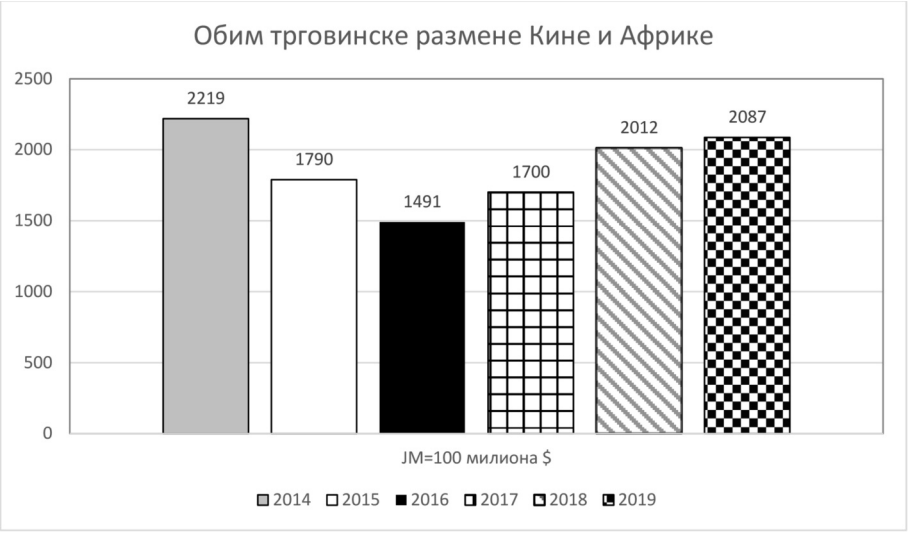

Извор: The State Council Information Office of the PRC November 2021, 6.

Кина је највећи трговински партнер Африке пуних 12 година – од 2009. структура трговине Кине и Африке се побољшава. Дошло је до значајног повећања кинеског извоза технологије у Африку, при чему извоз механичких и електричних производа и високотехнолошких производа сада чини више од 50 одсто укупног извоза. Кина је повећала увоз производа (не укључујући природне ресурсе) из Африке и понудила режим нулте царине за 97% опорезивих артикала, које у Кину извозе 33 најнеразвијеније земље у Африци. Циљ ове иницијативе је да већи број афричких пољопривредних и индустријских производа добије приступ

кинеском тржишту. Кинески увоз услуга из Африке расте по просечној годишњој стопи од 20% од 2017. године, отварајући близу 400.000 радних места за афрички континент сваке године. Последњих година кинески увоз пољопривредних производа из Африке је такође порастао, а Кина се појавила као друга највећа дестинација за афрички пољопривредни извоз. Процват трговинске размене догодио се захваљујући новим пословним моделима, укључујући прекограничну е-трговину. Сарадња у оквиру иницијативе за е-трговину је напредовала. Кина је изградила механизам за сарадњу у области е-трговине са Руандом, а кинеска предузећа била су активна у улагању у иностране центре за испуњавање наруџби. Висококвалитетни и специјални производи из Африке сада су директно доступни кинеском тржишту преко платформи за е-трговину (*The State Council Information Office of the PRC*, November 2021, 6).

8.2.2. Носиоци кинеских инвестиција у Подсахарској Африци

Три главне кинеске институције које се ангажују у Подсахарској Африци су: Министарство трговине, Министарство спољних послова и Ексим банка (Brautingam 2009, 105). Министарство финансија је такође укључено у ове активности, будући да је оно главни располагач буџета. Наредна слика пружа увид у кинески систем економске сарадње са иностранством.

Слика 2. Организација економске сарадње са иностранством НР Кине

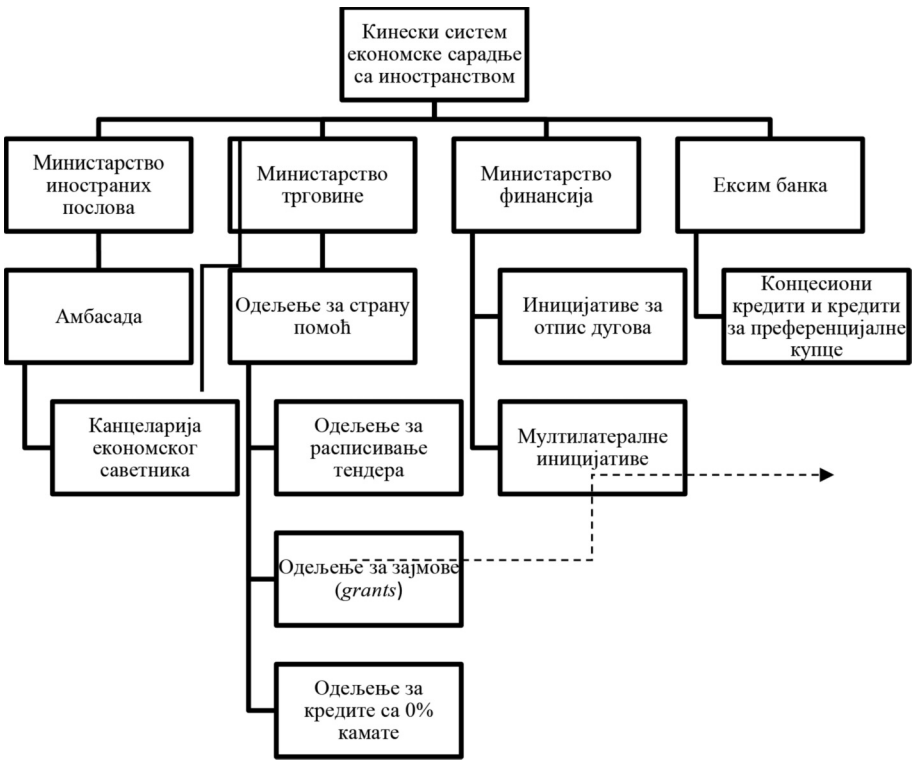

Извор: Прилагођено према: Brautingam 2009, 108; Бабић 2022, 131.

Приложена слика биће тумачена редом, с лева на десно:

а) Министарство иностраних послова има главну саветодавну улогу приликом опредељивања количине средстава која долазе у неку земљу Подсахарске Африке. Суштински, улога Министарства спољних послова је да координира Министарство трговине коме су комерцијални интереси Кине на првом месту. Амбасаде и друга дипломатско конзуларна представништва имају веома важну улогу, с обзиром на то да се у њима налазе канцеларије економских саветника који процењују економске могућности одређене афричке земље и истражују могућности за инвестиционе пројекте.

б) У оквиру Министарства трговине постоји одељење за страну помоћ које је све до 1982. године носило назив „Министарство за економске односе са иностранством“. Данас овај департман представља централни део Министарства трговине у погледу питања која се баве страном помоћи. Одељење није велико и броји између 70 и 100 запослених. Основни задаци овог одељења су издавање грантова и кредита са 0% камате. Одељење за тендере, сарађује на техничком нивоу са Ексим банком приликом обраде и реализације кредита.

в) Циљ Министарства финансија је да обезбеди испуњавање спољнополитичких циљева који нису увек сагласни са пословним интересима, тј. остваривањем профита. Такође, Министарство финансија учествује у формирању инвестиционог плана за одређену земљу примаоца. Веома важна надлежност у оквиру Министарства финансија је одобравање иницијатива за отпис дуга афричким земљама. Прилично интересантан пример отписа дугова догодио се у мају 2001. када је Кина безусловно отписала све дугове који су требали да буду исплаћени до 1999. На питање да ли постоје било какви услови са кинеске стране, амбасадор Кине у Сијера Леонеу је одговорио: „Није било преговора, они једноставно нису у могућности да плате“ (Brautingam 2009, 137; Бабић 2022, 146,147).

г) Ексим банка − циљ пословне политике Ексим банке је пословање на граници рентабилности. Профит свакако није приоритет, али банка настоји да избегне зависност од државних субвенција. Концесиони кредити које одобрава Ексим банка додељују се у сарадњи са одељењем за страну помоћ (конкретно одељењем које расписује тендере). Концесиони кредити су готово увек пропраћени споразумима о преференцијалној куповини, који бивају склапани са земљом која је корисник кредита. Ове кредите директно субвенционише кинеска влада. У наставку је детаљније представљен поступак одобравања кредита у коме учествује Ексим Банка и приказан је на следећој слици.

Слика 3. Процес обраде кинеског кредита некој афричкој земљи

Извор: Бабић 2022, 147.

Легенда:

1 – Пријављивање за кредит

2 – Прелиминарна процена клијената

3 – Усвајање нацрта споразума на билатералном нивоу

4 – Усвајање уговора о пројектном финансирању

5 – Резервисање средстава

6 – Слање уговорне документације, склапање комерцијалних уговора

7 – Слање документације и извештаја о напретку

8 – Исплата кредита

9 – Отплата главнице, камате и накнада

Неопходно је имати у виду да су конкретне улоге неког од ова четири актера обавијене велом тајне и да је немогуће направити конкретну и апсолутно прецизну поделу рада међу овим актерима због традиционалне кинеске нетранспарентности.

8.3. Начини инвестирања Кине у Подсахарској Африци

8.3.1. Специјалне економске зоне

Циљ Специјалних економских зона (СЕЗ) је да створе либерално инвестиционо окружење фокусирано на стратешке индустрије које привлаче стране инвеститоре (Rotberg 2008, 137).

Четири Специјалне економске зоне (СЕЗ) основане су у децембру 1978. године. Ове зоне представљају један од механизама политике „отворених врата“, коју је Кина спроводила с циљем да се отвори према свету. Зоне су лоциране у Шенжену, Џухају, Шантоу и Сјамену (која је формирана 1980). Додатно, пета економска зона направљена је 1988. у провинцији Хајнан. Ова зона обухватала је шест градова са укупном популацијом од 7,4 милиона људи и била је највећа међу њима. Избор локација имао је своје стратегијске разлоге, узимајући у обзир близину Хонг Конга, Шенжена и Тајвана, а такође је омогућавао и лакши приступ страним инвеститорима (Ibid.,138–139).

Од подсахарских земаља СЕЗ постоје на Маурицијусу, у Нигерији, Танзанији, Замбији. Стратешка намера иза ових СЕЗ била је да:

- Представљају противтежу протекционистичким мерама против кинеских производа тако што преносе производњу у друге земље.
- Помогну кинеским предузећима да се прошире на новим тржиштима. Кинези су препознали растући тржишни потенцијал подсахарског региона и чињеницу да куповна моћ становништва на овом простору константно расте. О томе сведочи и чињеница да је извоз Кине у Африку 2008. године износио 50 милијарди долара, а 2018. се дуплирао на 100 милијарди долара (*China Africa Research Initiative – CARI*, мај 2019).
- Смање ризик кинеским фирмама које послују у Подсахарској Африци (и генерално гледано свуда у иностранству), тако што им пружају ниво одређене државне заштите путем међувладиних споразума. Реч је заправо о развоју кинеске логистике у Подсахарској Афици. Под овим се подразумева више ствари: од изградње инфраструктуре различитог типа, до стварања пословне праксе која погодује кинеским компанијама (Antonio, Ma 2015, 86–87).

- Промовишу индустријску конкурентност, стварајући кластере предузећа унутар једне индустрије. Овако уједињени кластери стварају стандардизовану платформу која омогућује даљи продор кинеских предузећа на тржиште.
- Потрага за природним ресурсима − СЕЗ омогућују не само истраживање нових природних ресурса већ и њихову прераду на локалном тлу у Подсахарској Африци. На овај начин кинеска предузећа настоје да ухвате корак са западним компанијама које су дуже присутне у овом сектору.
- Ове зоне се сматрају „сигурним лукама“ за кинески капитал (Бабић 2022, 148).

Специјалне економске зоне омогућавају: 1) трансфер кинеског искуства и знања; 2) омогућују останак афричких природних ресурса на тлу Африке. Ово је од посебног значаја за Кину, будући да на тај начин оспорава оптужбе за извлачење природних ресурса из Африке; 3) у оваквим економским зонама запошљавају се локални радници и производи домаћа роба, што поред запослености доприноси и индустријализацији Подсахарске Африке стварањем индустријских кластера. Поред ових функција, које су више оријентисане на микроклијентелу, СЕЗ остављају простор и већ развијеним кинеским предузећима. С обзиром на то да су ова предузећа регистрована као домаћа, она смањују проблем прекомерног увоза у афричким земљама. Заправо СЕЗ су корисне за све: развијају локална, мала предузећа, што омогућава повећање економске активности, смањење незапослености и јачање локалних капацитета у подсахарском региону. Такође, пружају могућност великим кинеским предузећима и на тај начин помажу и кинеској економији (Antonio, Ma 2015, 85).

Земље у Подсахарској Африци које Кина бира за стварање СЕЗ имају дугу традицију присних односа са Кином, али такође одражавају и кинеске комерцијалне приоритете.

У Замбији постоје чак две СЕЗ. Једна се налази у ексклузивном бакарном појасу у граду Чамбиши. Почетно улагање износило је 800 милиона долара. Фирме које послују у оквиру СЕЗ-а уживају пореске подстицаје и изузете су од царина. Према споразуму о СЕЗ-у замбијска влада морала је да одвоји 45 км^2 земљишта, док су изградњом објеката руководиле кинеске компаније. У прераду бакра уложено је 250 милиона

долара. Процењује се да зона запошљава 60.000 замбијских радника и да у њој послује преко 30 кинеских компанија (Rotberg 2008,144). Друга СЕЗ налази се у Лусаки са фокусом на логистику, трговину и сектор некретнина (Бабић 2022, 149).

Друга држава у којој је направљена званична СЕЗ на афричком континенту и отворена јула 2007. је Маурицијус. Маурицијус је стратешка дестинација за кинеске инвестиције због своје локације у Индијском океану и примамљивих инвестиционих закона. Компаније са Маурицијуса су добро интегрисане у привреду Јужне Азије, док је као држава Маурицијус члан бројних афричких регионалних организација и иницијатива, као нпр. Развојне заједнице Јужне Африке и заједничког тржишта Источне и Јужне Африке. Овим путем роба са Маурицијуса ужива преференцијални третман на значајном делу афричког тржишта. Такође, на Маурицијусу постоји кинеска етничка заједница која игра важну улогу у трговини две земље. Сви ови фактори допринели су доношењу одлуке о отварању СЕЗ-а на Маурицијусу. Главни финансијер овог пројекта била је Кинеска развојна банка (CDB), која је своје прво афричко представништво отворила управо на Маурицијусу.

Инвестициони пројекат замишљен је врло амбициозно: у вредности од 500 милиона долара, са преко четрдесет компанија које би омогућиле нових 13.000 радних места (5.000 за локалне раднике и 8.000 за раднике из Кине по уговору). Међутим, у периоду 2007–2008. дошло је до потешкоћа у изградњи. СЕЗ је ипак завршена, али са знатно мањим капацитетом: свега четири кинеске компаније и укупном инвестицијом испод 40 милиона долара. Величина, ипак, није главни циљ овог пројекта. Ова зона представља одскочну даску Кини, према остатку Африке. Протоком времена, повећањем економске активности унутар СЕЗ-а и променом оријентације зоне на извозно оријентисану, пристиже све више приватних компанија (Rotberg 2008, 145–146).

Етиопска оријентална индустријска зона лоцирана је у граду Дукем, недалеко од Адис Абебе. Конструкција је трајала од 2007–2014. године. Фокус ове индустријске зоне је на металургији, електичним машинама и грађевинским материјалима. У овој зони тренутно послује двадесетак предузећа која креирају око 20.000 радних места. Нови инвестициони циклус вредан 400 милиона долара покренут је 2014. године (Antonio, Ma 2015, 89,101).

У Нигерији се налазе две СЕЗ: зона у Леки и зона у Огуну. СЕЗ Лека је подељена у шест сектора: транспортна опрема, текстилна и друга лака индустрија, кућни апарати, изградња складишних капацитета, комуникациона опрема и роба широке потрошње. Оно што је занимљиво у вези ове слободне зоне је њен међународни карактер, тј. отвореност за све инвеститоре, а не само кинеске. У овој зони послује преко четрдест компанија (Antonio, Ma 2015, 99). Друга СЕЗ налази се тридесет километара од главног града Нигерије – у Огуну. Зона је фокусирана на производњу грађевинских материјала (пре свега керамике), обраду дрвета и производњу намештаја. За ову зону карактеристично је промовисање малих привредника (Бабић 2022, 150).

8.3.2. Периодизација, структура и распрострањеност кинеских инвестиција

Пре детаљне анализе кинеских инвестиција, неопходно је урадити њихову периодизацију и категоризацију која ће бити представљена у две табеле.

Табела 8. Периодизација и карактеристике кинеских инвестиција

Периодизација	Карактеристике
1949–1980	Веома мали број кинеских компанија које углавном спроводе програме помоћи које је прописала влада.
1980–средина 1990	Долазак великих државних и провинцијских предузећа. Њихово деловање повезано је са дипломатским циљевима Кине. Мали удео приватних компанија.
средина 1990–2000	Државна предузећа инвестирају у ресурсе, енергетику и инфраструктуру. Повећава се број приватних компанија које истражују афричко тржиште.
2000–2005	Ширење делатности државних, а поготово приватних компанија. Почиње стварање бизнис кластера, трговинских зона и индустријских паркова.
Након 2005	Пролиферација кинеских компанија у све секторе, даљи развој стратегије кластера.

Извор: Бабић 2022, 150.

Табела 9. Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци

Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци		
Велика предузећа (баве се доминантно природним ресурсима и ифраструктуром)	**Средња предузећа (производња, велепродаја)**	**Мала предузећа (малопродаја, услуге)**
Државна предузећа централне владе	Приватна предузећа са седиштем у Кини	Мали, локални предузетници лоцирани у Подсахарској Африци (кинеска дијаспора)
Државна предузећа кинеских провинција		

Извор: Бабић 2022, 150.

Анализом табела 8. и 9. може се уочити да је Кина користила велика, државна предузећа за улазак на подсахарско тржиште. Када су пробијене баријере које спречавају улазак на тржиште, кинеске приватне компаније почињу да делују упоредо са државним компанијама. С временом се врши прерасподела посла, долази до пролиферације кинеских фирми у све секторе и узајамне синергије међу кинеским компанијама (Бабић 2022, 150).

Кина је основала преко 3.500 компанија различитих врста широм континента. Приватне компаније су постепено постале главна инвестициона снага у Африци; више од 80 одсто њихових запослених су мештани, а они су директно и индиректно отворили милионе радних места (*The State Council Information Office of the PRC*, November 2021, 6).

У погледу директних инвестиција од велике важности је 2011. година у којој је Кина по први пут претекла САД у апсолутном износу, што се може сматрати историјским моментом.

Слика 4. Однос америчких и кинеских СДИ у Подсахарској Африци (2003–2015)

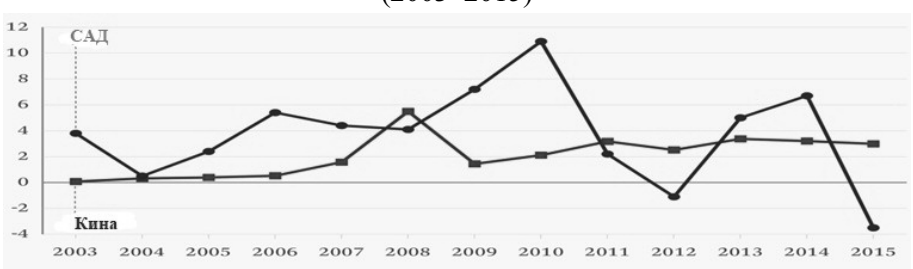

Извор: UNTCD Bilateral FDI Statistics, China Statistical Yearbook

Према подацима *AEI Chinese investment trackers* укупне кинеске инвестиције у Подсахарску Африку (из анализе су искључени Буркина Фасо, Сомалија и ЦАР) у периоду 2005–2018. износиле су 302,83 милијарде долара, што овај регион ставља на друго место, одмах иза Европе у коју је пласирано 375,82 милијарди долара (AEI website).

Графикон 3. Директне инвестиције Кине у Африку

Извор: The State Council Information Office of the PRC November 2021, 6.

Унутар Подсахарског региона по државама то изгледа овако:

Графикон 4. Расподела кинеских инвестиција
по државама Подсахарске Африке (2014–2018)

Извор: Бабић 2022, 151.

Претходни графикон сведочи о томе да Кина нема миљенике у Подсахарској Африци. Нигерија је највише заступљена, али то је и природно с обзиром на то да је нигеријска економија највећа у региону. Све остале земље су равноправно заступљене. Једини и свима добро познати услов за кинеске инвестиције је политика једне Кине.

У структурном смислу то изгледа овако:

Графикон 5. Кинеске инвестиције по секторима

Извор: Бабић 2022, 151.

Графикон 5. показује да су кинеске инвестиције равномерно распоређене по секторима економије. Тиме је демантован доминантни наратив да Кина искључиво жели афричке природне ресурсе. Од посебне су важности кинеске инвестиције у инфраструктуру, с обзиром на то да је инфраструктура веома битна за развој економије и државе у целини. Пре свега, добра инфраструктура значајна је за повезивање различитих делова земље. Ово је веома битно за велике земље Подсахарске Африке као што су ДР Конго, Судан, Мали и др. јер боља унутрашња повезаност смањује опасност од сецесионизма. Из економског угла, интеграција повећава развој тржишта тако што олакшава трговину, убрзавајући транспорт робе. Добра саобраћајна инфраструктура повећава мобилност радне снаге и има потенцијал да успори процес урбанизације, тј. депопулацију руралних средина Подсахарске Африке, што већ сада представља демографски изазов. Побољшање инфраструктурних

капацитета утиче и на квалитет живота обичних људи јер, поред доступности, побољшава квалитет здравста и школства (Бабић 2022, 152).

Потребе за инфраструктуром у региону Подсахарске Африке су огромне. Стотине милиона Африканаца нема основну инфраструктуру. Као што је указано у петом поглављу, западни актери више улажу у „софтвер" (изградња капацитета, ефикасност управе, транспарентност и др.). Кина, с друге стране, фокус ставља на „хардвер", као што је изградња путева, железничке мреже, болнице, школе, стадиони и друге инфаструктуре, која доноси видљиву корист становништву земље у којој се пројекат спроводи (Shikwati 2012, 7, 18). Поред поменуте инфраструктуре, Кина такође гради и „политичку инфраструктуру" у земљама Подсахарске Африке. У Џибутију је изграђена нова зграда Министарства спољних послова, а у Уганди и Мозамбику су изграђене нове зграде парламента. Такође, Кина је подржала изградњу седишта Афричке уније у Адис Абеби са 200 милиона долара. Овај допринос има значајну симболичку улогу, јер сведочи о кинеској подршци унутарафричким интеграцијама (Ibid., 44). Међутим, проблем који се појављује са оваквим типом инфраструктуре јесте њена непродуктивност, због тога се ове често велелепне зграде називају „белим слоновима". Ипак, Кина не гради инфраструктуру насумично и без плана. У првој фази гради се саобраћајна инфраструктура (аеродроми, путеви, железничке пруге и луке), затим се усредсређују на изградњу енергетских капацитета. Очекивани бенефити су већ поменута повезаност и бољи проток робе, али и обезбеђивање извора енергије за будућу индустријализацију (Onjala, 2017).

Постоје многобројни примери кинеске инфраструктуре. У Нигерији Кина је реконструисала хидроелектрану Мабила, радови су почели 2017. а завршени 2021. године. У плану је повећање капацитета, са садашњих 3,050MW на 4,000MW. У будућности, до 2030. године, планирано је подизање капацитета на теоријски максимум од 12.000 MW. У Источној Африци Кина је изградила железничку линију Адис Абеба–Џибути, као и пругу Момбаса–Најроби. Кина је са 90% финансирала изградњу ауто-пута Најроби–Најваша, што је веома значајно будући да је Најваша битна туристичка дестинација. Кинеска државна компанија за лучку инжењерију у Виндхуку (Намибија) на додатних 40 хектара проширила је постојећи

контејнерски терминал на локацији Валвис Беј (*Walvis Bay*). Капацитет се проширује са 350.000 на 750.000 контејнера (Бабић 2022, 152).

Иако на рачун Кине стално пристижу критике из западних медија и академских кругова да је прави разлог изградње „кинеске" инфраструктуре експлоатација афричких природних ресурса, постоје значајне разлике између инфраструктуре коју гради Кина и колонијалне ифраструктуре. Колонијална инфраструктура била је окренута ка споља (од унутрашњости континента према лукама из којих су ресурси извожени у Европу). С друге стране, Кинези граде инфраструктуру од обала ка унутрашњости и на тај начин поспешују повезаност унутар појединачних земаља, а такође и регионално. Изгледа да је западна (академска) јавност више забринута за потенцијални будући кинески неоколонијализам, него што се бави анализом и осудом колонијализма који се већ догодио (Babić 2019; Бабић 2022, 152).

Још једна значајна ставка је кинеско улагање у информационе технологије – тачније повећање доступности интернета, који је сада доступан свим Африканцима. Улога Кине у премошћивању дигиталног јаза и јачању сарадње са афричким државама донела је изузетан напредак. Ова сарадња довела је до значајног напретка у изградњи дигиталне инфраструктуре, транзицији ка дигиталним друштвима и интеграцији нових технологија попут интернета и мобилних финансија (Schiere, Rugumba 2011). Кинеска предузећа су активно учествовала у неколико пројеката постављања подводних каблова који повезују Африку са Европом, Азијом и Америком. Ови подухвати, предузети у партнерству са главним афричким телекомуникационим операторима, резултирали су свеобухватном основном покривеношћу телекомуникацијама широм континента. Више од половине афричких бежичних локација (*hotspot*) и брзих мобилних широкопојасних мрежа (*brodban networks*) успоставила су кинеска предузећа, што подразумева коришћење преко 200.000 км оптичких каблова. Сходно томе, широкопојасни приступ интернету проширен је на шест милиона домаћинстава, од чега користи више од 900 милиона локалног становништва. Ова чињеница има велики утицај на политички систем Подсахарске Африке, с обзиром на то да бирачком телу омогућава приступ информацијама, те на тај начин смањује могућности за контролисање јавног простора које имају аутократски лидери. Додатно, интернет и друштвене мреже олакшавају „догађање народа", тј.

организовање и координисања протеста и демонстрација. На овај начин, вероватно ненамерно, Кина доприноси јачању потенцијала за демократизацију Подсахарске Африке (Бабић 2022, 153).

Утицај ове сарадње је широко распрострањен – са више од 1.500 компанија у 17 градова широм 15 афричких земаља, које бирају кинеске корпоративне партнере за своје подухвате дигиталне трансформације. „Паметна решења" за државне услуге које пружају кинеске фирме прихватило је 29 земаља. Значајна прекретница у овом партнерству укључује успостављање јавне *cloud* услуге у Јужној Африци, која обухвата цео афрички регион. Поред тога, Кина и Африка су постигле прекретницу у покретању прве 5Г независне комерцијалне мреже за умрежавање у региону.

Кооперативни напори између Кине и Африке проширују се и на е-трговину. Иницијативе које промовишу висококвалитетне афричке производе за приступ кинеском тржишту такође су се активно спроводиле. Ово укључује догађаје као што је фестивал е-трговине који је покренула кинеска влада 2019. године.

Кинеска предузећа учествују у изградњи платформи за јавне услуге у Африци, укључујући електронска плаћања и паметну логистику. Ове иницијативе су заједнички осмишљене да негују обострано корисну сарадњу јачањем повезаности. Важна прекретница је постављена током Форума за развој интернета и сарадње Кине и Африке, у августу 2021, када је Кина артикулисала своју намеру да развије и примени план сарадње са Африком, усмерен на подстицање дигиталних иновација у Африци (*The State Council Information Office of the PRC*, November 2021, 7–8).

Кина такође појачава ангажовање у рударском и енергетском сектору, поготово у Боцвани, Замбији, Етиопији; највише ископава бакар (у чак седам земаља), гвожђе (у три државе), хром и манган у две (Vedie 2017). У ту сврху основан је кинеско-афрички фонд за сарадњу производних капацитета. Овај фонд је усмерен ка развоју транспортних мрежа као што су ауто-путеви, железнице и ваздушни системи, уз подстицање индустријализације у Африци, јер је битан цео ланац транспорта и прераде сировина. Иницијатива је до краја 2019. године уложила у преко 15 пројеката који обухватају енергију, ресурсе и производњу. Овај заједнички напор значајно је унапредио индустријски развој у земљама примаоцима. Штавише, ови напори су се материјализовали у стварању соларних

електрана. Кумулативни инсталисани капацитет ових станица прелази 1,5 *GW*. Ово заједничко улагање није само решило несташицу струје, већ је и убрзало успостављање соларних индустријских „екосистема“ у Африци, истовремено доприносећи смањењу емисија угљеника.

У сектору пољопривреде Кина је одувек била вољна да подели искуство и технологију развоја пољопривреде са Африком, да подржи афричке земље у побољшању пољопривредне производње и прераде, и да им помогне у освајању нових технологија које би довеле до софистицираније производње и трговине. Од 2012. године обуку у Кини прошло је 7.456 афричких пољопривредника. Кроз пројекте, попут слања кинеских пољопривредних стручњака у Африку, више од 50.000 афричких пољопривредних газдинстава добило је неопходну стручну помоћ. Изграђена су 23 пољопривредна демонстрациона центра. Кина је успоставила механизме пољопривредне сарадње са 23 афричке земље и регионалне организације и потписала 72 билатерална и мултилатерална споразума о сарадњи у пољопривреди. Године 2019. одржан је први кинеско-афрички форум за пољопривредну сарадњу, којим је најављено оснивање Комисије за пољопривредну сарадњу Кине и АУ и формулисање програма акције за промоцију кинеско-афричке сарадње у модернизацији пољопривреде. Више од 200 кинеских компанија имало је инвестиционе залихе од 1,11 милијарди долара у сектору пољопривреде у 35 афричких земаља. Њихова улагања покривају области као што су садња, узгој и прерада воћа и поврћа. Више од 350 врста афричких пољопривредних производа је предмет трговине са Кином. Све ово осигурава стабилан раст кинеско-афричке пољопривредне трговине.

Кина разуме да је индустријализација витални услов за постизање инклузивног и одрживог развоја афричког континента. Такође, то је кључни услов за стварање радних места, елиминисање сиромаштва и побољшање животног стандарда. Помоћ у осмишљавању политика индустријализације прилагођена је јединственим околностима и развојним потребама сваке афричке нације. Усредсређујући се на усклађивање индустрија и неговање капацитета сарадње, Кина игра кључну улогу у покретању афричке индустријализације и економске диверсификације.

Кина је успешно успоставила механизме сарадње у подизању нивоа индустријских капацитета са 15 афричких земаља. Кина и афричке нације

заједно граде индустријске и научне паркове. Ова стратешка иницијатива, подједнако привлачи инвестиције кинеских и међународних предузећа, подстичући на тај начин економски раст у Африци. Ови напори резултирају успостављањем производних и прерађивачких центара, који последичнио повећавају могућности локалног запошљавања, а самим тиме и повећање локалних пореских прихода. Истовремено, ова сарадња помаже у подизању индустријских стандарда и олакшавању техничке размене (Ibid., 7).

8.4. Негативне стране кинеског деловања у Африци – „терет жутог човека“

„Сада азијски Колос кога смо се дуго плашили преузима место глобалног лидера. Ми-бела раса смо постали терет жутог човека. Надајмо се да ће нас он третирати љубазније него што смо ми некада третирали њега“.

(Гор Видал – амерички књижевник)

8.4.1. Лоши еколошки стандарди и загађење животне средине

Све до 1972. године управљању природним ресурсима и заштитом животне средине у Кини није се приступало холистички. Тек поменуте 1972. након конференције УН о животној средини која је одржана у Стокхолму, на иницијативу тадашњег премијера Чоу Енлаја, формирана је Државна агенција за заштиту животне средине. Агенција је 1988. постала министарство, да би још још једну реформу доживела 2007. за време периода „Супер министарстава“[61] (Power, Mohan, Mullins 2012, 196; Бабић 2022, 153).

Од средине 2000-их приметна је велика промена у ставу Кинеза према западним стандардима. Један од значајнијих стандарда који је усвојен је

[61] Од 15. марта 2008. године у Кини је почела да се спроводи реформа која је за резултат имала стварање пет супер министарстава. Нова министарства била су комбинација неколико пређашњих министарстава или одељења. Ово је урађено како би се избегло преклапање надлежности. Реформа је подигла важност очувања животне средине на суперминистарство, што сведочи о огромној политичкој вољи и посвећености централне владе очувању животне средине (Qiu, Li 2008).

стандард ISO14001, који се односи на управљање животном средином. Између осталог, овај стандард има за циљ да помогне компанијама у минимизирању негативних последица њиховог пословања по животну средину (ISO 2011). Овај стандард је додатно оснажен у јануару 2008. усвајањем смерница о друштвеној одговорности (*CSR guidelines)* и њиховим примењивањем у кинеским државним компанијама. Ова регулатива усвојена је од стране Државне комисије за надзор имовине (*SASAC*). Све укупно, у периоду 1999–2003. број усвојених ISO стандарда повећао се са 222 на 5064 (OECD 2009, 8; Бабић 2022, 153).

Кина је 2007. године направила „базу еколошких досијеа својих компанија" и захтева од банака да анализирају „еколошку прошлост" компанија пре него што им одобре кредите.

Кинеска банкарска регулаторна комисија (*CRBC*) успоставила је „зелени кредитни систем", чији је циљ да ограничи доступност кредита компанијама које крше законе о заштити животне средине (Power, Mohan, Mullins 2012, 198, Бабић 2022,153).

Кина је усвојила преко 50 међународних споразума из области заштите животне средине. Од 2007. године Кина је највећи емитер гасова стаклене баште испуштајући око 6,2 милиона тона CO_2 у атмосферу (Dwinger 2010). Ипак, Кина је потписник Кјото протокола 1998. који је ратификовала 2002. године. Она је преузела и водећу улогу на самиту у Копенхагену по питању смањења емисије карбоната. Претекла је САД у инвестицијама у „чисту енергију" (*low-carbon energy)* инвестирајући дупло више, чак 44,9 милијарди долара у 2009. и почиње да игра важну улогу у подршци ка транзицији на чисту енергију. Такође, Кина је покренула индустријско реструктурирање, како би унапредила индустријску структуру у Африци ради повећања енергетске ефикасности (Xie 2010, 25; Бабић 2022, 154).

FOCAC IV, који се одржао 2009. године, по први пут ставља јасан нагласак на заштиту животне средине када су у питању кинеске инвестиције у Африци. Иницијатива је чак предлагала интензивно партнерство у области климатологије и посматрања климатских промена уз помоћ кинеских сателита (Power, Mohan, Mullins 2012, 201). Услед поменуте чињенице ,да је Кина највећи емитер CO_2 и тендециозног извештавања западних медија, имиџ Кине као загађивача у Подсахарској Африци представља опште место. Пример за илустрацију „кинеског

загађења“ је Замбија и њен бакарни појас. Као главни извор загађења, аутохтоне невладине организације апострофирају кинеску компанију која се бави екстракцијом обојених метала (*Nonferrous China Africa − NFCA*). Загађење у бакарном појасу је очигледно и без посебних еколошких анализа – вода у појединим местима је тиркизне боје, наслаге честица различитих метала могу се видети свуда у животној средини, многи извори воде су загађени. Као један од узрока проблема идентификована је и Агенција за заштиту животне средине Замбије (*ZEMA*). Проблем са овом агенцијом је што је она основана касно, тек 2011. године. Она није имала капацитете, знање, процедуре ни искуство како да се носи са изазовима због којих је основана. Такође, неопходно је истаћи да се сарадња *ZEMA*-е и кинеских инвеститора с временом побољшава и да се штета по животну средину све више санира (Mykete Dinamic 2017; Бабић 2022; 154).

Џесика Марш (*Jessica Marsh*) као разлоге за еколошке проблеме у Подсахарској Африци наводи комбинацију одсуства имплементације (иначе у теорији одличне) кинеске еколошке регулативе (од стране кинеских инвеститора), поменуте недораслости *ZEMA*-е, и спремности локалне политичке елите да „зажмури“ на загађење животне средине услед недостатка свести, жеље да се удовољи инвеститорима или корупције (Marsh 2015; Бабић 2022, 154).

Кина је највећи увозник производа дрвне индустрије у целом свету. Иако увоз са афричког континента задовољава само мали део кинеских потреба за дрветом, у Кину одлази 90% извоза дрвне грађе свих подсахарских земаља (IUCN, 28 February 2008). Када се посматра регионална структура, Кина највише увози из Централне Африке – углавном због висококвалитетних ендемских врста дрвећа које су присутне на овом подручју. Тако Екваторијална Гвинеја пласира 70% свог извоза у Кину; ДР Конго − 50%; Габон − 40%. У другим регионима Мозамбик извози 90% своје дрвне грађе у Кину (Canby et al. 2008, 19). Ипак, требало би истаћи да штета коју кинеске компаније праве приликом сече шуме (у нпр. Конгу) нимало се не разликује од португалских компанија које делују на истом подручју, уз изузетак да се о „португалској штети“ не извештава (Бабић 2022, 154).

Изградња великих инфраструктурних пројеката који се најчешће спроводе под кинеским покровитељством, често изазива проблеме

локалном становништву. Тако, на пример, приликом изградње Мерове бране у Судану принудно је пресељено око 50.000 људи. Ови људи не само да су остали без домова, већ им је одузето и обрадиво земљиште од кога су живели; како ново земљиште које им је додељено није било ни приближно истог квалитета, ти људи су принуђени да мењају свој начин живота, услед чега су били изложени ризику од сиромаштва. Велика потражња за слоноваčом у Кини (наиме Кинези верују да предмети од слоноваче доносе срећу) подстиче криволов на слонове и носороге широм Африке. Број кинеских рибарских бродова у Африци константно расте. Њихове активности су толико велике да угрожавају сигурност исхране у одређеним приобалним регионима и готово потпуно истребљујући поједине ендемске врсте рибе као што је *Mackerel* (Power, Mohan, Mullins 2012, 203, 209, 211; Бабић 2022, 154).

На крају анализе еколошке ситуације важно је истаћи став да не постоји „кинеско" (или било чије друго) загађење. Главни извор загађења у Подсахарској Африци није Кина, већ савремени капитализам.

8.4.2. Лоши услови рада и увоз кинеске радне снаге

Под лошим условима подразумева се ниска плата – на нивоу испод минималне зараде, неправедно давање отказа, недостатак слободних дана, недостатак здравственог и социјалног осигурања, као и лоши услови смештаја на радним местима која су удаљена од места становања. Афрички радници се жале на кинеске послодавце тврдећи да је запослење несигурно, непредвидиво и, у смислу безбедности од повреда на раду, ризично. Такође, жале се и на правне недостатке у виду одсуства синдикалне заступљености и неправилности у уплатама здравственог и пензионог осигурања.

Дакле, просечан афрички радник жели сигуран посао са пристојном платом, здравствено осигурање за себе и породицу, безбедност на раду и загарантоване слободне дане. Међутим, кинески менаџери не желе да потписују дугорочне трајне уговоре са афричком радном снагом, јер су често незадовољни односом према раду, дисциплином и квалитетом радне снаге уопште. Такође, један од разлога за избегавање дугорочних уговора је страх од тужби пред локалним судовима. То, с друге стране, изазива антагонизам код афричких радника јер без дугорочних уговора немају никакву кредитну способност.

Разлог ниских зарада и лоших услова рада у појединим кинеским компанијама је максимизација профита. Потребно је нагласити да и кинески радници раде у истим условима као и локални радници, а да су кинески руководиоци смештени у истим, или можда мало бољим смештајним објектима у односу на локалне раднике. То је у супротности са руководиоцима који долазе из западног света, који обично живе у луксузним вилама издвојени од локалне популације. Скоро сваки Кинез, поучен искуством своје земље, на тешке услове гледа као на неопходну цену коју треба платити за развој. Кинеским радницима није проблем да трпе за развој своје земље, али то није случај са афричким радницима који желе да раде мање, али желе светлију будућност. Овај исказ сведочи о културолошким разликама. Културолошке разлике могу објаснити и неспоразуме по питању незгода на раду. Наиме, кинески руководиоци сматрају да је број незгода (повреда) на раду нормална појава у почетним стадијумима развоја. Тако су се руководиоци компаније за пречишћавање бакра хвалили са „свега“ три незгоде на недељном нивоу, јер је то знатно мање од броја незгода које су имали у Кини. Африканци су, с друге стране, били прилично забринути због толике учесталости незгода (Бабић 2022, 155).

Ипак, догађај из 2010. године у Замбији представља најгори радни спор у историји кинеско-афричких односа. Кинески руководиоци су пуцали на раднике који су протестовали због лоших плата и услова у руднику угља Колум у јужној провинцији Синазонгве. Једанаест људи је примљено у болницу након пуцњаве. Инцидент је изазвао реакцију и грађана и политичких лидера (Veunyeh 2018).

На крају разматрања радних услова у кинеским компанијама лоцираним у Африци, неопходно је истаћи да се ситуација значајно поправила у односу на рани период (2008–2010) услед смањивања културолошког јаза и језичких баријера. У наставку ће бити више речи о наводима везаним за пребацивање кинеске радне снаге у Африку.

Џорџ Аити (*George Ayittey*) сматра да је циљ кинеске сарадње са Африком заправо пребацивање вишка кинеске популације у Африку. На почетку кинеских инвестиција у Африци, Кина је „увозила“ много радне снаге. Афричке власти су убрзо препознале да морају да повећају локалну запосленост. У складу с тим, 2013. године Влада Уганде усвојила је закон према којем све инвестиције у нафтни сектор морају укључити домаће

компаније и запослити минимум 48% локалне радне снаге (Концова 2016, 48–49; Бабић 2022, 156).

Током времена, смањивањем културолошких баријера и успостављањем узајамног поверења, број кинеских радника се полако смањивао у корист локалних радника. Кинески радници остали су на позицијама експерата и надзорника (Brautigam, 2009).

Кинеска предузећа нашла су се у, за њих, нелагодној ситуацији, у којој су се суочавали са неадекватном радном снагом и радним споровима на које нису навикли у домаћем окружењу. То је поготово био случај са земљама које имају снажне синдикате, попут Замбије и Јужне Африке (Cheru, Obi 2010, 26; Бабић 2022, 156).

Следећи графикон сведочи да је број кинеских радника у Африци константан и да не доживљава нагле промене.

Графикон 6. Број кинеских радника у Подсахарској Африци

Извор: Бабић 2022, 156.

Заправо, број кинеских радника у некој афричкој земљи зависи од много фактора: колико дуго је кинеска компанија присутна у тој земљи; у којој мери је могуће ангажовати локалну радну снагу; и прописа одређене афричке државе у погледу радних виза и дозвола. Поједине афричке владе имају строге прописе по питању запошљавања локалних радника. Тако у Анголи, сваки пројекат којим руководе Кинези мора имати барем 70% локалних радника. У ДР Конгу у свим пословима који

су везани за изградњу инфраструктуре или рударства мора бити барем 80% домаће радне снаге (Brautingam 2009, 156–157).

На крају, можемо закључити да сензационалистичке тврдње Џорџа Аитија, као и појединих чланака у западњачким медијима, о томе да Кина непропорционално пребацује властите вишкове радне снаге у Подсахарску Африку, нису тачне.

8.4.3. Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције

Наратив према коме Кина своје партнере увлачи у дужничко ропство с временом је постао врло експлоатисан од стране западних медија. Међутим, подаци не могу да поткрепе такве тврдње.

Графикон 7. Износ дуговања афричких земаља према Кини за период 2000–2018 (у милијардама $)

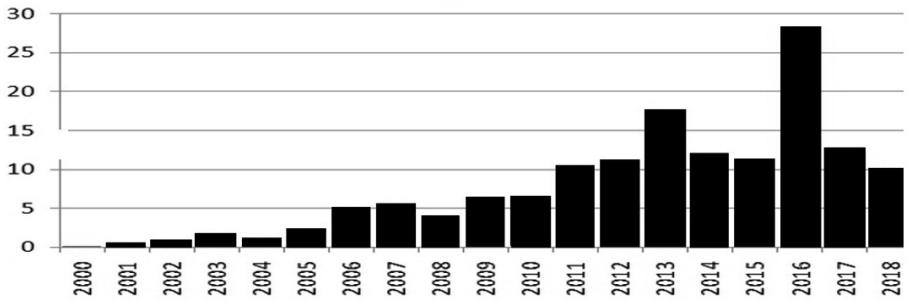

Извор: Бабић 2022, 157.

Графикон 7. сведочи о томе да се ниво кинеских кредита непрекидно повећава и да је 2016. године достигао свој врхунац. Иако нивои дуга неретко бивају искоришћени за сензационалистичко извештавање медија, номинални нивои дуга, који кумулативно износе око 146 милијарди долара, нису довољан показатељ стања задужености неке државе. Да ли је нека земља у дужничкој кризи је комплексно питање, чији одговор изискује детаљну и сложену анализу. Пре свега, много је важније колики је ниво дуга у односу на БДП и каква је структура тог дуга. Затим, битно је ко су повериоци и под којим условима је новац позајмљен (Бабић 2022, 157).

Поред номиналне висине нивоа дуга, други догађај који се малициозно интерпретира када је у питању анализа кинеских кредитних активности је прича о луци Хамбантота у Шри Ланци, која служи као страшило свим другим државама које послују са Кином. Наиме, Кина је дала позајмицу у висини од једне милијарде долара Влади Шри Ланке за изградњу луке у поменутом граду. Лука, нажалост, није могла да оствари довољно прихода, па је Влада Шри Ланке морала да уступи луку на коришћење (концесију) кинеским компанијама на период од 99 година ради отплате кредита. Ова прича је интензивно експлоатисана од стране западних медија, како би се повећао страх других држава приликом разматрања могућности за узимање кинеских кредита (Ibid.).

Каква је била реална ситуација? Кинески кредити чинили су свега 10% укупног дуга Шри Ланке. Влада Шри Ланке је просто речено позајмљивала превише новца и кинески кредит је био последња кап која је прелила чашу (Ibid.).

Приликом разматрања мера обезбеђења које се користе приликом уговарања кинеских кредита, приметно је да се оне не разликују од обезбеђења било ког комерцијалног кредита. Као и сваки други кредит великог износа и дугог рока отплате и овај кредит је био обезбеђен хипотеком у виду „некретнине“. Мишљење је аутора да привремени губитак контроле над једним привредним субјектом представља много мању опасност за економски систем једне државе него његова насилна промена, коју у виду реформи предлажу ММФ и Светска банка (Ibid.).

Како истиче Џозеф Онџала (*Joseph Onjala*), у региону Источне Африке кинески кредити су врло примамљиви, с обзиром на то да су нивои домаће штедње и инвестиција прилично ниски, а новац је нужан за успешан развој (Onjala, 2017).

Следи анализа стања дуга у одабраним подсахарским земљама. У августу 2018. укупни јавни дуг у Кенији износио је 56,4% БДП-а, тј. приближно 49 милијарди долара. Пола тог износа 24,9 милијарди је спољни дуг. За државу од 47,5 милиона становника (попис из 2019) ови трендови су прилично позитивни.[62] Подаци показују да Кина држи 72%

[62] Поређења ради, јавни дуг Србије у новембру 2019. износио је 52,4% БДП-а (2015. је износио 70% БДП-а). Србија има мање од седам милиона становника (Serbian Ministry of finance – section for public debt November 2019).

спољног дуга Кеније, што приближно износи 5,34 милијарде долара. Из ових података произилази закључак да Кенија није у опасности да упадне у „кинеску дужничку замку" из два разлога: прво, Кенија нема проблем задужености; друго, удео дуга према Кини је веома мали у односу на укупни дуг Кеније. Индиректно, ово је признао и ММФ када је у октобру 2018. погоршао прогнозу стрес теста дуга Кеније (*debt distress*). Као разлог наведене су унутрашње фискалне неравнотеже, а не презаduженост (Бабић 2022, 157–158).

Танзанија је у сличној позицији. У фискалној години 2017/2018. укупан дуг државе износио је 22,5 милијарде долара, што износи 43% БДП-а, спољни дуг Танзаније износио је 16,03 милијарде долара (*BOT Annual report* 2017/2018). Банка Танзаније не објављује податке о повериоцима спољног дуга, али општеприхваћено мишљење је да је Кина највећи билатерални кредитор. Према извештајима ММФ-а, Танзанија одржава задовољавајући ниво дуга и низак скор на стрес тесту дуга (Tanzania invest, October 2016).

Спољни дуг Етиопије достигао је 26,4 милијарде долара у фискалној 2017/2018. години, а удео спољног дуга према БДП-у износио је 28,9%. Удео Кине у укупном дугу Етиопије је 17 милијарди долара (NBE 2017/2018).

Према подацима Нигеријске канцеларије за управљање дугом (*DMO*), укупан дуг Нигерије износи 79,436 милијарди долара, што представља 19,09% БДП-а. Спољни дуг износи 25,27 милијарди долара, што чини 6,07% БДП-а (*DMO Annual Report and Statement of Accounts* 2018, 23). У структури спољњег дуга на билатералном нивоу Кина је убедљиво највећи зајмодавац (већи од свих других заједно), али та сума износи свега 2,485 милијарди долара. Заправо, Нигерија дугује много више на мултилатералном нивоу институцијама Светске банке, око 8,7 милијарди долара, али тај податак нико ни не спомиње (Ibid., 31).

Дакле, може се закључити да је анксиозност због изложености кинеском дугу за сада потпуно неоснована. Мноштво студија и макроекономских индикатора наводе на закључак да постоји низак ниво финансијске нестабилности. Студије Рајана и Мане (Ryan, Maana, 2014) и ММФ-а (IMF, 2015, IMF 2016) недвосмислено потврђују овакав закључак (Бабић 2022, 158).

Повољна околност за аутора приликом спровођења истраживања, неколико година касније у односу на постављени временски оквир истраживања, је у томе што може да сведочи да ли је време потврдило или демантовало његове хипотезе. Дебра Браунтингам (*Deborah Brautigam*), која је у прошлости била веома критична према кинеским инвестицијама у Африци, у свом раду под називом: *A critical look at Chinese 'debt-trap diplomacy': the rise of a meme* (2019), значајно ревидира своје ставове. Она наводи да је прича о кинеској дужничкој замци постала нека врста „интернет мема", где су многи преносили једну или две непроверене приче које је пратио пристрасно негативан наратив западних медија. Она затим наводи велику студију *Johns Hopkins School of Advanced International Studies* у којој је анализирано 1.000 кинеских кредита у Африци, и у којој је изнесен закључак да нису пронађени примери намерног кинеског увлачења афричких земаља у дугове, ради неправедне или стратешке добити, укључујући заплену имовине. Истраживање је показало да је кинеско учешће у афричким дуговима ограничено. Кина је значајније присутна у само три афричке земље које имају проблема са дугом, од 53 посматране земље.

Чак и случај Џибутија, који је коришћен као пример за кинеску дужничку замку више не може да подржи ту тезу. Џибути јесте значајно позајмљивао од Кине, али то није могуће означити као намерну кинеску дужничку замку. Изградња великих инфраструктурних пројеката попут луке у Џибутију и железнице у малој земљи, захтева значајна задуживања. Ширење луке је у складу са тежњом Џибутија да служи Етиопији као транспортна лука и следи светски признате, успешне моделе Сингапура и Дубаија.

Аџит Синг (Singh 2020, 6) такође се позива на поменуту студију Хопкинс универзитета. Он даље наводи како је огромна већина спољног дуга афричких земаља позајмљена од мултилатералних институција, или је резултат других „некинеских" кредитора. Просечан износ дуга према Кини у земљама које су у опасности од дуговања био је само око 15%.

Кинески зајмови који су обезбеђени концесијама природних ресурса постоје, али њихова примарна мотивација је смањење ризика кредитирања, а не добијање предаторског приступа природним ресурсима. Кинеске праксе позајмљивања често користе земљама са ограниченим приступом конвенционалном финансирању. Кина је

показала спремност да прилагоди услове кредита као одговор на промењљиве околности. Наратив о Кини која користи зајмове за преузимање природних ресурса, превише поједностављује сложен финансијски и геополитички пејзаж (Ibid., 7–9).

8.5. Безбедносна сарадња Кине и земаља Подсахарске Африке

„Осећај сигурности не настаје сам од себе. Он је резултат колективног консензуса и инвестиције на нивоу читавог друштва. Дугујемо нашој деци живот без насиља и страха“.

(Нелсон Мендела)

Кина се у Африци суочава са три безбедносна изазова на макроплану: 1) „репутациона безбедност“, тј. премештање кинеских безбедносних интереса са локалног и регионалног на глобални ниво; 2) заштита кинеских пословних интереса, што подразумева и заштиту инфраструктуре кинеских компанија; 3) заштита кинеских грађана који живе и раде широм Подсахарске Африке (Alden et al. 2018, 43–44). Дакле, Кина настоји да прекине са досадашњом *ad hoc* улогом у области безбедности унутар Африке. Она покушава да постепено оствари ангажовање у Африци, које подразумева креирање заједничких кинеско-афричких вредности и редизајнирање либералних норми које су до сада биле доминантне (Carrozza 2018, 127–128).

Када поредимо два последња кинеска Бела папира о Африци, видимо промену кинеске политике према Африци. Документ из 2013. године био је посвећен искључиво економији и трговинској сарадњи, а Бели папир из 2015. свеобухватније и боље одражава стварни темпо кинеско-афричких односа. Такође, постоје значајне референце по питању афричког безбедносног сектора. Документом из 2015. године Кина обећава да ће имати конструктивну улогу у промовисању и одржавању мира и стабилности у Африци. Кинески званичници наводе како ће Кина настојати да промовише мир кроз економски напредак у сарадњи са афричким државама, регионалним економским комитетима и Афричком унијом. Бели папир из 2015. такође пружа и нацрт за продубљивање војне сарадње у виду инцијатива о технолошкој размени, заједничким војним

вежбама, као и помоћи афричким земљама у виду изградње безбедносних капацитета, пре свега у виду обуке (Ibid., 94, Бабић 2022, 158).

Председник Кине Си Ђинпинг је 2014. године појаснио одлике новог безбедносног концепта. Према његовим речима то су: заједништво, свеобухватност, кооперативност и одрживост (Ibid., 87). Кинеска визија безбедносне политике је колективна безбедносна политика. Основни прнципи кинеске безбедносне политике јесу: међусобно поверење, обострана корист, једнакост, сарадња, дијалог, консултације и преговарање на равноправној основи. Кинески лидери посматрају садашњи модел либералног мира као неоколонијално наметање од стране запада, и верују да је тај концепт заправо извор нестабилности у Африци. Кинези безбедносне проблеме у Африци сагледавају као последице слабих држава, што је опет последица колонијализма, племенских конфликата и присилне демократизације. Што се ње саме тиче, Кина више не жели да буде неко ко следи норме, већ да буде креатор нових правила понашања. Несумњиво, Кина постепено и полако приступа безбедносним питањима у Африци, али остаје у дилеми да ли да само подржи афричку мировно-безбедносну инфраструктуру или да активно учествује у њој. У односу на ово питање, Крис Алден идентификује три сценарија за будућу улогу Кине у региону: 1) Кина као архитекта, 2) Кина као градитељ, и 3) Кина као подизвођач.

Кина може бити потенцијални архитекта (креатор) безбедносног окружења у Африци, тако што може подстаћи нове норме понашања, или извршити ревизију постојећих норми (које су засноване на либералном миру). Кина такође може да буде и потенцијални градитељ, који би преузео активнију улогу бавећи се и изградњом мира а не само одржавањем мира. Најзад, Кину је могуће посматрати и као потенцијалног подизвођача, јер Кина може да понуди конкретна техничка решења за одређени безбедносни проблем. Притом, ангажовање овог типа било би селективно с циљем да се фокусира на најужи, а самим тиме и најјефтинији вид подршке. Конкретно, активности би биле усмерене искључиво на кинеске пословне интересе и очување дипломатске репутације (Alden et al. 2018, 34–35).

Поставља се питање како ће се принцип немешања и поштовања државног суверенитета, који традиционално представља угаони камен кинеске дипломатије, уклопити са новим реалним потребама Кине. Једно

од предвиђања будуће кинеске безбедносне политике у Подсахарској Африци износи Оберт Хоџи (*Obert Hodzi*). Прво, он верује да постоји директна веза између раста економске снаге одређене државе и њене потребе за интервенционизмом на међународном плану. Другим речима, у ситуацији када економска моћ Кине расте, расте и њена потреба за интервенционизмом. Аутор сматра да је кинески интервенционизам цикличне природе, позивајући се на периоде кинеског царства када је цар себе сматрао „небеским сином", што му је (по његовом мишљењу), дало за право да интервенише у суседним земљама. Сходно томе, Оберт Хоџи износи претпоставку о постепеној промени кинеске политике од неинтервенционизма ка интервенционизму. Ипак, он тврди да кинеска политика званично остаје неинтервенционистичка, односно да се мења само форма. Та промена је техничке природе, баш као што се вода претвара у лед. Сем тога, Кина и даље инсистира на томе да се не меша у унутрашње ствари других држава, без обзира на очигледан утицај у Малију и Јужном Судану (Hodzi 2019, 211–212).

Разлог због ког Кина инсистира на неинтервенционизму је чињеница да је то њена највећа компаративна предност у односу на западне актере. Када би Кина признала да прелази на интервенционизам, по мало чему би се разликовала од Француске или САД. То је и разлог зашто се Кина труди да све своје војне инсталације у Африци представи као „неборбене", тако је поморска база у Џибутију логистичка, док мировне трупе у Судану и Малију су без борбеног мандата. На тај начин Кина се труди да постепено привикне Африканце на присуство својих безбедносних снага у региону (Ibid.). Неопходно је нагласити да су насупрот мишљењу западњака, који локалну власт перципирају као потпуно омађијану Кином, Африканци ипак свесни ризика који носи сарадња са овом земљом. Афричким званичницима је потпуно јасно да у безбедносној политици према Подсахарској Африци, Кина штити своје пословне интересе и интересе својих држављана. Ипак, без обзира на то, Африканци их доживљавају као бољу опцију у односу на западне земље, јер Кинези прихватају Африку онаквом каква јесте (Carrozza 2018, 145).

Као најбољи инструмент за транзицију своје безбедносне политике Кина је препознала Уједињене нације. У последње три деценије Кина показује значајну промену у ставу према мировним операцијама УН. Раније је Кина мировне операције посматрала као још један инструмент

западњачке хегемоније којим они легитимизују проширење своје сфере утицаја, мешајући се у унутрашње ствари малих држава. Будући да Кина поседује право вета у УН, један од њених основних циљева је и оснаживање ове организације (Alden et al. 2018, 30–31, 92).

Финансијска подршка Кине Уједињеним нацијама константно расте. Кина је 2000. године у буџет УН уплаћивала свега 12 милиона долара, што је чинило 1% годишњег буџета; године 2010. њен допринос је био 75 милиона, што је износило 3,2% буџета, да би 2019. износ достигао 367,9 милиона долара, тј. 12% буџета УН. О појачаној жељи за ангажовањем свакако сведочи и број трупа које Кина опредељује за мировне мисије у Африци (Бабић 2022, 160).

Табела 10. Број кинеских трупа у мировним операцијама УН у Подсахарској Африци на дан 30.6. 2019.

Назив мисије (држава)	**Број трупа**
UNMISS (Јужни Судан)	1031 (шести највећи контингент трупа)
MINUSMA (Мали)	413 (девети највећи контингент трупа)
UNAMID (Судан-Дарфур)	365 (пети највећи контингент трупа)
MONSUCO (ДР Конго)	218

Извор: Бабић 2022, 160.

Ипак, Кина и даље преферира слање инжењера, доктора и другог „не борбеног“ особља (Hodzi 2019, 226).

Као додатну подршку мултилатералним иницијативама Кина се обавезала да ће пружити подршку мировним операцијама које врши АУ, као и да ће пружити финансијску и логистичку подршку војсци АУ за брзо реаговање (Carrozza 2018, 92). По доступним подацима, Кина је са 100 милиона долара помогла одржавање Афричке војске за брзо реаговање (Alden et al. 2018, 283).

У јуну 2017. године, кинески министар спољних послова састао се Мусом Махматом (*Moussa Faki Mahamat*), председником комисије АУ у Адис Абеби. Њих двојица су идентификовали пет приоритетних подручја за будућу сарадњу Кине и Афричке уније, у којима посебну улогу има безбедносни сектор. Такође су разматрали кинеску војну подршку, као и

способности Африке да одговори на безбедносне изазове и потребе за мировним операцијама. Том приликом, кинески министар спољних послова Ванг Ји изразио је пуну подршку концепцији Афричка решења за афричке проблеме (Carrozza 2018, 143). Иако Кинези нису савршени партнери, они обично испуне очекивања Африканаца у смислу безбедносне сарадње. Африканци немају осећај да им је било шта наметнуто у сарадњи с Кином, нити се у том односу осећају пасивно. Истини за вољу, Афричка унија нема довољно снаге да успостави правила у свим аспектима безбедносне сарадње. Због тога се и даље значајан део сарадње обавља на билатералном нивоу и, сходно томе, финансијска средства која у те сврхе пристижу из Кине не буду увек правилно расподељена (Бабић 2022, 160–161).

8.6. Културна и медијска политика Кине у региону Подсахарске Африке

„Кина намерно жели да повећа присуство Африканаца у својим медијима. С обзиром на то да Кина постаје све глобализованија, различитости требају бити приказане као нешто позитивно што људи треба да прихвате“.

(Ходан Осман Абди – директорка Центра
за студије Источне Африке Универзитета Џеџијанг)

Кинеска мека моћ почива на културној дипломатији, тзв. офанзивама шарма и медијском присуству (Cheru, Obi 2010, 54). Активности на пољу културне дипломатије значајно се повећавају у 2004. години, пре свега омладинским фестивалима. Културна дипломатија има за циљ да буде сидро мирног уздизања Кине, тачније да покаже свима да економски успон Кине није претња ни за кога (Ibid., 59).

Постоји шест програма унутар културне дипломатије:

1) Тренинг људских ресурса – У периоду 2003–2006. Кина је обучила 10.000 афричких експерата и 3.700 државних службеника. Такође, многи афрички студенти се школују у Кини. У 2018. години у Кини је боравило 81.562 студената из Африке, тј. 16% свих иностраних студената. Поређења ради, 2003. године је било мање од 2.000 студената (Бабић 2022, 161).

2) Градња Конфуцијевих института у Африци − Конфуцијеви институти су рађени по моделу западњачких институција као што су: Гетеов институт, Сервантес институт, Британско веће (*British Council*) и друго. Закључно са децембром 2018. године, у региону Подсахарске Африке функционисала су 52 Конфуцијева института, највише у Јужној Африци – 6, Кенији − 4 (Statista, Dec 2018). По броју оваквих установа у подсахарском региону Кина је на другом месту, иза неприкосновене Француске са 180, а испред САД − 40 и Велике Британије − 38 (Ibid.).
3) Организовање симпозијума и форума – можда најзанимљивији из ове области је сино-афрички форум о људским правима. Овим путем Кина намеће своју визуру овог проблема.
4) Национални волонтерски програм који има за циљ подстицање интересовања младих Кинеза за Африку.
5) Програм стварања сестринских градова.
6) Програми „посетилаца из Африке“, који финансирају боравак афричких уметника у Кини, с циљем да приближе афричку уметност Кинезима (Cheru, Obi 2010, 60–61).

Важан део пројекције меке моћи су свакако и медији. Пре анализе учинка кинеских медија следи преглед медијске сцене унутар Подсахарске Африке.

Афричко новинарство зачетке налази у колонијализму. Пре доласка колонизатора, на афричком континенту постојала је јака традиција усменог предања која је обављала функцију новинара и функцију чувара колективног сећања. Прве новине на простору Подсахарске Африке објавили су Французи 1773. године на Маурицијусу. Новине су излазиле једном недељно, а њихов творац био је Николас Ламберт (*Nicolas Lambert*). Прве новине у Западној Африци основао је Чарлс Банерман (*Charles Bannerman*), под називом Акра Хералд (*Accra Herald*) 1858. године у данашњој Гани, тада Златној Обали. Прве новине, написане на неком од локалних језика, објављене су на Јоруба језику у Нигерији 1859. године под називом *Iwe Thorin.* Ипак, најутицајније локалне новине биле су јужноафричке Кејп Аргус (*Cape Argus*). Важност ових новина увидео је и сам Сесил Роудс који је убрзо купио контролни пакет акција у овој компанији. Колонијалне власти имале су двојак однос према штампи: с једне стране штампа је за њих представљала „дашак цивилизације“ у Африци и инструмент који може Африканце приволети тој цивилизацији.

С друге стране, штампа је представљала потенцијалну опасност, јер је подизала ниво информисаности локалног становништва (Li 2017, 51–53).

Управо то је приметио и Кваме Нкрумах, посматрајући медије као револуционарни инструмент и средство колективне едукације, као оружје за збацивање колонијализма које ће након тога допринети потпуној афричкој независности и јединству. У прилог томе говори и податак да је на неколико локалних језика у Гани реч за радио била истоветна речи која је означавала пропаганду. Нажалост, овакво схватање као да је запечатило судбину афричких медија. Постоје четири разлога због којих је веома тешко успоставити независне новине у савременој Африци: прво, у Подсахарској Африци традиционално постоји ригидан правни оквир који ограничава доступност информација; друго, власти које су имале користи од коришћења медија у револуционарне сврхе, нису склоне томе да допусте слободан проток информација; треће, политички лидери су заузимали став да је једноумље кључно за успешно вођење економије и друштва, баш као што је некад било кључно за успех револуције; четврто, будући да су неки од афричких лидера били веома лично укључени у процес стварања државе, те били доживљавани као очеви нација, свака критика од стране медија доживљавана је веома лично (Ibid., 55).

Након 1990-их медијско тржиште се отвара, одређени медији јесу постали независни од државе, али то не значи да су постали и објективни. Да би обезбедили финансирање, морали су да се вежу за одређене интересне групе. Оно што највише кочи развој медија у Подсахарској Африци јесте недостатак грађанске свести, или боље речено критичког мишљења. Грађани напросто више верују државним, него приватним медијима.

Без обзира да ли је под утицајем власти или не, државни или приватни медијски дискурс био је у потпуности вестернизован. То и не изненађује, с обзиром на чињеницу да су се након стицања независности сви афрички новинари обучавали у земљама запада, тачније у медијским кућама попут Би-Би-Сија, РФИ, Франс Преса и Гласа Америке (Ibid., 56).

Присуство кинеких медија у Подсахарској Африци датира још из 1970-их. Кинески медијски систем у Подсахарској Африци састоји се из четири компоненте: 1) Телевизијске станице Пекинг (која је 1978. преименована у *CCTV*); 2) Новинске агенције Синхуа; 3) Радио Пекинг (1978. преименован у Кинески Интернационални Радио – *CRI*); 4) Биро за

издавачку активност на страним језицима – издавачка кућа која објављује књиге и часописе на различитим страним језицима (Ibid., 75, 78).

1) Тренутно је *CCTV* присутан у 17 афричких земаља и емитује чак пет програма који се фокусирају на афричке вести, али и остале друштвене активности. Најпопуларније емисије су *Africa Alive* и *Faces of Africa.* Емисија „Лица Африке" имала је, и још увек има, велики утицај међу локалном популацијом, јер је у тридесетоминутној форми радила документарне филмове о најпознатијим Африканцима или о обичним људима који имају невероватне приче. Приликом извештавања *CCTV-a* у потпуности прати политичку линију Комунистичке партије Кине. Телевизија је формирала свој први инострани огранак у Најробију у Кенији 2012. године. Ово је представљало велики искорак, с обзиром на то да се инострани програм до тада емитовао искључиво из Пекинга. Циљ телевизије је да прикаже пројекте које Кина спроводи у Африци, да покрију приче из живота обичних људи, али не оне приче које би могле да нашуте локалну владу. Ипак, можда најзначајнија улога *CCTV-a* је стабилизујућа улога коју је ова телевизија одиграла приликом епидемија еболе. Телевизија је константно извештавала о начинима преношења, медицинским процедурама и достигнућима која омогућавају (из)лечење болести, као и активностима које локалне владе и кинеска влада спроводе у циљу сузбијања епидемије. На тај начин створили су и слику како је Кина уз Африку, за разлику од западних земаља (Ibid., 109–113).

2) Агенција Синхуа је на подручију Подсахарске Африке у периоду 2000–2005. имала само представништво у Најробију и десет дописништава на енглеском језику. Француско говорно подручије уопште није било покривено на терену, већ се вестима на француском руководило из Париза. Већ 2011. постојала су три регионална представништва – на енглеском, француском и португалском језику, као и 13 дописништава на енглеском, девет на француском и два на португалском језику. Повећавање капацитета агенције Синхуа довело је и до повећаног запошљавања локалних, афричких новинара. Тако је 2005. године број локалних новинара који су радили за ову агенцију износио 28; тај број је 2011. године порастао на 400. Синхуа је у 2015. по броју пласираних вести претекла Асошијетед Прес, Ројтерс и АФП, а још је важније да су локални емитери највише информација преузимали управо из ове кинеске агенције (Ibid., 107–108).

3) Иако је у Европи и САД изгубио на значају, у Африци радио и даље има велику важност. У руралним деловима радио често бива једини

доступни медиј. *CRI* се у Африци емитује на арапском, енглеском, француском, хуса, свахили, португалском и тсвана језику. Званично је почео са радом јула 2005. у Најробију. Овај радио је преносио и посебан програм под називом „Конфуцијева учионица“, који је задобио велику популарност међу омладином Кеније и Танзаније (Ibid., 114–116).

4) Биро за издавачку активност на страним језицима је предузеће основано у октобру 1949. Компанија има представништво у преко 20 држава и броји око 3.000 запослених. Поред објављивања књига и часописа ова компанија одржава и различите интернет сајтове и портале који преносе садржаје из Кине (*CIPG Official website*).

Такође, не би требало заборавити ни новине *China Daily* и *Africa Weekly* (покренуте 14.12.2012). То су најраспрострањеније новине на афричком континенту. Ове новине представљају глас Кине на континенту и дају свакодневну слику о кинеским активностима у региону. Новине су присутне у Кенији, Гани, Етиопији, Нигерији, Јужној Африци и Танзанији (Li 2017, 104, Бабић 2022, 163).

Сви кинески медији делују синергијски и имају три заједничка циља: 1) да побољшају имиџ Кине, 2) да створе алтернативу западњачкој хегемонији, 3) да постану медијске куће светске репутације (Ibid., 118). На први поглед ови циљеви су савршено компатибилни али, приликом дубље анализе, уочава се да су они ипак противречни. Како би очували добар имиџ Кине, кинески медији често заобилазе бављење правим темама и контроверзама. Управо то их спречава да постану медији светске репутације.

Кинеске активности уживају велику подршку афричких власти. Један од разлога за подршку Кини од стране афричких лидера свакако је и чињеница да Кинези имају потпуно другачији приступ, од нпр. Американаца који често износе своје диктате Африканцима. Кина пак радије користи тиху дипломатију. Други разлог је што се од стране Кине не осећа притисак према афричким земљама да је одаберу за партнера.

На први поглед чини се да је кинеска културна политика доминантна у региону, као и да је подршка Кини јединствена и снажна, како међу политичким елитама тако и међу грађанством. Испитивање јавног мњења показало је да чак 63% грађана одобрава активности Кине на континенту (Lekorwe et al. 2016, 3 AFROBAROMETAR). Међутим, приликом дубље анализе видљиво је да подршка значајно варира од земље до земље и да је у зависности од аспекта кинеског деловања.

Слика 5. Задовољство деловањем Кине

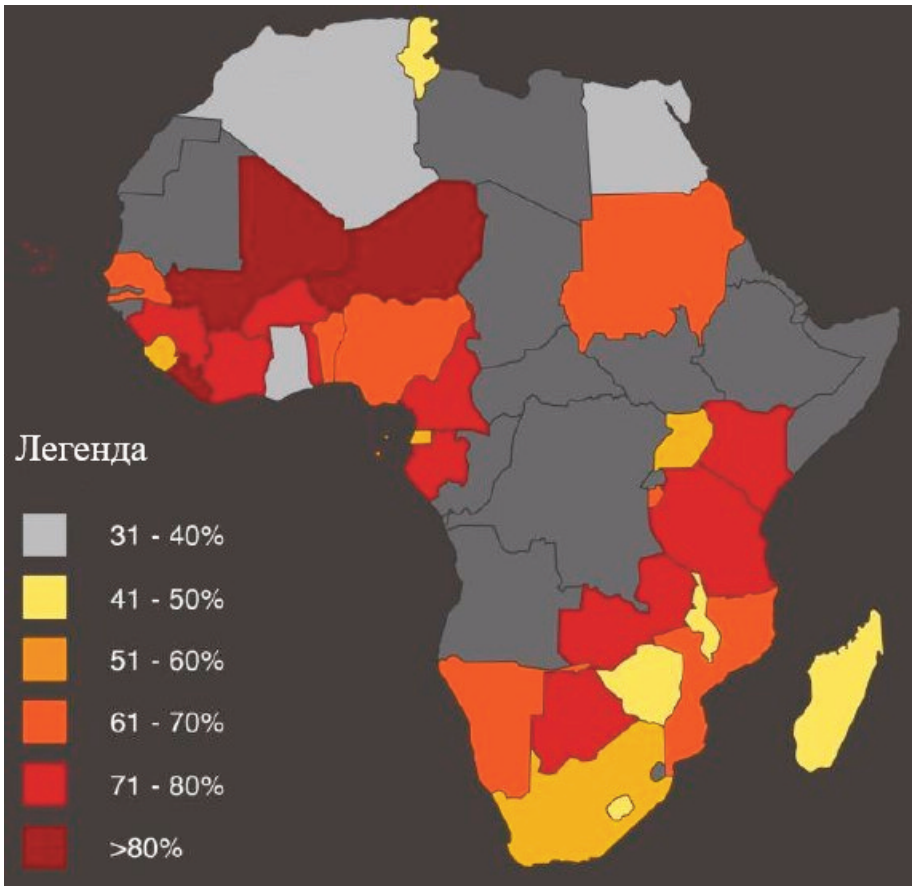

Извор: Lekorwe et al. 2016: China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews, Afrobarometar p. 3. Бабић 2022, 164.

На слици 5. графички је приказан степен сагласности грађана са исказом у истраживању који гласи: „Кина донекле или веома позитивно утиче на вашу земљу". Истраживање је вршено у 36 земаља током 2014. и 2015. године.

У наставку су приказани позитивни и негативни фактори који утичу на формирање перцепције о Кини.

Графикон 8. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као позитивне

Извор: Lekorwe et al. 2016, 19; Бабић 2022, 164.

Свакако најважнији фактор су инвестиције у инфраструктуру, што говори о свести грађана о томе колико им је инфраструктура битна. Ипак, чак 14% испитаних не зна разлог због кога деловање Кине оцењује као позитивно. Што се негативних фактора тиче, ситуација је следећа:

Графикон 9. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као негативне

Извор: Lekorwe et al. 2016, 22; Бабић 2022, 165.

Претходни графикони показују да у оба случаја значајан проценат грађана истиче како не зна због чега је задовољан, односно незадовољан кинеским деловањем, што показује да грађани нису довољно информисани о економским и политичким дешавањима и деловањем Кине у региону. Истраживање је показало још једну нелогичност. Наиме 23% грађана изразило је задовољство ниском ценом производа из Кине, док је у исто време 35% грађана изразило незадовољство квалитетом кинеских производа. Ово је илустрација нереалних очекивања грађана, с обзиром на то да ниска цена и висок ниво квалитета најчешће не иду заједно (Бабић 2022, 165).

Без обзира на задовољавајућу популарност Кине у региону, грађани не доживљавају Кину као узор који треба следити. Овакав закључак произлази из графикона који следи:

Графикон 10. Преференције развојних модела

Извор: Lekorwe et al. 2016, 4; Бабић 2022, 165.

Грађани су у истраживању одговорили на питање: „Која од наведених земаља би била најбољи модел за будући развој наше земље?“ Истраживање је обухватило 36 земаља. Регионално посматрано то изгледа овако:

Графикон 11. Преференције развојних модела по регионима

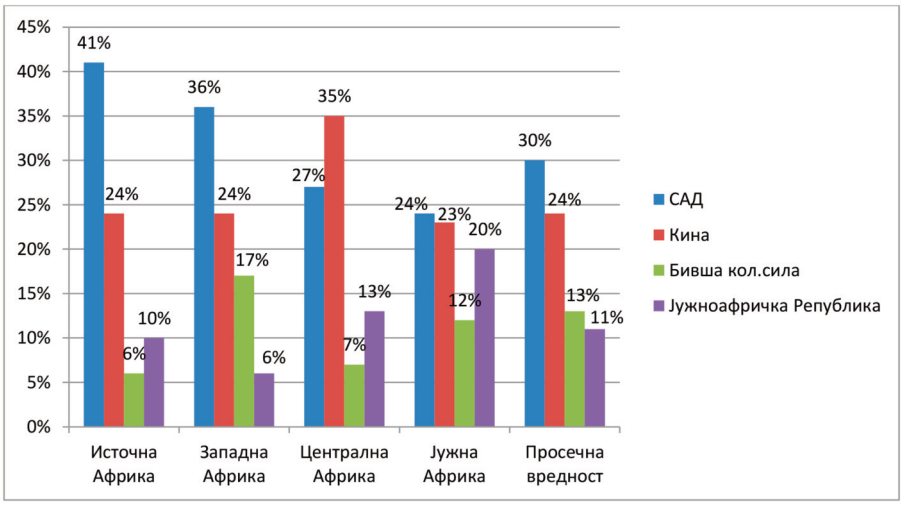

Извор: Lekorwe et al. 2016, 4; Бабић 2022, 166.

Графикон 11. показује да, упркос позитивном сентименту, Кина ипак није на првом месту узора које треба следити. Једино у Централној Африци Кина се налази испред САД, док јој парира у региону Јужне Африке. Посматрајући статистичке параметре требало би истаћи и податак да подршка Кини расте са већим степеном формалног образовања (Lekorwe et al. 2016, 4).

Будући да свака земља Подсахарске Африке има различиту динамику односа са Кином, немогуће је анализирати сваку појединачно, али се као једна од занимљивијих може издвојити Замбија. У овој земљи се догодио прилично занимљив сплет околности.

Незадовољство Кином надовезало се на незадовољство изазвано мерама Светске банке и ММФ-а, јер добар део грађана није могао да разлучи за шта су одговорни Кинези, а за шта међународне институције. Додатно, због подршке и одушевљења коју је власт пружала кинеским активностима, оне су перципиране као продужена рука или бар ослонац власти. Ову чињеницу је Мајкл Сата (*Michael Sata*)[63] препознао и

[63] Мајкл Сата (*Michael Sata* 1937–2014) био је пети председник Замбије од 23. септембра 2011. па до смрти 28. октобра 2014. Сата је био дугогодишњи политичар, по убеђењу

ујединио опозицију играјући на „антикинеску“ карту (у томе му је значајно помогао поменути инцидент у руднику угља из 2010. године). Сата је имао неколико елемената на којима је градио своју антикинеску кампању: кинески радници који су радили на инфраструктурним пројектима, а који су под покровитељством Кине, били су директна конкуренција нискоквалификованим замбијским радницима. Сата је ту чињеницу искористио за кампању о „крађи радних места“ од стране Кинеза. Сата је био препознат као заштитно лице урбане радничке класе, што му је обезбедило значајну подршку код синдиката који су традиционално снажни и добро организовани у Замбији. О успешности његове кампање сведочи и раст подршке коју је имао у својој провинцији; 2001. године она је износила свега 4%; 2006. године – 49%, а 2011. – 56%.

Други елемент налазио се на микронивоу, у интеракцији између замбијских и кинеских радника, тј. кинеских менаџера. Кинези су заузели став да се Замбијци морају прилагодити кинеским нормама понашања и кинеској радној етици. Локални радници нису показали превелики ентузијазам по том питању, што је у комбинацији са језичком баријером и лошим условима рада у кинеским компанијама често доводило и до физичких сукоба. У неколико наврата 2005, 2006. и 2010. године, забележени су чак и окршаји ватреним оружјем између кинеских менаџера и локалних радника. Наведене инциденте Сата је користио у својој кампањи у чијем су фокусу била радничка права. На овај начин Сата је задобио огромну подршку рудара из региона Бакарни појас која је 2011. износила чак 68%. Све ово је довело до великих промена. Студија коју наводе (Sautman, Yan 2009) показује да се 41,8 Замбијаца слаже са оценом да Кина упражњава неоколонијализам у Замбији, што је дупло више од регионалног просека.

Ипак, када је постао председник Сата је увидео важност кинеских инвестиција и наставио да их подржава, истичући у први план равноправност партнера. Међутим, ово је више остало на нивоу реторике него што је било некаквих конкретних мера (Hess, Aidoo 2015, 35–38). На крају произилази да је Сата своје политичко деловање усмерио против Кине ради опозиционе борбе против владајуће ММД, а не против Кине

социјалдемократа. До 2001. био је део владајуће странке ММД када је прешао у опозицију. Тек из трећег покушаја успео је да победи на изборима и постане председник.

и њеног деловања у Замбији. Антикинески сентимент био је само један од инструмената доласка на власт (Бабић 2022, 167).

8.7. Кина као катализатор интеграционих процеса у Подсахарској Африци

„У очима Кинеза Јужна Африка је само село, морамо престати да посматрамо Јужну Африку као изоловано острво“.

(Makhosi Khoza – бивша посланица владајуће странке Афичког националног конгреса у ЈАР)

Кина и Африка остварују сарадњу на више нивоа: билатералном, субрегионалном и на нивоу Кина–Афричка унија.

На субрегионалном нивоу Кина сарађује са регионалним економским заједницама. Она је 2005. године именовала своје представнике у регионалном комитету западноафричких земаља (*ECOWAS*), као и заједничком тржишту земаља источне и јужне Африке (*COMESA*), Афричкој унији и Развојној заједници земаља јужне Африке (*SADC*) (Carrozza 2018, 140).

Током година Кина се упустила у преговоре о слободној трговини са бројним регионалним економским заједницама, као што су *SADC, ECOWAS, EAC*. Циљ свих ових иницијатива је промоција трговине, инвестиција и прекограничне сарадње. Намера регионалних економских заједница је да ускладе развој инфраструктуре, и на тај начин додатно мотивишу Кину да улаже у инфраструктурне пројекте, нарочито путну и железничку мрежу и луке. Као што је раније истакнуто, кинеска инфраструктура оријентисана је ка унутрашњости континента, што доказује да је њен примарни циљ повезивање континента и освајање тржишта а не експлоатација сировина. У сарадњу су укључене и регионалне финансијске институције и Афричка развојна банка (*AfDB*). Кина такође сарађује и са *NEPAD-ом* (Abegunrin, Manyeruke 2020, 158–159). Сарадња са овом организацијом још једном потврђује спремност и отвореност Кине за сарадњу и са оним актерима који имају другачије економске и политичке интересе.

Афричка унија се показала као поуздан партнер Кини, а заузврат Кина одлучно подржава АУ на међународним мултилатералним састанцима,

често се супротстављајући западним државама у њиховим покушајима да се уплићу у политички живот афричких земаља кроз санкције и војне интервенције. Кина евидентно подржава афричке интеграције у политичком, економском и безбедносном смислу. Од 2002. године Кина шаље своје дипломате у институције АУ, и представља прву неафричку земљу која је поставила сталног представника у АУ. Важно је приметити да Кина годишње донира милион долара као део напора да подржи изградњу капацитета АУ. У 2011. Кина је завршила изградњу конференцијског центра АУ који је коштао 800 милиона јуана, односно 113 милиона долара (Ibid., 2020, 157–158). Овај пројекат је један од највећих које је Кина реализовала у Африци.

Кина је 2012. године покренула програм инфраструктурног развоја у Африци под називом *Programme for Infrastructure Development in Africa (PIDA)*. Ово је дугорочни пројекат чије окончање је планирано за 2040. годину. Кроз ову иницијативу АУ има циљ да повеже цео континент, нарочито у сектору енергетике, транспорта и информационо-комуникационе мреже. Процењује се да ће вредност ове иницијативе износити барем сто милијарди долара. Пројект није ексклузиван и отворен је за учешће других инвеститора. Овим гестом Кина је показала да је прагматизам важнији од идеологије (Ibid., 161). Инсистирањем на регионализму Кина и АУ покушавају да превазиђу ограничења која су настала колонијалним границама и колонијалним блоковима који још увек спутавају Подсахарску Африку. Нови континентални споразум о слободној трговини (*African Continental Free Trade Area − AfCFTA*) је фантастична прилика за превазилажење фрагментираности афричког тржишта. Очекује се да ће до 2040. године споразум повећати обим интраафричке трговине за 15–25%, што је у номиналном износу 50–70 милијарди долара (Signe, Van de Ven 2019, 2). Такође се очекује смањење неформалне граничне трговине (шверца) за коју се сматра да чини око једне трећине укупног промета робе. Увођењем ових активности у легалне токове значајно ће се повећати буџетски приходи подсахарских земаља.

Повољна околност је и стратегијско поклапање иницијатива Појас и пут и пројекта АУ под називом *Агенда 2063* (Ndzendze, Monyae 2019, 5). Због тога Кина свесрдно подржава све локалне афричке интеграционе пројекте, јер се самим тиме ојачава улога Подсахарске Африке у пројекту Појас и пут (Mathews 2005, 149). Афричка унија такође поздравља и

подржава овај кинески пројекат. За време председавања овом организацијом, председник Руанде Пол Кагаме изјавио је, између осталог, да ће овај пројекат помоћи Африци да оснажи своје јединство и независност и повећа ефикасност (Carrozza 2018, 147).

Како би сарадња постала успешнија неопходно је успоставити још повољнији амбијент за пословање и развој приватног сектора, али истовремено и побољшати квалитет радне снаге, кроз различите врсте тренинга и обука. Потребно је наставити са обимним улагањем у инфраструктуру, јер ће корист од њене изградње бити двојака: инвестирање ће се олакшати и учинити још профитабилнијим, а унутарафричке интеграције ће се одвијати лакше.

9. Република Индија у Подсахарској Африци

Индија, баш као и Бразил, представља веома занимљивог актера у Подсахарској Африци због чињенице да се ради о сарадњи између бивших колонија. Додатна занимљивост је то што је Индија заједно са многим афричким земљама била у оквиру исте империје – британске. Стога је однос Индије и Африке истински симбол сарадње Југ-Југ.

За разлику од Кине, чији се развојни модел јасно и значајно разликује од западног, о индијском развојном моделу може се говорити само условно, јер је то модел умногоме сличан ономе који нуде западне земље. Ипак, индијски модел који се спроводи у Подсахарској Африци разликује се од западног модела по томе што је: 1) уско усмерен на одређене области, 2) базиран је на знању и информационим технологијама (није свеобухватан као што је то случај са западним моделом), 3) индијски модел са собом не носи „вредносни пакет" (демократија, транспарентност, људска и мањинска права) на коме инсистирају западне земље већ у обзир узима афричке специфичности. С обзиром на изнету претпоставку да је за успешан развојни модел, поред материјалног (економског) аспекта подједнако важан и нематеријални (културолошки) аспект, ове специфичности индијског модела су довољне да се он може посматрати независно од западног, и да је као такав вредан проучавања.

9.1. Историјат индо-афричких односа – заједничка визија слободе

„Трговина између Индије и Африке не огледа се у робној размени, већ у размени идеја".

(Ганди)

9.1.1. Први контакти између Индије и Подсахарске Африке

Први познати случајеви миграција између житеља Индије и Африке су документовани у тексту *Periplus of the Erythraean Sea*[64] током средине

[64] Антички документ о поморској трговини.

I века нове ере (Dubey, Biswas 2016, 1). Сусрети између Индије и Подсахарске Африке такође су наведени у историјском путопису Васка де Гаме. У 1497. години Васко де Гама забележио је сусрет са индијским трговцима на подручју данашњег Мозамбика и Кеније. На овим просторима је примењиван индијски мерни систем, што указује на значајан утицај Индије у овом региону (Ibid., 12–13).

Током периода султаната и Могулског царства (од XIII до почетка XVIII века) у Индији, афрички робови су довожени у различите делове земље, укључујући Бенгал, Гуџарат и Декан. Познато је да је обичан роб Малик Амбер (*Malik Amber*, 1549–1626) доспео на позицију регента регије Декан. Ови афрички дошљаци су били познати као Сидиси (*Siddi*), а њихов први долазак је забележен 628. године н.е. Многи од њих су прихватили војничке улоге и преузели име Занџи, по називу који се користи за приобални део источне Африке. Данас они насељавају западну обалу Индије (Cheru, Obi 2010, 64).

У периоду када је Индија стекла своју независност, само три државе у Подсахарској Африци су остварile независност: Либерија, Етиопија и Јужноафричка Република под режимом Апартхејда (Dubey, Biswas 2016, 1). Почетак савремених веза између Индије и Африке везује се за личност Махатме Гандија (*Mohandas Karamchand Gandhi*); после повратка из Јужноафричке Републике Ганди је почео своју борбу за независност Индије. Ганди је поставио јаке основе за односе Индије и Африке. Ти односи су се темељили на солидарности, сарадњи и међусобној подршци. Идентификација Индије са афричким изазовима била је очигледна и очекивана, имајући у виду да је Индија пред самим стицањем формалне независности увела санкције против апартхејдског режима у Јужној Африци (Beri 2014, 1–2). Кваме Нкрумах је показивао дубоко поштовање према Гандију и његовим методама борбе за ослобођење. Афричке вође су спонтано почеле да сарађују са Индијским националним конгресом, делећи њихове идеале о једнакости и праву на политичку партиципацију и репрезентацију (Dubey, Biswas 2016, 17).

Значајну ролу у индо-афричким односима играо је и Нехру (*Jawaharlal Nehru*), који је истакао да Индија гледа на Африку као на свог првог суседа, без обзира на Индијски океан који их дели. Он је веровао да Индија и Африка деле исте вредности борбе за деколонизацију и слободу. Ова идеја је касније добила конкретан облик кроз формирање

Покрета несврстаних земаља (Ibid., 2). Нехру је разумео да је солидарност између Африке и Азије неопходна, како би идеја несврстаности била успешна. У складу с тим, Индија је постала промотер независности афричких нација (Бабић 2022, 169).

За време Хладног рата, у односима између Индије и афричких држава може се издвојити пет основних тачака: 1) борба против расизма; 2) подршка и „промоција" независности афричких држава; 3) сарадња у оквиру Покрета несврстаних; 4) сарадња преко индијске дијаспоре; 5) економска дипломатија и безбедносна сарадња. Из идеолошког аспекта, индијске власти су сматрале да би афричке нације требало да се придржавају мирних метода за остваривање своје слободе, слично као што је то чинила Индија. Међутим, треба имати на уму, да је за многе Африканце била занимљивија подршка Кине, која је укључивала обезбеђивање војне опреме и оружја (Ibid., 20–21). Дакле, у прве четири деценије након стварања независне Индије сарадња са Африком почивала је на идеолошким начелима, те се углавном одвијала у оквиру политичке сфере.

9.1.2. Савремени индо-афрички односи

Након окончања Хладног рата и либерализације индијске економије у 1990-им годинама, индијска спољна политика направила је отклон од Нехруове идеологије несврстаности и Гандијевог идеализма ка више прагматичним стратегијама, као што су инвестиције и трговина. Током процеса глобализације сигурност је постала кључна реч, што је навело Индију да тежи осигурању енергетске сигурности, безбедности морских путева и заштити својих грађана у Африци (Cheru, Obi 2010, 67–68). Индија је почела да дубље сарађује са Африком путем реализације амбициозних иницијатива. Ово је укључивало потписивање споразума о преференцијалној трговини 1992. године, појачану финансијску активност од 1996, закључивање Меморандума о разумевању са регионалном економском заједницом SADC 1997, покретање програма „Фокус Африка" 2002. године и стварање иницијативе „Тим 9" 2003. године. Истовремено, Индија је такође подржавала и прозападну иницијативу NEPAD од њеног оснивања. Као резултат ових проактивних мера, трговинска размена између Индије и Африке непрестано је расла, достижући вредност од 100 милијарди долара 2015. године, у односу на

само 60 милијарди долара 2005. године. Крајем 2011. године Индија је постала четврти најважнији трговински партнер за Подсахарску Африку (Dubey, Biswas 2016, 31).

На макронивоу, кичма савремених индо-афричких односа налази се у формату форума Индија–Африка.

Први самит Индија–Африка одржан је од 4. до 8. априла 2008. године. На овом самиту је учествовало 14 афричких земаља које је одабрала Афричка унија. На дневном реду било је седам тачака: 1) успостављање институција на панафричком нивоу – овде се не мисли на политичке институције, већ на институције из реалног сектора, као што су кластери за прераду хране и текстила, стварање метеоролошких центара, оснивање афричког института за геолошке науке и института за пољопривреду и рурални развој; 2) успостављање институција на регионалном нивоу – стварање референтних лабораторија за испитивање воде, земљишта, ткива и других аспеката, као и научних центара, центара за производњу семена, уређаја за обраду биомасе и соларних колектора; 3) успостављање институција на билатералном нивоу: формирање тренинг центара, језичких школа и школа за предузетништво; 4) Пројекти развоја капацитета у разним областима, као што су цивилна авијација, поморске науке, трговина на берзи и друге; 5) програми стипендија: договорено је да се сваке године додели 22.000 стипендија, укључујући и познате фондације CV Раман и AYUSH; 6) подршка бизнису: усмерена помоћ текстилној и прехрамбеној индустрији, транспортном сектору и другим областима; 7) Дељење искуства: организовање академских посета, студентских размена, научних конференција и других активности. Усвојен је акциони план са седам тачака: економска сарадња, политичка сарадња, научно-технолошка сарадња, сарадња у области социјалне политике и изградње капацитета, развој туризма, инфраструктуре и енергетике, као и сарадња у области медија (Бабић 2022, 170).

Други самит одржан је у Адис Абеби 24. и 25. маја 2011. године. На овом самиту су учествовале Индија и 15 других афричких земаља (Beri 2014, 3). Прегледом документа, уочљива је значајна сличност између садржаја првог и другог скупа. Основна идеја је иста, док у документацији другог скупа нема анализе остварења договореног на првом скупу. Уместо тога, изложени су основни принципи да би се постојеће договорености с првог скупа проширили.

Трећи самит је одржан у Њу Делхију у периоду од 26. до 30. октобра 2015. године. Ово је био најмасовнији самит до сада, с обзиром на то да је учествовала 51 афричка земља, од којих је доминантна већина била заступљена на највишем нивоу. Самит је обележила изјава нигеријског председника Бухарија:

> „Африка има много уговора о партнерству са различитим земљама света; али ово обећава да ће бити другачије, с обзиром на то да се не ради само о партнерству међу пријатељима, [већ партнерству] између држава које имају слична историјска искуства колонијалне владавине" (Iafs speaches, Muhammadu Buhari; Бабић 2022, 171).

Из овога се јасно види да Индија и државе Подсахарске Африке планирају да користе заједничко колонијално наслеђе као заједнички садржалац и компаративну предност. Теме самита су биле одрживи развој, пољопривреда, енергетика (и то са акцентом на чисте и обновљиве изворе енергије, плаву економију, образовање и безбедносна питања). Посебно је интересантно што је уочен значај плаве економије, што указује на то да је Индијски океан развојна шанса и за Индију и за Подсахарску Африку (Бабић 2022, 171).

На микронивоу, основни покретач индо-афричких односа је индијска дијаспора, што ће бити детаљније разматрано у следећем сегменту овог дела. Постоје четири основна разлога за увећавање присуства Индије у Подсахарској Африци:

1) Потреба за енергентима – због брзог развоја индијске економије, Индија је стално у потрази за енергентима за задовољење потреба своје индустрије. У ту сврху је од великог значаја снабдевање нафтом из земаља као што су Нигерија (пети највећи снабдевач нафтом за Индију) и Ангола (десети највећи) (Workman, world top exports). Поред нафте, Африка је такође значајан извор стратешких минерала који су неопходни за индијску индустрију.

2) Африка је важно тржиште за индијске производе и услуге – индијске компаније су препознале потенцијал афричког тржишта, које се одликује обећавајућом демографском структуром и растућом средњом класом.

3) Пројекција тврде моћи у региону Индијског океана – Индијски океан представља најзначајнији трговински пут за Индију, стога је изузетно битно да Индија осигура његову безбедност.

4) Подршка и гласови афричких земаља за потенцијално чланство у Савету безбедности Уједињених нација – Индија има интерес да осигура подршку афричких земаља и њихове гласове за своје потенцијално чланство у Савету безбедности УН (Mawdsley, McCann 2011, 15–16, 23).

Индија пружа модел односа са Африком базиран на начелима једнакости, међусобног поштовања и обостране користи. Њен статус вишестраначке демократије може позитивно утицати на политичке системе земаља Подсахарске Африке, представљајући инспиративан модел. Међутим, важно је имати на уму да ова особина доноси и изазове, као што је значајна бирократија у Индији која понекад може успорити инвестиције и извршавање пројеката (Ibid., 23, 24).

Важан сегмент и велики изазов индо-афричким односима је борба против нелегалне трговине наркотицима и борба против међународних нарко картела. Државе као што су Кенија, Јужноафричка Република, Нигерија и Танзанија представљају транзитне тачке за хероин и хашиш који се креће из Азије ка Европи и Северној Америци. Виши степен заједничке сарадње би помогао у решавању овог проблема (Beri 2014, 109). Додатно, други потенцијални проблем настаје као резултат политичких промена у Индији, усклађених са доласком на власт тренутног премијера Нарендре Модија.

У домену спољне политике, не постоји јасна „Модијева доктрина“. Модијева политика може се описати као “прагматични национализам”. Када је Моди постао премијер 2014. године, било је великих очекивања да ће због своје харизме донети свој посебан печат индијској политичкој сцени, укључујући и спољну политику, што није био случај са његовим претходником Сингом. Моди је харизматична и асертивна личност која се спретно сналази у комплексном политичком контексту Индије. Приступа прагматично и вешто балансира у различитим коалицијама и савезима, што није било типично за његовог претходника. Његова партија БЈП има изразиту улогу на политичкој десници и реформише образовну политику, промовишући Хинду идентитет и сузбијајући сваки вид антинационалне политичке дисиденције (Gupta, Mullen 2019, 6–7).

Свеукупни спољнополитички приступ Нарендре Модија, као премијера Индије, представља скуп континуитета и дисконтинуитета у односу на претходне спољнополитичке стратегије његових претходника.

Важно је напоменути да се спољна политика обликује уз узимање у обзир разноврсних утицаја, при чему може еволуирати у току времена.

Као разлике у односу на претходнике могу се издвојити:

Економска дипломатија – Модијева администрација фокусира се на привлачење страних инвестиција и унапређење трговинских односа, што је додатно истакнуто кроз иницијативе „Направљено у Индији" (*Made in India)*, и „Дигитална Индија". Оваква стратегија има за циљ промовисање Индије, као светског центра за производњу и технологију.

Глобално лидерство – Моди тежи повећању улоге Индије на светској сцени, што се осликава кроз активно ангажовање на међународним форумима, и разматрање важних глобалних питања као што су климатске промене, тероризам и др.

Балансирање – Модијева стратегија укључује изазовно балансирање између традиционалних и нових савеза, како би Индија проширила своје стратегијске опције и економске могућности.

Као сличности, тј. континуитете са претходним политикама издвајају се:

Стратешка аутономија – Моди наставља са идејом стратешке аутономије и несврстаности, што је карактеристично и за претходне индијске владе. Ова независност остаје на средишту индијских спољнополитичких одлука.

Приоритети према суседима – снажан акценат на подршци и подржавању односа са суседима остаје константан облик индијске спољнополитичке стратегије, посебно у контексту осигурања стабилности и сигурности у региону. Ту политику је Моди надоградио иницијативом „Најпре суседи" (*Neighborhood First*). Међутим, требало би имати у виду његов негативни став према Пакистану, као и нетолерантан став према аутономији Кашмира.

Схаватање безбедности – безбедносне бриге Индије, укључујући борбу против тероризма и рад са суседима на граничним питањима, и даље остају део спољнополитичких приоритета.

Културна дипломатија и мека моћ – слично претходним администрацијама, Моди користи богату културну баштину Индије као ефикасан алат дипломатије и полугу меке моћи.

Мултилатерално ангажовање – учествовање у међународним организацијама и форумима и даље игра битну улогу у спољнополитичкој стратегији Индије.

Ипак, поставља се питање, у којој мери се Модијева привржености идеологији Хиндутва[65] прелива на спољну политику. Многи се слажу да је Хиндутва доминантна у унутрашњој политици, док се спољна политика не заснива на овој доктрини, већ на прагматизму и настојању да се спољна политика што више комерцијализује, меркантилизује, тј. да оствари што лукративније послове за индијску економију (Ibid., 19). Моди у својим обраћањима износи могућности за сарадњу и заједничку будућност Индије и Африке. Откако је Моди преузео улогу премијера, сваку земљу из Подсахарске Африке је посетио бар један индијски министар, а сам Моди је такође више пута посетио различите афричке земље (Hall, Ganguly 2022).

Спољнополитички приступ Нарендре Модија према Африци обележен је значајним нагласком на ангажману, партнерству и сарадњи. Његова политика према Африци често називана „Политика ангажовања према Африци", има за циљ да унапреди везе Индије са афричким земљама у различитим секторима, укључујући трговину, инвестиције, развој и дипломатију. Кључни аспекти Модијеве политике према Африци:

Фокус на економску дипломатију – политика Модија према Африци ставља јак акценат на економску дипломатију. Циљ је промоција трговине и инвестиција између Индије и афричких земаља. Иницијативе као што су Бизнис форуми Индија–Африка организоване су да олакшају економске интеракције и истраже могућности за сарадњу.

Изградња капацитета и помоћ у развоју – Индија је укључена у пружање помоћи у развоју афричким земљама кроз иницијативе као што је панафричка е-мрежа, која има за циљ да пружи услуге теле-образовања и теле-медицине. Политика Модија предвиђа изградњу капацитета и дељење експертизе Индије у областима као што су пољопривреда, здравствена заштита и информатичка технологија.

[65] Хиндутва је идеологија хинду национализма коју промовише низ индијских националистичких партија, укључујући и тренутно владајућу БЈП. Аутори се споре око тога да ли ова идеологија подразумева хинду супериорност, екстремни конзервативизам или чак фашизам (Patnaik 1993, Bhat, Mukta 2010).

Везе међу људима – политика Модија има за циљ да утврди јаче везе међу обичним људима Индије и Африке. То укључује иницијативе за промоцију културних размена, академских сарадњи и веће повезаности путем директних летова и олакшаних процедура за визе. То укључује историјске везе Индије са Африком, укључујући културне, трговинске и везе са дијаспором. Као што је сам Моди истакао: „Ово [партнерство између Индије и Африке] није ново путовање, нити нови почетак. Ово је ново обећање велике будућности за древан однос“ (Virk 2018, 246).

Обновљива енергија и одрживи развој – искуство Индије у области обновљиве енергије и одрживог развоја дели се са афричким земљама. Иницијативе као што је Међународни соларни савез, који је покренут од стране Индије, имају за циљ да промовишу примену соларне енергије на различитим деловима Африке.

Ангажман на мултилатералним форумима – Индија активно учествује на мултилатералним форумима који укључују афричке земље, као што су Индијско-афрички скуп за здравствене науке и Скуп министара за пољопривреду Индије и Африке (Virk 2018).

Укратко, Модијева политика према Африци истиче спремност Индије да унапреди своје ангажовање са афричким нацијама у различитим аспектима – од економске сарадње до дипломатских партнерства. Ова политика има за циљ да позиционира Индију као поузданог партнера на путу развоја Африке и утврди стратешке односе између две регије. Детаљни аспекти сарадње биће анализирани у наставку.

9.2. Индијско инвестирање у потрази за тржиштем

Према проширеној верзији еклектичке теорије Џона Данинга, стране директне инвестиције према мотиву се могу поделити на: 1) оне које траже тржиште (*market seeking*); 2) оне које траже ресурсе (*resource seeking*); 3) оне које се фокусирају на ефикасност (*efficiency seeking*), и 4) оне чији је циљ стратешки интерес (*strategic asset seeking*). Инвестиције које траже ресурсе имају за циљ да обезбеде јефтине сировине и извор радне снаге. Инвестиције које се фокусирају на тржиште као параметре за одлучивање узимају величину, раст, и структуру тржишта земље домаћина. Њихов циљ је остваривање учешћа на домаћем тржишту (пенетрација тржишта) и коришћење могућности (за стварање профита)

које то тржиште пружа (Wadhwa, Reddy 2011). Индијски мотиви у Подсахарској Африци су дакле ресурси и тржиште, с тим што је мотив тржишта доминантан (Бабић 2022, 172).

9.2.1. Начин инвестирања и носиоци развојне сарадње

Своје активности у Подсахарској Африци Индија карактерише као „развојну сарадњу", јер се сматра да појам „помоћ" није коректан према афричким земљама. Индијци, баш као ни Кинези, не крију да је та сарадња на узајамно корисној основи и да индијске компаније које долазе у подсахарски регион у оквиру развојне сарадње, ту долазе да инвестирају и зараде. Инструменти развојне сарадње се могу поделити у две главне групе: кредитне линије и програме техничке подршке. Детаљан приказ илустрован је на следећој слици:

Слика 6. Инструменти индијске развојне сарадње

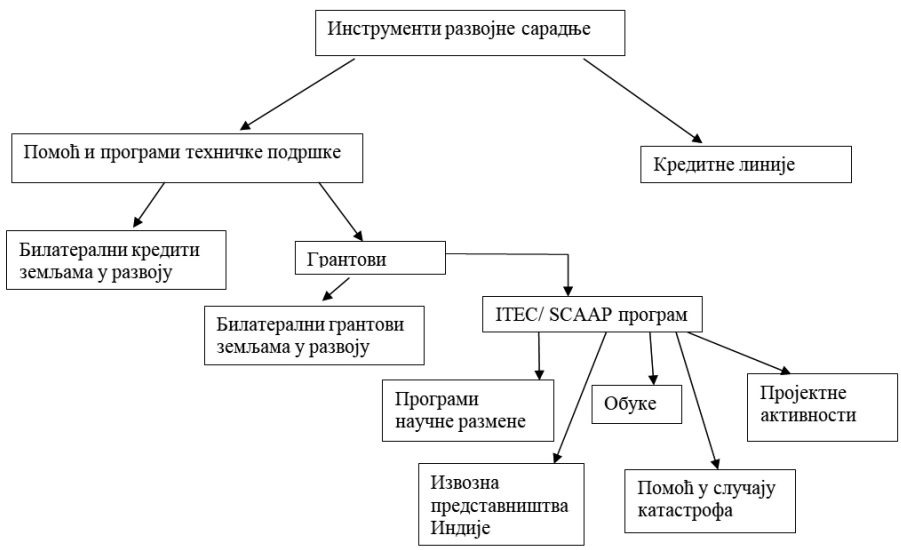

Извор: Cheru, Obi 2010, 81; Бабић 2022, 173.

Од програма помоћи и техничке подршке, фокус анализе је на програмима *ITEC* и *SCAAP*. Програми за изградњу капацитета

специјализовани за Африку су *ITEC (Indian Technical and Economic Cooperation)* и *SCAAP* (*Special Commonwealth African Assistance Programme*), који су успостављени да промовишу сарадњу и партнерство на обострану корист и укључују обуке и тренинге, пројектне активности (студије о изводљивости, консултантске услуге, стручна усавршавања и помоћ у случају катастрофа). Тренинзи обухватају и цивилне и војне обуке. Требало би истаћи да су *ITEC* и *SCAAP* у потпуности подударни и да се само номинално разликују по географском обухвату. *ITEC* програм је настао 1964. године као део Нехруове стратегије повезивања са постколонијалним светом. Буџет програма износи око 20 милиона долара годишње, што је око 2.500 стипендија. У овај програм су укључене обуке, слање стручњака и имплементација пројеката у афричким земљама. Програмом руководи Министарство спољних послова Индије, како би лакше усклађивало програм у складу са променама спољне политике. Најбрже растући сегмент *ITEC*-а су консултантске услуге и реализације пројеката, то чини 40% укупне вредности *ITEC*-а. Још један од фокуса овог пројекта је пољопривреда. Индија је у Гану, Сенегал, Буркину Фасо и Мали слала опрему и ресурсе у те сврхе.

ITEC тренинзи омогућавају младим људима да стекну знања која би им помогла у проналаску запослења. Логика којом се Индија води је следећа: Индија није богата земља која може себи да приушти да даје велике грантове и износе помоћи другим земљама, али зато поседује знања, вештине и технологију коју могу да понуде (Beri 2011, 9–10). Требало би истаћи да се у оквиру ових програма Индија не меша у селекцију кадрова који ће бити учесници *ITEC/SCAAP* програма. Академија за обуку официра у Њу Делхију обавља обуку афричких официра за мировне мисије. Програми обично обухватају 4.000 полазника годишње, са преко двеста курсева који, између осталог, укључују дипломатију, медијске вештине, спољну трговину, менаџмент, ревизију и рачуноводство, банкарство, информационе технологије и др. (Cheru, Obi 2010, 83; Бабић 2022, 173).

Студирање у Индији постаје све привлачније Африканцима. У Индији студира преко 11.000 студената из седам афричких земаља. Афрички студенти чине 13% страних студената у Индији (Dubey, Biswas 2016, 106–107). Ипак, у пројектима културне размене, која несумњиво напредује, ипак има великих проблема по питању предрасуда према Африканцима.

Током лета 2016. године десило се убиство студента из Конга након којег је неколицина амбасадора афричких земаља саветовала своје владе да не шаљу студенте у Индију до даљњег. Овај инцидент је имао и повратну реакцију у виду напада на представништва појединих индијских компанија у ДР Конгу. У истраживању које је спровео часопис *The Diplomat* током 2018. године међу афричким студентима у Индији, велики број испитаника се пожалио на инциденте повезане са расизмом (Бабић 2022, 174).

Доласком Нарендре Модија на власт, политика у области развојне сарадње постала је меркантилистичка. Из кабинета премијера Модија дизајнирана су два нова инструмента позајмљивања: шема концесионог позајмљивања и тзв. инструмент посебне намене (*SAARC).* Први инструмент намењен је да подржава индијске приватне компаније које конкуришу за изградњу инфраструктурних пројеката у афричким земљама, за које се сматра да су од стратешког значаја за Индију. Други инструмент је намењен за регион Јужне Азије (Gupta, Molen et al. 2019, 23).

У наставку биће више речи о индијским кредитним линијама које представљају други елемент развојне сарадње. На дан 31.12.2016. године одобрено је укупно 154 кредитне линије у 44 афричке земље укупне вредности око 7,7 милијарди долара. Две земље са највише одобрених кредитних линија су Мозамбик и Сенегал (CII 2018, 25). На наредној слици представљена је процедура одобравања кредитне линије (Бабић 2022, 174).

Слика 7. Процес одобравања кредитне линије

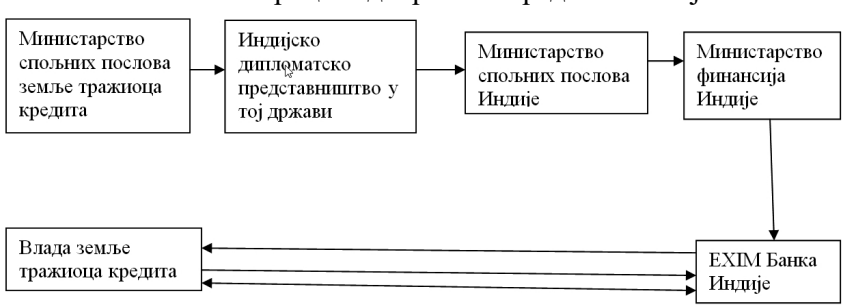

Извор: Прилагођено према Cheru, Obi 2010, 84; Бабић 2022, 174.

По фазама то изгледа овако: 1) Министарство спољних послова подсахарске земље која жели да позајми новац, шаље захтев за одобрење кредитне линије заједно са студијом о изводљивости пројекта за који се отвара кредитна линија, реферат о оправданости предложеног пројекта и план отплате кредита; 2) ДКП Индије у тој земљи прослеђује захтев централу; 3) Министарство спољних послова прослеђује захтев Министарству финансија, одељењу за спољну трговину на процену; 4) Након процене министарство прослеђује одобрење и предложене услове кредита Ексим банци Индије; 5) Ексим банка по потреби врши корекције кредитних услова и прослеђује нацрт уговора влади земље позајмљивача; 6) Влада државе која тражи кредитну линију прихвата нацрт уговора (или тражи корекцију услова); 7) Врши се потписивање уговора и прелази у фазу његове имплементације. Кредитне линије нису инструмент помоћи већ инструмент за промоцију и побољшање трговине. Оне се користе као ефектан механизам уласка на тржиште и каснију диверзификацију пословања од стране малих и средњих предузећа. Кредитне линије су везане за индијски извоз и приликом уговарања кредитне линије постоји клаузула, да чак до 85% испоручене робе и уговорених услуга мора бити индијског порекла (Cheru, Obi 2010, 83–85; Бабић 2022, 174–175).

Концесиони кредити су много повољнији од комерцијалних кредита – повољнији су или због камате (која је нижа), дужег грејс периода или комбинације ова два фактора. За земље које потпадају под *HIPC* класификацију (високо задужене земље) услови за индијске линије кредита су следећи: фиксна каматна стопа од максимално 1,75% са роком отплате од двадесет година и грејс периодом од пет година. Од тога 40–45% средстава додељује се у форми гранта. Због тога што је удео гранта већи од 25% износа укупног кредита, индијске кредитне линије испуњавају критеријуме званичне развојне помоћи (*ODA*). Међутим, Индија се не руководи *ODA* смерницама, због тога се у литератури индијски кредити понекад сврставају у званичну развојну помоћ, а некад у званично подржане извозне кредите (*OSEC*) (Ibid.).

Како би употпунили причу о кредитним активностима Индије у региону Подсахарске Африке, неопходно је споменути и Ексим Банку Индије. Она је основана с циљем да пружа финансијску подршку индијским увозницима и извозницима. Банка има различите методе уз помоћ којих испуњава ову улогу: обезбеђује кредите за купце индијске

робе и финансира заједничке пројекте. Ексим Банка Индије има блиску сарадњу са Афричком развојном банком (*AfDB*) и члан је Асоцијације за развој афричких финансијских институција (*AADFI*). Такође, ова банка има активну улогу у изградњи афричке Ексим Банке (*Afreximbank*) (CII-EXIM Bank, 2017).

9.2.2. Секторска структура инвестиција

Индијске инвестиције у Подсахарку Африку датирају још из 1960-их када је индијска Бирла Група покренула *joint venture* за изградњу фабрике текстила у Етиопији. С временом, индијске инвестиције су се све више ширили. У периоду 2010–2014. индијске инвестиције у Африци су са 11,9 милијарди порасле на 15,2 милијарде долара. Занимљиво је да су у истом периоду афричке инвестиције у Индији такође порасле са 57 милијарди на 73,3 милијарде долара, што је у том тренутку чинило 23% од укупних СДИ у Индији. С друге стране, у датом периоду индијске инвестиције у Африци чиниле 16% од укупних СДИ на континенту (CII 2018, 11). Највећа инвестициона активност Индије одвија се са Маурицијусом, али је распрострањена и на остатку континента што је илустровано у наредној табели.

Табела 11: Инвестиције између Индије и Подсахарске Африке

Земље које су највећи примаоци индијских инвестиција	Кумулативни износ (у милионима $)	Земље које су највећи афрички инвеститори у Индији	Кумулативни износ (у милионима $)
Маурицијус	13.798	Маурицијус	72.967
ЈАР	366	ЈАР	159
Мозамбик	271	Сејшели	61
Нигерија	239	Свазиленд	48

Извор: IMF 2015 у CII 2018,12; Бабић 2022, 176.

Индија је потписала 13 билатералних инвестиционих споразума са афричким земљама, међу којима су: ДР Конго, Етиопија, Гана (CII 2018, 13).

Индија је присутна у Подсахарској Африци у разним секторима:

Графикон 12. Инвестиције Индије у Подсахарску Африку према капиталном издатку

Извор: Passi, Guennoun 2017,118; Бабић 2022, 176.

Према подацима са претходог графикона може се закључити да је Индија доминантно присутна у енергетском, тј. нафтном сектору. Међутим, инвестиције у енергетском сектору су веома издашне у погледу утрошка капитала, те услед ове чињенице претходни график оставља утисак о доминантности инвестиција у енергетском сектору. Заправо, инвестиције су дистрибуиране равномерно о чему сведочи и наредна табела.

Табела 12. Индијске инвестиције по секторима за период 2003–2014

Сектор	Бр. пројеката	Бр. нових радних места	Вредност инвестиције (у милионима $)
Финансијске услуге	54	1149	607,1
ИКТ	75	8672	4712
Аутоиндустрија	28	18776	1954,1
Енергетика	25	4957	23241,9
Пословне услуге	20	3348	170,7
Здравство	19	1431	270
Хемијска инд.	14	6328	7219
Металургија	14	9989	6406,7
Остали сектори	112	41060	49952,7

Извор: Passi, Guennoun 2017, 117; Бабић 2022, 177.

У наставку ће бити приказано стање у три сектора: 1) пољопривреда, 2) здравсто, и 3) ИКТ.[66]

1) Подсахарски регион се суочава са хроничним недостацима хране у одређеним регионима. То је главни разлог зашто је додатна пажња посвећена сектору пољопривреде, без обзира на то што номинални износи капитала инвестирани у овај сектор нису толико високи у поређењу са осталим секторима. Према прогнозама Светске банке проблеми са храном ће се додатно погоршати у наредним деценијама: до 2050. године предвиђа се раст просечне температуре за 1.8°C, што ће смањити производњу хране *per capita* за 10%. Стога, подизање продуктивности подсахарске пољопривреде је императив. Анализа приноса у култури житарица (које су и најбитније за прехрану становништва) показује да су приноси у региону Подсахарске Африке најнижи на свету, свега 1.395 кг по хектару. Поређења ради, приноси у еврозони су 5.383 кг по хектару, а у Индији 2.993 кг по хектару. Дакле, Индија поседује знање и технологију неопходну за подизање приноса

[66] ИКТ= информационо комуникационе технологије, тј. колоквијално „ај-ти сектор".

(Passi, Guennoun 2017, 65). Такође, на годишњем нивоу у Африку се увезе хране у вредности од 35 милијарди долара. Ове проблеме препознала је и Афричка унија која је још 2003. године покренула свеобухватни пољопривредни програм под називом *Comprehensive Africa Agriculture Development Programme (CAADP),* чији су циљеви решавање прехрамбене неизвесности, подстицање развоја пољопривреде и смањивање увоза хране (и у каснијим фазама промоцију извоза хране) (Ibid., 66–67).

Сарадња између Индије и Подсахарске Африке у области пољопривреде одвија се на више нивоа. Индија и земље Подсахарске Африке имају сродна становишта по питању пољопривредне политике, што им је омогућило заједничке наступе у оквиру СТО. Сарадња се одвија и на пољу института за ратарство и других биотехничких института који омогућују бољи квалитет семена (Ibid., 68). Индија такође финансира и организационо потпомаже различите панафричке институције, као што су прерађивачка удружења, хидролошке и метеоролошке службе.

Пољопривредна размена између Индије и Подсахарске Африке чини 11% индијског извоза и 7% увоза. Индија из Подсахарске Африке увози сирове индијске орашчиће које потом прерађује у Индији. Други највећи увозни артикал је дрво, а затим долазе готовински усеви за извоз – какао, кафа, чај и памук. Ипак, неопходно је истаћи да индијске компаније улажу и у локалне капацитете за прераду, пре свега у Нигерији и Гани (Dubey, Biswas 2016, 48).

2) Здравство и фармацеутска индустрија су други сектор који је предмет посебне пажње, јер се стање у овом сектору директно одражава на квалитет живота грађана. Индија свакако може да помогне у обуци медицинског особља, али круцијалан допринос Индије Африци лежи у фармацеутској индустрији. Фармацеутски производи чине важан фактор индијског извоза у Африку, чинећи 11%. Индијске фармацутске компаније су највећи добављачи генеричких лекова у Подсахарској Африци. Ниске цене генеричких лекова су идеалне за земље у развоју које немају довољно средстава за финансирање здравственог система, а обично имају бројну популацију. Процене из 2016. године су показале да се у Африци на годишњем нивоу потроши 30 милијарди долара на фармацеутске производе. Чак 17,7% фармацеутских производа увезених у Африку у 2011. години долазе из Индије, што је велики скок у односу на 8,5% из 2002. У истом периоду проценат увезених фармацеутских производа из Кине

износио је 2,2% у 2002. и 4,1% у 2011. години. Иако су јужноафрички произвођачи Аспен, Адкок Инграм и Ципламедпро до сада били лидери на афричком тржишту, сада морају да се такмиче са азијским, пре свега индијским произвођачима генеричких лекова. Домаћи произвођачи не могу да обезбеде потребну масовност производње (економију обима), као ни стандардизацију производње (Бабић 2022, 178).

Индијски извоз фармацеутских производа у 2013. године износио је 14,7 милијарди долара. Највећи купац биле су САД са 22% укупног извоза, док је Африка била друга са 16%. У области фармације, три највеће индијске компаније у Африци су *Ranbaxy, Cipla and Dr. Reddy's.* Индијски произвођачи су задобили своје учешће на тржишту помоћу приступачних цена. Произвођачи се разликују у пет различитих подручја: начина уласка, државе порекла, коришћење локалног талента, циљна група и позиција бренда. Индијске компаније *Cipla, Ranbaxy, the Serum Institute, and Dr Reddy's* имају снажно тржишно учешће, поготово у региону Источне Африке. У овом претежно англофоном тржишту, индијске компаније су познате по томе што укључују локалне таленте, али и по квалитету својих производа, често сертификованих од стране СЗО. Индијске компаније су најпознатије по томе што омогућавају јефтине а квалитетне лекове против ХИВ-а у Африци (Dubey, Biswas 2016, 51–52).

3) Област ИКТ-а представља развојну шансу за подсахарске земље, будући да је ово индустријска грана у којој Подсахарска Африка има најмањи заостатак за развијеним земљама. Подсахарске земље желе да им Индија помогне у јачању људског капитала у области ИКТ-а, у нади да ће успети да развију домаћу технологију уместо што је купују од других држава. Сарадња у овој области отпочела је 2008. године на самиту Индија–Африка, када се тадашњи премијер Синг заложио за покретање иницијативе за развој науке и технологије у циљу регионалног развоја и интеграције. Циљ је да се остваре везе међу научним институцијама афричких нација и побољшају капацитети за развој људских ресурса за истраживање и развој. Индија се 2011. године обавезала да ће промовисати високо образовање у четири земље: Гани (комуникације и технологија), Бурунди (планирање и администрација), Уганда (трговина), Ботсвана (институт за дијаманте). Индијске компаније су схватиле комерцијални потенцијал афричког тржишта у овој области.

Процене говоре да ће подсахарски ИКТ сектор утростручити обим до 2025. године до могућих 95 милијарди долара (Ibid., 53).

На крају овог сегмента неопходно је истаћи важност приватног сектора. За разлику од кинеског, индијски приватни сектор одиграо је кључну улогу у ширењу интереса индијске државе у Подсахарској Африци. Утицај индијских компанија био је евидентан у области финансијских услуга, преради хране, ИКТ, фармацеутској индустрији и туризму. Често су приватне компаније имале подршку великих конгломерата попут компанија ТАТА, Кироласкар и Махиндра имају највећу улогу у продору Индије у Африку. Вандента инвестира у бакар (Dubey, Biswas 2016, 5).

Неке од тих компанија су: *Kirloskar Brothers Ltd. (KBL), Ranbaxy Laboratories, Karuturi Global, Mahindra and Mahindra, Fortis, Vedanta, BhartiAirtel Communications, Essar Group, Ashok Leyland, Larson and Toubro, NIIT Technologies, Escort, and Apollo Hospitals* (Ibid., 69).

Инвестиције приватних индијских компанија у 2011. износиле су пет милијарди долара. КБЛ је инвестирао у производњу у Јужноафричкој Републици и Кенији запошљавајући локалну радну снагу и вршећи трансфер технологије. КБЛ је преузео 90% деоница јужноафричке компаније *Braybar Pumps Ltd*. Друге индијске компаније, као што су *Karuturi Global*, остваривле су значајно присуство у Етиопији и Кенији (Eriksen et al. 2012). Компанија *Bharti Airtel India* послује у 16 земаља Африке пружајући услуге мобилне телефоније за око 50 милиона корисника. Ова компанија је 2010. године купила Габонску компанију *Zain Telecommunications* за 10,7 милијарди долара. У периоду од 2013. до 2015. инвестирали су још 125 милиона долара и обучили десет хиљада младих људи за рад у ИКТ сектору (Ibid., 70).

Банкарски сектор Индије има развијено пословање у подсахарском региону. У пословању учествују и развојне и комерцијалне банке. Главни циљ индијске Ексим банке је подршка предузетницима да уђу на афричко тржиште и учествују у различитим пројектима. Такође, Ексим банка помаже финансирање индијских компанија које желе да инвестирају у Африку. Банка Барода, Државна Банка Индије и Банка Индије (три државне банке) појачале су своје активности у Африци. Банка Барода има 45 филијала у осам држава. У Замбији постоји заједничко предузеће *Indo Zambia Bank.* Банка Индије послује у Кенији, Танзанији и Замбији.

Државна банка Индије послује у Анголи, Нигерији и Маурицијусу где је један од водећих играча на тржишту. На тржишту Подсахарске Африке послује и једна од четири највеће пословне банке у Индији –*ICICI Bank,* која има преко 5.000 филијала широм света и свој регионални центар у Јужноафричкој Републици (Бабић 2022, 179).

Након анализе начина пословања Индије на тржишту Подсахарске Африке може се видети разлика између деловања Кине и Индије. Фазе инвестирања су инверзне: у случају Кине на тржише прво улазе велике државне компаније, које су праћене од стране приватних, док је у случају Индије ситуација обрнута (Бабић 2022, 179).

9.2.3. Проблеми у индо-афричким односима

Индијски приватни и државни пројекти „болују" од лоше имплементације и по питању брзине спровођења и по питању ефикасности. Неки од проблема који се наводе су: недостатак информација, поготово оних у електронској форми, мањак инфраструктуре, неадекватан ниво људског капитала, неадекватне инвестиционе политике, тешко добијање виза и радних дозвола и друго. Како би прецизније дијагностификовала проблем Индијска индустријска комора (*CII*) у 2015. години спровела је анкету у 267 индијских компанија које послују на афричком тржишту. Већина анкетираних је известила да у мањој мери запошљава локалну радну снагу: мала предузећа су запошљавала врло мало локалне радне снаге, средња предузећа су запошљавала између 50 и 1.000 локалних радника, а највећа компанија која је учествовала у анкети запошљавала је 4.000 локалних радника. Ова анкета приказује ограничен допринос индијских компанија креирању локалних радних места (CII 2018, 22–23). Детаљни резултати су приказани на следећем графику. Подаци на графику представљају потврдан одговор на питање – да ли (свака од седам наведених категорија) представља проблем у вашем пословању.

Графикон 13. Проблеми у индо-афричким односима

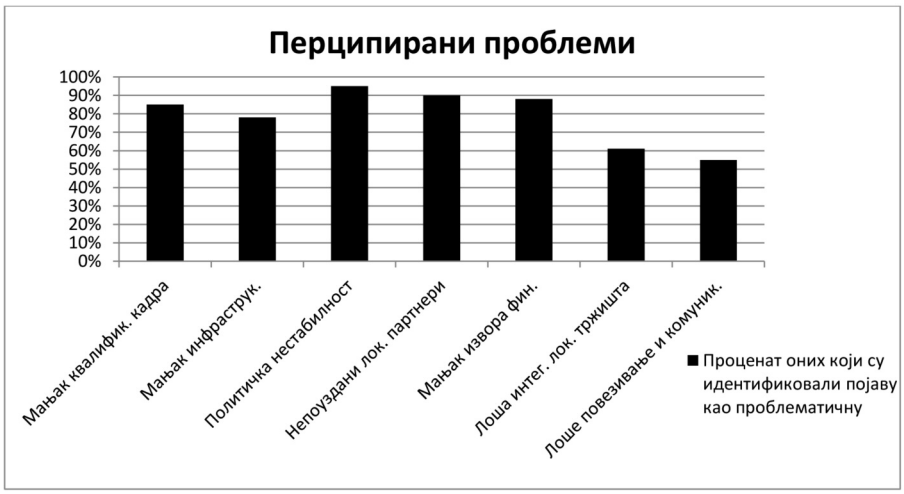

Извор: CII 2018, 24; Бабић 2022, 180.

Поред ових, инвеститори су идентификовали и друге проблеме који укључују високе транспортне трошкове, различите стандарде, лошу пословну климу и корупцију. Занимљив је податак да се индијски привредници жале и на корупцију у својим компанијама, међу својим радницима (Wagner 2019, 18–19).

Ипак, највећу сенку у индо-афричким односима представља оптужба на рачун индијских компанија за отимање земљишта. Куповина земљишта у Африци је веома интересантна великим инвеститорима (индијским и свим другим), јер су цене земљишта веома ниске. Најдрастичнији пример је свакако Етиопија. Два претходна премијера Етиопије – Мелес Зенави (*Meles Zenawi*) и Хајлемеријем Десален (*Hailemariam Desalegn*) – веома су се трудили да привуку индијске инвеститоре у земљу. Склопљени су послови вредни 640 милиона долара у сектору производње шећера, а индијске компаније су добиле на коришћење више од 600.000 хектара земље. Критичари кажу да је продаја земљишта индијским компанијама, пре свега великим плантажерима али и другим компанијама, довела до исељавања малих фармера и милиона локалних становника. Извештај *Human Rights Watch*-а наводи да су приликом исељавања коришћене насилне методе и правно насиље (HRW 2012). Као последица ове

ситуације настао је двојак проблем: 1) ни компаније које су добиле земљу у закуп, ни држава, ни локална заједница нису креирали нова радна места за некадашње фармере; 2) Нове локације на које су пресељени фармери нису биле адекватне за бављење пољопривредом, те услед тога многе заједнице нису имале довољно хране (Chandran, Gardner 28.11.2017). Стога се врши велики притисак на индијске компаније да поштују стандарде друштвене одговорности. Ово свакако може да се покаже корисно и за саме компаније, јер ће на тај начин повећати свој углед међу локалном популацијом (Wagner 2019, 18–19).

9.2.4. Кратак приказ трговинских кретања

За једну деценију обим трговине Индије са Африком скоро се утростручио. Роба којом се тргује је разноврсна и обухвата различите секторе. Ова роба укључује нафту и минерале, пољопривредне производе, машине, текстил, фармацеутске производе и друго. Неки од главних трговинских партнера Индије у Подсахарској Африци укључују Јужну Африку, Нигерију, Кенију и Етиопију.

Графикон 14. Регионална расподела удела
трговинске размене Индије у одабраним годинама

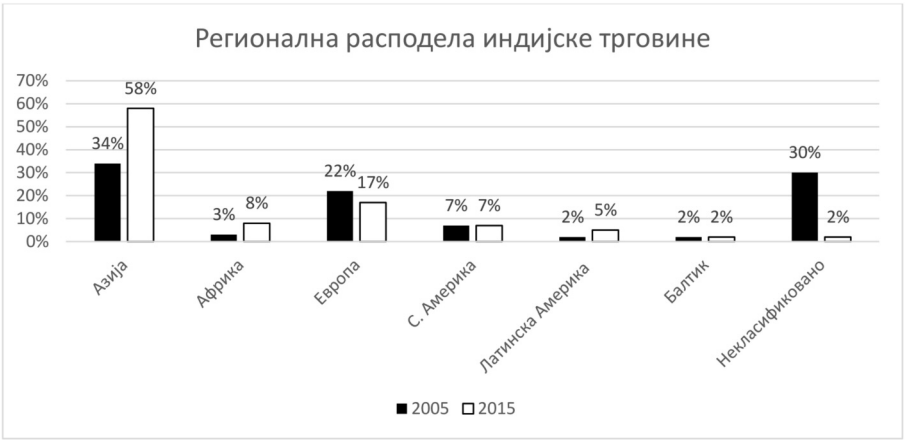

Извор: India's Ministry of Commerce and Industry, Department of Commerce, System on Foreign Trade Performance Analysis, Version 3, http://commerce.gov.in/FTPA.aspx

Трговина Индије са Подсахарском Африком расте из године у годину. У обим укупне трговине укључени су и увоз из Индије у подсахарске земље и извоз из Подсахарске Африке у Индију.

Графикон 15. Трговинска размена између Индије и Подсахарске Африке (2000–2015, ЈМ= 10^6 америчких долара)

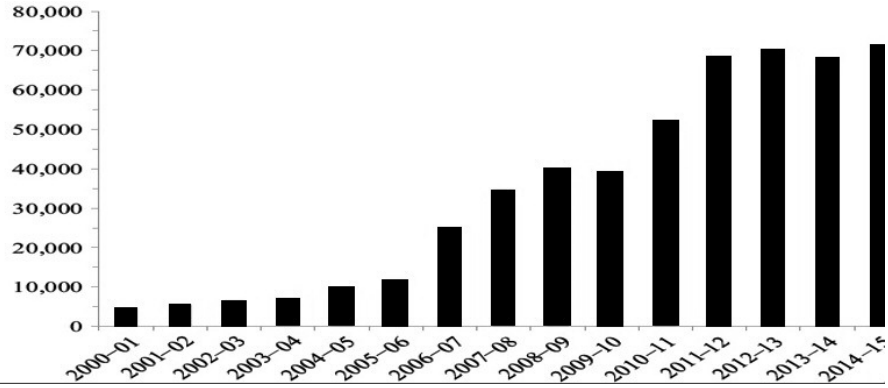

Извор: India's Ministry of Commerce and Industry, Department of Commerce, Export Import Data Bank, Version 7.1—TRADESTAT, http://commerce.nic.in/eidb/default.asp

Трговина Индије са Подсахарском Африком задржава сличан ниво и у каснијим годинама. У 2018. години укупан ниво размене износио је 58,05 милијарди, а у 2019. години 55,7 милијарди америчких долара (*Indian Department of commerce*, November 2023).

Трговински односи између Подсахарске Африке и Индије изазвали су забринутост због превеликог извоза сировина из Африке, док се истовремено увозе прерађени производи из Индије. У 2014. години главни извозни производи Африке у Индију укључивали су: сирову нафту, злато, дијаманте, кокосов орах, што је чинило 82% укупног извоза. С друге стране, највећи увоз Африке из Индије обухватао је нафтне производе, пиринач, фармацеутске производе, моторна возила и замрзнуто месо (Virk 2018, 252–254).

9.3. Безбедносна сарадња Индије и земаља Подсахарске Африке

Индија у Подсахарској Африци у безбедносном сектору има три врсте активности: 1) учешће у мировним операцијама УН; 2) борба против тероризма и поморска сигурност; 3) билатерална војна сарадња (Wagner 2019, 21).

Индија има дугу историју учешћа у мировним операцијама у Подсахарској Африци. Учествовали су у операцији *ONUC*: 1960–1964 у Конгу, операцијама *UNAVEM I, II, III*: 1991–1995 у Анголи, у Мозамбику мисија *ONUMOZ*: 1992–1993, Сомалији мисија *UNOSOM* I, II: 1993–1994; Либерији (*UNOMIL*: 1993–1997); Руанди (UNAMIR: 1993–1995), и Сијера Леонеу (UNAMSIL: 1999–2000); Обала Слоноваче (*UNOCI*: 2004–2017); у Либерији (*UNMIL* 2003–2018, индијско учешће од 2007). Тренутно учествује у мисијама у Конгу (*MONUC/MONUSCO*) од јануара 2015. са 2.751 припадника; у Судану *UNMIS/UNMISS*: од априла 2005. са 2.336 припадника. Индијски војници су веома цењени у систему УН због своје добре обучености и опремљености (India and UN Peacekeeping).[67]

Друга врста активности је борба против тероризма и поморска сигурност, тј. против-пиратске операције у Индијском океану. Индијски океан има веома важну улогу за Индију, због чињенице да представља главни трговачки пут Индије, али и због успостављања паритета са Кином у том региону (Ibid.).

Влада Нарендре Модија дала је приоритет безбедносним операцијама у Африци у погледу сузбијања терористичких претњи Дајеша, група повезаних са Ал Каидом и Боко харамом. Интересовање Индије за Ал Каиду је очекивано, с обзиром на активности ове организације у непосредном суседству Индије (Авганистан и Пакистан). Ипак, практично гледано, Индија се фокусирала на борбу против пирата који су угрожавали индијске бродове, али и многобројне индијске грађане који су радили као посада на другим бродовима. Наиме, Индија је на шестом месту по укупном броју помораца у свету и по сваку цену жели да избегне ситуацију из 2011. године, када је нападнут индијски брод, посада заробљена а затим размењена за ухапшене пирате (Ibid., 21–22).

[67] Подаци о бројности индијских мировњака су пресек на дан 30.6.2019.

У периоду 2008–2013. године индијске морнаричке патроле су извршиле пратњу 114 индијских бродова и 1.037 бродова других земаља. Уништено је или оштећено 13 пиратских бродова. Индија је настојала да обезбеди трајно присуство у региону. Изградња обалског радара на Сејшелима, био је важан логистички корак у борби против пирата (иако се може рећи да се заправо ради о мери чији је истински циљ одржање поменутог паритета са Кином) (Wagner 2019, 21–23). Индијска морнарица патролира ексклузивном економском зоном око Маурицијуса још од 2003. године. Сличан аранжман Индија има са Сејшелима о патролирању у њиховим територијалним водама (Dubey, Biswas 2016, 33).

У борби против пиратства Индија има стратегију која обухвата не само сузбијање последица пиратства већ и уклањање основног узрока – недостатка перспективе за младу популацију. С циљем спречавања младих људи из Сомалије да се упуштају у криминалне активности, Индија се труди да омогући пословне могућности за младе у том региону. Ова иницијатива има за циљ да помогне у решавању корена проблема пиратства (Beri 2014, 23).

Индија гаји билатералне односе са земљама Подсахарске Африке од 1960-их година. Она је остварила сарадњу путем слања својих војних инструктора у англофоне земље у Подсахарској Африци. Насупрот томе, Кина финансира обуку припадника оружаних снага из различитих афричких земаља на својим универзитетима и образовним институцијама. Индија се опредељује за инвестирање у подизање капацитета афричких војно-образовних установа. На пример, она је учествовала у финансирању модернизације војне академије у Етиопији и изградњи потпуно нове поморске академије у Нигерији (Chaudry, 6.2.2020).

Централна институција задужена за извоз оружја у Индији је *OFB (Ordnance Factory Board*), која окупља 41 фирму из области наменске индустрије. Извоз индијског оружја приметно расте. Примера ради, у финансијској години 2016–2017. износио је свега 213 милона долара, док је у 2018–2019. достигао чак 1,5 милијарди долара (Krishna 14.2.2020) Индија још увек не може да постане значајан играч на међународном тржишту, али је успела да смањи увоз војне опреме за сопствене потребе за 32% што је велики успех (Бабић 2022, 182).

Индија и Јужноафричка Република традиционално имају позитиван суоднос, при чему су две државе потписале договор о сарадњи у

одбрамбеној сфери 2000. године. Слични споразуми потписани 2003. године са Танзанијом и Сејшелима, као и 2007. године са Нигеријом, такође сведоче о снажној иницијативи индијске владе за јачање веза. Стремљење Индије ка повећању трговине оружјем са земљама подсахарског региона се сусреће са изазовима, будући да Кина, Русија и САД конкуришу за исто тржиште. Међутим, Индија се издваја успехом у сегменту патролних чамаца које користи обалска стража, где је постигла већи напредак у односу на своје конкуренте (Wagner 2019, 22).

Индија је кључни безбедносни фактор у Индијском океану. Она је значајно појачала властите капацитете да изводи хидрографска и хидролошка истраживања. Такође, Индија ради на томе да изгради и капацитете других земаља регије Индијског океана (*IOR – Indian Ocean Rim*) нудећи програме обука, поморску опрему, као и заједничке операције другим члановима организације *IOR*. Такође, учествује у извођењу заједничких операција морнарице и обалске страже. Без обзира на то што је Индија супериорна у односу на остале чланице организације, сарадња у оквиру иницијативе је ипак корисна за Индију услед размене знања и обавештајних података, стицања искустава и прилике да патролира различитим ексклузивним економским зонама. Сарадња је највећа са Сејшелима и Мадагаскаром, док је у плану пораст сарадње са Кенијом и Мозамбиком (Mboce 2019, 6).

Индијска безбедносна политика у Подсахарској Африци се суочава и са одређеним изазовима, као што су: 1) ограничени ресурси подсахарских земаља − једино Кенија, Сејшели и Маурицијус активно учествују у *IOR* иницијативи; 2) различите полазне основе − многе земље Подсахарске Африке су дуго времена запостављале своју поморску безбедност, те су због тога многе од њих изгубиле капацитете за адекватну поморску одбрану; 3) политички проблеми − под овим се подразумева страх од губитка суверенитета, несугласице и регионална трвења између земаља, недостатак политичке воље за конкретније ангажовање у безбедносном сектору (Бабић 2022, 182).

9.4. Индијска дијаспора као шанса за даљи развој индо-афричких односа

„Индија и Африка су повезане на многе различите начине. Ту повезаност људи понекад не могу да разумеју, али је осећају".
(Нурудин Фарах – сомалијски књижевник)

Израз „дијаспора" потиче од грчке речи „*dia*", што значи „преко" и речи „*sperio*", што значи „распрострањење". Када се односи на Индију, дијаспора се односи на расејање народа који имају заједничко порекло и културу. Индијска дијаспора може да се подели на две главне категорије: људи који имају порекло из Индије али немају индијско држављанство; и људи са индијским држављанством који живе у другим земљама (Sinha 2019, 4–5).

Када се разматра индијска дијаспора, важно је приступити следећим питањима:

- Како се простире индијска дијаспора у Подсахарској Африци и какви су њени главни облици присуства у том региону?
- У којим секторима друштва је индијска дијаспора највише укорењена? Да ли се ради о економији, образовању, култури или другим аспектима?
- Какав је однос између индијске дијаспоре и локалних заједница, као и државног апарата у земљама домаћинама? Како се дијаспора интегрише у друштво и какве улоге игра?
- На који начин индијска дијаспора може да допринесе развоју индо-афричког партнерства и буде корисна за обе стране? Како се могу подстаћи сарадња и размена између индијске дијаспоре и земаља Африке?
- Какви су проблеми и предизазови у односима између афричких заједница и индијске дијаспоре? Како се могу решавати потенцијални конфликти и промовисати позитивни односи?

Одговори на ова питања могу пружити дубље разумевање улоге и значаја индијске дијаспоре у Подсахарској Африци и динамике њеног односа са друштвом и државама домаћинима. Трагови индијске дијаспоре у Подсахарској Африци могу се пронаћи још у предколонијалном

периоду. Радило се о трговцима који су успостављали трговачке путеве и испоставе на обалама источне и југоисточне Африке (Бабић 2022, 183).

Први талас Индијаца који су дошли у Африку били су робови, затим радници који су радили у пољопривреди, градили пруге и обављали друге железничке послове, као и послове занатлија. Након тога, Индијци су долазили у Африку због лукративних пословних прилика – то су били трговци, пословни људи, адвокати, доктори и др. Након независности своје земље Индијци су долазили у Африку као високо квалификовани професионалци и предузетници (Ibid., 7). Један од разлога масовног прилива Индијаца у Африку је и чињеница да су и Индија и многобројне афричке земље биле колоније Велике Британије. Британци су многе војнике индијског порекла распоређивали у Африку, од којих су многи тамо трајно остајали и заснивали породице (Dubey, Biswas 2016, 17).

Индијска дијаспора на афричком континенту обухвата око три милиона људи, што чини део великог броја од око 25 милиона индијских дијаспораца широм света. У земљама Подсахарске Африке, индијска заједница је присутна у 46 држава и чини значајних 12% укупне дијаспоре у том делу Африке (Sinha 2019, 8). Прецизни подаци из 2018. године указују на следећи обим индијске дијаспоре у земљама Подсахарске Африке:

Табела 13. Бројност индијске дијаспоре у земљама Подсахарске Африке (укупан број)

Јужноафричка Република	1.560.000
Маурицијус	894.500
Кенија	80.000
Нигерија	40.000
Танзанија	60.000
Уганда	30.000
Мозамбик	24.800
Гана	10.000

Извор: Population of Overseas Indians 2018; Бабић 2022, 184.

У Јужноафричкој Републици индијска заједница има изузетно значајан утицај на однос између ове земље и Индије. Са преко 1,5 милиона чланова

она представља највећу групу индијске дијаспоре, што износи 3% укупне популације Јужноафричке Републике. Већина ове заједнице, приближно 75%, налази се у регији Ква-Зулу Натал, са највећом концентрацијом у граду Дурбану. Ова бројност доприноси снажној присутности индијске дијаспоре у овом индустријски развијеном и успешном делу Јужноафричке Републике (Sinha 2019, 9).

Јужноафриканци индијског порекла, већином су међу најбогатијим слојевима друштва и веома су активни у свим областима живота. Такође, индијска дијаспора је имала суштинску улогу у борби против апартхејда. Нелсон Мендела је често наглашавао значај Махатме Гандија, као неизоставног дела историје Јужноафричке Републике и њене борбе за слободу од апартхејда.

Током година, политички пејзаж у Јужноафричкој републици се променио и појавиле су се многе друге политичке партије, међу којима и Индијска политичка партија која је заступала политичка права Индијаца. Успон Гупта фамилије у Јужноафричкој Републици у исто време показује добре и лоше стране ангажовања индијске дијаспоре. Бизнисмени, попут браће Гупта, свакако су доприносили развоју јужноафричке економије. С временом су они стекли велики утицај на некадашњег председника Џејкоба Зуму (*Jacob Zuma*) и поједине фракције унутар владајуће партије Афрички национални конгрес (*ANC*). Бивши председник, као и Гупта фамилија, уплетени су у неколико корупционашких скандала, што је наштетило угледу индијске заједнице у Јужноафричкој Републици (Бабић 2022, 184).

У периоду 1846–1871. године популација Индијаца на Маурицијусу се удвостручила и чинила 66% становника Маурицијуса (Toussaint 1974). Индијска заједница на Мурицијусу није монолитна (сачињена је од Хиндуса, Тамила и других етничких група), њени припадници се разликују по припадности кастама, географском пореклу, религији, језику итд., али су они успели да одрже свој идентитет. Деца на Маурицијусу су обавезна да уче три језика: енглески и француски су обавезни, а као трећи језик се обично бира неки од индијских језика – Хинду, Урду, тамилски, Марати или Телугу. Као опција још постоји и креолски језик Маурицијуса. Само један председник и један премијер Маурицијуса није био из индијске заједнице, од када је ова држава прогласила независност. Разлог због кога су Индијци одлучили да остану на Маурицијусу и још

увек се досељавају је огромна друштвена продорност коју имају. Становници Маурицијуса индијског порекла заузели су доминантну позицију у секторима пољопривреде, индустрије и услуга. Индијски утицај се свуда примећује: у уметности, религији, припреми хране, а индијска музика и филмови су веома популарни (Sinha 2019).

Иди Амин је 1972. године протерао око 50.000 Индијаца под изговором да „исисавају новац Уганде". У то време Индијци су обезбеђивали 90% од укупног пореског прихода Уганде. Њихово протеривање је имало огромне штетне последице по економију Уганде. Када је тренутни председник Уганде, Мусевени дошао на власт 1986. године позвао је протеране да се врате. Већ током 1990-их индијска заједница у Уганди је поново постала стуб економије Уганде. Индијских бизнисмена је највише било у секторима трговине и банкарства. Иако чине свега 1% популације Индијци доприносе укупном пореском приходу Уганде са 65% (Ibid., 8).

У другим земљама индијска дијаспора је малобројна и раштркана, тако да у тим земљама они нису у могућности да остваре снажан политички утицај и због саме чињенице да немају довољно људи свог порекла на политичким позицијама. Међутим, они и даље имају велики утицај у пословној заједници, образовним установама, адвокатури и медијима (Ibid., 10).

Доктор Синха наводи да у Танзанији, Мозамбику, Уганди, Мадагаскару не постоји никаква дискриминација према индијској заједници, где они обављају послове у оквиру приватног бизниса и јавног сектора, потпуно равноправно. Она такође наводи да је свеукупна дискриминација Индијаца у Африци значајно мања у односу на Европу и Северну Америку (Ibid., 13).

Ипак, индијска заједница се суочава и са одређеним потешкоћама. У многим афричким земљама Индијци су показали оклевање приликом узимања двојног држављанства, јер би тако изазвали сумњу у лојалност својој новој домовини. Вероватно из тог разлога, многи Индијци су одлучили да задрже британско држављанство услед страха да неће добити статус националне мањине. Ситуација се разликовала од државе до државе. У Танзанији није било проблема, док су у Кенији били подвргнути процесу африканизације. Они Индијци који нису желели да се изјасне као Кенијци имали су потешкоћа у обнављању својих

трговачких дозвола, а у набојима национализма (најчешће за време изборних кампања) позивани су да спакују кофере и врате се у Индију (Beri 2014, 147).

Као и код сваке дијаспоре, проблем асимилације је присутан и код индијске дијаспоре у Подсахарској Африци. Културолошки идентитет је најважнији аспект формирања идентитета. У већини случајева, дијаспора доноси своје културне обрасце и обичаје у нову средину. Ово је увек потенцијални извор сукоба између досељеника и локалних мештана. Уколико су разлике превелике, досељеници имају проблем да се уклопе у нову средину. То може довести до фрагментирања дијаспоре, с обзиром на то да одређена група може пожелети да одбаци свој културни идентитет и одлучи да се (у мањем или већем степену) асимилује у локално становништво (Бабић 2022, 185).

9.5. Индија у контексту афричких интеграција

Индијски стратези из области међународних односа су брзо уочили негативне последице дезинтегрисаности подсахарског региона о којима је раније било речи. Индија за разлику од Кине промовише и унутарафричке интеграције и повезивање Подсахарске Африке у мултилатералне инцијативе са трећим странама, док Кина настоји да подсахарски регион веже за себе.

Већ је констатовано да је безбедност Индијског океана од виталне важности за Индију, због тога је Индија у овом региону подржавала стварање комплексних мултилатералних инцијатива са фокусом на економски развој и безбедност. Прва од две иницијативе у којима важну улогу играју афричке земље је Асоцијација прстена Индијског океана (*Indian Ocean Rim Association – IORA*) . Ова организација је основана још 1997. године под називом IOR-ARC. Организација тренутно броји 22 члана, у које спадају све земље Подсахарске Африке које излазе на индијски океан (IORA website).

Друга иницијатива је *Indian Ocean Naval Symposium – IONS,* која за циљ има да побољша поморску сарадњу у регији Индијског океана. У ову иницијативу су укључени Комори, Џибути, Еритреја, Кенија, Маурицијус, Мозамбик, Сомалија, Јужноафричка Република, Танзанија, Индија и још

17 других држава. Циљ ове иницијативе је размена и проток информација (Dubey, Biswas 2016, 34).

Индија је потписала низ споразума о поморској безбедности са различитим регионалним економским заједницама Африке. Споразум је потписан са *ECCAS*-ом 2008. године, са *SADC* 2011. године, а са *ECOWAS*-ом 2014. године.

Од свих регионалних економских заједница Индија има најкомплекснију сарадњу са *IGAD*-ом из разлога што индијски стратези препознају да је Сомалија кључна земља за безбедност пловних путева Индијског океана. Ангажовање Индије у Сомалији је двојако, превентивно и репресивно. Индија подржава иницијативе чији је циљ да омогући запослење становницима Сомалије како не би морали да се баве пиратством, и подржава мере за реинтеграцију и ресоцијализацију некадашњих пирата. Репресивне мере Индија спроводи на мору, директно се борећи против пирата и пружајући подршку источноафричким земљама у борби против пирата. Такође, Индија спроводи репресивне мере против пирата и на копну, сузбијајући логистичку и обавештајну инфраструктуру пирата, као и пресецајући њихове финансијске токове који врло често сежу и у друге земље Источне Африке (Mboce 2019, 5).

Индија, баш као и Кина, схвата да фрагментираност региона Подсахарске Африке представља проблем, како за даљи развој региона тако и за остваривање индијских интереса на овом простору. Поред уобичајених покушаја у виду изградње капацитета, подизања нивоа координације и сарадње и покретање микролоканих иницијатива унутар неке заједнице, Индија настоји да регион Подсахарске Африке повеже са једном трансконтиненталном иницијативом. Реч је о трилатералном форуму Индије, Бразила и Јужноафричке Републике. Циљеви ове иницијативе су вишедимензионални, обухватају широк спектар циљева, од аспеката социјалне политике усмерених на смањење сиромаштва, климатских промена, образовања, безбедносне политике и др. Иако је Јужноафричка Република једини представник подсахарског региона у овој иницијативи, њен утицај није ограничен само на ову државу, већ се прелива и на чланице регионалне економске заједнице *SADC* (Flemes, Costa-Vaz 2011; Бабић 2022, 186).

10. Руска Федерација

„*Највећа слава у животу није у томе да паднемо,*
већ у томе да устанемо сваки пут кад паднемо“.
Речи Нелсона Менделе које је цитирао Владимир Путин
на Самиту Африка–Русија 2023. године

10.1. Историјат руско-афричких односа

У западној литератури и медијима постоји наратив према којем Русију треба приказати као колонијалну силу у Африци, што *de facto* није био случај. Краткотрајно присуство Руса у граду Сагало (данашњи Џибути) је дело одметнутог козачког атамана Николаја Ашинова и његових 165 терешких козака и није представљао акт руске државе. Колонија је постојала мање од три недеље (од 14. јануара 1889. до 5. фебруара исте године) након чега су је освојили Французи (Луночкин 1999).

Чињеница да Русија никада није покушала да колонизује афрички континент (поменути Сагало инцидент не може се тумачити као колонизација), као и чињеница да је Совјетски Савез подржавао антиколонијалну борбу у Африци, даје данашњој Русији кредибилитет поузданог партнера. Примери помоћи Русије Африци су многобројни. Године 1869, на пример, Русија је пружила војну подршку Етиопији у циљу спутавања Британаца у њиховој жељи за контролом Суецког канала. Русија је то учинила јер је Британија била један од њихових главних европских ривала (Beseny Oct 24, 2019). Русија је такође помогла Етиопији током Првог итало-етиопског рата од 1895–1896. године. Рани интерес царске Русије за Етиопију представљао је стратешку визију, значио је не само средство утицаја и контроле судбине те земље, већ прилику да се уђе у унутрашњост Африке, да се изврши утицај на Египат и читав басен Нила, да се учврсти нека врста излаза на Црвено море и, на крају, али не и најмање важно, да Етиопија служи као инструмент контроле британског интереса у Африци. Укратко, Руси су видели Етиопију као улаз на „мала врата“ у Африку (Yakobson 1963).

Након Револуције 1917. године Коминтерна је постала главно средство за контакте Кремља са Африком. Коминтерна је настојала да на континенту политички утиче на антиколонијалне покрете у настајању. Током Хладног рата Африка је била главно поприште такмичења Совјетског Савеза са Сједињеним Државама. На пример, совјетска финансијска помоћ била је кључна за успостављање војних кампова за обуку припадника АНЦ (Афрички национални конгрес). Још важнији је био доток оружја, укључујући хиљаде АК-47 и неколико десетина лансера противваздушних ракета Стрела. Стипендије за генерације студената АНЦ-а су им омогућиле да студирају у Совјетском Савезу, што је представљало огроман подстицај за тај покрет (Pahm 2010, 72). Слично томе, Совјетски Савез је играо важну улогу у подршци МПЛА у Анголи, не само у периоду који је претходио повлачењу Португала 1975. године, већ и у потоњој борби против ривалске националистичке групе Јонаса Савимбија, УНИТА (Shubin and Tokarev 2001, 614).

До тренутка када се Совјетски Савез формално распао, више од 50.000 Африканаца је студирало на совјетским универзитетима и војним и техничким институтима, а најмање још 200.000 Африканаца је прошло совјетску обуку не напуштајући афрички континент (Pahm March 14, 2014). Међутим, деведесетих година, након распада Совјетског Савеза, афрички континент је запостављен од стране „нове Русије“, а односи са афричким земљама су жртвовани за магловита очекивања „помоћи“ са Запада. Уследила је апсолутна атрофија руског утицаја широм света. Укупно девет амбасада, три конзулата и разне трговинске мисије и програми размене студената су затворени након распада Совјетског Савеза (Marten 2019, 155).

Откако је Владимир Путин наследио Бориса Јељцина на месту председника, дошло је до спорог, али постојаног обнављања руског интересовања за Африку. Прва посета модерног (постсовјетског) руског шефа државе једној афричкој земљи догодила се 2005. године када је Владимир Путин посетио Египат. Иако се очекивао много раније, Путин је посетио Јужну Африку у септембру 2006. и потписао са тадашњим председником Табоом Мбекијем уговор о пријатељству и партнерству између Русије и Јужне Африке. Дмитриј Медведев је у јуну 2009. посетио Египат, Анголу, Намибију и Нигерију (Daniel and Shubin 2018, 55)

Један број афричких лидера такође је посетио Москву. Само 2001. године председник Абделазиз Бутефлика из Алжира, Омар Бонго Ондимба из Габона, Лансана Конте из Гвинеје, Хосни Мубарак из Египта и Олусегун Обасанџо из Нигерије, те премијер Мелес Зенави из Етиопије, били су у званичним посетама Москви (Pahm 2010, 75). Краљ Марока Мухамед VI и Алфа Конде, председник Гвинеје, посетили су 2016. године Русију. Конде је учествовао на годишњем петербуршком међународном економском форуму у јуну 2016. године и предложио идеју о оснивању форума Русија–Африка, који би био погодна платформа за дискусију о новим заједничким пројектима и развојним програмима. Идеја није ни одбијена ни очигледно подржана (Daniel and Shubin 2018, 55). Русија је у Сочију 2019. дочекала 43 шефа држава или влада, заједно са десетинама лидера предузећа и заједница (Paquette October 25, 2019).

10.2. Димензије односа Русије и афричких земаља

У овом сегменту анализирамо најзначајније аспекте односа подсахарских земаља и Русије – политички, економски, војни, као и аспект меке моћи.

10.2.1. Политичка димензија

Русија настоји да развије свеобухватну политику према Африци. У руском Министарству спољних послова постоје два одељења која се директно баве Африком: Одељење за Африку (подсахарску) и Одељење за Блиски исток и Северну Африку. Треба напоменути да су највиши званичници министарства упознати са Глобалним југом. Почетна специјалност министра Сергеја Лаврова била је Шри Ланка; бивши (до септембра 2019.) државни секретар и заменик министра Григориј Карасин био је први совјетски студент Хуса језика на нигеријском универзитету; док је Михаил Богданов, актуелни заменик министра и специјални представник председника за Блиски исток и Африку, био амбасадор у Египту, Сирији и Либану (Daniel and Shubin 2018, 53).

Требало би поменути још два извршна органа: Министарство за економски развој, које укључује Департман за Азију и Африку, које посебно надгледа рад руских трговинских мисија у иностранству (*Min. of Ec. Development of the Russian Federation*). Друго је Министарство индустрије

и трговине, које има свој одсек који покрива земље Блиског истока и северне Африке и одсек који покрива афричке (подсахарске) земље. Истовремено, Русија је уложила велику количину новца у прикупљање информација о Африци. Најбољи пример је Институт за афричке студије Руске академије наука, који сада обухвата тринаест истраживачких јединица, радну групу и информативни центар, који укупно запошљава више од стотину чланова академског особља. (Pahm 2014).

Укратко, можемо рећи да руска политика према Африци има два стуба: (1) приступ међународним тржиштима у циљу остваривања руских економских интереса, и (2) коришћење мултилатерализма за промовисање руске геополитичке визије света (Pahm 2010, 75). Руски „план за Африку" је да поново успостави руску сферу утицаја и поврати утицај који је некада имала на континенту.

Русија подржава Африканце у њиховој жељи да се сами изборе са домаћим изазовима (везаним за безбедност и економски развој) и да се активно ангажују у обликовању глобалне економске и безбедносне архитектуре. Добар пример међусобног разумевања је чињеница да је Афричка унија Русији доделила статус посматрача 2006. године. Русија, баш као и АУ, дубоко су заинтересоване за даљу сарадњу у складу са Меморандумом о разумевању потписаним у септембру 2014. (Abramova 2017, 11). Москва као приоритет види диверсификацију веза са континенталним и регионалним телима у Африци, међу којима је пре свега АУ. Путинов специјални представник за Блиски исток и Африку редовно присуствује самитима АУ (Daniel and Shubin 2018, 56–57).

Једна од главних мултилатералних степеница за Русију у Африци је БРИКС. Проширењем БРИКС-а на Етиопију и Египат, које се дешава у тренутку писања ове књиге, БРИКС постаје још значајнија мултилатерална платформа. Однедавно, Русија такође покушава да прошири своју сарадњу са афричким регионалним економским заједницама, посебно са САДЦ.

10.2.2. Економска димензија

Са становишта политичке економије, фундаментална сличност између афричке и руске развојне парадигме лежи у чињеници да се њихови природни ресурси користе као примарни извор прихода (Fituni and Abramova 2010, 60). Економски интереси Русије се разликују од

интереса Кине и Индије, за које је приступ природним ресурсима Африке, посебно нафти и природном гасу, стратешка неопходност ако желе да наставе да одржавају раст својих економија (Pahm 2014). То није случај са Русијом која ових ресурса има у изобиљу. Не може се занемарити, међутим, да Русија има недостатак одређених сировина, укључујући алуминијум, хром, манган, живу и титанијум, и да се суочава са исцрпљивањем својих резерви других елемената, као што су: бакар, никл, калај, цинк и боксит. Стога, Кремљ покушава да унапреди сарадњу са афричким земљама због чињенице да су природни ресурси Русије и Африке на неки начин комплементарни (Ibid.). Укупно двадесет великих руских компанија учествује у афричком рударском сектору. Русија је укључена у мега-пројекат за развој највећег рудника платине у Зимбабвеу, у Дарвендејлу, који би отворио око 15.000 радних места и производио око милион унци платине годишње (Cronical 9 February 2015). Међутим, Русија жели да се њено партнерство са Африком протеже даље од минерала; наставља да шири своје присуство у сектору инжењерства и науци, где може да продаје напредну технологију. На пример, руска напредна технологија и финансијски ресурси се користе за стварање анголског националног система сателитских комуникација и емитовања (ANGOSAT). Рад на пројекту је почео 2013. године. АНГОСАТ-1, који је покренут 2017. године, подржава телекомуникациону инфраструктуру Анголе, побољшава квалитет радио сигнала, телевизијског преноса, телефонских и интернет услуга у земљи (Daniel and Shubin 2018, 57–59).

Део руске дугорочне енергетске стратегије је коришћење руских компанија за стварање нових токова снабдевања енергијом (дакле, транспорт енергената је за Русију важнији од њихове експлоатације). На пример, руске компаније су направиле значајна улагања у нафтну и гасну индустрију Алжира, Нигерије, Гане, Обале Слоноваче и Египта (Beseny Oct 24, 2019).

Руско-афричка трговина порасла је више од десет пута у периоду 2000–2012. Трговина између Русије и Подсахарске Африке почела је на ниском нивоу, али је брзо порасла са 1,8 милијарди долара у 2010. на 4,8 милијарди долара у 2018. години. Исте године руски извоз у Подсахарску Африку износио је три милијарде долара, док је увоз из подсахарске Африке износио 1,7 милијарди долара. Изненађујуће, Обала Слоноваче је забележила снажан пораст међусобне трговине са Русијом у 2018.

години, посебно пољопривредним производима и енергентима (Signe 22.10.2019).

Позитиван подстицај руско-афричкој сарадњи у економској сфери донела је одлука Москве из 2012. године да отпише дуг афричких земаља (око 20 милијарди долара, тешко је утврдити тачан износ јер су различите валуте укључене у трговину за време СССР-а). Русија је такође увела преференцијални систем за традиционалне афричке извозне производе као што је воће. Са афричким земљама потписано је неколико споразума о коришћењу преосталих дугова за финансирање развојних пројеката. Постоји велики број билатералних међувладиних комисија са афричким земљама, али, нажалост, нису све активне и њихови напори нису уродили конкретним резултатима (Daniel and Shubin 2018, 59).

Према подацима Афричке развојне банке, руске компаније су 2014. године у Африку уложиле око 20 милијарди долара у пројекте, у распону од производње енергије и рударства до инфраструктуре и рибарства. Руске пословне интересе широм континента промовише Координациони комитет за економску сарадњу са афричким земљама (АФРОКОМ), који окупља министарства и друге владине агенције, као и велике и мале компаније. Овај комитет је, заједно са државном Вњешекономбанк-ом (ВЕБ), 2011. године основао Руску агенцију за осигурање извозних кредита и инвестиција, како би олакшала активности руских компанија у Африци штитећи извозне кредите и инвестиције од политичког ризика (Pahm 2014). Недавно је Русија почела да организује бројне економске форуме. Тродневни економски форум у Санкт Петербургу у јуну 2018. поново је ујединио Русију и Африку и дао афричким земљама прилику да се састану са руским министром спољних послова Сергејем Лавровим. Пословни форум Русија–САДЦ, који је одржан у фебруару 2019. у Москви, још један је пример јачања веза између Русије и Африке у широком спектру економских области (Signe 22.10.2019). Русија такође сарађује са регионалним афричким комитетима.

За развој економских веза Русије и Африке веома је важан сегмент малог и средњег бизниса. Руски бизнис у Африци суочава се са конкуренцијом из других земаља али, што је још горе, суочава се са злонамерним извештавањем, које би могло потенцијално да штети његовој репутацији и последично пословном учинку. На пример, извештаји јужноафричке штампе о сарадњи у области атомске енергије

били су негативни. Руским предузетницима који послују у Африци потребна је помоћ руске државе. Године 2011. основана је Руска агенција за осигурање извоза. Затим је 2015. године Влада успоставила Руски извозни центар као „ћерку" државне Вњешекономбанке, да би функционисао као „један прозор" за финансијске и друге кораке подршке извозу. Истовремено, руски привредници заинтересовани за Африку предузели су неке кораке да се организују. У 2009. години Координациони комитет за економску сарадњу са Подсахарском Африком ујединио је више од 90 руских субјеката, укључујући министарства, агенције, организације и компаније које представљају велика, мала и средња предузећа. Комитет сада ради под окриљем Руског извозног центра. Међутим, упркос овим иницијативама, напори да се побољшају пословни односи између Африке и Русије остали су слаби у поређењу са механизмима мултилатералне сарадње других играча, као што су кинески ФОЦАЦ и Индијско-афрички форум (Daniel and Shubin 2018, 59–60). Разлози за то су бројни: и Кина и Индија имају већу дијаспору у Африци од Русије, Кина има неупоредиво више финансијских средстава од Русије.

10.2.3. Војна димензија

Одбрамбена и војна сарадња је веома важна за Русију, с обзиром на то да је Русија један од водећих произвођача војне опреме. Током Хладног рата Русија је традиционално била један од главних добављача оружја за неколико оружаних ослободилачких организација и афричких земаља, као што су: Ангола, Мозамбик, Зимбабве, Замбија и Гвинеја (Beseny Oct 24, 2019). Русија је 2001. године потписала уговор од 120 милиона долара за опремање Судана са десет ловаца МиГ-29СЕ и два тренажера МиГ-24УБ са два седишта. Русија је 2011. године потписала још један уговор о продаји Судану јуришних хеликоптера Ми-24 и четрнаест транспортних хеликоптера Ми-8. Генерално, руски модел трговине оружјем се може дефинисати као: „прво оружје, касније пословни и политички уступци". У многим афричким земљама војна помоћ се користи да би се добио приступ стратешким економским секторима, као што су енергетски и рударски сектори афричких земаља, као што је показао случај Мозамбика или Анголе (Babić 2022, 57).

Број наоружања које Русија испоручује наставља да расте. Стокхолмски међународни институт за истраживање мира (СИПРИ)

утврдио је да се руска продаја оружја афричким земљама у 2017. удвостручила у поређењу са 2012. Кина и САД су кључни добављачи оружја у свету уопште, али у Африци они заостају за Русијом која је снабдевала 39% афричког увезеног наоружања између 2007. и 2013. Подаци СИПРИ-ја, о великим трансферима наоружања, показују да је главно наоружање које је Русија пребацила у периоду 2016–2017. углавном била половна опрема као што су борбени и транспортни хеликоптери, авиони и ракетни системи земља-ваздух (Signé 22.10.2019).

Русија је потписала више од 20 споразума о војној сарадњи са афричким државама од 2015. године, од којих би сваки теоретски могао да еволуира у стално присуство (Hedenskog 2018). Штавише, у септембру 2018. Русија је објавила споразум са Еритрејом о изградњи поморског логистичког објекта у Асабу, само неколико стотина миља од америчке поморске базе у Џибутију (Dahir, 3.9.2018). Руска морнарица такође прати и обезбеђује руска и страна пловила у Аденском заливу, у оквиру борбе против пиратства. Заустављено је осам покушаја илегалног упадања на бродове, а заплењена су четири пиратска брода. Поступци руских морнара су високо цењени у свету, а многи партнери позивају на развој сарадње у борби против пирата (Fituni and Abramova 2010, 186).

Током времена Русија је дала трупе, експертизу и војне посматраче у мировне операције УН у Анголи, Чаду, Обали Слоноваче, Демократској Републици Конго, Етиопији, Еритреји, Либерији, Сијера Леонеу, Јужном Судану и Судану. Само током 2012. Русија је дала два милиона долара Мировном фонду АУ (Pahm 14 Mar, 2014).

Далеко највећи војни ангажман Русије у Африци је у Централноафричкој Републици (ЦАР). Године 2013. текућа борба за власт у ЦАР-у постала је религиозна. Селека − муслимански побуњеници преузели су власт у првенствено хришћанској земљи. Убрзо након тога, 2014. године, Анти-балака − хришћанске милиције су се подигле и извршиле притисак на побуњенике Селеке да предају власт прелазној влади. Убрзо након тога, група Селека се поделила и почела да се бори међу собом, као и групе Анти-балака. Овај сукоб је био сувише сложен за западне земље, јер се није уклапао у западњачки бинарни наратив: добри момци против лоших момака, јер су све стране чиниле зверства током сукоба. УН су покренуле мировну мисију МИНУСЦА – међу 10 највећих војних учесника (према броју послатих трупа) нема ниједне

европске земље. Русија је искористила безбедносни вакуум, донирала је 2018. своје оружје Централноафричкој Републици како би надмашила понуду Француске и остварила монопол на стратешки приступ земљи (Signé 22.10.2019). Западни аутори, пре свега Кимберли Мартен, веома су критични према руском присуству у ЦАР. Она тврди следеће: Прво – безбедносне снаге у ЦАР обучене у Русији нису интегрисане у мисију ЕУ за обуку коју подржавају УН. Појављује се паралелна структура националне безбедности коју контролише Русија, а која би се могла користити за заштиту руских интереса уз спречавање демократског надзора ЦАР. Друго – док је Русија играла позитивну улогу у брзом постизању мировног споразума у ратом разореној земљи у фебруару 2019. године, вође побуњеничких милиција се интегришу у владу и војне институције ЦАР-а уз неадекватну проверу и надзор. Пошто држава тренутно контролише само 20 одсто територије земље, ова исхитрена интеграција доводи у сумњу способност ЦАР-а да постигне стварни суверенитет. Народ ЦАР ће највише патити, каже она, ако се Русија не може убедити да игра по добро утврђеним међународним мировним нормама (Marten 2019, 162–163). Међутим, остаје нејасно на које је норме мислила, с обзиром на познате сексуалне скандале у које су умешани мировњаци Уједињених нација из разних земаља, а који су се десили у Камбоџи и другде. Занимљиво, недостатак одговорности је значајан само када су у питању Руси. У сваком случају, руску стратегију у ЦАР можемо упоредити са совјетском стратегијом у Авганистану. Циљ је да се обезбеди власт у престоници и великим градовима, док је село препуштено побуњеницима.

10.2.4. Димензија меке моћи

Мека моћ Русије на афричком континенту представљена је кроз: хуманитарну помоћ, изградњу руских хуманитарних центара, наставу руског језика, образовање Африканаца у Русији, развој научне сарадње, пружање медицинске неге и помоћи приликом елементарних непогода (Константинова 2020, 6).

Фокус руске меке моћи у Африци су руски центри науке и културе (*Руссийские центры науки и культуры – РЦНК*). Ови центри су присутни у осам земаља: Египту, Замбији, Мароку, Републици Конго, Танзанији, Тунису, Етиопији и Јужној Африци. У овим центрима културни радници

организују своје сусрете, пуштају се руски филмови и ТВ емисије, а организују се и курсеви руског језика. Интересовање афричке омладине за руски језик расте. У Египту и Републици Конго на Филолошким факултетима отворене су катедре за руски језик (Ibid., 6–7). Штавише, потписан је споразум између Универзитета Копербелт у Замбији и Универзитета пријатељства народа Русије (РУДН универзитет − Российский университет дружбы народов, некадашњи Универзитет Патрис Лумумба[68]), да успостави регионални центар који нуди курсеве руског језика студентима у Боцвани, Намибији, Танзанији, Зимбабвеу, Мозамбику и Анголи (Signe 22.10.2019).

Други елемент меке моћи су канцеларије „руског света“ (*Русский мир*). Оне се налазе на водећим универзитетима многих афричких земаља. Ове канцеларије такође пружају курсеве руског језика. Постоје и руске школе које углавном служе за образовање деце руских дипломата, али су отворене и за афричке студенте (Константинова 2020, 7).

У 2020. години 17.000 студената из Африке студира на руским универзитетима. То је недовољно у поређењу са Кином која је исте године имала око 50.000 ученика. Руске вакцине су такође значајан извор меке моћи. То су вакцине против жуте грознице, полиомијелитиса, експериментална вакцина против еболе, као и вакцина против Ковид-19 (Ibid., 8). Допринос Русије у искорењивању вируса еболе био је преко 60 милиона долара, примљених на самиту АУ у јануару 2016 (Russian MID2).

Други фактор је тзв. народна дипломатија, која је пре свега оличена у Руској православној цркви, али и у разним спортским активностима. Руска православна црква је најактивнија у Етиопији, али и у традиционално религиозном Конгу (и једном и другом). Светско првенство у фудбалу 2018. такође је промовисало Русију на афричком континенту (Константинова 2020, 9). Последњи извор моћи су медији. РТ, Спутњик ТАСС и ТВ-Новости су присутни у Африци (Ibid., 10).

Русија нуди „незападноцентричну“ опцију за дипломатију и подршку. Русија је 2015. године створила алтернативну агенцију за кредитни рејтинг, како би била противтежа утицају који су западне кредитне

[68] У будућности ће овај универзитет поново носити име Патриса Лумумбе.

агенције имале у одлучивању о приступу финансијама земаља у развоју (Signe 22. 10.2019).

10.3. Руски инвестициони модел и циљеви инвестирања

Из горе представљених димензија односа Русије и афричких земаља можемо извући четири специфична циља Русије на афричком континенту:

Циљ 1: Пројектовање моћи на глобалној сцени

Афричке земље, посебно, чине највећи гласачки блок у Генералној скупштини Уједињених нација. Подржавајући их, Русија негује савезништво у међународној арени. Ова стратегија се већ показала корисном за Кину, када је уз помоћ гласова афричких земаља успела да истисне Тајван из Уједињених нација. Руска дипломатија је јасно увидела предности ове стратегије и труди се да придобије „срца и умове" афричких земаља. Тиме ће Русија повећати своје шансе да блокира резолуције у Генералној скупштини Уједињених нација, које су на штету Русије и које су покренуле или западне земље или Украјина.

Циљ 2: Приступ сировинама и природним ресурсима

Русија покушава да искористи своју комплементарност са Африком у погледу природних ресурса. За разлику од других међународних актера, Русија не тражи фосилна горива или злато. Русији су потребни и други ретки елементи као што су: манган, хром, и кобалт. На пример, боксити увезени из Африке чине преко 60% руске производње алуминијума. Трошкови производње у Африци су обично много нижи него у Русији. Од Демократске Републике Конго до Централноафричке Републике руске компаније повећавају своје активности у ископавању ресурса као што су колтан, кобалт, и др. У Зимбабвеу заједничко предузеће између руског ЈСЦ Афромет и Зимбабвеа (*Pen East ltd.)* развија једно од највећих светских налазишта метала платинасте групе. У Анголи руска рударска компанија Алросер недавно је повећала свој удео у локалном произвођачу *Catoca* на 41%, у уговору који дијамантском гиганту обезбеђује производну базу ван Русије. Русија такође жели да искористи своје нафтне и гасне компаније које су углавном у државном власништву, за стварање нових токова снабдевања енергијом. У 2018. години, на пример, нигеријска компанија за истраживање нафте и гаса Оранто Петролеум

објавила је да ће сарађивати са највећим руским произвођачем нафте, Росњефтом, на развоју 21 нафтне платформе у 17 афричких земаља. Неколико руских компанија је такође направило значајна улагања у Нигерији, Гани, Обали Слоноваче и Египту, у секторима нафтне и гасне индустрије (Adibe, November 14, 2019). Дакле, за разлику од других спољних партнера, Русија не жели афричку нафту и гас, већ жели да развија инфраструктуру (за њихов транспорт) и тако зарађује, а оставља могућност да ту инфраструктуру у будућности повеже са својом.

Циљ 3: Извоз оружја и безбедност

Последњих година Русија је постала највећи добављач оружја у Африци – са 35% свог извоза оружја у регион. Следе Кина (17%), САД (9,6%) и Француска (6,9%). Од 2015. Русија је потписала више од 20 билатералних споразума о војној сарадњи са афричким државама. За Русију је извоз оружја извор прихода, али и пројекција утицаја. Руско оружје има добар однос цене и квалитета у поређењу са другим произвођачима. Штавише, његова поузданост је веома добра, тако да се често може користити као „половна роба“ са великом ефикасношћу. Последњи фактор који руском оружју даје конкурентску предност у односу на ривале је чињеница да је руско или совјетско оружје присутно у Африци од „периода ослобођења“, тако да су снаге на терену навикле на њихову употребу.

Циљ 4: Подршка развоју енергетике у Африци
преко руских компанија

Овај четврти циљ на неки начин представља разраду другог циља, а то је развој енергетске инфраструктуре. Недостатак приступачне, поуздане електричне енергије у Африци чини је уносном локацијом за руску енергетску и електроенергетску индустрију. Неколико државних руских компанија као што су Газпром, Лукоил и Росатом активно је у Африци. Активности су углавном концентрисане у Алжиру, Анголи, Египту, Нигерији и Уганди. До сада је Росатом потписао меморандуме и споразуме о развоју нуклеарне енергије са 18 афричких земаља, укључујући Египат, Гану, Кенију, Замбију, Руанду, Нигерију и Етиопију. Само током 2018. године Росатом је пристао да изгради четири нуклеарна реактора од 1200MW у Египту – ово укључује изградњу и одржавање у вредности од 60 милијарди долара – уз руски кредит од 25 милијарди долара, уз годишњу каматну стопу од 3% (Babić 2022, 60–62).

Могуће је формулисати четири руска модела улагања у Африку:

1) Инвестициони модел оријентисан на ресурсе подразумева да руски инвеститор настоји да добије стабилан приступ стратешком ресурсу (на пример, нафта, гас, алуминијум, манган, паладијум). Као што смо неколико пута истакли фокус је на томе да се вишак не екстрахује. То је капитално интензиван модел са великим улагањем и релативно дугим периодом повратa. Ова стратегија се често односи на велике руске корпорације са великим државним уделом. Модел може да Русији обезбеди приступ дефицитарним сировинама и ускрати ове материјале ривалским земљама. Што се тиче географске дистрибуције, модел дефинише четири главна подручја: регион Западне Гвинеје (укључујући Гвинеју, Сијера Леоне, Гану, Либерију, Обалу Слоноваче, Нигерију), регион Источне Гвинеје (Камерун, Габон, Екваторијалну Гвинеју, Конго (Бразавил), обала мора Анголе), јужни регион (провинција Шеба у ДР Конго и Луанда у Анголи, бакарни појас у Замбији, Зимбабвеу, Боцвани, Намибији, Јужној Африци, Мозамбику).

2) Тржишни инвестициони модел у Африци подразумева да руски инвеститори настоје да успоставе стабилно и профитабилно тржиште за своје производе. То може бити или тржиште за инвестиционе производе или трговина на мало. Овај модел је намењен великим произвођачима, продајним компанијама, велетрговцима, малопродајним ланцима, као и малим и средњим предузећима. Овај модел се може применити и на тржишту услуга, укључујући ИТ и мобилне комуникације – тржиште које најбрже расте у Африци.

3) Модел улагања заснован на ефикасности. Овај модел фаворизује улагања у подрегионалне економске покретаче: Нигерија – у западној Африци, Кенија – у источној Африци, Етиопија – у источној и делимично централној Африци, Јужна Африка – у јужној Африци. Ове земље представљају локалне инвестиционе централе, које се потом преко локалних фирми шире у суседне земље. Оне се могу похвалити бољом пословном инфраструктуром у оквиру својих географских подрегиона. Стратегија далеко превазилази питања пословног управљања и хармонизације унутар Африке. У многим случајевима, корпорације желе да изграде производни ланац базиран на Африци, а не да извозе робу на афричко тржиште из Русије или других земаља. Неке афричке земље могу постати логистичка средишта за подружнице у Бразилу, Јужној Африци и Индији.

4) Инвестициони модел стратешке експанзије је економска стратегија типична за поједине афричке државе или велике корпорације које раде у националном интересу. Из неких разлога, приватне компаније се такође могу придружити економској експанзији у Африци. Такав приступ захтева заједничку усклађену економску политику коју спроводе сви актери на обострано корисној основи. Абрамова наводи да је то на неки начин мимикрија кинеске политике (Abramova 2017, 19–20).

Међутим, руски модел има много слабости. Можемо их поделити у две групе: изазови на микро и макронивоу. Микроизазови се углавном односе на корпоративну културу и они укључују:

- тешкоће у прилагођавању локалним санитарним и климатским условима и менталитету, начину размишљања, традицији и обичајима Африканаца;
- поштовање универзалних кодекса корпоративне друштвене одговорности и уговорне обавезе;
- будност и опрез у раду са локалним привредницима;
- одбацивање стереотипа о подмитљивости Африканаца (Abramova 2017, 28–29);
- младост и неискуство афричке предузетничке класе, посебно неискуство у пословању на међународним тржиштима. Као доказ за то, аутори нуде податак да 90% руских предузетника који послују на афричком тржишту користи међународне посреднике (Дејч и Корендјасов, 2010).

Макроизазови укључују ограничења повезана са конјунктуром између Африке и Русије. Ограничења са руске стране укључују:

- Потцењивање потенцијала афричког тржишта и потенцијала руско-афричке сарадње;
- Јака конкуренција западних мултинационалних компанија, као и привредних субјеката из Кине, Индије, Јапана, Бразила. Ово ограничење укључује и скромне економске и финансијске ресурсе Русије у односу на друге међународне актере;
- Ограничења транспортне инфраструктуре између Русије и Африке;
- Недостатак снажније државне помоћи руским предузетницима, као и скромних афричких развојних програма (Ibid., 2010).

10.4. Афричка перспектива руских инвестиција

Русија и афричке земље суочавају се са новим изазовом, јер теже праведном светском поретку у складу са новом реалношћу. Африканци и даље сматрају Русију једним од најбољих савезника у међународној арени и природном противтежом хегемонистичким тенденцијама колективног запада. Главни разлог за то је позитивно историјско наслеђе. Из афричке перспективе, Русија нуди стратешку алтернативу америчкој глобалној хегемонији, кинеској економској дипломатији и дуготрајном утицају бивших афричких колонијалних господара (Beseny Oct 24, 2019). Русија истиче сарадњу уместо помоћи, а та порука звучи привлачно неким лидерима. Бакари Самбе, директор Афричког центра за мировне студије Института Тимбукту у Дакару, рекао је: „Африка више не жели да има сва јаја у једној корпи. Желимо праведну размену, уместо колонијалних односа моћи", рекао је он (Paquette October 25, 2019). Понуђена руска подршка долази без политичких услова које намећу америчке и европске владе (Pahm 2010, 80).

- Међутим, постоје ограничавајући фактори и са афричке стране. То су:
- Недостатак веродостојних информација о потенцијалима и руског и афричког тржишта;
- Клијентелизам из бивших колонијалних блокова, као и активности западних НВО;
- Неразвијеност институционалних и предузетничких структура и стручних служби;
- Комерцијални ризик који се огледа у инертној бирократској структури;
- Недостатак тржишне и пословне културе (Дејч, Корендјасов, 2010, 15–16).

10.5. Дани будуће прошлости

Овај наслов позајмљен је од компаније Марвел, која је тако насловила један од својих делова *X-Men* саге. Поред тога што показује да је аутор овог рада велики обожавалац поменуте саге, сврха наслова је и да укаже на битне догађаје који се дешавају ван временског опсега ове књиге, а од превеликог су значаја да би били игнорисани. Штавише, њихови ефекти

су већ видљиви у тренутку писања и уносе значајну промену у руско-афричке односе.

Реч је о војним пучевима који су захватили регион западне Африке у периоду 2021–2023. године. Војни преврати у Малију, Буркини Фасо и Нигеру имали су снажан антифранцуски и проруски карактер. Подршка Русији није присутна само у војној врхушци која је извела пуч, већ је одушевљење Русијом присутно и на улицама поменутих земаља. Нешто другачија ситуација је у Републици Гвинеји (Конакри) где је подршка Русији унутар народа такође велика, али нове војне власти за сада држе избалансиранији став у односу на Мали и Буркину Фасо. Проруски став је зацементиран изјавама председника Буркине Фасо Ибрахима Траореа на самиту Русија–Африка одржаном у јулу 2023. године.[69]

[69] Говор има потенцијал да постане историјски па га преносимо у целости:

Друже председниче Путин, другови, председници афричких држава, шефови делегација. Част ми је данас говорити овде и проследити вам братске поздраве од народа „земље усправних људи“. Ово је такође прилика за мене, да се захвалим Богу, Свемогућем Богу који нам је омогућио да се данас сретнемо овде, у добром здрављу, да разговарамо о будућности и благостању наших народа. Желим да се извиним старешинама који би могли бити увређени мојим следећим коментарима. Африканство налаже поштовање старијих. Морам да се извиним. Другови, моја генерација има неколико питања; хиљаду и једно питање, али немамо одговора. Згодило се да овде можемо изнети наш прљав веш, јер се осећамо као породица, осећамо се као породица у смислу да је Русија такође породица за Африку. Ми смо породица јер имамо исту историју. Русија је поднела огромне жртве да би ослободила свет од нацизма током Другог светског рата. Афрички народи, наши дедови, такође су били принудно депортовани да би помогли Европи да се ослободи нацизма. Делимо исту историју у смислу да смо заборављени народи света, били то у историјским књигама, документарцима или филмовима. Склоњени смо од кључне улоге коју су играли Русија и Африка у борби против нацизма. Ми смо овде заједно да би разговарали о будућности наших народа, о том слободном свету којем тежимо, без мешања у наше унутрашње ствари. Имамо исте перспективе и надам се да ће овај састанак бити прилика за изградњу врло добрих односа са циљем боље будућности за наше народе. Питања која поставља моје поколење су следећа. Не разумемо како је Африка, са толиким богатством на нашој земљи, са нетакнутом природом, водом, изобиљем сунчеве светлости... како је Африка данас најсиромашнији континент. Африка је гладан континент. И како то да постоје шефови држава широм света који мољакају? Ово су питања која сами себи постављамо, а на која за сада немамо одговора. Имамо прилику за изградњу нових односа и надам се да ће ти односи бити најбољи могући за наше народе ради боље будућности. Моје поколење такође ме инструира да кажем да су због овог сиромаштва принуђени да прелазе океан да би покушали да стигну у Европу.

У практичном смислу ови пучеви су извршени мирним путем (без проливања крви) и директно учешће Русије у њима није примећено. Без обзира на то што западни медији перманенто апострофирају учешће припадника приватне војне компаније Вагнер, од поменутих држава, присуство Вагнера доказано је једино у Малију и то само у виду инструктора. С обзиром на згуснуту динамику догађаја на међународној сцени и Вагнер је постао прошлост након погибије његовог команданта Пригожина и оперативног команданта Уткина. Будуће војно ангажовање Русије у Африци тек треба да поприми свој нови облик.

У геополитичком смислу ови догађаји значе слабљење и истискивање утицаја Француске и јачање утицаја Русије. Требало би, међутим, истаћи

Умиру у океану, али ускоро више неће морати да прелазе, јер ће доћи у наше „дворце" да траже свој хлеб. Што се тиче Буркине Фасо данас, више од осам година смо се суочавали са најварварскијом, најнасилнијом формом империјалног неоколонијализма. Ропство наставља да нам се намеће. Наши преци научили су нас једну ствар: роб који не може да покрене сопствену побуну не заслужује да буде жаљен. Не жалимо себе, не тражимо да неко жали за нама. Народ Буркине Фасо одлучио је да се бори, да се бори против тероризма, како би поново покренуо свој развој. У овој борби, храбри људи, наши патриотски волонтери узели су оружје да се боре против терориста. Изненадили смо се када смо видели империјалисте који их називају милицијама и другим погрдним стварима. Разочаравајуће је зато што, у Европи, када људи узму оружје да би одбранили своју отаџбину, називају их патриотима. Наши дедови били су депортовани да спасу Европу. Није било њихове сагласности, то је било против њихове воље. Добро памтимо да када су на Тиароају, желели да захтевају своја основна права, били побијени. Није важно што, када ми, народ, одлучимо да се одбранимо, називају нас милицијом. То није проблем. Проблем су афрички шефови држава који не доприносе ништа овим људима који се боре, али певају исту песму као и империјалисти, називајући нас милицијом и људима који не поштују људска права. О којим људским правима говоримо? Ово нас вређа, ово је срамно. Ми афрички шефови држава морамо престати да се понашамо као кукавице које плешу сваки пут када империјалисти повуку жице. Јуче је председник Путин објавио да ће послати жито у Африку. Ми смо врло задовољни. Захваљујемо му на томе. Али то је такође порука афричким шефовима држава. Јер, на следећем форуму не можемо доћи овде без обезбеђивања, да наши људи буду самодовољни у храни. Морамо узети искуство онога ко је већ постигао ово у Африци, изградити добре међусобне односе овде и изградити боље односе са Руском Федерацијом како бисмо могли испунити потребе наших народа. Нећу дужити. Време је врло кратко. Али бих желео да завршим тако што ћемо да одамо пошту нашим народима, нашим народима који се боре. Слава нашим народима, достојанство нашим народима, победа нашим народима. Отаџбина или смрт, победићемо! Хвала вам, другови!

један велики упитник, сенку над целим овим процесом. С обзиром на то да се за време избијања поменутих пучева у Африци води рат у Украјини, логично је претпоставити да су капацитети руске државе везани на том пољу. Велико је питање да ли је Русија имала капацитете да се ангажује и организује или подржи чак три готово симултана пуча у Африци. Стога постоји теорија да иза пучева заправо стоје Американци који су проценили да Француска више није довољно јака да „чува западни интерес“ у Африци, па се ови пучеви могу окарактерисати као „пријатељско преузимање“.

11. Република Турска

11.1. Геополитичке детерминанте и периодизација турско-афричких односа

Спољнополитички односи Турске према Африци у коренима се заснивају на дубоком османском културном и историјском наслеђу.[70] Ови односи су резултат вишевековне солидарности, културне и религијске блискости и историјскиог савезништва са локалним исламским ентитетима и заједницама. Често је истицан заштитнички однос Турске, који се базира на идеји да је Османско царство непрестано и несебично подржавало исламске групе у борби против колонијалних сила. Ово се обично илуструје кроз сарадњу са муслиманским Адалом, али се свесно игнорише империјални аспект његовог деловања. Поновно наглашавање тзв. антиколонијалног имица Османског царства, промоција исламске солидарности и турске визије ислама, засноване на културној блискости и субјективној процени, тј. тежњи Турске за историјском и моралном одговорности према Рогу Африке, представљају шири оквир турске спољне политике (Лазић 2020, 174).

Кроз историју, просторно гледано, фокус турског деловања у Африци је Рог Африке. Иако Рог Африке није био примарни фокус интересовања, као што су то били Балкан и Блиски исток, ова област је имала изузетан значај у глобалној политици Османског царства. У периоду највеће моћи Османско царство је контролисало стратешки важан појас на Рогу Африке, који се простирао уз Црвено море и обухватао територије данашње Еритреје, Џибутија и аутономног региона Сомалиленд, а понекад и делове унутрашњости Етиопије. Ипак, османски документи откривају озбиљан проблем у вези са успостављањем суверенитета царства на Рогу Африке. Овај проблем је проистекао из географске удаљености, лоше развијених комуникација и ограничених административних и морских ресурса којима је Османско царство располагало на овом подручју (Ibid., 173).

[70] Наравно ову изјаву треба просторно ограничити на северну Африку и делове источне Африке.

Поред значаја у трговини, важно је нагласити и војни значај црвеноморског региона у контексту османских планова. О војном значају Рога Африке, као дела црвеноморског басена, говори извештај из 1525. године који је предат великом везиру Ибрахиму Паши. У овом извештају се истиче потреба развијања јаке флоте, ради заштите трговинских и економских интереса на овом подручју. Важност Рога Африке у војном смислу потврђена је током поморске експедиције „Индијске флоте" која је трајала од 1538. до 1559. године. Ова експедиција представљала је најисточнију тачку војних акција Османског царства у његовој историји. Значај Рога Африке је додатно потврђен чињеницом да су током XVI и XVII века два главна града вилајета Етиопије, који се простирао дуж обе обале Црвеног мора, била првобитно Масава и Суакин на Рогу Африке, а тек потом и Џеда (Ibid.).

У турској спољно-политичкој доктрини перцепција о Африци је регионално подељења. Када је у питању северна Африка (Магреб), Турска је имала јаке односе са овим регионом због своје историјске повезаности, која потиче из XV и XVI века. Присуство муслиманског становништва у северноафричким државама и историјске везе са Отоманима створили су доживљај да је Северна Африка део периферије Турске. Ова регија се такође сматра делом ширег Блиског истока, са којим Турска осећа културну блискост. Развијање политичких и економских односа са Северном Африком сматра се суштинским за диверсификацију турске спољне политике.

С друге стране, Подсахарска Африка је историјски гледано сматрана „далеком земљом" погођеном проблемима, глађу, болестима и грађанским ратовима. Историја овог региона није добила много пажње у академским круговима, нити код доносилаца одлука. Међутим, дошло је до промене, посебно после 1999. године када су започета истраживања занемарених подручја отоманске прошлости, укључујући Африку. Ипак, негативна слика о Подсахарској Африци је опстала све док напори владе АКП и организација грађанског друштва нису почели да мењају ову перцепцију.

Различити ставови према два географска региона довели су до четири различита периода у односима Турске са Африком:

1) Отомански период (до 1923. године) – у овом периоду Отоманска држава имала је значајне односе и са Северном и са Подсахарском Африком. Отоманска власт се проширила на делове Северне Африке и

играла улогу у спречавању експанзије европских колонијалних сила у региону. У Подсахарској Африци Отомани су имали везе са земљама као што су Судан, Еритреја, Етиопија, Џибути, Сомалија, Нигер и Чад. Такође су балансирали португалски утицај у источној Африци и имали савезе са државама као што је Канем Бурну царство у централном делу Сахела.

2) Од 1923. до 1998. године – након оснивања Турске Републике 1923. године, односи између Турске и Африке били су на ниском нивоу из различитих разлога, укључујући интерне приоритете нове државе, европски колонијализам и одсуство значајнијег дипломатског представништва. Парадигматичан показатељ представља чињеница да је прва посета једног премијера Турске, Нецметина Ербакана некој од држава Подсахарске Африке (Нигерији), реализована тек 1996. године. Критикујући такав приступ, Ахмет Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*) наглашава да је дуготрајно занемаривање и недовољно интересовање за Африку представљало значајну слабост Турске. Ова слабост се посебно истиче ако узмемо у обзир потенцијал који Турска има као историјски и географски актер на том континенту (Давутоглу, 2014, 203–204). У прилог тези о негативним последицама такве пасивности, најчешће се истиче пропуштена историјска прилика за обнову антиколонијалног става и јаче изградње односа са афричким државама током периода деколонизације (Özkan & Akgün, 2010, 531). У одговору на овакве изгубљене прилике, Давутоглу предлаже формирање нове политике према Африци која би била базирана на антиколонијалном ставу, дипломатској активности и појачаном фокусу на економској и културној сарадњи (Давутоглу, 2014, 203–204, 250).

У пракси, када је Гана стекла независност 1957. године Турска је признала ту земљу и врло брзо отворила амбасаду тамо. Током процеса деколонизације у Африци, касних 1950-их и раних 1960-их година, Турска је признавала нове независне нације, успостављала дипломатске односе, али отварала амбасаде у свега неколико од ових земаља. Учешће Турске у афричким збивањима у овом периоду било је ограничено и није имало значајне дугорочне тенденције.

У 1970-им годинама, односи Турске са земљама северне Африке почели су се умерено утврђивати, као део напора да се диверзификују економски и политички односи. Међутим, Подсахарска Африка није имала посебно важно место у турским спољним односима током овог периода.

Турска је пропустила прилике да развије трајне политичке и економске односе са Африком током процеса деколонизације. У 1970-им годинама, Турска је имала планове да се отвори према Африци као део опширнијег напора да диверзификује своју спољну политику. Међутим, ови планови су одложени због конфликта на Кипру који је затегнуо односе Турске са западним савезницима (Ozkan 2010, 97).

3) Током 1990-их постојало је интересовање за већи ангажман Турске у Африци, али није постојала адекватна стратегија. Тек после 1998. године интерес Турске за Африку почео је да се обнавља, посебно са прихватањем акционог плана за Африку. Управо овај акциони план, инициран од стране тадашњег министра спољних послова Исмаила Џема, представљао је камен темељац ове фазе турско-афричких односа. Основни циљеви плана били су усмерени на повећање капацитета и активности турске дипломатије, како и на развој политичких, економских и културних односа са афричким државама. На конкретном нивоу операција, план је предвиђао појачавање капацитета постојећих и оснивање нових дипломатских мисија, организовање високих државних посета, посећивање афричких држава у оквиру међународних организација, пружање хуманитарне помоћи, развој сарадње у области трговине, образовања и културе, војне сарадње, стимулисање турских банака да уђу на афричко финансијско тржиште и организацију пословних састанака и форума (Лазић 2020, 175).

Овај период обележио је значајан раст у ангажману Турске са Африком, а највиши ниво достигнут је после 2005. године. Турска је била активна у развијању економских и политичких односа са афричким земљама. Оно што одваја овај нови приступ од претходних јесте његов циљ да преброди географске перцепције различитости у вези са Африком, стварајући јединствену слику континента у турском друштву. То значи да када се разговара о Африци, више нема посебног фокуса на Северну Африку или негативног посматрања Подсахарске Африке. Турска сада открива целу Африку, са пословним људима и политичарима који активно раде на развијању јаких веза на целом континенту (Ibid.). Ови новонастали напори које је Турска предузела довели су до стицања статуса посматрача (2005. године) и стратешког партнера Афричке уније 2008. године (Donelli 2017).

Турска конфедерација привредника и индустријалаца започела је организацију Самита турско-афричког трговинског моста. Проширење односа настављено је у наредним годинама кроз одржавање Првог турско-афричког самита у Истанбулу (на коме су учествовале практично све афричке државе у августу 2008), што је довело до тога да Турска буде проглашена за стратешког партнера на десетом самиту Афричке уније. Исте године, Турска је постала ванрегионални члан Афричке развојне банке (Лазић 2020, 176).

4) Последња фаза чини период од 2008. године до данас. У овом периоду Турска константно повећава ниво својих активности у Подсахарској Африци, поготово на Рогу Африке, као и у Сомалији о чему ће више речи бити у наредним сегментима.

Кључни успех у односима између Турске и афричких држава је скоро једногласна подршка афричких држава Турској, при избору за несталног члана Савета безбедности Уједињених нација (2009. године). Такође, први састанак на високом нивоу између Турске и афричких држава одржан је у Истанбулу 2010. године, где је прихваћен Заједнички план за сарадњу у периоду од 2010. до 2014. године. Под турским председавањем Групом 20 (Г20), организован је самит на високом нивоу, посвећен енергентским питањима у Подсахарској Африци. Ова иницијатива имала је за циљ да подстакне позитиван имиџ Турске међу афричким државама. Ипак, важно је нагласити да су, упркос усвајању Стратегије развоја односа за период од 2015. до 2019. године, постојали неки дисхармонични тонови у односима између Турске и афричких држава. Несугласице су први пут биле видљиве на Другом турско-афричком самиту у Малабоу, Екваторијалној Гвинеји, 2014. године.

11.2. Анатомија турског деловања у Африци

Турско ангажовање у Африци било је вишедимензионално и обухватило је финансијску помоћ, дипломатију и економске односе, као и стратегију меке моћи. Овај приступ је еволуирао током година, а Турска је повећавала своје учешће на афричком континенту.

Када је у питању економска и финансијска сарадња, Турска је значајно повећала финансијску помоћ Африци преко међународних агенција и свог званичног органа за сарадњу и координацију (*de facto* развојне

агенције) – ТИКА (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı*). Када је у питању ангажовање усмерено на развој, принципи Турске у Африци разликују се од неких других земаља које се пре свега интересују за нафтне ресурсе Африке. Иницијативе Турске се фокусирају на развојне проблеме, као што је пољопривреда, с циљем да имају позитиван утицај на животе афричких популација. Постоји растуће интересовање афричких земаља за агро-економско знање Турске, посебно у решавању изазова сигурности хране. Афрички лидери су истакли потенцијал за сарадњу у коришћењу турског аграрног знања (Ozkan 2010, 98–99).

ТИКА своје деловање у Африци појачава крајем 2000-их. Током ове деценије, развојна помоћ коју је Турска обезбедила Африци достигла је 1,273 милијарди америчких долара (TIKA Web-site).

ТИКА у Африци послује преко регионалних канцеларија у Адис Абеби, Картуму и Дакару. Турска жели да усмери сарадњу са Африком у области као што су здравство, образовање, пољопривреда, животна средина, инфраструктура и изградња капацитета. Неки од конкретних пројеката су били: изградња система за снабдевање села чистом водом у Габону, реновирање кућа за сирочад у Камеруну, обука медицинског особља у Гамбији и друго. Преко међународних организација, као што су Светска здравствена организација (СЗО), Светски програм за храну и Црвени полумесец, Турска је обезбедила хуманитарну помоћ афричким земљама, посебно као одговор на природне катастрофе и суше. Такође, у периоду од 2003. до 2012. године турска развојна помоћ Африци је знатно повећана са 85 милиона на 2,5 милијарди долара. Што се тиче 2013. године обележена је рекордна помоћ од 3,3 милијарде долара, што је подигло Турску на треће место међу међународним донаторима за Африку. У току овог периода, турско-афрички односи развили су се на социјалном и економском нивоу. Ово делимично потврђује развој мреже авио-превозника *Turkish Airlines* која обухвата 53 одредишта у 34 афричке државе. Такође, било је значајно повећање програма стипендирања студената и редовно одржавање пословних форума и других механизама за пословну сарадњу и повезивање.

Табела 14. Удео развојне помоћи Турске који одлази у Подсахарску Африку (2015–2019)

Година	Износ помоћи у процентима
2015	9,66%
2016	1,77%
2017	1,62%
2018	1,26%
2019	1,11%

Извор: Africa policy research institute (APRI) 2023, 14).

Према структури, највећи део помоћи одлази на социјална давања (46%), затим на подршку буџету (28%), 15% чини такозвана мултисекторска помоћ а остатак је некласификован (APRI 2023, 15). Гледано по земљама, највећи примаоци турске развојне помоћи за период 2015–2020. у Подсахарској Африци су приказани у наредној табели.

Табела 15. Номинални износи и процентуални удео турске развојне помоћи додељен земљама Подсахарске Африке (2015–2020)

Земља	**Износ (у милионима $) и укупан удео (%)**
Сомалија	70,65 (55%)
Судан	12,06 (9%)
Нигер	6,14 (4,8%)
Џибути	4,6 (3,6%)
Гамбија	2,94 (2,3%)
Етиопија	2,43 (1,9%)
Гвинеја	2,29 (1,8%)

Извор: Africa policy research institute (APRI) 2023, 17).

Приметно је да се износ турске развојне помоћи смањује након 2015. године. То сведочи о чињеници да турско ангажовање из хуманитарне све више прелази у економску димензију. Циљ је повећање обима трговине и квалитативно проширење економских веза са континентом. Самит Турска–Африка омогућио је разговоре о економској сарадњи и довео до

конкретних резултата. На пример, самит је довео до одлуке да се оснује Турско-афричка трговинска комора, чиме се ствара услов за комерцијалне односе. Билатерална трговина између Турске и афричких земаља доживела је значајан раст. Јачање економских односа и трговинске сарадње пратило је отварање 26 трговинских конзулата и потписивање уговора о економској и трговинској сарадњи са 45 афричких држава. У периоду од 2000–2011. године укупна трговинска размена између Турске и Африке повећана је са 4 на 19 милијарди долара, док је турски извоз у Африку увећан са 1,5 на 10,5 милијарди долара (Лазић 2020, 176–177).

Афричке земље из Турске увозе производе као што су: намештај, производи широке потрошње за домаћинство, текстил, прехрамбене прерађевине, челик, електрични уређаји и грађевински материјали. Супротно томе, турски увоз из Африке примарно се састоји од нафте, сировина, злата и минерала (Ozkan 2010, 102). Ипак, Подсахарска Африка не представља значајног трговинског партнера за Турску. У периоду од 2015. до 2019. године извоз Турске у Подсахарску Африку не прелази 10% од укупног извоза, и не прелази 5% од укупног увоза. Најзначајнији трговински партнери су Јужна Африка, Нигерија и Етиопија (Turkish Statistical Institute-TUIK-TURKSTAT Data Portal, 2022).

По питању инвестиција присутан је обрнут тренд у односу на развојну помоћ, што је приказано на следећем графику.

Графикон 16. Турске СДИ у Подсахарску Африку, кумулативно у периоду 2015–2019.

Извор: Africa policy research institute (APRI) 2023, 17).

Највише инвестиција одлази у Мозамбик, Јужноафричку Републику, Нигерију, Судан и Етиопију (APRI 2023, 27).

Значајан фактор у економској сарадњи је чланство Турске у Афричкој развојној банци. У мају 2008. године Турска је постала члан Афричке развојне банке, утврђујући своје финансијске и институционалне везе са афричким земљама.

Бизнис савети се такође могу сматрати делом економске сарадње. Спољнотрговинска комора Турске (*DEIK*) основала је осам бизнис савета у различитим афричким земљама, олакшавајући повећане пословне активности и економску сарадњу. Ови савети имају за циљ да побољшају трговинске односе и подстичу економско партнерстввo.

Дипломатске иницијативе представљају врло важан инструмент деловања Турске у Африци. Турска је предузимала дипломатске кораке како би унапредила односе са афричким нацијама. Била је домаћин Првог самита Турска–Африка у Истанбулу 2008. године, што је сигнализирало њену посвећеност учешћу на континенту. Овај самит је окупио лидере и представнике из 50 земаља-чланица Афричке уније и различитих међународних организација. Током самита Турска и афричке нације су прихватиле „Декларацију о партнерству Турска–Африка“, која је нагласила значај трговине и инвестиција за развој подсахарског региона. Успех овог самита допринео је кредибилитету Турске у Африци. Турска је искористила своје ангажовање са афричким земљама да сакупи подршку за свој захтев за статус несталног члана Савета за безбедност УН у периоду 2009–2010. Ова дипломатска иницијатива била је успешна за Турску која је добила 151 глас у изборима у Генералној скупштини УН.

Свеукупно гледано, стратегија усмерена на Африку донела је значајне успехе на дипломатском и политичком пољу. Број турских амбасада у Африци порастао је са дванаест, у 2003. години, на више од четрдесет. Истовремено, и број амбасада афричких држава у Анкари је знатно повећан на више од тридесет. Највише турских дипломатских представништава (22) отворено је у периоду од 2010–2012. године, а крајњи циљ ове политике је да обухвати све афричке државе. Додатно, број посета највиших турских званичника (37 у периоду 2009–2011) и председника Ердогана (преко 30) Африци, као и преко 70 посета афричких званичника Турској, сведоче о интензивној дипломатској активности (Shinn, 2015, 6–7).

На крају овог сегмента морамо анализирати и недостатке, тачније проблеме и ограничења турског деловања у Африци. Приметно је одсуство капацитета за деловање Турске на целокупној територији Африке. Турска нема капацитете као други актери поменути у овој књизи да се ангажује на целој територији Подсахарске Африке (зато се фокусирала на Рог Африке). Разлози за смањене капацитете су: економска криза, политичка криза изазвана неуспелим покушајем пуча из јула 2016. године, ангажовање Турске у Сирији, које заокупља капацитете државе.

Из овог текста можемо извести три сценарија будућег развоја афричко-турских односа. Прво, турски државни званичници и бирократе су свесни позитивног утицаја своје политике „отварања према Африци" на видљивост и престиж своје земље у међународној арени. Отварање према Африци је једна од спољнополитичких иницијатива Турске која је допринела повећању статуса Турске као средњег (регионалног) актера у међународној арени, слично другим земљама истог статуса, као што су Индија и Бразил.

Друго, с обзиром на то како се споро закључују свеобухватни споразуми о слободној трговини (са АУ или регионалним заједницама), Турска ће вероватно развити флексибилније и прилагођене споразуме о трговини са појединачним афричким земљама. Споро закључивање споразума се може најлакше објаснити чињеницом да неке афричке земље можда још увек не могу слободно одлучивати о опсегу својих спољнотрговинских ангажовања, због још увек присутног утицаја бивших колонијалних сила у тим земљама.

Треће, Турска би могла више да се фокусира на искоришћавање потенцијала људских ресурса, који првенствено потичу од афричких дипломираних студената који су студирали на турским универзитетима. Постављање ових студената који говоре турски и познају турску културу у средиште своје спољноекономске политике према Африци може бити додатна вредност и допринети утемељивању турско-афричке сарадње. Већ је присутна појачана сарадња на нивоу министарстава за високо образовање и повећан број годишњих стипендија за афричке студенте. Такође, оснивање су Мариф школе и институти Јунус Емре у неколико афричких земаља[71] (APRI 2023, 36).

[71] Мариф школе су пружалац образовања млађој талентованој деци. Настале су након Ердоганове свађе са Фетулахом Гуленом с циљем да угасе његову иницијативу. Јунус Емре институти су турски пандан Сервантес, Гете и другим институтима сличне намене.

11.3. Од Адала до Сомалије

У Подсахарској Африци Турска је највише ангажована у Сомалији, Нигерији и Етиопији. У овом поглављу биће анализирана Сомалија као најатрактивнија студија случаја.

Султанат Адал је сунитско муслиманско царство које је постојало на Рогу Африке у периоду 1415–1577. године. Током 1520-их владајуће структуре унутар отоманског царства схватиле су важност Црвеног мора и лука Зеила и Бербера на обалама данашње Сомалије. Већ 1525. године успостављен је први контакт са султанатом Адал. У првој половини XVI века, султанат Адал се налазио у тешкој ситуацији услед перманентних сукоба са етиопским царевима. Услед релативних неуспеха у тим сукобима султанат је упао у грађански рат у периоду 1517–1520. године када се на власти сменило чак пет емира. Након овог смутног времена, на власт је дошао и земљу стабилизовао Ибрахим ал Гази (*Ahmad ibn Ibrahim al-Ghazi*). Он је увозио турске топове и мускете из прекоморске провинције Хијаз која је данас део Саудијске Арабије и покренуо рат против Етиопије (1529–1543). Одмах на почетку рата, 1529. ал Гази је остварио важну победу над Етиопљанима у бици код Шимбракуре, и другу у бици на Амбраселу 1531. што му је омогућило да уђе на етиопске планине. Затим су се на страну Етиопљана укључили Португалци који су финансирали етиопску герилу и блокирали луке Адала. Од 1540-их Португалци помажу Етиопљанима још активније наоружавајући их мускетама. У бици „код винограда“ (*Battle of Wayna Daga*) 1543. године, комбиноване етиопско-португалске снаге победиле су адалско-турске снаге и повратиле све територијалне губитке. Тиме је сукоб услед великих економских губитака и губитака у живој сили завршен пат позицијом, тј. враћањем на стање пре рата. Ипак, уследило је опадање моћи султаната Адал. Овај рат иако није резултовао никаквим конкретним променама се сматра узроком потоњег етиоско-сомалијског антагонизма.[72]

Турска сматра Сомалију државом са којом је историјски и културно повезана и види је као кључног партнера на Рогу Африке. Главни циљ њене политике је стварање стабилне Сомалије која би послужила као

[72] Слабљење обе стране које се догодило као последица овог рата поспешило је Оромо миграцију, што је догађај који је променио етничку и политичку слику Рога Африке.

основа за турско присуство у региону. Турска стреми да се позиционира као поуздан партнер, савезник и посредник у решавању регионалних и унутрашњих спорова, гарант регионалне стабилности и модела политичког и друштвеног развоја за државе у региону. Из тог разлога, посебан фокус ставља на процес изградње државе у Сомалији.

Исламски и османски фактор се користе као основа за оправдање и подршку ангажовању Турске, при чему се политичка и економска моћ Турске представљају као шанса за повећање међународног утицаја, јачање капацитета за безбедност и економски развој Сомалије (Лазић 2020, 177–179).

У првој фази турског ангажмана у Сомалији (2011–2013), активности су обухватиле достављање хуманитарне помоћи и спровођење дипломатске кампање с циљем окончања међународне изолације Сомалије. Значајан момент ове кампање било је обраћање Ердогана пред Генералном скупштином Уједињених нација 2011. године, а такође и одржавање првог самита ИГАД-а у Сомалији 2016. године, што је представљало крај међународне изолације Сомалије након више од 30 година. Значајну улогу у овој фази играле су разне владине и невладине организације, међу којима су се издвајали Управа за хитне случајеве и катастрофе са помоћи од 120 милиона долара и Црвени полумесец са помоћи од 65 милиона долара (Ibid., 179).

Дипломатски напори, успешне хуманитарне иницијативе и стварање нове владе 2012. године представљали су основу за следећу, значајно захтевнију фазу ангажмана (почев од 2013). Ова фаза је била комплексна и обележена наставком изградње унутрашњег мира, унапређењем управљачких капацитета и инфраструктурног система у Сомалији, и додатним утврђивањем свих аспеката турског присуства. Многи од ових циљева били су формулисани на Другој конференцији УН о Сомалији, где је изражена потреба за стварањем уједињеног националног и политичког система, а посебно су апострофирани проблеми енергије, водоснабдевања. Због обима и интензитета ангажмана постоји теза о Турској као кључном играчу у процесу изградње државе, иако Турска званично не имплементира овај концепт. Ово ангажовање засновано је на неусловљеној, билатералној стратегији која се одликује активизмом на микронивоу. Приликом ангажмана Турске није постојало политичко условљавање напретком у области демократије, људских права и слобода. Реч је о холистичком

приступу који има вишедимензионални карактер и обухвата хуманитарну и развојну помоћ, као и културну, економску и војну подршку и друге форме сарадње, као и учешће различитих актера – од владиних министарстава, организација и агенција до привредних субјеката, културних и верских невладиних организација. Билатерални приступ се потврђује податком да је само 2,4% развојне помоћи било усмерено преко мултилатералних оквира. Мировна мисија *AMISOM* и Нови договор за Сомалију (*New Deal For Somalia*) представљали су ретке мултилатералне формате преко којих је Турска реализовала неку врсту помоћи (Sazak et al. 2017, 174).

Повећање активности ТИКА-е представља један од знакова појачаног ангажовања Турске у Сомалији. Износ развојне помоћи ТИКА-е повећао се са 6,8 милиона долара (2014) на приближно 60 милиона долара (2016). Ова организација је финансирала отварање и реконструкцију стручних, омладинских и спортских центара, домова за сирочад, образовних установа и пољопривредних школа. Поред тога, њени програми су омогућили техничку помоћ универзитетима, као и образовање локалних и општинских кадрова. Знатан симболички значај имали су пројекти обнове зграда Уставног суда и Парламента. Посебна пажња посвећена је водним ресурсима у циљу побољшања водоводне мреже. Конкретно, извршено је ископавање великог броја бунара који су обезбедили воду за пиће (Ozkan 2014, 36–37). Инвестиције ТИКА-е су већином усмерене на здравство и цивилну инфраструктуру, са посебним акцентом на образовању, у склопу којег се планира оснивање универзитета и других образовних институција. Образовни систем Фетулаха Гулена[73] у сарадњи

[73] Фетхулах Гулен – турски свештеник и бивши имам, који живи у изгнанству у Сједињеним Америчким Државама од 1999. године. Он је оснивач покрета познатог као Хизмет, који промовише умерени облик ислама, образовање и дијалог међу верама. У раним годинама Ердоганове власти, Гулен и он су били савезници, заједно радећи на смањењу утицаја турске војске у политици. Временом се појавила борба за власт између њих. Почела су неслагања око питања контроле кључних институција, укључујући полицију, правосуђе и бирократију. Сукоб је ескалирао 2013. године са избијањем истрага о корупцији. Влада је окривила Гулена и његове следбенике за организовање „паралелне државе“ с циљем подривања изабране власти. Преломна тачка десила се у јулу 2016. када је фракција у турској војсци покушала државни удар против Ердоганове владе. Ердоган је окривио Гулена за извршење државног удара, што Гулен категорички одбија. Као последица неуспелог пуча, Ердоган је извршио чистку наводних подржаваоца Гуленове идеје, што је довело до масовних хапшења и затварања институција повезаних с покретом Гулен.

са ТИКА-ом отворио је прву турску високошколску институцију у Сомалији (Shinn, 2012, 3). Невладина организација Дениз Фенери (*Deniz Feneri*) започела је изградњу новог образовног комплекса, а Турска је најпопуларнија дестинација за сомалијске студенте где се образује око 1.000 студената из Сомалије.

У сврху подизања капацитета државног апарата Сомалије, Министарство спољних послова Турске је покренуло програме образовања државних службеника, док је Министарство здравља Турске, основало први здравствени институт у иностранству, смештен у Могадишу 2016 године. У склопу овог комплекса се налази и једна од најмодернијих болница на овом делу Африке, површине 13.000м^2, чију изградњу, петогодишње финансирање и кадровске (половина медицинског особља долази из Турске) и друге техничке потребе обезбедила Турска. Поред тога, Министарство здравља спровело је програме опремања болница, донирања санитарија, изградње школа за негу, програме обуке стручњака, активности за сузбијање епидемија и прегледа више од 250.000 пацијената, док Министарство спољних послова годишње обезбеђује 500 студентских стипендија и образовање 200 младих сомалијских дипломата на својој дипломатској академији.

Осим тога, присутно је на десетине исламских невладиних организација из Турске, од којих се као најактивнија истиче Фондација за људска права и слободе, која је до сада донирала 40 милиона долара усмерених ка изградњи система водоснабдевања, отварању преко 6.000 бунара, оснивању сиротишта, школских комплекса, здравствених центара и џамија (Ozkan, 2014, 42–46). Иако се Турска поред САД-а јавља као копредседавајућа у оквиру безбедносног панела Партнерског форума мултилатералне иницијативе *New Deal for Somalia*, САД су опструисале покушај Турске да преко АМИСОМ-а покрене програм обуке војних снага Сомалије, након чега је већа пажња усмерена на билатерални ниво. Један од првих војнобезбедносних споразума, из маја 2010. године, обухватао је војну обуку 1.000 официра, техничку и научну сарадњу, заједничке вежбе, размену особља и друге активности на овом плану (Лазић 2020, 181–182).

Највећи помак у јачању војног присуства на простору Сомалије, Рога Африке, али и ширег геопростора, Турска је остварила након успостављања највеће прекоморске војне базе у Могадишу (2017), друге

по величини војне базе у иностранству после катарске (2015). База у Сомалији, чија изградња је коштала 50 милиона долара, смештена је на површини од 400 хектара, поседује капацитет за обуку 10.000 сомалијских војника, док се на обуци у овој бази тренутно налази око 200 турских официра и 1.500 припадника војске Сомалије (Ibid., 182).

Успех на економском плану био је скромнији. Значајни кораци у јачању економског присуства Турске обухватају повећану трговинску размену, инвестиције и извођење капиталних инфраструктурних пројеката. Добијање концесије за управљање луком Могадиш (2013) на 20 година од стране турске компаније Ал Бајрака (*Al-Bayraka*), укључујући модернизацију вредну 80 милиона долара и реконструкцију међународног аеродрома у Могадишу, представљају стратешке кораке ка изградњи инфраструктурне мреже која олакшава приступ тржишту на Рогу Африке. Иако је интересовање за ваздушни саобраћај постојало од 2012. године, када је *Turkish Airlines* први пут успоставио редовну линију за Могадиш, тек је 2015. године компанија *Favoli LLC* реализовала реконструкцију аеродрома, укључујући изградњу *VIP* простора, побољшање, проширење и електронску модернизацију писте.

Повећање турског извоза у Сомалију са 3,5 на 115 милиона долара између 2009. и 2016. године представљала је значајан напредак. Упркос економским и безбедносним изазовима, инвестиције Турске у Сомалији су наставиле да се повећавају у последњим годинама. Важно је напоменути да интерес пословних кругова из Анадолије ка овом региону, уз нарастајуће искуство у инвестирању у нестабилне околности, играју значајну улогу у свеукупној економској активности Турске у Рогу Африке (Лазић 2020, 183).

Активна улога у Сомалији изложила је Турску одређеним претњама од недржавних актера као што је исламистичка милитантна група Ал Шабаб и отворила пут за нове потенцијалне тензије са регионалним актерима као што је Египат и другим ванрегионалним актерима (Иран, Саудијска Арабија, Уједињени Арапски Емирати). То није ништа ново, с обзиром на то да се током Хладног рата Рог Африке појавио као једно од најдинамичнијих геополитичких жаришта на свету (Donelli 2017).

11.4. Афричка перцепција турског ангажовања у Африци

Афрички одговор на иницијативе Турске на континенту је комбинација оптимизма и опрезности. Иако су афрички партнери „примили к знању“ интересе Турске за Африку, постоји и даље нека радозналост у вези с разлозима овог ангажмана, посебно с обзиром на релативно скори фокус Турске на континент.

Кључне тачке у вези са афричким одговором на иницијативе Турске укључују:

Једнако партнерство – афрички лидери позитивно гледају на то што Турска нема колонизаторску прошлост у Африци и што промовише идеју једнаког партнерства. То ствара оптимизам и поверење међу афричким земљама.

У самој Подсахарској Африци почео је да се мења став према Турској и препознат је њен економски потенцијал. То је кулминирало 2009. године потписивањем споразума о слободној трговини између турске и јужноафричке царинске уније (*SACU*).

Интересантно је истаћи да инвестиције теку у оба смера. Афричке фирме, посебно у финансијском сектору, извршиле су значајне инвестиције у Турској. На пример, јужноафричка Стандард банка активна је у Турској од 1999. године, а извоз из Африке у Турску доживео је значајан пораст, посебно из кључних земаља као што су Јужна Африка, Нигерија, Обала Слоноваче и Етиопија.

Војна сарадња – интерес Турске за куповину нападачких хеликоптера *Rooivalk* од Јужне Африке потиче из 1990-их. Иако су постојале претходне тензије повезане са курдским питањем и ембаргом на оружје, односи су се побољшали за време мандата председника Јужноафричке Републике Мбекија. Турски предлог за куповину *Rooivalk* био је позитивно прихваћен од стране јужноафричких званичника, што одражава промену њиховог приступа сарадњи са Турском (Ozkan 2010, 103–104).

Као још један доказ позитивне перцепције Турске је и додела статуса посматрача у оквиру Афричке уније.

На нивоу појединаца, афрички пословни људи виде компаративне предности у сарадњи са турским компанијама. Упркос језичкој баријери и кризи турске лире, афрички пословни људи су привучени отпорношћу, флексибилним стратегијама и растућим капацитетом турског тржишта.

Афрички пословни кругови такође виде турске приватне грађевинске компаније као компетентне, ефикасне, поуздане и конкурентне партнере, који нуде исте предности Африци као и кинеске фирме. У очима афричких пословних људи, кинеске и турске компаније нису конкуренти, већ партнери са различитим способностима.

Као негативну страну, афрички предузетници истичу повећање трошкова транспорта у Турској, посебно на трошкове везане за коришћење турских авио-компанија. Ипак, они признају да турске авио-компаније пружају виши ниво квалитета услуге у односу на локалне авио-компаније, и радије настављају користити услуге турских авио-компанија за превоз своје робе јер им пружа више безбедности (APRI 2023, 34).

У области образовања, већина афричких студената у Турској били су релативно задовољни својим стипендијама од Турске (*YTB Türkiye Bursları*), иако су поменули нека ограничења. На пример, према речима Фофана Чеика, студента грађевине на турском државном универзитету и текућег председника Асоцијације студената из Буркине Фасо у Турској, стипендија је комплетна јер укључује пуно школовање, осигурање и довољно месечне стипендије. Међутим, поменуо је да би стипендија била боља ако би Турска могла укључити повратну карту за можда најуспешније студенте сваке године да им омогући да се врате у своје земље на одмор, што би стимулисало студенте да раде напорније. Неки студенти такође помињу додатну вредност знања турског језика и чињеницу да расизам у Турској није укорењен у поређењу са другим западним и неким азијским земљама где афрички студенти студирају. Како сведоче афрички студенти, став Турских грађана према Африканцима који живе у Турској је углавном обликован радозналошћу или чуђењем, а не дискриминацијом или страхом. Већина анкетираних такође примећује да се ова радозналост Турака обично претвара у велику симпатију и позитивну дискриминацију, посебно према афричкој деци која живе у Турској (APRI 2023, 34).

Афрички студенти који заврше студије на турским универзитетима имају велики потенцијал за јачање односа између Турске и Африке, јер имају предност познавања турског језика и турске културе и народа. Нажалост, ови потенцијали још увек нису искоришћени од афричких власти, које ретко интегришу дипломце из Турске у своје планове за Турску. Турска страна је уложила напор да искористи ове потенцијале,

што се илуструје запошљавањем афричких студената на турско-афричким сајмовима бизниса који се одржавају у Турској. Пошто је Турска почела да спроводи процес стипендирања унилатерално од 2012. године, афричке владе су помало фрустриране својим искључењем из овог процеса. Да би се ова ситуација исправила, од суштинског је значаја да Турска сарађује додатно са афричким владама у процесу стипендирања. Такође, постоји потреба да обе стране побољшају сарадњу између својих Министарстава за високо образовање и Министарстава за спољне послове (Ibid., 38).

Јака реакција турске власти на присуство покрета Гулен у Африци, након неуспелог покушаја државног преврата 15. јула 2016. године, имала је ограничене последице на афричке перцепције о Турској. Гуленов покрет је био веома присутан у Африци, посебно у образовном сектору са отварањем његових школа у многим афричким земљама. Разматрајући ове школе као канал утицаја, Гулен је желео да утврди своје присуство у Африци и изгради потенцијалне савезе против турске власти. Турска власт је покренула кампању са афричким лидерима да затворе школе или их препусте новооснованој Фондацији Мариф. Знатан број афричких земаља, укључујући Тунис, Мароко, Сомалију, Судан, Нигер и Сенегал, придружили су се Турцима од раних дана и брзо предали школе под управу турске државе. Турска власт није користила принудне мере како би натерала афричке земље да препусте школе Фондацији Мариф. Напротив, фаворизовала је блаже мере као знак поштовања суверенитета афричких земаља, што је у Африци наишло на одобравање. На овај начин је потенцијално непријатна ситуација са фактором Гулен безболно неутралисана.

12. Савезна Република Бразил

Бразил је изабран за анализу јер симболизује сарадњу Југ-Југ. Сарадња Југ-Југ је далеко мање документована и ретко подлеже анализи у поређењу са активностима Глобалног севера, тј. Колективног запада. Иако постоји растућа обимна литература о сарадњи Југ-Југ, она је била далеко мање изучавана него развојна помоћ која долази са „севера", тако да су утицаји конкретних програма, пројеката и иницијатива често непознати, како политичарима тако и истраживачима. Овај пропуст настаје делом зато што се велики део сарадње Југ-Југ дешава, географски и политички, на просторима који су даљи од главних центара истраживања развоја. Научници са Глобалног југа су се тек недавно почели суочавати са емпиријским подацима о сарадњи Југ-Југ који им омогућавају истраживање (Abdenur 2018, 193).

У анализи деловања Бразила у Подсахарској Африци правимо кратак осврт на рану историју и успостављање првих контаката. У фокусу анализе је епоха Шесте републике (од 1985. до данас).

12.1. Период до XX века

Од 1531. до 1780. године у Бразил је из Африке стигло 1.895,500 робова (Pereira 2020, 13). Неопходно је истаћи да је у афричким земљама већ постојао робовласнички систем. У заједницама Туарега, на почетку XIX века (пре директног европског мешања), 70% становништва чинили су робови. У ширем региону Сахела ова бројка је износила око 50%, а у великим краљевинама континента, близу тропских шума, процент је достизао 20%. Када су Португалци стигли у XV веку, ова пракса се појачала пошто је настао прекид монопола на трговину источним зачинима. То је захтевало стварање колонијалних предузећа која су захтевала велику количину радне снаге за одржавање плантажа. У случају Лузитаније, главна мета био је Бразил, са којим је метропола почела јачати везе које су биле кључне за одржавање португалског царства (Ibid., 14).

До стицања независности 1822. године, Бразил је одржавао контакте са португалским колонијама у Африци на различитим нивоима, преко заједничке колонијалне силе Португала. Енглески притисак за окончање ропства непрестано је растао, а проглашење Абердинског закона (1845), који је омогућавао инспекцију сваког брода који превози робље, резултовало је значајним порастом кријумчарења. Робовласници у Бразилу покушали су да увећају своје „залихе" робова пре него што трговина дефинитивно ишчезне. Међутим, нису успели у тој намери, завршили су са дуговима и без капитала. Држава је реаговала проглашењем Закона Еузебиа де Кеироша (*Eusébio de Queiroz*), који је 1850. године званично забранио трговину. Међутим, помало неочекивано, то је довело до стварања вестернизованог друштва, са идеологијом „избељивања" Бразилаца и имиграцијом европских радника. Бразилска елита је сматрала да земља има европски политички режим, монархију и европску династију Брагансу, и била је дужна да се разликује од својих суседа (Ibid., 15). Након стицања независности Бразила, завршетка трговине робљем (1850) и почетка европске колонизације Африке, након Берлинске конференције, Африка је у великој мери пала у запећак интересовања у Бразилу. У првом делу XX века трговински односи ограничавали су се на Јужну Африку која је чинила 90% бразилске трговине са Африком (Seibert 2011, 1).

Интересантно је истаћи да је краљ Бенина био први владар који је признао независност Бразила, 1823. године. У периоду 1822–1830. године постојала је јака политичка активност која се пружала преко Атлантика с циљем да се Ангола придружи Бразилу, имајући у виду економске везе створене трговином робљем и чињеницу да је већина колонијалне елите Анголе била бразилска пореклом. Само притисак енглеске дипломатије спречио је ову интеграцију, тако да је афричка држава остала португалска колонија (Pereira 2020, 15).

12.2. Односи за време војне диктатуре у Бразилу (1964–1985)

Политика Бразила према Африци у овом периоду била је амбивалентна и волатилна. Године 1972. министар спољних послова Марио Гибсон Барбоза посетио је Заир (сада Демократска Република Конго) и осам западноафричких земаља с циљем повећања узајамне

трговине и сарадње. Међутим, у исто време, бразилска влада је подржавала колонијалну политику Португала. У новембру 1973. године Бразил је био једна од седам земаља које су гласале против резолуције Уједињених нација, којом се признала једнострана декларација независности Гвинеје Бисао из септембра исте године. Ускоро након тога, нафтна криза 1973. године натерала је бразилску владу да промени своју политику према Африци, како би спречила потенцијални бојкот нафте, који је представљао претњу за домаћи економски раст (Seibert 2011, 1).

Након португалске револуције, 25. априла 1974. године, бразилска војна управа настојала је да изгради ближе везе са португалским колонијама у Африци. Да би демонстрирала нову афричку политику, у јулу 1974. године Бразил је признао независност Гвинеје Бисао, пре него што је то учинила Португалија у августу 1974. године. У новембру 1975. године Бразил је постао прва земља која је препознала левичарски режим МПЛА у Анголи. У овом периоду Бразил се појавио у Африци као још једна земља у развоју и члан Г77 (Ibid., 2).

Генерал Жоао Фигеиредо (*João Figueiredo*, на месту председника од 1979. до 1985), последњи војни владар имао је званичну турнеју по Африци 1983. године, посетивши лузофоне афричке земље (Ibid.).

12.3. Стабилност и стагнација односа 1990-их

Долазак Фернанда Колора (*Fernando Collor de Mela*) на председничку функцију и усвајање неолиберализма као економске политике у Бразилу 1990. године, означило је нови период одсуства у Африци. Стратешки циљеви Вашингтонског консензуса водили су нову бразилску елиту, истичући вертикалне односе „север-југ“, уместо хоризонталних „југ-југ“ односа. У контексту завршетка Хладног рата и стварања заједнице Меркосур[74] 1991. године, Африка је маргинализована. Смањење трговине које је следило потекло је из програма структурног прилагођавања на обе стране океана, повлачења државе из финансирања извоза и многих области економије, као и потребе да се купује нафта од Аргентине како би се балансирала трговинска релација унутар Меркосура (Pereira 2020, 20).

[74] Политичка је и привредна организација коју чине Аргентина, Бразил, Парагвај, Уругвај, Венецуела.

Африка такође није играла улогу у јавном мишљењу у Бразилу. Спољна политика наредног председника Итамара Франка (1992–1995), такође се, пре свега, фокусирала на консолидацију Меркосура и приближавању другим, тада регионалним силама као што су Кина, Русија и Индија. Између 1992. и 1996. године бразилски извоз у Африку био је на нивоу око 1,5 милијарди долара, што је мање него 1985. године. Од 34 бразилских дипломата у Африци 1983. године, само 24 су остала на својим дужностима 1993. године, док се број дипломата у Европи, Северној и Јужној Америци увећао у истом периоду (Seibert 2011, 3).

Током владавине Фернандо Енрике Кардоса (*Fernando Henrique Cardoso*), у периоду 1995–2002, улога Африке у бразилској спољној политици остала је скромна иако су предузете неке важне иницијативе, а одређене промене су се догодиле током његовог другог мандата. Од 1995. године, бразилска војска активно учествује у мировним мисијама Уједињених нација у Анголи и неким другим земљама (Pereira 2020, 20–21).

Прве године, Кардосо је посетио Анголу и Јужну Африку потписујући споразуме из различитих области. Председник Мендела посетио је Бразил 1998. године. Сарадња у области јавних политика је порасла, посебно када је Бразил почео кампању за уклањање патентних права на лекове против АИДС-а, који је епидемијски присутан у Јужноафричкој Републици. Такође је важно напоменути да је од краја 1980-их година утицај Бразила на Африку порастао због његових телевизијских компанија (посебно теленовела) и евангелистичких цркава (Ibid., 20–21).

12.4. Успон односа за време председника Луле да Силве (2002–2010)

Лула да Силва (*Luiz Inácio Lula da Silva*) био је председник Бразила у периоду 2003–2010. године. У овај период су укључена два предеседничка мандата. Лула је поново постао председник Бразила првог јануара 2023. године, али тај мандат неће бити предмет анализе. Председнички мандат Луле од 2003. године започео је нову епоху у односима између Бразила и Подсахарске Африке, комбинујући нову визију међународног поретка са унутрашњим друштвеним променама. Већ у свом инаугурационом говору, председник је навео Јужну Африку као велику силу у развоју (заједно са

Кином, Индијом и Русијом), и нагласио да ће афрички континент бити фундаментални вектор његове спољне политике, коју је сам дефинисао као афирмативну и предлагачку. Током Лулиног првог мандата, отварањем представништава у Адис Абеби, Дар-ес-Саламу, Јаундеу, Киншаси, Ломеу и Лусаки, Сао Томеу, Хартуму, Котоноу, Габоронеу, Конакрију и Малабоу, његова влада повећала је број бразилских амбасада у Африци са 18 на 30 (Seibert 2011, 7).

Бразил у Подсахарској Африци спроводи конкретне економске активности. Што се тиче инвестиција, велике бразилске компаније, укључујући грађевинске конгломерате као што су Одебрехт (*Odebrecht*) или Камарго Кореа (*Camargo Corręa*), подстицане су да инвестирају у афричке земље, понекад и са финансијском подршком Бразилске националне банке за развој (*BNDES*). То је део свеобухватног развојног плана подршке „националним шампионима" Бразила, кроз које је јавно финансирање усмеравано ка великим бразилским мултинационалним корпорацијама у земљи, које су сматрале да имају неопходан капацитет за извођење великих пројеката у иностранству. Петробрас, државна нафтна компанија, такође је проширила своју присутност у Африци изван Анголе и Нигерије, послујући у Танзанији, Екваторијалној Гвинеји, Мозамбику и Сенегалу. Иако Петробрас није нов играч на афричком тржишту (био је јак конкурент у производњи нафте у Анголи од 1985. године), компанија је тражила нове стратегије, на пример, формирањем заједничког предузећа са бразилском банком *BTG Pactual* за истраживање нигеријског Егина нафтног поља. Такође је дошло и до значајног пораста инвестиција бразилске гигантске компаније за рударство Вале, која је у једном тренутку пословала у девет афричких земаља: Ангола, Демократска Република Конго, Габон, Гвинеја, Либерија, Малави, Мозамбик, Јужна Африка и Замбија. Компанија Вале, као и друге бразилске компаније у Африци, поносила се широким запошљавањем локалних становника, у покушају да се разликује од других спољних актера, укључујући кинеске компаније. На пример, у Мозамбику, где је водила велике операције у области ископавања угља, компанија је тврдила да је 90% њених радника запослено из локалне заједнице (Abdenur 2018, 194).

Поред поменуте развојне банке и друге бразилске агенције учествују у финансирању инвестиционих напора. То су, на пример, јавна институција за истраживање и образовање у области јавног здравља –

Фондација Освалдо Круз (*FIOCRUZ*) и Бразилска корпорација за пољопривредна истраживања (*EMBRAPA*), које су омогућиле ангажовање стручњака са искуством и знањем који су едуковали афричке партнере.

Посебну занимљивост у деловању Бразила у Подсахарској Африци чини његова спремност да у региону делује и на мултилатералном плану. Бразил је прилагодио мултилатерални приступ у свом учешћу на међународној сцени у потрази за већом улогом у променљивом глобалном политичком поретку. Заједно са Индијом и Јужноафричком Републиком, Бразил је основао ИБСА[75] дијалог форум 2003. године, како би промовисао трилатералну сарадњу Југ-Југ између три регионалне силе у кључним областима као што су трговина, енергетика, пољопривреда, наука и култура. Кроз ИБСА је формирано седамнаест радних група на владином нивоу, које редовно размењују знање и искуство у кључним областима од значаја за земље у развоју. Три регионалне силе су мултиетничке и мултикултуралне демократије и деле заједничку амбицију да постану стални чланови реформисаног Савета за безбедност УН. ИБСА такође функционише као фонд за развој са скромним годишњим приносом од милион долара по члану, који је предузео пројекте у Гвинеји Бисао, Зеленортским Острвима и Бурундију. Од 2008. године, ИБСА је одржала четири самита на којима су учествовали шефови држава и владе три земље (Seibert 2011, 5). Области сарадње у оквиру овог форума укључују: пољопривреду, енергетику, науку и образовање, трговину и транспорт. Крунисање ове политике догодило се у Абуџи, Нигерија, на Самиту Африка–Јужна Америка у новембру 2006. године, обезбеђујући овим регионима неописиву међународну промоцију и значајно доприносећи афричком економском препороду (Pereira 2020, 21).

Зона мира и сарадње Јужни Атлантик (*ZOPACAS*, на португалском) такође представља значајан потенцијал за бразилску дипломатију у изградњи споразума у мултилатералном оквиру, способних да обједине групе нација са сличним интересима које могу међусобно подржавати и помагати заједничке циљеве на светским форумима. Зопакас представља тачку пресека за низ процеса економске интеграције у региону Јужног Атлантика, фаворизујући размену између регионалних економских заједница МЕРКОСУР-а, САДЦ-а и ЕКОВАС-а (Pereira 2020, 25).

[75] Почетна имена држава на енглеском језику.

Још једна полуга мултилатералног деловања је и заједница лузофоних земаља коју смо детаљно обрадили у поглављу које говори о Португалу. Бразил повезује свој захтев за адекватном улогом у међународним политичким организацијама са међународним унапређењем португалског језика. С обзиром на то, очекивало се да би правописни споразум (*Acordo Ortográfico*) за јединство и правопис португалског језика, који је договорен 1990. и који је ратификован и од стране Португала 2008. године, такође допринео међународном препознавању језика. Један од конкретних циљева било је увођење португалског као официјалног радног језика УН (Seibert 2011, 4). Управо посредством ове иницијативе Бразил је играо кључну улогу у дипломатским преговорима који су допринели повратку демократије на Сао Томе и Принципе. Додатно, остварена је сарадња са Националном агенцијом за нафту те земље, како би им помогла у развоју регулаторног и система за доделу концесија (Pereira 2020, 24).

Док је опозиција критиковала владу и председника због „бацања пара на континент без будућности", бразилске компаније су стекле истакнуто место у региону, највише Петробрас. Док су кинеске и касније индијске инвазије имале економске циљеве, иако су допринеле инфраструктурним радовима, сарадња са Бразилом, осим неоспорних материјалних интереса, унела је нове елементе. Главни покретач за спровођење свеобухватне политике Бразила према Африци, између осталог, били су унутрашњи разлози током владавине Луле да Силве. Ова политика је одговарала политичким захтевима покрета за еманципацију афробразилских становника (*Movimento Negro*), као и растућем интересу бразилске јавности за Африку. Лула да Силва је неколико пута истакао да је, изван Африке, Бразил земља са највећим бројем црног становништва и због тога је тесно повезан са Африком. Великим делом изборну победу, у октобру 2002. године, дуговао је гласовима афробразилске популације. После преузимања дужности, у јануару 2003. године, наложио је увођење законске обавезе учења афричке и афробразилске историје и културе у јавне и приватне школске програме у Бразилу. Ова законодавна мера довела је до значајног проширења образовних програма афричке историје на бразилским универзитетима како би се обучили неопходни наставници. Некада игнорисани од стране локалних власти и сматрани симболом негативности, постали су „цењено национално благо" и пример социјалних политика Луле да Силве (Seibert 2011, 6). Истовремено, у

борби против екстремног сиромаштва, покренута је кампања *Fome Zero* (Борба против глади). То укључује борбу против епидемија (посебно ХИВ-а), увођење и стварање технологија прилагођених проблемима Глобалног југа и активну сарадњу у мултилатералним форумима за одбрану заједничких интереса у вези с развојем и изградњом мултиполарног и мирног глобалног система. На овај начин Лула је показао бригу о афробразилцима, који често спадају у сиромашну популацију. У крајњој линији то му је и помогло да добије други мандат.

С почетком свог другог мандата Лула је извршио седму посету континенту, посетивши Буркину Фасо, Републику Конго, Јужноафричку Републику и Анголу. Поред потписивања билатералних и мултилатералних споразума, дневни ред је укључивао учешће на другом Самиту ИБСА дијалог форума. Посета Буркини Фасо, као одговор на посету председника Компаореа Бразилу 2003. године, омогућила је потписивање споразума о техничкој сарадњи у образовном сектору и протокола о сарадњи у областима здравља, као што су традиционална медицина и банке хране (Pereira 2020, 26).

Од 2007. године број посета је порастао на 34. У истом периоду, број афричких амбасадора акредитованих у Бразилу повећан је са 16 на 25. Ови бројеви одражавају значајан пораст међусобних контаката и интереса. Поред тога, бразилска влада је обавила отпис дугова и одобрила нове кредите неколико земаља (Seibert 2011, 7).

За време другог Лулиног мандата, Бразилска развојна банка (*BNDES*) наставила је да буде главна агенција за финансирање пројеката које изводе бразилске компаније у Африци. До септембра 2007. године *BNDES* је одобрила 29 пројеката вредних 742 милиона долара у Африци. *BNDES* је одобрила влади Анголе кредитну линију од 1,75 милијарди долара за финансирање инфраструктурних и градитељских пројеката бразилских предузећа. Шест од двадесет највећих бразилских мултинационалних компанија инвестирало је у Африку. Ове компаније већином оперишу у неколико стратешки важних сектора (енергија, рударство, градитељство, инфраструктура). У 2009. години укупне бразилске инвестиције у Африци прелазиле су 10 милијарди долара, што је чинило скоро 6,4% укупних директних страних инвестиција земље од 157 милијарди долара (Seibert 2011, 8–9).

Бразил није занемарио ни аспект меке моћи. Од 2003. године број афричких студената на бразилским универзитетима такође је значајно повећан, као резултат образовних споразума са афричким земљама. Програм *Programa de Estudiantes – Convenio de Graduación* (*PEC-G*) обезбеђује страним студентима места на бразилским универзитетима. Ангола, Зеленортска острва, Конго и Гвинеја Бисао су афричке земље које су највише студената послале у Бразил. Потом, 2008. године бразилска влада је најавила оснивање афричког универзитета под именом *Univerzidade Federale de Integračao Luso – Afrobrazileйra* (Унилаб), с циљем да више допринесе академској обуци Африканаца. Универзитет је лоциран у општини Реденсао (*Redenção*), која је одабрана зато што је то било прво бразилско градско подручје које је укинуло ропство 1883. године. Напослетку, Унилаб је отворен 25. маја 2011. године. Планиран је капацитет од 5.000 студената, од којих је половина резервисна за Африканце (Seibert 2011, 8). Универзитет Лузофонија Афро-Бразилеира (*Universidade da Integração Internacional da Lusofonia Afro-Brasileira, UNILAB*) посвећен је теми веза између Бразила и Африке, и програми за истраживање, који су креирани око лузо-афричких тема, могу се видети као део широких напора да се истакну питања расне неједнакости и јачања афричких компоненти бразилског идентитета, које су историјски биле мало афирмисане или девалвиране у главној бразилској историографији и процесу изградње идентитета, посебно у корист европских елемената (Abdenur 2018, 198).

Још један интересантан пример су бразилске евангелистичке цркве које су основале филијале у афричким земљама. Бразилске компаније за културну продукцију на телевизији и музици тражиле су нова тржишта на целом континенту. Такође, дошло је до ограниченог проширења улоге бразилских НВО-а који раде у Африци, које се примарно одвијало кроз њихово учешће у званичним пројектима техничке сарадње. У неким случајевима, бразилске организације грађанског друштва предводиле су организовање и мобилизацију Светског социјалног форума, првобитно одржаног у Порто Алегреу 2001. године, пре него што се одржао у Африци 2006. (Мали) и 2007. (Кенија). Бразилске организације грађанског друштва су такође изградиле „мостове сарадње“ са афричким партнерима, како би они били укључени у пројекте које Бразил спроводи у Африци (Abdenur 2018, 196).

12.5. Опадање односа након 2010. године

Без обзира на то што се Дилма Русев (*Dilma Vana Rousseff,* 2011–16), наследница Луле, такође кандидовала за председнички мандат на платформи Радничке партије, спољна политика њене владе показала је неке дисконтинуитете у односу на Лулину политику. Ови прелази били су особито видљиви у односу на степен приоритета који је спољној политици дат у оквиру иницијатива владе. Дошло је до брзих промена у Министарству спољних послова, познатом као „Итамарати". Русев је значајно мање путовала у иностранство него њени претходници, укључујући и посете Африци. У поређењу са јавним говорима Луле, њени говори су имали значајно мање референци на спољну политику.

Ипак, постојали су напори да се спречи потпуно затишје у везама Бразила и Африке. Министар спољних послова Мауро Виеира настојао је да сарадња са афричким државама буде део државне политике, а не изолована иницијатива; службено је посетио неколико афричких држава, укључујући Гану, Сао Томе и Принципе, Мозамбик, Анголу, Етиопију, Мароко и Тунис. Упркос тим напорима, на практичном плану је агенда Африке почела губити видљивост у дебатама о политици у Бразилу. Имајући у виду јаку традицију председнијализма у Бразилу, релативни недостатак интересовања председнице Русев за спољну политику имао је видљив ефекат на учешће земље у иностранству. Међутим, и други фактори су играли улогу у овом повлачењу, посебно ефекти економског успоравања (не само у Бразилу већ и у Кини, са ширим утицајем на извозне сировине) и политичке турбуленције у Бразилу које су брзо прерасле у трајну кризу (Abdenur 2018, 198).

Иако је сарадња Југ-Југ још увек била подржавана у званичном владином дискурсу, смањења буџета су почела утицати на спровођење појединачних пројеката техничке сарадње. Само између 2012. и 2014. године ресурси који су били додељени за ову сарадњу, како је мерено у извештајима које је објавио Институт за примењена економска истраживања Бразила (*IPEA*), смањили су се са 36,9 милиона на 27 милиона долара. Поред тога, буџетска ограничења су имала утицај на рад бразилских амбасада, укључујући и неке у Африци. Извештаји о томе да представници бразилске дипломатије у афричким земљама не могу да плаћају рачуне за струју почели су да се појављују у медијима.

Укупан извоз Бразила у афричке земље, који је достигао врхунац од 12,2 милијарде долара у 2011. години, смањен је на 9,7 милијарди долара у 2014. години, што је значајно израженији пад него опадање укупног извоза. Бразилска хуманитарна помоћ Африци такође је смањена – са 65,2 милиона долара у 2012. години на 11,9 милиона долара у 2014. години. Истовремено, почевши од друге половине 2015. године, кампања против корупције *Lava Jato* почела је да утиче на велике бразилске транснационалне компаније које су пословале у Африци. Ова кампања такође је утицала на велике политичке партије у Бразилу, укључујући Радничку партију и њену главну опозициону партију, Бразилску социјалдемократску партију (*PSDB*), као и Бразилску демократску партију (*PMDB*) и друге, мање партије. У средишту ове домаће турбуленције, сарадња са афричким партнерима остала је ван фокуса (Abdenur 2018, 200).

Политичке турбуленције довеле су до поступка за опозив, који је завршио уклањањем Русев са функције 31. августа 2016. године. Њен бивши потпредседник, Мишел Темер, преузео је председничку функцију. Најватреније присталице Дилме Русев овај догађај су посматрале као „меки пуч“, и сматрале су Темерову владу нелегитимном. Темер је именовао Жозе Серу за министра иностраних послова. Сера је припадник политичке партије ПСДБ –партије која је била главна опозиција Радничкој партији (из које долазе Лула и Русев). Сера је увек жестоко критиковао Радничку партију, стављајући акценат на сарадњу са земљама Глобалног југа, укључујући Лулине напоре да изгради односе са ауторитарним режимима на афричком континенту. У свом инаугурационом говору, Сера је јавно говорио о грешкама које су починиле претходне владе и назначио је да су односи са развијеним економијама главни приоритет спољне политике Бразила.

Упркос оштрој „анти-Југ-Југ“ реторици, Сера је учинио и неке кораке који нису штетили односима са афричким земљама, као на пример службену посету Зеленортским острвима убрзо након именовања на позицију. Поред тога, помало изненађујуће, администрација Темера није повукла Бразил из БРИКС-а који се понекад сматра симболом политичке оријентације „Југ“ Бразила, за време влада Радничке партије. У мају 2016. године, док се криза око опозива продубљивала, бразилски амбасадори који су новопостављени на пословима у Африци потврдили

су пред Одбором за међународне односе Сената да ће Бразил, и поред кризе, испунити све обавезе према континенту. Заиста, први покушаји Сере да смањи сарадњу југ-југу су донекле осујећени деловањем каријерних дипломата. Овакав „проафрички импулс" је настављен након Серине оставке и поставке бившег сенатора Алојсио Њунеса, такође припадника исте партије, за министра спољних послова у мају 2017. године. У свом инаугурационом говору, Њунес је не само нагласио важност БРИКС-а и ИБСА-е, већ је такође промовисао Бразил као иновативну алтернативу западној развојној помоћи. Њунес је најавио да намерава посетити афричке државе у року од неколико месеци од постављења. Ипак, неколико објективних фактора, невезаних за политичке турбуленције на домаћем фронту, спојили су се и створили нове изазове за односе између Бразила и Африке (Ibid., 201).

Први фактор се тиче неповољне економске конјунктуре за неке од највећих бразилских мултинационалих корпорација, посебно оних које се ослањају на једну сировину као што је нафта или угаљ. Ове компаније, укључујући Петробрас и Вале, осећале су последице тадашњег пада цена сировина на светском нивоу, што је значајно смањило њихову способност за проширивање у иностранству. Пад цена нафте, на пример, не само да је утицао на опште операције Петробраса, већ је исто тако учинио истраживање неких афричких нафтних поља економски неискористивим. Пад цена угља навео је Вале на продају 770 милиона долара њених афричких активности, посебно две инвестиције у Мозамбику: рудник угља Моатизе и Логистички коридор Накала (НЛК). Друге бразилске мултинационалне компаније такође су пожуриле да продају своје афричке филијале. Телекомуникациона компанија Ои видела је Африку као „решење" за своје проблеме, потписујући договоре о продаји неких својих афричких и азијских активности, посебно у Анголи, како би платила своје корпоративне дугове.

Други фактор је у вези са напетостима које су изазвале бразилске инвестиције у Африци, посебно великим пројектима. Још пре економских тешкоћа које су наступиле као резултат пада цена сировина, неке бразилске компаније су се сусретале са интензивним контроверзама око својих пројеката, који су довели у питање њихову трајност у тим земљама. У Мозамбику, компанија Вале која је већ затворила већину својих филијала за истраживање, као део општег напора за реструктурирање,

прекинула је превоз угља дуж железничке линије Сена 2016. године, након што је група наоружаних мушкараца напала локомотиве компаније. Такође, бразилске компаније биле су оптуживане за исељавање локалног становништва и стварање ендемског сиромаштва, посебно око пројеката у вези са рударством и инфраструктуром. Истраживачи из Мозамбика су говорили о бразилској сарадњи као посебно разочаравајућој, у смислу недостатка транспарентности.

Трећи фактор обухвата нова смањења буџета и њихове директне ефекте на пројекте техничке сарадње у иностранству, укључујући Африку. У 2010. години Агенција за бразилску сарадњу (*ABC*) имала је 253 пројекта у Африци. До 2014. године био је само 161 пројекат у току. Буџет за сарадњу у Африци смањен је за 25% између 2012. и 2013. године, што је довело до суспензије или прекида неколико пројеката. Лабораторија за истраживање земљишта, која је планирана за пројекат Про-Савана, била је прекинута због недостатка ресурса. У неким земљама Бразил је покушао да поново испреговара услове финансирања са националним владама, али многи пројекти нису били имплементирани, или су били прекинути, иако су већ били уложени ресурси (Ibid., 202).

Четврти фактор је већ поменута антикоруптивна кампања. Антикорупционе акције су довеле до хапшења неколико извршних директора, укључујући и главне извршне директоре компаније Одебрехт. Неки су посегли за нагодбама о признању кривице који су довели до обелодањивања озбиљних коруптивних радњи, било да се ради о личном богаћењу или финансирању политичких кампања. Бонитетне агенције су снизиле оцену компаније, стварајући неизвесност за инвеститоре у условима већ смањених прихода (Ibid., 203).

МУЛТИЛАТЕРАЛНИ АКТЕРИ

1. Међународни монетарни фонд и Светска банка

Светска банка и Међународни монетарни фонд су историјски промовисали минималистичку, неолибералну улогу државе, нешто што би се у теорији звало Нозиковска визија државе. У пракси то можемо назвати „амбијенталном“ улогом државе. То значи да би држава требало да обезбеди пословни амбијент и владавину права приватним инвеститорима. У теорији, спровођење неолибералног концепта требало је да повећа перформансе подсахарских економија, а у пракси Светска банка и Међународни монетарни фонд учврстили су зависност Подсахарске Африке од Глобалног севера (тј. запада) и при томе продубљивали глобалне економске и политичке асиметрије у међународним односима, на начин који ограничава могућност алтернативних путева ка демократији и развоју афричких земаља. У наставку овог поглавља покушавамо да демистификујемо овај „развој неразвијености“ и модалитете економског подјармљивања.

1.1. Задуживање и структурно прилагођавање

„Неолиберализам није економски програм – то је политички програм дизајниран да створи безнађе и убије сваку будућу алтернативу.“

Дејвид Грабер

Од објављивања Берговог извештаја из 1981. године, западњачка академска јавност покушава да представи као објективан властити наратив, по коме су државе Подсахарске Африке од проглашења независности имале економске потешкоће. Међутим, такве тврдње су далеко од истине. У периоду 1965-1974. просечан годишњи раст БДП у подсахарском региону износио је 2,6%. (Mkandawire, Soludo 1998, 5-6; Бабић 2022, 100). Наредне табеле нуде детаљнији приказ макроекономске ситуације у првим деценијама након поновног проглашења независности.

Табела 16. Просечан раст БДП у периоду 1960–1979. изражен у процентима

	1960–1969	1970–1979
Подсахарска Африка	**1,2**	**1,6**
Земље у развоју	1,9	2,3
Светски просек	2,4	2,4

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 6; Бабић 2022, 101).

Табела 17. Одабрани макроекономски показатељи за регион Подсахарске Африке у периоду 1965–1993. у процентима

	1965–1973	1974–1979	1980–1985	1986–1993
Просечна стопа раста БДП *per capita*	3	0,7	-1,1	-0,5
Просечна стопа раста пољопривредне производње	2,7	3	1,5	2,7
Просечна стопа раста индустријске производње	7,3	6,7	5,2	2,5
Просечна стопа раста инвестиција	9,6	6,9	-4,8	1,2
Буџетски дефицит као % БДП	/	-5,4	-9	-8,7
Просечна стопа инфлације	5,8	13,8	18,8	21,7

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 7; Бабић 2022, 101).

Табеле 16 и 17. показују да стање економија подсахарских држава у периоду након независности, није било лоше у оноликој мери како је то било приказано у Берговом извештају. Раст БДП-а јесте био испод светског просека и просека земаља у развоју, али је макар био позитиван. Чак је и просечна стопа раста БДП *per capita* била позитивна, што је у Подсахарској Африци увек изазов с обзиром на перманентан раст популације. Ипак, криза се могла наслутити, јер подаци говоре о успоравању стопе раста БДП *per capita* у периоду 1974-1979. у односу на

претходни период. Показатељи просечне стопе раста индустријске производње и просечне стопе раста инвестиција, оповргавају устаљене стереотипе о „урођеној неефикасности“ подсахарских економија (Бабић 2022, 101).

Пољопривреда је била најслабији сектор постколонијалне подсахарске економије, а уједно најбитнији јер много становништва зависи од ње. Од проглашења независности и током 1970-их, пољопривреда је стагнирала. Разлози за то могу се тражити у одсуству вештачких ђубрива, иригационих система и пољопривредне механизације (Mkandawire, Soludo 1998, 14–15). Осим просечних резултата у области пољопривреде, горући проблеми подсахарских економија били су константно висока стопа инфлације и висок буџетски дефицит. Као што је приказано у табели 17. криза почиње у првој половини 1980-их (Бабић 2022, 101–102).[76]

Са погоршавањем кризе повећавала се и задуженост подсахарских земаља. Постоји неколико разлога за то. Након независности земље Подсахарске Африке (поготово оне са социјалистичким уређењем) настојале су да промене и побољшају стање своје економије која се умногоме ослањала на природне ресурсе. Један од кључних предуслова за то била је изградња инфраструктуре.[77] За оваква улагања била су неопходна финансијска средства која подсахарске земље нису имале. Због тога су владе подсахарских земаља прибегле задуживању, како би прикупили капитал неопходан за покретање економије. Од 1974. до 1994. задуженост земаља Подсахарске Африке повећала се са 15% на 90% БДП-а. У то време

[76] Иако је ово поглавље посвећено разматрању деловања екстерних фактора на Подсахарску економију, не би требало пренебрегнути ни интерне факторе који су допринели кризи. Неки од унутрашњих разлога за слабљење економије су: неправедна алокација ресурса и тражење ренте; неодговорна монетарна и фискална политика; лоше одржавање постојеће инфраструктуре; потпуно занемаривање тржишта; одсуство мера које подстичу диверсификацију економије; доминацију урбаних компоненти друштва у односу на руралне; доминацију непроизводног сектора у односу на производни ((Mkandawire, Soludo 1998, 23).

[77] Постојећа „колонијална“ инфраструктура била је недовољна да би задовољила потребе становништва. Заправо, она и није конструисана с циљем да задовољи потребе становништва, већ је грађена у сврху ефикасније колонијалне експлоатације (од налазишта природног ресурса до луке која би омогућила извоз у Европу).

једини довољан извор капитала налазио се у међународним финансијским институцијама (Thomson 2010, 194).

Земље подсахарског региона су се задуживале на основу будућих прихода од продаје енергената и других сировина. Када се цена ових производа смањила, а цена нафте нагло повећала седамдесетих година (услед нафтних шокова) настао је велики притисак на буџете земаља региона. Такође, раст каматних стопа осамдесетих година, неповољно је утицало на стање дуга земаља Подсахарске Африке (Haynes, et. al. 1987). О погоршању „односа размене“ (покривеност увоза извозом) по земље Подсахарске Африке најбоље говори податак да се 1960. године за тону шећера могло купити 6,3 тона нафте, а 1982. свега 0,7 тона нафте (World Bank, 1994, 18). Следећи график илуструје кретање реалне каматне стопе на кредите које су узимале Подсахарске земље.

Графикон 17. Висина реалне каматне стопе на кредите одобрене земљама „трећег света” (1975–1995)

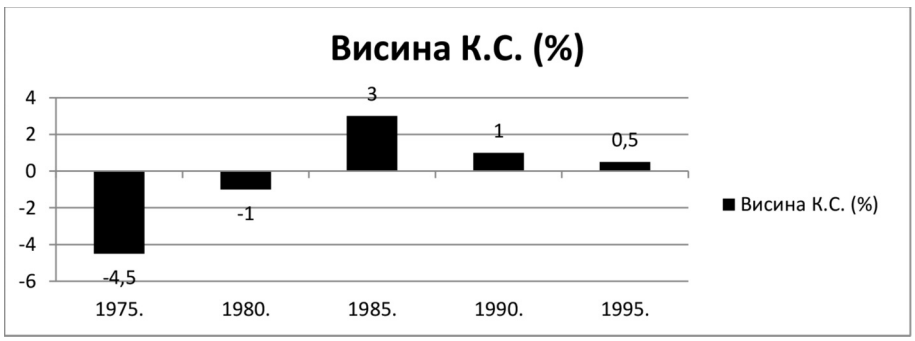

Извор: Графикон направљен према Bond 2006,13.

Графикон 17. приказује изненадни пораст каматних стопа у временском интервалу од 1980. до 1985. који је знатно отежао сервисирање дугова подсахарских земаља. Овакво кретање каматних стопа је резултат тзв. Вокеровог шока. Пол Вокер (*Paul Volcker*) је амерички економиста који је био председник ФЕД-а (Централна Банка САД) у периоду од августа 1979. до августа 1987. Вокер је практиковао политику изузетно високих каматних стопа, те је у складу с тим у периоду од краја 1979. до 1982. подигао каматне стопе у просеку за 10%, на ниво

између 20–21%. Овакве мере подигле су незапосленост у САД на преко 10%, али су зато ефикасно смањиле инфлацију на испод 4% – што је био основни проблем економије САД тога времена. Међутим, овакве мере имале су негативан преливајући ефекат на земље Глобалног југа: 1) цена нафте је скочила – што је значило повећање трошкова свих производа, јер већина земаља у развоју ипак увози нафту; 2) већ поменуто повећање каматних стопа које је отежало сервисирање дугова. До 1983. године, 34 земље у развоју су морале да траже помоћ за отплату својих дугова. Најчешће су узимале нове кредите само да би вратиле већ постојеће; 3) економска криза која је захватила Запад смањила је потребу за производима земаља у развоју, на тај начин умањивши приход који су земље у развоју остваривале путем извоза; 4) подизање каматних стопа обара цену примарних производа. Вокерове мере допринеле су краху многих социјалистичких економија: Замбије, Танзаније и других (Бабић 2022, 103).

Није било реално очекивати да се земље подсахарског региона успешно развијају и истовремено отплаћују толике дугове. Презадуженост земаља Подсахарске Африке нарушавала је стабилност финансијског и економског система не само земаља региона већ и међународних финансија у целини. Иницијатива за мултилатерално отписивање дугова *(MDRI)* формирана је 2005. године на самиту Г8, како би се отписао део дуговања најзадуженијим земљама света. Овој групи је припадала чак 31 подсахарска држава. Трајање ове иницијативе пројектовано је на једну деценију, те је у складу с тим иницијатива окончана 2015. Процењује се да је на овај начин опроштено око 3,4 милијарде долара дугова. У замену за отпис дугова, од подсахарских влада тражено је да мењају своју економску и друге јавне политике. Практично, да би потпуно искористили програм отписа дугова, владе земаља Подсахарске Африке морале су да „ставе под хипотеку“ властити суверенитет. Отпис дугова, развојна, а понекад и хуманитарна помоћ су били условљени спровођењем реформи које су познате као структурно прилагођавање. Због овог разлога, прекомерно задуживање подсахарских земаља и економске реформе у виду структурног прилагођавања требало би посматрати као два повезана елемента, једну целину која се надопуњује. Штавише, можемо рећи да су и иницијативе за отпис дугова последица колонијалне економске политике и резултат настојања бивших

колонијалних сила (уз додатак САД) да задрже постојећи (по њих повољан) економски поредак (Ibid.).

Без обзира на све иницијативе за отпис дугова, ниво дуга на целом афричком континенту, порастао је за 7% у периоду од 2010-2015 (MDG 2015, xii). Наредна табела Пружа детаљнији увид у износе дугова земаља Подсахарске Африке као и осталих „региона у развоју" у периоду најинтензивнијег спровођења структурног прилагођавања.

Табела 18. Стање дуга држава у Подсахарској Африци (у процентима)

	Укупан спољни дуг у милијардама долара		**Дуг као % извоза**		**Дуг као % БДП**	
	1980	**1997**	**1980**	**1995**	**1980**	**1997**
О. Слоноваче	7,4	15,6	208,3	418,6	76,9	165,3
Кенија	3,4	6,5	168,6	248,2	48,1	64,7
Мали	0,7	2,9	227,2	467,1	45,4	119,2
Нигерија	8,9	28,5	32,1	274,5	10,1	75,6
Танзанија	2,6	7,2	349,7	585,2	48,3	97,2
Замбија	3,3	6,8	200,7	528,7	90,7	184,6
Подсахарска Африка	**84**	**198**	**90,9**	**241,7**	**30,6**	**66,3**
Латинска Америка	258,7	702,8	206	212	36,2	33,9
Јужна Азија	38,1	161,3	161.1	218,7	17,4	25,7

Извор: van de Walle 2001, 221; Бабић 2022, 104.

У табели 18. види се да је укупан ниво дуга порастао за 135%. Висина дуга премашивала је ниво извоза скоро 2,5 пута. На основу ових података може се закључити да програми структурног прилагођавања нису успели да спроведу свој прокламовани циљ – макроекономску стабилност.

Финансијски токови на афричком континенту представљају заправо специфичну Понцијеву шему. Како је раније констатовано, милијарде долара пристижу у Африку путем развојне и хуманитарне помоћи, али оно што најчешће пролази неопажено јесте то да милијарде такође и напуштају Африку услед отплате дугова. Наредна табела нуди илустрацију финансијских токова у подсахарском региону.

Табела 19. Приливи и одливи новца из Подсахарске Африке

Приливи	**∑ (у млрд. $)**	**Одливи**	**∑ (у млрд. $)**
Нето приватни грантови	11,8	Отплата дуга државе	18
Смањење обавезних резерви	20,7	Отплата дуга приватног сектора	9,8
Позајмице владама	32,8	Капитал који изнесу мултинационалне компаније	32,4
Позајмице приватном сектору	20,6	Одлив новца на друге начине	67,6
Нето портфолио капитал	7,2	Одлазне дознаке	3,8
Нето СДИ	15,8	Одлив мозгова (процена)	6
Прилив путем дознака	31,2	Нелегална сеча шума	17
Помоћ земаља ОЕЦД	19,1	Нелегално рибарење	1,7
Помоћ земаља које нису ОЕЦД	0,6	Нелегално кријумчарење биљног и животињског света	10
Позитивне каматне разлике	1,8	Трошкови везани за климатске промене	36,6
Укупно:	**161,6**	**Укупно:**	**202,9**
∑ - 41,3			

Извор: Honest Accounts 2017, 3; Бабић 2022, 105

Табела 19. показује да, без обзира на све донације и програме помоћи, у коначном резултату више новца буде изнесено из Африке него што пристигне.

За време владавине Мобутуа (1965–1997) у Заиру је направљен дуг од 13 милијарди долара, Иди Амин (1971–1979) је задужио Уганду за 600 милиона долара, дуг Руанде за време владавине Хабиаримане (1973–1994) нарастао је за милијарду долара, док је дуг Централноафричке Републике, „императора“ Бокасе (1966–1979) порастао за 200 милиона долара, а постоји још много сличних примера (Bond 2006, 39–40). Сви ови режими

су озлоглашени и проглашени диктаторским од стране међународне заједнице. Стога је зачуђујуће како су се сви ти режими одржали на власти релативно дуго. Један од разлога међународне подршке овим режимима (упркос декларативној осуди) је управо способност да „ефикасно задуже своје земље“ и на тај начин омогуће лаку зараду кредиторима.

Због свега наведеног, намеће се закључак да анализирана иницијатива за отпис дугова у самој својој суштини, није имала за циљ стварно побољшање стања економије и услова живота у подсахарском региону, већ одржање постојећег стања, како би се наставило богаћење земаља центра у односу на периферију (Бабић 2022, 105).

У наставку следи детаљнија анализа концепта структурног прилагођавања. Структурно прилагођавање је програм условне финансијске помоћи у замену за коју су подсахарске земље биле у обавези да испуне одређене реформе економског система и економске политике (врло често и политичког система и јавних политика). Општи циљеви структурног прилагођавања су: 1) уравнотежење платног биланса земље; 2) смањивање унутрашњих финансијских неравнотежа и контрола дефицитарног финансирања; 3) уклањање дисторзија цена; 4) промовисање домаће штедње; 5) либерализација трговине; 6) успостављање предвидивих односа са трговинским партнерима; 7) мобилизација других екстерних ресурса (Tarp 1993, 2). Заправо, главни мото структурног прилагођавања био је – исправити цене, ослободити тржишта и зауздати државу (Mkandawire, Soludo 1998, 42).

Сенегал је био прва земља Подсахарске Африке која је још 1987. године посегнула за структурним прилагођавањем (Mills 1989). Постепено се све више земаља Подсахарске Африке прикључивало програмима структурног прилагођавања, да би почетком деведесетих година скоро све земље приступиле овим програмима, чак и најупорније попут Замбије и Танзаније. Изложени циљеви структурног прилагођавања представљају општи оквир лепих жеља. У пракси, радило се на примени универзалног оквира: стабилизација – либерализација – приватизација (Бабић 2022, 106).

1.2. Реформе које подразумева САП

Програм структурног прилагођавања чинила су три сегмента реформи.

Први сегмент односио се на промену пољопривредне политике. У свом извештају из 1981. године Елиот Берг[78] констатује да 70–90% људи у Подсахарској Африци зарађује од пољопривреде (World Bank 1981, 3), док на другом месту констатује како пољопривредни сектор чини 30–60% БДП-а, и да четири од пет људи ради у сектору пољопривреде (Ibid., 5). Дакле, пољопривреда је економска грана од виталног значаја за земље Подсахарске Африке.

Током 1950-их преко 70% обрадиве површине било је засејано усевима за прехрану становништва, док је свега 10% било засејано усевима који су намењени искључиво за извоз (Ibid., 12). Осамдесетих година Подсахарска Африка је била једини светски регион у којем је продуктивност у пољопривреди опадала, илустрације ради свега 4,6% пољопривредног земљишта било је покривено системима за наводњавање; на азијском континенту тај проценат је износио 38,4% (Van de Walle 2001, 87). Према Берговом извештају, разлози за неефикасност пољопривреде у Подсахарској Африци су скупа и неефикасна домаћа ђубрива и недовољан пласман производа на иностранo тржиште (World Bank 1981). Једна од мера из пакета структурног прилагођавања била је одлука да се пољопривредницима исплаћује пуна цена за њихове производе. Сматрало се да ће то повећати њихове приходе, повећати производњу и извоз. Реформе су подразумевале одустајање од политике супституције увоза (политике која се финансирала исплаћивањем нижих цена фармерима). Заправо, пољопривреда Подсахарске Африке претварана је у монокултурну пољопривреду која узгаја културе погодне за извоз, на тај начин (према стандардима међународних финансијских институција) подсахарска пољопривреда је постала ефикаснија. Чињеница да је становништво због те „ефикасности“ остало на ивици глади, тумачена је као несрећна нуспојава иначе сјајне реформе (Ibid.).

[78] Елиот Берг (Elliot Berg) је економиста који је био један од главних идеолога Светске банке у декади 1980-их. Његов извештај из 1981. године играо је кључну улогу у креирању економске политике у Африци током две наредне декаде.

Када је у питању развој пољопривреде, неопходно је посветити неколико редова једном интересантном парадоксу. Наиме, за земље Подсахарске Африке развој пољопривреде је веома битан због чињенице да се у многим земљама становништво суочава са периодичним, или хроничним несташицама хране. Међутим, уколико желе да побегну из зачараних кругова сиромаштва и неразвијености, земље Подсахарске Африке не смеју да упадну у замку коју развијене земље постављају неразвијеним – а то је бесцаринski извоз пољопривредних производа. На први поглед ради се одличној прилици и понуди коју би неразвијене земље требало да искористе, али, извозом пољопривревредних производа заправо се врши специјализација неразвијене државе за „сировинску“ (тј. прехрамбену) базу, и дестимулише развој прерађивачке (и друге) индустрије. Заправо, реч је о карактеристици пољопривреде као привредне гране са опадајућим приносима, која у крајњој линији не може помоћи неразвијеној држави да се помери на виши ниво у ланцу вредности.[79]

Други аспект структурног прилагођавања подразумевао је реформу финансија. Мере су обухватале: смањивање директних и индиректних пореза финансијским институцијама; смањивање баријера које спречавају развој конкуренције (олакшавање уласка на тржиште, смањивање државног власништва кроз приватизацију); реконструкцију и/или ликвидацију несолвентних банака (Mkandawire, Soludo 1998, 45). У склопу реформи финансија ММФ је заговарао либерализацију девизног курса и укидање царина. Пре него што су спроведени програми структурног прилагођавања, девизни курс у већини подсахарских земаља био је у фиксном режиму како би потпомогао стабилност цена. У регулацији девизног курса, афричке владе нису користиле девалвацију већ ограничење увоза. Укидање протекционизма и успостављање слободне конкуренције и слободно пливајућег девизног курса нису могли донети ништа добро, јер Подсахарска Африка није имала готово никакве компаративне предности (осим јефтине, али и неквалификоване радне снаге). Структурно прилагођавање је, баш као што име каже, прилагодило

[79] Једно од могућих решења за развој Подсахарске Африке налази се у њеној индустријализацији а не развоју пољопривреде. Пољопривреда може бити само помоћно средство.

подсахарски регион светској економији, без обзира на негативне последице по сам регион (Бабић 2022, 107).

Реформа јавног сектора била је трећи и последњи аспект реформи у оквиру структурног прилагођавања. Појам ефикасности представља „свету краву“ неолибералног концепта, стога је инсистирање на ефикаснијем јавном сектору саставни део свих програма које спроводе међународне финансијске институције широм света. С обзиром на малобројност висококвалификованог кадра у Подсахарској Африци поставља се питање – да ли је било реално очекивати да јавна управа у Подсахарској Африци буде ефикасна? Реформа јавног сектора подразумевала је и смањење улоге државе и смањење јавне потрошње (Бабић 2016, 58–59).

Економијом подсахарских земаља су управљала велика државна предузећа. Међународне финансијске институције су реорганизовале та предузећа и настојале да уведу дисциплину слободног тржишта у економију подсахарских земаља. Међународне институције су кривиле искључиво, неефикасну и интервенционистичку државу за претходни неуспех. Инсистирало се на брзом и масовном спровођењу приватизације; сви лидери који су покушавали да успоставе било какву контролу над процесом приватизације (као што је председник Гане *J.J. Rowlings*), од стране западних експерата описивани су као „ретроградни кочничари реформи“ (van de Walle 2001, 76; Бабић 2022, 107).

Ипак, највећи проблем представља оно што је изостало тј. оно чиме се ММФ и СБ уопште нису ни бавили. У Берговом извештају индустрија је добила веома мало пажње. Заправо, стање у индустрији служило је као пример неефикасности претходних економских политика (World Bank 1981). У другом извештају из 1989. (World Bank 1989) наводи се како домаћа индустрија не може да оствари технолошки напредак, те да би услед тога, подстицаје требало усредсредити на менаџерске вештине, тренинг и обуку. У суштини Светска Банка је прогласила индустрију некорисном за афрички развој, потпуно игноришући искуство азијских земаља (World Bank 1993).

1.3. Ефекти и последице САП на Подсахарску Африку

Последице структурног прилагођавања могу се посматрати са три различита аспекта: 1) економског, 2) социјалног, и 3) политичког.

1) Приватизација је централна тачка програма структурног прилагођавања. У свом извештају из 1994. године Светска банка је признала да приватизација предузећа није допринела побољшању њихових перформанси. Банка је за то кривила отпор афричких влада. Међутим, приватизација није успела да постигне свој главни циљ – да подстакне приватни сектор да инвестира у Подсахарски регион, било да се ради о домаћим или страним инвеститорима (World Bank 1994). Државна предузећа су продата у бесцење, с обзиром на чињеницу да владе подсахарских земаља нису имале фискалних капацитета да улажу у предузећа и припреме их за продају. Приватизација је рађена у *ad hoc* форми као одговор на фискалну и дужничку кризу као и неравнотежу платног биланса, а не као истинска жеља да се реконструише економија. Из тог разлога, процес приватизације није успео да стекне поверење приватног сектора, што га у крајњем резултату чини неуспешним (Mkandawire, Soludo 1998, 59–60).

Мере структурног прилагођавања нису дале очекиване резултате у пољопривреди. У свом извештају из 1994. године СБ наводи да су реформе подстакле привредни раст (World Bank 1994, 143). Ипак, у истом извештају, свега неколико страница касније, СБ признаје да не постоји јасан образац према којем се може утврдити којим државама су реформе помогле а којим наштетиле (Ibid., 144–146).

Организација за храну и пољопривреду при УН (FAO) и Развојна банка Африке (ADB) говоре о другачијој ситуацији. Развојна банка Африке наводи да, у просеку, реформе у сектору пољопривреде нису имале очекиване резултате у погледу подизања аутпута (ADB 1995, 22). Просечан раст пољопривредне производње у периоду 1981–1986 износио је 3,1%, а од 1987. до 1991. − 2,8% (Mkandawire, Soludo 1998, 52).

Главни циљ структурног прилагођавања било је реструктурирање афричке пољопривреде, тако да производи усеве за извоз (cash crops). То је требало постићи корекцијом цена. Међутим, главна мана ове замисли било је потпуно изостављање технолошког развоја и иновација. Програми структурног прилагођавања у потпуности су занемарили уска грла

афричке пољопривреде, инсистирајући искључиво на сузбијању државних субвенција (Ibid., 54).

У погледу макроекономије Светска банка у својим закључцима наводи да су „афричке земље направиле велике кораке у побољшању јавних политика и поновном успостављању раста“. Земље које су у потпуности спровеле програме структурног прилагођавања у периоду од 1987. до 1991. остварile су раст БДП-а од 2% на годишњем нивоу (World Bank 1994, 131–132). Међутим, стручњаци УН су приметили резултате других држава које нису спроводиле програме; те државе су у истом периоду имале идентичан или чак бољи напредак (UNECA, 1991, 11–17). Касније је и Светска банка ревидирала свој став, рекавши да је свега шест земаља остварило знатан помак, девет минималан, а у чак 11 земаља економско стање се погоршало. Може се поставити питање: да ли би назадовање било још веће да програми структурног прилагођавања нису спровођени, али дефинитивно не можемо говорити о спектакуларном успеху (Бабић 2022, 108).

Табела 20. Раст БДП-а по регионима у процентима (1980–1999)

Регион	1980–1990	1990–1996	1997	1998	1999
Подсахарска Африка	**1,7**	**2**	**3,5**	**2,4**	**3,2**
Источна Азија	7,7	10,2	7,1	1,3	4,8
Јужна Азија	5,7	5,6	5	4,6	4,9
Латинска Америка	1,8	3,2	5,1	2,5	0,6
Блиски исток и Магреб	0,4	2,6	3,1	2	2,8
Просечна вредност за земље у развоју	3,1	2,9	4,8	2	2,7

Извор: Према подацима (van de Walle 2001, 5; Бабић 2022, 109).

Табела 20. сведочи о томе да прокламовани „спектакуларни“ резултати структуралног прилагођавања, заправо и нису толико спектакуларни. У деценији пре масовног спровођења структурног прилагођавања, раст је био тек незнатно нижи од оног који је остваривaн за време спровођења структурног прилагођавања. Једина година коју вреди споменути је 1997. када је раст БДП-а износио солидних 3,5%. Међутим, и тада је био далеко испод просека за земље у развоју.

Циљ програма структурног прилагођавања био је привући стране инвестиције. Међутим, овај циљ није остварен јер су потенцијални инвеститори околину сматрали нестабилном и нису желели да улажу свој капитал у такво окружење. Додатни проблеми за потенцијалне стране инвеститоре настали су као резултат реформе која је увела режим флексибилног девизног курса. Валуте земаља у Подсахарској Африци стално су флуктуирале, што је представљало ризик за пословање који мултинационалне компаније нису биле спремне да прихвате. Званичници међународних финансијских институција инсистирали су на либерализацији афричког тржишта, али су тржишта у западним земљама остала затворена за пољопривредне производе из Подсахарске Африке, често користећи стандарде квалитета и безбедности хране као изговор. Свеукупно, царинска и трговинска либерализација није донела користи Подсахарској Африци, штавише, сматра се да је од 1985. до 2005. године коштала ту регију 282 милијарде долара (Bond 2006, 57).

2) Смањењем социјалних давања програми структурног прилагођавања проузроковали су огроман пад животног стандарда. У Замбији је отпуштено 8.500 радника због затварања 47 фабрика текстила које нису могле да издрже међународну конкуренцију након либерализације тржишта. Ликвидиране су и национална аутобуска компанија, авио-компанија, као и национални ланац хотела. Услед ових догађаја у периоду између 1991–1995. у Замбији се појавила „армија“ од 85.000 незапослених (Simutanyi 1996). Издвајања за здравство и образовање су драстично умањена. Сигурно најтежа последица структурног прилагођавања било је укидање субвенција за храну. Програми структурног прилагођавања су фаворизовали урбанизацију, што је било у потпуној супротности са реалношћу, с обзиром на то да је афричко становништво увек било рурално оријентисано. Новопридошлом градском становништву претило је сиромаштво јер у градовима нису могли да пронађу посао, будући да су оспособљавани углавном за рад у пољопривреди. Укидањем субвенција за храну, тек формирана градска класа доведена је на ивицу егзистенције. „Побуне гладних“ (*food riots*) постале су део свакодневнице (Бабић 2022, 109).

Мере структурног прилагођавања допринеле су повећању сиромаштва широм региона што је приказано у наредној табели.

Табела 21. Пораст броја сиромашних у периоду 1985–1990.

	Проценат сиромашне популације	
	1985	**1990**
Обала Слоноваче	40,31	45,93
Гана	29	33,49
Кенија	53,17	58,83
Мауританија	32,17	35,52
Руанда	31,59	37,94
Сенегал	49,65	54,75
Танзанија	53,53	59,79
Уганда	37,1	44,69
Замбија	48,53	52,54
Зимбабве	56,71	67,26

Извор: (Mkandawire, Soludo 1998, 72; Бабић 2022, 110).

Подаци из табеле 21. показују да су се најтеже последице догодиле у Зимбабвеу где је удео сиромашних порастао за преко 10%. У свим земљама последице структурног прилагођавања по рурално становништво биле су још драстичније. Индекс руралног сиромаштва за 1965. годину износио је 56,6%, док је 1988. достигао 62,4% (Mkandawire, Soludo 1998, 71).

Спроведене реформе имале су негативан утицај на здравствени систем у подсахарском региону. У Подсахарској Африци живи 11% светске популације, док су издвајања за здравствену заштиту свега 1% од укупног новца утрошеног на здравствену заштиту у свету (Mensah 2014). У региону Подсахарске Африке отприлике се издваја око 5% БДП-а за здравствену заштиту. Табела 22. нуди приказ издвајања средстава за здравствену заштиту у Подсахарској Африци у односу на светски просек.

Табела 22. Издвајања за здравство *per capita (current* US$)

	2000	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Подсахарска Африка	33,87	85,62	77,73	79,29	78,93	77,28
Светски просек	476,39	982,09	1002,78	1041,79	1086,72	1103,03

Извор:World Development Indicators

Видимо да након деценије спровођених реформи и наводног подизања ефикасности, издвајања за здравство у Подсахарској Африци су неколико пута мања у односу на светски просек.[80] Оно што је можда још више забрињавајуће је чињеница да реформе ММФ-а и СБ нису оставиле никакву поуздану дугорочну платформу за вођење здравствене политике јер видимо да ниво у подсахарском региону стагнира или чак опада, док у остатку света константно расте. Становништву Подсахарске Африке недостају основни санитарни услови – 23% популације врши дефекацију на отвореном. Од првих десет земаља на овој листи свих десет је из Подсахарске Африке. Најлошији резултат има Еритреја где се чак 76% популације сусреће са овим проблемом (Index mundi). На овом показатељу изнова се уочава огромна разлика између урбаног и руралног становништва. Наиме, 32% руралне популације суочава се са проблемом отворене дефекације, док исти проблем има свега 7,4% урбане популације. Ситуација је тешка и по питању воде за пиће; процењује се да само 24,2% популације у Подсахарској Африци има приступ потпуно безбедној води за пиће (World Development Indicators).

Све ово оставило је последице и на очекивани животни век у Подсахарској Африци.

[80] Овде се можемо суочити са делимично оправданом критиком зашто смо за показатеље узели апсолутне бројеве. Међутим, у овом случају сматрамо да су, супротно правилу, апсолутни показатељи веродостојнији од процентуалног удела, ево и због чега. Теоретски је могуће да нека афричка држава издваја исти проценат БДП-а као и рецимо нека средњеразвијена европска држава, али с обзиром на то да се њихови бруто домаћи производи знатно разликују у апсолутном износу, добиће се лажна слика. Стога, апсолутни бројеви су веродостојнији показатељ.

Табела 23. Очекивани животни век

	1990	2000	2015	2016	2017	2018	2019
Подсахарска Африка	49,82	51,25	59,56	60,07	60,48	60,86	61,24
Светски просек	65,19	67,70	72,10	72,35	72,54	72,78	72,98

Извор:World Development Indicators

Ипак, овде морамо констатовати одређени напредак, јер се размак између очекиваног животног века у Подсахарској Африци и остатка света смањио са 15 на 12 година. Овај „успех“ можемо делом приписати подршци Светске банке и других сличних организација здравственим програмима.

У разматрању социјалних ефеката не би требало испустити из вида ни ефекте које је Светска банка имала на образовање у Подсахарској Африци. Наиме, СБ игра важну улогу у дефинисању образовних политика у Африци. Разлог за то је чињеница да је СБ главни финансијер образовног сектора у региону. Резултат целог овог процеса је ситуација у којој СБ креира будуће интелектуалне елите и на тај начин дефинише будуће политике које ће у Африци бити спровођене. Пресудан фактор који СБ узима у обзир приликом креирања образовне политике је стопа повратa уложених средстава у образовање (*RORE*), што обезбеђује тржишно компатибилне трошкове за образовање. Другим речима битно је да образовање младих у Африци буде јефтино. Због тога су угашене све нерентабилне школе, што је у пракси доводило до два негативна ефекта: 1) прекид школовања; 2) насилно убрзање урбанизације услед тога што се људима у руралним срединама ускраћивала прилика за образовање (Бабић 2022, 110).

Негативне последице огледају се у квантитативним показатељима стопе писмености приказаним у наредној табели. Симптоматично је то што је у декади када је спровођење структурног прилагођавања било на свом врхунцу, напредак био најмањи.

Табела 24. Стопа писмености у популацији преко 15 година, удео у популацији (%)

	1990	2000	2015	2016	2017	2018	2019
Подсахарска Африка	52,34	56,25	64,13	64,86	65,22	66,68	67,41
Светски просек	74,61	80,87	85,60	86,06	86,29	86,34	86,49

Извор: World Development Indicators

3) Програми структурног прилагођавања из корена су променили *modus operandi* политичког система у подсахарском региону. Смањење улоге државе довело је до тога да олигарси који су радили у државној служби више нису имали ни новац ни моћ да одрже своје клијентелистичке мреже. (Thomson 2010, 201–203). Међутим, клијентелизам није био у потпуности поражен, клијентелистичке мреже су биле уздрмане али нису нестале већ су настојале да се прилагоде новој ситуацији и уграде се у процес реформи. Неретко су се догађали случајеви у којима целокупан процес креирања политика буде конструисан тако да одговара управо поменутим клијентелистичким групама. Државни службеници и политичари нису показивали осећај дужности ни према чему другом осим својој клијентелистичкој групи (Mkandawire, Soludo 1998, 26–27). Западни експерти су приметили да приватизација представља кључно место за корупцију и малверзације. Наиме, приватизација се често одвијала по етничком кључу, а вредност приватизованих компанија и имовине бивала вишеструко умањивана различитим клијетелистичко-коруптивним комбинацијама. Процес приватизације је често пролонгиран и одуговлачен због различитих „игара моћи" чланова одбора за приватизацију. Такође, некима је било у интересу да сам процес приватизације траје што дуже због примања накнаде за чланство у приватизационим одборима (van de Walle 2001, 83–84). Овакво инсистирање на спровођењу приватизације, упркос јасном уочавању више него озбиљних мана овог концепта, показује идеолошку острашћеност западних експерата и креатора економских политика по питању облика својине који по дефиницији сматрају да је приватно власништво увек и свуда боље од државног (Бабић 2022, 111).

Ипак, структурно прилагођавање је покренуло процес демократизације и утицало на њега на три нивоа:

Прво – структурна прилагођавања довела су до већег простора за деловање цивилног друштва. Међутим, ова појава нема искључиво позитивну конотацију; слабљење улоге државе довело је до јачања сиве економије.

Друго – структурно прилагођавање подстакло је ерозију легитимитета постколонијалне афричке државе додатно смањивши њен капацитет за спровођење политичких и економских одлука.

Треће – програми структурног прилагођавања утицали су на процес доношења одлука, тако што су укинули готово сваку могућност за преговарање и креативност (Mkandawire, Soludo 1998, 75–76).

1.4. Критика структурног прилагођавања

„Неолиберални принципи су сами по себи директан напад на демократију."
(Ноам Чомски)

Критике на рачун неолибералне доктрине примењене у Подсахарској Африци су постале гласније у претходној деценији. Разлог томе је глобална економска криза из 2008–2009. године, која је истакла опште слабости неолибералног концепта. Критике неолиберализма могу се поделити на две групе: оне унутар система (које се само залажу за бољу и доследнију примену неолибералне идеологије), и оне ван њега (које оспоравају саму суштину неолиберализма). Конкретно, када је реч о Подсахарској Африци, критичари који долазе из редова неолиберала, за неуспех структурног прилагођавања окривљују Африканце и њихове владе, истичући како неолиберална доктрина није спровођена на адекватан начин због нестручности, мањка политичке воље, корупције и афричког менталитета. Овакве критике су неретко на граници шовинизма и расизма, јер управо је колонијализам правдан жељом да се примитивни црнци цивилизују, сада се неуспех неолиберализма поново оправдава неуким, лењим, и корумпираним Африканцима (читај црнцима).[81]

[81] Дакле шовинистичко-расистичке генерализације су поново на делу. Пре 300 година Африканци су сматрани за примитивне, а данас се не сматрају за примитивне већ, по дефиницији, лење и корумпиране. Поред ове, они сносе још једну, историјску кривицу – кривицу за неуспех цивилизаторских мисија из колонијалне епохе.

С обзиром на неконзистентност претходно изнете аргументације која се своди на то да су Африканци увек криви за неуспех, а западњаци увек племенити и добронамерни, неолибералним експертима био је неопходан други (не-расистички) излаз из непријатне ситуације коју су њихове политике створиле у подсахарском региону.

Сламка спаса за браниоце неолиберализма представља аргумент о добровољности спровођења структурног прилагођавања. Ипак, неопходно је имати у виду да је спровођење структурног прилагођавања било услов за добијање развојне помоћи која је подсахарским земљама била неопходна у раним данима њихове независности. Дакле, земље Подсахарске Африке су под уценом „добровољно" спроводиле структурно прилагођавање.

Критике неолибералног концепта које долазе ван система су заправо једине ваљане. Економски концепт неолиберализма је инхерентно проблематичан јер представља средство за експлоатацију неразвијених држава. Чињеница, да неолибералне политике нису спровођене на прави начин, сведочи о томе да им у Подсахарској Африци није ни било место. Подсахарској Африци су неопходна сопствена (ендогена) решења која су у складу са афричком културом и менталитетом.

Један од разлога за економски неуспех Структурног прилагођавања је тај што је у Африци било превише планера економске политике: почетком деведесетих у Африци је било више иностраних саветника него на крају колонијалног периода. Процењује се да је 1995. око сто хиљада људи било послато у Африку као техничка помоћ за креирање и спровођење нових економских одлука (Mkandawire, Soludo 1998, 37; Jaycox 1993, 9). Како истиче професор Тандика Мкандавир (*Thandika Mkandawire*) проблем је што су ови саветници били шегрти, а не мајстори свог заната. Африканци су били готово у потпуности искључени из процеса креирања политика. Да ствар буде гора били су искључени и из образовног процеса који води ка успешном креирању политика (Mkandawire, Soludo 1998, 37; Бабић 2022, 124).

Професор Адедеји (*Adebayo Adedeji*), тадашњи секретар Економске комисије Уједињених нација за Африку (*UNECA*) је изјавио:

> „Наши пријатељи и партнери су били невољни да нам допусте да сами увидимо шта је добро за нас и да нам помогну у имплементацији тог концепта. Често, они су више били заинтересовани да нам наметну

> њихово виђење ситуације и њихове циљеве. Када је Африка у питању, странци су увек долазили са предубеђењем да они боље од Африканаца знају шта је добро за Африку“ (према Mkandawire, Soludo 1998, 37).

Програми структурног прилагођавања су оптуживани за наношење највеће штете сиромашнима. У свом извештају из 1994. године Светска банка одговара на ове оптужбе индиректно и философски. Најпре су постављена два питања: Да ли би сиромашнима било боље да је било мање прилагођавања? И, да ли су реформе уопште могле бити дизајниране тако да више користе сиромашнима?

Одговори на ова питања су такође дати индиректном методом. Наиме, Светска банка је констатовала да је у половини посматраних земаља структурно прилагођавање допринело бржем расту БДП *per capita,* те да постоји „снажно веровање“ да је то помогло сиромашнима услед јаке корелације између раста БДП *per capita* и смањења сиромаштва у другим деловима света (World Bank 1994, 163). Дакле, нису понуђени конкретни докази у виду бројева већ оптимистичан силогизам.

Други извештај Светске банке, из априла 2013. године сведочи, да неолиберални модел раста, не успева да смањи сиромаштво и економске неједнакости у подсахарском региону. Раст БДП-а у земљама богатим природним ресурсима у интервалу 2001-2007. износио је 3,27%, а удео сиромашних у популацији (по методологији *Poverty Headcount at $1.25. PPP)* износио је 55%, при чему је *GINI index*[82] износио 45%. У периоду 2008–2011. раст је износио 2,83%; удео сиромашних опао је на 49% – али је *GINI index* опао за само 1% (World Bank april 2013). Дакле, иако је регион Подсахарске Африке читаве деценије бележио позитивна кретања у погледу економског раста, скоро половина становништва и даље се налазила испод апсолутне линије сиромаштва, притом је ниво економске неједнакости остао готово идентичан (Бабић 2022, 124).

Ипак, највећи проблем је то што се и даље не говори како је цео механизам структурног прилагођавања инхерентно погрешан. Креатори политика у међународним институцијама који доносе одлуке о овим

[82] Приликом анализе *GINI index*-а у обзир се узима висина личног дохотка, али је у овом случају мерен на бази потрошње јер је доходак због раширености неформалне економије тешко поуздано измерити.

програмима не желе да анализирају своје грешке, стално окривљујући неадекватно и недоследно спровођење за неуспех. Они потпуно игноришу примере и поуке успешних азијских економија. Уместо тога, догматски убеђени у исправност свог модела, они траже нове инструменте за његово наметање.

Концепт структурног прилагођавања „краси“ огроман демократски дефицит. Наиме, грађани сиромашних држава, нису у могућности да искажу (не)задовољство активностима ММФ-а и СБ. Актуелни систем потпуно обесправљује грађане сиромашних држава и лишава их могућности утицаја на основна начела и принципе на којима систем почива, као и могућности евалуације његових активности. Сиромашни грађани су на тај начин двоструко „маргинализовани“. С једне стране, домаће политичке елите настоје да задрже добре односе са међународним кредиторима и испуне преузете обавезе чиме ће обезбедити приступ међународној развојној помоћи, док, с друге стране, грађани су жртве међународне олигархије која ужива бенефиције постојећег стања (Бабић 2022, 124–125).

2. Европска унија

Од почетка новог века до данас, европске академске и политичке елите пласирају наратив о „другости“ (*othering*). У XXI веку наратив о различитости Европе (ЕУ) од „других“ постаје основни градивни елемент идентитета ЕУ, вероватно у недостатку других јасни(ји)х идентитетских елемената. У тренутку писања ове књиге најновији пример овог наратива је изјава комесара за спољне послове ЕУ, Жозепа Бореља (*Josep Borrell*) у октобру 2022. године:

> „Европа је башта. Већина остатка света је џунгла и џунгла може да нападне башту. Баштовани би требало да се брину о башти, али не тако што ће градити зидове јер џунгла има јак капацитет раста, и колико год да су зидови високи, не могу бити довољно високи да заштите башту. Баштовани морају да уђу у џунглу, Европљани морају да буду много више ангажовани у остатку света, или ће нас остатак света напасти“.[83]

Ова изјава је проблематична из више аспеката. Прво, ради се о апсолутном наставку империјално-расистичког наратива Радјарда Киплинга (*Joseph Rudyard Kipling*) – творца дела „Терет белог човека“, које говори о жртвама коју цивилизовани бели народи (у овом случају Британци) морају да поднесу како би донели цивилизацију и просвећење другим народима, које Киплинг у својој поеми назива „полу-ђаволима, полу-децом“. Та дужност доношења цивилизације нецивилизованима је терет белог човека. Друго Киплингово дело је „Књига о џунгли“, која је Борељу очигледно послужила као инспирација за дату изјаву. С обзиром на дужину и сложеност изречене метафоре може се искључити могућност лапсуса, већ је реч о неоимперијалном расистичком дискурсу. Друго, ова изјава позива на директно мешање у унутрашње ствари других суверених држава. Треће, ова изјава поткрепљује горе изречену тврдњу о потреби европских елита да себе дефинишу на основу другости, супротности од других, при чему су увек они ти који су позитивни, добри, цивилизовани,

[83] Доступно на: https://www.youtube.com/shorts/-MncHLS51uM, приступљено 08.11.2023.

а сви други су супротно од тога. Додатно, Европа је дужна (заједно са САД, или боље речено за њихов рачун) да шири те благодатне вредности осталим варварима и да се заштити од оних који те вредности не прихватају. Оно што Борељ заједно са остатком „ни од ког биране" и „никоме одговорне" ЕУ-елите не схвата – није проблем у „варварима", већ у самој Европи, тј. ЕУ и накарадним вредностима које њена елита намеће. Ни „оригинални варвари" нису могли нашкодити Риму, док Рим властитом декаденцијом није унизио себе, толико да је најезда околних племена, дошла као спас од беспризорности које су завладале његовим друштвом.[84]

Пројекција другости је један од основних инструмената колонијално-империјалног дискурса. Постоје још два инструмента вредна помена. Други инструмент је селективно тумачење историје, како њених конкретних појава тако, још важније, и њене селективне периодизације, односно одређивања „почетка" и „краја" историје – једноставније речено, ради се о манипулисању историјом. Ово је посебно карактеристично за англосаксонски свет, почевши од британског колонијалног модела, који је нови свет сагледавао по принципу *terra nullius* (ничија, празна земља). Проблем је у томе што је територија која је проглашена за ничију земљу готово увек била насељена староседелачком популацијом. Међутим, то Британце (а и друге колонизаторе) није занимало. Они историју посматрају од свог доласка на нову територију. Историју староседелаца на датој територији нису узимали у обзир због тога што староседеоце нису посматрали као људе. Формални разлог је био што староседеоци нису били хришћани. Класичана илустрација искривљене историјске слике, која настаје као резултат насумичног пресецања историјског тока, је посматрање историје Другог светског рата након Стаљинградске битке. Када би имали посматрача чије је знање о Другом светском рату *tabula*

[84] Интересантно је то што се Борељова ботаничка метафора може применити и на регион Балкана. Ако је Европа башта културних, цивилизованих, између редова речено, белих људи, а остатак света и његове друге расе џунгла, онда је Балкан нека врста санитарног простора, рецимо саване, која би служила да отежа улазак звери из џунгле у (ваљда рајску) башту. Остављајући очигледан расизам за тренутак по страни, ова тактика је заснована на чињеницама које произилазе управо из Подсахарског искуства. Наиме, у предколонијално време, људи у Подсахарској Африци су се бранили од заражених животиња које су могле да им пренесу опасну Болест спавања (Трипанозомијаза) тако што су између свог и њиховог станишта садили трску, која је требало да представља баријеру зараженим животињама.

rasa, и одједном га укључили у историју након Стаљинградске битке, у пролеће 1943. године, тај посматрач би стекао утисак да су Совјети агресори, а да се Немци бране. Управо овакве ефекте ствара „колонијално 'сецкање' историје".[85]

Други начин манипулисања историјом је нетачна и злонамерна употреба логичке операције генерализације. Свака негативна карактеристика у ваневропском друштву се аутоматски приписује целокупном друштву. С друге стране, све негативне карактеристике европског друштва се тумаче као изоловани догађаји, појединачни случајеви тј. аберације европског друштва. Тако се и Хитлер са целокупним фашизмом и Наполеон Бонапарта сматрају аберацијом иначе бајковитог европског друштва. Такође, изван ЕУ, корупција је увек системска, док је унутар ЕУ резултат неодговорног понашања појединаца. Међутим, оно што руши ову бајку је број корупционашких афера које се против европских политичара отварају сваке године.

Поред перманентног креирања другости и манипулације историјом, трећи механизам колонијалног дискурса је непоштовање потписаних споразума. Древни пример систематске праксе непоштовања потписаних споразума су северноамерички староседеоци (Индијанци), који су потписали наводно чак 371 споразум, прво са Британцима, потом са Американцима, у нади да ће постићи трајан мир и бити остављени на миру, али им то није пошло за руком.[86] Империјална логика налаже незајажљивост, а споразуми се не поштују зато што европски колонизатори (и Американци у свом колонизовању континента) себе

[85] Ради бољег разумевања шта подразумева селективно посматрање историјских токова наводимо неке примере из скорашње српске историје. У западним медијима и јавном дискурсу, све чешће се као полазна временска тачка за анализу проблема на КиМ узима 2008. година и једнострано проглашење независности, или евентуално 1999. година, све остало се занемарује. Догађаји у Сребреници се посматрају искључиво из перспективе јула 1995. године занемарујући ширу слику. Примери су бројни. Овакво селективно зумирање догађаја и пресецање временских линија резултује стварањем искривљених историјских слика.

[86] Савремени пример намерног непоштовања међународних, мировних уговора су Мински споразуми. Бивша канцеларка Немачке Ангела Меркел признала је да циљ поменутих споразума није било постизање трајног мира у Украјини, већ куповина времена за јачање украјинске војске.

сматрају супериорним, тј. „више људима“ у односу на староседоце. Услед тога што староседеоце не сматрају равнима себи, не осећају обавезу да потписане споразуме поштују.[87] О томе више у поглављу 6.3.

У складу са горе приказаним колонијалним наративом, званични Брисел шири слику о оснивању ЕУ као организације која је након Другог светског рата, кроз интеграције, баштинила мир и сарадњу, уместо националистички ривалитет и империјалистичке амбиције. Овај наратив се пласира с циљем стварања слике о наводно племенитом циљу ЕУ и беневолентној историјској сврси ЕУ, у коју треба да поверује савремени грађанин Европе (и света). Свој врхунац ова стратегија је доживела када је ЕУ добила Нобелову награду за мир 2012. године (Hansen, Jonsson 2014, 4).

Међутим, иако је очигледно, остаје занемарено да је Африка од самог почетка била укључена у пројекат евроинтеграција и створена је Евро-Африка! У тренутку потписивања Римског уговора 1957. године којим је основана Европска економска заједница (ЕЕЗ), она није укључивала само Белгију, Француску, Италију, Луксембург, Холандију и Западну Немачку, већ и колонијалне поседе ових земаља. У правној терминологији ови поседи су означени као „прекоморске земље и територије“. Најважније од ових територија биле су: Белгијски Конго и Француска Западна и Екваторијална Африка, док је Алжир, који је у то време био интегрални део матичне Француске, формално интегрисан у ЕЕЗ, али искључен из одређених одредби Уговора (Hansen, Jonsson 2014, 7). Дакле, асиметричан правни третман, налик оном за време колонијализма, је одмах почео. Од оснивања садашње ЕУ 1957. године, у уговорима ЕУ је увек постојала одредба која гарантује да се чланство у ЕУ може стећи само ако је земља европска држава. Ова одредба је примењена само једном, када је одбијен захтев Марока за чланство у ЕУ 1986–1987. године (Ibid., 2).

У зависности од контекста, Евро-Африка је у одређеним случајевима наглашавана као неопходност, у неким случајевима као сјајна прилика за Европу, у неким случајевима као заједнички европски задатак, утопијска будућност, стратешки интерес, економски императив и друго. У неким случајевима, помињан је и злогласни „терет белог човека“ или једина нада

[87] Може се рећи да је иста судбина задесила и Кумановски споразум и резолуцију СБ УН 1244.

за Африку. Коментатори, политичари и други креатори јавног мишљења који су подржавали пројекат, склони су наглашавању његовог епохалног значаја; Евро-Африка је била, просто речено, неопходна за геополитички и економски опстанак Европе. Наравно, нису се сви слагали са овим ставом. Постојало је јако противљење са различитих страна европског политичког спектра. Африканци су веома ретко имали право да изнесу свој став – жеља за независношћу (Schofield 1962, 12). Европска већина је преовладала, организована од стране уверених заговорника концепта Евро-Африке, као што су француски премијер Ги Моле, белгијски министар спољних послова Пол-Анри Спак и канцелар Западне Немачке Конрад Аденауер, и ЕЕЗ је политички успостављена као „Нови дил за тамни континент“ (Hansen, Jonsson 2014, 9). Поново је извршена замена теза. Европске интеграције би наводно требало да донесу бољитак Африци, а, заправо, Африка је служила као сировинска база за индустријски развој Европе, још увек измучене Другим светским ратом.

2.1. Преглед неједнаког партнерства

2.1.1 Ера Римског уговора (1957–1963)

Историја односа између Африке и ЕУ (односно њеним претходником Европском Економском Заједницом – ЕЕЗ) почиње са Римским уговором, оснивачким актом ЕЕЗ/ЕУ. Римски уговор је омогућио везу између ЕЕЗ колонија и прекоморских територија Белгије, Италије, Француске и Холандије, с циљем „промовисања економског и друштвеног развоја“ ових територија и успостављања тесних економских односа између њих и ЕЕЗ. Овај систем интеграције је базиран на три главна елемента: трговини, финансијској помоћи подсахарским земљама и успостављању дипломатских и економских представништава. Међусобни трговински преференцијали, гарантовани овим споразумом, омогућили су наставак привилегованог приступа који је постојао између метропола и колонија (Raimundo 2022, 60).

Француска је захтевала да њене колоније и територије имају посебан третман. Париз је желео да спречи стварање ЕЕЗ-а као царинске уније, која би утицала на њене колонијалне трговинске договоре. Она се такође надала да ће поделити терет помоћи коју пружа, да би се сузбили сепаратистички и прокомунистички покрети у Африци. Остале чланице

су биле невољне да прихвате планове Француске. Снажан отпор дошао је од Западне Немачке и Холандије, које су имале отворенији и глобалистички поглед, али истовремено су се плашиле оптужби за неоколонијализам и нису желеле да сносе трошкове заједничке помоћи. Суочене са чврстим инсистирањем Француске, ове несугласице су коначно надјачане жељом за европским помирењем и реконструкцијом (Ibid.). Компромис је довео до стварања Скупштине за асоцијацију прекоморских територија (*OCT*). Ова посебна клаузула према прекоморским територијама у Римском уговору базира се на споразуму између европских земаља, ваневропске државе нису консултоване. Државе-чланице ЕЕЗ-а сагласиле су се о међусобној интеграцији и о помоћи прекоморским територијама и деколонизованим државама путем техничке и финансијске подршке из Европског фонда за развој. Ова подршка имала је два циља. Први циљ био је помоћ бившим колонијама у развоју социјалне, политичке и економске инфраструктуре. Други циљ (прави циљ) био је да се европским земљама обезбеди трајан и сталан приступ њиховим бившим колонијама. Помоћ је била фокусирана на франкофоне земље. Године 1956. француска влада желела је да сачува своје везе са бившим колонијама у оквиру ЕЕЗ-а. Тако је механизам донатор–прималац, по којем је функционисала колонијална парадигма, наставио да функционише у постколонијалном окружењу. Може се закључити да су од самог почетка односи ЕУ–Африка, барем морално, били проблематични и оптерећени оптужбама за неоколонијализам (Haastrup 2013, 8–9). Укључивањем афричких земаља у Римски уговор, све државе-чланице ЕЕЗ-а имале су једнак приступ економским и експлоатацијским могућностима у афричким франкофоним земљама. Другим речима, подсахарске (франкофоне) земље некад је експлоатисала само њихова метропола, а након Римског уговора, то су могле да раде све чланице ЕЕЗ-а. Ово илуструје колонијално порекло модерне европске сарадње оличене у ЕУ (Ibid., 9).

2.1.2. Јаунде ера (1963–1975)

Талас деколонизације захватио је Африку почетком 1960-их и створио потребу за поновно промишљање о природи сарадње Европе и Африке. Први споразум или конвенција, Јаунде I, потписана је 1963. Јаунде конвенција о асоцијацији потписана је између ЕЕЗ-а и групе од

18 земаља, бивших француских колонија у Африци, познатих као Асоцијација афричких и малгашких држава (*AAMS*). Овај потез коинцидирао је са покушајима веће међусобне спољнополитичке сарадње између западноевропских земаља, делимично подстакнуте амбивалентном деголистичком визијом Европе као „трећег пута", независног од светских суперсила (Raimundo 2022, 61). Споразум је и даље фокусиран на бивше француске колоније. Сачувао је привилеговане трговинске односе између метропола и њихових бивших колонија. Конвенција је била посебно благодатна за Француску и омогућила јој приступ сировинама из Африке (Haastrup 2013, 9).[88] Међутим, уместо формирања широког евро-афричког трговинског подручја (што је била идеја са Римским уговором), Јаунде конвенција је омогућила билатералне зоне слободне трговине између ЕЕЗ-а и сваке од придружених земаља. Поред тога, уговорне стране биле су слободне да организују своје комерцијалне односе, како међусобно тако и са трећим земљама. Ове промене делом су одражавале нови независни статус афричких земаља. С друге стране, ово је био покушај да се Јаунде више усагласи са правилима ГАТТ-а, као и одговор на критике о неоколонијалним тенденцијама и пракси *devide et impera,* које су износиле неке афричке земље Комонвелта (Babić 2023, 245).

Идеје теорије модернизације инспирисале су „Јаунде филозофију". Тржишно-оријентисане политике развоја чиниле су срж конвенције (Holland and Doidge 2012, 23–24). За разлику од аранжмана из Римског уговора, Јаунде конвенција је била слободно преговарана и ратификована од свих страна (а не само европских). Међутим, ова новина није спречила државе чланице ЕЕЗ-а да контролишу преговоре. Ипак, током разговора, земље ААМС покушавале су да изврше притисак, апелујући на част и морални интегритет Европљана. Како би олакшали процесе преговора и примене споразума, створене су заједничке институције у којима су обе стране имале равноправно

[88] Пошто ни Велика Британија ни Португал нису били чланови-оснивачи ЕЕЗ-а, није било заступника идеје за укључивање англофоних нити лузофоних афричких земаља. Бивше британске колоније су се жалиле да је Јаунде I био намењен бившим француским колонијама и да им је дао привилеговани приступ европским тржиштима. Стога се чинило да Јаунде I чува француски колонијални систем у Африци (Haastrup 2013, 10).

представништво. Чак и ово је имало своја значајна ограничења, јер је институционална структура опонашала структуру ЕЕЗ, што је по аутоматизму дало предност Европљанима. Ипак, верује се да је то био пример симболичне једнакости између две стране, као и користан оквир за промоцију дијалога и међусобног разумевања (Twitchett 1978, 109–113, 139–140).

Након Јаунде I, уследила је конвенција Јаунде II, која је ступила на снагу 1971. године. Овај споразум није се битно разликовао од претходног. Јаунде II је укључивала Аруша декларацију[89] чиме су укључене неке бивше британске колоније. Укључивање бивших британских колонија се десило због ранијих критика да су односи ЕЕЗ–Африка били одраз француског неоколонијализама (Haastrup 2013, 10). Оба споразума су чинила основу за потоњу Ломе Конвенцију из 1975.

Закључно, упркос знаковима веће отворености и мање изолације, Јаунде конвенција је остала уско фокусирана на бивше француске колоније и настојала је да учврсти везу између Африке и Западне Европе, а не између афричких земаља или других земаља у развоју (Lister 1988, 45). Истовремено, асиметрија која краси ову конвенцију, заснована на колонијалним тековинама, није била изузета од патернализма (пре свега француског). Упркос напорима да се постигне већа равноправност, ова конвенција је иницирала образац интеракције заснован на клијентелистичкој парадигми (Raimundo 2022, 62).

[89] Декларација из Аруше је један од најзначајнијих политичких манифеста афричког социјализма. Прокламована је 1967. године од стране Џулиуса Њеререа, првог председника Танзаније, и описала је принципе и циљеве социјалистичке идеологије земље која је постала позната као Уџама. Декларација је наглашавала самосталност, заједничко власништво над ресурсима и идеју да Танзанијци требају заједнички радити за опште добро. Аруша декларација је имала значајан утицај, не само у Танзанији већ и на шире афричко политичко стање. Служила је као модел за друге афричке земље, које су следиле сличне социјалистичке и политике оријентисане ка самодовољности у постколонијалном периоду. Важно је напоменути да, иако је декларација из Аруше представљала важан тренутак у историји афричког социјализма, практична имплементација ових идеала сусретала се са комплексним изазовима, а утицај и степен успешности ових политика варирао је између различитих земаља и региона.

2.1.3. Ломе ера (1975–2000)

Прво проширење ЕЕЗ 1973. године отворило је врата редефинисању односа између Европе и Африке. Велика Британија је желела да заштити своје везе са колонијама унутар Комонвелта, које су сезале даље од афричког континента. Земље ЕЕЗ, као што су Холандија и Западна Немачка, користиле су чланство Велике Британије као прилику да испоставе захтев за отворенијим и ширим системом, него што је био случај са Јаунде конвенцијом (Raimundo 2022, 62). Усред формализације групе Афричко-карипско-пацифичких земаља (АКП[90] или *ACP* на енглеском језику), није дошло до стварних промена у динамици односа Север–Југ. Напротив, образац који је увек постојао, постао је још јачи. Заправо, институционализовала се постојећа колонијална парадигма, што је погоршало афричко-европске односе (Haastrup 2013, 12). За Ломе конвенцију се може рећи да је политички дискретна, али не и неутрална, пошто се удаљавала од колонијализма и супарништава великих сила, наводно заступајући „средњи пут", али је заправо благо наклоњена интересима САД (Lister, 1988, 189–192).

Ломе I је био први споразум потписан између ЕЕЗ-а и земаља АКП. Споразум је потписан 1975. године и ступио је на снагу 1976. У овом споразуму настављено је са преференцијалном трговином између ЕУ и земаља АКП. Такође су гарантоване једностране трговинске олакшице земљама чланицама АКП, омогућавајући им да 90% њиховог извоза у ЕУ буде ослобођено царина (Goutier, 2008, 8). Општи утисак о Ломе I конвенцији био је предмет живих дебата. Њени заговорници су је сматрали „ваљаним кораком удаљавања од колонијализма према повећаној међузависности" (Gruhn, 1976). Критичка гледишта истицала су континуитете са прошлим, колонијалним обрасцима, описујући Ломе као неоколонијални алат (Galtung, 1976). Такође, додељен му је и епитет „колективног клијентелизма" (Ravenhill, 1985, 22).

[90] Организација афричких, карипских и пацифичких држава је група земаља у Африци, Карибима и на Пацифику која је створена споразумом из Џорџтауна 1975. године. Раније позната као Група афричких, карипских и пацифичких држава. Главни циљеви организације су одржив развој и смањење сиромаштва у својим чланицама, као и њихова већа интеграција у светску економију.

Ломе II споразум је уведен пет година касније. Сарадња између АКП и земаља Европске економске заједнице имала је два додатка. Прво, проширено је чланство АКП. Друго, систем стабилизације извозних прихода од рударских производа додат је споразуму. Овај механизам је дизајниран да помогне земљама АКП у унапређењу њихових сопствених производних способности у рударском сектору (Babić 2023, 246–247).

Ломе III споразум је ступио на снагу 1985. године. Задржао је све негативне аспекте претходних споразума. Тадашња Европска економска заједница остала је у привилегованом положају у односу на земље АКП, од којих је већина била зависна од стране развојне помоћи. Међутим, ситуација је такође била усложњена слабим управљањем у постколонијалним државама (Englebert, 2000; William, 2007; Braithwaite, 2010; Haastrup 2013). Ломе III је одражавао „замор од помоћи" од стране земаља донатора. Европске земље су осећале да не остварују позитивне резултате које су очекивале од споразума са земљама АКП, као што су социјални, економски и политички развој. Насупрот томе, сиромаштво је било на свом највишем нивоу од стицања независности, и многе земље су биле под влашћу војних режима или других облика диктатуре (Haastrup 2013 13). Оно што је одвојило Ломе III од претходних споразума била су политичка питања. Афричке државе су гледале на политичка питања у својим односима са Европом, као на наметање услова за добијање развојне помоћи. Током преговора, земље АКП изразиле су забринутост у вези са тачком у споразуму Ломе III која уводи обавезу са њихове стране за „поштовање човековог достојанства". Ова ставка је стављена у споразум да би се нагласила важност поштовања људских права, што јасно води односе у смеру политичког притиска, а не равноправне економске сарадње. Ипак, земље АКП прихватиле су овај споразум у писменом облику. Ово илуструје постојећи образац односа између Африке и Европе, више него његову промену. Показује наметање политичких вредности упакованих у економску помоћ, која заправо чини афричке земље још зависнијима од Европе (Babić 2023, 247).

Ломе IV споразум потписан је 1990. године. У овом споразуму, Европска заједница (касније ЕУ) поставила је строже критеријуме (политичке) контроле у вези са коришћењем средстава. Додатно,

Европска комисија продужила је период важења сваког споразума са уобичајених пет на десет година. Идеја је била обезбедити бољи континуитет развојних програма (Haastrup 2013, 14). Ипак, ово такође сведочи о њиховој (не)ефикасности, имајући на уму продужење временског оквира.

За разлику од својих претходника, Ломе IV је потписан на десет година, са ревизијом на пола пута након пет година. Ово продужено трајање требало је да обезбеди већу стабилност, али је такође било показатељ одређеног замора од целокупне Ломе конвенције. По први пут, експлицитни економски и политички услови уведени су у документ. Значајан део помоћи из ЕУ фондова био је усмерен ка подршци програмима структурног прилагођавања, што је довело до смањења средстава која су усмерена на дугорочни развој. Поред тога, Ломе IV укључује клаузулу о људским правима која прописује да развој „подразумева поштовање и промоцију свих људских права". Практично, неколико афричких земаља било је суспендовано из програма помоћи из политичких разлога, што су АКП земље осудиле (Brown 2002, 73–114; Листер 1997, 108–131). За подсахарске земље велики проблем је представљала промоција ЛГБТ+ вредности.

Ревизија Ломе IV проширила је политичке услове и контролу ЕУ над средствима помоћи. Поштовање људских права, демократских принципа и владавине закона постали су суштински елементи овог уговора, а клаузула о суспензији уметнута је изричито наглашавајући да непоштовање ових услова може довести до санкција. Поред тога, европски циљеви развоја били су експлицитно укључени у конвенцију, чиме се повећао европски утицај на политике афричких држава. Еволуција Ломеовог оквира представља постепени прелаз са фокуса на равноправност, солидарност и неутралност, ка већем акценту на европске циљеве, као што су ефикасност и кондиционалност (Raimundo 2022, 64–65). Сентимент у односима Африка–ЕУ преместио се са „доброчинства" ка политичким циљевима и условљавању. Ово је значило да се почетна реторика о равноправном партнерству и новом моделу сарадње Север–Југ изгубио због проширења Европске уније. Може се закључити да су отвореност и равноправност били резервисани за европске земље, а циљ је био омогућити новим чланицама приступ Африци, односно њеној експлоатацији (Babić 2023, 248).

2.1.4. Котоноу ера (2000–2020)

Истек Ломе конвенције створио је прилику за редефинисање аранжмана између Африке и ЕУ. Иако је по питању жеље за реформама владао консензус, земље АКП су биле мање заинтересоване за њих него ЕУ. Свесне сопствених слабости земље АКП су, пре свега, биле заинтересоване за очување користи од Ломе конвенције и очувања властите препознатљивости као групе. Очување трговинских предности за земље АКП сматрано је главном користи за њих. Међу Европљанима главни раскол је првобитно био видљив између оних који су желели да задрже посебне везе са бившим колонијама и оних који су уместо тога желели „нормализацију" односа са земљама у развоју (Carbone, 2013, 744).

Први Котону споразум потписан 2000. године, представљао је наставак одступања од претходних споразума и покушај ревалоризације. Споразум из Котоноа потписан је на период од двадесет година, са ревизијом на сваких пет година. Главни циљеви били су смањивање и касније искорењивање сиромаштва, у складу с циљевима одрживог развоја и постепеном интеграцијом земаља АКП у светску економију (Holland and Doidge, 2012, 26–27, 71). Европски фонд за развој финансирао је овај споразум. Нови услови односа ЕУ–АКП остали су врло експлицитни у вези са политичким карактером развојне помоћи (Haastrup 2013, 15). Споразум из Котона учврстио је политички аспект односа ЕУ–АКП. Политички дијалог постао је значајнији и постао је трећи стуб сарадње, поред традиционалних аспеката помоћи и трговине. Иако је идеја о партнерству била константно наглашавана, политичко условљавање се наставило и проширило на нове нивое. Током преговора, ЕУ је покушала укључити „добро управљање" (*good governance*), као још један суштински елемент за вредновање Африке. Такође, наглашено је да „озбиљни случајеви корупције" могу довести до санкција (Bretherton and Vogler, 2006, 122). Међутим, оно што западни креатори политике некако увек заборављају је чињеница да „корупција има два краја" и да су афрички званичници само на једном крају тог процеса. Велико питање је ко корумпира афричке званичнике и којим средствима. Новац коришћен за корупцију не ствара се *ex nihilo* у Африци, већ долази од разних мултинационалних компанија, агенција за помоћ, фондова за развој и сличних организација, чији се извршни

директори, председници и одбори директора заклињу у поштовање транспарентности, доброг управљања и строгих етичких норми.

Котону споразум је одражавао споро, али стално подривање старих споразума. Може се рећи да овај споразум представља снажан раскид са прошлошћу. Чувајући модел партнерства и два стуба развојне помоћи и трговине, промовисао је нов тип сарадње који обухвата либерализацију трговине и поменуту „политизацију“ сарадње. Једна од значајних промена била је промена трговинског режима са трговинских преференцијала на режим реципроцитета, што је неповољно утицало на подсахарске земље услед неконкурентности њихових производа. Идеја о повезивању различитих димензија била је новитет у то време, чинећи овај споразум „јединственим споразумом“, баш као што је то била Ломе конвенција у своје време (Carbone 2017, 300–301). Овај споразум је увео и нову норму у политички оквир сарадње, а то је безбедност (Haastrup 2013, 18). Прва ревизија из 2005. године увела је измене у вези са политичким стубом сарадње. То је резултат промене геополитичког контекста после 11. септембра 2001. и глобалних амбиција ЕУ, а подразумевало је појачан акценат на безбедносном аспекту. Уведене су нове клаузуле о тероризму, Међународном кривичном суду (МКС) и оружју за масовно уништење (Raimundo 2022, 66). Додатно, за разлику од суштинске међудржавне структуре који је одобравала Ломе конвенција, Котону споразум више наглашава учешће недржавних актера. Ова иновација била је важна за представнике ЕУ у напорима за изградњу демократије у земљама АКП, а у земљама домаћинима је била доживљена као мешање у унутрашња питања. Што се тиче развојне помоћи, овај споразум је изразио обавезу испуњавања Миленијумских развојних циљева Уједињених нација, увођењем више флексибилности у процес расподеле помоћи (Ibid.). Друга ревизија из 2010. године била је посвећена питањима као што су регионална интеграција, климатске промене, фрагилност одређених подсахарских држава и ефикасност помоћи. У контексту регионализма, Афричка унија је препозната као кључни партнер у питањима мира и безбедности. Истовремено, друга ревизија покушала је да још више нагласи политички дијалог (Raimundo 2022, 66).[91]

[91] Треће ревизије Котоноу споразума није било. Након друге ревизије одлучено је да се споразум оконча 2020. године. У пракси, споразум се завршио 31. октобра 2023.

2.2. Економска сарадња ЕУ и Подсахарске Африке

2.2.1. Трговина

Однос између ЕУ и Африке има мешовите резултате. С једне стране, постоје одређени позитивни аспекти односа, већином до времена Ломе IV конвенције. Између 1975. и 2000. године ЕУ и Африка имали су веома ангажован однос у контексту Ломе конвенција, које су обухватале трговину, различите моделе бесповратне помоћи, инвестиције и финансијску сарадњу. У току овог периода, трговина између ЕУ и АКП земаља спровођена је у оквиру трговинских преференцијала Ломе конвенција, које су гарантовале приступ, укључујући квоте, бесцаринski приступ афричких пољопривредних производа (шећер, банане, говедина, итд.) тржишту ЕУ, под условом испуњавања одредби Заједничке пољопривредне политике ЕУ. Није се инсистирало на реципрочности, што је обезбеђивало трговинске преференције земљама АКП. С друге стране, ЕУ–АКП оквир у Котоноу споразумима, уместо трговинских преференцијала (које је предвиђао Ломе споразум) уведен је принцип реципрочности, а касније и трговински договори под насловом Економски партнерски споразуми (*EPA – Economic Partnership Agreements*). Циљ ових споразума је стимулација и промоција трговинског режима компатибилног са захтевима Светске трговинске организације (Adetula, Osegbue 2021, 211). Ово је још једна потврда чињенице да све „западне“ мултилатералне институције раде координисано. Стога, већина афричких земаља сматра да је режим економско-партнерских споразума средство за промовисање неједнаког партнерства између ЕУ и Африке. Ипак, трговински односи између ЕУ и Африке остају важна област сарадње. Африка је четврти најважнији трговински партнер ЕУ (Adetula, Osegbue 2021, 212).

године јер се чекала верификација споразума који ће наследити Котоноу споразум. Реч је о споразуму из Самое који је договорен још у априлу 2021. године, али његову ратификацију блокирају Пољска и Мађарска. У новембру 2023. године 44 земље из АКП групације потписале су споразум.

Графикон 18. Трговински биланс ЕУ–Африка (у милијардама €)

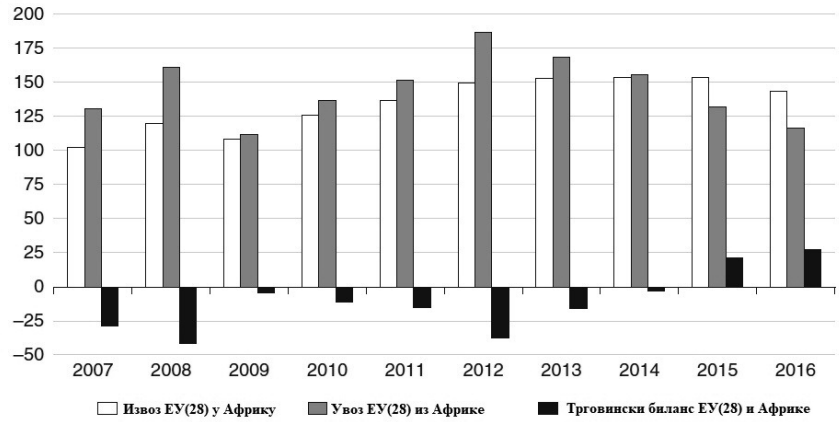

Извор: Adetula, Osegbue 2021, 215.

Трговински биланс између ЕУ и Африке за 2015. и 2016. годину забележио је суфицит због непрекидног опадања вредности увоза из Африке у ЕУ од 2012. године, уз стабилнији ниво извоза из ЕУ. Између 2007. и 2014. године ЕУ је константно бележила дефицит у трговини робама са Африком. Од 2012. године Африка је забележила значајан пад свог извоза у ЕУ, делом због смањења увоза фосилних горива од стране ЕУ. У 2016. години увоз из Африке износио је 116,7 милијарди евра, што је значајан пад од 38% у поређењу са врхунцем од 186,7 милијарди евра у 2012. години. Пад у вредности увоза сирове нафте и природног гаса из Африке, који је у великој мери био условљен оштрим падом цена ових производа, објашњава овај тренд. При оцени перформанси трговине између ЕУ и Африке, требало би извршити дубљу анализу од сумарног трговинског баланса и укључити разматрање таквих детаља као што су компоненте и структура трговине (увоза и извоза), и анализирати у којим ставкама је Африка забележила пораст или пад. На пример, у 2016. години Африка је била друга, иза Русије, као извор енергетских производа за ЕУ, посебно сирове нафте. Главни извозни производи из Африке у ЕУ већином су сирове материје, пре свега робе које ЕУ обично не би желела да ограничава. С друге стране, ЕУ у Африку извози разноврсне производе (Adetula, Osegbue 2021, 216).

Графикон 19. Трговина ЕУ–Африка по групама производа (у милијардама €)

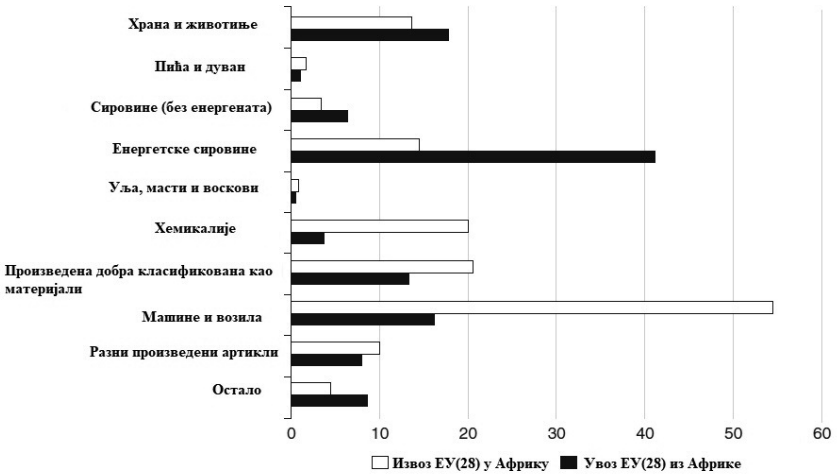

Извор: Adetula, Osegbue 2021, 217.

Као што показује графикон 19. из Африке у ЕУ највише одлазе енергенти, док Африка највише увози машине и аутомобиле. Поменути графикон показује правилност – Африка извози јефтине, а увози скупе производе. Ипак постоје користи од *EPA* споразума за поједине афричке земље које су се прикључиле њима: На Мадагаскару произвођачи текстила имају бесплатан приступ европском тржишту од 500 милиона потрошача. Исто тако, извозници ананаса из Гане могу више инвестирати у прераду и маркетинг свог воћа јер имају пласман на тржиште. У Сенегалу постоји перспектива за „бум“ у производњи манга, док у Обали Слоноваче произвођачи памука сада имају приступ јефтиним импутима за производњу, као што су ђубрива и машински алати због слободног приступа на тржиште у Европи. Такође, у Свазиленду, извозници шећера су у добром положају пошто сада уживају трајно бесцаринski приступ тржишту ЕУ. Забрињавајуће је то што се производи пореклом из Африке такмиче на тржиштима са жестоко субвенционисаним производима из земаља ЕУ. Теоријски, можемо тврдити да ће конкуренција стимулисати ефикасност и унапређење индустријске производње. Међутим, либерализација

трговине производима који уживају субвенције у индустријским земљама, посебно у Европи, има негативне последице на развој трговине у Африци (Ibid., 217–219).

Поред проблема везаног за вредност производа који се размењују (на који се у кратком року ни не може утицати), велики проблем представља прелазак са преференцијалних на реципрочне трговинске односе (тј. са Ломе на Котоноу режим). То представља изазов за регионалну интеграцију, јер превише јача улогу афричких регионалних економских заједница претварајући их у „феуде“. Питање је да ли регионални приступ, који је подстакао афричке земље на преговоре са ЕУ, промовише или ограничава регионалну интеграцију у Африци. Теоретски, очекује се да ће пролиферација слободне трговине са севера на југ помоћи у промовисању „југ-југ“ интеграције. Ипак, у пракси је програм *EPA* био брзоплет. Уместо да помогне Афричкој унији да обједини различите регионалне економске заједнице, као што су САДК, ЕКОВАС, ЕАЦ и друге, ЕУ „балканизује“ Африку у више регионалних блокова ради потписивања *EPA* споразума (Adetula, Osegbue 2021, 219).

Други проблем је инсистирање на АКП формату. Иако ЕУ препознаје Африку, Карибе и Пацифик као три одвојена региона, изгледа да је неспремна да се одрекне концепта АКП–*EPA* споразума који прате тај формат. Афричке земље желе да преговарају са ЕУ као једна група, одвојено од карипских и пацифичких група земаља. Унутар АКП групе постоји изразита загриженост за став афричке групе, јер и друге две групе имају идентичан став (Ibid., 220).

2.2.2. Инвестиције

Основан 2007. године од стране Европске комисије и држава чланица Европске уније, Поверенички фонд за инфраструктуру ЕУ–Африка (*EU–AITF*) задужен је за улагања у инфраструктуру у Подсахарској Африци. Инвестиције се врше комбиновањем дугорочних зајмова од финансијера и бесповратних грантова[92] које обезбеђују

[92] Грант је износ финансијских средстава које организација (донатор) додељује кориснику ради реализације пројекта. О томе међу њима постоји јасно дефинисан уговор. Ова материјална средства додељују се под условом да се наменски користе. Некада су бесповратна, а најчешће грант износи 60–80% вредности пројекта, док прималац гранта сам финансира остатак пројекта.

донатори. Фонд своје активности обавља у четири различита сектора – вода, енергија, транспорт, ИКТ.

Група за референце ЕУ–Африка за инфраструктуру обезбеђује стратешке смернице Извршном комитету Фонда. Њена улога је да обезбеди конзистентност са Заједничком стратегијом ЕУ–Африка и да буде у кординацији са другим међународним телима и иницијативама, као што су Инфраструктурни конзорцијум за Африку и „Иницијатива за одрживу енергију за све“. Групу чине представници Комисије Афричке уније и држава-чланица ЕУ.

Извршни комитет ЕУ–АИТФ-а је управни орган фонда и одлучује о свим главним оперативним питањима. Састоји се од једног гласачког члана по донатору (то је Европска комисија, 12 држава-чланица ЕУ и Уједињено Краљевство), као и несталних посматрача (менаџер фонда и секретаријат, и било која друга држава-чланица ЕУ заинтересована за фонд). Извршни комитет је одговоран за преглед и одобравање захтева за грантове, обезбеђујући испуњавање свих финансијских и техничких захтева. Поред тога, извршни комитет процењује развојни утицај конкретног пројекта.

Група за финансирање пројеката обухвата представнике институција за развојно финансирање, банака, агенција држава-чланица и других јавних органа са међународним искуством у развоју. Они су именовани од стране сваког донатора фонда; идентификују и процењују операције за грантове предложене за финансирање од стране Фонда и дају мишљења о њима за потенцијално подношење Извршном комитету.

Менаџер фонда је Европска инвестициона банка. Менаџер је одговоран за финансијско управљање фондом, рачуноводство и операције трезора.

Секретаријат подржава Извршни комитет у његовим свакодневним задацима како би обезбедио ефикасан рад Фонда и координацију укупног процеса управљања Фондом. Секретаријат такође комуницира са Групом за финансирање пројеката и делује као постојана контактна тачка за јавне упите и све заинтересоване за активности Фонда.

Наредна слика нуди схематски приказ организационе структуре овог фонда:

Слика 8. Организациона структура *EU–AITF* фонда

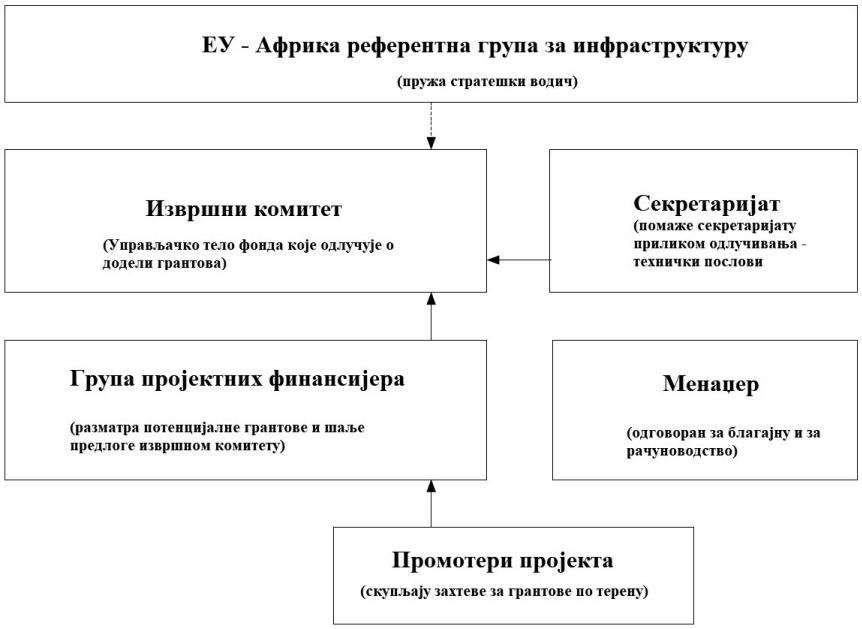

Извор: EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, 8.

Најзначајнији резултати фонда у периоду 2007–2019. су:

- 123 одобрена гранта у Подсахарској Африци, у поменута четири сектора активности; подршка за више од 90 конкретних пројеката;
- 763 милиона евра бесповратних средстава инвестирано је у пројекте вредне 11,4 милијарде евра;
- 30% грант операција је већ завршено, више од 50% пројеката у завршној фази;
- 693.500 домаћинстава је добило безбедну воду за пиће;
- Струја је обезбеђена за више од 4.000.0000 домаћинстава;
- Отворено 10.262 радних места;
- Инсталирано 11.930 км интернет кабла (EU–AITF website).

Завршетком 2019. године ЕУ–АИТФ не прихвата нове апликације за грантове. Фонд ће се фокусирати на довршетак постојећих операција

грантова. Наследник ЕУ–АИТФ-а је Афричка инвестициона платформа (АИП), која се 2021. године утопила у нови пројекат ЕУ *Global gateway*.

Када детаљније погледамо структуру грантова коју обезбеђује Фонд, долазимо до следећих закључака:

Табела 25. Регионални распоред грантова

Регион	**Кумулативни износ гранта у €**	**Удео од укупног износа средстава (%)**	**Број грантова**
Источна Африка	406.653.245	53,3	58
Западна Африка	227.859.438	29,9	40
Различити прекогранични пројекти у земљама Подсахарске Африке	56.800.000	7,4	7
Регион Јужне Африке	50.296.496	6,6	12
Централна Африка	21.378.448	2,8	6
Укупно:	**762.987.626**	**100**	**123**

Извор: EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, 11.

Видимо да је највише заступљен регион источне Африке, а најмање регион централне Африке. Ово је зачуђујуће с обзиром на чињеницу да су, уопштено говорећи, земље централне Африке мање развијене од земаља источне Африке. Критеријуми доделе грантова нису дефинисани, очигледно да параметри развоја нису критеријум. Оно што је похвално је то да 7,4% грантова одлази на прекограничну (међудржавну) сарадњу широм региона.

Секторска распрострањеност је следећа:

Табела 26. Секторски распоред грантова

Сектор	Кумулативни износ гранта у €	Удео од укупног износа средстава (%)	Број грантова
Енергија	510.164. 299	66,9	78
Транспорт	158.328.442	20,8	29
Мултисектор	39.300.000	5,1	3
Вода	36.847.148	4,8	7
ИКТ	18.347.737	2,4	6
Укупно:	**762.987.627**	**100**	**123**

Извор: EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, 13.

Очекивано, највећи ниво инвестиција је у сектору енергетике, најмањи у категорији „вода“ (што би требало да се односи на водоснабдевање) и сектор информационо- комуникационих технологија. Будући да су ове последње две категорије потребне за подизање нивоа квалитета живота обичних грађана, а у њих се улаже најмање средстава, поставља се питање која је права сврха ових грантова.

О ефикасности грантова најбоље говоре следећи графикони:

Графикон 20. Динамика одобравања грантова (2007–2019)

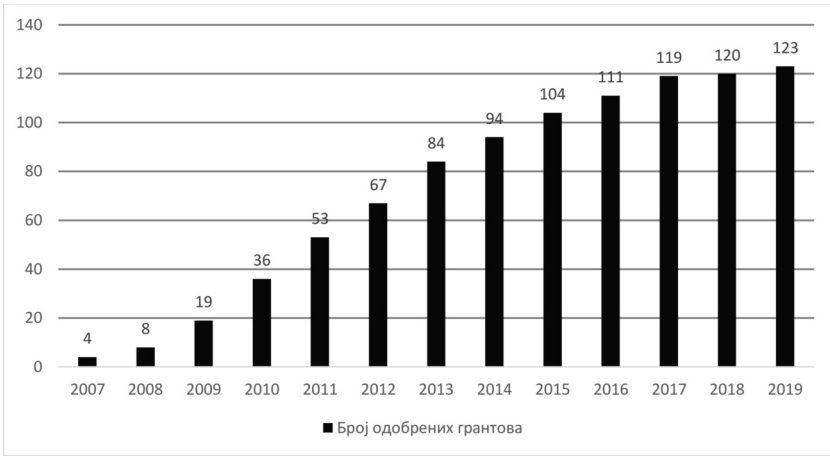

Извор: EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, 15.

Графикон 20. је кумулативног каратера. Он показује динамику укупног броја одобрених грантова. Можемо констатовати да је осим у периоду 2010–2015. динамика одобравања нових грантова веома спора. У последње три године постојања Фонда она је чак скандалозна, имајући у виду да су за три године одобрена свега четири гранта. Када је реч о реализацији гранта, тј. успешном завршетку пројекта, ситуација је још гора.

Графикон 21. Број реализованих грантова (2010–2019)

Извор: EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, 17.

Графикон 21. показује кумулативни број реализованих грантова, тј. број завршених успешних пројеката. Увидом у податке са графикона 20. и 21. видимо да у прве три године (период 2007–2009) није реализован ниједан од 31-ог одобреног гранта. У 2010. години од 67 одобрених, успешно је реализован свега један грант. У завршној 2019. години, од укупно 123 одобрена гранта успешно је реализовано свега 39, што говори да је успешност инвестиција ЕУ у Подсахарској Африци катастрофалних 31,7%. Као што смо већ рекли, Фонд је престао са радом 2019, а 2021. године се стопио са пројектом *Global gateway*. Судбина недовршених грантова није позната.

2.3. Миграциона политика

Уједињене нације су 1998. године дефинисале миграцију као „промену земље и промену пребивалишта, као и успостављање интегративних веза које могу варирати између трајне или привремене дужине“ (Leite 2021, 301). Из хуманитарног аспекта, особа која мигрира без испуњавања правила земље домаћина сматра се илегалним, недокументованим мигрантом. У самом чину миграције нема ништа незаконито, чак и када особа нема документа (и, сходно томе, могућност регулисања свог боравка). Међутим, са становишта стратегијске перспективе државе ово се сматра незаконитим, пошто особа није испунила захтеве који су били тражени. Долазак имиграната је заиста имао велике последице на јавно мњење, миграција је постала горућа тема. Све чешће био је присутан дискурс о „тврђави Европи“ (*Fortress Europe*) која се затворила за „спољног непријатеља“, слика о мигранту је криминализована, што оправдава појачане миграционе контроле (Ibid., 302–303).

Са Арапским пролећем у Северној Африци (од краја 2010. године), догодио се масовни егзодус људи, који је кулминирао у највећој избегличкој кризи од Другог светског рата. Тема је почела да добија пажњу на Валетском самиту (2015), на састанку коме је присуствовало више од 60 шефова држава и влада из Африке и ЕУ, с циљем успостављања стратегија и партнерстава између два континента. Овај акциони план базиран је на механизмима сарадње већ успостављеним у Рабатском процесу (2006), Картумском процесу (2014) и Заједничкој афричко-европској стратегији (2007). Ипак, важно је напоменути да, иако ови механизми сарадње имају за циљ да поспеше развој у рањивим регионима, главни циљ миграционе политике ЕУ усмерене ка Подсахарској Африци и Магребу је безбедносне природе – контроли миграција (Ibid., 305).

Из мреже разних споразума издвајамо процес из Картума. Процес из Картума представља регионални дијалог и оквир за сарадњу између Европске уније и групе афричких земаља. Он је установљен с циљем унапређења сарадње и решавања питања повезаних са миграцијом, кријумчарењем људи и шверцом. Процес из Картума је покренут 2014. године у Судану, током Валетског самита о миграцији. Земље учеснице, укључују чланице ЕУ и подсахарске земаље из региона Рога Африке,

Источне Африке и Сахелске области. Основни циљ процеса је стварање платформе за дијалог, размену информација и сарадњу по питањима миграције. Процес из Картума заговара свеобухватни приступ у управљању миграцијом, са фокусом на решавању коренских узрока, унапређењу управљања границама, борби против кријумчарења људи и шверца, и постизању одрживе реинтеграције миграната.

Као конкретан резултат ових споразума уследила је операција „Маре Нострум" у трајању од 2013. до краја 2014. године. Реч је о италијанском патролном систему подржаном од стране Европске комисије и Словеније. Ова операција је пратила пловила која нису поштовала правила регистрације за морску безбедност, пловећи Средоземним морем на незаконит начин. Ипак, ова акција је убрзо укинута јер је изискивала значајна финансијска средства. Наследила ју је Операција „Тритон" која је била ограничена на европске воде. Њоме је руководила агенција ЕУ за заштиту граница – Фронтекс. Проблематично је то што је операција Тритон имала мање бродова и особља него Маре Нострум, и фокусирала се на заштиту граница а не на помоћ, претрагу и спасавање унесрећених миграната. Од 2018. године Савет Европске уније успоставио је четири операције на Средоземном мору, фокусиране конкретно на обезбеђивање европских граница, разбијање мрежа кријумчара и спасавање особа у условима ризика. Три операције су биле у надлежности Фронтекса: Индало, Темис (која је заменила операцију Тритон) и Посејдон. Четврта операција, Операција Софија, почела је 2015. године и представљала је европску средоземну флоту, са ратним и ваздушним средствима и системима надзора. Ипак, како је процес безбедносне обраде поморске миграције напредовао, европске операције почеле су да укључују кораке помоћи, спасавања и спасавања на мору (Ibid., 305). На овај начин је Европска унија барем донекле исправила аморални карактер операције Тритон.

Све претходно речено има везе са општом политиком ЕУ о миграцијама. Када је у питању Подсахарска Африка, ситуација је следећа: У 2018. години део укупног тока нерегуларних долазака морем по источном Средоземном путу износио је 41,7%, по западном Средоземном путу 41,0%, а по централном Средоземном путу 17,3% (Ibid., 306).

За Подсахарску Африку су значајни западни средоземни пут и централни средоземни пут. На западном средоземном путу Мароко је била главна тачка поласка за илегалне мигранте, а његов главни мигративни притисак био је повезан са земљама Подсахарске Африке.

Поред густе мреже политичких процеса који се огледају у самитима у Валети, Рабату, као и поменутом Картумском процесу, ЕУ је покренула низ конкретних иницијатива за сузбијање проблема миграција у Подсахарској Африци.

Први инструмент је Фонд за Африку – ЕУ је 2015. године, током Валетског самита о миграцији, на којем су се срели лидери ЕУ и Африке, успоставила Хитан фонд за стабилност и превенцију основних узрока илегалне миграције из Африке. Овај фонд подржава пројекте у различитим земљама Подсахарске Африке с циљем подстицања стабилности, економског развоја и отварања нових радних места како би се одвратила миграција. Три приоритетна поља интересовања била су:

а) стабилност и превенција сукоба – промовисање мира, стабилности и превенције сукоба како би се искоренили основни узроци миграције.

б) Одржив развој – подршка пројектима социо-економског развоја, с циљем стварања могућности, радних места и побољшања услова живота у земљама партнерима. Партнери су земље Сахела, као и земље Рога Африке (наравно у иницијативу су укључене и земље Магреба). Ове регије се сматрају кључним транзитним и изворишним областима за илегалне токове миграције.

в) Управљање миграцијама – побољшавање капацитета у управљању миграцијама, контроли граница и решавање проблема повезаних са трговином људима. Фонд подржава широк спектар пројеката који се спроводе у сарадњи са међународним организацијама, НВО и владиним агенцијама. Циљ ових пројеката је решавање конкретних изазова идентификованих у свакој земљи-партнеру.

Укупна средства којима је фонд располагао (према последњим подацима из 2018. године) износила су око 4,5 милијарди евра. По питању финансирања кључни елементи финансијске структуре овог фонда су:

Доприноси из буџета ЕУ – основни извор финансирања долази из буџета Европске уније. Државе-чланице ЕУ додељују финансијске ресурсе фонду путем годишњег процеса буџетирања ЕУ. Средства се затим усмеравају ка пројектима и иницијативама које имају за циљ промовисање стабилности, социо-економског развоја и доброг управљања у циљним регионима Африке.

Добровољни доприноси – поред доприноса из буџета ЕУ, фонд подстиче добровољне доприносе држава чланица ЕУ и других међународних партнера. Ови доприноси могу доћи од појединачних земаља, земаља које нису чланице ЕУ и међународних организација. Добровољни доприноси омогућавају додатну финансијску подршку и широку базу финансирања за иницијативе које се спроводе.

Координација са међународним организацијама – фонд сарађује са различитим међународним организацијама, као што су Уједињене нације и њени органи, као и другим међународним финансијским институцијама. Ова сарадња може укључивати искоришћавање средстава и експертизе из ових организација за имплементацију пројеката и програма који се уклапају с циљевима фонда.

Други инструмент је Партнерство ЕУ–Африка о миграцији, мобилности и запошљавању. То је сараднички оквир који има за циљ да се ухвати у коштац са изазовима миграције и подстакне сарадња између ЕУ и афричких земаља, посебно оних у Подсахарској Африци. Главни циљ је стварање могућности за закониту миграцију, унапређење мобилности и олакшавање запошљавања, чиме се пружају животно одрживе алтернативе нерегуларној миграцији. Кључни аспекти овог партнерства су:

Канали за легалну миграцију – акценат је стављен на промовисање законитих начина за миграцију. То укључује усмеравање на механизме за закониту миграцију, као што су програми радне миграције, шеме породичног повезивања и образовне могућности. Ово такође укључује олакшавање процеса за добијање виза. Стварање законитих канала има за циљ да смањи мотиве за илегалне и, самим тиме, небезбедне миграционе руте.

Могућности за запошљавање – ЕУ сарађује са афричким земљама како би створила економске могућности и перспективе за запослење Африканаца у Африци. Ово може укључивати иницијативе за

подстицање предузетништва, програме за стручно образовање и пројекте који стимулишу економски раст. Циљ је уклањање социо-економских фактора који подстичу људе на илегалну миграцију, понудом одрживих опција за запослење у сопственој држави, или ближем региону. То укључује и иницијативе за унапређење вештина и капацитета радне снаге у афричким земљама. Ово може обухватити образовне програме, партнерства у образовању и пројекте за изградњу вештина како би се вештине радне снаге усмериле на захтеве тржишта рада, како домаћег тако и међународног.

Развојна сарадња – ЕУ учествује у пројектима развојне сарадње са афричким земљама. То укључује инвестиције у образовање, здравство, инфраструктуру ради стварања стабилних и одрживих услова који одвраћају од илегалне миграције. Партнерство укључује сарадњу између влада, међународних организација, невладиних организација и привредног сектора. Овај „мултистејкхолдерски" приступ осигурава комплетан и координисан напор за суочавање са комплексним изазовима миграције.

ЕУ сарађује са афричким земљама на јачању управљања границама и безбедности, с фокусом на борби против мрежа кријумчара. Додатно, важно је напоменути да миграционе руте потичу из унутрашњости Африке, где Нигер игра кључну улогу као важан центар за кријумчарење многих миграната из Западне и Централне Африке (Leite 2021, 307).

Због важности Нигера, ЕУ је покренула Мисију за изградњу капацитета у Нигеру (*EUCAP Sahel Niger*). То је цивилна мисија ЕУ с циљем да пружи подршку и помоћ Нигеру у развоју и имплементацији његових стратегија безбедности. Мисија се фокусира на усавршавање безбедносних капацитета земље у областима законодавства, управљања границама и кривичног правосуђа.

Мисија је покренута 2012. године, а њен основни мандат је да допринесе усавршавању интерних безбедносних капацитета Нигера. Мисија се изводи у координацији са другим иницијативама ЕУ у региону Сахела. Фокус мисије је на подршци Нигеру у изградњи капацитета његових безбедносних снага за суочавање с различитим изазовима, укључујући транснационалне претње као што су тероризам, организовани криминал и илегална миграција. Конкретна подручја

помоћи укључују реформу полиције, управљање границама и унапређење опште безбедносне ситуације.

Конкретно, кључна мера је реформа полиције: ЕУЦАП мисија активно учествује у пружању обуке полиције с циљем да се побољша њена ефикасност, професионализам и поштовање стандарда људских права. С обзиром на значај безбедности граница у региону Сахела, ЕУЦАП ради на усмеравању Нигера на ефикасну контролу граница. Ово укључује обуку граничара, унапређење инфраструктуре и промовисање регионалне сарадње у вези са границама. Мисија сарађује с кривичним правосудним институцијама Нигера, како би ојачала њихове капацитете у областима истраге и кривичног гоњења. Ова подршка има за циљ унапређење владавине права и ефикасности кривичног правосудног система.

Мисија ЕУЦАП је на захтев Нигера укинута почетком децембра 2023. године након војног пуча у овој земљи. Сходно томе, ЕУ више нема контролу над највећим мигрантским сабирним центром у Подсахарској Африци.

2.4. Борба против климатских промена и заштита животне средине

Део проблема везаних за заштиту животне средине биће анализиран у поглављу 6. које говори о деловању НВО сектора. Ово поглавље даје уопштени преглед политика ЕУ по овом питању у односу на Подсахарску Африку.

2.4.1. Преговарачке позиције Европске уније и подсахарских земаља

Пре него што почнемо анализу ЕУ регулативе у овој области, као и њених последица на подсахарски регион, неопходно је посветити неколико пасуса позадини целе бриге за афричку природу. Као што је некад колонијализам правдан жељом да се „спаси“ Африка, сада су модерни алтруизми усмерени ка Африци повезани са савременим еколошким политикама. Резултати модерног „енвајерментализма“ свакако нису тако разорни као искуства ропства, али су често служили западним интересима и циљевима, много више него интересима обичних Африканаца. У неким случајевима, локално становништво је

протерано са својих огњишта ради стварања националних паркова и других циљева конзервације. Под изговором спасавања афричке природе, Африканци су последњих пола века изложени новом облику „еколошког колонијализма“ (Nelson 2003, 65).

Термине Зелени империјализам/колонијализам, или еколошки колонијализам (које можемо користити као синониме), најбоље су дефинисали Ричард Грове (*Richard Grove*) и Дипак Лал (*Deepak Lal*). Термин се односи на наметање еколошких политика, пракси или агенди од стране моћнијих, развијенијих држава или организација мање моћним земљама у развоју, често без адекватног разматрања локалног контекста, потреба или жеља погођених популација. Овај термин имплицира облик доминације или контроле која се врши под изговором заштите животне средине, с потенцијалом да погорша постојеће неједнакости (Grove 1995, Lal 1999).

Религијски идеали увек су били централни елемент у интеракцији Западног света са афричком друштвом. Религија је била главни покретач за оригинална путовања португалских истраживача XV века у потрази за обалом Африке. Хенри Навигатор је тежио да поврати везу европског хришћанства са митским хришћанским краљевством Пастора Џона, који је, веровало се, основао хиљадугодишње краљевство у Етиопији. У XIX веку, Дејвид Ливингстон дошао је у унутрашњост Африке са надом да ће донети хришћанство у те области. Међутим, резултати ових религијских мисија нису увек били у складу са хришћанским светоназорима. Напротив, ширење ропства и других форми експлоатације обичних Африканаца често је пратило ове мисије. Савремене идеје еколошког колонијализма наслањају се на визију „племенитог дивљака“ (Nelson 2003, 65–69). Појам „племенити дивљак“ је концепт који се користи у колонијалном контексту да опише „примитивне“ народе или културе које се сматрају недостојнима у односу на западну цивилизацију. Овај термин се обично користио у периоду колонијализма када су западноевропски колонизатори долазили у друге делове света са ставом да су културе тих региона мање развијене у односу на њихове. Понекад су ови народи описивани као „дивљаци“, али „племенити“, због непознавања западне цивилизације или због разлика у културним и обичајним навикама. Овакав

терминолошки приступ се данас сматра увредљивим и доживљава се као неетички и ксенофобан.

Добро је познато да је Африка као континент најрањивија на ефекте климатских промена, да јој фали ресурса за ефикасно смањење тих ефеката и да производи свега 4% од укупне емисије угљен-диоксида на свету. Насупрот томе, ЕУ испушта око 13%, и представља скуп неких од највећих историјских загађивача, посебно узевши у обзир показатељ који прати емисију штетних гасова по глави становника. Основни спор у глобалним преговорима о климатским променама је питање у којој мери историјски загађивачи морају платити цену за климатске промене, или је то заједнички проблем (Lightfoot 2021, 315). Као и у свим другим сферама, ЕУ користи индикатор економског раста као мерну јединицу. Процењује се да климатске промене могу у великој мери ометати економски раст (последично и развој) подсахарских земаља. Према схватању ЕУ званичника, пут развоја постаје питање остваривања непрекидног и неограниченог економског раста. Имплицитно, уводи се геополитичка реалност развијеног Глобалног севера и неразвијеног Глобалног југа, где су северни донатори одговорни за отпорност (на климатске промене) пасивних јужних прималаца помоћи, инсталирањем технологија за пречишћавање и централизованих начина управљања ризиком. Афричке земље имају мало „тврде моћи“ у преговорима, јер не могу понудити значајно смањење емисије гасова (јер је та емисија ионако мала), нити могу понудити финансијску подршку другим земљама да смање своју емисију. Традиционално, њихов положај је често дефинисан као „пасивни примаоци климатске дипломатије, а не активни учесници“ (Chin-Yee, 2016).

Климатске промене изабране су као једно од осам области партнерства Африка–ЕУ, кроз која се води политички дијалог још од 2008. године. Општи циљ Партнерства о климатским променама је изградња заједничког оквира за политике и сарадњу у вези са климатским променама. Конкретније, партнерство је имало за циљ помоћ два континента у раду заједно на напредном климатском споразуму након 2012. године. ЕУ је историјски посматрана као лидер у преговорима о климатским променама. Сматра се да је ЕУ најбоља нада за развој зеленог транснационалног државног уређења. ЕУ покушава да покаже да би „зелене државе“ требало да настану

опонашањем добре праксе ЕУ, а не наметањем. Ово је повезано са самоперцепцијом ЕУ у овој области политике – самоперцепцијом нормативне силе. Још од Кјото споразума, ЕУ се сматрала предводником и креатором глобалних еколошких норми (Lightfoot 2021, 316).

С друге стране, афричка позиција може се описати као вечита борба за артикулисањем јединствених интереса Африке у преговорима са ЕУ. Потребна је огромна вештина у договарању 55 држава с циљем да подрже заједничку афричку позицију, посебно услед конкурентских интереса и преклапањем чланстава у различутим групама.

Главна позиција афричке групе преговарача је следећа:

1) Финансијске компензације, издвајања која би требало да износе 1,5% глобалног бруто домаћег производа;

2) Заједничке, али диференциране одговорности – Овај принцип подразумева да све земље имају одговорност да се позабаве климатским променама, али признаје да развијене земље и земље у развоју имају различите способности и историјске одговорности.

3) Заједнички захтев за двоструки приступ: анекс 1 (развијене земље са чврсто дефинисаним обавезама за смањење емисије), и анекс 2 (земље у развоју које се фокусирају на климатско прилагођавање).

Ипак, кључне афричке регионалне земље нису наступале заједнички, већ су дејствовале у складу са својим сопственим интересима. Делимично је то било због различитог степена угрожености од климатских промена, али је главни разлог био у различитим интересима и снази појединих држава. Чињеница је да свака држава има различите односе са ЕУ, неке државе више зависе од ЕУ за помоћ и приступ тржишту него друге. У преговорима о заштити животне средине, суданси представник је оптужио Јужну Африку за „капитулацију под притиском ЕУ“ (Death, 2016: 222–223). Логично је да регионалне афричке силе не деле исте интересе као остатак континента. Не само да се разликују по производњи (Нигерија) и потрошњи енергије (Јужна Африка), већ и у општим угроженостима и способности да се супротставе климатским променама. Иако делом деле интересе, често посматрају ове преговорне процесе као служење циљевима који нису решавање проблема климатских промена, већ некаква врста свеобухватног одмеравања снага (Lightfoot 2021, 317).

2.4.2. Климатски самити

Конференција о климатским променама у Копенхагену 2009. године имала је за циљ да изнедри споразум који ће наследити Кјото протокол. Међутим, постигнут је само необавезујући споразум, а не свеобухватни правно обавезујући споразум. Резултати самита из Копенхагена и позиција Африке били су пропраћени „регресијом" у вези обавеза као што су финансијски механизми, као и одсуство чврстог обавезујућег циља о ограничењу загревања од 1,5°C. Напетости између Европске уније и Афричке уније почињу да се одвијају чак и пре Копенхагена, с обзиром на то да је АУ одбила да потпише декларацију из 2010. године. Уместо тога, климатске промене постале су једно од питања у оквиру глобалних и нових питања на Четвртом ЕУ–Африка самиту у Бриселу. Иако се показало немогућим одржати уједињен континентални став на састанку у Копенхагену, било је јасно да је идеал континенталне солидарности значајна аспирација и унутар Африке, и у односу на то како су афрички преговарачи виђени од стране других актера (Death, 2016). Углавном, ера релативне пасивности за многе афричке земље у међународним односима је завршена. Јасно је да су пројекти подржани од стране ЕУ унапредили афричку заступљеност у овој области, посебно узимајући у обзир програм *ClimDev-Africa*, који има за циљ да обезбеди афричким актерима климатске информације као подршку у креирању климатских политика. Програм је омогућио допринос Африке процесу преговора о климатском споразуму након 2012. године путем аналитичких студија, консултативних радионица и подршке развоју заједничког афричког става о климатским питањима. Подршка програму *ClimDev-Africa* играла је конструктивну улогу у помагању афричким актерима да развију заједнички став о климатским питањима и у јачању афричке групе преговарача, како би могли играти утицајну улогу у преговорима у Канкуну (Lightfoot 2021, 318).

Конференција о климатским променама у Канкуну резултирала је усвајањем Споразума из Канкуна, који је укључивао одлуке о различитим питањима као што су ублажавање, прилагођавање, финансије, трансфер технологије и изградња капацитета. Африка је играла кључну улогу у дискусијама и преговорима током овог самита, залажући се за своје јединствене приоритете у суочавању са климатским

променама. Неки кључни аспекти улоге афричких земаља у Канкуну укључују:

Прилагођавање – афричке земље, посебно оне које су најрањивије на утицаје климатских промена, нагласиле су важност мера прилагођавања. Оне су истакле хитну потребу за финансијском и техничком подршком како би се побољшао њихов капацитет да се прилагоде изазовима изазваним климатским променама као што су суше, поплаве и дезертификација.

Ублажавање – док је допринос Африке глобалној емисији гасова стаклене баште релативно низак у поређењу са другим регионима, многе афричке земље изразиле су своју посвећеност доприносу глобалним напорима за ублажавање климатских промена. Међутим, такође су нагласиле принцип „заједничке, али диференциране одговорности“, позивајући развијене земље да преузму водећу улогу у смањењу емисија и пружању подршке земљама у развоју за акције ублажавања.

Финансије – афричке земље позвале су на повећану финансијску подршку развијених земаља, како би им помогле да се изборе са утицајима климатских промена и преласком на путеве развоја са ниским садржајем угљеника. Они су нагласили потребу за предвидљивим и адекватним финансирањем за иницијативе прилагођавања и ублажавања климатских промена, као и за изградњу капацитета и пренос технологије.

Пренос технологије – афричке земље су нагласиле важност преноса технологије како би се олакшало прилагођавање климатским променама, као и напори за ублажавање њихових негативних утицаја, посебно за угрожене заједнице у Африци.

Изградња капацитета – наглашена је потреба за подршком за изградњу капацитета како би се ојачала способност афричких земаља да се ефикасно баве климатским променама. Ово укључује изградњу институционалних капацитета, јачање људских ресурса и унапређење научних и техничких способности за процену и одговор на изазове везане за климатске промене.

На самиту у Дурбану из 2011. године постигнути су слични закључци уз одређена проширења – инсистирано је на континуираној посвећености Кјото протоколу. Многе афричке земље подржале су

наставак Кјото протокола и заложиле се за поштовање обавезујућих циљева смањења емисија за развијене земље. Они су нагласили важност историјске одговорности и позвали развијене земље да преузму водећу улогу у смањењу емисија. Такође, инсистирало се на инклузивном доношењу одлука. Наглашена је важност осигуравања да се гласови и интереси афричких нација, посебно оних који су најосјетљивији на утицаје климатских промена, чују и узму у обзир у преговорима (Khadiagla 2018, 440).

Париска климатска конференција изнедрила је Париски споразум, значајан међународни уговор који има за циљ да ограничи глобално загревање на знатно испод 2 степена Целзијуса, изнад прединдустријских нивоа, уз покушаје да се повећање температуре ограничи на 1,5 степени Целзијуса. Ступио је на снагу 4. новембра 2016. године.

На самиту у Паризу била је присутна промена смера у односима ЕУ и афричких земаља у области животне средине. Фокус на земље Африке изгледао је као одражавање промене у мишљењу ЕУ, од тога да види Афричку унију као стратешког партнера до тога да Афричку унију види као још једног регионалног партнера. Париски споразум пружа оквир за глобалну климатску акцију која препознаје јединствене рањивости и потребе афричких земаља (Lightfoot 2021, 319).

Конференција о климатским променама у Маракешу била је фокусирана на имплементацију Париског споразума, посебно на питања као што су финансије, изградња капацитета и транспарентност. Од конкретних ствари везаних за Африку, неопходно је издвојити Афричку иницијативу за обновљиву енергију (*AREI*). Ова иницијатива је имала за циљ да до 2020. године постигне најмање 10 GW нових капацитета за производњу обновљиве енергије, и да мобилише потенцијал за стварање обновљиве енергије на континенту. Ово се сматрало кључним за одрживи развој Африке, енергетску безбедност и отпорност на климатске промене. Иако није успела да оствари квантитативни критеријум од 10 GW, ова иницијатива представља значајан дугорочни замајац за подизање капацитета обновљиве енергије у Африци.

Конференција о климатским променама у Бону одржана 2017. године за афричке земље је донела наставак улагања у обновљиве изворе енергије, као и повећање финансијских средстава за прилагођавање климатским променама. Самит у Катовицама 2018.

године фокусирао се на исте области, с тим што је додатно појачана заступљеност подсахарских земаља у преговорима. Самит у Мадриду из 2019. није донео никакве значајније помаке.

2.4.3. Питања дезертификације, дефорестације и енергетике

Питања дезертификације (ширење пустиња), дефорестације (прекомерно крчење шума) и одабира извора енергије међусобно су повезане и заједно и комбиновано утичу на нарушавање животне средине.

Дезертификација у Африци представља значајан еколошки и социо-економски изазов који утиче на многе земље на континенту. Дезертификација се односи на деградацију земљишта у сувим, полусувим подзонама, примарно изазваном људским активностима и климатским променама. Дезертификацију у Африци примарно покрећу комбинација природних фактора, као што су климатске промене и људске активности укључујући дефорестацију, ширење пешчаних територија, неодрживе пољопривредне праксе и неодговарајуће управљање земљиштем. Климатске промене убрзавају дезертификацију мењајући количину падавина и повећавајући учесталост и интензитет суша. Дезертификација води до губитка зелених површина, ерозије земљишта и деградације земљишта, што резултује претварањем плодних земљишта у пустињски пејзаж. Ово утиче на пољопривредну производњу, смањује доступност воде и умањује капацитет екосистема за подршку биодиверзитету. Дезертификација има значајне социо-економске утицаје на заједнице које живе у погођеним областима. Угрожена је доступност хране, подстакнута је прекомерна урбанизација, јер људи траже алтернативне начине за преживљавање. Дезертификација утиче на различите регионе Африке у различитим степенима. Сахелска област, која се пружа од Сенегала до Судана, особито је подложна дезертификацији због своје полусуве климе и крхких екосистема. Друге погођене области укључују Рог Африке, делове Јужне Африке и области које окружују Сахару. Решавање проблема дезертификације захтева митигационе (ублажавање) и адаптационе стратегије. Напори за ублажавање дезертификације се фокусирају на обнову деградираних земљишта кроз поновно пошумљавање, одрживе праксе управљања земљиштем и мере за конзервацију земљишта. Стратегије прилагођавања укључују развој

култура које су отпорне на сушу, технике прикупљања воде и диверсификацију животних стилова, да би се смањила зависност од природних ресурса.

Дефорестација је још једно питање повезано са пољопривредом, безбедношћу хране, деградацијом земљишта и енергијом. Специфична афричка иницијатива која је привукла подршку ЕУ у изградњи капацитета у оквиру Партнерства за климатске промене је Иницијатива Велики Зелени Зид за Сахару и Сахел (*GGWSSI*). Афричке владе су одобриле оригинални предлог за Партнерство за климатске промене само под условом да се у партнерство укључи посебна приоритетна акција у вези са деградацијом земљишта и дезертификацијом. *GGWSSI* обухвата 20 афричких земаља, од којих се многе налазе на граници Сахаре. Фокусира се на екосистеме суве земље (*arid land*) и климатски угрожене локалне заједнице. Иницијатива је првобитно имала за циљ постављање појаса зелене вегетације ширине 15 километара преко континента, од Сенегала до Џибутија, али су се њени циљеви с временом проширили у циљу да обухвате смањење сиромаштва и безбедности хране на регионалном нивоу, као и подршку локалним заједницама за прилагођавање климатским променама. Потписан је и Споразум о добровољном партнерству за спровођење закона о шумама (*REDD+*), који има за циљ смањење незаконитог коришћења шума и дефорестације. ЕУ такође покушава да подстакне интеграцију политика за очување биодиверзитета са националних на регионални ниво (Lightfoot 2021, 320).

Заштита животне средине и енергетика су нераскидиво повезане. Само око трећине афричке популације има приступ електричној енергији, уз константну нестабилност у снабдевању. Ово има утицај на економски раст. Електрична енергија која се производи, ослања се на фосилна горива, која доприносе климатским променама и дефорестацији. Као део заједничке политике, створено је Афричко–ЕУ партнерство за енергију (*AEEP*). *AEEP* представља дугорочни оквир за стратешки дијалог и сарадњу између афричких и европских земаља у области енергије. Ово партнерство је утемељено 2007. године за време Африка–ЕУ самита у Лисабону, као платформа за решавање заједничких енергетских изазова, промовисање одрживог развоја енергије и јачање енергетске сарадње између Африке и ЕУ. Основни

циљеви *AEEP*-а су промовисање приступа одрживим и доступним енергетским услугама, унапређење енергетске безбедности, стимулисање инвестиција у енергетски сектор и подршка прелазу на енергетске системе са ниским емисијама у Африци. Партнерство тежи остваривању ових циљева кроз дијалог, сарадњу и заједничке иницијативе између афричких и европских стручњака. *AEEP* покрива широк спектар енергетских питања, укључујући приступ енергији, обновљиве изворе енергије, енергетску ефикасност, развој енергетске инфраструктуре и управљање енергијом. Истиче се важност решавања проблема енергетског снабдевања, промовисања развоја обновљивих извора енергије, унапређења енергетске ефикасности и побољшања енергетске инфраструктуре, да би се подржао одрживи развој у Африци. *AEEP* функционише кроз управљачку структуру која укључује политички дијалог на високом нивоу, техничке радне групе и тематска партнерства која се фокусирају на конкретне теме из области енергетике. Партнерство се координира преко Секретаријата за Партнерство за Енергију, који олакшава комуникацију, координацију и сарадњу између заинтересованих страна из обе регије. Активности *AEEP*-а укључују програме за изградњу капацитета, форуме за политички дијалог, програме техничке помоћи, механизме за олакшавање инвестиција и платформе за размену знања. Партнерство такође промовише јавно-приватна партнерства и користи средства из међународних финансијских институција, развојних агенција и приватног сектора за подршку енергетским пројектима у Африци. Овај програм је усклађен са глобалним агендама као што су Циљеви одрживог развоја Уједињених нација (*MDGs*), Париски споразум о климатским променама и Агенда 2063 Афричке уније. Он доприноси напорима за постизање универзалног приступа енергији, смањење емисија гасова са ефектом стаклене баште и промовисање одрживог развоја у Африци, у складу са међународним обавезама и приоритетима. Од свог утемељења *AEEP* је направио значајан напредак у промовисању енергетске сарадње између Африке и ЕУ. Он је олакшао дијалог, изградњу партнерства и размену знања између заинтересованих страна, што је довело до имплементације бројних енергетских пројеката и иницијатива на целом континенту. Међутим, изазови остају, укључујући потребу за повећаним инвестицијама, реформама политика и изградњом капацитета институција да би се

убрзала енергетска транзиција у Африци.[93] Ипак, енергетска политика има фокус на либерализацији тржишта и конкуренцији кроз њихово укључивање у преговоре о Споразумима о економском партнерству, што може допринети напетости унутар партнерства, пошто се може сматрати да ЕУ прати различите агенде истовремено, те стога „болује од расејане пажње“ (Lightfoot 2021).

2.5. ЕУ као нормативна сила у Подсахарској Африци

Бивши високи представник Хавјиер Солана (*Javier Solana)* прокоментарисао је како: „ЕУ има одговорност да ради за опште светско добро“ (Aggestam 2008, 6). У разумевању нормативне моћи ЕУ, Ијан Манерс је водећи стручњак за ову тему. Он тврди да „ЕУ представља нову и другачију врсту актера у међународном систему и прелази преко анархичног и себичног понашања држава“ (Manners 2002, 240). Устројство ЕУ створено је на бази елитистичког поретка на основу споразума земаља чланица, што подразумева да је њен идентитет и понашање базирано на низу заједничких вредности (Ibid., 241). Најзначајније од ових вредности су мир, слобода, владавина права, демократија, људска права, борба против дискриминације и добро управљање. Ове норме одвајају ЕУ од традиционалних државних актера. Манерс тврди да способност ЕУ да утиче на понашање других „извозом“ својих вредности и да је то оно што је чини другачијом. (Manners 2002; Manners 2008). Поредак ЕУ заснован на нормативној основи „налаже јој да дејствује на нормативан начин у светској политици“ (Manners 2002, 252). Сходно овом наративу, ЕУ је „снага за добро“ (*force for good*) у светској политици и спроводи спољну политику у циљу промовисања основних етичких норми (Aggestam 2008, 1). Механизми којима ЕУ врши дисеминацију својих норми укључују коришћење позитивног и негативног условљавања у споразумима са трећим странама (Smith 2001, 188).

Нормативан став ЕУ одражавао се у њеној сталној подршци међународном правном поретку (Toje 2011, 54). Кључан пример овога

[93] Више о овој теми погледати на званичном сајту *AEEP*-а: https://africa-eu-energy-partnership.org/publications/.

била је политика ЕУ која је охрабривала афричке државе да се придруже Међународном кривичном суду (МКС) (Schipers, Sicurelli 2008, 611). Манерс каже да:

> „ЕУ шири своје норме примером, а не на силу путем традиционалне тврде моћи. Једна од најважнијих ставки нормативне моћи ЕУ је она у вези са људским правима, тесно повезана с политиком предупређења сукоба. Када послује с трећим земљама, ЕУ прописује клаузуле које обавезују примаоце да практикују етичка људска права, како је прописано у Европској конвенцији о људским правима. Поред тога, ЕУ укључује клаузуле о људским правима у уговоре са својим трговинским партнерима“ (Manners 2006, 187).

Међутим, ова изјава Манерса се показала као нетачна. Највеће ограничење нормативне моћи ЕУ је разлика између етичких норми ЕУ и материјалистичких интереса држава-чланица, и због тога су државе-чланице давале предност својим економским интересима на штету етичких норми ЕУ. На пример, ЕУ није подржала резолуције које критикују Кину 1996. године. Ово је био резултат притисака од стране Немачке и Француске, чији су трговински односи са Кином почели да се развијају у то време (Belducci 2010, 43). Уместо осуђујућих резолуција, уведен је редован дијалог о људским правима са Кином. Међутим, ови састанци нису значили ништа више него начин за кинеску владу да каналише критику свог поимања људских права (Baker 2002, 59). С друге стране, ЕУ је наставила да подржава негативне резолуције према Зимбабвеу до 2004. године, и према Судану барем до 2007. године, за исте оне ствари за које је Кини „прогледано кроз прсте“ (Lucarelli 2010, 40). Ово сведочи о двоструким стандардима ЕУ и показује да у пракси економски интереси играју већу улогу у спољној политици ЕУ него њено самоидентификовање као нормативног актера.

Два друга примера моралног хазарда ЕУ лако могу да се наведу: Босна и Херцеговина и случај нелегалног сецесионизма привремених власти српске покрајине Косова и Метохије. У случају Босне и Херцеговине, ЕУ подржава веома спорну институцију „високог представника“, чија се овлашћења не разликују много од оних која су имали колонијални администратори.[94] У случају нелегалне сецесије

[94] Чак и када је колонијално-империјални дискурс још увек био важна полуга европске моћи, чак ни тада Бенјамин Калај није могао да скроји идентитете у Босни по свом,

привремених власти у Приштини, ЕУ се претвара да је неутрални, непристрасни медијатор, али у реалности олакшава потпуно признање сецесионистичке покрајине (Davidović, Babić, Pejić 2018).[95]

У афричком контексту, обим структуралне моћи ЕУ је чини доминантним партнером у односима ЕУ–Африка. Улога ЕУ као доминантног партнера утиче на дефинисање сарадње у области безбедности. Капацитет њених ресурса, дугогодишње искуство интеграције и позиција у ранијим европско-афричким односима је оно што чини ЕУ доминантним партнером. Међутим, улога ЕУ као доминантне силе не искључује афричке предности у односима ЕУ–Африка. По питању миграција, афричке земље користе недостатке капацитета и несугласице унутар ЕУ да пласирају своје интересе (Haastrup 2013, 43). На пример, 2002. и 2004. године афричке нације су се противиле интервенцији ЕУ када су се придружиле азијским нацијама на Савету УН за људска права, да блокирају резолуције које је ЕУ спонзорисала, а које су осуђивале Зимбабве (Smith 2006, 165). Дакле, покушаји ЕУ да извози своје вредности нису увек добро прихваћени од трећих држава.

С друге стране, постојећи дисбаланс моћи између ЕУ и Африке не искључује по аутоматизму могућност ЕУ да постигне прокламоване циљеве нових односа ЕУ–Африка. Заправо, ЕУ показује своју снагу у управљању грађанским кризама и изражава своју позицију као медијатор у грађанским кризама. Идеја нормативне моћи Европе потенцијално даје холистички поглед на међународну улогу ЕУ у многим областима, укључујући одржавање мира и безбедности без војних интервенција (Haastrup 2013, 37). Међутим, ову тврдњу оповргавају догађаји у Украјини, где Европска унија подржава једну страну.

тј. аустријском нахођењу. У садашњем тренутку када ни тврда ни мека моћ „Империје“ (у постколонијалној литератури појам „Империје“ представља колективни појам за све бивше колонијалн силе) није ни приближно на истом нивоу, тренутни високи представник више подсећа на Бењамина Калаја са АлиЕкспреса, него на ауторитативну фигуру.

[95] У још једној демонстрацији двоструких стандарда, ЕУ се потпуно залаже за територијални интегритет Украјине, док истовремено врши притисак и условљава Србију да одступи од свог територијалног интегритета и суверенитета ради, у најмању руку, магловите европске будућности.

Можемо закључити да ЕУ испољава самоперцепцију нормативне силе, док је други виде као силу која примењује присилу. Ипак, морамо поставити питање због чега је ЕУ толико оманула као нормативна сила у Подсахарској Африци? Зато што је инсистирала на пресликавању европског концепта грађанског (цивилног) друштва Европе у Подсахарску Африку. „Грађанско друштво је концепт направљен по мери политичке реалности западног друштва, који има 'ограничену објашњавајућу моћ' за комплексности афричког асоцијативног живота" (Maina, 1998, 137). С обзиром на то да концепт грађанског друштва има снажне европске корене, сваки покушај обликовања перцепције грађанског друштва у контексту ЕУ–Африка мора узети у обзир афричке специфичности. Проблем је што се то није догодило. У Европи, концепт грађанског друштва представља резултат транзиције од средњовековног феудалног система ка капиталистичком систему, што је једна од тековина буржоаске револуције. Такав историјски процес се није догодио у Африци.

Теорије грађанског друштва су врло контекстуално специфичне и подразумевају модерно индустријализовано друштво, док већину афричких друштава карактеришу економије које још увек нису индустријализоване. Та друштва су у великој мери традиционална и религиозна или спиритуална, и као таква су у раскораку са теоријом грађанског друштва. Отуда произилази да се европска дефиниција грађанског друштва не може директно преносити на значајно различиту политичку реалност Подсахарске Африке, што последично, има значајна ограничења у контексту односа ЕУ–Африка. Постколонијална афричка држава не олакшава политичко учешће јер јој недостаје аутономија, што је последица превелике зависности од помоћи из иностранства. Ипак, афричка друштва су развила различите методе за управљање конфликтима и дебатне механизме, који се могу посматрати изван евроцентричног концепта грађанског друштва. Африканци су далеко од пасивног прихватања политичких система Европе. Они су изабрали различите облике грађанског друштва, модификовали их, и/или развили сасвим нове. Форме аутентичног грађанског друштва у Подсахарској Африци су добрим делом прекинуте колонијалном епохом, али и данас постоје у виду племенских заједница, религијских вођа, традиционалне предколонијалне аристократије и друго. Грађанско друштво у Подсахарској Африци је „композит контрахегемоније", притиска на државу и институције државе. Ипак, за разлику од

европског цивилног друштва, афричко цивилно друштво је мање у сукобу са државом. За разлику од европског цивилног друштва, које често заговара Нозиковску идеју државе, афричко цивилно друштво више кооптира са државом и суптилније утиче на њу (Madu 2021, 325).

С обзиром на оволику концептуалну неусклађеност самог поимања грађанског друштва, ни операционализација имплементације и развоја овог концепта у Подсахарској Африци није ишла прижељкиваним током. Потписивањем Римског уговора формиран је Економски и социјални комитет (ЕСК), који се састојао од представника различитих категорија грађанске сфере – од произвођача до фармера, занатлија и представника широке јавности – а улога ЕСК била је да буде консултативно тело за ЕЕЗ. До 1970-их ЕСК је имао улогу консултативног тела, с правом да прослеђује своје ставове на разматрање. Ипак, представници из афричких земаља и територија нису били укључени у механизам ЕСК у то време, што значи да сектор грађанског друштва у односима ЕЕЗ–Африка тада није омогућавао простор за промовисање и давање легитимности афричким идејама и вредностима. У наредним годинама ЕСК је улагао напоре да се наметне као место сусрета економских и социјалних група, да постане трајни центар за економски и социјални дијалог, укључујући и питања односа ЕУ–Африка. Током животног циклуса друге Јаунде конвенције, ЕСК је стекао право да износи ставове по властитој иницијативи и да његови ставови буду објављивани у Званичном листу, означавајући пробој у његовом растућем утицају (Madu 2021, 326).

У погледу финансирања, како би се обезбедило учешће грађанског друштва у овом институционалном оквиру, средства су била обезбеђена тек у оквиру 10. европског буџета ЕУ. За време развојног фонда (2008–2013) предвиђено је пет милиона евра за олакшавање учешћа грађанског друштва земаља АКП (Африка, Кариби и Пацифик) на заједничким седницама са европским организацијама. Овај механизам је ипак пружао само ограничене могућности за учешће грађанског друштва. Учешће грађанског друштва у оквиру Ломе конвенције било је принципијално функционално и превасходно је имало за циљ успешно завршавање пројеката као продужетак ЕУ. Фокус, стога, није био на оснаживању грађанског друштва као вансистемског актера, већ као „јавног службеника“ унутар система који спроводи већ договорене политике (Ibid., 327).

Следећа битна година је 1991. Те године Савет ЕУ је прихватио резолуцију о људским правима, демократији и развоју, која и даље остаје једна од најважнијих одлука ЕУ о учешћу грађанског друштва у политици развоја до данас. Резолуција је дала посебан приоритет у политикама развоја, промовисању улоге НВО и других тела у грађанском друштву у подршци људским правима и демократизацији у развоју. Ово је тесно повезано са „НВОизацијом" грађанског друштва, што подразумева да су НВО усмерене на преовлађујућу улогу у организовању економске расподеле и постављању политичких циљева. „НВОизација" грађанског друштва означава стварност у којој су НВО примарна компонента грађанског друштва и делују пре свега као пружаоци услуга владама, међународним организацијама и корпорацијама (Obadare, 2014, 476).

Затим, 1995. година је означила унапређење европских планова за промовисање актера грађанског друштва у оквиру развојне сарадње, са увођењем Ломе IV конвенције. ЕСК је ускоро постао потпуно осамостаљено консултативно тело, служећи не само Европском савету и Комисији, већ и од 1997. године, у складу са Уговором из Амстердама, и Европском парламенту. Поставља се питање – у којој мери групе грађанског друштва са слабије стране преговарачког стола (групе афричког грађанског друштва) могу играти стратешки значајну улогу у архитектури односа између ЕУ и Африке? Многе НВО су, у то време, прешле са приступа који се концентрише само на развојне пројекте, на приступ који тежи помоћи заједницама да изразе своје жеље и бриге како би постале активнији учесници у развојном процесу. Споразум из Котоноа препознаје ову промену зато што се, први пут у историји односа између ЕУ и АКП, НВО укључују у фазе планирања, извођења и оцењивања програма сарадње, истовремено имајући већи приступ финансијама и сву подршку у развоју капацитета (Madu 2021, 328).

Студија из 2013. године приказује мешовите резултате када су у питању перформансе грађанског друштва у земљама АКП, самим тиме и Подсахарске Африке. Према студији, улога невладиних организација ЕУ и земаља АКП представља неопходан извор стручности и искуства, али подаци показују да је у афричком контексту њихов најзначајнији допринос у позивању државе на одговорност, постављање стандарда за добро управљање и испуњавање потреба друштва (пружање услуга

грађанству). НВО су истакле чињеницу да се међусобни састанци између европских и неевропских НВО нису одржавали како је предвиђено, што се показало као велики изазов. Три састанка су одржана 2001, 2006. и 2009. године, након чега су прекинуте активности. Поред тога, као главни изазови истичу се и одсуство јасног мандата и адекватног финансирања. Препрека у првим годинама била је и та што су многи представници директно постављени од стране влада и стога нису представљали искрено, кредибилно грађанско друштво у раним фазама форума, већ су функционисали као продужетак државе (Ibid., 329). Јавила се потреба за новим, званичним форматом.

Након 53 године институционалних односа између ЕУ и Африке, организован је први форум дијалога грађанског друштва 2010. године у Каиру. Актери грађанског друштва који су учествовали на форуму укључивали су покрете трговачких синдиката, академску заједницу, младе, особе са инвалидитетом, жене, и медије. Централни циљ форума био је искоришћавање великог потенцијала ресурса и стручних знања доступних из грађанског друштва (Ibid., 331).

Као што је показао Трећи форум грађанског друштва Африке и ЕУ одржан 2017. године, било је очигледно да се простор за НВО смањује, а њихова видљивост остаје слаба унутар стратешког оквира. Сукоб између институционалне класе и представника грађанства, био је очигледан у предговору самита ЕУ и Африке 2017. године у Абиџану, Обала Слоноваче. Групе грађанског друштва јасно су изразиле своје фрустрације везано за Заједнички годишњи форум који никада није сазван у Бриселу, што је значило да је основни механизам за учешће грађанског друштва нестао, и да кључне претходне тачке из резолуције на претходном Форуму грађанског друштва нису биле испуњене. Додатно, Декларација Форума грађанског друштва Африке и ЕУ за 2017. годину, усвојена у јулу те године, пред самит ЕУ и Африке, експлицитно је напоменула да се простор за НВО смањује и да претходне акционе тачке, које се односе на учешће грађанског друштва у Заједничком стратегијском оквиру нису испуњене. Форум је захтевао политичку, финансијску и логистичку подршку за учешће свих НВО у свим областима партнерства и, конкретније, значајан простор током самита за представљање својих препорука. Међутим, представници грађанског друштва (из ЕУ и Африке) и омладине били су спречени да говоре пред институцијама ЕУ (Ibid., 332).

У пракси, члан 8. Котону споразума прати стање у области људских права и има за циљ фокусирање дијалога на конкретна политичка питања од међусобног интереса, укључујући редовну оцену напретка у вези са суштинским елементима Споразума о партнерству. Ти елементи укључују: поштовање људских права, демократске принципе, владавину права и добро управљање. Члан 8. додатно прописује, између осталог, да представници организација грађанског друштва морају бити укључени у овај политички дијалог између обе стране. У јуну 2012. године, ЕУ је први пут усвојила уједињени „Стратегијски оквир и акциони план ЕУ за људска права и демократију“, који обједињује различите инструменте с циљем бољег обухватања питања људских права у свим аспектима спољне акције и развојне сарадње ЕУ. Упрошћеним речником, „вредносни пакет“ ЕУ можемо поделити у три категорије: 1) стање демократије, 2) пракса доброг управљања, и 3) поштовање људских права.

1) Африканци имају природну наклоност ка демократији. Иако постоји уврежено мишљење о томе да Африканци теже деспотизму, истраживања јавног мњења сведоче супротно.

Слика 9. Подршка демократији у одабраних 30 подсахарских земаља 2011–2021

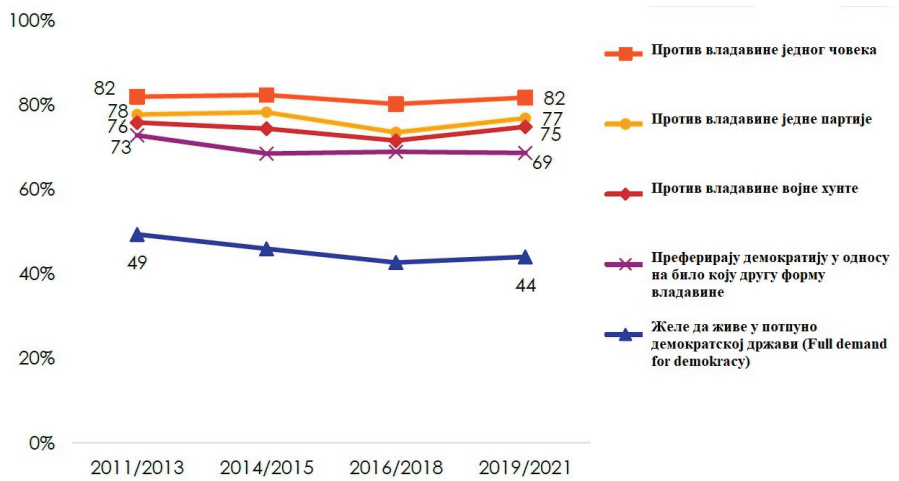

Извор: Afrobarometer Policy Paper No. 85, January 2023.

Афробарометар је највећа афричка мрежа за испитивање јавног мњења. Истраживања спроводе на узорку од 30 афричких земаља у периоду од две године. Преглед истраживања у трајању од једне деценије показује јасну тенденцију одбацивања ауторитаризма. Благи пад жеље за демократијом може се тумачити кризом демократије у целом свету и вероватно непотпуним разумевањем концепта демократије (за шта такође можемо рећи да је присутно у читавом свету). Битно је истаћи да у просеку 51% становника Подсахарске Африке сматра да живи у (мање-више) демократској земљи, док је њих 41% задовољно како демократија функционише као облик друштвеног уређења[96] (Afrobarometar 2023, 11).

По питању стања демократије, партнерство између ЕУ и Африке је фокусирано на подршку изборима и редовно слање мисија за посматрање избора у Африци, у координацији са посматрачима из Афричке уније и афричких Регионалних економских комитета. Од 2007. године, ЕУ је послала више од 40 посматрачких мисија с циљем да се спроведу принципи утврђени Афричком повељом о демократији, изборима и управљању (*ACDEG – African Charter on Democracy, Elections and Governance*). Већина ових мисија, такође је била кључна у предупређивању изборних неправилности које су се појавиле на афричкој политичкој сцени од краја 1990-их.[97] Као део напора да се подрже људска права на континенту, оба партнера су подржала ЕУ–АУ дијалог о људским правима који се одржава годишње, с циљем евалуације напретка у областима као што су слобода удруживања, бизниса, људских права и укидање смртне казне. Додатно, ЕУ је подржала Афричку комисију за људска и народна права (*ACHPR – The African Commission on Human and People's Rights*) и Афрички суд за људска права (*ACJHR – African Court of Justice and Human Rights*) (Khadiagala 2018, 438).

Без обзира на перцепције афричких грађана које су приказане у извештају из 2017. године, Европски парламент само Маурицијус види као афричку земљу која је потпуно демократска, њих 7 види као

[96] Истраживање је спроведено у 34 подсахарске земље.

[97] Потпун списак посматрачких мисија ЕУ везаних за изборе доступан је на линку: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-eom-and-eem-missions-1993-2022_en

мањкаве демократије, 13 као хибридне режиме, а 24 као ауторитарне режиме (European Parlament 2017, 3).

Споразумом из Котонуа, 48 држава Подсахрске Африке учествују у партнерском односу са ЕУ. Овај споразум садржи „демократску клаузулу" (првобитно у члану 8, а након ревизије 2010 у члану 9.2), која наглашава да су демократија, људска права и владавина права, суштински елементи споразума, а њихово кршење може изазвати предузимање одговарајућих мера против стране која га крши, укључујући и суспензију споразума (Ibid, 5).

Земље Подсахарске Африке, као и афричке регионалне организације су главни корисници Европског фонда за развој, најбоље финансираног развојног инструмента ЕУ. Иако није део буџета ЕУ, овај фонд је финансиран из прилога чланица ЕУ и износи преко 30 милијарди евра у периоду 2014–2020. године. Демократија и добро управљање се подржавају директно, путем обезбеђивања средстава за програме и пројекте посвећене овим циљевима. Подсахарска Африка је највећи прималац подршке ЕУ са 47%. Европска унија је такође и највећи финансијер Афричке уније (Ibid., 7).

Почетком 1990-их година вишестраначки избори у Подсахарској Африци практично не постоје, данас су уобичајени али ретко доводе до промена на власти. НВО *Freedom House* је утврдила да је 2019. године Подсахарска Африка предводила свет у погледу и позитивних и негативних кретања по питању демократије: од 12 највећих „падова демократије" широм света – седам се десило у Подсахарској Африци, а од седам највећих побољшања – шест је било у овом региону. Негативни тренд је био најизраженији на западу Африке: пет од 12 највећих падова широм света. Требало би имати у виду да је овај извештај сачињен пре низа пучева у Западној Африци. Кључна одлика демократизације Подсахарске Африке је неравномерна расподела демократског развоја у одређеним подрегионима: Југозападна и Јужна Африка су најдемократскији подрегиони; напредак у Источној Африци има своје узлазне и силазне фазе, док Централна Африка и даље подлеже власти аутократских режима. (Zamfir 2021, 1–2). Најпозитивнији примери укључују четири острвске државе – Зеленортска Острва, Маурицијус, Сејшеле, Сао Томе и Принципе; три јужноафричке државе – Боцвана, Намибија, Јужна Африка, као и Гана. Најнегативнији примери

укључују: Бурунди, Камерун, Чад, Републику Конго, Екваторијалну Гвинеју, Еритреју, Есватини, Руанду, Сомалију и Јужни Судан. Махом се ради о земљама са председничким системом, који престану да поштују дужину и/или број председничких мандата. Најдуговечнији афрички председници су: Камерун – Пол Бија, Република Конго – Дени Сасу Нгуесо, Уганда – Јовери Мусевени, Еритреја – Исајас Афеверки, Џибути – Исмаил Омар Гуеле, и Руанда – Пол Кагаме.

Још један важан фактор који угрожава слободне и поштене изборе у Подсахарској Африци је масовно спречавање кандидата опозиције да учествују на изборима путем застрашивања и насиља, судског малтретирања или правних ограничења. Понекад се подносе кривичне пријаве против кандидата опозиције на основу слабих основа, док је у другим случајевима тешко раздвојити чињенице од политички мотивисаног манипулисања правдом (Ibid., 7). Најпознатији пример ове праксе у новије време је опозициони лидер у Уганди Боби Вајн (*Bobi Wine*).

Последњих година регион Подсахарске Африке доживео је и позитивне и негативне демократске трендове. Као позитивни ефекти могу се издвојити: пад аутократског владара Јаје Џамеа у Гамбији 2017. године, демократизација започета у Етиопији 2018. године (касније се извитоперило у још једну аристократску владавину) и демократска транзиција у Судану (исто доживела колапс 2022). Промена власти у Малавију, након поновљених председничких избора 2019. године, такође је прослављена као велики демократски успех. С друге стране, „демократске рецесије“ у Бенину, Замбији и Танзанији представљају негативне развоје догађаја у земљама које су деловале као да имају обећавајући демократски потенцијал (Ibid., 5). ,

2) Добро управљање или добра владавина (*good governance*) је једна од ствари на којој цео колективни запад, па са њим и ЕУ, бескомпромисно инсистирају. Најопширнија дефиниција овог појма је да сви актери у друштву заједнички доносе одлуке у циљу креирања бољег друштва и државе. Дефиницију је 1989/1990 осмислила Светска банка. Три основна елемента неопходна за добро управљање су: ефективност, транспарентност и партиципација. Позитиван ефекат инсистирања на добром управљању је побољшан квалитет изборног процеса у многим подсахарским земљама. Оно што је проблематично

у Подсахарској Африци је први и трећи аспект. Ефикасност је „света крава“ свих неолибералних концепата. Природно је инсистирати да нека радња буде ефикасна, али имајући у виду колонијалну предисторију о којој смо говорили у првом поглављу дела о индивидуалним актерима, поставља се питање да ли је реално очекивати да јавна управа у земљама Подсахарске Африке буде ефикасна, с обзиром на почетну базу људског капитала. Трећи критеријум, партиципација у друштву, је тешко остварив и за много развијеније земље од оних у Подсахарској Африци.

Проблематично је то што су европски партнери често посматрали локалне афричке ситуације кроз призму будућег идеалног стања управљања, кроз тзв. Дански модел. Међутим, да би сарадња била успешна потребно је мање сујете и добра доза реализма са европске стране у пројектовању и спровођењу разумних политика, а не копирања готових решења. Током година, постигнута је општа сагласност да стратегије подршке управљању морају бити чврсто уграђене у локални контекст и политичке реалности. Европски стручњаци све више користе анализу политичке економије и дијагностичке алате како би разумели локални контекст, препреке и прилике за промене. Закључено је да треба избегавати универзални приступ у подршци успостављању доброг управљања. Стандардни рецепти и екстерна, унапред припремљена, решења имала су ограничен успех. Спољни партнери морају научити радити са оним што затекну на терену, одустати од приступа „увожења вредности“ и градити решења на унутрашњим (локалним) процесима управљања, чак и када су локалне ситуације сложене и фрагилне. Такође, потребно је смањити очекивања и улагати на дуг рок. Спољни партнери су постали реалистичнији у вези с потенцијалом за промене управљања државом и јавном администрацијом у кратким временским периодима. Подршка управљању захтева импровизацију, пажљиву навигацију и прихватање тога да је време потребно за видљиве структурне промене у датом контексту одређење земље. Стање је подложно многим променама и на њега утичу фактори које спољне агенције не могу контролисати (Laporte 2019, 1–3).

Да би резултати у спровођењу реформи за достизање доброг управљања били постигнути неопходно је: 1) подржавати афричке институције и иницијативе за управљање које потичу из самог региона; 2) градити коалиције између спољних и унутрашњих актера као и савезе

између различитих локалних актера; 3) екстерни актери могу пружати подршку, али не би требало да имају водећу улогу.

3) Деловање ЕУ у области људских права је позитивно у оном делу где се инсистира на подизању слободе говора, политичког деловања или спречавању ванправосудних кажњавања. Оно што је проблематично је инсистирање ЕУ на укључивање и инсистирање на ЛГБТ+ агенди у том процесу. Широм Подсахарске Африке и народ и елите су радикално против ЛГБТ+ агенде. Разлози за то су комплексни и многобројни. У њихову детаљну анализу се нећемо упуштати, већ ћемо их само навести: традиционално друштво, велики проценат веома религиозног становништва, страх од ХИВ инфекције, перцепција да је хомосексуализам увезен из Европе и да не припада афричком искуству. Инсистирањем на ЛГБТ+ агенди ЕУ ствара антагонизам према целокупном концепту људских права.

Опширна, симултана студија о политичком дијалогу о људским правима спроведена је 2014. године у Камеруну, Етиопији, Чаду, Гамбији, Нигерији, Руанди, Уганди и Зимбабвеу. Извештај је исправно констатовао да не постоје магична решења нити чаробни штапић за решавање питања људских права у Подсахарској Африци. Према извештају, ЕУ треба да настави да буде „произвођач норми“ који ће подстицати универзалне вредности људских права кроз своје деловање. Међутим, ову агенду је неопходно спроводити са осетљивошћу на локалне контексте. У супротном, у одсуству реалистичних и постепених приступа имплементацији, напори ЕУ у области људских права могу донети ограничене резултате и чак бити контрапродуктивни (Bossuyt, Rocca, Lein 2014, 5).

Приметно је да утицај ЕУ опада јер је евидентан „недостатак шаргарепе“ коју ЕУ може да понуди подсахарским земљама, што проузрокује опадање њене привлачне моћи. За разлику од земаља Балкана, Молдавије или Украјине, ЕУ афричким земљама не може да понуди чланство као награду. Због тога, посматрано из угла ЕУ, неопходно је размислити о новим подстицајима за афричке земље како би прихватиле европске вредности. Кључна је транспарентност по питању ЕУ интереса. У алтруизам ЕУ више нико не верује, и неопходно је јасно прецизирати интересе ЕУ у региону како би ЕУ (п)остала кредибилан партнер.

Улога грађанског друштва у односима ЕУ и Африке је комплексно питање. Иако је овај концепт пореклом из Европе, мора му се пронаћи смисао у афричком контексту. Тешкоћа у концептуализацији и дефинисању грађанског друштва доприноси комплексности могућности разумевања и оцењивања његове улоге, пре свега зато што то значи различите ствари за различите актере у Подсахарској Африци. Улога грађанског друштва у односима ЕУ и Африке већим делом је обликована и подлеже налозима институција ЕУ, пошто је она та која плаћа афричке мултилатералне организације и организације цивилног друштва. То ЕУ даје снагу да води политички смер односа ЕУ–Африка, укључујући улогу грађанског друштва.

Да би ЕУ уистину могла да буде нормативна сила у Подсахарској Африци њене стратегије се морају прилагодити локалном контексту и јасно дефинисати шта је изводљиво а шта не. Неопходно је прихватити да неке ствари нису изводљиве и не треба их спроводити на силу.

3. Светска трговинска организација

Светска трговинска организација (СТО) је међународна организација која делује у садејству са Уједињеним нацијама, у циљу подстицања и олакшавања трговине међу државама чланицама, на тај начин потпомажући достизање циљева одрживог развоја. У пракси, СТО се бави смањивањем царинских и нецаринских баријера. Како би се боље разумела позиција Подсахарске Африке у оквиру ове организације, неопходно је изложити њен кратак историјат и основне принципе њеног деловања.

3.1. Генеза СТО и услови размене

Општи споразум о тарифама и трговини (*General Agreement on Tariffs and Trade –GATT*) је мултилатерални трговински споразум установљен 1947. године с циљем да подстакне међународну трговину, смањивањем или укидањем трговинских баријера као што су царине и квоте. ГАТТ није био организација, већ склоп правила и принципа са којима су се сложиле земље чланице. Овај споразум је играо кључну улогу у олакшавању економске реконструкције након Другог светског рата и развоју глобалне економске сарадње. ГАТТ је настао као постулат бретонвудског поретка, заједно са Светском банком (основана 1944) и Међународним монетарним фондом (основан 1944/1945), што сведочи о томе да је он (а касније СТО) део истог економског поретка.

ГАТТ је основан на принципима недискриминације, третмана најповлашћеније нације и смањења трговинских баријера. Принцип најповлашћеније нације значио је да свака концесија, или привилегија коју је члан доделио једној земљи, требало би да буде додељења свим земљама потписницама споразума. Споразум је функционисао кроз серију преговарачких рунди, свака с циљем да допринесе либерализацији међународне трговине. Преговарачке рунде биле су периоди током којих су земље чланице разговарале и преговарале о трговинским споразумима. Значајне рунде укључују Кенедијеву рунду (1964–1967) и Уругвајску рунду (1986–1994). Један од основних циљева ГАТТ-а било је смањење царина на добра, што је требало да учини трговину отворенијом и

доступнијом. Земље чланице учествовале су у преговарачком процесу с циљем смањења царина и других трговинских баријера. ГАТТ је обезбедио оквир за решавање трговинских спорова између земаља чланица. Спорови су обично решавани кроз консултације и преговоре. Ако се решење није могло постићи питање се могло проследити панелу за решавање спорова (Unger 2017).

Наредна значајна рунда преговора била је Кенеди рунда (1964–1967) – названа по председнику Сједињених Америчких Држава Џону Кенедију (*John Fitzgerald Kennedy*) – ова рунда је имала за циљ да додатно смањи царине. Она је довела до прихватања Споразума о антидампингу и укључивања нецаринских трговинских баријера у преговоре. Кенеди рунда је започета с циљем да прошири либерализационе напоре започете у претходним рундама, као што је Дилонова рунда (1960–1962). Свет је искусио значајан економски раст шездесетих година, и светски лидери су желели да искористе ову прилику попуштањем трговинских баријера. Ова рунда је такође била одговор на растућу важност нецаринских баријера, као што су квоте и субвенције које су постајале све учесталије. Кенеди рунда је посебан акценат ставила на смањење царина, посебно индустријских производа. Додатно, преговори су се бавили нецаринским баријерама, као што су увозне квоте које су сматране препрекама за слободну трговину. Споразум је поставио правила и процедуре за решавање случајева намерног дампинга (када једна земља извози добра по цени нижој него што је њихова уобичајена тржишна вредност), и представљао оквир за успостављање поштене трговачке праксе. Преговори током Кенеди рунде проширили су област деловања ГАТТ-а на нецаринске баријере. Ово је представљало значајну промену у односу на претходне рунде које су се, пре свега, фокусирале на смањење царина. Ова рунда је постигла значајно смањење царина доприносећи повећању светске трговине. Земље учеснице сагласиле су се да смање царине на широк спектар производа, што је довело до отворенијих тржишта. Успех Кенеди рунде поставио је основе за будуће преговоре, и демонстрирао ефикасност мултилатералних напора у решавању проблема трговинских баријера, те поставио преседан за укључивање нецаринских питања у трговинске преговоре. Кенеди рунда играла је кључну улогу у обликовању еволуције ГАТТ система. Истакла је потребу за трајним напорима у решавању и традиционалних царинских баријера и нових

нецаринских баријера, како би се обезбедио отворенији и поштенији глобални трговински систем (Evans 1971).

Токијска рунда (1973–1979) била је усмерена на додатно смањење нецаринских баријера и бављење питањима као што су субвенције и регулација јавних набавки. Токијска рунда била је кључна за стварање СТО и Споразума о техничким баријерама у трговини (*TBT*). Споразум о ТБТ развијен је како би се бавио овим питањима, подстичући међународну сарадњу у постављању стандарда, ради олакшавања трговине. Ова рунда одиграла се у контексту у коме је свет био суочен и са традиционалним царинским баријерама и с новонастајућим нецаринским баријерама у трговини. За разлику од ранијих рунди, које су се углавном фокусирале на смањење царина, Токијска рунда имала је за циљ да се бави ширим спектром питања, укључујући субвенције, квоте и регулацију јавних набавки. Осмишљене су мере како смањити утицај ових квази-протекционистичких мера на међународну трговину. Споразум о јавним набавкама (*GPA*) имао је за циљ да отвори тржишта јавних набавки између земаља учесница, подстичући поштену и транспарентну конкуренцију. Креиран је „кодекс о антидампингу", који је успоставио правила и процедуре за решавање случајева претпостављеног дампинга. Додатно, споразум о субвенцијама се бавио питањем субвенција које праве трговинске дисторзије и тежио је већој транспарентности у праксама субвенционисања. Иако споразум о интелектуалној својини није у потпуности реализован током Токијске рунде, разговори о овој теми су почели да добијају на значају. Ово је поставило основе за још комплексније преговоре о интелектуалној својини у наредним рундама, посебно у Уругвајској рунди. Токијска рунда је препознала значај потреба и интереса земаља у развоју. Неки споразуми укључивали су одредбе за пружање посебног и диференцираног третмана за земље у развоју. Можемо закључити да је Токијска рунда представљала одступање од искључивог фокуса на смањење царина и поставила основе за свеобухватнији приступ међународним трговинским преговорима. Показала је спремност чланова ГАТТ-а да се баве ширим спектром питања која су утицала на светску трговину (Letiche 1982, 413–439).

Уругвајска рунда (1986–1994) једна је од најзначајнијих рунди, бавила се широким спектром питања укључујући пољопривреду, услуге, интелектуалну својину и стварање Светске трговинске организације какву

данас познајемо. Уругвајска рунда довела је до успостављања Споразума о пољопривреди, Општег споразума о трговини услугама (*GATS*) и Споразума о аспектима трговине интелектуалне својине (*TRIPS*). ГАТС је успостављен да би представљао оквир за либерализацију трговине услугама. Препознао је узимање у обзир све већег значаја услуга у светској економији и поставио основе за трајне преговоре с циљем да се додатно отворе сектори услуга. ТРИПС је представљао револуционарни корак у развоју међународног трговинског права. Успоставио је минималне стандарде за заштиту права интелектуалне својине, укључујући патенте, логотипе и ауторска права. Овај споразум је имао за циљ постизање баланса између заштите интелектуалне својине и обезбеђивања приступа неопходним добрима, као што су лекови.

Уругвајска рунда је била осма рунда мултилатералних трговинских преговора проведених у оквиру ГАТТ-а. Трајала је од 1986. до 1994. године. То је била преломна тачка у историји међународних трговинских преговора, уводећи свеобухватни сет споразума који су ишли изван традиционалних трговинских баријера. СТО је 1. јануара 1995. године заменила ГАТТ као међународну организацију одговорну за регулисање и олакшавање глобалне трговине. За разлику од ГАТТ-а који је био споразум, СТО је добро организована институција са широким мандатом, обухватајући не само трговину робама већ и услугама и интелектуалним правима. Уругвајска рунда постигла је значајна смањења царина на индустријске производе и пољопривредне производе. Преговори су имали за циљ да унапреде приступ тржишту за робе и услуге, смањивањем трговинских баријера и решавањем проблема врхова (највиших царинских стопа) и ескалације царина. Споразум о пољопривреди представљао је значајно достигнуће Уругвајске рунде. Циљ му је био да реформише глобалну пољопривредну трговину смањењем субвенција, унапређивањем приступа тржишту и суочавањем са другим праксама које врше дисторзију трговине у пољопривреди. Преговори су били усмерени ка томе да учине пољопривредну трговину поштенијом и више оријентисаном на тржиште. Уругвајска рунда је ојачала механизам решавања спорова, обезбеђујући ефикаснији и обавезујући процес за решавање трговинских спорова међу земљама-чланицама. Орган за решавање спорова (*DSB*) Светске трговинске организације постао је главна компонента функционисања организације (Cline 1995).

ДСБ је одговоран за решавање спорова између земаља-чланица у вези са тумачењем и применом СТО споразума. ДСБ се састоји од свих чланица СТО и функционише на два нивоа – Оригинални механизам решавања спорова и Апелациона тела. Његова основна функција је да надгледа поступак решавања спорова, прима извештаје од панела за решавање спорова, усваја извештаје панела и Апелационог тела и надгледа спровођење одлука и препорука. Када се спор појави, формира се панел за испитивање случаја и подноси извештај са закључцима и препорукама. Извештај панела затим се представља ДСБ-у. Апелационо тело је постојеће тело које разматра жалбе из извештаја панела. Ово тело има кључну улогу у обезбеђивању конзистентности и предвидљивости процеса решавања спорова. Уколико земља не поштује одлуке и препоруке ДСБ-а, земља која подноси жалбу може захтевати одобрење за примену контрамера. ДСБ надгледа процес постизања међусобно прихватљивог решења или одлучивања о прикладној компензацији. Процес решавања спорова дизајниран је да буде транспарентан, а сви документи повезани са спором, укључујући извештаје панела и Апелационог тела, стављају се на располагање јавности. ДСБ је играо кључну улогу у решавању трговинских спорова и одржавању система међународне трговине, заснованог на правилима у оквиру СТО. Ипак, постоје изазови, укључујући питања повезана са радом Апелационог тела, које се суочава са тешкоћама у обављању апелационих поступака. Три основна проблема су:

1) Именовање нових чланова – Апелационо тело тренутно би требало да има седам чланова, али из различитих разлога, укључујући несугласице између чланица СТО, број чланова је често испод потребног нивоа, што је утицало на његову ефикасност и способност да обрађује апеле у разумном временском року. Мандати чланова Апелационог тела трају четири године и могу се обнављати. Међутим, мандати неких чланова су истекли без достизања консензуса о њиховом обновљању или о именовању нових чланова.

2) Велики број предмета – Апелационо тело се сусреће са порастом броја предмета који чекају решење. Неспособност да се бави предметима у разумном временском року изазвала је негодовање у вези са укупном ефикасношћу механизма за решавање спорова у оквиру СТО.

3) Неусаглашеност у интерпретацији правила – постоје несугласице између чланица СТО у вези са интерпретацијом одређених правила и

процедура које регулишу рад Апелационог тела. Ово је довело до одсуства консензуса о томе како решити ове интерпретативне проблеме (WTO website 1).

Преговори у оквиру Уругвајске рунде вођени су као јединствена целина, што значи да је било неопходно постизање сагласности по свим питањима како би цела рунда била успешна. Овај приступ осигурао је да се земље чланице не могу селективно изузимати из одређених споразума. Уругвајска рунда представља значајан развој у глобалном трговинском систему, прелазећи преко традиционалног фокуса на царине како би се бавила разноврсним питањима повезаним са трговином. Постигнути споразуми током ове рунде поставили су основу за СТО, и установили правила која и данас управљају међународном трговином (WTO website 2).

Доха рунда или Развојни програм, како гласи званични назив (2001–2015)[98] покренут је у Катару. Ова рунда је имала за циљ да се разреше бриге земаља у развоју и подстакне развој кроз трговину. Доха рунда се истицала својим изричитим нагласком на бављењу развојним проблемима земаља у развоју. Преговори су имали за циљ да се обезбеди равноправнија дистрибуција предности међународне трговине, са фокусом на смањење сиромаштва и одрживи развој. Доха рунда је имала за циљ да се бави широким спектром питања, укључујући пољопривреду, услуге, индустријске царине и олакшавање трговине. Пољопривредна питања била су централна у преговорима Доха рунде. Земље у развоју настојале су да смање и уклоне субвенције за пољопривреду у развијеним земљама које стварају дисторзије трговине, а које су угрожавале конкурентност њихових извоза из сектора пољопривреде. Преговори су такође имали за циљ да побољшају приступ тржишту за пољопривредне производе из земаља у развоју. Доха рунда се бавила смањењем царина на непољопривредне производе, кроз преговоре о приступу на тржиште непољопривредних производа (познатији као *NAMA*). Циљ је био створити равноправније услове за трговину индустријским робама. Доха рунда је поново потврдила важност ГАТС и ТРИПС споразума, али се такође позабавила обезбеђивањем лекова за земље у развоју, јер је заштита интелектуалне својине која је ступила на снагу ТРИПС

[98] Доха рунда је 2018. године званично проглашена мртвом од стране „Фајненшел Тајмса". Опширније на https://www.ft.com/content/9cb1ab9e-a7e2-11e5-955c-1e1d6de94879.

споразумима онемогућавала приступ јефтиним лековима земљама у развоју. Доха рунда се сусретала са бројним изазовима, често повезаним са комплексним и различитим интересима чланица. Питања као што су пољопривредне субвенције и приступ тржишту, као и неусаглашеност о обиму преговора, допринели су закашњењима и тешкоћама у постизању консензуса. Важно је напоменути да Доха рунда представља комплексан период у историји преговора о међународној трговини. Иако су постигнути одређени конкретни споразуми у областима као што је олакшавање трговине, рунда као целина није остварила своје прокламоване циљеве и доживљава се као неуспех (WTO website 3).

Самит и пакет из Најробија (15. до 19. децембра 2015. године) је прво заседање везано за СТО у Потсахарској Африци. Пакет из Најробија се односи на скуп одлука и споразума који су произашли из Десете министарске конференције СТО. Обухвата споразуме из области:

1) Пољопривреде: један од значајних резултата Самита из Најробија била је одлука о укидању извозних субвенција за пољопривредне производе. Ова обавеза имала је за циљ изједначавање услова на међународном тржишту пољопривредних производа и одговор на жалбе земаља у развоју у вези са дисторзивним ефектима таквих субвенција у развијеним земљама. Донета је посебна одлука о пружању посебног аранжмана за памук, што је од великог значаја за Подсахарску Африку. Ова одлука одговарала је жељама земаља у развоју које производе памук, а које су дуго захтевале побољшан приступ тржишту и смањење субвенција које утичу на глобалну трговину памуком.

Такође, обезбеђен је посебан и различит третман за земље у развоју. Механизам посебне заштите (*SSM*) – пакет из Најробија уредио је питање Механизма посебне заштите за земље у развоју у сектору пољопривреде. *SSM* омогућава земљама у развоју да привремено повећају царине на одређене пољопривредне производе како би се изборили са вишковима увоза или падовима цена. Додатно, донесена је одлука о истраживању начина операционализације одредби које се односе на опште прописе, са фокусом на безбедност хране у земљама у развоју.

2) По питању услуга, постигнути су следећи договори: Одрицање од накнада за услуге најмање развијеним земљама. Пакет је укључивао одступања које омогућава предности за услуге и пружаоце услуга из најмање развијених земаља. Ово је сматрано кораком ка олакшавању

учешћа најмање развијеним земљама у глобалној трговини услугама. Засебан споразум у оквиру Пакета из Најробија обухватао је проширење Споразума о информатичкој технологији (*ITA*), што има за циљ уклањање царина на широк спектар производа информатичке технологије, промовишући трговину и технолошки развој.

Генерално гледано, Министарска конференција у Најробију и њени резултати били су значајни јер су означили први такав самит на афричком континенту. Споразуми и одлуке из овог пакета имали су за циљ да уреде одређена дуготрајна питања у међународној трговини, посебно у вези са пољопривредом и развојем. Међутим, важно је напоменути да иако је Пакет из Најробија направио напредак у одређеним областима, он није успешно закључио Доха рунду, што је остало велики изазов за СТО (WTO website 4).

Посматрано из угла трговинске размене, Подсахарска Африка нема компаративне предности. Тржиште у региону је и даље неинтегрисано (иако се побољшања дешавају) и ниско капитализовано. Такви услови на тржишту, комбиновани са лошом инфраструктуром, подижу транспортне трошкове и додатно умањују конкурентност. Радна снага јесте јефтина, али је и веома слабо квалификована. Недостатак индустрије и технолошког напретка условио је значајно мању продуктивност локалне радне снаге у односу на раднике из развијеног дела света. Технолошки напредак снижава цену примарних производа, који су основни извозни артикли Подсахарске Африке. Такође, различит ниво дохотка утиче на различите преференције становника подсахарског региона и остатка света, тако да (осим неких егзотичних производа) производи из Подсахарске Африке нису интересантни остатку света (Geda 2002, 53–56).

На позицију Подсахарске Африке у светској трговини утицао је низ екстерних шокова: (1) глобално повећање каматних стопа, (2) нафтни шокови, (3) раст извоза других земаља Глобалног југа (Бабић 2016, 61).

Први екстерни шок је глобално повећање каматних стопа у периоду од 1988. до 1990. године. То је имало двоструки негативан ефекат на државе Подсахарске Африке: значајно је отежало сервисирање спољног дуга. Још један негативан ефекат везан је за цену природних ресурса. Процењује се да подизање каматне стопе за 1% обара цену природних ресурса за 2,5% (Geda 2002, 326–327).

Нафтни шокови су такође имали негативан утицај на земље Подсахарске Африке, због чињенице да поскупљење нафте по правилу

условљава поскупљење мноштва других производа. Без обзира што су Нигерија (од 1971), Габон (од 1975) и Ангола (од 2008) чланице *OPEC*-а, не може се тврдити да су ови шокови имали позитиван утицај на подсахарски регион, јер су подсахарске земље морале да увозе мноштво других производа, укључујући и производе широке потрошње који су поскупели услед поскупљења нафте. То је представљало велики ударац на платни биланс подсахарских земаља.

Пораст извоза других земаља у развоју, почетком 1990-их, додатно је негативно утицао на сектор трговине у Подсахарској Африци. Регион Јужне Азије забележио је пораст извоза од 16% 1990. године и додатних 14% 1991. године. Пораст извоза региона у развоју сугерише на пораст понуде природних ресурса и примарних производа, што аутоматски смањује њихову цену и тиме додатно погоршава стање платног биланса подсахарских земаља (Geda 2002, 303, 325). Удео Африке у светским извозима опао је у односу на раст осталих региона. Године 1970. износио је 4,9%, у поређењу са Источном Азијом која је била на 2,3%; затим је достигао врхунац од 5,9% у 1980. години, када је Источна Азија била на 3,7%. Профил економских догађаја значајно се променио са Источном Азијом која је значајно нарасла, достижући 1990. године 8,1%, тенденцију која је настављена до 12% у 2000. години, 17,8% у 2010. години и 31,3% у 2013. години. С друге стране, Африка је постојано ишла у другом смеру, са својим уделом у светским извозима који је опао за 3% у 1990. години; 2,3% у 2000. години и 3,2% у 2013. години. У 2013. години удео Африке у прерађивачком сектору у укупној трговини робом био је 18,5%, са увозом од 62%. С друге стране, Азија је имала равномернији раст трговине са извозом од 79,5% и увозом од 59,3% (Williams 2018, 461).

3.2. Позиција Подсахарске Африке у Светској трговинској организацији

Непосредно након Другог светског рата Африка, иако је и даље била укључена у трговину, није у великој мери учествовала у стварању правила игре и та правила нису имала значајан утицај на афричке економије, осим на две апартхејдске колонијалне државе – Родезију и Јужну Африку, остале земље су биле колоније. Новонастале афричке државе у почетку нису учествовале у процесу ГАТТ-а, али су постале активни учесници у

реконструкцији и спровођењу савременог мултилатералног система, заснованог на правилима, који је испреговаран током Уругвајске рунде трговинских преговора (Williams 2018, 455–456).

Све афричке земље (осим Еритреје) или су чланице или посматрачи у СТО. Период преласка из ере ГАТТ-а у еру СТО, која је коинцидирала са крајем Хладног рата, није донео јасне користи Подсахарској Африци у целини. Напротив, Африка је изгубила. Првенствено, део светског извоза Африке смањен је од 1970-их са 5,5% у 1975. години, достижући максимум од 5,9% у 1980. години у ери ГАТТ-а, а затим падајући на 2,5% у 2002. години и остајући на отприлике 3% од тада (3,5% у 2012, 3,3% у 2013, 3% у 2014. и 3,5% у 2015. години). Нафта и даље доминира извозним профилом Африке, иако је извоз ненафтних сировина био веома заступљен у периодима 1995–1999. и 2010–2014, што је углавном било изазвано порастом цена, са реалним ценама ненафтних сировина које су се повећале за 50%, док је цена сирове нафте у просеку порасла за 4,5% током оба периода. Међутим, ове промене су настале као резултат промене цена, а не производне структуре. У истим периодима сектор услуга у Подсахарској Африци, осим транспорта је смањен (Finger 2016, 67–68).

Подсахарска Африка остаје регион са најнижим уделом полупроизвода и производа у укупном извозу (18,5% у 2013. години). Уз одређене изузетке, афричком трговином доминирају пољопривредни производи као што су шећер, памук, чај, кафа и какао, са растућом улогом нових пољопривредних грана, као што је цвећарство. Проблем је у томе што те гране имају врло низак ниво додатне вредности, тј. налазе се ниско у ланцу вредности и мало доприносе сталном расту. Мали број земаља, као што су Гана, Кенија, Мозамбик и Нигерија, извозе нискотехнолошке производе текстилне индустрије, кожу, обућу и металне производе. Земље, као што су Јужна Африка и Руанда извозе производе средњих технологија. Истраживање Економске комисије за Африку Уједињених нација (UNECA), показује да је између 1980. и 2013. године допринос прерађивачког сектора Африке у укупној економији континента несумњиво опао, са 12% на 11%, што га је оставило са најмањим уделом у односу на било коју регију у развоју (Williams 2018, 460–461).

Земље подсахарског региона сусрећу се са многобројним проблемима у оквиру чланства у СТО. Први проблем односи се на механизам одлучивања и процес жалбеног поступка у оквиру СТО. Генерално, један

од главних проблема СТО јесте начелна супротстављеност интереса развијених и неразвијених земаља света. Неразвијене земље, наиме, често бивају маргинализоване, без адекватног учешћа у расправи и одлучивању. Такође, мале неразвијене земље бивају жртве сукоба великих, као што је био случај 1997. године у спору између САД и ЕУ око банана. Процеси жалби изискују знатне трошкове, понајвише у виду путовања везаних за рад у оквиру СТО, што никако не иде у прилог сиромашним земљама. Поред тога, земље у развоју нису адекватно заступљене у СТО по географском принципу, али ни по броју и обучености службеника. Развијене земље, у складу са својим стереотипима, посматрају све неразвијене земље као један монолитни блок, пренебрегавајући тако различитости, а врло често и међусобно супротстављене интересе неразвијених земаља, јер су често неразвијене земље једне другима конкуренција (Geda 2002, 48, 50, 53).

Чланице СТО имају право да уведу реципрочне мере, или пак санкције као крајњу меру уколико би нека од земаља подигла царине или увела нецаринске баријере (Ibid., 57). Заштитни механизми и мере реципроцитета нису погодовали подсахарским земљама. Да би успешније објаснили зашто овај механизам не иде на корист подсахарским земљама, послужићемо се хипотетичким примером трговинске размене између Обале Слоноваче и Француске. Главни извозни производ Обале Слоноваче је какао, док Обала Слоноваче из Француске увози аутомобиле и бродску опрему. Ако би Француска изненада повећала намете на увоз какаа из Обале Слоноваче по правилима СТО, Обала Слоноваче имала би право да предузме реципрочне мере. Међутим, таквим потезом Обала Слоноваче би само отежала својим грађанима набавку квалитетних аутомобила, а својим предузетницима набавку бродске опреме. Француска би пак лако подмирила потребе за какаом код неке друге земље региона, нпр. Гане. Идентична ситуација важи и за случај увођења санкција. Евентуалне санкције Обале Слоноваче према Француској биле би контрапродуктивне (заправо немогуће јер је Обала Слоноваче под снажним утицајем Француске), јер не би шкодиле Француској чији је главни фокус тржиште ЕУ; док би Обала Слоноваче изгубила другог по величини увозника.[99]

[99] Подаци доступни на сајту специјализованом за међународну трговину: http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/civ/.

Други проблем са којим се земље Подсахарске Африке сусрећу у оквиру СТО јесте заштита патената и интелектуалне својине. На први поглед нема ничег лошег у томе да сви заштите своја ауторска права. Међутим, проблем Подсахарске Африке није везан за крађу ауторских права или некакво плагијаторство, већ за фармацеутску индустрију. Након Уругвајске рунде преговора пооштрена су правила за извоз генеричких лекова у афричке земље, тако што је продужено време важења патената. Самим тим, ефикасни а јефтини лекови остали су недоступни подсахарским земљама (Mshomba 2009, 127–129).

Трећи проблем између земаља Подсахарске Африке и СТО јесу преговори о пољопривреди за време рунде у Дохи. Пољопривреда је најважнија грана Подсахарске економије, зато што у просеку пољопривреда у подсахарском региону чини 16% БДП-а и 21% извоза. Афричке земље су од стицања независности настојале да повећају своју пољопривредну производњу како би обезбедиле самодовољност у производњи хране. Ипак, само су Мали и Нигер својевремено успели у томе, док су Уганда и Руанда биле на граници самодовољности. Замбија и Танзанија, од периода спровођења структурног прилагођавања, више не спадају у самодовољне земље. Разлог неуспеха пољопривредне политике подсахарских земаља, поред структурног прилагођавања, можемо тражити у ниским откупним ценама за фармере и кашњењу исплате чак и веома ниских субвенција. Услед тога, развио се шверц пољопривредним производима (Ibid., 149–150).

Доха рунда имала је за циљ либерализацију сектора пољопривреде и укидање домаћих субвенција. Овакав захтев представља израз лицемерја развијених земаља, с обзиром на то да ЕУ и САД имају највише субвенције на свету у сектору пољопривреде. Иако је тржиште након Доха рунде било отворено за производе из Подсахарске Африке, пољопривредници из региона (премда најјефтинија радна снага на свету) нису успели да буду конкурентни европским пољопривредницима због високих субвенција ЕУ. ЕУ на још један начин отежава развој пољопривреде у подсахарском региону: како би смањила трошкове складиштења ЕУ вишкове пољопривредних производа пласира у Подсахарску Африку. Већа понуда обара цену пољопривредних производа у региону Подсахарске Африке и дестимулише производњу

(Ibid., 163). Ова отворена питања из Доха рунде од круцијалног су значаја за постизање жељеног економског развојног ефекта за Африку.

Како би се лакше суочили са овим проблемима оформљена је афричка група у СТО. Она представља савез афричких чланица, које сарађују и координишу своје позиције по различитим питањима у вези са трговином у оквиру СТО. Африка, као разнолик континент са различитим економским структурама и нивоима развоја, представља блок у СТО који се суочава са највише изазова. Афричка група представља платформу за ове земље – да заједно заступају своје заједничке проблеме и интересе. Један од примарних циљева ове групе је да промовише интересе економског развоја својих чланица у СТО. Ово укључује питања повезана са приступом тржишту, пољопривредним субвенцијама и изградњом трговинских капацитета за афричке земље. Група заступа диференциран и посебан третман за земље у развоју у оквиру СТО. Ово препознаје јединствене изазове са којима се сусрећу економије у развоју и има за циљ да им пружи флексибилност и подршку у спровођењу трговинских мера. С обзиром на значај пољопривреде за многе афричке економије, афричка група често фокусира своје активности на питања повезана са трговином пољопривредних производа, укључујући проблеме субвенција у развијеним земљама, приступ тржишту пољопривредних производа и безбедности хране. Група се такође бави питањима повезаним са трговином услугама и индустријским производима, тежећи да осигура да се интереси афричких земаља узимају у обзир у преговорима у овим областима. Унутар групе се наглашава јединство и координација у приступу преговорима у СТО. Представљајући уједињен фронт, афричке земље теже да појачају свој утицај и боље заступају своје заједничке бриге у трговинским преговорима. Ова група игра кључну улогу у обликовању заједничког става афричких земаља у СТО, обезбеђујући да заједнички интереси и приоритети континента буду разматрани у глобалној трговинској агенди. Активности групе доприносе општем циљу усмереном на поспешивање фер и инклузивног међународног трговинског система.

Исход разговора у Најробију је донекле умирио афричке земље, пошто је укинуо субвенције за извоз пољопривредних производа развијених земаља и испунио изузећа за услуге за земље у развоју. Међутим, није се бавио суштином Доха развојне агенде што је Африка

тражила. Овај самит указује на растућу важност ојачавања преговарачког капацитета Африке, њеног утицаја и учешћа у СТО, укључујући формирање ДСБ. До данас, Африка није активан регионални учесник у поступку решавања спорова СТО, тј. афричке земље нису учеснице ДСБ (Williams 2018, 459).

Земље Африке и друге земље у развоју изразиле су забринутост у вези с тим да неће бити могућности за преговоре у вези увођења протекционистичких мера за индустрије у зачетку. Представници многих земаља желе да се ова могућност призна у свим преговорима СТО-а о приступу непољопривредним тржиштима, укључујући и преговоре о секторима и еколошким добрима. Још једно битно подручје, које афричке владе треба да размотре у преговорима о приступу непољопривредним тржиштима, јесте могућност увођења извозних такси на сировине. Извозне таксе представљају основни алат за стварање додатне зараде за домаће економије, што такође стимулише економски и друштвени развој. Стога је у интересу многих афричких земаља да пониште забрану на извозне таксе на сировине у оквиру споразума о слободној трговини и заштите њихове употребе у СТО (Ibid., 464).

> „С обзиром на све наведено, либерализација економије земаља Подсахарске Африке, на којој су инсистирале развијене земље колективног запада, представља економски злочин без преседана. Они који су свој развој постигли кроз протекционизам, а кроз колонијализам онемогућили развој подсахарског региона, захтевали су укидање протекционистичких мера независних афричких држава, правдајући се тобож једнаким условима за све. Међутим, ти једнаки услови нису много значили земљама Подсахарске Африке. Очекивати од Африканаца да буду конкурентни у тржишној утакмици са Европљанима и Американцима, исто је као очекивати да би десетогодишње дете могло у рингу победити професионалног боксера, само зато што су услови једнаки“ (Бабић 2016, 64).

4. Међународни кривични суд

Идеја о стварању Међународног кривичног суда, који би процесуирао злочине на глобалном нивоу присутна је још од средњег века. Прво међународно суђење одиграло се 1268. године у Напуљу, где је војвода од Швабије, Конрад фон Хохенштауфен, осуђен за непоштовање обичаја ратовања. Даља еволуција међународног кривичног судства догодила се 1840. године. када је више од двадесет земаља широм света (укључујући све велике силе тог доба) потписало законе против трговине робљем. Завршетак Нирнбершког процеса покренуо је идеју унутар УН о стварању сталних међународних судова. Последња деценија XX века донела је следећу фазу развоја међународних судова; формирани су специјални *ad hoc* трибунали за Југославију, Руанду и Сијера Леоне. Међународни кривични суд *(ICC)*,[100] успостављен је 2002. године као резултат Римског статута потписаног јула 1998. МКС представља сталну институцију која процесуира ратне злочине, злочине против човечности и геноцид (Slootmans 2015, 1).

4.1. Однос Међународног кривичног суда и земаља Подсарске Африке

У другој половини деведесетих афричке државе су играле значајну улогу у формирању МКС-а; Африканци су под утиском своје колонијалне прошлости веровали да је један такав међународни суд неопходан да санкционише све евентуалне будуће неправде на међународном плану. Тридесет четири државе Африке су потписнице Римског статута, којим се оснива МКС. Заступљеност Африканаца у судским структурама није безначајна: Фатоу Бенсуда *(Fatou Bensouda)* је до 2021. године била главни тужилац суда, четири од 18 судија долази из Африке (Ibid., 2).

[100] У даљем тексту општа међународна скраћеница за Међународни кривични суд ICC (*International Criminal Court*) биће замењена српском: МКС.

Ипак, поставља се питање кредибилитета Фатоу Бенсуде, с обзиром на то да је била саветник гамбијског диктатора Јаја Џамеа.

Односи Африке и МКС-а убрзо су почели да се погоршавају. Први проблем односи се на перцепцију селективности у избору случајева од стране МКС тужилаца, која је несразмерно усмерена на Африку. Према најсвежијим подацима, МКС има 31 активан случај. Сви ови случајеви односе се на афричке земље (26 на Подсахарску Африку и 5 на Магреб), све особе које су до сада обухваћене оптужницама МКС-а су Африканци (ICC website). Стога се тврди да је МКС западни инструмент, дизајниран за потчињавање афричких лидера и промовисање империјалистичке агенде. Други пак тврде да тужилац има ограничена истражна овлашћења по питању територије,[101] у циљу да избегне суочавање с великим силама он налази „лаку мету" у афричком континенту. Суд бива оптуживан да затвара очи пред злочинима у другим деловима света, као што су Палестина, Шри Ланка и Сирија, чиме се Африканци чине дежурним кривцима (Kuwali 2018, 371). Таква, селективна правда навела је бившег председника АУ и премијера Етиопије Хаилемаријама Десалења, да изјави да је МКС прешао са борбе против некажњивости у „лов на расу" (Xinhua, 27 May 2013). Негативан став према МКС у Африци је погоршан недовољним напорима суда да разјасни своје разлоге за фокусирање на афричке случајеве, а не на ситуације које се чине једнако интересантне за процесуирање на другим местима. Претходни главни тужилац МКС (2003–2012) Луис Морено Окампо (*Luis Moreno Ocampo*), оптужен је за егзибиционизам и предрасуде према Африци. Он је погоршао оптужбе против себе лошом комуникацијом са афричким лидерима о својој стратегији процесуирања злочина, што је довело до закључка АУ да МКС дели „личну правду Окампа" на континенту (Kuwali 2018, 387).

Професор Махмуд Мамдани (*Mahmood Mamdani*) из Уганде тврди да је МКС инструмент путем којег ЕУ и европски НВО сектор покушавају да успоставе нову еру у области хуманитарног права, проглашавајући себе одговорним за заштиту рањивих група. Мамдани повлачи паралелу са колонијалном епохом, наводећи да су исте те земље, под изговором одговорности да цивилизују Африку, заправо вршиле колонизацију и

[101] Суочава се са геополитичким притисцима да не врши истраге у регионима где су НАТО трупе интервенисале.

експлоатацију (Mamdani 2008). Његову тврдњу може да потврди и изјава Робина Кука (*Robin Cook*), бившег британског министра спољних послова: „МКС није суд који успостављамо да приведе правди премијера Велике Британије или председника САД“ (Hoile 2014, 11). Друга критика на рачун МКС-а истиче да је јавна расправа приликом усвајања Римског статута била веома ригидна, функционишући по принципу „узми или остави.“ Такође, изненађујућа је активна улога НВО сектора у целом процесу. Праг неопходан за одобравање МКС-а постављен је изузетно ниско; споразум је ратификовало тек 60 од 189 чланица УН; за суд који претендује да има универзалну јурисдикцију то је веома мало. Додатно, како би се одобровољиле САД, начињен је низ уступака али није вредело – САД су се ипак повукле из споразума, а лоша решења су у споразуму остала (Davenport 2003, 19). Нису само САД проблем. Легитимност МКС-а је под знаком питања, с обзиром на то да га три од пет сталних чланица СБ УН не подржава (САД, Кина и Русија). МКС не признају ни Индија, Индонезија и Пакистан, стога је веома чудно што МКС претендује на глобалну јурисдикцију када га не признаје више од 70% популације (Hoile 2014, 21–22).

Трећа критика односи се на избор случајева од стране МКС тужитеља, који теже потврђивању идеје „правде победника“. Тако је било у политичкој ситуацији у Обали Слоноваче, где је поражени кандидат за председника и бивши председник Лоран Гбагбо био у притвору Суда, док је победник на националним изборима 2010. године, који су се насилно окончали, Аласан Уатара остао слободан, иако су и његови борци учествовали у извршењу злочина. Слично, у Уганди, ДР Конгу, Централноафричкој Републици тужилац се фокусирао на наводне злочине од стране побуњеничких бораца, а искључујући она која су наводно извршиле владине трупе. Такође, у Кенији су за изборне нереде оптужени Кенијата и Руто док Одинга није, а објективно су учествовали сви (Kuwali 2018, 373).

Четврти проблем је што МКС политизује правду, практикује двоструке стандарде и негативно утиче на мировне процесе. У Уганди, МКС изазива повећање и продужење насиља и додатно угрожава рањиве групе становништва. Многе паравојне формације одбијају да се предају зато што се плаше оптужница. Присуство Трибунала изазива појаву бројних злочина из освете, над онима који са њим сарађују. Нејасна политика одобравања

амнестије омета мировни процес. Приликом доделе амнестије прибегавало се бланко доделама амнестија целим групама, што је изазивало негодовање јавности јер су конкретни злочини појединаца остајали некажњени. С друге стране, Трибунал је понекад тврдоглаво одбијао да додели амнестију, што представља грешку јер су војници у многим случајевима били деца присиљена да учествују у сукобима. Објављивање делова истрага док ратни сукоби трају нарушавало је крхка примирја (Allen 2006, 96–97). Док сукоби трају логика налаже да је неопходно учинити све да се они што пре смире. Пребрза криминализација актера најчешће продужава сукоб због страха од хапшења. Баш на овај начин МКС је пореметио и мировни процес у Судану. Подизање оптужнице против Ал Башира отежало је мировни процес, пруживши ветар у леђа побуњеницима који нису желели да преговарају са председником који је оптужен за геноцид[102] (Бабић 2017, 590–591).

[102] Вишегодишње напетости у Судану ескалирале су 2003. године када су две побуњеничке групе (Слободарски покрет – СЛМ и Покрет за правду и једнакост – ЈЕМ) напале владине снаге и аеродром Ел Фашер. Убрзо потом, војска и полиција, заједно за паравојном милицијом „Џанџавид“ (*Janjaweed*), покренули су контраофанзиву. Према извештају „Амнести интернационала“ само у 2003. побијено је више од 90.000 људи, док је поврх тога 200.000 умрло од болести и глади. Расељено је 2,3 милиона људи (Amnesty International 2008). Савет безбедности УН донео је Резолуцију 1564 којом се успоставља Комисија за истрагу о кршењу међународног хуманитарног права у Дарфуру. Комисија је утврдила да су владине снаге, Џанџавид милиција и побуњеничке групе (дакле све стране у сукобу) починиле убиства цивила, мучења, киднаповања, протеривања, паљења села и силовања. Међутим, комисија је закључила да у Дарфуру није почињен геноцид (Secretary General Report 2004). МКС је подигао оптужнице против многих званичника суданске владе и председника државе Ал Башира, за злочине против човечности и за геноцид. Сама оптужница за геноцид против Ал Башира је контроверзна по много чему. Најпре је претресно веће МКС-а, већином од 2:1, установило да нема основа за кривично дело геноцида, јер нема доказа да су етничке групе Фур, Масалит и Загава убијане због своје етничке, верске и националне припадности. Наиме, све поменуте етничке групе су (антроплошки посматрано) готово идентичне, суданске су националности и исповедају ислам. Ипак, апелационо веће је сматрало да такво тумачење није исправно, те на тај начин практично уважило издвојено мишљење судије Аните Усака (*Anita Usacka*). Судија Усака је ове три етничке групе, које су до тада третиране као различите (Фур, Масалит и Загава), посматрала као једну јединствену етничку групу – афричку (негроидну). У светлу овог новог тумачења, Ал Башир је оптужен као индиректни починилац геноцида и издат је нови налог за његово хапшење (Babić 2017, 596–599).

Пети проблем је дислокација процеса у Хаг. Феномен дислокације ствара осећај „далеко од очију, далеко од срца“. Поставља се питање да ли то може одвратити потенцијалне извршиоце у Африци од извршења злочина, или ствара осећај некажњивости.

Шести проблем односи се на брзину и кредибилитет МКС у Африци. Питање је да ли МКС може истражити и процесуирати извршиоце злочина, или је само политички алат Савета безбедности Уједињених нација (Kuwali 2018, 374). Међутим, МКС је оформљен независно од УН и не може да се позива на ауторитет УН, пошто му тај ауторитет ни не може бити додељен. Заправо, ауторитет УН може бити делегиран само међусобним договорима држава чланица УН, или органима УН. МКС не спада ни у једну од ових категорија (Ibid.). Друга могућност јесте да УН обавежу Судан на поштовање Римског статута. Међутим, ни то није могуће пошто је Римски статут усвајан одвојено од УН, а њихови међусобни уговорни односи регулисани су тако да је МКС независан од УН. Стога, не постоје услови под којима СБ УН може да делегира свој ауторитет МКС-у. Суштински, када је МКС већ инсистирао да буде независан од УН, не може накнадно да се позива на ауторитет УН „по потреби“. Да би ствари биле јасније, неопходно је имати у виду кључну разлику између МКС и *ad hoc* трибунала за Југославију и Руанду. Ова два трибунала успостављена су резолуцијама СБ УН, те услед тога имају право да се позивају на поглавље VII повеље УН (Slootmans 2015, 39). Позивајући се на Резолуцију СБ УН 1593, МКС сматра да има надлежност над Ал Баширом, без обзира на то што Судан није потписник Римског статута. Та резолуција донета је у складу са поглављем VII повеље УН, и тиме су УН наложиле свим државама чланицама УН да сарађују са МКС по питању случаја у Дарфуру (SC RES 1593/2005 31 March 2005). Да би Резолуција 1593 била обавезујућа за Судан, морао би бити испуњен барем један од три услова: први, да СБ УН делегира свој ауторитет на МКС; други, да поглавље VII повеље УН може да обавезује Судан да поштује Римски статут; и трећи, да је СБ УН експлицитно уклонио дипломатски имунитет Ал Баширу, док је био председник Судана (Slootmans 2015, 32). С обзиром на то да СБ УН није то урадио, нема основа по ком би он био изручен МКС-у по основу резолуције 1593 СБ УН. Иако је тужилац непрестано позивао афричке државе да сарађују и ухапсе Ал Башира, сâм Римски статут у члану 98(1) каже да МКС не може инсистирати на сарадњи држава потписница, уколико је та сарадња

противна међународном праву по питању дипломатског имунитета (Римски статут, члан 98, став 1). Питања о кредибилитету МКС-а трајаће све док неке од најмоћнијих земаља на свету стоје ван његове јурисдикције. Са тачке гледишта жртава и њихових породица, ако се перцепција МКС-а као пиона у игри великих сила настави, његов кредибилитет ће опадати, подршка Африке овом суду ће опадати, а сарадња афричких држава ће изостајати (Mamdani 2013, 25).

Седми проблем је питање имунитета, што у великој мери утиче на однос МКС-а са афричким државама. Члан 27. Римског статута предвиђа да ни имунитет шефа државе ни положај одређеног лица не може спречити МКС да врши своју јурисдикцију. Једно тумачење члана 27. Римског статута представља одступање од обичајног међународног права о имунитету шефова држава и влада, које предвиђа да шеф државе заиста има имунитет, укључујући личну неповредивост, посебну заштиту свог достојанства, имунитет од кривичне и прекршајне јурисдикције, и имунитет од хапшења и кривичног гоњења у страној држави по питању свих злочина, укључујући и међународне злочине. Ипак, члан 98. Римског статута у противречности је са чланом 27, наводећи да МКС не може захтевати сарадњу или изручење осумњиченог од стране државе, ако би то захтевало да држава поступа у супротности са својим обавезама по међународном праву. САД су искористиле ову одредбу члана 98. усмеравањем билатералних споразума са неколико држава које су потписници Римског статута, како би те државе изричито отказале своје право да гоне или изручују америчке грађане МКС-у (Kuwali 2018, 383).

У јануару 2017. године, Савет председника и премијера држава чланице Афричке уније прихватио је стратегију која позива на заједничко повлачење из МКС-а, претходно су то учиниле три афричке земље – Бурунди, Кенија и Јужна Африка. Раније, 2014. године, лидери АУ су прихватили додатну одредбу, названу члан 46А бис Протокола о успостављању и статуту Афричког суда правде и људских права (*The African Court of Justice and Human Rights – ACJHR*), како би направили отклон од перцепције МКС-а, као суда специјализованог за Африку. Протокол о изменама који садржи члан 46а бис штити афричке лидере и службенике владиних органа, који су обухваћени оптужбама за извршење тешких кршења људских права, од кривичног гоњења пред предложеним Афричким судом. Клаузула о имунитету изазива сумње у вези с

потенцијалном ефикасношћу континенталног суда и његовим ангажовањем на окончању некажњивости и обезбеђењу правде за жртве злочина на континенту. АУ је оправдала усвајање одредбе о имунитету према члану 46А бис као „компромис" постигнут да омогући да државни званичници у потпуности обављају своје одговорности током мандата.[103] Такође, у подршци одредби о имунитету, аргумент је да гарантовање имунитета лидерима и високим званичницима може подстаћи већу сарадњу између афричких држава и Афричког суда, чиме би се осигурало поштовање његових одлука. Други указују на то да члан 46А бис настоји исправити став у међународном праву према коме шефови држава и највиши државни званици имају функционални имунитет за дела почињена током мандата. Ови кораци су додатно закомпликовали однос МКС-а са већином афричких лидера. Из перспективе три поменуте државе, постоји потреба за приближавањем ставова како би се избегао потпуни прекид односа са МКС-ом и наставила заједничка борба свих страна против злочина који остају некажњени (Kuwali 2018, 371, 375–376).

АУ је с правом забринута због тога што МКС интервенише само у Африци, иако су се слични масовни злочини догађали и на другим континентима. Бивши председник АУ комисије Жан Пинг (*Jean Ping*) описао је став АУ на следећи начин: „[Ми] подржавамо борбу против некажњивости; не можемо дозволити злочинцима да прођу без казне. Али ми кажемо да мир и правда не би требало да се сударају, да потреба за правдом не би требало да надмаши потребу за миром" (RNW 4.2.2011). У вези са случајем ал-Башира, Махмуд Мамдани је вешто анализирао напетост између МКС-а и афричких лидера: „Више од невиности или кривице председника Судана, важнији је однос између права и политике. Политизација МКС поставља шире питање, једну од највећих брига афричким владама и њеним народима" (Mamdani 2008). Према Вилијаму Шабасу, срж проблема није опседнутост МКС-а Африком, већ његова промена од независности приказане у формативним стадијумима ка зависности од Савета безбедности УН и великих сила (САД, Француске

[103] Важно је напоменути да, према међународном праву, бивши шефови државе немају имунитет када је у питању одговорност за тешке злочине, укључујући геноцид, ратне злочине и злочине против човечности. Такође, афрички лидери који изврше злочине би требало да имају у виду да за њих ван континента још увек не постоји имунитет (Kuwali 2018, 376).

и Немачке) (Schabas 2013). Иако је независан суд, МКС је све више сам себе повезивао са Саветом безбедности УН на штету држава потписница Римског статута (Kuwali 2018, 385).

4.2. Финансирање МКС-а и његове везе са спољном политиком ЕУ

Како бисмо размотрили кредибилитет и независност МКС-а, морамо узети у обзир и његово финансирање. Суд се финансира доприносима држава потписница. Максимум који једна чланица може да приложи износи 22% од укупног буџета суда. Ипак, земље ЕУ комбиновано сваке године у просеку финансирају буџет Суда у износу од 57,7% укупних буџетских средстава. Највећи финансијери су Немачка, Велика Британија, Италија, Француска, Шпанија. Симптоматично је то што је МКС отворен за финансирање од стране мултинационалних компанија, других организација и појединаца; Суд чак отворено позива заинтересоване да „улажу у Трибунал“ (Hoile 2014, 17). Озбиљнији проблем представља то што ЕУ додатно финансира МКС тако што донира новац НВО сектору, који промовише и лобира у корист МКС-а; на првом месту ради се о организацијама *ICCNOW* и *CICC*. Постоје процене да се на овакве активности потроши додатних 40 милиона евра, мимо редовног финансирања (Kremerer 2004). ЕУ финансирање ових организација обавља путем механизама Европског института за људска права и демократију – *EIHDR*. Програми промоције МКС-а, које спроводе ове НВО, по правилу увек таргетирају младе, талентоване људе који још увек немају чврсто изграђење ставове и чији се начин размишљања може лако обликовати.

Бивши главни тужилац Окампо неколико пута поносно је говорио о успешном економском пословању суда. Од оснивања, МКС је потрошио око пола милијарде евра за само девет окончаних судских процеса – додуше 5 од 9 пресуда су за непоштовање суда – тако да тешко можемо рећи да је МКС ефективан и економичан; при томе МКС остаје веома нетранспарентан по питању алокације финансијских ресурса. На основу изнесених чињеница, логично је посумњати у непристрасност суда, с обзиром на његово финансирање од стране ЕУ и НВО субјеката. Ови субјекти су заправо „инвестиори“ са својим интересима, који не морају бити у складу са објективношћу и правичношћу коју би суд наводно

требало да заступа. Да ли је могуће са апсолутном сигурношћу тврдити да ти инвеститори нису и неће утицати на судске одлуке како би своју инвестицију учинили профитабилном, било да се ради о економској, геополитичкој или некој другој још апстрактнијој врсти добити?

Присне везе МКС-а и НВО критиковао је чак и *Human Rights Watch,* наводећи да то није адекватан начин финансирања, те да оно мора бити решено на институционалном нивоу (HRW 2008). Вилијам Шабас сведочи како главну реч на конференцијама око МКС увек води мрежа НВО (Schabas 2001, 15). Ипак, од самог финансирања проблематичнија је чињеница да МКС користи мрежу партнерских НВО за предистражне радње и прикупљање података. Зашто је то проблематично? Типична НВО најчешће има само један циљ у својој агенди, што доводи до развијања синдрома „тунелског вида" приликом доношења закључака: НВО имају свој зацртани циљ и најефикаснији могући пут да до тог циља дођу. Позиве на објективно сагледавање чињеница и уважавање аргумената друге стране, НВО не доживљавају као интелектуални и етички изазов с којим се неопходно суочити, већ као препреку на путу до циља коју би требало што брже уклонити! Иако номинално непрофитне, НВО су *de facto* интересне групе које су спремне да жртвују комплетан вредносни систем, како би обезбедиле финансирање за своје пројекте. НВО се перманентно налазе у стању моралног хазарда, јер утичу на међународне процесе, а за разлику од суверених држава оне не сносе никакву одговорност и не подлежу никаквој врсти контроле, нити регулативе. Такође, НВО су до танчина савладале „медијске игре", које се догађају сваки пут када је актуелан неки међународни проблем, знајући на који начин да привуку или пак одвуку медијску пажњу од конкретне појаве, ради остваривања свог циља. То их чини веома опасним актером када је у питању међународно преговарање и област међународних односа уопште (Hoile 2014, 85–87).

Занимљиво је напоменути како се МКС суочава са жестоком критиком од стране локалног (афричког) НВО сектора; међутим, прозападни НВО сектор сваку критику на рачун Суда дочекује унапред спремљеном заменом теза да се критиковањем суда заправо окрећу леђа правди и по други пут убијају жртве. Званичници западних земаља – иначе заштитници и промотери НВО сектора као једног од стубова демократије

– сада оштро критикују афричке НВО, вршећи притисак да се престане са критикама на рачун МКС.

Афричке земље су јединствене у ставу да је МКС европски пројекат, продужена рука спољне политике ЕУ, док је ЕУ опет највећи заговорник и бранилац суда. ЕУ је клаузулу о прихватању МКС-а уврстила у све своје партнерске споразуме са другим земљама. Поводом прославе десет година од усвајања Римског статута, ЕУ је издала декларацију у којој се јасно каже: „ЕУ ће наставити да користи сва доступна средства да промовише МКС и његове правне тековине и уврстиће достигнућа МКС у своју политику превенције конфликта, правде, слободе и безбедности (Ibid., 41).

У јуну 2000. године Европска унија потписала је Котоу споразум са земљама Африке и Латинске Америке. Међутим, мало позната чињеница јесте да су трговинске олакшице у Котоу споразуму биле условљене прихватањем Римског статута и МКС-а (Ibid., 39). То доводи у питање тврдње заговорника суда да је легитимитет и подршка овог суда базирана на добровољној основи. Афричке земље су биле латенто уцењене да подрже формирање таквог суда, и у тренутку потписивања нису очекивале да ће се он бавити искључиво процесуирањем Африканаца. Додуше, у јануару 2017. године МКС је отворио истрагу о могућим злочинима на територији Грузије, у периоду од јула до октобра 2008. у сукобима руских, грузијских и снага Јужне Осетије (ICC website/Georgia). Међутим, сви оптужени пред МКС-ом и даље су Африканци. Истрага у Грузији покренута је 11 година након догађаја који су предмет истраге, у тренутку свеопште русофобије на западној хемисфери, тако да се и ова истрага може посматрати као потенцијално средство притиска на Русију, за који Русија не хаје много.

МКС настоји да баштини традицију суда из Нирнберга. Међутим, МКС константно одбија да разматра питање злочина агресије. Суд из Нирнберга је пак управо тај злочин окарактерисао као један од најопаснијих по човечанство. Иако је по Римском статуту МКС надлежан и за злочин агресије,[104] примена надлежности над овим злочином се изнова одгађа због наводног нејасног дефинисања злочина агресије. Последњи рок за отпочињање надлежности за злочин агресије нејасно је

[104] Римски статут члан 5, став 1, тачка д.

дефинисан за период након 2017. (Hoile 2014, 144–145). Изненађује и одсуство жеље од стране НВО сектора да реши проблем у вези злочина агресије, те на тај начин комплетира овлашћења суда, што би олакшало промоцију. Узрок одбијања надлежности за злочин агресије заправо су двоструки стандарди, јер би у том случају могли бити процесуирани званичници и официри Велике Британије и Француске због операција у Ираку и Либији.

Када говоримо о дуплим стандардима МКС-а, неопходно је размотрити и понашање Велике Британије и Француске (једине две сталне чланице СБ УН које признају МКС), које на све начине константно врше притисак на земље Африке да признају и сарађују са МКС-ом. С друге стране, вршен је снажан притисак на Палестину да не постане потписница МКС-а[105] због евентуалних истрага против Израела, које би у том случају могле уследити (BBC News June 2017). Оваква ситуација је додатни аргумент тврдњи да је МКС политички суд.

[105] Палестина је постала чланица МКС-а 2015. године, Израел, с друге стране, није и не жели да ратификује споразум.

5. Уједињене нације

Разматрати деловање Уједињених нација је веома сложен задатак због мноштва огранака и агенција ове организације. Само неке од њих су: УНИЦЕФ (Фонд Уједињених нација за децу); УНДП (Програм Уједињених нација за развој); СЗО (Светска здравствена организација); УНЕП (Програм Уједињених нација за околину); УНХЦР (Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице); УНАИДС (Програм Уједињених нација за борбу против ХИВ/АИДС), УНЕЦА (Економска комисија УН за Африку), УН хабитат (Програм Уједињених нација за насеља); ФАО (Организација УН за храну и пољопривреду). Све ове агенције, као и многе друге, делују на простору Подсахарске Африке. О деловању сваке од њих могло би се написати неколико научних радова, што доводи до закључка да би за целокупну анализу деловања УН у Подсахарској Африци била неопходна засебна монографија. Овом приликом ће анализа бити ограничена на општи положај региона у УН, као и на оно по чему су УН најпрепознатљивије у овом региону – мировним операцијама.

5.1. Положај афричких земаља у оквиру УН

Када су афричке државе приступиле УН, придружиле су се организацији у којој нису биле чланице при њеном настајању, јер су само четири земље учествовале у иницијалном формирању УН 1945. године. То су биле Етиопија, Египат, Либерија и Јужноафричка Република. Једна за другом, афричке државе придруживале су се УН; Судан се придружио 1956. године; Гана 1957. године; а Сијера Леоне 1961. године. Постоје два кључна мотива за придруживање афричких земаља УН. Прво, веровало се да ће УН бити у могућности да заштите њихов суверенитет након дугогодишње колонизације; и друго, владе афричких држава виделе су УН као инструмент путем којег могу да координишу своје међународне односе с другим министарствима иностраних послова, с обзиром на одсуство афричких амбасада на међународном нивоу (Jonah 2018, 359–360). Дипломатске активности у оквиру УН омогућавају уштеду афричким

земљама које могу да искористе велику концентрацију дипломата на једном месту и тако избегну, понекад, скупа дипломатска путовања.

Африканци су имали три главна циља у оквиру УН: окончање колонијализма, окончање апартхејда и расистичке праксе, и окончање глобалне економске доминације земаља Глобалног севера, тј. запада. Афричке државе су такође биле веште у проширивању начина извршавања Члана 73(е) Повеље УН, који је захтевао од колонијалних снага, пре свега Велике Британије, Француске и Португала, да достављају УН-у сваку информацију која се односи на њихове зависне територије. Ови догађаји, као и подршка Совјетског Савеза и социјалистичких земаља, довели су до тога да афричке државе развију принцип једнаких права, као и права на самоопредељење. Главни допринос био је израда Резолуције 1514 Генералне скупштине УН-а, у децембру 1960. године, подржане од стране совјетског премијера Никите Хрушчова, и стављање на снагу Декларације о давању независности колонијалним земљама и народима (Ibid., 361). Примарни циљ ове резолуције био је да пружи подршку и подстицај процесу деколонизације, односно ослобађању колонијалних територија и њихових становника. Резолуција 1514 изричито наглашава принцип самоопредељења, што значи право народа на избор свог политичког статуса без спољних мешања. Она подсећа на неопходност уклањања свих форми колонијализма и признања равноправности свих нација. Кроз призму резолуције 1514, УН су постале значајан актер у процесу деколонизације, што је довело до стварања нових независних држава широм света. Ова резолуција играла је битну улогу у стварању свести о потреби за унапређењем права народа на самоопредељење и сопствени политички пут.

Што се тиче суочавања са проблемом расизма, требало би имати на уму да су током Хладног рата нове афричке државе биле живо врбоване од стране обе суперсиле. Африка се такође тесно ослањала на сарадњу са Индијом, пошто је Индија била прва земља која се бавила питањем расизма и апартхејда у Генералној скупштини УН. Индија је, такође, успела да одоли притиску који извршавају западне снаге, тврдећи да питање расизма не припада дебатама и разговорима у УН. Афричке државе су добиле веома јаку подршку земаља Латинске Америке и Азије, као и комунистичког блока. Африка је сарађивала са Азијом и Латинском Америком, проширујући на тај начин свој утицај у оквиру УН. Афричке државе успеле су да оснују јак комитет за деколонизацију 1962. године.

Овај орган је такође дозволио да се развију још три комитета у Генералној скупштини: Специјални комитет за Југозападну Африку, Специјални комитет за португалске територије и Комитет за информације пренете по члану 73(е). Осим тога, афричке државе су успеле да оснују још неколико кључних комитета – Специјални комитет против апартхејда 1962. године и Савет за Намибију 1967. Ова два тела довела су практично до краја јачања апартхејдских власти Јужноафричке Републике над Југозападном Африком и надгледала су независност Намибије 1990. године. Такође, дошло је до краја владавине апартхејда у Родезији и самој Јужној Африци (Ibid., 361–362).

У току 1970-их и 1980-их година Африка је била у повољном положају у УН, имајући у виду да су се две светске суперсиле такмичиле за пријатељство афричких држава. Тај положај се такође потврђивао кроз борбу за елиминисање расизма и остваривање независности колонизованих народа на континенту. Поред тога, континент се убрзано придруживао несврстаним земљама и другим земљама у развоју. Ништа није могло бити прихваћено на Генералној скупштини УН у вези са Африком, без сагласности афричких земаља. Унапређујући економски дијалог на континенту, Африка је такође усмеравала своје интересе ка Латинској Америци, која је била од кључног значаја за помагање у оснивању и обликовању тела УН – Економске комисије за Африку (*UNECA*) 1958. године. За време трајања Хладног рата афричке државе успеле су да постигну главне циљеве. Деколонизација је приведена крају, успели су да сломе кичму апартхејдског режима у Јужној Африци, као и да издејствују повлачење страних трупа са континента.[106] Афричке државе показале су велику дипломатску флексибилност када су прихватиле настојање Сједињених Америчких Држава да кубански војници буду повучени из Анголе пре независности Намибије (Ibid., 363–364).

Након Хладног рата афричке државе су, углавном, биле препуштене саме себи. Класична илустрација ове тврдње био је дебакл у Сомалији након свргавања председника Сиада Бареа и избијања крвавог грађанског рата у Сомалији. Западне земље које су напустиле Сомалију и окренуле јој леђа, биле су уместо тога веома укључене у суочавање с последицама распада Југославије. Када је Бутрос Бутрос-Гали постао генерални

[106] Мисли се, пре свега, на кубанске трупе које су учествовале у кубанском грађанском рату.

секретар Савета безбедности на крају Хладног рата, отворено је говорио о томе шта је сматрао интересовањем западног света у „рату богатих“ у Југославији, игноришући при томе „рат сиромашних“ у Сомалији.

На крају Хладног рата лидери афричких држава дошли су до закључка да, у околностима када су препуштени сами себи, морају учинити две ствари: (1) кренути ка већој демократизацији континента, и (2) прихватити неопходне међународне услове за свој економски развој. Ти услови су прихваћени јер није било постојећих „финансијских алтернатива“ за афричке земље, које су морале да се окрену Бретонвудским институцијама – Светској банци и Међународном монетарном фонду. Пошто су ове две организације под утицајем западних неолибералних принципа, афричким државама није остало ништа друго него да прихвате Вашингтонски консензус за свој економски развој. Ово у основи значи да су били принуђени да прихвате пун обим концепта и процеса глобализације. У вези с тим, не треба заборавити да је, пре краја Хладног рата, Програм за развој Уједињених нација (УНДП) играо значајну улогу у економском развоју на афричком континенту. Пошто је на крају Хладног рата финансирање за УНДП постало проблематично, економска улога УН је почела опадати (Jonah 2018, 364–365).

У савременом тренутку достигнућа и проблеми су готово непромењени у односу на постхладноратовски период. Безбедносни изазови и економски развој и даље су остали неухватљив циљ, док је велики напредак остварен у областима борбе против заразних болести, пре свега ХИВ-а, као и еманципацији жена. Међутим, и даље постоји општи консензус да се афрички континент сматра „болесником“ међународне заједнице. Остављен је да се сам бори у ослабљеном положају у међународним институцијама, укључујући и УН. Афрички континент је у потрази за веродостојном улогом у одржавању глобалног мира и безбедности. Међутим, растући степен зависности континента од великодушности спољних играча подрива његову улогу као независног актера. Чињеница да афричке државе тешко финансирају своје континенталне институције, као што је Афричка унија у Адис Абеби и друге субрегионалне организације, чини мало вероватним да их спољни играчи узимају за озбиљно (Jonah 2018, 366). На афричком континенту постоји теорија према којој је начин да успостави међународни престиж тај да Афричка унија буде представљена као стални члан Савета безбедности УН. Афричке државе су изнеле предлог за два стална места,

заједно с сталним чланством за Азију и Латинску Америку. Међутим, јасно је да реформа Савета безбедности тренутно није на агенди. Сталних пет чланова једногласно се опиру повећању броја сталних чланова УН.

Вероватно реалнији пут је придружити се другима у давању значајне улоге Генералној скупштини УН, као и подизању заступљености Африканаца у секретаријату УН. Данас афричке државе имају минималну улогу у раду секретаријата УН. Након што су у кратком интервалу била постављена два Африканца као генерални секретари – египатски научник-дипломата Бутрос Бутрос-Гали и Гањанин Кофи Анан – нејасно је због чега је данас тешко наћи значајну улогу додељену Африканцима, посебно када је у питању управљање значајним одељењима секретаријата. Из данашње перспективе, тешко је поверовати да су под руководством Бутрос-Галија два Африканца била на челу чак два од три важна одељења секретаријата – политичко и одељење за одржавање мира. Међутим, саме афричке државе морају се вратити на праксу коју су усвојиле током прве деценије свог учешћа у УН. Требало би да теже постављењу дипломата високог ранга и реномеа у УН. Било би веома корисно да афричко представљање буде у једном или два кључна одељења Секретаријата, а не на мање битним протоколарним функцијама (Ibid., 367).

5.2. Мировне операције УН (*peacekeeping*)

Концепт одржавања мира (*peacekeeping*) није изричито поменут у оригиналној Повељи УН, усвојеној 1945. године. Одржавање мира као формална и призната активност УН-а појавило се касније, као одговор на конкретне кризе током формативних година Уједињених нација.[107] Употреба операција одржавања мира стекла је препознатљивост и примат као важан алат за управљање конфликтима и одржавање или поновно

[107] Прва операција одржавања мира десила се 1948. године након Арапско-израелског рата 1947–1948. Организација за надзор примирија Уједињених нација (*UNTSO*) основана је да би надгледала споразуме о прекиду ватре између Израела и његових суседа. Сам термин „одржавање мира“ званично је употребљен касније, током 1950-их. Прва употреба термина у контексту УН често се приписује тадашњем канадском министру спољних послова Лестеру Б. Пирсону током Суецке кризе 1956. године. Пирсон је предложио формирање Снаге за брзу помоћ УН (*UNEF*) како би помогао решавању кризе и спречио даље непријатељство.

успостављање мира. Током времена, УН су развиле упутства, принципе и процедуре за овакве мисије, обликујући концепт онакав какав је данас. Ипак, концепт одржања мира још увек није јасно дефинисан. Мировне мисије УН-а спроводе се према одредбама поглавља VI и VII Повеље Уједињених нација.

Поглавље VI дефинише мирно решавање конфликата. Подстиче стране у споровима да реше своје несугласице преговорима, медијацијом, саветовањима, арбитражом и другим мирним средствима. Мировне мисије по поглављу VI обично бивају размештене уз сагласност страна укључених у конфликт. Циљ је одржавање или поновно успостављање мира путем ненасилних метода.

Док се поглавље VI фокусира на ненасилне методе, поглавље VII предвиђа широк спектар мера, укључујући коришћење силе за суочавање са претњама међународном миру и безбедности. Према поглављу VII, Савет безбедности може одобрити размештање мировних снага као део напора за одржавање или поновно успостављање мира. Ово може укључивати и војне акције ако се сматра потребним.

У пракси, мировне мисије често укључују комбинацију елемената поглавља VI и VII. Природа мисије и конкретно одобрење Савета безбедности одређују обим и овлашћења додељена мировним снагама. Важно је напоменути да разлика између ова два поглавља није увек јасна, и мировне мисије могу значајно варирати у својим мандатима и активностима. УН су размештале мировне снаге у различитим регионима широм света како би помогле у управљању конфликтима, подржавале мировне споразуме и помагале у обнови после конфликата. Бивши генерални секретар Даг Хамарскјолд (*Dag Hammarskjöld*) једном приликом, у полузбиљи, рекао је да одредба о мировним мисијама „припада поглављу шест и по“ Повеље УН (Ahere 2009, 2).

5.2.1. Опште одлике мировних операција у Подсахарској Африци

Мировне операције у региону Подсахарске Африке су бројне. Анализирати их појединачно изискивало би писање специјализоване монографије на ту тему. Стога ће у овом одељку оне бити побројане и биће наведене њихове опште карактеристике. Наредни сегмент ставиће у фокус најупечатљивију мировну мисију на територији Подсахарске Африке – мировну мисију УНАМИР у Руанди.

Табела 27. Мировне операције у Подсахарској Африци

Период трајања	**Држава у којој се операција одвија**	**Званични акроним**
1960–1964	Демократска Република Конго	*ONUC*
1988–1991	Ангола	*UNAVEM I*
1989–1990	Намибија	*UNTAG*
1991–1995	Ангола	*UNAVEM II*
1992–1994	Мозамбик	*ONUMOZ*
1992–1993	Сомалија	*UNOSOM I*
1993–1997	Либерија	*UNOMIL*
1993–1994	Уганда-Руанда	*UNOMUR*
1993–1996	Руанда	*UNAMIR*
1993–1995	Сомалија	*UNOSOM II*
1994	Чад	*UNASOG*
1995–1997	Ангола	*UNAVEM III*
1997–1999	Ангола	*MONUA*
1998–1999	Сијера Леоне	*UNOMSIL*
1998–2000	Централноафричка Република	*MINURCA*
1999–2005	Сијера Леоне	*UNAMSIL*
2000–2008	Етиопија и Еритреја	*UNMEE*
2003–2004	Обала Слоноваче	*MINUCI*
2004–2007	Бурунди	*ONUB*
1999–2010	Демократска Република Конго	*MONUSCO*
2007–2010	Чад. Централноафричка Република	*MINURCAT*
2005–2011	Судан	*UNMIS*
2004–2017	Обала Слоноваче	*UNOCI*
2003–2018	Либерија	*UNMIL*
2007–2020	Судан	*UNAMID*
2013–2023	Мали	*MINUSMA*
У току од 2010. (у тренутку писања ова мисија је у поступку отказивања)	Демократска Република Конго	*MONUSCO*
У току од 2011.	Судан	*UNISFA*
У току од 2011.	Јужни Судан	*UNMISS*
У току од 2014.	Централноафричка Република	*MINUSCA*

Извор: Истраживање аутора

Дуго времена једина операција УН-а у Африци била је *ONUC*. Ово није било зато што Африка није имала конфликте који би захтевале реакцију УН-а, већ зато што је трајао Хладни рат. Обе супер силе имале су своје интересе у Африци, па је зато било мало вероватно да се постигне консензус у Савету безбедности о спровођењу мировних мисија у одговору на грађанске ратове у Мозамбику, Анголи или Етиопији. Није чудо што се већина УН операција које су се одиграле у Африци десила у постхладноратовском периоду. Крај Хладног рата донео је брз раст броја активности УН у Африци (Ahere 2009, 6).

Мировњаци у Африци упустили су се у неке од најкомплекснијих проблема, у покушају да одрже некакав поредак на једном од најнасилнијих и најнестабилнијих континената на свету. Они нису обављали једноставне задатке описане у уџбеницима намењеним мировним операцијама, према којима две зараћене стране желе мир, а трупе УН су ту да помогну и надгледају споразум. Уместо тога, мировњаци су позвани да подрже (или помогну) поновну изградњу фрагилних држава; да интервенишу у грађанским ратовима; и да преговарају и, ако је потребно, примењују мировне споразуме између супротстављених страна (Ibid., 5).

У суштини, свака успешна мировна операција УН у Подсахарској Африци личи једна на другу; свака неуспешна мисија, неуспешна је на свој начин. Постоје три кључна параметра успеха: 1) медијација и разоружање зараћених страна, 2) подршка изборном процесу, 3) успостављање владавине права и изградња институција. Према овим параметрима, можемо идентификовати мисије УНМИЛ, УНАМСИЛ и УНОЦИ као успешне. Додатно, мисију УНАВЕМ I можемо прогласити за успешну, јер је под њеним мандатом спроведено повлачење кубанских трупа из Анголе.

Насупрот тим успесима, постоје и бројни неуспеси. Током 1990-их видело се опадање ресурса доступних УН-у за мировне операције у Африци, након дебакла у Руанди. Слоган „афричка решења за афричке проблеме“, постао је изговор за најмоћније чланове Савета безбедности да избегну широко учешће УН-а у Африци (Ahere 2009, 7).

Бројне мировне операције УН-а у Африци биле су уплетене у скандале. До децембра 2004. године истраге су већ откриле 150 индиција о сексуалним прекршајима од стране мировних снага и особља УН-а

мировне операције МОНУЦ, упркос политици УН-а о нултој толеранцији. Једна истрага је пронашла 68 доказа о прекршајима само у граду Бунија (провинција Итури). Мароканski контингент мировних снага базиран у Кисангањију – граду на реци Конго без путева који воде ка спољном свету – имао је једну од најгорих репутација. Војник који је оптужен за силовање наводно је скриван у касарни у периоду од годину дана. Јула 2002. године генерал-мајор Жан Пјер Ондекане (*Jean Pierre Ondekane*), који је касније постао министар одбране у постратним транзиционим владама, рекао је високом представнику УН-а да ће се МОНУЦ памтити у Кисангањију по томе што су њени припадници јурили за малим девојчицама. Чак су и канадске трупе одговорне за злочине: у Сомалији, на пример, везани 16-годишњи сомалијски младић, Шидане Ароне, био је претучен до смрти од стране канадских војника УНОСОМ II у марту 1993. године.

5.2.2. Мировна операција у Руанди – студија случаја

Највећи фијаско када су у питању мировне мисије УН у Подсахарској Африци, а вероватно и на целом свету, је мировна мисија УНАМИР у Руанди. Због тога јој у овом одељку посвећујемо посебну пажњу.

Уз Холокауст, геноцид у Руанди, који се догодио у периоду од 7. априла до 15. јула 1994. године, представља једини геноцид општеприхваћен од целокупне светске јавности.[108] За Холокауст је одговорна нацистичка Немачка, а на индиректну одговорност можемо позвати и нацистичке савезнике у Другом светском рату, било на нивоу држава или истакнутих појединаца. Остатак света се борио против нацистичког терора (са различитим нивоом ентузијазма). Са геноцидом у Руанди ситуација је унеколико другачија: јасно је ко је био жртва, јасно је ко је био егзекутор, али питање индиректне одговорности је веома комплексно. У периоду од 1941. до 1945. године међународна заједница није ни постојала у садашњем облику, те засигурно није имала снаге да промптно заустави моћну Немачку и геноцид спречи. Међутим, међународна заједница је изван сваке сумње, имала реалне могућности да 1994. године спречи лидере једне сиромашне земље, као што је Руанда,

[108] Процене су да је у овом геноциду убијено од 500.000–800.000 људи. Они су убијани врло свирепо и окрутно, најчешће мачетама.

да почине геноцид, те зато сноси индиректну одговорност за страдање невиних жртава.

Термин „међународна заједница" означава врло широк појам који може да обухвата суверене државе, Уједињене нације, невладине организације, медије и друго. Овде се ограничавамо на анализу УН јер је њима поверен мандат (каснije ћемо видети прилично нејасан) за управљање и решавање кризе у Руанди. Када је на мировној конференцији на Јалти после Другог светског рата Стаљину предложено да у разговоре буде укључен и Папа, вођа СССР-а је зачуђено и са дозом цинизма упитао са колико дивизија располаже поглавар римокатоличке цркве; нехотично је предвидео будуће проблеме УН. Наиме, УН не поседују значајну оружану силу под властитом контролом, већ се ослањају на добру вољу (или боље рећи геополитички интерес) држава чланица које „дониpају" људство и опрему за мировне операције. Дакле, анализом одговорности УН индиректно ћемо анализирати и одговорност суверених националних држава које (ни)су учествовале у решавању кризе у Руанди.

Са временске дистанце од тридесет година, мировну мисију УН у Руанди можемо окарактерисати као анемичну, исувише пасивну и аморалну. У наставку ћемо покушати да пружимо аргументе којима би поткрепили изнету тврдњу, апострофирајући специфичне чиниоце који су у свом збиру довели до потпуног неуспеха мисије УНАМИР.

На почетку, неопходно је истаћи потпуно несхватљиву толеранцију насиља у Руанди и суседству од стране УН. УН су остале неме на притиске и злочине над Тутсима који су се десили 1990, иако су поједине западне земље (на првом месту Белгија) повукли своје амбасадоре из земље, тиме јасно осуђујући ситуацију на терену (Des Forges 1999, 19), Такође је игнорисано и упозорење специјалних посматрача УН за људска права из августа 1993, у коме се наводи да постоји опасност од геноцида. УН су у потпуности толерисале насиље у суседном Бурундију након војног пуча и убиства тамошњег председника 21. октобра 1993. године, у коме је страдало десетине хиљада људи (Barnett 2002, 73, 185). Догађаји у Бурундију, који су по својим квалитативним карактеристикама слични догађајима у Руанди, могли су послужити као парадигма и будућих догађаја. Ни прво упозорење команданта мисије УНАМИР, генерала Делера (*Romeo Dallaire*) о могућем геноциду, пристигло 11.1.1994. године, није озбиљно схваћено. Занемарен је и низ других његових обавештења

у периоду од 8. до 19. априла (Ibid., 156, 186). С обзиром на то да је у питању искусан официр, он је боравећи на терену већ у првим данима геноцида препознао његов карактер.

Још један разлог који је допринео неадекватној реакцији УН јесте недостатак финансијских средстава и административних капацитета. УН нису успеле да се прилагоде готово експоненцијалном повећању посла које су тих година морале да обављају. Наиме, од 1945. до 1988. УН су имале свега 13 мировних операција. У наредне три године формирано је исто толико нових.[109] У периоду 1989–1994. године број мировних трупа се повећао са 11.000 на 75.000. Од 1988. до 1992. буџет за мировне операције увећао се осам пута, затим се поново удвостручио након две године (Ibid., 20). Одељење за мировне операције УН било је малобројно: у октобру 1989. имало је свега деветоро људи који су надгледали преко 8.000 војника. Тек 1993. године број особља је повећан на 54, али је за то време број трупа на терену такође нарастао на 70.000. Још озбиљнији проблем представљао је и хронични недостатак стручњака за одређене регије у којима су мисије спровођене. Истина је да су у седишту УН за мировне операције седели стручњаци, али они нису имали ни основна знања о Руанди, пре свега о историји те земље. Чак ни сам Делер у првом тренутку када је контактиран да преузме командовање над мисијом, није био сигуран да ли се Руанда налази у Африци (Dallaire and Beardsley 2004, II). Амбасадор Новог Зеланда у УН, Колин Китинг (*Colin Keating*), признао је да се са ситуацијом у Руанди упознао викенд пре априлског заседања УН (Barnett 2002, 58). Срећом, он је био један од ретких који је разумео ситуацију на прави начин и упозоравао на лоше стање овог одељења пре мисије у Руанди. Комадант мисије УНПРОФОР Луис Мекензи (*Lewis W. MacKenzie*) кроз шалу је описао право стање ствари, тврдећи да није препоручљиво имати проблеме у поподневним часовима или током викенда, пошто у седишту УН нема никог ко би се јавио на телефон и издао потребне инструкције (Ibid., 31).

Понашање УН већ смо окарактерисали као аморално. Један од разлога за аморалност УН је и бирократски карактер те организације. Генерално,

[109] Присетићемо се, пораст броја мировних операција је директно повезан са завршетком Хладног рата. Док је Хладни рат трајао ривали нису били вољни да препусте простор УН-у.

услед својих строгих правила и процедура, бирократија чак и изванредне квалитете појединца може да утопи у просечност колектива; да човека од протагонисте претвори у пасивног посматрача. Правила и процедуре подижу се на ниво божанског. Такође, бирократија (која и иначе има тенденцију да дехуманизује појединца) утиче тако да он и сам почне да верује како су вредности и циљеви институције важнији од личног осећаја за правду. У нацистичкој Немачкој бирократске процедуре су проузроковале да се обични људи претворе у злочинце, док су код особља УН проузроковале аморалност (Ibid., 8–9). Због тога званичници УН нису схватали озбиљност Делерових упозорења.

Земље чланице УН више нису биле спремне да прихвате непрестано повећање трошкова за мировне операције, нити су благонаклоно гледале на слање својих трупа у те операције. Поред већ поменуте неадекватне администрације, штедња је неповољно утицала и на опремљеност трупа: само 5 од 22 теренска возила било је у исправном стању, средства за комуникацију нису била стандардизована (сваки национални контингент имао је засебан систем везе). У одређеним ситуацијама чак није било ни довољно чизама за све војнике. Није постајала ни адекватна кухиња, нити санитарије за војнике мисије (Dallaire and Beardsley 2004, VIII). Обученост трупа је такође била неповољна и неуједначена. Војници из Бангладеша су изгледали као типичне британске колонијалне трупе – имали су одличан строј и све остале елементе везане за парадну улогу војске. Нажалост, у реалним околностима, ситуација је била другачија: од опреме војници су имали само лично наоружање, веома лоше су говорили енглески, приликом извршења задатака показали су се као неспособни и непоуздани занемарујући своја задужења. Након неколико покушаја да их дисциплинује, генерал Делер је дознао за наредбу из политичког врха Бангладеша да се војници не излажу опасности. Трупе из Бангладеша су практично дезертирале, јер су свој посао обављале искључиво ван периметра у коме се осећа мирис барута. С друге стране, војници из Гане нису били толико углађени, али су се у конкретним ситуацијама показали као веома кохезивни, одважни и сналажљиви, што је било посебно важно с обзиром на лошу опремљеност мисије УНАМИР (Ibid., X). Многи војници су доживљавали мисију као туристичко путовање, понашајући се веома недисциплиновано. Становништво Руанде гајило је велики анимозитет према белгијским војницима. Таква осећања нису произилазила искључиво из колонијалне прошлости; незадовољство локалног

становништва подстакли су и сами Белгијанци својим понашањем: изразито недисциплиновани, често су у патроле кретали у алкохолисаном стању правећи скандале приликом ноћних излазака. Такође су неовлашћено прелазили на територију Заира (Ibid., VIII). Нетрпељивост према њима кулминирала је 7. априла 1994. када је убијено десет белгијских војника. Белгија је објавила да се повлачи из Руанде 12. априла (Barnett 2002, 186).

Недостатак финасијских средстава проузроковао је недовољан административни капацитет, што је довело до погрешног разумевања ситуације на терену и опште конфузије. Различити аспекти мисије нису били координирани. Делер је константно тражио повећање броја људи и опреме, док је Роџер Бу-Бу (*Jacques-Roger Booh-Booh*), командант цивилне мисије и Делеров надређени, константно у својим извештајима умањивао озбиљност ситуације (Des Forges 1999, 20). Постоје индиције да је Бу-Бу био наклоњен Французима и симпатизер председника Хабиаримане (*Juvenal Habyarimana*), те да је због тога писао извештаје у прилог режиму (Ibid., 131). За ове тврдње вероватно никада неће бити довољно доказа; стога узрок у размимоилажењу њихових извештаја можемо тражити и у менталитету ова два члана мисије – Делер је војник, а Бу-Бу дипломата (Ibid., 478). Постоји могућност да су Делерови извештаји одбијани зато што би њиховим усвајањем УН биле принуђене да интервенишу, а то би изазвало додатне трошкове. Зато је централа УН и фаворизовала извештаје Бу-Буа.

Званичници УН су упорно одбијали да дешавања називу правим стањем ствари – геноцидом – и на тај начин умањивали су озбиљност ситуације. За опис ситуације употребљени су општи термини попут хаоса, конфузије, племенског насиља и друго. Намера је била да се Руанда прикаже као пропала држава, иако то није био случај (Ibid., 21) Руанда свакако није била најуређенија држава на свету, али компарације са Сомалијом и тврдње да се геноцид догодио због „пропале државе“ апсолутно не стоје. Геноцид у Руанди је био добро структуиран и централизован, са врло ефикасном комуникацијом по дубини и беспрекорном логистиком у виду радио-станице која је уживо наводила починитиље до својих жртава (Barnett 2002, 54). Третирајући геноцид као нуспојаву рата, а не као катастрофу коју би требало спречити, политичари са Запада су уместо да допусте Делеру да спречи масакре над цивилима и

умереним лидерима Руанде, инсистирали су на покушају да очува примирије, без обзира колико је тај циљ био узалудан (Des Forges 1999, 22).

Војна неодлучност УН је наредни фактор који је допринео да се геноцид догоди. Оружане снаге режима у Руанди су бројале свега 2.000 елитних војника, док је укупан број био око 7.000. Према анализама војних експерата, 5.000 искусних војника било би довољно да се у потпуности одупре режиму и тако у потпуности контролише ситуација (Ibid., 22–23). Као доказ да је чак и 2.000 одлучних војника могло да промени ситуацију на терену говори и чињеница да су у ретким сукобима са међународним трупама војници Руанде панично бежали (Ibid., 478). Међутим, војна неодлучност била је логична последица недостатка финансијских средстава и већ поменутог неразумевања ситуације на терену. Ипак, на изостанак војне акције највише су утицали „дух Сомалије" и нејасноће по питању мандата мисије УНАМИР.[110]

„Дух Сомалије" асоцира на погибију мировњака из Пакистана и САД приликом интервенције у тој земљи. Тада су УН, предвођене Американцима, одлучиле да се активно супротставе једној страни у сукобу и казне одговорне за смрт тројице америчких војника. Спроведена војна операција доживела је фијаско и само повећала број жртава (Barnett 2002, 36–37). Уследило је промптно повлачење из Сомалије и заузимање догматично чврстог става о немешању у унутрашње сукобе, под изговором апсолутне непристрасности. Сви међународни актери у Руанди прибојавали су се „духа Сомалије", али нису анализирали узроке неуспеха сомалијске интервенције. Мировна мисија у Сомалији је пропала због потпуног игнорисања локалних фактора на терену и „каубојско-холивудског" модела оружане акције. Додатно погоршање ситуације догодило се када је америчка команда одлучила да импулсивно, без адекватне инфраструктуре и логистике, крене у „осветничку мисију" због смрти своја три војника. Ни америчка војска ни Клинтонова администрација нису желели да сносе одговорност за трагичне догађаје, па се прибегло најједноставнијем решењу – пребацивању кривице на жртву. Конкретно, то је подразумевало повлачење из Сомалије и потоње

[110] Реч је о дилеми да ли је мандат мисије у складу са поглављем VI или VII Повеље УН. Мандат у складу са поглављем VII даје трупама већа овлашћења за употребу силе у сврху очувања мира.

рестриктивно тумачење мандата мировних мисија. Немогуће је не приметити латентно расистички наратив овакве одлуке, који нам сугерише да страдања и проблеми Африканаца нису вредни смрти белих (а посебно америчких) војника.

Тако долазимо до кључног чиниоца који је допринео изостанку одлучније војне акције УН и у крајњој линији омогућио геноцид – а то је питање мандата мировне мисије УНАМИР. Проблем је био у томе што се УНАМИР налазио негде између поглавља VI повеље УН (које дозвољава само мирно решење сукоба, уз пристанак обе стране) и поглавља VII (које дозвољава да УН предузму конкретну војну акцију како би очувале мир). Трупе мисије УНАМИР биле су више од пасивних посматрача, али нису имале овлашћење да одузимају оружје од појединаца или оружаних група. Делеру није било дозвољено да заплени оружје којим је извршаван геноцид, иако је имао поузданог доушника из врха власти, чији су се наводи касније показали тачним. Он је пак сматрао да има право на то, јер се испорукама оружја кршио споразум из Аруше о демилитаризацији (Barnett 2002, 70, 78, 84). Делер је касније констатовао да нико од званичника није био изненађен информацијама о допремању оружја, што наводи на закључак да су већ имали те податке прикупљене од националних обавештајних агенција (Ibid., 88). У складу са поглављем VI, од Делера се захтевало да у сваком тренутку има апсолутни пристанак свих локалних актера како би са њима вршио заједничке рације. Оне су, међутим, увек пропадале због цурења информација (Ibid., 91–92). Мандат је дозвољавао војницима да примењују силу једино у самоодбрани, али параграф 17 је наглашавао да постоји морална и етичка обавеза да се спрече злочини против човечности. Ипак, непрестано се инсистирало на најужем могућем схватању мандата, чак толико уском да су војници причали међусобно како не постоји простор за легитимну употребу силе (Des Forges 1999, 462). Колико је апсурдна била мисија УНАМИР можда најбоље сведочи изјава команданта белгијског контингента, пуковника Лука Маршала (*Luc Marchal*): „Нисам добро познавао језик Руанде, али научили су ме да реч „минуар“ на локалном језику значи „немо померање усана“, а ми смо били управо то од самог почетка. После неколико недеља екстремисти су знали да смо немоћни“ (Barnett 2002, 74). Наредба бр. 52 била је посебно проблематична јер је (због ризика по војнике) забрањивала спашавање домицијалног становништва, са изузетком привилегованих појединаца. Иако за тим није било потребе, спашавање странаца

представљало је приоритет, будући да осим Белгијанаца нико други није ни био угрожен (Des Forges 1999, 469–470). Аргумент како није било довољно места да се спасе и локално особље из амбасада, напросто није ваљан: познато је да су из америчке амбасаде уредно евакуисани и цвеће и амбасадорски пас. Уједињене нације показале су се као „селективни Самаријани" (Barnett 2002, 100, 175).

Изговор како проблем лежи у начину на који је мандат додељен (у складу са поглављем VI) показао се као бесмислен, пошто је обновљена мисија УНАМИР II такође добила овлашћења у оквиру тог поглавља, али јој је било дозвољено шире тумачење његових одредби (Ibid., 142). Поред ових конкретних чинилаца, који су допринели неуспеху мисије, неопходно је истаћи и један латентни, неопипљиви, а у ствари круцијалан фактор – реч је наравно о политичкој вољи, тачније њеном изостанку, али и о моралној одговорности као последици нечињења.

Руанда је била хуманитарна катастрофа, али није представљала претњу по светски мир – у томе се крила невоља њених становника. Међународни званичници нису хтели да назову Руанду геноцидом, јер нису желели да троше новац и, још важније, нису желели негативан публицитет уколико мисија доживи неуспех (Ibid., 135). УН сносе моралну одговорност за геноцид, јер су имале и средства и информације да га спрече – уместо тога, оне су га игнорисале. Квалификација „геноцид" први пут је споменута тек 21. априла, кад је већ било касно. Поред УНАМИР-а, могли су да интервенишу и Белгија и Француска (које су имале трупе на терену), али и САД које су имале трупе у суседном Бурундију. Као један од разлога за слабо интересовање САД наводи се и незаинтересованост афроамеричких посланика у конгресу (Des Forges 1999, 477). Посебну улогу у спречавању геноцида морали су да одиграју Французи због свог великог ауторитета, како међу безбедносним службама тако и у обичном локалном становништву (Ibid., 467). Белгијанци су сматрали да УНАМИР ни не треба да постоји, с обзиром на то да би мировне операције требало спроводити једино ако постоји важећи мировни споразум. (Пошто је споразум о примирју из Аруше пропао, није било разлога за њихово даљње ангажовање). Као изговор су користили негативно расположење белгијске јавности настало због погибије њихових десет војника (Des Forges 1999, 474–476).

Највећи апсурд је чињеница да није онеспособљен злогласни „радио смрти" који је све време пропагирао геноцид и наводио злочинце до жртава.

У међународној заједници није било могуће постићи консензус чак ни о тако очигледним стварима. Једини који су се од почетка залагали за интервенцију били су Чешка, Нови Зеланд и Нигерија, а САД са своје стране, поред тога што нису хтеле да интервенишу, константно су саботирале све који су желели да направе било какав акциони план (Barnett 2002, 20).

Неопходно је истаћи и одговорност појединаца која је заташкана. Запањујуће звучи да Кофи Анан[111] и Бу-Бу као Африканци нису имали слуха за целу ситуацију. Ананово инсистирање на уском схватању мандата било је неоправдано, с обзиром на то да параграф 13 б4 дозвољава употребу силе за заштиту других лица. Анан није желео да буде „утеривач мира," штавише, инсистирао је на потпуном повлачењу мисије УНАМИР (Des Forges 1999, 465–466). Он се питао да ли је оправдано трошити ресурсе и енергију на преговарање са непослушним странама и да ли има смисла ангажовати се активно на терену када су мале шансе за успех (Barnett 2002, 46).[112]

Након догађаја у Руанди, званичници УН уверавали су да је урађена темељна анализа свих пропуста како би спречили њихово понављање. Међутим, када имамо у виду догађаје из Сребренице, Двора на Уни, Косова и Метохије, Централноафричке Републике, Дарфура, Малија, ДР Конга и друго закључујемо да се УН још увек муче са истим проблемима. Лекције из Руанде нису научене. Мировне операције УН су на микроплану оптерећене недоличним понашањем трупа на терену, а на макроплану оне се крећу између импулсивности и недовољне агилности.

[111] У време спровођења геноцида Кофи Анан је био „главни оперативац" за сектор мировних операција.

[112] Ни генерални секретар Бутрос-Гали није се показао боље од Анана. За време кризе у Сомалији, ватрено се залагао за интервенцију критикујући међународну јавност што је сву пажњу усмерила ка Балкану. Тиме је индиректно допринео одсуству реакције у Руанди. Након свега, народ Руанде је очекивао извињење и кајање. Бутрос-Гали се није извинио, подсетивши становнике Руанде да је он први употребио реч геноцид и да је учинио све што је било могуће да им помогне. Саветовао их је да не гледају у прошлост и да се „уозбиље" при решавању будућих проблема. По његовим речима, он је покушао да буде заступник Руанде, али су му сами Руанђани тај посао максимално отежали. По мишљењу Генералног секретара, он је урадио највише што је могао, с обзиром на доступну количину информација. Суштина Бутрос-Галијевог излагања је следећа: он је становницима Руанде опростио што су му донели негативан публицитет!

6. Недржавни активизам у Подсахарској Африци (НВО)

„Ниједан други континент није издржао тако неизрециво бизарну комбинацију лоповлука и добре воље од стране међународне заједнице.“

(Барбара Кингсолвер – „Библија отровне маслине“)

У поглављима за нама говорили смо о јасно дефинисаним субјектима међународних односа. У првом делу то су биле суверене националне државе, а у другом међународне организације које су легитимни актери међународних односа. У овом, последњем делу, говорићемо о актеру који је ипак мало апстрактнији, а његово деловање је у доброј мери скривено од очију јавности. Невладин сектор има веома важну улогу у дешавањима у Подсахарској Африци. У овом поглављу покушавамо да ставимо рад НВО сектора под рефлекторе, и да откријемо шта се то крије иза насмејаних лица филантропа који долазе у Африку.

6.1. НВО у Подсахарској Африци

Пре читања овог поглавља читаоцу би било корисно да се подсети поглавља 2.5: „ЕУ као нормативна сила у Подсахаркој Африци“.

Историјски однос Европе и Африке обликован је ставом Европљања да су све афричке вредности и традиције по аутоматизму инфериорне и безвредне, те их је самим тиме требало заменити напреднијим – европским. Као што је за време колонијализма црква представљала носиоца цивилизаторске мисије, која је Африци требало да донесе хришћанство, тако сада у секуларном поретку НВО представљају носиоца глобализације која би требало да Африци донесе благодети грађанског друштва. Међутим, Африканци уочавају одређени континуитет између цивилизаторских мисија и НВО активизма. Тако Иса Шивџи (*Issa G. Shivji*) наводи: „[Суочавамо се] са континуираном доминацијом империјализма – репродукцијом колонијалног режима у другој форми, тренутног назива глобализација или неолиберализам“ (Shivji 2007, vi). У

Подсахарској Африци, глобализација је доживљена као нови вид империјализма (Ibid., 45).

Неолиберални дискурс означио је афричку државу као криминалца. Државна политика подсахарских земаља је окарактерисана као недемократска и супротна вољи народа (Ibid.). Наводно „ослобађање грађанског друштва од дављеничког стиска државе" постало је идеолошки пројекат хегемона данашњице (Carmody 2007, 12).

Пратећи горе поменуту логику, Африканце би требало ослободити од афричке државе, те у Африку увести нове вредности које би омогућиле изградњу друштва и ефикасно управљање државом. Неразвијеним деловима света увек је лакше управљати ако становништво има идеолошку матрицу у коју својевољно слепо верује. Тако је мит о грађанском друштву постао нови мит, који је заменио претходно пропали мит о благодетима које ће донети национално ослобођење (Бабић 2022, 126).

Дискурс НВО заснован је на либералним, капиталистичким премисама: 1) Друштво се сагледава као скуп неповезаних индивидуа, 2) Пожељно је индивидуално самоодређење, одвајање себе од друштва, 3) Неопходно је промовисање индивидуалних интереса уместо интереса друштва. Оправдање за овакво размишљање лежи у чињеници да су интереси појединца увек познати, али није могуће са сигурношћу одредити шта је друштвени интерес (Shivji 2007, 39).

НВО су углавном лоциране у урбаним срединама. Постоје три врсте НВО елите: 1) Радикална елита, која је поражена у ранијим политичким превирањима. Учествовањем у НВО ови актери траже простор за поновно политичко деловање; 2) Другу групу чине појединци поштених намера, који се активизмом баве из својих алтруистичких и моралних побуда; 3) Трећу групу чини „мејнстрим" елита; бивши државни службеници, експерти и квази експерти, који подржавају тренутни дискурс. Њихови мотиви су углавном каријеристичке и материјалистичке природе. Манифест деловања НВО је готово увек аморфан и препун општих места, попут борбе против сиромаштва, заштите рањивих група, пре свега жена и деце. Ипак, најдоминантније су организације које обављају послове везане за страну , тј. развојну помоћ (Ibid., 28–32).

НВО располажу значајним финансијским средствима која често надмашују БДП појединих афричких држава. Разлог због којег значајна финансијска средства пристижу преко НВО јесте то што, из перцепције

донатора, НВО представљају златну средину између тржишта – заинтересованог искључиво за профит, и државе – која је по правилу превише ауторитативна, аутократска и склона корупцији (Carmody 2007, 17). Процењује се да у региону Подсахарске Африке НВО сектор запошљава око 5% укупне радне снаге (Dicklitch 1998, 2). Званично, њихов циљ је борба против сиромаштва и пружање помоћи у изградњи стабилног, праведног и демократског друштва. Међутим, њихов латентни циљ је замена цивилизаторских мисија које су ту боравиле у прошлости и попуњавање празнине настале „абдикацијом" већине функција постколонијалне афричке државе. Појам „цивилизаторска мисија" више се не користи јер није политички коректан, али НВО и даље настоје да обликују афричко друштво по сопственој вољи и наметну неолиберални капитализам као једини исправан систем вредности. Чињеница да се сви значајнији новчани токови одвијају управо преко НВО још више демотивише афричке владе да испуњавају своје обавезе. Улога дистрибутера новчаних средстава пристиглих путем међународне помоћи даје огромну моћ НВО да одређују ко је подобан, а ко не за добијање те помоћи. У неку руку, може се рећи да су владе подсахарских држава и НВО замениле места (Ћирјаковић 2013, 193–196).

Невладинине организације које делују на простору Подсахарске Африке према врсти можемо класификовати као:

1) Активистичке организације – ове организације учествују у политичком животу тако што промовишу образовање, политичку свесност и агенду људских права. Основна улога ових организација је контролисање државе и спречавање (или бар евидентирање), кршења људских права од стране државе. Посебна подврста ових организација јесу организације које се баве проблемима обичних грађана, најчешће проблемима жена, етничких и религијских мањина.

2) „Попуњиваче празнина" – Реч је о невладиним организацијама које раде за владу (*GONGO*). Наиме, због недостатка стручних кадрова власти су принуђене да послове агенције за енергетику, заштиту животне средине и сл. повере интернационалним невладиним организацијама (Dicklitch 1998, 6–8). Простор за малверзацију јавља се управо у два наведена сектора, јер би те агенције требало да врше контролу над мултинационалним компанијама које експлоатишу природне ресурсе (Бабић 2016, 65).

Оснивање невладиних организација показало се као интересантан и уносан посао, стога је њихов број вртоглаво растао. Апсолутни рекордер у овој области је Уганда у којој је у периоду 1986–1993. регистровано преко 300 домаћих невладиних организација. Додатно, на простору Уганде у истом периоду регистровано је и око 120 иностраних невладиних организација, углавном финансираних из Велике Британије, САД, Немачке и скандинавских земаља (Бабић 2022, 127). Атрибут „домаћи" требало би прихватити са резервом, с обзиром на то да се као извори финансирања многих таквих организација појављују нетранспарентне донације. У контексту овакве ситуације у Уганди су се појавиле различите шале на рачун НВО сектора.[113] Сиромаштво се показало као плодно тло за развој НВО сектора, многи појединци улазе у НВО због финансијских користи које бављење овим послом доноси (Ibid., 27). Оваква констатација Сузан Диклић оставља простор за погрешно тумачење. Наиме, не улазе сиромашни у НВО свет због опортунизма, већ елите користе сиромаштво народа као параван за некакав „пројекат", од којег ће већина средстава остати код привилегованих, док ће сиромашнима, као крајњим корисницима, бити додељен маргиналан део средстава.

НВО у Подсахарској Африци имају четири основне улоге у друштвено-политичким процесима:

1) НВО се сматрају главним носиоцем демократије и развоја. Циљ НВО је оснаживање економског и политичког положаја појединца, насупрот државе. Служећи се постулатима демократије НВО едукују грађане о њиховим правима.
2) НВО организују „школе демократије" с циљем да едукују учеснике у политичком процесу. На овим радионицама говори се о значају толеранције, начинима решавања политичких конфликата, важности компромиса. Учесници су претежно млади од којих се очекује да постану будућа политичка елита.
3) Трећа функција НВО је заступање права дискриминисаних друштвених група. На простору Подсахарске Африке то је најчешће случај са женском популацијом и етничким мањинама.

[113] Наиме, на простору Подсахарске Африке можемо чути шалу како су за отварање НВО у Уганди потребни: ташна, машна, џип и један Европљанин!

4) Четврта улога НВО сектора јесте вршење надзора над политичким процесом (Dicklitch 1998, 12–14; Бабић 2022, 127).

Основни проблем невладиних организација је њихова одрживост, тј. прикупљање финансијских средстава за неометан рад и финансирање пројеката. Скоро све иностране НВО у Подсахарску Африку долазе са запада. У својим земљама те организације немају проблем да обезбеде финансирање, пошто у системима западне либералне демократије НВО се сврставају у признате политичке актере чија се улога, значај, добронамерност и корисност не преиспитују. Стога се финансирање НВО сматра тековином политичке културе и изразом филантропије.

У Подсахарској Африци пак, западне НВО се суочавају са низом структурних ограничења – власт у већини земаља Подсахарске Африке перципира НВО као латентну опозицију и зато настоји да им се супротстави (Pinkney 2009, 84). Додатно, добар део афричких власти (баш као и у остатку света у развоју) потпуно (не)оправдано посматра НВО сектор као експонент страног деловања.[114] Разлог за то лежи у томе што су НВО веома зависне од својих донатора. Промене које НВО предлажу најчешће имају, на први поглед, племените циљеве као што су: побољшање здравственог система, развој школства или пак рурални развој. Ипак, тешко је поверовати да је циљ баш свих финансијера НВО сектора искључиво алтруизам и филантропија. Вероватнији сценарио је тај да промене законодавног и регулаторног оквира, које промовишу НВО, заправо погодују будућим финансијским или политичким интересима финансијера. Тешко је поверовати да је прави мотив организација *NED (National Endowment for Demokracy)* и *IRI (International Republican Institute)* заиста побољшање положаја жена у руралним деловима Подсахарске Африке, а не некакав дугорочни геополитички интерес САД, с обзиром на то да су оба поменута института изданци демократске, односно републиканске партије. Ако тај геополитички интерес није очигледан, то не значи да он не постоји. Повећање добробити одређене афричке заједнице, или друштвене групе, углавном је ништа више него позитивна нуспојава.

[114] Неопходно је истаћи да је ово претпоставка западних аутора. Међутим, перцепција НВО као опозиције је више пословична него што је заиста утемељена у стварности.

Проблем афричког НВО сектора је чињеница да је локални (домаћи, афрички) НВО сектор готово у потпуности потиснут од стране међународног. Због тога се развила конкуренција између домаћег и међународног НВО сектора. Да би „добиле битку“ са искуснијим и фанансијски снажнијим међународним конкурентима, афричке НВО су развиле две тактике: Прва, локални НВО сектор је такође почео да прикупља стране донације и постао зависан од њих; друга, локалне НВО су почеле да успостављају сарадњу са владом и специјализују се за функцију „попуњавања празнина“. На овај начин створена је симбиоза између државе и НВО сектора: држава је са задовољством прихватала девизне дознаке које су пристизале у виду донација НВО сектору, такође активност и постојање НВО сектора обезбеђује легитимитет политичком систему. С друге стране НВО је успео да обезбеди свој главни циљ − стабилно финансирање. У ову пословну комбинацију се укључио и међународни НВО, тако да су се страни и домаћи НВО надовезали на међусобне негативне карактеристике.

Неопходно је истаћи да се само условно ради о афричком НВО сектору. Суштински, реч је о копији западног модела. Западњачки вид организације цивилног друштва заправо подрива традиционалне друштвене актере.[115]

Посебан вид НВО активизма јесте борба за заштиту и очување природе. Наредна табела нуди детаљан приказ распрострањености конзервационистичких НВО у Подсахарској Африци (Бабић 2022, 128).

[115] Друштвене групе као што су кланске и племенске заједнице обављају неке од функција које у западним друштвима обавља НВО сектор. Штавише, улога традиционалних заједница је још комплекснија и свеобухватнија у односу на функције које обавља НВО сектор.

Табела 28. Број и распрострањеност организација за заштиту ЖС у Подсахарској Африци (2009)

З. Африка		Централна Африка		И. Африка		Ј. Африка	
Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО	Земља	Бр. НВО
Нигерија	13	ДР Конго	29	Кенија	64	ЈАР	55
Гана	7	Камерун	12	Танзанија	39	Намибија	27
Либерија	6	Конго	9	Уганда	17	Замбија	25
Укупно:	**68**	**Укупно:**	**79**	**Укупно:**	**139**	**Укупно:**	**201**
∑ **487**							

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 15; Бабић 2022, 129).

Иако је број организација које се налазе у Подсахарској Африци импозантан, што сведочи о великом интересовању за очување афричке природе, ове организације тешко да се могу сматрати афричким, јер већина тих организација има седиште ван Африке; углавном се налазе у САД (65) и Великој Британији (34) (Scholfield & Brockington 2009, 14). Наредна табела пружа увид у списак најраспрострањенијих конзервационистичких организација.

Табела 29. Најраспрострањеније организације за заштиту ЖС у Подсахарској Африци

Организација	Број земаља Подсахарске Африке у којима раде
World Wide Fund for Nature	44
Wildlife Conservation Society	19
African Wildlife Foundation	11
SADC Regional Programme for Rhino Conservation	10
International Foundation for the Conservation of Wildlife	10
Conservation Force	10
Wetlands International	9
Peace Parks Foundation	9
Conservation International	9
Royal Society for the Protection of Birds	9

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 16; Бабић 2022, 129).

У табели 29. види се да је организација *WWFN* убедљиво највећа и најутицајнија од свих.

Табела 30. Годишњи трошкови организација за заштиту животне средине (2009)

Организација	Трошкови
World Wide Fund for Nature	42.708.026
Conservation International	20.247.980
Wildlife Conservation Society	17.321.231
African Wildlife Foundation	14.614.140
Peace Parks Foundation	10.055.302

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 20).

Брига за афричку природу нема ружичасту позадину. Заправо, реч је остацима колонијалног наратива који сугерише како Африканци нису способни да се брину о природним лепотама које су им подарене, те би то неко требало да ради уместо њих, притом их подучавајући како то да раде (Clarke 2009, 255–256). Истоветан повод коришћен је пре три века за спровођење цивилизаторских мисија. У доминантном дискурсу не можете наићи на информацију да су скоро сви заштитници природе у Африци белци, нити о исељавањима локалног становништва како би се очували „аутентични" афрички пејзажи, који су заправо само западна имагинација Африке (Ibid., 264, 267). Антрополошки пејзажи Африке нису на цени (осим можда када приказују племенитог дивљака), већ они имагинарни – из цртаног филма „Краљ лавова", или пак они нешто реалистичнији са Дискавери канала (*Discovery channel*) и Националне географије (*National Geographic*). Модерни афрички сафари туризам буди носталгију за империјалним временима, када је меланхолична европска аристократија путовала по опскурним деловима света у потрази за авантуром и узбуђењем. Садашња опседнутост афричком природом је заправо превелика компензација за западњачку отуђеност од природе. Национална географија и Дискавери канал пружају сурогат природе, њен доживљај из

сигурности и удобности фотеље.[116] Ипак, није највећи проблем што ове медијске куће пружају „пасивни угођај дивљине“, оне су заправо највећи промотери егзотицизма, есенцијализма, латентног расизма и осталих клишеа о томе како Африканци, тј. црнци, нису способни да очувају афричке природне лепоте. На тај начин ови „образовни канали“ дају свој допринос у очувању постојећих хијерархија знања.

Иза љубави према животној средини крије се и уносан пословни интерес. Конзервационистичке организације заправо се баве очувањем постојећег поретка по питању својинских права. У табели која следи приказан је обрт средстава у борби за очување животне средине (Бабић 2022, 130).

[116] Пример који је заокупио светску јавност и пример који можда најбоље илуструје чудан однос Западњака према афричкој природи је случај лава по имену Сесил. Лав Сесил (*Cecil the lion*) (2002 – 2.7.2015) живео је у Хванге Националном парку (*Hwange National Park*) у северном Зимбабвеу. Сесил је био део дугорочне студије Оксфордског универзитета и о њему су снимљене многе документарне емисије на већ поменутим ТВ каналима. Дана 2.7.2015. амерички зубар Волтер Палмер (*Walter Palmer)* усмртио је Сесила помоћу лука и стреле. Иако је Палмер имао уредну ловачку дозволу на основу које је ловио и раније, убиство Сесила изазвало је огорчење јавности у западном свету до те мере да је Палмер добијао претеће поруке и поруке мржње. Његова викендица на Флориди неколико пута је била на мети вандалских напада. Сесил је добио своје мурале по зидовима и стихове њему у част, а америчке конзервационистичке организације покренуле су иницијативу да се америчким грађанима отежа добијање ловачких дозвола за крупну дивљач. С друге стране, у Зимбабвеу Сесилова смрт прошла је незапажено; грађани Зимбабвеа нису знали да у њиховој земљи живи најпознатији афрички лав. Ипак, није све прошло без последица; званичници Зимбабвеа морали су да се правдају зашто су издали ловачку дозволу Палмеру. Такође, наредне године примећен је значајан пад прихода у Националном парку Хванге, с обзиром да је велики број туриста долазио управо због Сесила. Зашто је баш убиство Сесила изазвало толики револт у западној јавности, иако сваке године у Африци буде убијено на хиљаде примерака угрожених врста? Сесил је одабран да буде миљеник, симбол запада, пуцањ у њега је пуцањ у племените намере западњачког друштва, или још горе, пуцањ у сећање на Сесила Роудса (*Cecil Rhodes*) по коме је лав добио име.

Табела 31. Трошкови за заштиту животне средине по светским регионима (2006)

Регион	Износ у милионима $	Потрошња по км^2	Укупна површина која је под заштитом (км^2)
Латинска Америка	269	127	3.433.247
Подсхарска Африка	**305**	**147**	**3.015.502**
С. Африка и Блиски исток	53	51	1.204.928
Азија	131	83	983.441

Извор: Према подацима (Scholfield & Brockington 2009, 6; Бабић 2022, 130).

Приликом поређења података који се налазе у табели 29. видимо да је површина која је под заштитом у Латинској Америци већа за око 400.000 км^2 од оне у Подсахарској Африци. Ипак, трошкови по километру, као и укупни трошкови, значајно су виши у Подсахарској Африци него у Латинској Америци и у осталим регионима света. Приказани подаци остављају простор за сумњу да се ради о финансијским малверзацијама и прању новца.

Наратив о заштити животне средине је заправо део шире приче о „климатском колонијализму". Феномен климатског колонијализма испољава се тако што становништво „Југа" трпи последице климатских промена за које је одговоран „Север". Истовремено, иницијативе које се спроводе за санацију тих последица спроводе се на штету становника „Југа". Европљани су још од давнина повезивали климу и степен културне супериорности, па је тако према том веровању, хладнија клима изнедрила енергичније, способније и софистицираније људе способније за иновације. С друге стране, тропска регија представљена је као регија у којој (због погодне климе) преовладавају лењост, индолентност и морална дегенерација (Mahony, Endfield 2018).

С обзиром на све речено, намеће се закључак да: „НВО нису ни трећи сектор, нити су независне од државе. Оне су нераскидиво увезане у неолибералну офанзиву, која је уследила након кризе националног пројекта [у Африци]" (Shivji 2007, vi).

Ипак, припадници НВО сектора спремни су на одређени вид саморефлексије. Према сопственим изјавама НВО сектор је самокритичан

и спреман на промену, у свему осим у једном – свом идеолошком миту да је НВО сектор аполитичан, непрофитан, и незаинтересован за политичку моћ (Ibid., 41). Иронично, аполитични НВО је укључен у процес креирања политика. Овај феномен заправо указује на кључни проблем НВО сектора: моћ без одговорности. Припадници НВО сектора тврде да они представљају одређене друштвене групе, ипак припадници тих друштвених група не могу да вреднују нити санкционишу поступања НВО. НВО сектор заправо поткопава демократију, јер НВО имају велики политички утицај, иако заправо ни од кога нису биране. Када у ову једначину додамо велику зависност НВО од донатора, долазимо до закључка да НВО обављају улогу „идеолошке и организационе пешадије" империјализма (Бабић 2022, 131).

6.2. Активизам славних личности

На простору Подсахарске Африке, упоредо са НВО, делују и „невладини појединци". Појам „селебрити колонијализам" скован је у мају 2006. године када су светски медији извештавали о пометњи коју су Анђелина Џоли (*Angelina Jolie*) и Бред Пит (*Brad Pitt*) проузроковали у Намибији желећи да испуне свој хир, да се њихово дете роди на тлу те подсахарске државе.[117] Познате личности често својим публицитетом помажу приликом решавања хуманитарних проблема; међутим, понекад се дешавају бизарне ситуације да се целе афричке државе везују за одређену познату личност – па је тако Мадона била „задужена" за Малави, а Анђелина Џоли за Етиопију. „Селебрити колонијализам" достиже врхунац, на пример, у чињеници да је Џорџ Клуни (*George Clooney*) постао главни аналитичар за проблеме Судана. Поражава чињеница да интернет врви од изјава и анализа познатог глумца у вези Судана, тако да га многи новинари цитирају као релевантан извор (Бабић 2019, 65–66). Управо Џорџ Клуни био је ударна игла групације која је

[117] Наиме, познати пар је извршио праву „инвазију" на Намибију, узурпирајући њене ресурсе само због веровања да је ова афричка земља колевка човечанства, те да би тај куриозитет добро изгледао у биографији нерођеног а већ славног детета (Clarke 2009, 2, 283). Ипак, познати (сада већ бивши) брачни пар нису прве звезде које су се заинтересовале за Африку. Прва мега звезда која је покренула манију за Африком је Боно (Clarke 2009, 277).

ситуацију у Дарфуру, по аутоматизму хтела да прогласи геноцидом. Његово обраћање[118] у УН септембра 2006. било је срцепарајуће:

> „Ово можда није поштено, али је свеједно истина – овај геноцид ће се догодити пред вашим очима. У историји ћете бити запамћени онако како се будете опходили према овом питању. Ово је ваша Руанда, ваша Камбоџа, ваш Аушвиц. Сви смо одгајани са уверењем да се Холокауст никада неће поновити. Тако снажно верујемо у вас, толико сте нам потребни. Стигли смо тако далеко и сада смо удаљени „само једно да" како би окончали ово. Ако то неће учинити Уједињене нације, ко други преостаје? Морамо бити брзи, време истиче" (Clarke 2009, 327).

Овај говор лансирао је фразу „Не док смо ми на стражи" *(Not on our watch)*, ова крилатица из вокабулара познатог глумца прерасла је у симбол америчког интервенционизма и администрације Џорџа Буша Млађег (Бабић 2016, 66). У свом говору, Клуни је на себе преузео улогу представника читаве генерације. Затим, познати глумац олако прави веома проблематична поређења, изједначавајући стање у Дарфуру са догађајима у Руанди, Камбоџи и чак са Холокаустом, иако је сваки од ових случајева специфичан, с обзиром на политичко-економско-историјски контекст у којем се догодио.

Нема ничег лошег у томе што позната личност својим публицитетом помаже да се реши неки акутни проблем. Невоље, међутим, произилазе отуда што се због незнања и неинформисаности светске јавности приоритети погрешно одређују. Тако је конфликт у Дарфуру изазвао много више пажње од сукоба у Демократској Републици Конго, иако је по интензитету и жртвама био много блажи.

Велико је питање да ли познате личности помажу Африци или Африка помаже њима. Наиме, управо Африка омогућава познатим личностима да пронађу осећај сврхе својих живота и властите посебности. Ако се улога мултинационалних компанија огледа у

[118] Чињеница да се Уједињеним нацијама обраћа човек који није функционер ниједне државе чланице, нити члан било које признате међународне организације, који није научник, нити стручњак за било коју област већ је ту само на основу способности да забави милионе људи, вероватно говори више о повременом урушавању кредибилитета УН него о самом глумцу.

приватизацији афричке економије, онда је улога НВО и „невладиних појединаца“ заправо „приватизација афричког друштва.“

6.3. Колонизација ума[119]

„Ја бих рекао да је колонијализам дивна ствар. Донео је цивилизацију у Африку. Пре колонијализма [Африканци] нису имали писмо, ни точак каквим га познајемо; нису имали школе ни болнице, чак ни нормалну одећу.“

Ијан Даглас Смит – премијер Родезије

Колонизација ума представља најперфиднији механизам колонијализма и неоколонијализма. Реч је о врсти „психолошке аутоимуне болести“, услед које појединци и групе појединаца одбацују културолошки модел сопственог народа (у екстремним случајевима чак почињу да га страсно презиру) у корист културолошког обрасца неког од екстерних фактора (најчешће бившег колонизатора). Овај феномен је опаснији од било ког материјалног вида експлоатације, или било ког колонијалног злочина ма колико гнусан био. Ресурса у Африци има у изобиљу, а демографија се неколико пута увећала у односу на колонијални период. Колонизација ума нагриза ткиво друштва, омета и спречава промену економске и друштвене парадигме, која би омогућила да се сви ресурси и капацитети друштва ставе у функцију развоја тог друштва. Колонизација ума је „тројански коњ“ колонизатора, а они чији је ум колонизован су његови најоданији „агенти спавачи“.

6.3.1. Расистичка основа колонијализма и империјализма

Фанон наводи да је „колонизација сукоб двају, по својој суштини, антагонистичких снага, чија суштина произилази из начина њиховог постојања“ (Fanon 1973, 2).

[119] Ово поглавље инспирисано је већ објављеним ауторским радом. Више видети у: Danilo Babić, „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika*, God. LXIX, br. 1170, april–jun 2018. [5–27].

Колонијалне процесе можемо описати као посебну врсту фашизма, чији је основ економско експлоатисање колонија. Основни инструменти колонијализма су расизам и терор (Memmi 2003, 63). Постоје три компоненте колонијалног расизма: 1) културолошке разлике између колонизатора и колонизованог; 2) експлоатација тих различитости на штету колонизованог; 3) коришћење тих наводних различитости у доказивању апсолутне истине (Ibid., 115). Настајању колонијалног расизма допринели су критеријуми о „идеалном изгледу човека", који су доминирали Европом у XVIII веку. Идеали лепоте који су створени у ери просветитељства представљали су основу за формирање клишеа који је касније коришћен у дискриминацији других раса, пре свих црнаца, јеврејског и арапског народа. Расизму је била неопходна секуларна платформа, налик просветитељству, јер је хришћанска вера (барем теоријски) нудила могућност једнакости „инфериорним расама". Идеал лепоте у просветитељској ери је фаворизовао белу расу и врлине као што су: марљивост, умереност, част и друго. Инфериорним расама приписиван је недостатак ових особина. Моћ расизма се огледала у томе што су стереотипи о другим расама били представљени као објективни и веродостојни извори знања. Џорџ Мос (*George L. Mosse*) тврди да европски расизам није резултат „случајних тренутака лудила" већ „битан елемент европског искуства" (Mos 2005, 24). Корени расизма сежу дубоко у европску историју, у Шпанију XVI века, где је замисао „чистоте крви" послужила као оправдање за дискриминацију Јевреја. Свој пуни капацитет расизам је достигао у XVIII веку користећи тековине просветитељства и догматске механизме хришћанства − постао је „световна религија". Расизам је произашао из бављења питањима која су окупирала европску јавност XVIII века, као што су разум, природа, естетика и душа. Расистички поглед на свет интегрисао је физичке карактеристике човека са његовим местом у природи и његовом душом. Таквим спајањем религиозних осећања у расизам створен је концепт „расне душе" (Ibid., 29). У предговору који је писао за Фанонову књигу *Презрени на свету*, Жан Пол Сартр (*Jean-Paul Sartre*) тврди како ништа није доследније него расистички хуманизам, јер је „Европљанин могао [п]остати човек једино ако производи робове и чудовишта" (Fanon 1973, xx; Babić 2018, 13).

Расизам је уграђен у сваку колонијалну институцију и заснива се на томе што колонизоване третира као нижа бића (*subhumans*). С обзиром

на то да је колонизовани ниже биће, он не ужива заштиту међународног права пошто он и није човек у пуном смислу те речи. Колонизовани се сагледава есенцијалистички[120] (Said 2003, 16). Црква у колонији не позива да се следи пут Господа, него пут белог човека, пут господара-тлачитеља, заборављајући љубав према ближњем (Fanon 1973, 6). Сходно томе Фанон алудира да се колонизовани црнац и не посматра као ближњи, већ као ниже биће, стога црква ни нема обавезу да сугерише братску, хришћанску љубав према њему. С друге стране, Алберт Меми маргинализује утицај цркве, сматрајући да црква јесте потпомагала колонизаторе и уживала у позитивној екстерналији која се огледа у повећању броја верника, али сматра да црква није била инспиратор колонизације (Memmi 2005, 116; Бабић 2022, 133).

6.3.2 Психолошки портрети колонизатора, колонизованог и колона

Колонијализам одликује психолошко стање укорењено у социјалној свести колонизатора и колонизованог. Оно представља одређени културни континуитет и носи одређен културолошки терет.

Колонијализам носи одређени кодекс који (наизглед) важи и за колонизатора и за колонизованог. Циљ овог кодекса је промена оригиналних културолошких приоритета обеју страна. У центар колонијалне културе долазе обрасци понашања који су до сада били потиснути у обе културе. Управо овом тезом може се објаснити појава да су најмоћнији колонијални системи изграђени од стране оних друштава која се залажу за отворени политички систем, либерализам и интелектуални плурализам. Колонијализам подразумева стил „управљања незадовољством“ који се огледа у награђивању и кажњавању. Ипак, од конвенционалних награда и казни много су значајније „унутрашње“ (психолошке) казне и награде. Заправо, ради се о избору да ли се супротстављати колонијализму, или се са њим саживети (Nandy 1997, 174).

Када погледамо психолошке портрете колонизатора и колонизованог, видимо да колонизаратора интересују искључиво три ствари: профит, привилегије и узурпација. За колонизатора, колонија је место где се

[120] Есенцијализам у (пост)колонијалном контексту можемо дефинисати као редукцију староседелаца на суштину онога шта значи бити Африканац/Индијац/Арапин.

зарађује више а троши мање новца (Memmi 2003, 5). Наиме, у својој отаџбини он би највероватније био припадник (ниже) средње класе (нпр. административни службеник), док у колонији има деификован статус. Такође, колонизатори никада нису имали искрену намеру да религијски преобрате колонизовано становништво, јер би се тако створили услови за једнакост, и самим тиме нарушила срж колонијалног односа који се заснива на привилегијама колонизатора (Ibid., 72–73).

Постоје две врсте колонизатора – они који прихватају колонизацију и они који је одбијају. Колонизатор који одбија колонизацију сматра да је колонијални систем неправедан. Међутим, он не може да се одрекне привилегија које му следују, јер не постоји Европљанин који живи у колонији а да не ужива привилегије. Те привилегије произилазе из његове беле расе, оне су инхерентне. Колонизатор једино може да одабере да ли жели да остане или напусти колонију (Ibid., 63–66).

Колонизатор који прихвата колонизацију покушава да је легитимише. Никада не заборавља да направи јавну представу којом велича своје добре особине, и умањује властите привилегије (Ibid., 66). У савременом дискурсу западњачких елита, слика колонизатора све више одговара његовој аутоперцепцији у време колонијализма. Наиме, колонизатор свој боравак у колонији доживљава као жртву (због по њега неповољне климе, опасности од заразе разним болестима и „културолошког шока“ услед суживота са „дивљачким локалним становништвом“), због тога он жели да извуче максимални профит из периода проведеног у колонији. Тако, узоран грађанин неке од европских држава након одласка у колонију, може постати крвник колонизованог становништва. Психолошки профил колонизатора карактерише напетост: колонизатор који прихвата своју улогу узалуд покушава да прилагоди свој живот властитој идеологији, док колонизатор који своју улогу одбија узалуд настоји да прилагоди властиту идеологију свом животу (Ibid., 89).

Од психолошких механизама колонизатора најснажнији је отпор сазнању да се колонијализам суштински заснива на насиљу (Nandy 1997, 175). Насиље колонизатора се рационализује изговором да Европљанин чини зло староседеоцима како би потиснуо зло које они носе унутар себе (Fanon 1973, xiii; Бабић 2022, 134).

Како би објаснио лоше материјално стање својих колонијалних поданика, колонизатор креира мит о лењости колонизованог. Пошто су

колонизовани перципирани као лењи, њихово запошљавање није продуктивно и не доноси профит. Сходно томе, најамнине за колонијалну радну снагу су веома ниске. Зато колонијални систем настоји да стимулише раст популације у колонијама. Како би зараде у колонији остале ниске, неопходно је да постоји велика понуда радне снаге. Због ниских зарада и трошкови живота у колонији остају релативно ниски, тако да зараде унутар колонијалне администрације омогућавају лагодан живот њеним припадницима. С друге стране, колонизатор себе види као марљивог и предузимљивог, а као доказ тога представља своју индустрију. Он свој привилеговани положај у колонији доживљава као награду за свој предузетнички дух. Посебан проблем је то што колонизатори лењост приписују не само физичким радницима у колонији већ и лекарима, просветним радницима, заправо свима онима који долазе из староседелачке популације.

Апсурдно је одговарати на питање о лењости колонизованих. Лењост не може бити карактеристика колективних ентитета, а још мање читавих народа. Ради се о употреби есенцијализама који су транспоновани у огољени расизам. Још један облик деперсонализације колонизованог човека проистиче из саме употребе језика. Наиме, о колонизованом се увек говори као о колективном ентитету, често у трећем лицу множине: „Они су лењи, примитивни, насилни и друго“. Оваквим говором колонизованом се не дозвољава право на индивидуалност. Уопштено, колонизовани је дужан да постоји искључиво у функцији испуњавања потреба колонизатора (Babić 2018, 15).

Колонизатор настоји да прекроји историју староседелачког становништва у складу са сопственим жељама. У колонијама се обележавају државни и верски празници колонизатора а не колонизованог. Деца у колонијама приликом школовања не уче сопствену историју већ историју колонизатора. Приче које слушају деца у колонијама искључиво приказују јунаке (суперхероје) беле расе.[121] Последица овакве културне политике јесте индиректно „суфлирање“ омладини да мора постати

[121] Једини изузетак у овом погледу је Марвелов јунак „Црни пантер“, који је креиран давне 1966. године. Ипак, иако се Црни пантер представља као аутентична афричка прича он то заправо није. Слика Црног пантера је ништа више од оријенталистичког стереотипа. Црни пантер је у најбољем случају афроамеричка прича – никако афричка. Више у: Babić 2018.

„бела“, уколико жели да поседује врлине хероја (Fanon 2015, 132–133). Колонизовани бивају отргнути од сопствене историје. Они су искључени из политичког живота средине у којој живе, због тога су и незаинтересовани за политику. Колонизованима се намеће став да нису способни „да заузму своју улогу у историји“ (Memmi 2003, 94, према Babić 2018, 15–16, Бабић 2022, 136). Како наводи Зоран Ћирјаковић: „Концепт модерног Запада прерастао је тако из географског и темпоралног ентитета у психолошку категорију. Запад је сада свуда, унутар Запада и ван њега, у структурама и у умовима“ (Ћирјаковић 2016, 10).

Анализа културолошких образаца колонизованих староседелаца није предмет интересовања колонизатора. Колонизатор своју културу по дефиницији сматра супериорнијом, док културу колонизованог види као примитивну и первертовану. У складу с тим, колонизатор је дужан да изврши „културну деконтаминацију“ колонизованих. Улогу културне трансформације, тј. „културне деконтаминације“ становништва бивших колонија обављају невладине организације, које су заузеле упражњено место некадашњих цивилизаторских мисија (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2007, 146). Према мишљењу колонизатора, културни образац колонизованог староседеоца требало би одбацити *a priori*. У свом подухвату колонизације, колонизатор се зауставља тек онда када му староседеоци признају надмоћ његових вредности. Меми колонизатору додељује Неронов комплекс: што више колонизатор тлачи колонизоване, све више постаје свестан својих злодела. Он би желео да колонизовани нестану, јер га сâмо њихово постојање подсећа на то да је он заправо узурпатор. Ипак, колонизатор схвата да би без колонизованих и колонија изгубила смисао. То осећање у њему поново изазива бес који је колонизатор увек спреман да изнова искали на колонизованима (Memmi 2003, 66; Babić 2018, 20).

Како би психолошка анализа колонијалног процеса била комплетна, неопходно је увести и трећи субјект у анализу. Поред колонизатора и колонизованих, посебно интересантну улогу у односу метрополе и колоније представљају колонисти, тј. колони. Колон је човек европског порекла, потомак колонизатора који живи у некој од афричких колонија. Он се налази у перманентној кризи идентитета – он не може да се идентификује ни са Европом ни са Африком, али се зато поистовећује са колонијалним поретком. Фанон наводи да је колон произвео и даље

производи колонијализам, јер он свој смисао види једино у колонијалном систему (Fanon 1973, 2).

Франц Фанон описује социјалне разлике између колона и колонизованих. Насеља колонизованих староседелаца су неусловна за живот, док су градови колона наспрам њих представљали „рајске вртове". Он наводи како су те разлике и једни и други били свесни и констатује како су се колони највише плашили зависти колонизованих. Фанон тврди како сваки колонизовани бар понекад пожели да је на месту колона. Циљ колонизованог није да постане колон, него да га смени (Ibid., 12). Због страха, колон потеже за добро познатим оружјем – расизмом. У изградњи свог дискурса колон се не задовољава тврдњом да су вредности напустиле колонијални свет, чак ни тврдњом да у њему никад нису ни биле присутне. Шовинизам колона иде још даље, те се колонизовани проглашава (како каже Фанон) „непропусним" за етику. Староседелац не представља само одсуство свих вредности, он је њихова негација или чак њихов непријатељ. Колонизовани староседелац се представља као апсолутно зло које има способност да поништи или изобличи етику и морал. Вредности се заправо трују и прљају чим дођу у додир са колонизованим народом (Ibid., 5).

6.3.3. Одговор колонизованих

Стање описано у претходном сегменту доводи до огромне психичке тензије у односу међу актерима, као и унутар њих самих. Колонизовани народи нису могли да игноришу постојеће стање. Меми наводи два могућа одговора колонизованих на колонизацију: 1) асимилација, и 2) побуна.

1) Процес колонизације ума води у асимилацију. „Колонизација ума је форма епистемолошког насиља која спада у најгоре тековине колонијализма. Под овим појмом се подразумева мешање спољног фактора (колонизатора) у менталну сферу колонизованог субјекта" (Babić 2018, 16). Овај процес утиче на ментални склоп колонизованог субјекта, мењајући његов садржај и начин размишљања колонизованог. Ефекти колонизације ума су дуготрајни и готово иреверзибилни. Колонизација ума испољава се кроз различите видове свакодневног живота, као што су: културни и религијски обрасци, језик и друго (Dascal 2007/2009).

Овај процес најбоље илуструје излагање Томаса Меколија[122] о образовном систему Индије:

> „Ми сада морамо да учинимо све што можемо да створимо једну класу која би могла да буде преводилац између нас и милиона оних којима владамо; класу особа, индијску по крви и боји коже, али енглеску по свом укусу, ставовима, моралности и интелекту. Тој класи можемо препустити да пречишћава староседелачке дијалекте [Индије, и] да их обогаћује научним терминима позајмљеним из Западне номенклатуре. [Морамо тој класи] пружити инструменте различитих нивоа за преношење знања широким народним масама“ (Macaulay 1835, став 34).

Европска елита настоји да створи елитне домороце, нову врсту, како каже Фанон, грко-латинске црнце (Fanon 1973,vii). Основна нова вредност коју колонизатор доноси јесте индивидуализам – идеја о друштву састављеном од појединаца, у којем се свако затвара у своју субјективност (Ibid., 8).

Једно од својстава колонизације ума је мимикрија, коју карактерише амбивалентан однос између колонизатора и колонизованог.[123] Колонизовани покушавају да имитирају колонизатора, усвајањем његових културних образаца. Исход мимикрије је увек камуфлажа, никад идентична копија. Истоветна копија не може бити постигнута јер

[122] *Thomas Babington Macaulay* (25. X 1800. – 28. XII 1859) био је британски политичар, познат по реформи индијског образовног система којом је енглески језик заменио персијски као званични језик. Меколи је делио свет на цивилизоване нације и варваре, при чему је Британију сматрао врхунцем цивилизације. Чувен је и по својој изјави која гласи: „Верујем, без претеривања, да информације скупљене из свих књига икада написаних на Санскриту мање вреде од онога што се налази у најлошијем приручнику који се користи у енглеским припремним школама“ (Macaulay 1835, став 11).

[123] Амбиваленција између колонизованих и колонизатора је заправо мешавина привлачности и одбојности. Колонизатори желе да приволе староседеоце на промене у складу са својим жељама (да их цивилизују). Али они не желе да их учине истоветним себи, плашећи се да би на тај начин изгубили свој хегемонски положај. Колонизатори желе да створе инфериорне копије самих себе. Хоми Баба сматра да је на овај начин колонијализам посејао семе за властито уништење, пошто староседеоци постепено увиђају да колонизатори нису више толико изнад њих. Такав однос постепено нарушава ауторитет самих колонизатора (Ashroft, Grifits, Tiffin 2007, 10–11; Babić 2018).

колонизовано становништво није исте расе као колонизатор. Претходни Меколијев цитат заговара стварање једне такве класе „имитатора“, који би представљали посреднике између колонизатора и колонизованог. Мимикрија уједно представља снагу колонијално-империјалистичког система и његову слабост, услед чињенице да имитирање није предалеко од ругања (Ashroft, Grifits, Tiffin 2007, 124–126). „Опасност од мимикрије не лежи у идентитету који се скрива иза маске, већ у откривању природе амбиваленције која руши ауторитет колонизатора“ (Babić 2018, 17).

Асимилација подразумева одбацивање сопства и љубав према колонизатору (Memmi 2003, 165). У шали, обични Африканци за овакве људе кажу да су „променили кожу“ и називају их „кокосовим орасима“, јер су „споља црни а изнутра бели.“ Меми истиче да недавно асимилизовани показују већи ентузијазам у промовисању вредности колонизатора од њега самог. Они страствено, вулгарно и брутално нападају своје сународнике који одбијају асимилацију (Ibid., 60).

> „Колонизатор би желео да има роба, који не само да прихвата да је роб, већ роба који схвата да му је судбина да буде роб, и ништа више до роб. Стога, роб мора да воли господара и да му буде захвалан на његовој великодушности, што је њему [робу] дозвољено да буде поробљен од стране више, племенитије цивилизације.“ (Ngugi Wa’ Thiong’o1984, 12).

Протоком времена кандидати за асимилацију почињу да гледају сопствени народ очима његових тлачитеља и испољавају аутошовинизам. Ипак, да би процес асимилације био окончан није довољно само напустити групу којој сте до тада припадали, већ морате бити прихваћени од стране групе којој желите да приступите. Кандидати за асимилацију се суочавају са одбијањем колонизатора, јер мимикрија је увек непотпуна камуфлажа а не идентична копија. На свој ужас, кандидати за асимилацију схватају да је њихов труд узалудан, пошто и даље припадају колонизованима. Иако су одбацили цео менталитет властитог народа и даље су „једни од њих“. Поврх свега, присутан је и презир колонизатора, који се подсмева својим инфериорним копијама. Кандидати за асимилацију су заробљени између комплекса више вредности (према сопственом народу) и комплекса ниже вредности (према колонизатору), они не припадају нигде – они немају идентитет (Babić 2018, 17)!

За успех колонијалног пројекта није у толикој мери пресудна војна и технолошка надмоћ, већ способност креирања хијерархијских структура које су биле у супротности са традиционалним поретком. Ове структуре отвориле су нове видике, пре свега за оне који су били искоришћавани или угњетавани од стране старог поретка (Nandy 1997, 168).[124]

Колонизацију ума често не спроводе колонизатори, већ сами колонизовани који су школовани у метрополама или европским школама у колонијама. Деца и омладина су најпогоднији кандидати за колонизацију ума зато што су њихове личности, ставови и уверења још неизграђени (Cooper 2014, 3). У овом процесу, знање се представља као роба велике тражње, јер је у природи људског ума да тежи за новим знањем. У већини случајева, едукатори који спроводе колонизацију ума немају пуну свест о штетним последицама свог деловања. Напротив, они су уверени да помажу колонизованим људима, јер им пружају знање и вредности које ће им омогућити боље сналажење у модерном свету (Dascal, 2007/2009). Али, заправо, колонијално образовање је у функцији јачања колонијалне власти.

Процес колонизације ума не може бити успешан ако се заснива искључиво на страху и принуди. Он се базира на „когнитивном убеђивању" између колонизатора и колонизованог. Почетну предност колонизатору омогућавају правила закључивања (тачније *modus ponens* и *modus tollens)* која се од почетка процеса имплицитно прихватају. Пошто не успевају да за кратко време проникну у принципе исказне логике (са којом се никад раније нису сусрели), колонизовани прихватају становишта колонизатора. Затим, колонизатори праве поређење између старог и новог, при чему стари (староседелачки) начин мишљења бива етикетиран као застарео, ретроградан, чак и примитиван, док новоусвојени (властити) начин мишљења колонизатори описују као напредан и цивилизован. Колонизација ума настаје када колонизовани субјект пристане на тако формулисано поређење (Babić 2018, 19).

[124] Пишући о раним сусретима колонизатора и староседелаца један од најпознатијих афричких писаца Чинуа Ачебе (*Chinua Achebe*) потврђује ову тезу. У свом роману „Свет који нестаје" (*Things fall apart*) он истиче како су мисионарима први пришли они који су били одбачени од традиционалног друштва: родитељи близанаца, нероткиње, епилептичари и сви они који су из било ког разлога сматрани недостојним друштва, тј. они који су били дискриминисани.

Паралелно, колонизовани бивају преплављени негативним сликама о самима себи, својој култури и историји и приказима идиличне слике колонизатора. Без обзира на чињеницу што је, из историјског угла посматрано, колонизација трајала кратко, сва сећања на слободу изгледају тако далека и колонизовани упадају у апатију. Тиме се може објаснити чињеница да су гарнизони од свега неколико десетина људи контролисали десетине хиљада староседелаца. Контрола је одржавана ширењем страха путем одмазди: за сваког убијеног колонијалног војника је убијано стотине староседелаца (Memmi 2003, 136, према Babić 2018, 19). Локалне владајуће елите су често пасивизирале отпор, пошто нису имале проблем са колонијализмом који је чак посматран као пратећа ставка сопствене владавине. Локални владари су знали да они сами никада не би били у стању да контролишу огромна пространства као што чине колонизатори (Nandy 1997, 175). Добар однос са колонизатором чак је значио и гаранцију њихове власти.

Културолошко насиље је још једна одлика колонизације ума. Процес „декултурализације" Африканаца има три фазе:

1) Стид − колонизатори убеђују Африканце да би требало да се стиде властитог народа (због сиромаштва и криминала, ратова и ратних злочина, мањка образовања).

2) „Супер его" − након рушења слике о себи, Африканцима се сугерише да белце посматрају као узор и у њима виде симбол напретка, развоја, среће и доброг живота.

3) Онима који успешно савладају претходне две фазе следи награда, уколико буду даље ширили индоктринацију (Бабић 2022, 140).

Ипак, увек постоји могућност да се колонизација ума избегне на индивидуалном нивоу. Међутим, за такве „одметнике" настаје проблем уколико живе у друштву које начелно и већински прихвата колонизацију ума. У том случају, појединци који одбијају колонизацију ума обично бивају изоловани, понекад и самоизоловани од друштва. У најбољем случају имају третман „белих врана" и бивају описани као ексцентрици, а у најгорем случају бивају перципирани као опасни ретроградни елементи, фашисти, ксенофоби и примитивци.

Одбијање колонизације ума смета колонизаторима који бивају увређени одбијањем свог „супериорног" система. Њихова добронамерност брзо бива замењена заједљивошћу, јер не могу да

прихвате да неко тако инфериоран и застарео одбија да прихвати напреднији систем вредности. Колонизаторима не смета то што су њихови поданици примитивни (јер ће усвајањем новог система вредности и размишљања, уз пуно рада, и они постати напредни), већ што због своје лењости одбијају да крену путем трансформације и модернизације (Babić 2018, 20).

2) Друга опција која стоји на располагању колонизованима је побуна. Резултат побуне је деколонизација − борба за обнову властитог, аутономног идентитета (Memmi 2003, 171). Побуна је усмерена против свих колонизатора, било да они прихватају колонизацију или је одбацују. Деколонизација почиње у тренутку када колонизовани схвати да је његов живот једнако вредан као живот колона. Мото деколонизације гласи: „Последњи ће бити први". Док у процесу асимилације колонизатор представља модел пожељног понашања, у процесу побуне колонизатор је антитеза. Колонизовани више није у раскораку између онога што јесте и шта би желео да буде, већ је сада у раскораку између онога што жели да буде и онога што постаје (Ibid., 184).

Фанон сматра да је деколонизација по својој суштини насилан процес. Он то објашњава чињеницом да је главни саговорник колонизованих колонијални жандар, или војник који наступа са становишта бескрупулозног бранитеља постојећег поретка. Он говори језиком насиља и уноси насиље у главе колонизованих (Fanon 1973, 2–3). „Колонијализам није машина која мисли и није тело обдарено разумом. То је насиље у природном стању и попустиће само пред још већим насиљем" (Ibid., 18). Насиље колонијалног система и противнасиље које врше колонизовани за време деколонизације су реципрочни и подударни (Ibid., 38).

Поставља се питање коју методу одабрати, како се супротставити колонизацији ума и како је искоренити? Да ли је насиље неизбежно као што сугерише Фанон? Дугорочно гледано, насиље производи ново насиље и услед тога не може бити решење. За супротстављање процесу колонизације ума неопходно је осмислити префињенији и свеобухватнији одговор. Отпор мора бити на епистемолошкој и културолошкој равни, јер се и агресија одвија на тој равни . Главни циљ отпора требало би да буде деконструкција мита о „белој" надмоћи, као и свих структура које и даље (п)одржавају колонијалне ауторитете у свим аспектима свакодневног живота (Dascal, 2007/2009).

Закључак и поглед у будућност

У раду је деловање старих актера представљено у континуитету, од раних почетака трговине робљем и колонизације па до структурног прилагођавања. Трговина робљем и колонијална историја подсахарског региона је незаобилазна када се разматрају савремени развојни проблеми Подсахарске Африке, јер је та епоха имала веома важну улогу у стварању друштвених поремећаја, који су касније произвели структурне економске и политичке неравнотеже, које ометају развој у данашњем времену и због тога не може бити изостављена.

Дуготрајни ефекти трговине робљем су бројни:

1) Одлив преко 12 милиона људи пореметио је демографску равнотежу у региону; изазвао је биолошки губитак и губитак људског капитала, тј. потенцијала који је могао да изнедри индустријску револуцију у Африци, или стварање националних афричких држава, аналогно ономе што се десило у Европи XIX века.

2) Прекинута је феудална фаза развоја афричких друштава. Развој феудализма неприродно је убрзан и пребачен у ранокапиталистичку фазу у којој се тада налазила Европа. Управо у ускраћивању природног сазревања афричког друштва налази се један од узрока несналажења Подсахарске Африке у модерном капиталистичком систему.

3) Процес трговине робљем јесте један од узрока модерне корупције у подсахарском региону. Трговина робљем је садржала све епитете који одликују корупцију: крађу, подмићивање и употребу силе.

4) Трговина робљем је један од узрока етничке фрагментираности Африке, јер је узроковала неприродне миграције становништва.

У погледу ефеката колонизације на афричку економију и друштво издваја се:

1) Савремена политичка мапа Африке креирана је игнорисањем етничких, лингвистичких, географских, религијских и културолошких специфичности Африке, као и граница које су већ постојале у

предколонијално време. Штавише, намеће се закључак да су афричке границе стваране тако да задовољавају потребе европских држава.

2) Афричка привреда је принудно била усмерена „ка споља“ уместо „ка унутра“. Сврха афричке економије није био развој локалне заједнице, већ задовољавање увозних потреба европских империја.

3) Промењен је систем опорезивања – порез се више није плаћао по домаћинству већ по сваком члану домаћинства. Тиме је вишеструко повећан економски притисак на традиционално многобројну афричку породицу.

4) Колонизација је имала и директне биолошке последице по Африканце: доласком колонизатора Африком су се ширили до тада слабо присутне болести које су наносиле велике жртве староседелачком становништву. Африканци су такође изнова морали да се суоче и са локалним „афричким“ болестима, јер су Европљани у освајању територије и организацији друштва након колонизације игнорисали староседелачке начине за избегавање болести, нпр. маларије и болести спавања.[125]

Деловање индивидуалних актера у Подсахарској Африци било је експлоататорско. Тешко је рећи који је од ових колонијалних модела био најгори, али можемо рећи да је сваки од њих био штетан на свој начин.

Француски директни колонијално-империјални модел на површини је нудио једнакост становницима колонија. У пракси, познавање француског језика, које је требало да послужи као интегративни елемент и „прозор у свет“ за Африканце, постало је средство дискриминације приликом добијања статуса грађанина. Француски модел је у потпуности уништио аутохтоне начине организације друштва. Деколонизација француских колонија ишла је споро и тешко, уз максимално ометање од стране Француза, без обзира на наводну жељу за деколонизацијом. Приликом деколонизације Французи су из колонија односили све што су могли да понесу. Легенда каже да су приликом одласка из појединих колонија одвртали чак и сијалице са уличне расвете. Одмах у првим

[125] Неопходно је нагласити да „бацили“ нису били савезници Европљана у оној мери као што је то био случај приликом колонизације Латинске Америке. Велике богиње, које су шпански конквистадори донели, у потпуности су десетковале локално становништво. У Подсахарској Африци „размена бацила“ је ишла двосмерно, па су и Европљани страдали од маларије.

деценијама након деколонизације Француска је покушала, и у доброј мери успела, да наметне неоколонијалну доминацију. То је чињено путем споразума који су омогућавали јефтину експлоатацију афричких ресурса, као и преференцијални третман француских производа у подсахарском региону. Такође, Французи су активно уређивали политички живот својих бивших колонија, тако што су радили на свргавању непослушних и постављању сервилних локалних лидера. Свакако, кључни елемент француског неоколонијалног система је монетарна унија ЦФА франак. Ипак, од 2019. године присутан је све већи анимозитет обичног народа према Француској. У томе предњаче Буркина Фасо, Мали и Нигер који, предвођени својим војним режимима, руше један по један стуб неоколонијалне доминације.

Британски индиректни модел био је мање девастирајући за локално становништво, због чињенице да су Британци задржавали локалне управљачке структуре на нижим нивоима. Британци су своје колоније прекрајали територијално, спајајући и раздвајајући територије по сопственом нахођењу, што је стварало низ индиректних проблема за локално становништво. Период након Брегзита довео је до поновног појачаног ангажовања Британије у подсахарском региону у циљу супституције тржишта ЕУ.

Португалски империјални режим био је „најтврдоглавији“ у целој Европи. Португалске колоније биле су најзапуштеније у целој Африци. Њихови житељи су имали катастрофалну просветну, здравствену и комуналну инфраструктуру. Рат за ослобођење португалских колонија био је изузетно крвав и пропраћен злочинима, што сведочи о касној еманципацији португалског друштва. Штавише, Португал је једини случај у Европи где је деколонизација довела до војног пуча у самој метрополи.

Белгијски модел није имао никакву теоријску основу која би наводно правдала колонизацију и нудила некакав измишљени добитак за локалну популацију. Радило се искључиво о отимачини и голом насиљу које је попримило геноцидни карактер, усмртивши више од 7.500.000 људи. Не би требало изгубити из вида да је Белгија и након деколонизације дестабилизовала Конго, пре свега убиством Патриса Лумумбе. Руанда је такође имплицитна жртва белгијског колонијализма, јер је управо белгијски колонијализам посејао семе геноцида у Руанди.

Немачки империјални модел такође је обележен геноцидом. Разлог због чега Немачка не жели да призна свој „афрички“ геноцид, за разлику од Холокауста, лежи у томе што то руши концепцију о томе да је Холокауст аберација немачког друштва и производ Хитлерових тренутака лудила. Потпуно признање геноцида у Намибији довело би до логичног испитивања континуитета геноцидних политика од Кајзера до Хитлера. Заправо, дошло би се до закључка да су истребљивачке методе, које је Трећи рајх користио на тлу Европе, већ одавно примењиване у немачким афричким колонијама, другим речима Хитлеров фашизам је „колонијализам окренут ка унутра“.

Политика САД према Подсахарској Африци прилично је варирала у зависности од америчког председника који је на власти. Основна заједничка тачка свих администрација у ангажовању са Африком је фокус на трговину. Међутим, чланство у програму АГОА постало је инструмент политичког притиска на афричке земље. Такође, поставља се питање у којој мери АГОА програм доприноси развоју Подсахарске Африке, јер постоје основане сумње да се заправо овим програмом врши додатни притисак на ионако слабу афричку индустрију, услед јефтиног увоза. Од проглашења „рата против тероризма“ Африка је постала један од кључних региона у којем се врши његово сузбијање, те је самим тиме постала безбедносно интересантна свим америчким администрацијама, од Бушове па надаље. Заједнички термин којим можемо описати однос свих америчких администрација према Африци је „малигно занемаривање“. Посебно разочарање у америчко-афричким односима је мандат председника Барака Обаме, од кога се очекивало много више с обзиром да је он пореклом из Кеније.

Главни стуб кинеског улагања у Подсахарској Африци су Специјалне економске зоне. Оне обезбеђују либерално инвестиционо окружење, фокусирано на стратешке индустрије и представљају сигурну луку за кинеске компаније, али привлаче и стране инвеститоре. У погледу стратегије кинеског наступања у Подсахарској Африци Кина користи велика, државна предузећа за освајање подсахарског тржишта. Када су баријере које спречавају улазак на тржиште пробијене, наступају кинеске приватне компаније које делују упоредо са државним компанијама. Кинеске инвестиције су равноправно заступљене и у географском и у секторском аспекту у читавом региону Подсахарске Африке. Вредне

пажње су кинеске инвестиције у инфраструктуру, с обзиром на то да је инфраструктура веома битна за развој економије и државе у целини. У раду је истакнута разлика између инфраструктуре коју гради Кина и инфраструктуре изграђене за време колонијализма. Колонијална инфраструктура је грађена на начин да спаја луку и налазиште природних ресурса у унутрашњости континента, и на тај начин олакшава експлоатацију. Кинеска инфраструктура је устројена тако да пружа подршку интеграцији и развоју тржишних потенцијала.

Постоје три главне групе притужби на деловање Кине у подсахарском региону:

1) Загађење животне средине – негативан утицај Кине на животну средину у Подсахарској Африци може се поделити у две категорије: а) аеро загађења и загађење воде као последица рударских операција. Као најчешћи пример наводи се бакарни појас у Замбији; б) уништавање животињског света због појачане потражње за слоновачом у Кини и прекомерног излова рибе и других морских организама. Ипак, кинески однос према афричкој животној средини није проблематичан све док се не појави разлика у третману животне средине у Кини и у Африци. То за сада није случај. Кинеска еколошка регулатива и заштитна технологија још увек је у повоју, те је стога загађење (и у Кини и у Африци) још увек неизбежно. За сада је јасна намера Кине да побољша заштиту животне средине и унапреди индустријску структуру у Африци ради повећања енергетске ефикасности. Уколико би дошло до дивергенције еколошких пракси од стране кинеских компанија у Кини, и оних у Подсахарској Африци, тек тада би кинеско понашање било за осуду.

2) Лоши услови рада – фактори који стварају лоше услове рада су: плата испод минималне зараде, неправедно давање отказа, неизвесност останка на радном месту, недостатак слободних дана, недостатак здравственог и пензионог осигурања, недовољна заштита на раду, као и лоши услови смештаја на радним местима која су удаљена од места становања. Такође, може се закључити да су узроци радних спорова између Кинеза и Африканаца производ културолошких разлика, језичких баријера, другачије пословне културе и кинеске тежње за максимизацијом профита. Ипак, запажено је да се ове разлике смањују с протоком времена, самом чињеницом да су Африканци и Кинези све више у контакту.

3) Дужничко ропство и неоколонијалне тенденције − наратив о кинеском дужничком ропству заснован на медијском сензационализму приликом анализе кредитног аранжмана везаног за луку у Шри Ланки. Међутим, узрок дужничке кризе у овој азијској земљи је општа презаduженост у датом тренутку, а не кинески кредит. Подаци изнети за неколико земаља Подсахарске Африке говоре да не постоји значајна опасност од изложености „кинеском" дугу. Мит о кинеском дужничком ропству је пропагандно средство, али то свакако не значи да афричке земље не морају да пажљиво врше прорачуне да ли су у стању да отплате кредит пре него што га реализују. Такође, оне морају водити рачуна о сврсисходности и рентабилности пројекта који се из кредита финансира. Оваква опрезност је неопходна приликом закључења кредитног аранжмана са било којим од иностраних партнера. Специфичност кинеских кредита је у томе што, за разлику од западних држава и финансијских институција које презаduженим земљама предлажу нова задужења, промену макроекономских политика или драконске мере штедње које штете обичним грађанима у циљу отплате дуга, кинеске компаније једноставно искористе концесију инфраструктурног објекта која је инструмент обезбеђења датог кредита.

За Подсахарске земље је веома битно да искористе „беневолентну фазу" кинеског ангажовања како би ојачали сопствене капацитете. Испитивање јавног мњења које је спровео „Афрометар" показало је да већина грађана одобрава активности Кине на континенту. Међутим, та подршка значајно варира од земље до земље и у зависности од природе кинеског деловања. Помало је изненађујући податак из анкете да су, у већини афричких региона, САД и даље перципиране као узор који би требало следити, што сведочи да борба за „освајање срца и умова" Африканаца још увек није завршена.

Индија има четири разлога због којих повећава своје присуство у Подсахарској Африци:

1) Потреба за енергентима који су неопходни за развој индијске индустрије;

2) Отварање афричког тржишта за индијске компаније које су препознале потенцијал овог тржишта и нарастајућу афричку средњу класу;

3) Индија жели да пројектује „тврду" моћ у региону Индијског океана, јер је Индијски океан најзначајнији трговински пут за Индију;

4) Индија жели афричку подршку и гласове за потенцијално чланство у СБ УН.

Индија нуди модел односа са Африком заснован на једнакости, међусобном поштовању и узајамној корисности. Индијски приступ Подсахарској Африци, тј. модел индијских инвестиција у подсахарском региону идентификоване су као „инвестиције које траже тржиште". Инвеститори који се фокусирају на тржиште, као параметре за одлучивање узимају величину, раст и структуру тржишта земље домаћина. Њихов циљ је остваривање учешћа на домаћем тржишту и коришћење могућности за стварање профита које то тржиште пружа. Своје активности у Подсахарској Африци Индија карактерише као „развојну сарадњу", јер термин „помоћ" није коректан према земљама домаћинима. Индијци, баш као ни Кинези, не крију да је та сарадња узајамно корисна и да индијске компаније које долазе у подсахарски регион долазе да инвестирају и зараде. У погледу секторске распрострањености, Индија је доминантно присутна у енергетском, тј. нафтном сектору. Међутим, инвестиције у енергетском сектору су веома издашне у погледу утрошка капитала, па услед те чињенице ствара се утисак о доминантности инвестиција у енергетском сектору. Заправо инвестиције су дистрибуиране равномерно. Три најзначајнија сектора индијских инвестиција су: 1) пољопривреда, 2) здравство, и 3) ИКТ.

Након анализе начина пословања Индије на тржишту Подсахарске Африке, приметна је разлика у фазама између деловања Кине и Индије. Фазе инвестирања су инверзне: у случају Кине на тржише прво улазе велике државне компаније које потом следе приватне, док је у случају Индије ситуација обрнута. То значи да обе земље користе властите компаративне предности приликом инвестирања у Африци: Кина користи велике финансијске капацитете државних предузећа за улазак на тржиште, док се Индија ослања на конкурентност својих корпорација.

Постоје три кључна проблема у индо-афричким односима: индијски пројекти пате од лоше имплементације. Од стране Африканаца стижу примедбе да индијски послодавци у недовољној мери запошљавају локалну радну снагу и не доприносе довољно креирању локалних радних места. Ипак, највећу сенку у индо-афричким односима представља оптужба на рачун индијских компанија за „отимање" земљишта локалном становништву. Као најдрастичнији пример помиње се Етиопија.

Критичари из локалних и иностраних НВО кажу да је продаја земљишта индијским компанијама довела до исељавања малих пољопривредника и милиона локалних становника. Приликом исељавања су коришћене противправне методе.

Русија свакако има континуитет присуства у Африци још из доба царства, чак је била пасивни учесник Берлинске конференције, али никада колонијални поседник у Подсахарској Африци. Присуство се наставило и за време СССР-а. С обзиром на велике дисконтинуитете у руској историји, на чијим прелазним тренуцима је дошло до потпуног повлачења из Подсахарске Африке, које је у појединим случајевима трајало и преко 30 година, Русију смо сврстали у новог актера.

Након опадања активности Русије у подсахарском региону након распада СССР-а, у другој половини двехиљадитих, активност Русије у региону поново расте. У политичкој сфери Русија настоји да понуди своју визију међународног поретка и привуче к себи афричке земље. Економска сарадња се углавном своди на изградњу енергетске инфраструктуре и сарадњу у области војне опреме. Такође, не би требало занемарити ни донације Русије бројним афричким земљама за време пандемије корона вируса, као и донације жита након проблема у ланцима снабдевања услед сукоба у Украјини.

Оно где је Русија остварила велики успех је безбедносна сарадња. Русија попуњава безбедносни вакуум који настаје услед одступања Француске из региона. Руске трупе и инструктори праве „разлику на терену“ у корист владиних снага у Централноафричкој Републици, Малију и Буркини Фасо. Управо је Буркина Фасо највећи савезник Русије у Подсахарској Африци. Русија је преузела улогу гарантора безбедности председника ове земље. Тиме је Русија индиректно постала и безбедносни покровитељ и новоформираног Савеза држава Сахела, чији је Буркина Фасо најпосвећенији члан.

Ограничења руског присуства у Подсахарској Африци везана су за недостатак јасне стратешке визије за активности у подсахарском региону. Проблем такође представља и недостатак финансијских средстава, као и свеукупна исцрпљеност руских капацитета услед ангажовања у Украјини. Највеће дугорочно ограничење за пролиферацију руског утицаја у Подсахарској Африци долази од саме руске државе, и то из субјективног разлога – потпуно неадекватно, малтене пежоративно схватање концепта

меке моћи. Због антизападног сентимента у Подсахарској Африци само се чини да Русија ефективно пласира своју меку моћ. Међутим, када им конкурент буде актер који није жестоко омражен, као нпр. Кина, све слабости услед непрепознавања овог концепта ће изаћи на видело.

Турска је успела да постигне импресиван резултат у Сомалији, где ниједан други актер није имао успеха, осим ако се за успех не сматра дестабилизација земље. Турска је најзаслужнија за стабилизацију Сомалије. Ипак, утицај Турске у ширем региону Подсахарске Африке остаје ограничен због економске кризе у самој Турској, као и чињенице да је ширење њеног утицаја у земљама где не постоји већинско исламско становништво мало вероватно.

Активности Бразила у Подсахарској Африци представљају прави омаж сарадњи Југ-Југ, с обзиром на то да сви учесници ове сарадње деле колонијалну прошлост. Активности Бразила умногоме су зависиле од тога ко је председник Бразила. Сарадња је била највећа за време мандата председника Луле да Силве. Посматрано из тог угла, радује чињеница да је Лула поново председник. Дуго времена Бразил није могао да изађе из оквира лузофоне сарадње, али и то се постепено мења. БРИКС+ платформа свакако представља катализатор сарадњи афричких земаља и Бразила.

Деловање мултилатералних актера такође се може окарактерисати као експлоататорско, али префињеније, јер је увијено у мултилатерални формат у који су укључене и земље Глобалног југа, али само као декорација, без реалне снаге приликом доношења одлука.

Аутор сматра да су програми структурног прилагођавања, засновани на принципима Вашингтонског консензуса, продужена рука колонијализма, који имају за циљ одржавање континуитета економске доминације над некадашњим колонијама. Економска политика током колонијализма спровођена је на начин да колонију учини зависном од метрополе и да омогући развој метрополе на основу природних ресурса и јефтине радне снаге из колоније. Пребацивањем вишка вредности из колоније у метрополу, метропола се развијала науштрб колоније. Програми структурног прилагођавања били су дизајнирани тако да захтевају огромне унутрашње капацитете држава у којима су спровођени. За успешно спровођење структурног прилагођавања неопходне су квалитетне стручне службе и државна администрација. Било је потпуно неосновано очекивати такве капацитете, с обзиром на негативне

последице које је колонијализам проузроковао у подсахарским земљама. Илустрације ради, на дан осамостаљења Белгијског Конга (потоњи ДР Конго), 15. августа 1960. године, мање од 20 грађана је имало факултетску диплому; а у Замбији (1964. године), њих 1.200 поседовало је диплому средње школе, а свега 109 факултетску (Ћирјаковић 2013, 48). Да ли је заиста било реално очекивати да овакав кадар успешно обави тако сложен задатак као што је структурно прилагођавање? Такође, програми структурног прилагођавања наставили су колонијалну праксу усмеравања афричких економија на европско тржиште, а не на регионална и континентално тржиште. Конкретно, програми структурног прилагођавања изазвали су низ негативних последица које се могу посматрати из три различита аспекта:

1) Економског – приватизација није успела да подстакне приватни сектор да инвестира у подсахарски регион, било да се ради о домаћим или страним инвеститорима. Државна предузећа су продата у бесцење, с обзиром на чињеницу да владе подсахарских земаља нису имале финансијских капацитета да улагањима државна предузећа припреме за продају. Приватизација је такође узроковала огроман пораст незапослености.

2) Социјалног – смањење социјалних давања проузроковало је огроман пад животног стандарда. Фаворизација урбанизације била је у потпуној супротности са афричком реалношћу, због чињенице да је афричко становништво увек било рурално оријентисано. Тиме се стварао додатни притисак на већ тешку социјалну ситуацију у градовима.

3) Политичког – програми структурног прилагођавања су променили *modus operandi* политичког система у подсахарском региону и изазвали његово урушавање.

Од самог настанка Европске уније, у њеним прећашњим формама, однос са Африком био је на неједнакој, неравноправној основи. Парадоксално, са потписивањем Римског уговора многе подсахарске земље, тада колоније европских земаља, имплицитно су постале део ЕУ. Кључни аспект економског ангажовања ЕУ у Африци је трговина. Подела рада у међународном систему своди Африку и друге регионе Глобалног југа на периферију, при чему је трговина један од кључних механизама за одржавање статуса кво. До данас, трговински односи између ЕУ и Африке функционишу као асиметрично партнерство, које произилази из

дисбаланса снаге између Европе и Африке. Ова неравноправна веза је сачувана структурама и институцијама међународног политичког система који углавном фаворизује Глобални север у односу на Глобални југ. Посебан проблем у трговини настао је преласком са Ломе на Котоноу режим, јер се уместо преференцијалних третмана прешло на реципрочне механизме. Такође, Котоноу споразум је укључивао и политичко условљавање.

Инвестиције ЕУ у Подсахарску Африку су недовољне, споре и неефикасне, поготово у поређењу са кинеским инвестицијама. Фонд ЕУ, који се до сада бавио инвестирањем у Подсахарску Африку, престао је са радом 2019. године. Нови свеобухватни програм ЕУ под називом „Глобална капија" почео је са радом крајем 2021. године. Није познато шта се дешавало у интеррегнуму од две године, нити каква је судбина пројеката који су започети по старом програму. Оваква бирократска замешатељства озбиљно ремете конкурентске предности ЕУ у односу на друге актере.

Питања заштите животне средине и миграција су такође веома важна за ЕУ. Зелена агенда заузима важно место у ЕУ дискурсу у самој Европи. Логично је да се ЕУ залаже за пролиферацију тог дискурса и у друге регионе. Додатно, ЕУ је препознала да је чиста енергија, индустрија, животна средина и др. њена конкурентска предност у односу на Кину. С обзиром на то да ЕУ нема много конкурентских предности у односу на Кину, како би постигла било какав успех ЕУ мора максимално да искористи ову предност. Такође, у политикама конзервационизма афричке природе, нажалост, и даље провејава носталгични империјални наратив. Такође, не би требало занемарити ни велику количину новца која је укључена у такве еколошко-конзервационистичке послове.

У погледу миграција, Подсахарска Африка битна је за ЕУ јер је регион један од извора миграната. Кроз разне програме, чија је суштина креирање нових радних места, ЕУ настоји да смањи количину миграната на самом извору.

ЕУ инсистира да буде перципирана као нормативна сила у Подсахарском региону. Међутим, то није могуће из мноштва разлога. Прво, ЕУ не може бити креатор норми јер и сама следи норме које долазе из САД. Друго, велико је питање да ли постоји консензус о нормама ЕУ у свим њеним чланицама? Поготово у источним и јужним чланицама ЕУ. Треће, политички изазови са којима се ЕУ суочила почев од распада

Југославије, преко косовског проблема, криза у Грузији и Украјини, дискредитују ЕУ као нормативног актера. Четврто, вредности које ЕУ промовише, тј. намеће, у великој су супротности са афричким друштвима. Њихова имплементација би захтевала преумљење које Африканци не желе да прихвате. Пето, и најзначајније, ЕУ нема шта да понуди Африканцима, нема ту привлачну силу као што је то случај на Балкану и Источној Европи, јер могућност чланства у ЕУ не постоји.

Светска трговинска организација делује у синергији са другим институцијама Вашингтонског консензуса. Афричке земље се суочавају са неједнаком заступљеношћу у органима СТО. Што се саме трговине тиче, фундаментални проблем лежи у томе што СТО фаворизује трговину у правцу Север-Југ, уместо Југ-Југ. На овај начин земље Глобалног југа су увек у дефициту, јер немају конкурентске предности у поређењу са развијеним земљама. Други проблем је што се стандарди о безбедности и квалитету производа често злоупотребљавају како би се умањила цена производа који долазе из земаља Глобалног југа, самим тиме и земаља Подсахарске Африке.

Када сумирамо ефекте деловања Међународног кривичног суда, долазимо до закључка да је Суд је потрошио много енергије и добре воље, али је његова легитимност остала упитна, с обзиром на чињеницу да је његов статут усвојен под лажним премисама и економском уценом у виду Котоноу споразума. Друго, Суд је показао наклоност политици ЕУ. Треће, Суд је демонстрирао неприхватљиву неефикасност и, следствено, некомпетентност с обзиром на дуготрајност процеса и мали број правоснажних пресуда. Четврто, Суд негативно утиче на мировне процесе на афричком континенту. Пето, уместо једнакости Суд је показао селективност у примени правде.

Да ли је МКС инструмент империјализма? Заиста тако делује, али то не значи да је он оформљен с тим предумишљајем. Могли бисмо рећи да је „пут до империјализма поплочан добрим намерама“. Суштина неуспеха Суда лежи у неразумевању Африке. Африканци европску правду доживљавају као осветничку, засновану на одмазди. Афрички проблеми морају се решавати интерно, унутар континента. Алтернативе европском поимању и спровођењу правде могу да буду Гацаца судови или Јужноафричка комисија за истину и помирење. Наравно, и ови концепти имају своје недостатке, чију даљу анализу није дозволио обим и концепт

овог рада; али свакако да би ресторативни приступ правди могао бити погоднији када је Африка у питању.

Међутим, МКС и даље наступа у оријенталистичком наративу: „дивљак–жртва–спасилац“, где је Африканац у улози дивљака, а МКС спасилац који мора да спаси жртву од саме себе! Када бисмо морали да искажемо став Суда у једној реченици, она би могла да гласи: „Хајде да Африканце научимо владавини права“ – што злокобно подсећа на империјалистичку крилатицу: „Хајде да цивилизујемо Африканце“. Изгледа да се сада у Европи јавља неки нови „терет белог човека“ који, овог пута, уместо колонизације Африци доноси благодети међународне правде. Да би избегао било какву перцепцију „африканизације“ својих процеса, МКС мора избећи сплетке глобалних политичких актера и показати своју независност и преместити свој фокус и на друге локације осим Африке.

Мировне операције УН су готово у потпуности подбациле у Подсахарској Африци. Потребна је реформа УН, иако треба бити поштен па рећи да је природа мировних операција постала комплекснија. Почевши од раних 1990-их, мисије су постављане у земљама где нема мира за одржавање, где постоји нестабилно или чак опасно безбедно окружење. Стога се стратегија променила – из тражења решења како би се избегао сукоб, у слање „армија“ мировних снага које улазе у борбена дејства. Раније, мировне операције УН обухватале су мале, слабо наоружане снаге. Оне би ишле на локацију да представљају тампон између две сукобљене стране, под претпоставком да обе стране желе мир. Сада се војници сусрећу са далеко већим ризицима када улазе у бруталне грађанске конфликте са више сукобљених фракција. Све више посла у мировним операцијама добијају земље у развоју, као што су Бангладеш или Нигерија, чији су војници, често недовољно опремљени и лоше обучени за овакве мисије.

НВО сектор у Подсахарској Африци има улогу модерних мисионара, чији је циљ да шире либералне вредности регионом и уподобљавају афричка друштва модерном капитализму и потрошачком менталитету. Свакако, НВО сектор има одређене позитивне учинке на микроплану, поготово у руралним срединама, али то није прави разлог њиховог ангажовања. НВО су перјаница процеса колонизације ума који представља најперфиднији и најпогубнији механизам неоколонијалне

доминације. Резултат овог процеса је константан осећај инфериорности који се намеће Африканцима. Овај процес додатно омогућава репликацију компрадорских елита, које омогућавају даље економско експлоатисање својих држава.

Можемо констатовати да сви мултилатерални актери делују у кординацији, спроводећи Вашингтонски консензус у економском смислу, а у вредносном смислу комплетан пакет либералних вредности. Њима је придружен и део индивидуалних актера, оних старих који су заправо и учествовали у оснивању ових мултилатералних институција. С друге стране, ниједан од нових актера које смо анализирали (Кина, Индија, Русија, Турска, Бразил) не намеће свој идеолошки концепт земљама Подсахарске Африке. Штавише, ове земље ни немају никакву политичко-идеолошку визију. Њихова заједничка политичка идеја је супротстављање западњачкој либералној визији. Због тога су све ове земље, осим Турске, чланице БРИКС+ платформе. Ипак, БРИКС+ и даље зна само шта неће, док још увек није сасвим јасно за шта се залаже. Због тога ове земље у Африци наступају индивидуално и несинхронизовано, за сада не ометајући једна другу. Могло би се рећи да је срећа што је Африка велика, па има места за све. Ове земље нуде Подсахарској Африци различите развојне моделе и погодности. Без обзира на разлике између ових актера и њихових приступа региону, може се извући заједничка нит која их повезује: 1) пословање на равноправни(ји)м основама зарад профита, а не лажног алтруизма, 2) улагање у инфраструктуру која не само да побољшава услове пословања, већ и побољшава квалитет живота обичног човека, 3) поштовање суверенитета и територијалног интегритета земље домаћина и активна подршка у његовом очувању, 4) подизање квалитета афричких економија, инвестирање веће од екстракције, и 5) уздржавање од „кадрирања“ унутрашње политике афричких земаља.

У складу са наведеним, сматрамо да је доказана општа хипотеза која гласи: нови глобални актери нуде политичку и економску алтернативу земљама Подсахарске Африке. Политика нових глобалних актера разликује се од политике старих индивидуалних и мултилатералних актера по томе што у већем степену уважава специфичности и потребе подсахарског региона.

***

Становништво Подсахарске Африке суочено је са екстремним сиромаштвом, које је по својој природи хронично и мултидимензионално, као и нежељеним ефектима процеса глобализације, овог перманентно маргинализованог региона. Економски системи земаља Подсахарске Африке пате од мањка инфраструктуре, неразвијеног и неуређеног тржишта и неуједначене алокације и редистрибуције ресурса. Политички систем у већини земаља региона је дисфункционалан: не постоји јасна подела власти нити потребна транспарентност. Изборни процес је мањкав и често на ивици регуларности, тако да се мирна промена власти доживљава као вансеријски успех, а не нормална и уобичајена појава. У културолошком обрасцу становника Подсахарске Африке доминирају традиционалне вредности, осећај привржености породици и религији, изражен је колективистички дух, као и оптимизам и вера у бољу будућност. Игнорисање културолошких специфичности Подсахарске Африке је допринело неуспеху неолибералног развојног модела, чије спровођење је било наметано у прошлости. Регион Подсахарске Африке поседује две најбитније компоненте за развој и просперитет – природне ресурсе и непресушни људски капитал. Дакле, несклад између развојног потенцијала и реалних учинака је упадљив. Питање је да ли је тај несклад условљен искључиво политичком дисфункционалношћу, корумпираним елитама или је несклад производ како унутрашњих тако и спољних фактора, односно типа глобализације, досадашњег светског поретка, као и његових главних актера. За објашњењем „развојног неуспеха“ требало би трагати у природи интеракцијâ унутрашњих и спољних фактора, али с посебним уважавањем наддетерминације спољашњих.

С обзиром на то да су у овој књизи сагледани ефекти деловања екстерних актера, може се помислити да су Африканци замишљени као пасивни посматрачи своје судбине. Становници овог региона свакако нису пасивни субјекти – и те како су постали свесни и тренутка и окружења у којем се налазе. Свесни су и властите беде, кратког животног века, као и осталих опасности; ове опасности потичу од модерног капитализма који увек тежи за профитом, а Африка (измакнута од очију јавности) представља идеалну прилику да се он увећа. Њихове борбе за слободу, политичке идеје и економски концепти помоћу којих су желели да извуку своје државе из беде, биће приказане у наредној монографији...

Списак табела, графикона и слика

Табела 1. Учешће европских земаља у трговини робљем 27
Табела 2. Временски преглед трговине робљем 28
Табела 3. Упошљавање робовске радне снаге према делатности 30
Табела 4. Највеће откупне локације у Африци 31
Табела 5. Списак најважнијих војних интервенција француске војске у Африци 47
Табела 6. Подела међу француским колонијама у Другом светском рату 62
Табела 7. Стопа приноса на инвестиције у Конгу, по секторима (у %) 127
Табела 8. Периодизација и карактеристике кинеских инвестиција 210
Табела 9. Величина кинеских предузећа у Подсахарској Африци 211
Табела 10. Број кинеских трупа у мировним операцијама УН у Подсахарској Африци на дан 30.6.2019. 231
Табела 11. Инвестиције између Индије и Подсахарске Африке 258
Табела 12. Индијске инвестиције по секторима за период 2003–2014. 260
Табела 13. Бројност индијске дијаспоре у земљама Подсахарске Африке (укупан број) 272
Табела 14. Удео развојне помоћи Турске који одлази у Подсахарску Африку (2015–2019) 301
Табела 15. Номинални износи и процентуални удео турске развојне помоћи додељен земљама Подсахарске Африке (2015–2020) 301
Табела 16. Просечан раст БДП-а у периоду 1960–1979. изражен у процентима 330
Табела 17. Одабрани макроекономски показатељи за регион Подсахарске Африке у периоду 1965–1993. у % 330
Табела 18. Стање дуга држава у Подсахарској Африци (у %) 334

Табела 19. Приливи и одливи новца из Подсахарске Африке 335
Табела 20. Раст БДП-а по регионима у процентима (1980–1999) 341
Табела 21. Пораст броја сиромашних у периоду 1985–1990. 343
Табела 22. Издвајања за здравство *per capita* (current US$) 344
Табела 23. Очекивани животни век 345
Табела 24. Стопа писмености у популацији преко 15 година, удео у популацији (%) 346
Табела 25. Регионални распоред грантова 370
Табела 26. Секторски распоред грантова 371
Табела 27. Мировне операције у Подсахарској Африци 435
Табела 28. Број и распрострањеност организација за заштиту ЖС у Подсахарској Африци (2009) 453
Табела 29. Најраспрострањеније организације за заштиту ЖС у Подсахарској Африци 453
Табела 30. Годишњи трошкови организација за заштиту животне средине (2009) 454
Табела 31. Трошкови за заштиту животне средине по светским регионима (2006) 456

Графикон 1. Британске инвестиције у Подсахарској Африци 91
Графикон 2. Трговинска размена Кине и Африке 2014–2019. 202
Графикон 3. Директне инвестиције Кине у Африку 212
Графикон 4. Расподела кинеских инвестиција по државама Подсахарске Африке (2014–2018) 212
Графикон 5. Кинеске инвестиције по секторима 213
Графикон 6. Број кинеских радника у Подсахарској Африци 223
Графикон 7. Износ дуговања афричких земаља према Кини за период 2000–2018. (у милијардама $) 224
Графикон 8. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као позитивне 238
Графикон 9. Фактори кинеског деловања које грађани Подсахарске Африке перципирају као негативне 238

Графикон 10. Преференције развојних модела 239
Графикон 11. Преференције развојних модела по регионима 240
Графикон 12. Инвестиције Индије у Подсахарску Африку према капиталном издатку 259
Графикон 13. Проблеми у индо-афричким односима 265
Графикон 14. Регионална расподела удела трговинске размене Индије у одабраним годинама 266
Графикон 15. Трговинска размена између Индије и Подсахарске Африке (2000–2015) 267
Графикон 16. Турске СДИ у Подсахарску Африку, кумулативно у периоду 2015–2019. 302
Графикон 17. Висина реалне каматне стопе на кредите одобрене земљама „трећег света (1975–1995) 332
Графикон 18. Трговински биланс ЕУ–Африка (у милијардама €) 365
Графикон 19. Трговина ЕУ–Африка по групама производа (у милијардама €) 366
Графикон 20. Динамика одобравања грантова (2007–2019) 371
Графикон 21. Број реализованих грантова (2010–2010) 372

Слика 1. Приказ тријангуларне трговине робљем 28
Слика 2. Организација економске сарадње са иностранством НР Кине 204
Слика 3. Процес обраде кинеског кредита некој афричкој земљи 206
Слика 4. Однос америчких и кинеских СДИ у Подсахарској Африци (2003–2015) 211
Слика 5. Задовољство деловањем Кине 237
Слика 6. Инструменти индијске развојне сарадње 254
Слика 7. Процес одобравања кредитне линије 256
Слика 8. Организациона структура EU–AITF фонда 369
Слика 9. Подршка демократији у одабраних 30 подсахарских земаља 2011–2021. 395

Списак литературе

Академски извори:

Abdenur, Adriana Erthal. "Brazil-Africa Relations: From Boom to Bust?" in Dawn Nagar, Charles Mutasa (Ed.) *Africa and the World Bilateral and Multilateral International Diplomacy*, Pelgrave Macmilan, New York, 2018.

Abegunrin, Olayiwola, Manyeruke, Charity. *China's Power in Africa*. Springer International Publishing, 2020.

Acemoglu, Daron, Robinson, James A. "Why is Africa Poor?" *Economic History of Developing Regions*, Vol. 25 (1). Economic History Society of Southern Africa, 2010, pp. 21–50.

Adebayo, Adekaye. "Africa and the United States: A History of Malign Neglect", in Dawn Nagar, Charles Mutasa (ed.) *Africa and the World Bilateral and Multilateral International Diplomacy,* Pelgrave Macmilan, New York, 2018.

Adetula, Victor, Osegbue Chike Trade and the Economic Partnership Agreements in EU– Africa relations, Haastrup, T., Mah L., Duggan N. (ed.). T*he Routledge Handbook of EU– Africa Relations* 2021.

Ajit, Singh. "The myth of 'debt-trap diplomacy' and realities of Chinese development finance", *Third World Quarterly* 2020, DOI: 10.1080/01436597.2020.1807318.

Alden, Chriss. *China in Africa*, Zed Books London, New York, 2007.

Allen, Tim. *Trial justice: The International Criminal Court and the Lord's Resistance Army*, London–New York 2006.

António, Nelson. S., Ma, Shaozhuang. "China's special economic zones in Africa: context, motivations and progress" *Euro Asia Journal of Management* Issue 44, Vol. 25, No.1/2, December 2015, 79–103.

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin. *Post Colonial studdies: Key concepts,* (2ed), Routledge, New York, 2007.

Babić, Danilo. „Međunarodni krivični sud: – instrument pravde ili zapadnjačkog imperijalizma – analiza slučaja Darfur“, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad vol. 51, br. 2, 2017, str. 589–601.

Babić, Danilo. “Mechanisms of establishing neocolonial domination in Sub-Saharan Africa”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXIX, No.1169 Jan–March 2018, pp. 5–21.

Babić, Danilo. „Pojmovni okvir i psihološki aspekti kolonijalizma“, *Međunarodna politika,* God. LXIX, BR 1170, 2018. str. 5–27.

Babić, Danilo. “East Africa region amid China – US tensions: Threats and opportunities”, *The Review of International Affairs,* VOL. LXX, No. 1175, 2019. pp. 69–88.

Babić, Danilo. “Challenges and achievements of integration processes in Africa in light of the new continental free trade agreement”, *The Review of International Affairs,* vol. 71 br. 1179, 2020, pp. 77–92.

Babić, Danilo. “Russia’s New Role in Africa – Reach and Limits of Russia’s Re-Emergence”, *The Review of International Affairs,* vol. 73, br. 1184, 2022, str. 49–70.

Babić, Danilo. „Konfliktni potencijal religijske podele u Nigeriji“, *Međunarodna politika,* vol. 74, br. 1188, 2023, str. 77–97.

Babić, Danilo. “EU–Sub–Saharan Africa relations: The history of (un)equal partnership”, *International problems* vol. 75 br. 2 str. 237–261.

Beri, Ruchita (ed.). *India and Africa: Enhancing Mutual Engagement*, Pentagon press, New Delhi, 2014.

Basrur, Rajesh. “Modi’s foreign policy fundamentals: a trajectory unchanged”, *International Affairs*, Volume 93, Issue 1, 1 January 2017, pp. 7–26, https://doi.org/10.1093/ia/iiw006

Berry, Sara. ‘Debating the Land Question in Africa’. *Comparative Studies in Society and History*, 44, 2002, pp. 638–68.

Bhat, C., Mukta, P . “Hindutva in the West: mapping the antinomies of diaspora nationalism”, *Ethnic and Racial Studies,* Volume 23, 2010, pp. 407–441 doi.org/10.1080/014198700328935.

Bolt, Jutta, Gardner, Leigh. “Tax compliance under indirect rule in British Africa”, African economic history working paper series No. 40/2018, ISBN 978-91-981477-9-7.

Bond, Patrick. *Looting Africa*, Zed Books, London, 2006.

Brautigam, Deborah. *The Dragons Gift: The Real Story of China in Africa*, Palgrave Macmillan, London, 2009.

Brautigam, Deborah. "A critical look at Chinese 'debt-trap diplomacy': the rise of a meme, Area Development and Policy", 2019, DOI: 10.1080/23792949.2019.1689828.

Brazier, Kevin. The Complete Blue Max: A Chronological Record of the Holders of the Pour le Mérite, Prussia's Highest Military Order, from 1740 to 1918. Casemate Publishers. 2013. ISBN 978-1-78383-057-2.

Bridgman, Jon M. The Revolt of the Hereros. California University Press. 1981. ISBN 978-0-520-04113-4.

Brockington, D., Scholfield, K. A. chapter in Clarke, Robert. *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representation in Colonial and Postcolonial Cultures*, Camridge Scholars Newcastle, 2009. pp. 255–274.

Burnet, Michaael. *Eyewitness to a genocide: The United Nations in Rwanda* Ithaca and London: Cornell UP, 2002.

Carmody, Padraig. *Rise of BRICS in Africa*, Zed Books London, 2013.

Carrozza, Ilaria. *Securing the way to power: China's rise and its normative peace and security agenda in Africa*. The London School of Economics and Political Science (LSE), 2018.

Chafer, Tony "Franco-African Relations: Still Exceptional?" in M.S. Shanguhyia and T. Falola (eds.), *The Palgrave Handbook of African Colonial and Postcolonial History*, 2018, https://doi.org/10.1057/978-1-137-59426-6_32.

Chalk, Frank Robert, Jonassohn, Kurt. The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies, Montreal Institute for Genocide Studies, Yale University Press 1990, ISBN 978-0-300-04446-1.

Cheru, Fantu, Obi, Cyril (ed). *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions*, Zed Books, London, 2010.

Chin-Yee, S. Briefing: Africa and the Paris climate change agreement. African Affairs, 115, 2016, pp. 359–368 .

Clarke, Robert. *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representation in Colonial and Postcolonial Cultures*, Camridge Scholars Newcastle, 2009.

Cline, William. "Evaluating the Uruguay Round". *The World Economy*. 18 (1), January 1995.

Coelho, Teresa Pinto. Lord Salisbury's 1890 Ultimatum to Portugal and Anglo-Portuguese Relations, St. John's College, Oxford Universidade Nova de Lisboa 2006.

Cooper, Frederick. *Africa in the World Capitalism, Empire, Nation-State,* Harvard University Press 2014.

Craven, Matthew. "Between law and history: the Berlin Conference of 1884–1885 and the logic of free trade", *London Review of International Law, Volume 3, Issue 1*, pp. 31–59, 2015 https://doi.org/10.1093/lril/lrv002.

Ćirjaković, Zoran. *Globalna Afrika: Posledice globalizacijskih i modernizacijskih procesa južno od Sahare*, Arhipelag, Beograd 2013.

Ćirjaković, Zoran. Normativno nasilje u eri globalizacije" y Vidojević, J., Milošević, A., Perišić, N. (ured.) (2015). *Izazovi globalizacije: siromaštvo i nejednakosti*, Beograd: FPN, Čigoja štampa. str. 115–141.

Dallaire, Romeo, Beardsley, Brent. *Shake Hands with the Devil* Boston: Da Capo Press, 2004. Kindle Edition.

Dascal, Marcelo. "Colonizing and decolonizing minds", English reprint in A. S. Dias, J. A. Raposo, J. L. Alves, L. D. d'Almeida, P. de Sousa Mendes (eds.), José de Sousa e Brito: *Estudos de Direito e Filosofia*. Coimbra: Edições Almedina, 2009, pp. 589–610.

Davenport, David. "The New Diplomacy", *Policy Review*, No. 116, December 2002/ January 2003.

Davidović, Sandra, Babić, Danilo, Pejić, Jelena. *Privatizacija društvenih preduzeća na Kosovu i Metohiji pod okriljem UNMIK administracije: pregled, ocene, zaključci,* Beogradski forum za svet ravnopravnih, Beograd, 2018.

Death , Carl. *The Green State in Africa . New Haven*, CT: Yale University Press, 2016.

De Witte, Ludo . *The Assassination of Lumumba,* Verso Books, London/New York 2001.

Deforges, Allison. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda* New York: HRW, 1999.

Dicklitch, Susan. *The Elusive Promise of NGOs in Africa: Lessons from Uganda,* Palgrave Macmillan, London, 1998.

Dubey, Ajay. K., Biswas, Aparjita (ed.). *India and Africa's partnership: A vision for a new future*, Springer, New Delhi, Heidberg, New York, Dordrecht, London, 2016.

Dunn, Kevin C., "Introduction: Africa and International Relations Theory" in Kevin C. Dunn, Timothy M. Shaw, *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Palgrave, 2001, pp. 1–8.

Dwinger, F. "Special Economic Zones (SEZs) in Africa: China s Economic Development Model Comes to Mauritius", *Consultancy Africa Intelligence*. August, 2010.

Ela, Jean-Marc. "Western development has failed: looking to a new Africa", *Le Monde Diplomatique*, October 1998.

Eriksen, Stein Sundstol, Aparajita Biswas, Ajay Dubey, Oyvind Eggen and Mzukisi Qobo. "India in Africa: implications for Norwegian foreign and development policy". NUPI Report, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo 2012.

Evans, John W. *The Kennedy Round in American Trade Policy: The Twilight of the GATT* , Harvard University Press, 1971.

Fanon, Frantz. *Prezreni na svijetu,* Stvarnost, Zagreb, 1973.

Fanon, Franc. *Crna koža bele maske*, Mediteran Publishing: Novi Sad, 2015.

Faure, Raphaëlle. The future of France-Africa relations: Lessons from France's engagement with Africa under Macron and recommendations for the incoming President of France. ODI Emerging Analysis. London: ODI, 2022.

Ferguson, James. *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order*, Duke University Press Books, Durham, 2006.

Flemes, Daniel and Costa Vaz, Alcides. "Security Policies of India, Brazil and South Africa – Regional Security Contexts as Constraints for aCommon Agenda", GIGA Research Programme: Violence and Security No 160, 2011.

Furnival, J. S. Colonial policy and practice. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2014 https://doi.org/10.1017/CBO9781107051140.

Galtung, Johan. "The New International Economic Order and the Basic Needs Approach". *Alternatives*. 1979;4(4):455–476. doi:10.1177/030437547900400402.

Gaudi, Robert. *African Kaiser: General Paul Von Lettow-Vorbeck and the Great War in Africa, 1914–1918*. Caliber 2017. ISBN 978-1-84904-867-5.

Gao, J. "China and Africa: The Development of Relations Over Many Centuries", *African Affairs*, vol. 83, no. 331.

Geda, Anthony. *Finance and Trade in Africa: Macroeconomic Response in the World Economy Context*, Palgrave Macmilan, London, 2002

Gewald, Jan-Bart. Herero heroes: *A Socio-political history of the Herero of Namibia, 1890–1923.* Oxford: James Currey, 1998.

Glennie Johnatan. *The trouble with aid: Why less could mean more for Africa*, London & Zed Books, New York, 2008.

Goldstein, Andrea. (et al.). *The Rise of China and India – What' s in it for Africa*, OECD Publishing, New York, 2009.

Goldstein, Avery. *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security: Studies in Asian Security* Stanford University Press, Stanford, Calif, 2005.

Grove, Richard. *Green imperialism: colonial expansion, tropical island Edens, and the origins of environmentalism, 1600–1860*. Cambridge University Press, 1995.

Gu, Jing, Carty, A. "China and African Development: partnership not m entoring", *IDS Bulletin* Volume 45 Number 4, 2014.

Gupta, S., Mullen R. (et al.). "Indian Foreign Policy under Modi: A New Brand or Just Repackaging?" *International Studies Perspectives,* Volume 20, Issue 1, 2019, pp. 1–45.

Haifang, L. "China's Development Cooperation With Africa: Historical and Cultural Perspectives", in: Cheru, F., & Obi, C. (Eds.). *The Rise of China and India in Africa:Challanges, Opportunities and Critical Interventions*. pp. 53–63. Uppsala: The Nordic African Insitute, Zed Books, London, 2010.

Hall, Ian, Ganguly, Šumit. "Introduction: Narendra Modi and India's foreign policy". *Int Polit*. 2022;59(1):1–8. doi: 10.1057/s41311-021-00363-8.

Haslam, P., & Schafer, J., & Beaudet, P. (Eds.). *Introduction to International Development: Approaches, Actors, and Issues*. Oxford University Press, 2012.

Haynes, J. (et al.). "Debt in Sub-Saharan Africa: the local policy of stabilisation" *African Affairs* 1987, pp. 344–352.

Henson, Spencer, and Fiona Yap (Eds.). *The power of the Chinese dragon: Implications for African development and economic growth*. Springer, 2016.

Hodzi, Obert. *The end of China's non intervention policy in Africa*, Pelgrave Macmilan, London, 2019.

Hoile, David. *Justice denied: The reality of international criminal court in Africa*, The Africa Research Centre London 2014,

Hull, Isabel V. Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany. NY: Cornell University Press. 2005. ISBN 978-0-8014-4258-2.

Iliffe, John. "The Organization of the Maji Maji Rebellion" The Journal of African History, Vol. 8, No. 3, 1967, pp. 495–512.

Kachur, Matthew. *The Slave trade,* Facts on file, New York, 2006.

Kelemen, Paul. "Planning for Africa: The British Labour Party's Colonial Development Policy, 1920–1964. Journal of Agrarian Change", Vol. 7 No. 1, January 2007, pp. 76–98

Kemmerer, Alexandra. "Like Ancient Beacons: The European Union and the International Criminal Court – Reflections from afar on a Chapter of European Foreign Policy", *German Law Journal*, Vol. 5, No. 12, 2004.

Khadiagala, Gilbert. "Europe-African Relations in the Era of Uncertainty", in Dawn Nagar, Charles Mutasa (ed.) *Africa and the World Bilateral and Multilateral International Diplomacy*, Pelgrave Macmilan, New York, 2018.

Khan, Raid et al. "British colonialism and the indirect rule: a hierarchical administrative structure to control the unruly tribes", *Humanities & Social Sciences Reviews* eISSN: 2395-6518, Vol 9, No 3, 2021, pp. 1366–1372 https://doi.org/10.18510/hssr.2021.93136 2021.

Klotz, Marcia. "White women and the dark continent: gender and sexuality in German colonial discourse from the sentimental novel to the fascist film" (Ph. D.). Stanford University, 1994.

Krishna, Sankaran, "Race, Amnesia, and the Education of International Relations", in Branwen Gruffydd Jones (ed.), *Decolonizing International Relations*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2006, pp. 89–108.

Lal, Deepak. Green Imperialism: *A Prescription for Misery and War in the World's Poorest Countries*. Social Affairs Unit, 1999. ISBN 978-0-907631-87-3.

Lal, Priya. *African Socialism in postcolonial Tanzania: Between the village and the world,* Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

Laurie, Nathan. AFRICOM: A Threat to Africa's Security, Contemporary Security Policy, 30:1, pp. 58–61, 2009. DOI: 10.1080/13523260902760090.

Lazić, Vuk. „Turska spoljna politika prema Rogu Afrike: stare ideje u novom formatu", *Kultura Polisa, Novi Sad; Institut za evropske studije*, Beograd, vol. 17 br. 43 2020. str. 171–194

Leite et al. "Migration and the Mediterranean Sea A maritime bridge between the EU and Africa" Haastrup, T, Mah L. Duggan N. (ed) *The Routledge Handbook of EU–Africa Relations* 2021.

Letiche, John M. "The Tokyo Round of multilateral trade negotiations (1973–79)", *International Economics Policies and their Theoretical Foundations*. 1982. pp. 413–439. doi:10.1016/B978-0-12-444280-1.50026-4.

Lekorwe, Mogopodi, et al. "China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews". *Afrobarometar* 2016.

Li, Shubo. *Mediatized China-Africa Relations*. Singapura: Palgrave Macmillan 2017.

Lightfoot, Simon. "Environment and climate change in the context of EU–Africa Relations", in Haastrup, T., Mah L. Duggan N. (ed.) The Routledge Handbook of EU–Africa Relations 2021.

Lugard, J. D. *The Dual Mandate in British Tropical Africa 5th Ed*. London: Frank Cass & Co. Ltd. 1965.

Macaulay, Bibington T. "Minute, dated the 2nd February 1835". *Islamic Studies* 54.3/4 2015. pp. 237–248.

Madu, Uzoamaka. "The role of civil society in EU–Africa relations" in Haastrup, T., Mah L., Duggan N. (ed.). *The Routledge Handbook of EU–Africa Relations* 2021

Mahony, Martin, Endfield, Georgina. "Climate and colonialism", *WIREs Climate Change*, Volume 9, Issue 2 March/April 2018. DOI: 10.1002/wcc.510.

Maina, W. Kenya. The state, donors and the politics of democratization. In A. Van Rooy (ed.), Civil Society and the Aid Industry. London: Earthscan 1998. pp. 134–163.

Mamdani, Mahmood. *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*. Princeton University Press, Princeton, 1996.

Mamdani, Mahmood. *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2001. ISBN 978-0-691-05821-4.

Mannoni, Octave. *Prospero and Caliban: The Psychology of colonization*, Methuen & Co, London, 1956.

Manning Patrick. "Slavery and Slave Trade in West Africa, 1450–1930" in Frankema, Hillbom E. et al. *The History of African Development,* AEHN, 2018.

Manji, Firoze, Marks, Stephen. *African perspectives on China in Africa*, Fahamu, Nairobi:, 2007.

Midlarsky, Manus, I. The Killing Trap: Genocide in the Twentieth Century [Hardcover] Cambridge University Press 2005. ISBN 978-0-511-13259-9.

Malaquias, Assis, "Reformulating International Relations Theory: African Insights and Challenges" in Kevin C. Dunn and Timothy M. Shaw, *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Palgrave, London 2001, pp. 11–28.

Marsh, J. Supplying the World's Factory: Environmental Impacts of Chinese Resource Extraction in Africa. *Tulane Environmental Law Journal, 28*(2), 2015. pp. 393–407.

Mathews, K. "Renaissance of Pan-Africanism: the African Union", *India International Centre Quarterly*, Vol. 31, No. 4, 2005. pp. 143–155.

Mawdsley, Emma, McCann, Gerrard. *India in Africa: Changing Geographies of Power,* Fahamu, Nairobi, Dakar, Cape Town:, 2011.

Mbembe, Achille. *On the Postcolony*, University of California Press, 2001.

Mboce, H. Njoki, "India–Africa Co-Operation on Maritime Security: Need for Deeper Engagement", Strategic Analysis, 2019. DOI: 10.1080/09700161.2019.1623496.

Memmi, Albert. *Colonizer and the colonized*, Earthscan Publications Ltd, London, 2003.

Mensah, J. "The Global Financial Crisis and Access to Health Care in Africa", *Africa Today*, Vol. 60, No. 3, 2014.

Mentan, Ngeh.Tatah, "Overview of French Imperial Ideology in Africa", *The African Review*: A Journal of African Politics, Development and International Affairs Vol. 16, No. 1/2 (1989), pp. 72–81.

Mills, C. A. "Structural Adjustment in Sub-Saharan Africa, Economic Development" Institute Policy Seminar Report No. 18, 1989.

Miyandazi, Apiko. "Self-financing the African Union: one levy, multiple reforms", Discussion Paper No. 258, *ECDPM,* 2019.

Mkandawire, Thandika, Soludo, Charles C. *Our Continent, Our Future:African Perspectives on Structural Adjustment,* Africa World Press, Dakar 1998.

Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Peace and Power*, Fifth Edition, Knopf, New York, 1973.

Mos, Džordž L., *Istorija rasizma u Evropi*, Službeni glasnik, Beograd 2005.

Moyo, Dambisa. Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa. Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.

Mshomba, Richard. *Africa and the World Trade Organization*. Cambridge Univrsity Press, Cambridge, 2009.

Mthembu, Philani. *China and India's Development Cooperation in Africa: The rise of southern powers*, Palgrave Macmillan, London. 2018.

Mykete Dinamic China Story Yearbook 2016: Control, Jane Golley, Linda Jaivin and Luigi Tomba (ed). ANU Press, The Australian National University, Canberra, Australia, 2017.

Nandy, Ashis. "Colonization of the mind", in Rahnema, Majid, Bawtree, Victoria (ed.). *The Post-Development Reader*, London: Zed Books, New York, 1997.

Naseemullah, A. & Staniland, P. Indirect rule and varieties of governance. Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions, 29(1), 2014. pp. 13–30. https://doi.org/10.1111/gove.12129.

Ndzendze, Bhaso, Monyae, David. *China's belt and road initiative:linkages with the African Union's Agenda 2063 in historical perspective*, Transnational Corporations Review, 2019, DOI: 10.1080/19186444. 2019.1578160.

Nelson, Robert H. "Environmental Colonialism – "Saving" Africa from Africans", *The Independent Review*, v. VIII, n.1, Summer 2003, pp. 65–86.

Obadare , E. *The Handbook of Civil Society in Africa* . New York: Springer, 2014.

Olusoga, David, Erichsen, Casper W. The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide and the Colonial Roots of Nazism. London, ENG: Faber and Faber, 2010. ISBN 978-0-571-23141-6.

Onjala, Joseph. "China's Development Loans and the threat of Debt Crisis in Kenya", 2017. DOI: 10.1111/dpr.12328.

Oyebade, Adebayo. "USA in Africa", in Martin S. Shanguhyia, Toyin Falola (ed) *The Palgrave Handbook of African Colonial and Postcolonial History,* Palgrave MacMillan, New York 2018.

Ozkan, Mehmet. "Turkey's Rising Role in Africa" *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 9, No. 4, 2010, pp. 93–105.

Özkan, Mehmet. "Turkey's Involvement In Somalia Assesment Of A State-Building In Progress", SETA, 2014.

Pakenham, Thomas. The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912. HarperCollins 1992.

Patnaik, Prabhat, "The Fascism of Our Times", *Social Scientist* Vol. 21, No. 3/4 (Mar. – Apr., 1993), pp. 69–77.

Pečar, Zdravko. *Afrička kretanja*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb 1965.

Pereira, Analúcia Danilevicz. "Brazil-Africa relations: from the Slave nexus to the construction of strategic partnerships" Brazilian Journal of African Studies, Porto Alegre, v. 5, n. 9, Jan./June 2020, pp. 11–32.

Pham, Peter. "AFRICOM from Bush to Obama", *South African Journal of International Affair*s, 18:1, 107–124, 2011. DOI: 10.1080/10220461.2011.564429.

Phillips, Anne. The Enigma of Colonialism, British Policy in West Africa. London: James Currey 1989.

Pieterse, Nederveen, J. "After post-development", *Third World Quarterly*, 21(2), 2000. pp 175–191.

Pieterse, Nederveen, J. *Development Theory: Deconstructions/Reconstructions*, Sage Publications, London, 2010.

Pinkney, Robert. *NGOs, Africa and Global order,* Palgrave Macmillan, London, 2009.

Porteus, Tom. "British government policy in sub-Saharan Africa under New Labour", *International Affairs* 81, 2, 2005. pp. 281–297.

Power, M., Mohan, G., Mulis, M. (ed.). *China's Resource Diplomacy in Africa: Powering Development?*, Palgrave Macmillan, London, 2012.

Qi, Xie. "Forum on China-Africa Cooperation: Development and Prospects", *African East Asian Affairs,* Special edition, 2012.

Qiu, Mark, Li, Honglin. *China's Environmental Super Ministry Reform: Background, Challenges and the Future*, Washington D.C., 2008.

Rabarge, David. "CIA's Covert Operations in the Congo, 1960–1968: Insights from Newly Declassified Documents", *Studies in Intelligence* Vol 58, No. 3, 2014.

Ramo, Joshua. *The Beijing Consensus*, Foreign Policy Center, London, 2004.

Robarge, David. "CIA's Covert Operations in the Congo, 1960–1968:Insights from Newly Declassified Documents", *Studies in Intelligence* Vol 58, No. 3 September 2014.

Roberts, Stephen. *The history of French Colonial policy 1870–1925*, Routledge: New York. 1963.

Rodney, Walter. *How Europe Underdeveloped Africa*, Bogle-L'Ouverture Publications, and Tanzanian Publishing House London, Dar-Es-Salaam, 1973.

Rotberg, Robert. *China into Africa*, Brookings institution press, Washington D.C., 2008.

Runge, Jürgen, Shikwati, James. *Geological Resources and Good Governance in Sub-Saharan Africa*, CRC Press Boca Renton, 2012.

Ryan, Terry, and Isaya, Maana. "An assessment of Kenya's public debt dynamics and sustainability". Central Bank of Kenya, Nairobi 2014.

Said, Edward. *Culture and Resistance,* South End Press, Cambridge, Massachussets 2003.

Sautman, Barry, and Yan Hairong. "African Perspectives on China–Africa Links." *The China Quarterly*, vol. 199, 2009, pp. 728–759, doi:10.1017/S030574100999018X.

Sazak, Onur, Woods, Auveen, Elizabeth. "Thinking Outside the Compound: Turkey's Approach to Peacebuilding in Somalia", in Charles T. Call &

Cedric de Coning (ed.), *Rising Powers & Peacebuilding, Breaking the Mold*?, Palgrave Macmillan, 2017, pp. 167–190.

Schabas, William. An Introduction to the International Criminal Court, Cambridge 2001.

Schabas, William. "What is Genocide? What are the Gaps in the Convention? How to Prevent Genocide?", Foro Regional sobre Prevención del Genocidio, Buenos Aires, 10–12 December 2008.

Schaller, Dominik J. "From Conquest to Genocide". In Moses, A. Dirk (ed.). *From Conquest to Genocide: Colonial Rule in German Southwest Africa and German East Africa. Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*. War and Genocide. Vol. 12 (1st ed.). New York City: Berghahn Books, 2010.

Schiere, Richard, Rugamba, Alex. "Chinese infrastructure investments and African integration". African Development Bank Group, WPS 2011.

Schofield, Coryell, 'French Africa and the Common Market', *Africa Today*, Vol. 9, November 1962.

Shikwati, James. *China-Africa partnership: the quest for a win-win relationship,* Inter Region Economic Network (IREN Kenya), Nairobi, 2012.

Shinn, David H. "Turkey and the Horn of Africa: Emerging Interests and Relations", Africa Meeting Summary, Chatham House, London, 2012.

Shinn, David H. (2015). "Turkey's Engagement in Sub-Saharan Africa Shifting Alliances and Strategic Diversification", Research Paper, The Royal Institute of International Affairs, pp. 1–20.

Shivji, Issa. *Silences in NGO Discourse: The role and future of NGOs in Africa,* Fahamu Books, Pambazuka Press, 2007.

Seibert, Gerhard. "Brazil in Africa: Ambitions and Achievements of an Emerging Regional Power in the Political and Economic Sector". 4th European Conference of African Studies (ECAS 4), Uppsala, 15–18 June, 2011.

Sinha, Neha. "An Overview of Indian Diaspora in Africa: Implications for India", Vivekananda International Foundation, New Delhi, March 2019.

Slootmans, Filip. "The International Criminal Court in Africa: Analysis of the cases of the ICC in Uganda, Sudan and Kenya", FEIEEI – European Institute 2015.

Smith, Steve. "The discipline of international relations: still an American socialscience?", *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 2, No. 3, October 2000, pp. 374–402.

Stevenson, Catherine Barnes. *Victorian women travel writers in Africa*. Twayne, Boston 1982.

Taylor, Ian. "China's oil diplomacy in Africa", *International Affairs*, Volume 82, Issue September 2006, pp. 937–959, https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2006.00579.

Taylor, Ian. *The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)* Routledge, London, 2012.

Tepecikliogl u, Elem Eyrice. "The Development of Postcolonial Theory", Paper Presented at the 4th ECPR Graduate Student Conference Jacobs University, 2012.

Thiong'o, Ngugi Wa. "The tension between national and imperialist culture". Taylor and Francis 1984, pp. 3–9.

Thomson, Alex. *An introduction to African politics*, Routledge, New York, 2010.

Thornton, John. *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400–1800.* (2nd ed.), Cambridge University Press, New York 1998.

Totten, Samuel, Parsons, William S. Century of Genocide, Critical Essays and Eyewitness Accounts. New York: Routledge Falmer, 2009. ISBN 978-0-415-99085-1.

Toussaint, Auguste. *Historie de i'Ile Maurice*, PUF, Paris, 1974.

Unger, Michael. "GATT rounds: Who, what, when". Hinrich Foundation. 2017.

Van de Walle, Nicolas. *African economies and the politics of permanent crisis, 1979–1999*, Cambridge University Press Cambridge, 2001.

Vedie, H. "Chinese mining investments in Africa". *Policy brief* 1716, 2017.

Vestad, Arne. *Globalni Hladni rat,* Arhipelag, Beograd 2008.

Veunyeh, Muffuh, Mildred, Precarious. "Working Conditions: African Workers of Chinese Companies In Africa". *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)* Volume 23, Issue 10, Ver. 8 October. 2018, pp. 62–67.

Virk, Kudrat "Africa and India: Riding the Tail of the Tiger?", in Dawn Nagar, Charles Mutasa (ed.) *Africa and the World Bilateral and Multilateral International Diplomacy*, Pelgrave Macmilan, New York, 2018.

Wadhwa, Kavita, Reddy S. Sudhakara. "Foreign Direct Investment into Developing Asian Countries: The Role of Market Seeking, Resource Seeking and Efficiency Seeking Factors", *International Journal of Business and Management* Vol. 6, No. 11. 2011.

Wagner, Christian. "India's Africa Policy", *German Institute forInternational and Security Affairs,* SWP Research Paper 9, Berlin 2019.

Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, London, 1979.

Westcott, Nicholas. *Imperialism and Development: the East African Groundnut Scheme and its legacy*. Woodbridge: James Currey 2020.

Williams, Michael. "The Pan-African Movement". In Azevedo, Mario (ed) *Africana Studies: A Survey of Africa and the African Diaspora*, Academic Press, Waltham, Massachusetts, 2018.

Williamson, John. "Is the 'Beijing Consensus' Now Dominant", *Asia policy*, 2012. DOI:10.1353/asp.2012.0012.

Young, Robert. *Postcolonialism an historical introduction*, Blackwell Publishing Carlton, 2001.

Žarković, Grujica. *Teror imperijalima u dvadesetom stoleću*, CUPS, Beograd 2009.

Антоловић, Михаел. „У потрази за 'местом под Сунцем': немачки колонијализам (1884–1919)" у Бабић Д., Петровић Р., Вићентић Ј. (ур.). Суочавање Европе са њеном колонијалном прошлошћу, ИЕС, Београд 2021.

Бабић, Данило. „Постколонијална политика као фактор привредног развоја Подсахарске Африке", мастер рад, ФПН, Београд 2016.

Бабић, Данило. „Белгијски колонијални модел и његове последице на друштво колонија и метрополе", у Бабић Д., Петровић Р., Вићентић Ј. (ур.). *Суочавање Европе са њеном колонијалном прошлошћу,* ИЕС, Београд 2021.

Бабић, Данило „Стратегије развоја Подсахарске Африке: улога старих и нових глобалних актера", докторска дисертација, ФПН Београд 2022.

Видојевић, Јелена. „Ефекти међународне помоћи за развој државама Подсахарске Африке", докторска дисертација, ФПН, Београд 2016.

Сандму, Агнар. *Историја економских идеја,* Службени гласник, Београд 2013.

Концова, Е. А. "Особенности политического присутствия Китая в Восточной Африке", Диссертация на соискание степени магистра, Санкт-петербургский государственный университет, 2016.

Куртен, Ф., & Фајерман, С., & Томпсон, Л., & Вансина, Ј. *Историја Африке: од прапочетака до независности*. Clio, Београд, 2005.

Луночкин Андрей. Валентинович. «Атаман вольных казаков» Николай Ашинов и его деятельность. – Волгоград: издательство Волгоградского государственного университета, 1999.

Ћирјаковић, Зоран. „Децентрирање света после колонијализма: стратегије супротстављања од краха цивилизаторске мисије до успона новог оријентализма", *Српска политчка мисао* (Посебно издање: „Политика постмодерне и политика после постмодерне") 2016, pp. 119–139.

Документа

Afrobarometer Policy Paper No. 85, January 2023.

African trade report: Bridging Africa's Trade Finance Gap through Domestic Resource Mobilization, Afreximbank, Cairo 2017.

African Union. Assessing regional integration in Africa (ARIA IX) − Next steps for the African continental free trade area, UNECA-AU,-ADB-UNCTD, Addis Ababa, Ethiopia, 2019.

African Union. Africa Regional Integration Index Report 2016 (ARII Report), UNECA-AU-ADB, Addis Ababa, Ethiopia, 2016.

Amnesty International, Sudan: Displaced in Daifur: A Generation of Anger, https://www.amnesty.org/en/documents/afr54/001/2008/en.

Assembly of the African Union, "Decision on the Meeting of African States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC)", Assembly/AU/Dec.245 (XIII), Sirte, 3 July 2009, para. 10.

Bossuyt, Jean, Rocca, Camilla and Brecht, Lein in, "Political Dialogue on Human Rights under Article 8 of the Cotonou Agreement", policy brief, ECDPM (March 2014), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/ 2009_2014/documents/deve/dv/study_political_dialogue_/study_political_dialogue_en.pdf.

Confederation of Indian Industry. „Deepening Africa-India trade and investment partnership", United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, Addis Ababa, Ethiopia 2018.

Clim, Dev. The Africa Climate Change Conference, 2013 [online]. www.climdev- africa.org/ acc2013

Dierks, Klaus. "Biographies of Namibian Personalities", 2004.

Doing Business 2019. A World Bank Group Flagship project, Washington 2019.

Ero, Comfort. Tough but Essential: Germany's Political Engagement with Crisis Prevention in Africa, International Crisis Group, 22 September 2016, доступно на: https://peacelab.blog/2016/09/tough-but-essential-germanys-political-engagement-with-crisis-prevention-in-africa, приступљено 29. 6.2023.

EU–Africa Infrastructure Trust Fund Annual Report 2019, European Investment Bank, Luxemburg 2020.

European Parlament "EU support to democracy and good governance in Africa", Briefing, November 2017.

Honest Accounts 2017: How the world profits from Africa's wealth, доступно на: https://www.globaljustice.org.uk/wp-ontent/uploads/2017/07/honest_accounts_2017_web_final_updated.pdf.

HRW. "Waiting Here for Death Forced Displacement and 'Villagization' in Ethiopia's Gambella Region", USA, 2012.

HRW. "Courting History. The Landmark International Criminal Court's First Years", july 2008.

IMF. 2014. World Economic Outlook 2014: Recovery Strengthens, Remains Uneven. Доступно на: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf.

IMF. *Kenya – First Review under the Stand-By Arrangement and the Arrangement under the Standby Credit Facility, and Requests for a New Twenty-Four Month Stand-By Arrangement, under the Standby Credit Facility – Debt Sustainability Analysis Update.* September 2015, Washington: IMF.

IMF *Kenya – Second reviews under the stand-by arrangement and the arrangement under the standby credit facility, and requests for a new twenty-four month stand-by arrangement, and a new twenty-four month arrangement under the standby credit facility – debt sustainability analysis update,* March 2016, Washington: IMF.

IAFS framework for strategic cooperation, доступно на: http://www.fahamu.org/wp-content/uploads/2015/10/25981_framework-1.pdf, приступљено 16.7.2021.

India and united nations peacekeeping and peacebuilding, доступно на: https://www.pminewyork.gov.in/pdf/menu/49151pkeeping.pdf, приступљено 7.2.2021.

Jaycox, Edvard, V. K. "Capacity Building: The Missing Link in African Development", Transcript of Address to the African-American Institute Conference "African CapacityBuilding: Effective and Enduring Partnerships" Reston, Virginia May 20, 1993.

Laporte, Geert "Governance in Africa-Europe relations: modesty, realism and working politically", ECDPM October 2019.

Mamdani, Mahmood. "You Cannot Solve Political Problems Through the Courts", African Report no. 51 (June 2013).

Mohan, J. Varietes of African Socialism, Socialist Register 1966. 221 http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5974#.VrEpqNLhC70, приступљено: 15.8.2020.

National Bank of Ethiopia Annual report 2017/2018, доступно на: http://www.nbe.gov.et/pdf/annualbulletin/Annual%20Report%202017-2018/2017-18%20annual%20report.pdf, приступљено 8.2.2019.

Niels, Keijzer. Germany's new responsibility in the EU's Africa policy post Brexit, German Development Institute, 25 February 2019, доступно на: https://www.idos-research.de/en/the-current-column/article/germanys-new-responsibility-in-the-eus-africa-policy-post-brexit/, приступљено 29.6.2023.

OECD, "Eco-Innovation Policies in The People's Republic of China", Environment Directorate, OECD, 2009.

OECD. Aid at a Glance. 2014 доступно на: http://www.oecd.org/dac/stats/aid-at-aglance. htm.

OECD: Development aid at a glance, statistics by region, Paris: OECD Publishing 2018, доступно на: http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/.

Organization of African Unity (OAU). Lagos plan of action (LPA) for the economic development of Africa 1980–2000, OAU, Addis Ababa, 1980.

Parliamentary Committee of enquiry in charge of determining the exact circumstances of the assassination of Patrice Lumumba and the possible involvement of Belgian politicians.

Passi, Ritika, Illhsane, Guennoun. Observer Research Foundation (ORF) Mapping India-Africa Engagement, New Delhi 2017.

Population of Overseas Indians 2018, Документ доступан аутору.

The Secretary-General, Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General: Pursuant to Security Council resolution 1564 (2004) of 18 September, http://www.un.org/news/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf, 27.

The State Council Information Office of the People's Republic of China, "China and Africa in the New Era: A Partnership of Equals", November 2021.

UN Economic Comision on Africa African Alternative Framework to Structural Adjustment Programes for Socio-Economic Recovery and Transformation Addis Ababa, 1989.

United Nations. Economic Commission for Africa (1991–04). Economic Report on Africa 1991. Addis Ababa, https://hdl.handle.net/10855/13003.

UNTCD Bilateral FDI Statistics, China Statistical Yearbook, 2018, доступно на: https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat43_en.pdf/

UN-HABITAT and the Kenya Slum Upgrading Programme, Nairobi 2007, доступно на: https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/UN-HABITAT%20and%20Kenya%20Slum%20Upgrading%20Programme%20%28KENSUP%29.pdf.

World Bank. Accelerated Development in Sub-Saharan Africa An agenda for action (Berg report), Washington D.C., 1981.

World Bank. Sub-Saharan Africa From Crisis to Sustainable Growth, Washington D.C., 1989.

World Bank. The East Asian miracle: economic growth and public policy: Main report (English). A World Bank policy research report Washington, D.C., 1993. http://documents.worldbank.org/curated/en/975081468244550798/Main-report.

World Bank Adjustment in Africa: Reforms, Results and the Road Ahead. New York: Oxford University Press, 1994.

World Bank. World Development Indicators, 2018. доступно на: http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2018-book.pdf.

Yang, Y., Gupta, S. (2005). "Regional Trade Arrangements in Africa: Past Performance and the Way Forward", IMF Working Paper WP/05/36, Retrieved from https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Regional-Trade-Arrangements-in-Africa-Past-Performance-and-the-Way-Forward-179.

Zamfir, Ionel. "State of democracy in Sub-Saharan Africa Democratic progress at risk", European Parliamentary Research Service, June 2021.

Остали извори

African Leaders Slam ICC 'Race-Hunt' in Africa", Xinhua, 27 May 2013, http://news.xinhuanet.com/english/africa/2013-05/28/c_132412222.htm.

Ahmad, Askar. "Germany's Tendency to Enhance its Presence in Africa: Limits and Motives", Emirates Policy Center, 18. July 2020.

BBC Hardtalk, "UK barrister Sir Geoffrey Nice disputes Sudan genocide", 4 September 2012, http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/hardtalk/9747719.stm.

BBC News, "William Hague says UK may abstain in Palestinian UN vote", http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-20524115, 30. jun 2017.

Bhattacherjee, Kallol. "Death of Congolese Student: Government Seeks to Cool African Ire", The Hindu, 25 May 2016, доступно на: http://www.thehindu.com/news/national/committed-to-safety-and-security-of-african-nationals-in-india-says-sushma/article8644907.ece, приступљено 18.5.2018.

Bhattacherjee, Kallol. "Reprisals in Congo; India Plans Outreach", The Hindu, 27 May 2016, доступно на: http://www. thehindu.com/news/national/congolese-student-killing-india-plans-outreach-amid-reprisals-in-congo/article8651748.ece 18.5.2018.

Bloomberg (October 24, 2018) IMF Raises Kenya's Debt Distress Risk to Moderate From Low accesed on 1.2. 2019, from https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-24/imf-raises-kenya-s-risk-of-debt-distress-to-moderate-from-low.

Brauman, Rony. "The ICC's Bashir Indictment: Law Against Peace", World Politics Review, 23. July 2008, http://www.worldpoliticsreview.com/Article.aspx?id=2471, 21. jun 2017.

Buhari, Muhammadu President of the Federal Republic of Nigeria at the plenary session of the Third India-Africa Forum Summit New Delhi, October 29, 2015, at http://www.iafs.in/downloads/speeches/nigeria-29th.pdf (accessed February 5, 2016).

China–Africa Research Initiative (CARI): http://www.sais-cari.org/research, приступљено 7.2.2021.

China Daily "China's anti-poverty drive has lessons for all", доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/a/201808/11/WS5b6e33cfa310add14f38532c.html, приступљено 12.3.2019.

China Power "Is China Contributing to the United Nations' Mission?" доступно на: https://chinapower.csis.org/china-un-mission/, приступљено 16.7.2020.

Chandran, Rina, Gardner, Tom. "Calls to end Africa's 'horrific' land deals after Indian firm's fallout", доступно на: https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-landrights-india/calls-to-end-africas-horrific-land-deals-after-indian-firms-fallout-idUSKBN1DS1FK, приступљено 12.2.2020.

Chase Winter, Germany's Bundeswehr mission in Mali, DW, 30 July 2017, доступно на: https://www.dw.com/en/germanys-bundeswehr-mission-in-mali/a-39894988, приступљено 29.6.2023.

China International Publishing Group(CIPG) website доступно на: https://web.archive.org/web/20120410195745/http://www.londonbookfair.co.uk/en/Exhibitors/53256/China-International-Publishing-Group, приступљено 2.5.2021.

Dhoot, Vikas "Africa Our Top Priority in Foreign, Economic Policy Matters: Modi", The Hindu, 23 May 2017, доступно на: http://www.thehindu.com/news/national/narendra-modi-inaugurates-african-development-banks-agm/article1852 8915.ece, приступљено 23.5.2020).

Donelli, Federico. Turkey in Africa: Newcomers, old challenges, 2017.

Deutsche Welle. "Germany officially recognizes colonial-era Namibia genocide", https://www.dw.com/en/germany-officially-recognizes-colonial-era-namibia-genocide/a-57671070 08. 07. 2023. Retrieved 29 May 2021.

[DW Brexit] https://www.dw.com/en/uk-africa-trade-what-will-brexit-change/a-56262464

EU – ATIF website https://www.eu-africa-infrastructure-tf.net/index.htm, приступљено 14.2.2024.

Green, Andrew Germany's €1B push into Africa, devex, 13 November 2019 доступно на: http://www.theandrewgreen.com/articles/2019/11/13/germanys-1b-push-into-africa, приступљено 1.7.2023.

Hopfmann, Arndt. Development Aid for Investors: Germany's new Africa Policy, Review of African Political Economy, 28 June 2018, доступно на:

https://roape.net/2018/06/28/development-aid-for-investors-germanys-new-africa-policy/, приступљено 1.7.2023.

ICC website, доступно на: https://www.icc-cpi.int/cases?page=0

ICICI Bank website, доступно на: https://www.icicibank.com/html/en/aboutus/about-us.html, приступљено 18.12. 2020.

IORA website, доступно на https://www.iora.int/en/priorities-focus-areas/overview,, приступљено 16.3.2020.

Indian department of commerce November 2023 https://commerce.gov.in/about-us/divisions/foreign-trade-territorial-division/foreign-trade-africa

Isilow, Hassan. South Africa, Germany hold talks to strengthen ties, Anadolu Agency, 6, доступно на: https://www.aa.com.tr/en/africa/germany-south-africa-vow-to-strengthen-ties/1316741, приступљено 29.6.2023.

Jintao, Hu. "Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity,"September 15, 2005, доступно на: http://www.china-un.org/eng/zt/shnh60/t212614.htm.

Koigi, Bob. Africa has mixed reaction to Germany's 'Marshall Plan' proposal, EurActiv, 7 December 2016, доступно на: https://www.euractiv.com/section/development-policy/news/africa-has-mixed-reaction-to-germanys-marshall-plan-proposal/, приступљено 29.6.2023.

Krishna, Om. "Make in India for the world: India's defence export jumps seven fold in two years", Defence Star, 14 February, 2020, доступно на: https://www.defencestar.in/defence-industry/indias-defence-export-make-in-india-for-the-world-indias-defence-exports-jump-seven-fold-in-two-years/, приступљено 7.12.2020.

Mamdani, Mahmood. "Darfur, ICC and the new humanitarian order: How the ICC's'responsibility to protect' is being turned into an assertion of neocolonial domination", Pambazuka News, 17 September 2008, Issue 396.

MDG goals. доступно на: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/millennium-development-goals-(mdgs), преузето 15.7.2021.

Mohapatra, Bikash. "Study in India' and India's African Dilemma" доступно на: https://thediplomat.com/2019/06/study-in-india-and-indias-african-dilemma/ 10.6.2019, приступљено 11.4.2020.

Miyandazi, L. Is the African Union's financial independence a possibility? ECDPM Talking Points blog, 24 August 2016.

Okello, Christina. Germany's Merkel urges more investment in Africa, rfi, 21 November 2019, доступно на: https://www.rfi.fr/en/africa/20191120-Germany-Merkel-urges-more-investments-Africa-businesses-sceptical, приступљено 29.6.2023.

Perham, M. Frederick Lugard. British colonial administrator. In Encyclopedia Britannica. 2016. Retrieved from: https://www.britannica.com/biography/Frederick-Lugard

Pheiffer, Evan. TOP 10: AFRICA INFRASTRUCTURE PROJECTS IN 2018, The Bussiness Year, доступно на: https://www.thebusinessyear.com/top-10-china-infrastructure-projects-in-africa-2018/focus, приступљено 17.7.2020.

The Federal Government, How Germany and Africa work together, 29 August 2018, доступно на: https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/how-germany-and-africa-work-together-1527530, приступљено 29.6.2023.

The New York Times, "How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port", 25. June 2018. доступно на: https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html, приступљено 6.7.2019.

Quartz Africa. "China's language and cultural centers are growing faster across Africa than we thought", 11.8.2018. доступно на: https://qz.com/africa/1351749/chinas-confucius-institutes-in-africa-spread-mandarin-culture/, приступљено 8.11.2020.

Rarieya Yvonne. Over 2,000 Ivorian troops from mutiny-plagued army accept voluntary retirement. CGTN Africa 04.05.2018 доступно на https://africa.cgtn.com/2018/05/04/over-2000-ivorian-troops-from-mutiny-plagued-army-accept-voluntary-retirement/, приступљено 17.7.2019.

RNW, "Addis Ababa Office Opening Still on Hold", 4 February 2011, http://www.rnw.nl/international-justice/print/292628

Rwanda Development Board – website, доступно на: https://rdb.rw/, приступљено 9.2.2021.

Schabas, William quoted in Kersten Mark, "Backing the ICC: Why BotswanaStands Alone Amongst AU States". 13.6.2013. https://justiceinconflict.org/2013/06/13/backing-the-icc-why-botswana-stands-alone-amongst-au-states/.

Schwarz, Peter. German big business continues its new scramble for Africa, World Socialist website, 22 November 2019, доступно на: https://www.wsws.org/en/articles/2019/11/22/afri-n22.html, приступљено 29.6.2023.

Sikdar, Shubhomoy, "'They Ask Me If I Am a Canni- bal'", The Hindu, 29 March 2017, доступно на: https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/they-ask-if-i-am-a-cannibal/article17726134.ece (accessed 30 March 2019).

Statista, Dec. 2018. "Number of Confucius Institutes in Africa as of December 2018, by country", доступно на: https://www.statista.com/statistics/879192/china-confucius-institutes-in-african-countries/, приступљено 27.3.2020.

Tanzania Invest, Tanzania External Debt Increase by USD7.8m in October 2016 приступљено 25.3. 2019. fromhttps://www.tanzaniainvest.com/economy/external-debt-october-2016.

The Embassy of India in Ethiopia. "The Addis Ababa Declaration" доступно на https://indembassyeth.in/declarations/, приступљено 3.4.2020.

The Doha round finally dies a merciful death, https://www.ft.com/content/9cb1ab9e-a7e2-11e5-955c-1e1d6de94879.

Third India-Africa Forum summit 2015: India-Africa framework for strategic cooperation at http://www.iafs.in/documents-detail.php?archive_id=323 (iafs. speaches).

Tigritude, доступно на: https://jimsligh.wordpress.com/2013/08/05/tigritude/, приступљено 16.2.2020.

World Development Indicators: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

Workman, Daniel. "Crude Oil Imports by Country" world top exports доступно на http://www.worldstopexports.com/crude-oil-imports-by-country/, приступљено 27.9.2020.

WTO website 1, доступно на: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm, приступљено 21.12.2023.

WTO website 2, доступно на: на https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min98_e/slide_e/ur.htm, приступљено 21.12.2023.

WTO website 3, доступно на: https://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dda_e.htm, приступљено 21. 12. 2023.

WTO website 4, доступно на: на: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/mc10_e.htm, приступљено 21.12.2023.

Zhang Weiwei "The allure of the Chinese model", International Herald Tribune, 2 November 2006.

Ћирјаковић, Зоран. „Лекције Еболе", *Политика*, 23.11.2014, доступно на: https://www.politika.rs/scc/clanak/311562/Lekcije-ebole, преузето 5.5.2018.

Биографија аутора

Данило Бабић докторирао је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду септембра 2022. на тему „Стратегије развоја Подсахарске Афрке: улога старих и нових глобалних актера“. На истом факултету је завршио и мастер студије. Основне студије завршио је на Економском факултету Универзитета у Новом Саду. Објавио је више научних радова у домаћим публикацијама и излагао на домаћим и међународним научним конференцијама на тему развојних проблема Подсахарске Африке и њеног положаја у међународним односима. Данило се такође бави међународним односима на Балкану посматрајући их из угла постколонијалне теорије. На Институту за међународну политику и привреду ради од децембра 2019. године.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(6)"19/20"
323(6)"19/20"

БАБИЋ, Данило, 1991-
Јагма за Подсахарску Африку у XX и XXI веку / Данило Бабић. - Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2024 (Београд : Донат граф). - 517 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 100. - Биографија аутора: стр. 517. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 491-516.

ISBN 978-86-7067-325-0

а) Африка -- Политичке прилике -- 20-21в
б) Африка -- Друштвене прилике -- 20-21в

COBISS.SR-ID 144820233

Монографија Данила Бабића „Јагма за Подсахарску Африку у XX и XXI веку“, представља јединствену студију на српском говорном подручју, како по теми коју обрађује, тако и по свом обиму и богатству информација. Студија обухвата деловање међународних актера на територији афричког континента у XX и XXI веку, али укључује и предисторију ове епохе, бавећи се и периодом колонизације, без кога не би било могуће разумети ову проблематику.

Сегменти деловања актера који се анализирају јесу политички, економски, културни и безбедносни. Ова монографија несумњиво може представљати веома значајну литературу за студенте међународних односа, постколонијалних студија, студија сукоба и студија Африке, али и незаобилазан научни извор за истраживаче тема које припадају овим областима. Свакако представља и веома занимљиво штиво за све заинтересоване за теме (нео)колонијализма и (нео)империјализма, односа Запада према Африци и уопште политичког живота афричких земаља јужно од Сахаре.

Доц. др Горан Тепшић, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Институт за међународну политику и привреду
ISBN 978-86-7067-325-0
2024.